M

(Folytatás)

megy, megyen 1. a merge; gehen. *1568:* Matias zīgartho iur(atus) fass(us) e(st) zygarto Jacabal az zena fwbe menwnk vala [Kv; TJk III/1. 191]. *1570:* Zeoch fabian, Kis Jlona Bone Lenartne vallyak azt Monta az felesege[a] Engemet kwldes hoza kerny Temagad ne(m) Megy [Kv; TJk III/2. 2. — [a]Dabó Tamásé]. *1572:* Bannffy Pall Jobagya Buzas Menyharth Azt Wallya hogj Ew Mykor Meonth wolna Elol talalta Az vraymath | Bannfj Pall Job: Bendy Peteor ezt walla hogj, Mykor Megok wala wgimond Az wtton, wytez gaborth Talalam Eleol [Bh; KP]. *1606:* mentink vala mi(n)d az altal halaznj [UszT 20/144 Fr. Miklosj de Kadiczfalúa pp vall.]. *1641:* mikor az testhez menteőnk Araniaz Giőrgi nem ment az test melle [Sajókeresztúr SzD; BfR Kissebbik Szaz Janosne Gergelj Magdolna (40) jb vall.]. *1764:* én előbb fogatkozám hogy nem mengyek de bé setétedvén az ődő el menék vélle a rétre [Kóród KK; Ks 19. I. 6]. *1825:* a kertemben hallom etzer hogy nagy Sebessen kopogtatva Csizmába menyen Bodoni János nagy páltzáson a mint utánna méntem, Molnár Lászlóné is utánna tsak hamar pántolodva magába beszélve megyen vala [Havad MT; CsS]. *1831:* midőn mennönk haza felé, találkoztunk a' Ferentzi Károly Ur kotsissával [Dés; DLt 332. 7].

Szk: *dolgára ~* elvonul. *1705:* a fogarasi németek a havas alatt ösvényen jöttenek, ezer kuruc kisírgette őket, de nem mertek egész harcba állani vélek, hanem csak öszveöszve puskáznak, dolgokra mentenek [WIN I, 405] ✱ *dologra ~* munkába áll. *1584:* Az Lezzegeő legeniek feleól valamennel Iobba(n) tudnak eo kgmek tanachul wegezny, eo kgmek lassak es bewntessek es talallianak oly modot hog' dologra Mennienek [Kv; TanJk V/3. 281b] ✱ *elébe ~* (vki/vmi előtt) megjelenik. *1583:* Mikoron ualamy dologert kiualtkeppen az Ceh dolgaert a' feiedelem awagy Thanaczy eleyben kelletnek mennűnk, es az kit keözzullunk ualaztanank az el menetelre, az el nem menne, Egy f(or)intal birsagoltassek [Kv; MészCLev.]. *1658:* Ittem mikor eleibe mentem volt, vittem az tatár chámnak egy szép, lóra való szerszámot [Kv; KvE 177 LJ] ✱ *fáért ~* erdőlni megy. *1773:* az erdőt nem pusztittyuk söt Zsitárok őrizvén Czédula nélkűl oda sem szabad menniek senkinekis tsak egy szál fáértis [Felgyógy AF; WH] ✱ *felé(je) sem ~ vkinek/vminek* felé sem néz vkinek/vminek. *1662:* az idő rövid és szoros, az sokaságot jó móddal egyedül elbocsátani elégtelen volna, lennének segítséggel neki de senki csak feléje sem megyen vala [SKr 580]. *1752:* Miháj nevű fijamtul hallottam mondani hogj Boda Miháj mondotta vona nékiek, mirt hajtották az ő Tinaját a Furu Györgjné házához mert ő felé sem migjen ha ot vészis [Diósad Sz; WLt Kolcsár István (57) ns vall] ✱ *feredőre ~. 1801:* azt hallattam, hogy Rannára[a] mengyen a feredöre [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához. — [a]Értsd: Radnára] ✱ *helyébe ~* helyét elfoglalja. *1784:* (Henter Ferenc) Helyében ment Halmágyi, aki Maros széki volt ifjúkorában amaz nagy úr statuum praesidens Bethlen Ádám körül irgett-forgott, jól tudta csapni mind a két kézre, vette is hasznát [RettE 426] ✱ *igen ~* siet. *1602:* Goro Georgy egy ruddal latam hogy igen megie(n), fel mereók az feóldet, tahag zinte meg zantia az felet az Actrix ekeje [UszT 16/77 Mate Simo Janosffalui zs vall.] ✱ *savanyúvízre ~* savanyúvíz-kúrára megy. *1769:* én is az jövő héten savanyo vizre menyek, mert nem igen jol érzem magamat [Marossztgyörgy MT; Ks 99 Kornis István lev.] ✱ *segítségére ~. 1792:* Vejemet, ha segétségere nem megyek, halálra verik a' részeg Pandárok [Déva; Ks 75. VIIIb. 142] ✱ *vki házához ~* vkinél látogatást tesz. *1570:* Vrsula Hegedws Janosne vallya, hogy Eccher Menth volt Zabo Janosne hazahoz oda hyuatta volt hozzaia [Kv; TJk III/2. 27]. *1777:* midőn profugus Haderán Alexa Házához mentűnk volna[a] [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 1a–3b. — [a]Köv. a részl.] ✱ *vki(k) közé ~* vki(k) közé beáll. *1706:* A kuruczság közzi mentek ezeken kivül Uzoni Szakács János, Szakács István, Gyarmathi Balint és Gábor [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1775:* De idővel csak győzedelmet vett a testi erőtelenség rajtok és sokáig gonoszul éltek[a] A leány is észrevévén a nagy bűnt, az apácák közé ment [RettE 346. — [a]Az apa a lányával].

Sz: *a fejéért nem menne oda* a világ minden kincséért/ha fejét vennék sem menne oda. *1756:* oda nem mentem volna a' fejemért [Galac BN; WLt Mariliutza Szimion (30) jb vall.] ✱ *aki előbb ~, az tölt fel a garatba. 1837:* előttem Groff Teleki Lajosné ő Nsága egy mostani Meliton nevű kotsissa bészéllette, hogy az Exp(onen)s Ur utrizált Felesége Ferentzi Máriánál ugy esik a dolog mint a Malomba(n), hogy aki előbb megyen, az tőlt fel a garatba [Doboka; BetLt Pákai Dánielné Benkő 'Su'sánna (40) dom. bíróné vall.].

2. (lovon) megy; a pleca/merge (călare); reiten. *1744:* meg látam Török Sigmond vramatt, hogy ot menyen Loan [Gyeke K; Ks]. *1775:* Lovon ment Peselnekre egj tsötörtök nevű napon [Szentkatolna Hsz; HSzjP Elisabetha Czako Consors nob. Joannis Pótsa (30) vall.].

3. (szekérrel) megy; a merge (cu căruţa); (mit Wagen) fahren. *1585:* Kun Istua(n) vallia egkor ez Nagy Gergelljel Agyakert Menenk A' Mezeore, egy egy lowo zekerrel [Kv; TJk IV/1. 503]. *1594:* Menttenek kûchyn az waross Toahoz [Kv; Szám. 6/VIII. 51 Caspar Semel sp kezével]. *1810:* el készittettük a' szekeret azután Rátz Ferentz Uramni mentem [Barót Hsz; Bogáts 4].

4. (hajóval) megy; a merge/călători (cu vaporul); (mit Schiff) fahren. *1710 k.:* Amint Middelburgról Zierikzeere csak egy kis vitorlácskájú hajón éjjel mentünk, a refluxus egyszer a szárazon hagya, mert nem is a tengeren voltunk [BÖn. 581].

5. (állat) megy; (despre animale) a merge; (Tier) gehen. *1546:* Banffy bernaldnak adyanak, keeth zazath[a], az mynth az Eztrangara megyen, az yoh [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19.

— [a]Juhot]. *1570:* Kalliany Agoston vallya, hogy Az Jnas ... Azt Mongia neky hogy az Gazdaya Janos kowach kerthebe Ment volt az Gereb gĕrgh Tehenę [Kv; TJk III/2. 18]. *1620 k.:* az dromedarius teve oly csudás állat és oly sebesen járó marha tevefélében, hogy valamennyi földet lóháton öt nap elmehet ember, de az dromedarius egy nap megyen annyit [BTN[2] 416]. *1795:* Azon a napon, amelyen elkárosodott az Fejérek lova, csordában nem menvén kiszökvén az vetésmezőre, onnét a farkasok üzőbe vevén messzire elhajtották [Ozsdola Hsz; RSzF 218]. *1804:* a vizentul valo nyomásbul a Somkuti fordulora a Dési Sertés Csorda Tilalmas fel Szabadulása után által ment ... különös Sertés Pásztora ugyan nem volt, hanem Házi Cselégyei is vigyáztak a Sertésekre, hogy kárban ne mennyenek [Dés; DLt 82/1810]. *1823:* ment keresztül itt Déésen 30. 30. Csoport Marha [Dés; DLt]. — L. még RSzF 204.

Szk: *eb menjen. 1631:* Varga Menyhart ... Bonyhara ment vala, meg az Urajs hina vele hogj menne el, de az aszonj azt monda hogi eb menien mert hiszem oda koslatek Eniedre [Mv; MvLt 290. 54b].

6. (szán, szekér) megy; (despre vehicule) a merge; (Schlitten, Wagen) fahren. *1585:* Ferenczy Istuan Zentgereczy[a] vallia, Mikoron Ieowenk vala az Keresbe(n) eleotteunk egy Zeker megien vala [Kv; TJk IV/1. 486. — [a]MT]. *1781:* én kerdem hova megyen a Szán s nekem monda ki megyen a hegy fele az erdőre [Koronka MT; Told. 10].

7. indul; a porni/pleca; losgehen. *1570:* Annak wthanna wosarnapon Mentwnk Regenbe [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. *1590:* Pribekis el akar vala menny az leany ... eolele Pribek Gergelyt es monda hogy ne menny edes Vra(m) [Szu; UszT]. *1660:* Sógor uram ő kegyelme holnap reggel megyen Erdély felé [TML I, 534 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1767:* ott mondgya vala Gyurka az Apjánok Kocsis Ferencznek; csak mennyen el Ked Apa, mert Enis mindgyárt menyek [Betlensztmiklós KK; BK. Bukur János (40) jb vall.]. *1806:* Sebess Ur a Szekerei miatt ma el nem indulhatott de holnap jo reggel mègyen Kolos-vár felé [Zilah; BfR 4/151 dr. Zoványi Imre lev.]. *1848:* az utszán csak nem leskődhetem, mikor megy sétálni [Kv; Pk 7]. *1851:* én menék is, ülnékis [Kv; Pk 6].

Szk: *útra ~. 1736:* A kisasszonyok, sőt elévaló fő nemes leányok is ... Mikor útra mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt [MetTr 344] ✱ *zarándokságra ~. 1759:* Nyerges András ... az idén Maria Czel felé szárándokságra ment [Lázárfva Cs; BLt 9].

8. lép; a păşi/merge; treten. *1585:* Bornemizza Gergely Thorday vallia ... nem menenk az Palora, hanem az Palo mellett az keoweken lepchielenek altal [Kv; TJk IV/1. 486b].

9. bemegy; a intra; hineingehen. *1585:* Catalin Theoreok Kelemenne vallia, lattam hogy be Iart Dabo Mihalhoz ez leany, mikor Mihaly fogoly vala semmi Iarasa ot Ne(m) volt hane(m) ezt montak hogy Dobo Mihalhoz Akarna Mennye [Kv; TJk IV/1. 507.]

10. átmegy; a merge/trece dincolo; hinübergehen. *1655:* Edgik (!) Följdes ur reszeről uagj foljderol, mas reszere uagj Foljdire ne legjen szabad az jobagioknak menniek [Marosszentgyörgy MT; LLt Csáky-per 297. L. 1]. *1807:* az also három szobában ā mint menyen az ember bal kézre egy szabo vagyon szálva [Kv; WLt Papp Sámuel lev.].

11. elmegy; a pleca, a se duce; fortgehen. *1592:* Forgach Dienesne, Sara Azzoni ... vallia ... En monda(m) neki hogi mind az ketteo ott az en hazamnal haltak sohoua sem mentek onnat [Kv; TJk V/1. 213]. *XVI. sz. v.:* Az mestere hire nekül senki ... sohova se mennyen keretzetlen [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1656:* Más az pedig, hogy az Istenért kérlek jó fiam, hogy most idegen országra mensz, ha az szolgáiddal szépen bánjál, az mód nélkül való haragot elhadjad [TML I, 36 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1665/1754:* az ujj Társ legény Tiszti pedig ez lészen: hogy más Varasban vándorolván, a' hunnat mégyen annak a' Társaságnak és Mestereknek kőszönetivel ... kőszönteni azon B. Társaságot, a' hová mégyen [Kv; ACArt. 23]. *1812:* a' Mlgos Urnak Udvarlására menni nem engedték 's nem engedik az én gyengeségeim, mellyek miatt elégtelen vagyok házomtol meszszetske menni [Mv; SLt Vegyes perir. Z. Batz Joseff P. Horvath Miklóshoz].

12. ~ *vkihez* **a.** meglátogat vkit; a face o vizită cuiva; jn besuchen. *1572:* az Thakachne mykor Igen beteges vala hywatot hozza ... Menek hozza tahat az twz helien wl gereznaiaba [Kv; TJk III/3. 43]. *1759:* Kosbukék ígen közel valo Atyámfiai, és valahányszor hozzájok mégyek mindenkor adnak vagy Czondrának, vagy harisnyának valo posztót [A.ilosva SzD; SLt 24. J. 3. 20–1]. *1817:* Husvétra jo szivel mennék hozzád de Banyítza ígen meszsze van mostani kőrnyül állásaimban [Mezőkapus TA; IB III. 149 Székelly János Bethlen Sámuelhez]. — **b.** jár vkihez; a merge/a se duce (frecvent) la cineva; zu jm gehen. *1817:* igen unalomal telik még eddig az üdő, mert Theatrom nintsen, senkihez nem menyek [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz] | Veres János míolta betegségiből fel kőlt Szűntelen jő s mégyen vagy ő az Attyafiaihoz, vagy azok őhozzája [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. — **c.** elszegődik vkihez; a se angaja la cineva; sich verdingen. *1570 k.:* ⟨Ezt is vége⟩ztük ő felöllök, hogy az legény(n)ek az fa⟨zakas m⟩esternél, az kihez mégyen háromszáz faz⟨akat kelljen?⟩ csinálni és úgy mehessen más mesterhez ⟨legénynek⟩ [Dés; DFaz. 9].

13. elutasító v. felszólító nyil-ban: în afirmaţii exprimînd un refuz sau un îndemn; in ablehnender od. auffordernder Äußerung: **a.** hagyja abba! nu spuneţi! er/sie soll aufhören. *1779:* midőn Vétsen[a] Asztalnál teljes confidenciaval beszéllett volna[b] a néhai Groff Aszszonynyal, az Asztalan láttom, hogy altal nyultt, s a Titulalt Aszszony mondotta neki mennyen ked [Szászzsombor SzD; KS. Geor. Cs. Ajtai (58) de Vajasd[c] insp. bon. vall. — [a] MT. [b] Székely Ferenc gondviselő. [c]AF]. *1799:* Németi Samuel ... nem tudom tréfabolé a vagy valojában mit kért mit nem Györfi Máristol mondván: adgyon ked égy kitsit hasatskán ... az után azon szora a Leány azt mondotta a Legénynek, mennyen ke, a Legény viszszá azt felelte igen de ked nem jó [Dés; DLt]. — **b.** takarodj(on) (innen)! pleacă (de aici)!; scher(en) dich/Sie sich (von hier)! *1583:* Sarog Janos vallia az legennek Azt montha: Meny te Roz lator, Apadat es Aniadat Ne(m) zidhatna(m) mert Iamborok de te lator vagy [Kv; TJk IV/1. 183]. *XVIII. sz. v.:* én hallottam az néhai Kováts Joseff Uram szájából Ráduj István az én házambol mennyen kurvanyába [Feltorja Hsz; HSzjP Sojom György (40) pp vall.].

Szk: *menj dolgodra! 1592:* Barbara, flistech Peterne vallia, Latam hogi Makai Tamas az Nyreo Istuan zolgaloiaual pantolodik vala ... Nyreo Istuan ... monda az legeninek, ne pantologial itt, hane(m) ... meni dolgodra [Kv; TJk V/1. 255]. *1744:* Fűlőp rám dőle azt mondgya hogy bizony meg basz: én mondam meny dolgodra azután el mene [Gyeke K; Ks Rusz Pável (30) vall.].

14. menekül; a fugi (de undeva); fliehen. *1653:* Elfuta azért ki hova láta. A török is — Bektes bassa menyen a mint lehet, de a rácz és magyar utánna vagynak, akit elérhetnek igen vágják [ETA I, 82 NSz].

Szk: *világra ~. 1796:* Néhai Groff Wass Adám Urnak itten M: Velkéren négy Antiqua Populosa Sessioi, és hat Nova Deserta Sessioi maradtanak; hanem az ō Naga halála után az éhség miatt a' Colonusok rollok Világra menvén el pusztultak a' házai [Mezővelkér TA; WassLt].

15. zuhan; a cădea; stürzen. *1619:* Alig szökheték ki az szekérből, a kocsisok nyakra-főre úgy menének az árokba, hogy mind magoknak, mind lovoknak nyakok szakada [BTN[2] 221].

16. *menten/mentest ~* **a.** tüstént indul; a porni/pleca imediat; im Nu in Gang kommen/sich in Bewegung setzen. *1570:* Lowas Balint vallya hallotta hogy Zeoch myhal fenegethy volt ferdeos kelement es az Jweges gërgh fiat ... es Ezzel Menten Mennek az kochin [Kv; TJk III/2. 187]. *1592:* Orsolia, Jffiu Bonczidai Gergeli zolgaloia vallia lattam hogi az daika Bekessi Gergelihez ment, az Jnasis menten ment az daika vtan [Kv; TJk V/1. 243]. *1612:* Montan peniglen mingiarast ... menten mennien az Barczasaghra [Nsz; LLt Fasc. 155]. *1615/1616:* En eszt halúan ... menten menek az Birohoz Thar Andrashoz nap nyugatkorban [Kv; RDL I. 100]. *1641:* mentest menék az kuruczok szekerihez vigyázni kezdék a szekereken [F.volál Hsz; HSzjP Pater István cognomine Gál mostan Száraz Pataki Parochus (40) vall.]. *1663:* várom már ... Nagyságod kegyelmes resolutioját, mentest megyek, sietnék is igen, mivel Nagyságodnak és hazámnak hasznában járó dolgok vannak fenn [TML II, 600 Teleki Mihály a fej-hez]. — L. még SKr 551; SzO VI, 256; TML III, 115, VII, 250. — **b.** folyton jár; a merge încontinuu/fără încetare; fortwährend gehen. *1600:* Fazakas Balas vallya az Iffjakat lattja hogy mind eyel es nappal menten mennek hazahoz [Kv; TJk VI/1. 395]. *1657:* itt ez aránt látván az tōbbi is, hogy mind szolgabíró miá s mind pedig zászlók alatt megmaradhatnak s pedig az kezességgel nem gondolván, csak menten mennek minden felé [TML I, 54 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. — **c.** rögtön menekül; a fugi imediat; sofort fliehen. *1591:* Tiztahegi (!) Zabo Georg' vallia ... mikor loptak, ezeknek ket tarsai voltanak, ahul sos halat arultanak, ez ket olah oda ment, es az halat ki attak ketten, az kettej esmet menten ment az hallal [Kv; TJk V/1. 136]. *1659:* az szegeny Orszag[a] igen megh pusztult ki Lengyel (így!) s, ki mas felé az mostani fel vetet Ado eleott menten megyen [Borb. I konstantinápolyi követ-jel. — [a]Értsd: Erdély]. *1721:* (A rab) mihelt el szaladott, menten ment Bentzentzre [Ne; Ks 95]. — **d.** megállás nélkül siet; a merge în grabă, fără popas; eilen, ohne stehenzubleiben. *1619:* Azmint látom, az urad csak mind menten megyen elő tova, és idehátra semmit sem gondol [BTN[2] 347]. *1658/1799:* Stéphán vajda szaladván menten mégyen Rákóczy György fejedelemhez Váradra [Mv; EM XVIII, 451]. *1662:* Némelyek pedig nagy sokak, nem az ellenség üzésének, hanem az elhullott magyar és török tisztek fosztogatásinak esnének, és az kapott prédával csak szaladton-szaladnának s menten-mennének [SKr 175].

17. nyomoz; a merge pe urmele animalului pierdut, a urmări ceva; jm nachforschen. *1570:* Hogy My az El wezet lwnak Nyomat wyweok az My hatharwnkbol wermessy hatharra, Es, otth az wermessyeketh ki hyvok, ... azt mondak Myndenwt Keresd megh Merth mynekwnk ez theorvynywnk, dhe az karos Ember azt monda hogy thowab nem Akar mennye [Bongart BN; BesztLt 77 Vallató jel. Dob. mhez].

Szk: *nyomára ~. 1795:* Azon a napon, amelyen elkárosodott az Fejérek lova ... a farkasok üzőbe vevén messzire elhajtották ... de felköltvén az osdolai közönséget a nyomára menének, végtől fogva végig nyomozák [Ozsdola Hsz; RSzF 218].

18. utazik; a călători/pleca; reisen. *1540:* Kegyelmes wram. Igen eremest mennek the k: ha mehetnek. De jol latya Isthen hogy nem mehetek, merth igen santha wagyok [Kv; LevT I, 8 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1595:* 7. Septemb(ris) Adam Ianost terhes kúczjaúal megye(n) vala Craccoban: Wrúnk ō fge Taarhazaban vasarolnj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 95 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1598:* Onna(n) hogy Haúaseluę menenk, s onna(n) megh megh Ieouenk ... Immar esmet Moldouaba kelletek me(n)nik (!) Istua(n) Vaidanal [UszT 13/36 Anthonius Damokos de Palfalũa pp vall.]. *1632:* egiszer Földuari Janossal Szebenben mentőnk vala, es haza jöuöben, Meggiessen valank be egi emberseges Szabonal [Mv; MvLt 290. 98a]. *1634:* poczy falua[a] fele menyunk vala ala fele, az tar szekernek edgike tehat fel dolt [Mv; i.h. 291. 28a. — [a]KK]. *1658:* Értem, hogy Váradra mensz s azt írod, hogy élést szállítsak oda [TML I, 130 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1665:* Ma itt nyugodván, holnap már zálakra kelek és vizen megyek egy darabig [TML III, 464 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1797:* éppen jokor mengyen Eperjesi Ur Marus Vásárhellyre [Kolozs; Told. 42/24]. *1809:* Szeptember végin jöttem ezen hellységbe ... de ha innen meg szabadulhatok ismét mégyek a Frantziára [UszLt ComGub. 1752 Szilágysomjai Bako Joseff (75) vall.]. *1814:* Holnap indulak Kúkűllő Vármegyébe, a maga Hazájába is, onnét Julius végivel Kolosvárra menyek [Apanagyfalu SzD; TKhf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára Bartalis János insp-hoz].

Szk: *vmit ~* vmely helyen átutazik. *1614:* Nikápolyból elindulván igen szép mezőséget mentünk, ki hasonló az erdélyi Mezőséghez [BTN[2] 67. — [a]1613-ra von. feljegyzés].

Sz. *1800:* azt mondván, hogy megnyergellek illyen teremtette vén Boszorkányos kurvája és Bukurestbe borsért megyek rajtad [Bereck Hsz; HSzjP Néhai Gábor András özvegye Szép Anna (72) vall.].

19. (tanulmányokat végezni) megy vhová; a merge undeva (pentru continuarea studiilor); irgendwohin (studieren) gehen. **Szk:** *skolába ~. 1715:* Tudom hogy a Páll István fia Pál Ianós ... Néhai Rhedei Istvá(n) Vram(na)k ös örökös Iobbagja volt, innen menvén a Kolosvári Unitaria Scholáb(a), onnét Kurutzságra [Városfva U; WH. Mart. Gedő (33) pp vall.] ✱ *univerzitásra ~. 1813:* Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanitványunk Végezvén már itthon tanolását, szándékoznék eddig gyüjtött tudományának öregbitése véget még azon a' nyáron valamelyik Felső országi Universitasra menni [Ne; NyIrK XII, 137].

20. odaköltözik; a se muta (la ...); (hin/zu)ziehen. *1573:* Desy Antal vallia Az hazis, valamybe Tamas vagon Mind Sigmondtwl Marat, Mert chiak egy dolmanba Ment volt oda Ianos deak Tamasnak attya [Kv; TJk III/3. 165]. *1593:* Die 25 februarj iffiw istwan ... debreczenbol wasarhelyre megien lakni [Kv; Szám. 5/XXI. 99]. *1595:* Janos az Vtan felzegj Mihalni mene lakni az felesege el hagiasa vtan [UszT 10/49]. *1699:* Ha valamellyik vagy deficialna vagy masuvá menne lakni, a Varosra redeallyo(n)[a] [Dés; Jk. — [a]A várostól kapott föld]. *1732:* Akarmely Nemes Ember mennyen lakasra az Őrmeny Biro palczája alá, mig ott la-

kik, nem tartatik Nemes Ember(ne)k [Szúv; EHA]. *1746:* Tudjae ... hogj ... a Kis István fiai Kolosvarra mentenek volna lakni Aranyas Rakosrol [Kilyén Hsz; LLt vk]. *1797:* Konya Antal ... házasság által innen Szent Györgyre ment vala, szálván a Lázár leányára [Egerpatak Hsz; HSzjP Nagy György (81) gy.kat. vall.]. *1812:* a' Falunak a régi hellyéről valo el költözödése alkalmatosságával kik mentek a' Falu mostani hellyére meg mondani nem tudom [Galponya Sz; Somb. II].

21. elszegődik vminek/vmire; a se angaja (ca); sich (zu etw.) verdingen. *1592:* ez a' Tot Janos hitta volt egyczer eoket kazalnj, es panazolkodot Nekjk hogy az fiay Mate es Mihaly el hadtak es Molnarsagra mentek vala [A.gyékényes SzD; DLt 235]. *1640:* Az melj emberek mostan koczis es fallaitarsagra mennek azoknak neuek es ertekek jedczese [UF I, 813]. *1750:* attam a Fűsűs fiának, hogy kalauznak ment egy Német alá kőz czip(ót) 4 [Mv; AAll.]. *1772:* Mihály ... a Kurutz világ után Német Berességre ment volt | Mihály Iffju Legény korába Nemet beresnek ment volt [Dálnok Hsz; Kp IV. 263]. *1855:* Pap János asztalos mesterségre ment Kolos várra [Csapó KK; DobLev. V/1397 Dobolyi Bálint lev.].

22. bevonul (katonának); a se înrola; einrücken. *1776:* Azután azt követvén amit akart, ifjúkorában ment volt katonának, a Dezsőffi huszárregimentiben zászlótartónak [RettE 362]. *1809:* H. Oklándon lakott Kapus Imbrenek Egy bitang fia ... Nagy fizetesért katonának ment [UszLt ComGub. 1732].

23. vonul; a trece (în coloană de mers); ziehen. *1565:* Kővárat ugyanazonképpen adá a németek kezébe. Onnat menének a németek Bánya alá [ETA I, 23 BS]. *1598:* 6 Decemb(ris) Hogy az Tabor mennj akar uala Hüniad fele. Fiota (!) az feő Agïús mester ïgen sok loath ker úala [Kv; Szám. 8/V. 108]. *1679:* Mikor Daczo Urammal az Hadakkal bé mentünk azt kerdé edgy Szász hová megyen Kglmetek felelék Fogarasban [Fog.; Törzs. St. Liter(atus) alias Bibarczfalvi (34) ns vall.]. *1692:* mind az ott Varad alatt lévó Armádaja eó Felsege(ne)k ugj az Erdéllyben lévóis Temesvár alá ménnek [Kece TA; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1704:* Ugyan ma hallaték, hogy Medgyes mellé mentenek volna valami hat zászlóalja kurucok, de ismét visszamentenek [WIN I, 291]. *1710:* Az erdélyi fejedelemnek is megparancsoltatik* a fővezértől, hogy Érsekújvár alá menjen nem lévén mit tenni kevesed magával megindul és Érsekújvárhoz megyen a fővezér táborára [CsH 55. — *1663-ban a török magyarországi hadjáratakor]. — L. még BTN[2] 387; CsH 335; ETA 24–5, 54, 61–2, 167; KemÖn. 171, 194; TML II, 155.

Szk: *hadba ~. 1596:* Jakab Az hadban ment ... Felten czekel Az hadban ment [Kv; Szám. 6/XXIX. 176 Bachi Tamás sp kezével]. *1736:* Mindenik vármegyében két főispán volt, az egy Hunyadvármegye és Partiumbelieken kivűl mivel akkor sokat táboroztak, egyik az hadban ment, az másik otthon maradott [MetTr 411–2]. — L. még AC 272 ✱ *táborba/táborra ~. 1653:* Megfordulván Székely Móses erről a szerencsés csatáról, a táborra menyen; és látván Sigmond a sok szép rabot a törőknél és tatárnál, könyves szemmel nézé* [ETA I, 65 NSz. — *1601. évi eseményre von.]. *1710:* Teleki Mihály Szebenben ülvén a fejedelemmel és több urakkal együtt, a tábor commendóját penig Bethlen Gergelyre és Gyulaffi Lászlóra bízzák. Én is akkor mentem legelsőben táborban* [CsH 186. — *1686. évi eseményre von.].

Sz. *1676/1681:* (A porkolábnak) Arrais gongya légye(n), hogi giakorta megh tisztogassák ã Lövö szerszamokat ... mivel régi de igaz pelda beszed: ã Lovat nem akkor kell hizlalni mikor à hadb(a) mennek; es hogi a' kész föt étek mindenkor jó à haznal [Vh; VhU 666].

24. megszáll; a găzdui, a merge să locuiasca cîtva timp în casa cuiva; absteigen, sich einquartieren. *1662:* Az fejedelem Gerenden, az tábor ott Gerend körül vagyon. Most sem több, mint azelőtt mind török s mind kurtány; még annak is hia vagyon, mert házokhoz is mentenek benne [TML II, 350 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1700:* hallota az Mikes Pál Uram szájából rendelest tevén az kuruczok közöt hogy melyik Hanagy ki házához menjen [Zágon Hsz; HSzjP Mathias Hajdu (36) jb vall.].

25. ~ *vkire/vmire* ráront/támad vkire/vmire; a merge undeva (cu intenţii agresive); jn anfallen. *1573:* Sophia Margay Menhartne, hazaba hallotta hogi chiukane Tolwayt kyalt volt hogi Im meg Akarnak eolny ... latta oztan az ablakon hogi Benedek Megen volt chiuakara de az leania kery volt Neh Menneh, hane(m) terne hazaba [Kv; TJk III/3. 229]. *1671:* Irhatom Kegyelmednek, tavaszszal ez hatalmas nemzet az tengermelyéki vitézekkel az lengyelre megyen [TML V, 651 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz]. *1682:* Becski Istvan ur(am) ki vont fegyverel mene az ura(m) lovaira az edgyiknek ki rántá az czovekit s el riasztá [M.köblös SzD; RLt 1]. *1744:* ez előtt két esztendővel lévén Pakulár itten s az Eltető Uram kutyája a' Juhokra ment, s az én kutyáim meg mardosták [Szentegyed SzD; WassLt Pakulár Vónul (28) zs vall.]. *1823:* Csernátoni Sámuel a gazdákat Házaiktol el lesvén Feleségeikre menve parazna indulattyanál fogva külömbb, külömbb, féle modon minémü erőszokokot tött [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez vk].

Szk: *vki házára ~. 1570:* Martha Berkenyes estwannę vallya hogy lattha ... mykor Kolb Myklos varas zolgaywal az Sos Balas hazara Menth És Zekercewel verette leh az Lakatot az aytorol [Kv; TJk III/2. 113]. *1571:* ha mely lofew attiankfia valami vadat awagy madarat fogot ereossen buntettek fogsaggal es birsagolasal hazara mentenek nyakon keottek ugj vittek az varhoz [SzO II, 325]. *1602:* Mywelhogy az Jarokeleok zenanekewl nem lehetnek zokasok penegh az hogy akar mely iambornak zenayat mindgyarast el kapiak seot hazakra mennek nemelinek hazatis fel rontiak ky miat tamadasokis keowetkezhetnek [Kv; TanJk I/1. 420]. — L. még AC 225.

26. (birtokba jogtalanul) beleáll; a intra (într-o posesiune fără drept real); (widerrechtlich in den Besitz) sich setzen. *1592:* en az Eoreoksegben nem hatalom(m)al mente(m) hanem az en Kegielmes Vram donatioiawal és statwtoriajawal Mentem s wgy statualtatta(m) magamat [UszT]. *1596:* az J ... minth hogy akkor el hatta azúltatúl az en vram viselte gondgiat es zolgalt Arrül az eóreksegreól enge(m) illet, en birtam pedigh az en vra(m) holta Vtannis ez ideigh, most menth úala az yles helybe Almason [i.h. 11/57]. *1598:* az feóldnek tulajdonsaga felóll bizonytok ... en vgaramra mentel volt azt vetted volt be a hadba lete(m) alatt [i.h.]. *1604:* ha valami igassagokat remellettek az my zallas helynkhez, ne(m) kellett uolna eyel hatalmasul az mw marhankra mennyk, hane(m) teoruenyel kellet uolna jarnik [i.h. 18/59].

27. vándorol; a migra; ziehen. *1620 k.:* Ezekbe az országokba mennek tőlünk télre az darvak és fecskék, de ott nem szaporodnak [BTN[2] 416].

28. vonul (sáska); (despre mulţimea de lăcuste) a trece; (Heuschrecke) ziehen. *1653:* 1610 esztendőben die 18 augusti délután jutának a sáskák ide hozzánk a napnak a fényét elfogta, mintha köd lett volna úgy látszott a serege mikor ment [ETA I, 103 NSz].

29. száll; a pluti în aer; fliegen. *1590:* Latam hogy leowe Pribek Gergely de nem twdo(m) ha az kereztesekhez leoweje vagy az kerezthez de latam az papirossat hogy az fejek felet megien vala [Szu; UszT].

30. hull; a cădea; fallen. *1796:* az Nemesek reánk lőttek ugy, hogy az Serét mellettünk nagy Suhogással a' kertbe ment [Roskány H; Ks 115 Vegyes ir.].

31. gurul; a se rostogoli; rollen. *1585:* Az Zekeret eg lo el ragada, Az zeker el teorek, a kerekek ki egy fele ky mas fele Menne [Kv; TJk IV/1. 474].

32. nyílik; a se deschide, a da spre ; sich öffnen. *1647:* Vagyon az Uduarhazon felywl egy Czwr kertis, seouenye jo, leszas, seoueny kapuja: Egy kis aitois megyen rea fa sarkú, fa szegezeojw [Megykerék AF; BK 48. 16] | Az megh irt eoregh hazbol megien egy boltra egy Uy boglaros Zaros kolczos aito [Királyfva KK; i.h.]. *1681:* Ugyan ezen hámorra nyíló első ajtón belől, bal kézre mégyen az számtartó házban egy fél szeres fenjü deszkákbul csinált, fa zááros (!) fa sarkos, pántos, fa kilincses ajtó [CsVh 92].

33. küldetik; a fi trimis; gesandt werden. *1705:* Balázsfalvának az várában, amelyben Krippán nevü hadnagy volt valami gyalogsággal, azoknak is orderek ment, hogy elmenjenek, és a kastélyt pusztán hagyták [WIN I, 600]. *1746:* Az Ö Thordai határon feles Juhokkal az széna füveken járnak, kiknek is már Porontsolat ment, hogy ki mennyenek az Széna fürol [Torda; TJkT III. 25]. *1749:* Mostan Bécsben lévő Deputationak Diurnumárol ment az Nemes Széknek az Gubernium, és Commissariatus Dispositioja, és hogy aztat incassalni ügyekezze, már praemonealtatott [ApLt 2 gub.]. *1776:* Hogy nagyon ugyekezett ... ă Mlgs Kis Asszony ... a' Mlgs Groff Lázár János Urffi ő Ngával egyben Kelésrol, onnan tudom, hogy ezíránt, Mlgs Praepost Urnakis Levél ment [Kóród KK; GyL. G. Vizi (30) rk kántor vall.]. *1851:* tőllek megy e' levelem [Kv; Pk 7].

34. (el)vivődik; a fi dus; (ab)befördert werden. *1796:* a Borokat pedig le huztam a Seprejekrol innét pedig jol meg kötve és meg töltve mennek az Edények [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

35. vmi vhová kerül; a ajunge undeva/într-un anumit loc; etw. irgendwohin gelangen. *1710:* szok iszbén valo Léveleim az Urhosz küldetvën ... nem tudom hovà lötték s mentek [Dánfva Cs; BCs]. *1804:* Amellyeket valamellyik Testvér a más testvér nyiljában jutandokbol kezéhez váltott, vagy a szüleiktol Zálagosittott az ugyan immediate illesse azt a Testvért a kinek Nyiljába mégyen [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 3a].

Szk: *kezébe/kezéhez ~.* *1582:* Ez eztendey ado Menth ez keth ado zedeonek kezeheoz ky theot egy Summaba Amint fellywlís megh Vagion mondwa [Kv; Szám. 3/VI. 8 Diósy Gergely not. kezével]. *1801:* ki kezehez ment azan Contractus? [Msz; BalLev.]. *1817:* minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a Civis mind a nemessi rendet, mellybéli Jövedelem az Allodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen [UszLt VIII. 68].

36. (vmely földbe vmennyi mag) vetődik; a intra la semănat (o anumită cantitate de sămînţă în parcela respectivă); (eine bestimmte Menge Samen) (ein)gesät werden. *1629:* Szanto földek iutottak ... Nadasteri alatt ... az melyben migien mindenesteöl Cub: 8 Jtem Harsongart mellet ... mindenesteol megien bele Cub: 20 [Kv; RDL I. 132]. *1649/1687 k.:* vagyon egy darab földetske melyb(e) 3 veka buza megyen [Nyárádszereda MT; MMatr. 251]. *1654:* Szanto föld. 1. Varju hegy alat. kiben megye(n) kis keobely 2. 2. Ugyan ot Patako(n) tul. kiben megy 6 kis keöbeöl. 3. Az pusztaba(n). kibe(n) megye(n) 8. kis keöbeöly [Szásznádas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. *1674/1687 k.:* Vadasdi néhai Szabo Péter relictája Bako Judith Aszszony adott és conferalt volt ă Havadtöi Templom számára ... égy darab szánto földet örökösön, melyb(en) harmad fel veka buza megyen [Havadtő MT; MMatr. 144]. *1692/1722 k.:* vagyon két darab szanto föld melyb(en) megyen 13 kis köböl [GörgJk 102]. *1823:* hajosné mellet valo fölldbe ment két véka töröbbuza ... a nagy földbe ment 3 véka borso két véka töröb buza [Kv; Pk 5]. — L. még UF I, 675, 828.

37. tevődik; a fi pus; (hin)getan werden. *1843:* 1841-b(eli) szinbor; melybe ment vala Őrvénygyökér 15 lót: szürke-tört-színű ez is [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

38. belemegy/fér; a intra (o anumită cantitate); hineingehen, passen. *1796:* a Borokat pedig le huztam a Seprejekröl és a 7 Edényben mégyen 239 veder a pálinka pedig 21 veder [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1883:* a hibali Szuszékba ... ment volt harmintz négy véka [Etéd U; NkF].

39. vmiből kitelik; a fi suficient pentru ; von einer Sache reichen, langen. *1823:* El kezdvén a' Boroknak le huzását ... ment 16. nagy Hordokra [Déva; Ks 106. 127].

40. folyik; a curge; fließen. *1558 k.:* Nagiobich meg az tuzeth, Mikor latod az elsọ feier vizeth Meg veressedny es tegy mas receptaculomoth alaya, Melyben Megien arany zinọ viz, ky hivattatik aiernek [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1592/1593:* Tudom hogy azt az porondot kęt feleol folta az viz, de azert Zenth Benedek feleól ment az dereka [Beke[a]; Ks. — [a]Elpusztult település Néma (SzD) közelében]. *1599:* egizer Barrabas Peternit feleltettek uala Niulad feleól es akkor az Ferniko agharol hol az farcad megien neuezenek hatart az orozhegiek [UszT 14/7]. *1650:* az pòrò aroknak az vjze nem az Damakos petòr eleteken Esöt az derek vjzbe hanem az myklos ferenz Eöröksegen mönt onnat az ferenz lorincz kertjben az Esot be az Derek vjzbe [Gagy U; i.h. 58a]. *1655:* mikor nagi zato(n) esső uolt, czak az Kosa Pal földjre belól ualo esso uiz ment az tizes utczajara [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Uaniolos Leörinczj (40) pp vall.]. *1680:* Vagyon ez Falunak apro halos tilalmos patakocskaja is, melly halos toban mégyen [Szaráta F; ÁLt Urb. 64]. *1703:* láttam osztán Sztojka Trifót a Földön feküve, rutul kezin Fejin menven a vér, le taglották [SLt AQ. 24 Kerekes Mihály (40) vall.]. *1734:* Concludaltuk, hogy a Malom árka torkolattyáb(an) az arviz nagy es sok jeget hanyván ... semmi Viz a Malomra nem mégjen [Dés; Jk 443b]. *1757:* Ha penig ezután eszekbe vészik, hogy a' viz reájok menyen, adjanak hirt a Virágosiaknak[a] hogy igazittsák meg [Torockó; Bosla. — [a]A cziczulyási bányászok].

41. emelkedik; a se urca; sich erhöhen, höher werden. *1758:* Meg Engedtetik Mihálcz Péterné Asz(onyna)k hogy a gáttyát fel tétethesse annyira hogy a Viznek dagálya fellyebb ne mennyen az Mihállcz Balás Ur(am) el rontott Malma helyinek alsó részinél (Borb. I).

42. olvad; a se topi; schmelzen. *1746:* tavaszszal midön a' jég mégjen az Groff ur Malma Gáttya ki tollya a' vizet, hogj a' Dombaiak széna füvet ell lepi [Dicsősztmárton; JHb XIX/8]. *1762:* A múlt héten igen szépen kezdett vala menni a hó, de Mátyás meggátolá s nem hogy elment volna, sőt

két versben annyi esett, hogy csak az egyik rendbeli is elég lett volna a télen [RettE 134].

Szk: *a föld fagya ~* a föld felenged. *1765:* Simén András Uram a' Tavaszszal mihellyt a' fagya a' földnek ment, mindgyárt fogadot a' Malma restauratiojahoz [Széplak KK; SLt évr. Transm. 303].

43. *átv is* terjed; a se răspîndi; sich verbreiten, um sich greifen. *1573:* Hendrik Mihal es chinek Balint azt valliak hogi ... az ... zeoweniek ha ollian keozel ne(m) leottek volna egmashoz tala(m) az twz annera nem Ment volna [Kv; TJk III/3. 187]. *1629:* Deak Mathene hazatol adatot az elseo gyuladas, onnat ment eléb | hat Nagy Mihaly hazabannis bele kapot immar az tűz s ugy ment aztan mind alá miuel nem volt ember ky olchya [Kv; TJk VII/3. 104]. *1657:* Kérem édes Öcsém uram Kegyelmedet, tudósítson, ha Balog Máthé az tatárok közűl ki jütt-e és volt-e ott Kegyelmeteknél udvarnál ... ? Higye Kegyelmed, tovább tőllem nem megyen [TML I, 105 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1723:* (A) Réteket jóllehet ennek a Malomnak erectioja előtt is meg járta a Viz nagy ár Viz idején, de ... hogy most ennek a Malomnak Gáttyától is fel Tolyulván a Viz, nagyob mértékben megyen réájok az ár Viz mint annak előtte [Sövényfva KK; MbK 150].

Szk: *híre ~. 1619:* Erdélyben ugyan törvényűl költ az egész ország nemessége között, hogy azkinek úgy faluja elpusztult, csakhogy megszállják az emberek, ki hat esztendeig, ki kevesebbig, ki többig ígírt szabadságot az szegénységnek, azmeddig azok is épülhetnek ... ennek ment az híre oda is az Tömösvár vidékére [BTN[2] 234–5].

44. nyúlik; a se întinde pînă la ... ; sich dehnen/strecken. *1554:* hat hold fold ... Nadas felol az orzag wtara mygen [Sárd K; Törzs]. *1569:* Az gherebenesy[a] hatar penig Az kerezt fanal towab Nem Megyen, azon kyweol Bandy hatar [Mezőbergenye MT; VLt 7/692 St. Zep de Bergenye pp vall. — [a]TA].

Szk: *lábbal ~. 1650:* az Czeresnefa kutra megen labal egi feld [Burjánosóbuda K; BHn 40]. *1689:* az dobollo felé valo hatarban az közepső malmo(n) alol mely az Csigolyara menyén labbál (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. *1737:* nyolczadik[a] ugyan ezen földön döl meg Szottyor felé menyen lábbal [Ilyefva Hsz; LLt. — [a]Föld] ✱ *véggel ~. 1700:* A' Tekenős felett egy Szántó föld a' Csonkásra megy veggel (sz) [Girolt SzD; EHA]. *XVIII. sz. köz.:* az falura mengjen véggel — az kert föld [Bó MT; Berz. 1. 14/15]. *1766:* ezen Szilágy Völgyiben találtatik egj ojjan forma és állásu helly egyik végével menyen az Hendistotsa nevezetű hellyre, az másik végével pedig az Péter mező Utra szakad vagj jö ma is [Szásznyires SzD; Ks 33. II. 16]. *1801:* a' Temetőre mengyen véggel ... égy Buza föld [Botháza K; SzConscr.]. — L. még BHn 22–4, 67, 80; DHn 48, 57; GyU 126; KHn 33, 295; THn 7.

45. húzódik; a merge/trece; sich ziehen. *1756:* (A) rét határa it megjen el meljet meg is gödrözénk s hátarozánk melj is igyenesen le az More Gergelj réte szeljinél levő Gödrözésre megjen [Berz. 15. XXXIV/10]. *1760:* (A határ) fel mégyen az Báldi keresztutig; onnet egy tsupra ki hág az ide valo Kerek Erdő nevezetű Erdőnek az szélin ... onnat le ereszkedvén az Csetelki völgyre, azon völgyőn jó darabig megyen, és fel hág egy Fetskés nevezetű nagy tsupra [Novoly K; BLt]. *1763:* Az Udvarfalvi Határ a' Nyár szer nevezetű Erdőkőn alól kerekdeden mégyen [Udvarfva MT; EHA]. *1767:* azon határ kőtől fagva a Totszallási, Galgai és Tihoi határok közőtt, s ezen hellynek a szeliben igyenesen ... megyen a határ [Tótszállás SzD; JHbK XXX/1]. *1777:* a Vale kodmeinisuluj (!) ... akár egyenesen s akár Görbén mennyen tsak a Patak választya két felé a két Falu határát [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28]. *1782:* a Galgai határ a Gorbaival öszve ütközik, az onnan egyenesen lefelé mégyen mindenüt [Galgó Sz; EHA]. *1830:* az Határ a' kárba hágo választékján mégyen keresztűl [Born. G. XXIV. 1. Jac. Orbán de Deménháza[a] (69) vall. — [a]MT]. — L. még KHn 151; RSzF 145.

46. vezet, visz; a duce (la ...); führen. *1569:* a mely gyalog vt, megyen pagochyara[a] gherebenesreol[b] [Mv; VLt 7/692. — [a]MT. [b]TA]. *1570:* Byro vram egy Kis hidat chinaltasson az folyamra Mely az vago hidra Megien [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1606:* az fenyeó kúton beleól az mely út megien, melegh patak felę el [UszT 20/71 Benedict(us) Vas de Martonos (60) ppix vall.]. *1647:* az haz hiara megyen az fa gradicz [Királyfva KK; BK 48. 16]. *XVIII. sz. eleje:* kűjel egj küs pasintos ut menyen ala mellette [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1721:* a Piacz Szerről megyen nap kelet felé hoszan más egj ucza [Gyalu K; EHA]. *1744:* Az Nagy Palotara megjen a Kóz fa vagjis Keresz (!) foljoso [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1829:* a hotáron menyen az Orszag uttya Kolosvárol — Vásárhelyre [Mezőcsán TA; LLt]. — L. még FogE 179; UF II, 727, 754, 757.

47. (be)hatol; a pătrunde; eindringen. *1710 k.:* Az Éva kísértetiben és bűnében és osztán az Ádámában is azt látjuk: a lélekhez ment először a kísértet és a bűn is, úgy fogott azután a testhez [BÖn. 471].

48. távozik; a pleca, a se duce; sich entfernen, ab/fortgehen. Sz. *1846:* kupával jönn, fertáljal megy a betegség [JHb br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozália Jósika Samuhoz].

49. halad; a avansa; vorwärtsgehen/kommen. *1662:* az helvética és augustana evangelica confessiók szabados gyakoroltatások végett Bocskai s Bethlen Gábor ... fejedelmek által lett pacificátiókban valaminémű complanátiók, igazítások voltak, azok mindenestűl felforgattatván, semmiben is azokra nem hajtanának csak nagy szabadosan megyen vala elébb-elébb a nagy persecútió, vallásbéli üldöztetés [SKr 204]. *1671:* Most kiküldtem volna[a], de nem merém, mivel már egynihányszor jöttek s kérték, de mind tagadtam; félek, ha elébb megyen az dolog s elé nem adhatom, nagy búsulás követ [TML V, 533 Daczó János Teleki Mihályhoz. — [a]A levelet]. *1734:* Az schola építesb(en) haladek nelkűl mennyen elő az Eccla [SVJk]. *1761:* az következhető Confusionak eltávaztotasara meg kel külembeztetni az Ház udvarát, az veteményes kertől. ugy az Csűres kerttől is, hogy igy helyeséb rendel menvén, mindenek magok helyeben, suo ordine specificaltathassanak [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1791:* Szászvárosonís meg lehetősőn megyen a Nsgtok dolga, hanem most a Magistratus a bé jövő Török követnek a Nsgod házát rendelte szállásul [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1853:* Nagyon sajnálom azon pontatlanságot miszerint tsakis az Tartsafalvi ut Csinálás ment leg roszszabbul [Betfva U; Pf].

Sz: *a világ fonákul ~. 1831:* a világ fonákul megyen ... ilyen a dolog, a' ki a' tűznél van a' melegszik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] | látom egyik sem jár benne, hogy itt jol döljen el 's most a világ fonákul megyen [Kv; Pk 6] ✱ *zsinóron ~* egyenesen halad. *1668:* Sebesvárában is küldtem több gyalogot. Az hopmester, tudom, írt Kegyelmednek, mit mondtak az karansebesi törökök, kik irogatnak Zólyominak. Már Kegyelmed vess öszve az emberek állapotját, s

nem sinoron megyen-e az dolog? Sa(pienti) sat(is) [TML IV, 314 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

50. (cselekvés/tevékenység) vhogyan történik; a merge/decurge într-un anumit fel; (Arbeit/Tätigkeit) irgendwie erfolgen. *1789:* A Circularisok publicatiója a kí adott forma szerént nem ment [Lokod U; UszLt XIII. 97]. *1805:* az expositioba az olvasas nem igen jol ment, a resolutio el tsuszott valahogy [Dés; KMN 49]. *1852:* két hét ota kinlodom jobb karomban 's kezemben a' rheumatismussal már most valamivel mégis jobban van, de csakugyan mégis fájdogal biz az, az írás meg éppen nehezen megy [Kv; Pk 7]. *1853:* a mibe Szanduj belé elegyedik az hamar nem megyen, tsak töb rendbéli simbelödeseim után tudék velek arra menni hogy a kérelem levelet bé hozzák [Mv; Újf. 2 Balog Mihályné lev.].

51. *vmennyire/vmibe/vmire ~ vki/vmi* vmennyire/vmire jut vki/vmi; a ajunge la ceva; ein Stück vorwärtsgehen/kommen. *1672:* Én félek, az ország most vagy semmire, vagy kevésre megyen és rút dolog ne következzék [TML VI, 238 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1758:* tudom azt hogy az fiak attyak mellett lakván az fiak dolgazta(na)k s ugj mentenek anjira [Asz; Borb. II Szász Judit Agilis Betze Andras Felesége (32) vall.]. *1766:* Iparkodámis mellette eleget s annyira menék, hogy az életit vagy fejit meg marasztám [Szentbenedek MT; Told. 5] | Azt mongya a' Tiszteletes A. ö kegyelme hogy ... Semmire sem mennék vélle [Torda; TJkT V. 314]. *1782:* Melly sok tőrödéssel, kölcséggel, faradozással lehetett Mlgos Nagy Asz(sz)ony Anyám ö Nagyságának arra menni, hogy azon Falu a Fiscale Regestrumbol ki vétessék, és örökösön a Nagy Atyánk ö Nagysága Fiu Ág maradékinak adassék [Dés; Ks 21. XV. gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1792:* a ki rendelt Bírák Urak annyira nem mentenek, hogy e már Munkában lévö Causát ki dolgozzák és Törvényesen végképpen terminállyák s Itéletet mondjanak [Ne; DobLev. IV/704]. *1847:* Pál Ignátzal félek, nem sokra menendünk, ö csak a' válláról beszél [Kv; Pk 7]. — L. még BÖn. 466; PLev. 42; RettE 192, 415.

Szk: *akkordára ~* egyezséget köt. *1770:* in anno 1738 accordára mentek s azt végezték, hogy mikor az alsó járás öt szekér szénát ad, a felső adjon kettőt [RettE 244] ✱ *alkalomra ~* 'ua.' *1782/1799:* Praefectus Dési Uram minket Mészárosokot el tiltott, hogy a' Széket ne birjuk, és ne nyuzzunk árenda nélkül, ugy kellett ö kegyelmével alkalomra mennünk, igérvén fél esztendőre Hetvenőt Nimet forintot árendába [Torockó, TLev. 5/16 Transm. 378] ✱ *alkuvásba/alkuvásra ~* 'ua.' *1593:* Homler Janos vallia tudom hogi zerzeodes es alkuasra mene az Azzonj vizhordone, es mas fel forintba zallita le dolgat [Kv; TJk V/1. 325]. *1629:* alkwasb(a) menenek s Nyjreo Ferencz mesert igire az Anak, de az utan meg masla [Kv; TJk VII/3. 108] ✱ *békességre ~* békés egyezséget köt. *1614:* minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleseg⟨es⟩teol giermekestöl, marhastol be boczatassanak, es zalastis adgianak nekik, es azok az varosbeliek, magokkal egiarant otalmazzak, es semmifele ellensegnek ki se adgiak, es ha bekessegre menne az dologh, abbul azokat se rekezzek kj [Ks 87 ogy-i végzés] ✱ *egyezésre ~* egyezséget köt. *1778:* Mi alább nevünket le irt Testvér Atyafiak menénk egymás között illy meg másalhatatlan Atyafiságos egyezésre[a] [Alvinc AF; Incz. XI. 17a. — [a] Köv. az egyezség szöv.]. *1803:* sok közbe jött akadállyoknak el hárintások után menének és lépenek a' két felek ... egyezésre [Kvh; HSzjP] ✱ *kompozícióra ~* 'ua.' *1629:* ne(m) akara Istvan Deak Uram hogi megh ne perellienek Azert hogi neki ne mondhassak az Atyafiak hogy pernelkül ment az compositiora, mert teorvenielis megh nyerte volna [Borb. I. Michaël Tholdalagy de Ertse[a] vall. — [a]MT]. *1775:* Néhai ... N. Váradi Inczédi Gergély Ur ö Nsága lépett, és ment volt Kglmetekkel olly Compositiora[a] [Fejér m.; Incz. XI. 13a. — [a]Köv. az egyezség szöv.] ✱ *kontraktusba/kontraktusra ~* szerződést köt. *1670:* Latuan az Eö kigyelme fiai hogy Az minemü Jovay Az Attjoknak uolnanak, mind magoknak s mind Az Attjok reszere An(n)ak diuisioja karos uolna Azert menenek az Attyokal Contractusban Jllyen modon [Kv; RDL I. 153]. *1782/1799:* Praefectus Uram valamit fel talál, Méltoságos Földes Uraim hasznokra, azt meg jelenti, s az iránt Contractusrais mentek volna Földes Uraink, hogy annak meg álloji lésznek [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 331] ✱ *konvencióra ~* egyezséget köt. *1750–1756 k.:* a' Torotzkai haszontalan ezüst bánya colaltatása(na)k cassaltatásában Mltgs Gróff Teleki Adám Vr eo Nsága noha Helysegünkel conventiora nem ment, nemis simpliciter az szegény kösség, hanem a' Mltgs Familia respectussaért allaboralta ... a' Felsöbb Felséges Instantiaknál azon hitván Bányá(na)k cassaltatását [uo.; i.h. 8/5] ✱ *végzésre ~. 1630:* mi Nemzetwnk(ne)k romlását es az kereztien Uerontast akarua(n) minden tehetsegwnkel el tauoztatni mikor ez mostani eleöttwnk fen allo differentiak(na)k complanalásáert az Tekintetes es Nagos Rakoczi György Ur(a)m(ma)l szemben löttwnk uolna, keöztwnk ualo sok tractatusok utan ueghre illien uegezesekre mentwnk [Törzs. Bethlen István okl.].

52. vmilyen állapotba kerül; a ajunge într-o anumită stare; in irgendeinen Zustand geraten/gelangen. **Szk:** *állapotra ~* jó módba kerül. *1659:* az Szegény Beldi Kelemen jovaibol mentem allapotra, mert Szegeny Legeny voltam mikor Erdelyb(en) be jöttem [Szászsebes Szb; BLt] ✱ *feledékenységbe/feledésbe ~. 1638/1687 k.:* égymás között valo villongasok égyenetlénségek csak feledékenységb(e) mennyenek és ā megye ekediglen vétségekről meg ne büntethesse [Bos/Kebelesztiván MT; MMatr. 300]. *1737:* hogy ne talántán némelyeknél feledékenységbe mennyen publicaltassa kglm(e)d[a] [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez. — [a]Köv. az ogy-sel kapcsolatos közölni való]. *1854:* Gyakran szomorúan gondoltam: mennyi minden megy feledésbe ... melyek a történet közfolyamára hatással voltak és lesznek [ÚjfE 4] ✱ *jobbágyság alá ~. 1592:* Hogy ha Coloswarrol valamely lakos Jobbagyságh ala megien, mindenwnnet megh hozhassak [Kv; Diósylnd. 20] ✱ *kárba ~. 1709:* Tavasz vetessel ugyan az Isten meg vigasztalt vala, de a' takarodaskor valo hallatlan essözés miatt ezert job részt kárba ment [HSzj *tavaszvetés* al.]. *1791:* Egy fejös Juh Meg vérhedvén, hogy kárba ne menyen a cselédek számára meg Nyúzattam [H; Ks 108 Vegyes ir.].

53. *~ a gyomra/hasa* hasmenése van; a avea diaree; Durchfall haben. *1704:* Ma az asszony, gubernátorné asszonyom elnehezedett, minthogy Köleséri háromszor adott bé kristályt egymás után, aki mia a hasa megindulván, a kristály után is rendkívül ment [WIN I, 99]. *1797:* haza jöven a Fiam ... 's minthogy nagy szorulása volt ... addig itta a Borköves Vizet s Székfü virágos Herbathét hogy a gyomra meg indult sokat ment [Héderfája KK; IB id. gr. Bethlen Sámuel lev.].

54. házasságot köt; a se mărita/căsători; heiraten, sich vermählen. **Szk:** *feleségül ~. 1656:* En illyen okkal mentem felesegül Török Istvanhoz, hogy nemes szemely legyen

[SzJk 79] ✱ *férjhez ~. 1644:* Az edes felesegemet attol ne(m) tilto(m) hogy feryhez ne menyen cziak hogy megh lassa iol kihez menyen [Kv; JHb III/6]. *1783:* Én abban az üdőben, mikor Báro Apor Anna férhez ment már azon Udvarbol eljöttem volt [Angyalos Hsz; HSzjP Mich. Gazda de Réty (71) vall.] ✱ *házasságra ~. 1590:* Azert en Fodor Illyes Ilyen ok alat engettem meg az en Rezzemet azo(n) zölëonek hogy Angalit Azony[a] Zabadsagot engedyen ennekem, Az hazasagomra menem [Kv; RDL I. 3. — [a]Az elvált feleség] ✱ *házastársul ~. 1587:* Immar Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra Neweth el valtoztattwan, Samuel deakhoz Ment hazas tarsol [Kv; KvLt Inv. I. 2. 1] ✱ *vkihez ~. 1573:* Desy Antal vallia veres Sigmondnak halala vtan az felesege Ment volt Ianos deakhoz, azzal egywt leteben keoltette ely tehennit az my Marat volt [Kv; TJk III/3. 165]. *1656:* En nemes szemely leven soha tudva paraszt emberhez nem mentem volna [SzJk 79]. *1776:* hitet adtak vólna egy másnak, hogy Groff Lázár mást nem veszen, és Groff Kornis Anna máshoz nem mégyen [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

55. (vhányadik esztendőbe) lép; a merge pe , a se apropia de , a împlini în curînd (vîrsta de); (ins Lebensjahr) treten. *1658:* En Marus Vasarhely Eőregebik Szabo Ferencz szamos Esztendőket eltem, mert ez jelen valo Esztendeőm hetven nyolczadik Esztendőben Megyen [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

56. adatik; a fi dat; gegeben werden. *1765:* az széna, zab, fü némellykor a város közönségesiből ment [M.igen AF; Eszt-Mk Vall. 55]. *1784:* A 1752 illyen regulatio adaték ki irásb(an) hogy minden kohot Verőt biro Gazda tartozzék adni 540. Vas veresből 54 rud Vasat, de ugy hogy abbol 24 Vas mennyen az kohok verők romlasa reparatiojara, 30. vas pedig adassek bé az Uraság(na)k [Torockó; TLev. 4/9. 15b].

57. szolgáltatik; a fi predat; geleistet/erteilt werden. *1775/1781:* Bárány dézma minden esztendőben egyik egyik részre bé ment a mig Juhaink vóltak, két három bárány, de most nem mégyen, mivel a Juhainkból ki fogytunk [Bokonya H; JHb LXXI/3. 412].

58. vmennyire rúg; a se ridica la ; ausmachen. *1574:* Beke Gergel vallia Borne(m)yzza Antal Emlite volt az adossagotis 170 vagi 180 fli(n)t tajba Megien volt [Kv; TJk III/3. 324]. *1724:* ugyan csak meg tartoztattak az Ur Gubernator Urunk eő Excellentiaja béressit mig a' kart meg nézték, bőcsüllötték mire megyen [Szentiván SzD; Ks 32. XXXII]. *1742:* az Betsüben jelen nem voltam hallom hogj negj forintra ment az epületek becsűje [Backamadaras MT; Born. XIV. 10 Hevizi János (80) jb vall.]. *1754:* Csiplő rész ment met 42 [Mezőzáh TA; Told. 74]. *1775/1781:* Ezen Al Gyógyi Jószágnak elő számlált jövedelmei egy esztendőben egyik Méltoságos Udvar részére, hány Magyar forintokra mennyenek légyen [Algyógy H; JHb LXXI/3. 351]. *1782:* méltoztassék a maga Rátáját a melly megyen tizen őt Rh: forintokra én nékem el-küldeni [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1827:* Az Exponens Aszszony ezen rész Joszága esztendei tiszta jövedelme nem mégyen többre 150. Rfor(int)nál [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 6 Boros Mihály (43) zs vall.]. — L. még FogE 199; RettE 185, 193, 276, 415.

59. vki részébe jut; a reveni cuiva (ca parte din ceva); jm erteilt werden. *1783:* Hogy mind a hármon hibások voltak ebben a dologban[a]: Vizi Péternek maradjon az árpából 4 kalongya. Vizi Ferencnek is 4. Szekeres Gergelynek mennnyen 5 kalongya, hogy megaratta [Jenőfva Cs; RSzF 165. — [a]Árpaosztozásban]. *1787:* hogy dirib darabba a' Jószág ne Szakadjan, még egyeztek abba a Mgos Haeresek, hogy ä Gálfalvi Jószág hozzá tartazandó Portiojival egjütt menyen a Mgos Léány Ágon Lévő Haeresseknek [Kv; Ks 73/55]. *1808:* Itélet Az Ekének egyike a Fiunál maradott a' másik Eke pedig az egyik Leánynak ugymint Biro Sigmondnénak ment [Asz; Borb. II]. *1825:* Visolyi Jószágot a mint meg tsereltűk; annak superadditiojából Agnes Leanyunknak Mennyen 1500 ~ ezer öt száz Rflor valto Tzedola [Hsz; Kp V. 347]. — L. még RSzF 165.

60. vkié lesz, vki tulajdonába kerül; a ajunge în posesiunea cuiva; jm zuteil werden, in js Besitz gelangen. **Szk:** *birodalma alá ~. 1749:* a' Jószág proprietassa ... divisionis via ment az Urfi kezében s birodalma alá [Királyhalma NK; ApLt 1 br. Henter Dávid aláírásával]. *1792:* tudom hogj földeket bir de azak mí formán mentek birodalma alá azt nem tudom [Borb. II Agillis Michaël Jakabfi Senior ex Sz Ersébet[a] (65) vall. — [a]U] ✱ *birodalmába/birtokába ~. 1706:* Szantőföld és Széna fü egeszen mennyen Palffi Ferencz Uram és Posteritassi biradalmában ugy az Házam, és Őrökségemis [Tarcsafva U; Pf]. *1756:* Ezen Nemes Udvarház hely ... egy darab idejig ment vala birtokában Néhai Mlgs Groff Bethleni Bethlen Samuel Ur Néhai élete Párjának, Néhai Mlgs Josika Agnesnek [Branyicska H; JHb LXX/2. 9]. *1824:* Ezen szánto föld melyik napon, vagy Holdnapban kinek ment birodalmába? [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✱ *keze alá ~. 1762:* Egy két Esztendős ünőtinotis el adván az is a keze alá ment [Torda; TJkT V. 76]. *1789:* Imreh Sára Asszonynak amely szőllöji Nyil huzás által keze alá mentenek azon részeket homlitotta é [Karácsonfva MT; Told. 76]. ✱ *kezébe/kezéhez/kezére/vmilyen kézre ~. 1598:* Vaida Andras ... wallia ... Biro Mihali egi akarattal az felesegewel ada el az hazat, az arrais eggiewt ment kezekhez [Kv; TJk V/1. 170]. *1645:* per torturam megh examinaltassek honnat mentek az marhak kezeben[a] [Kv; TJk VIII/4. 37. — [a]A vádlottnak]. *1700:* ugj hallattam, az meg irt vérek részire jutott bonumok mind Iffju Fodor Gjörgj kezire mentenek ... most peniglen az meg nevezett bonumokat ki mint birja nem tudom bizonjoson [Abrudbánya; Berz. 17]. *1801:* idegeny kézre megyen az Joszág [Dés; DLt az 1806. évi iratok közt] ✱ *vkinek/vkire ~. 1710:* egj Gölye sertés megyen Kacsó Istvánra [Etéd U; NkF]. *1732:* az mely Argentaria ő Ng(na)k ment, ne dissipája és ne rontassa ő Nga el [Korod KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1769:* Gyuraszim Vonul pediglen, és Mojsza Todor[a], ha reducaltathatik ... mennyen Dobollyi Pál Uramnak [Ne; DobLev. II/407. 3b. — [a]Szökött jb-ok].

61. elosztódik; a se împărţi; verteilt werden. *1778:* A régi ős Nobilitaris Curia a két Léány kőzőtt mennyen két egyenlő részekre | A szöllök iránt edgyeztenek meg a Pársak e szerint: A Gyümöltsösön fellyűl lévő szöllő ... mennyen három egyenlő részre [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2b–3].

Szk: *oszlásba/oszlásra/oszlóra/osztályra ~. 1580:* valamykor valamy iozagh diuisiora ozlasra Megie(n) ... Az adossagot ky az iozagon Marha(n) vagion Az kózbel ky kel deputalny minde(n) ozlas elöt [Kv; TanJk V/3. 227b]. *1596:* Vicey Gasparne azzonyom ... jelente hogy az diuisiokor egy rezet[a] Arany forintulis be atta volna, mellyek ozlasba mentenek [Kv; RDL I. 65. — [a]Az 50 ft-nak]. *1661:* Az Keölpeny Joszágh eő Kglmek kőzőtt oszlásra mennye(n) [Mv; MbK]. *1794:* a ... 12. kantza ... mennyen egyenlő osz-

lora a két Méltóságos Testvérek közöt [Kv; JHb XX/40. 6]. *1807:* A Kender földetis ... meg kivánnya a' Novizata, hogy ezis oszlora mennyen [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1840:* ezen bé nem fizetett 155. Rf. — midön meg fizetödik Kamatjával együtt, akkor mégyen osztályra [Nagykapus K; KszRLt].

62. vmennyi elhasználódik; a fi necesar, a se consuma; (eine bestimmte Menge) verbraucht werden. *1587:* vettem varos zamara hal tarto ladanak fwresz deszkakat f. 1/28. Az ladara ment ket zasz lechi szeg —/28 [Kv; Szám. 3/XXX. 34 Seres István sp kezével]. *1598:* Az Schola mester, Lectorok és Cantor hazokban hogi meg foldoztak[a] Ment azokra in universu(m) harom penzes kalia nro 62 tt f 1 d 86 [Kv; Szám. 7/XVI. 47. — [a]A kemencéket]. *1670:* Az padlast Lazur festekkel megh lineaztam ment ra egy font Lazur f 1 [Kv; ACJk 70a]. *1676/1681:* Az Borokat öszszel bé szüretvén, es à várban helyheztetvén; az első Töltetekre mennyi megye(n) az várbeli hites Porkoláb jelen lévén adgyo(n) arrol Testimonialist [Vh; VhU 658]. *1749:* Az uttza felöll való Nagy kapu bereltetesére ment keskény deszka Nro 36 [Kiskend KK; Ks 70/51 Szám.]. *1796:* A Kápolnában egy fejér mázas vak Kementzet nagy kallyhákbol Mellyben ment Lapos kállyha 10 Szegelet kállyha 10 [Déva; Ks 120. 4/33.]. *1797:* ä Robottásoknak kenyérül ment 6 Köb(öl) 2 véka[a] [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. — [a]Búza]. *1832:* Az Anyagát lészázására s igazitására ment 70 öl fa és vessző ... 210 fr [F.zsuk K; SLt 22].

63. (el)költödik; a fi cheltuit; ausgegeben/verausgabt werden. *1581:* Vgian ezon Gat Keoteskoro(n) kenyrre bora húsra sosz halra Molnarokra ment keolchyegere d. 51 [Kv; Szám. 3/III. 5 Chanady Thamas mb kezével]. *1599:* Hogy az borokat meg teoltettetük ment azokra in Vniuersim fl 1 d 20 [Kv; i.h. 8/XVI. 40]. *1653:* Azután mondja azt Bocskai, hogy: „Mostan sok szükségeink vagynak, mert hadunkra sok pénz kell és mégyen" [ETA I, 95 NSz]. *1768:* az pénzen fogadni szokott Napszámasokra menyi pénz mégyen nem tudhattyuk [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 75]. *1775:* Activum Debitum a' Falúban vagyon széna árrából Hfl. 150 Ez menjen temetségemre [Örményszékes SzD; BetLt 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbára végr.]. *1802:* Minthogy ötven négy véka adodatt el éppen annyi forint is mengyen [Kv; IB]. *1864:* Az ipam sirja beomolván, annak kihányása, bétöltése és a sirfelrakásáért a Kálváriásnak Nagy Jozefnek ment 3 ft. 88 kr. [Mv; Lok.]. — L. még FogE 269; TML II, 360.

64. forog, forgalomban van; a circula, a fi în circulaţie/uz, a avea curs, a fi valabil; im Umlauf sein. *1824:* a szomszédalt két Rétetskék öt Esztöndökik kiválthatatlanok légyenek És mivel Ezüst Hüszasakban mégyen most a' Pénz ezekben légyen a kiváltásis [Asz; Borb. I].

65. számítódik; a fi socotit (în); gerechnet werden. *1784:* Lévén contraversiója Lőrintz Andrásnak az attyával és az öttsivel, Istvánnal, tudniillik hogy midön magának házat épitett, 12 magyar forintot, közös pénzt, mellyet együtt acquiráltak volt az háznak felépítésére, elköltött, amely pénzt valami bizonyos adósságnak lefizetésére szerzettek volt. Mostan azért az öreg Lőrintz István nem akarja agnoscálni, hogy az építésben maradjon, hanem azt kívánnya, hogy mennyen a fennebb emlitett adósságban [Árkos Hsz; RSzF 235]. *1804:* akinek a költsönözes rátájában mégyen nem tartozván a más testvérek ezek(ne)k terheket hibájokon kívül hordozni [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 3a].

66. vmi vmennyiért/vkinek elkel; a se vinde la un anumit preţ; etw. für eine bestimmte Summe an jn verkauft werden. *1774:* a Török Buzának ugyan tudgyuk hogy 7. sustákon ment vékája [Mocs K; KS Conscr. 16]. *1778:* De emellett a nagy bő bor, búza bővsége mellett szörnyű szűk a pénz, úgyhogy ... egy juh a Mezőségen négy sustákon megyen [RettE 393]. *1788:* 49. vég ... Bagazia ... Mlgs B. Josika Antalné Asz(szony) ő Ngával valo alkalom szerínt mind együtt kereskedő Petrásko Gergelynek mentenek sínge à d(en) 8 [Mv; TSb 47]. *1809:* A Gabonás, Arnyekjaival, és len magtörö külüivel ment Betsü árron 18 Flo Hung. [Vécke U; Told. 40a].

67. folytatódik; a se continua; fortgesetzt werden. *1812:* azon éjjen a Groffné eö nsga ki jövén meg érkezék és pakolni kezdett, melly pakolás ment és tartott egész éjjen [Héderfája KK; IB].

68. történik; a se întîmpla/face; erfolgen, geschehen. *1769:* ha igy menyen a mint hallatik, elsötöl fogva utolsoig, és fötöl fogva farkig meg romlunk [Ne; Told. 5a]. *1803:* az illyetén Reflexioknak irásban valo közlése, és arra meg kivántato felelet tétel, igen késön mégyen [Mv; JHb XLVI/6 Cserei Farkas kezével]. *1809:* A vadász Sereg verbungjárol nem Sokat referálhatok: a Bunyi Járásban praeferenter ment a verbung, 8 tzat kaptunk, de mind Nemeseket [Bun KK; Kath.]. *1869:* A honvédség felszerelése gyorsan megyen [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról]. — L. még FogE 242.

Szk: *rendre ~*. *1784:* a Veröb(en) az futatas, vagy tsinálas rendre mégyen kinek kinek bizonyos orája ki léven határozva [Torockó; TLev. 4/9. 14b].

69. rátalál; a găsi (consultînd ceva); (auf)finden. *1592:* ez ielen valo Indexet, az leweleknek megh mutatasara chinalta(m) Hogy ennek Vtanna, ha valamj oly zabadtalansaggal ez Waros bantatik, Legiene az ellen Priuilegiuma vagy ne legien, az Jndexeknek az altal olwasasabol ki thessek es ha talaltatik, tugiianak Egienesen arra a lewelre mennj [Kv; DiósyInd. 11].

◇ **Szk:** *arra ~* úgy határoz; a decide în aşa fel; so beschließen. *1782/1799:* En Ratz Ferentz Thorotzkon száraz szalonnát szoktam árultatni ... a midön ... eddig valo szokásunk szerint szabados árulás nem engedtetett a szalonnába kénteleníttettük (!) miis valami tizen vagy tizenketten arra menni; hogy külön külön harom forint árendával a' szalonna árulásra engedelmet nyerhessünk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 369]. *1784:* Sz. Iványi Iosef Ur perleni nem kivánván, önként arra ment, hogy a Süket Ujfalvianumokat ... Törvény nélkül remittálja [Süketfva MT; Kp II. 11] ✱ *eleibe ~* vki elé terjesztetik; a fi înaintat la ; jm unterbreitet werden. *1623:* Az mely supplicatiokot kegetekre reycialtunk kegetek azokot az panaszokott es dolgokott, ante alias causas igazychia, se kegetekre, se myreank eo Felsege eleybe panaz effele dolgok mia ne mennyen [Csíkszereda; Törzs]. *1739:* most a' Regiment Commendánsa eleibe menvén az dólóg, ha onnétis hasonló válasz lészen, Tehát kéntelenittetem ujjabban arról Excellad(na)k incommodalni [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával] ✱ *fülébe ~ vkinek vmi* fülébe jut vmi, tudomást szerez vmiről; a ajunge la cunoştinţa cuiva; etw. erfahren, jm zu Ohren kommen. *1618:* De Szkender pasa így írt az pasának, hogy ez dolgot nagyságtok az erdélyi fejedelem felöl soha el ne higgye, ha valami oly hír megyen az nagyságtok fülében is [BTN[2] 127–8]. *1772:* Hanczmikli ... Felesége ... maga panaszolkodot hogy az Ura szolgálattyabéli bérének nem veheti hasznát mert Török Josefnére vesztegeti, mely dolog

fülibe menvén Török Josefnének, megis fenyegette Hanczmiklinét érette [Dés; DLt 321. 78–9 St. Sárosi (46) ns vall.] ✱ *füstbe* ~ **a.** elszáll; a se risipi, a fi dat uitării; in Rauch aufgehen. *1666:* Hallom ugyan én is, mivel mossák sokak nyelveket, de meglátja Nagyságod, legfeljebb két hetek alatt mindazoknak hírei füstben mennek [TML III, 601 Teleki Mihály Lónyai Annához]. — **b.** kárba vész; a se pierde; verlorengehen. *1658:* Hanem ő nagysága tekintsen az Istenre, hogy ennyi költésünk füstben ne menjen [TML I, 149 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1786:* de talám az egek nem engedik hogy sok fáradtságaid füstbe menvén consolatio nélkűlt maradj [M.régen MT; DobLev. III/615. 1b Szánto Sándor lev.]. — **c.** meghiúsul; a eşua; scheitern. *1657:* Másnap azért az ellenség nagy kevély resolutiója füstben méne, csak helyét tanálván az fejedelem táborának [KemÖn. 214]. *1765:* Amit írtam a túlsó faciesre a tisztek iránt, mind füstbe ment, sőt Somai Sándornak absolutionálist adtak [RettE 183] ✱ *hajba mennek* hajba kapnak; a se părui; sich in den Haaren liegen. *1780:* felele a Fejérvári Serfőző[a] Te betsűljen (!) meg engemet mert En Meister vagyok, és meg érdemlem a betsűletet, arra monda az Exponens Énis lehetek ollyan Meister mint Te vagy, s azzal fel kelve tsak nem hajban mentenek [Ne; DobLev. III/540. 5a. — [a]Trettner Joseff] ✱ *semmibe* ~ **a.** elejtődik; a renunţa la ceva; fallengelassen werden. *1678:* A mi pedig Uram az Kglmed személyének állapotját nézi, hogy nem forgott volna, azt nem tagadhatni, sőt előttem is, az mint Kgdnek ennekelőtte is irtam, volt szó, de az Isten kegyelmességéből semmiben ment; az portáról penig írhatom Kglmednek, hogy Kglmed ellen bizony semmi nehézséget nem látok, mind az Kglmed elmeneteliben s mind pedig az itt benn forgó állapotokban [TML VIII, 202 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz]. — **b.** érvénytelenné válik; a nu avea valabilitate/crezare; ungültig werden. *1810:* ezen álittása Biro Andrásnak semmib(en) mégyen [F.rákos U; Falujk 68 Sebe János pap-not. kezével]. — **c.** kárba vész; a se distruge/prăpădi; verlorengehen. *1765:* az előttünk és utánunk lévő Hadnagyok és Birák mindenkor administráltanak a Magazinumokba Enyedre s Kárallyvárra szénát, zabot, buzát, fát, Forspont szekereket, de azokot soha nem imputalta Regius Perceptor Uram az hellységünknek Contributiójában, hanem tsak semmibe mentenek [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 27] ✱ *szokásba* ~ szokássá lesz/válik; a deveni un obicei; in Gebrauch kommen. *1599:* Kosa Janos vram az itt valo magyar praedicator regy iambor zolgalattjatis zemek elejben vewen, az egy eztendeoben sallariumiat megh iobbittyak keez penzel eotwen forintal de eo kgmek mind az altal nem akaryak hogy zokasba(n) mennyen [Kv; TanJk I/1. 345]. *1765:* Ugyan szokásba is ment volt a némethez való férjhezmenetel [RettE 182] ✱ *úzusba* ~ 'ua.; idem'. *1601:* Mostan penigh az hws Arranak Newelesere egyeb semmy Annyera nem vitte az varost, minth az hadaknak es zantalan sok Nepeknek ez varoson léte, de vsusban menny Jeowendeobennis semmykeppen eo kgmek nem hadgyak nemis engedik [Kv; TanJk I/1. 383]. *1756:* ki ki a' mint alkhatott jó akarojával a' szerént fizetett, a' munkaertis, ha valami norma forgott is közöttünk az csak a' Kovatsok engedetlenségéből esett, melly szerént a' szorult emberek kételenek voltak a' Kovátsok akarattya szerént fizettni, és az után mint egy ususban ment [Torockó; TLev. 9/9. 1] ✱ *végére* ~ *vminek* **a.** utána jár/néz vminek; a se interesa de ceva; einer Sache nachgehen/schauen. *1571:* orzagul valazza ty kegielmetek hyw es bizonios Attiokffiajt kyk igazan keozottünk minden dolgoknak zedeseknek es veteleknek hyty zerint mennenek vegere [SzO II, 323 a székely nemzet az ország rendeihez]. *1662:* Az végekben penigh elégh Agiujok levén az Törökök(ne)k, nem remellyük ollyan meszül vitessenek, mindazonáltal jo alkolmatossaggal nem bannok ha jobbanis végére menne keglmed, talam Etekfogonk nem advertalhatta az dolgot [BLt 9 a fej. Béldi Pálhoz]. *1808:* az mi az Ton lévő Nádnak fell osztását nézi, leg elébbis annak mentem végire [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.]. — **b.** megtud; a afla ceva; erfahren. *1584:* Margit Bachi Mihaly felesege, En ... chak a' sikoltast es az lelekel valo zitkozodast halla(m) Eyel es a' hazon valo dobbanastis halla(m) Boldisar ky Akar vala Menny hogy lassa kichoda, de az felesege Inte hogy Ne Mennie(n) ky es meg fogada, Azt monda hogy holnapis vegere megie(n) [Kv; TJk IV/1. 334]. *1753:* az Birotol és Gorniktol midőn vegire igyekeztem menni hogy mi lehet oka szofogodotlan Nyakaságoknak azon Biro őttse meg fenyegettett [F.lapugy H; Ks 62/11]. — **c.** meghatároz; a determina; bestimmen. *1710 k.:* azon emberek, akik ezt így állítják, olyan jól végire mentek a nap és hold járásának, hogy azokban való fogyatkozásoknak, eclipsiseknek megjövendölésére azután ötven, hatvan esztendőre is nem hibáznak, és nemcsak a napot és órát, de még a szempillantást, minutát is megírják előre [BÖn. 453.] — **d.** végére ér; a ajunge la sfîrşitul unui lucru; mit etw. fertig sein, zu Ende kommen. *1710 k.:* Már nem képes dolog, annak végére menned, aminek végső vége nincsen, hát annak hogy mennél végére, aminek kezdő vége sincsen, sem eleje, sem hátulja nincsen [BÖn. 460] ✱ *véghez* ~ **a.** (meg)történik; a avea loc, a se întîmpla; erfolgen. *1582:* Amy az erdeo arrat illethi ... annak ky meresse es el Adassa megh vegheóz Nem menth telliesseggel [Kv; Szám. 3/VI. 15 Diósy Gergely not. kezével]. *1798:* Meg edgyezvén azon is az irt felek, hogy noha ezen Jószág viszsza adása Executio nélkűl menne véghez, ha valamellyik Fél károsodását érezné, ne légyen késő a' Nms Also Fejér Vármegye Tkts Derék székén reportatio mellett maga károsodását meg jobbitatni [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 2a]. — **b.** megköttetik; a fi încheiat; gebunden werden. *1649:* Az Eőchiem(m)el Sarmasagi Adam Uram(m)al ualo Alkuuasom, melynek az Kolosuari Kaptalon eleőt kel veghez menni [JHb XXXIX/15]. *1837:* Mely szép egyezések a fenn írt feleknek, hogy mindenekben a fenn írt módon ment légyen véghez, azt bizonyítsuk igaz hütönk szerént [Jenőfva Cs; RSzF 246]. — **c.** (törvényes döntés) meghozatik; a fi luat (o decizie legală); (gerichtliche Entscheidung) beschlossen werden. *1590:* az teórwenj weghez menűen keoztok meghmútattía az teórwenj haniad resze iűth[a] Dyos Ferenchnek, es haniad rezze Cybre Ambrúsnak [UszT. — [a]A búzából]. — **d.** elintéződik; a fi rezolvat; erledigt werden. *1662:* A chám ajándékát pedig úgy kell érteni hogy mostan ha csak három vagy négyezer tallér ára leszen is, abban meg nem állapodik a dolog, hanem valami bizonyos summa pénzadás felől külön fog lenni a tracta, ki nélkül nem is leszen, hogy a dolog véghez menjen [SKr 388] ✱ *vkinek vmi* ~ vkinek vmi kijut; a fi dat cuiva ceva; etw. abbekommen. *1762:* A bírót illető mulctákat a tisztek osztották, soha a szegény vármegye assessorának egy pénz se ment soha belőle [RettE 141]. *1763:* más Esztendőkben mikor böveb ă Termés ă Papnak is bövebben megyen ă Quarta [Buzd AF; Ks 22/XXIa] ✱ *vki vmire* ~ **a.** vki vmely tisztségbe kerül; a ajunge într-o anumită funcţie; ein Amt antreten. *1625:* Erkezek Andras Deak, minden hazanepewel eggjwt, es Fejerwarra az Kan-

torsaghra Akarwa(n) mennj ... Attam Etelt es Italt nekik [Kv; Szám. 16/XXXIV. 51]. *1700:* Asztis tudom hogy mīkor Prelukai Mihály ur(am) udvarbiroságra ment 6. ökrött vůn el [Kozmatelke K; SzentkGy Luka Todor (38) jb vall.]. — **b.** előlép; a fi avansat (în grad); befördert werden, aufrücken. *1759:* Tordán Török József, ki alacsony rendből emergálván tordai hadnagyságra ment volt, okos, értelmes, jó deák [RettE 84]. *1777:* Az édesatyja adta volt[a] Braun nevű generális mellé, onnat ment lieutenentságra az ő regimentjében [i.h. 377. — [a]Br. Bánffi Mihályt]. — **c.** vki vmivé lesz; a deveni ceva; zu etw. werden. *1706:* Az Jobbágyok közűl ment Kuruczságra Sz. Léleki Kis Márton, ki most is oda vagyon [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1715:* Tudom hogy a Páll István fia Pál Ianós Néhai Rhedei Istvá(n) Vram-(na)k ös örökös Iobbagja volt, innen menvén a Kolosvári Unitaria Scholáb(a), onnét Kurutzságra [Városfva U; WH. Mart. Gedő (33) pp vall.]. — **d.** vmire vetemedik; a se deda la ceva; sich versteigen, unterstehen. *1593:* Bornemizza Tamasne, Cata Azzoni vallia: Menenk be Bachi Tamasnenal az toroniba az leaniokhoz, Es kerdem miert mentenek volna ez gonoz chelekedetre [Kv; TJk V/1. 347]. *1778:* 'a sok gonoszra (!) pedig azért mennek kőnnyen a' meg nevezett Czigányok hogy akármi Istentelenségbenis pártyokat fogják az Udvari Tisztek [Záh TA; Mk. V. VII/20 Lazár Mihály (51) lib. vall.]. *1831:* kérdeztem tölle, hát hogy mentél arra hogy libámat el lopd [Dés; DLt 332. 17] ✱ *vmi vmivel* ~ vmi vmivel jár; a avea ca consecință; mit einer Sache verbunden sein, etw. mit sich bringen. *1815:* A' Gazdaság follytatása itten igen bajos és nagy Strápátziaval mégyen [Szóváros SzD; HG gr. Haller lev.]. *1851:* a' mostani oeconomia folytatása, sok nyughatatlansággal mégy [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

Ha. *1585:* mjgyek [Kv; TJk IV/1. 487a]. *1750:* mégyek [Szság; Told. 3]. *1796:* menyek [Kv; AggmLt B. 15]. *1803:* mégyek [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1840:* menyek [Dés; DLt 1873]. *1843:* menyek [Bodola Hsz; BLt 12 Gál János (38) szolgáló ember vall.] | Menyek [Bágyon TA; KLev. Tőrők István (26) vall.] | megyek [uo.; i.h.]. *1586:* megys[a] [Kv; TJk IV/1. 548. — [a]Értsd: mégy is]. *1632:* meghi [Mv; MvLt 290. 85a]. *1589:* migien [Dés; DLt 226]. *1684:* mégjen [Sárd AF; Incz. V. 57a]. *1692:* migyen [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1717:* menyen [Celna AF; EHA]. *1722:* megjen [Fog.; KJMiss.]. *1732:* menyen [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1747:* menyen [ApLt 1 Jos. Balo lev. Nsz-ből]. *1765:* megyen [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 18]. *1767:* ményen [Nyárádtő MT; LLt Fasc. 129]. *1771:* mégjen [Girbó AF; JHb Martin Gyenje (50) jb vall.] | mengyen [Dés; DLt 321. 10b Mich. Kéki (40) ns vall.]. *1773:* megjen [Szentsimon Cs; EHA]. *1801:* mengyen [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához]. *1812:* mégyen [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó vall.]. *1818:* mégyen [Veresegyháza AF; DobLev. V/1011. 2a]. *1837:* menyen [Magyaros MT; MvLev. 8 Utak, hidak cs.]. *1841:* megy [Pókafva AF; Born. F. IIf]. *1864:* mégy [Almástamási K; KHn 277]. *1659:* mengyűnk [TML I, 466 Teleki Jánosné lev.]. *1742:* mégyűnk [Bernád KK; Sár.]. *1760:* menűnk [Vártelek Sz; Mk 14]. — *1823:* méntem [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Csarvási Joseff (73) ns vall.]. *1748:* mént [Tövis AF; ApLt 1 A. Bartos Josef lev.]. *1769:* mént [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1589:* mentewnk [Dés; DLt 226]. *1592:* mentenek [UszT]. *1632:* mentenek [Dragus F; UC 14/38 Urb. 75]. *1636:* mentenek [Kv; RDL I. 109]. *1671:* mente(ne)k [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 125]. *1759:* mentenek [Albis Hsz; DobLev. I/292. 1a vk]. *1771:* mentenek [Dés; DLt 321. 18a Mich. Lászlo (52) ns vall.]. *1793:* mentenek [Koronka MT; Told.]. *1796:* méntenek [Déva; Ks 115]. — *1701:* méne [Keresztényalmás H; Szer. Elizabeta Bondos Georgii Hercz cons. (26) ns vall.]. *1716:* méne [Nagyida K; Told. 22]. *1756:* méne [Galac BN; WLt Lukáts Onul (60) jb vall.]. — *1710:* megjek vala [Szentkirály Cs; BCs]. *1744:* mégyek vala [Köpec Hsz; INyR 43 Bálás András (40) pp vall.]. *1681:* megyen vala [Dés; DLt 445]. *1690:* megyen vala [Aranyosrákos TA; Borb. I Thotközi Thamas feleseghe Biro Kisanna Aszonj (28) vall.]. *1633:* megiőnk vala [Mv; MvLt 290. 110a]. *1728:* menyűnk vala [Hídvég Hsz; Mk I. I Th. Székely, Joan. Jakab jb-ok vall.]. *1769:* menyű(n)k vala [Bögöz U; IB. Veres János (57) szabad szem. vall.]. — *1595:* Megyen volt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 61 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. — *1568:* mentem wala [Sszgy; HSzjP Mattheus Kyllyeny de Kyllyen vall.]. *1619:* mentem vala [BTN[2] 175]. *1667:* mentem vala [TML IV, 171 Veér Judit lev.]. *1705:* mentem vala [WIN I, 531]. *1600:* veghez menth vala [Kv; TJk VI/1. 514 Theolcheres Leorinczne Ersebet azzony vall.]. *1602:* ment vala [BTN[2] 52]. *1582:* Menthewnk vala [Kv; TJk IV/1. 19 Mich. Dedrich vall.]. *1591:* menteonk vala [Szkr; UszT Antonius Boros fej-i jb vall.]. *1653:* mentek vala [ETA I, 67 NSz]. *1662:* mentek vala [SKr 655]. — *1653:* Mentem volt [ETA I, 152 NSz]. *1540:* menth wolth [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1598:* menth volt [UszT 12/99]. *1633:* ment volt [Mv; MvLt 290. 130a]. *1765:* ment volt [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 193]. *1772:* ment volt [RettE 289]. *1618:* mentünk volt [BTN[2] 97]. *1570:* Mentenek volt [Kv; TJk III/2. 89 Balogh Lőrinczne Anna vall.]. *1722:* mentek volt [Velkér K; Ks 7. XV. 6]. *1754:* mentenek volt [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11]. *1760:* mentenek volt [RettE 108]. — *1785:* ment légyen véghez [Szu; Ks 73. 55]. *1840:* mentenek légyen [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kovendi Kováts János a szék bírája kezével]. — *1573:* Menend [Kv; TanJk V/3. 92a] || *1757:* mentenek volna [Káptalan AF; TL. Sam. Szőlősi (50) lib. vall.]. *1765:* mentenek volna [Bogát TA; Mk. V. V/97 Tordai Imre (24) jb vall.]. *1801:* mentenek vólna [Szamosfva K; KLev.] || *1584:* Meny [Kv; TJk IV/1. 217]. *1619:* menj [BTN[2] 216]. *1810:* ménnyen [Kv; Pk 3]. *1592:* mennyeonk [UszT]. *1596:* menyúnk [i.h. 11/8]. *1572:* Mennyetok [Damos K; KP. Fornasy Byrthalan jb vall.]. *1843:* menjetek [Bágyon TA; KLev.] || *1736:* menniek [Gyszm; LLt Fasc. 161] || *1572:* memwyn [Dés; DLt 184]. *1579:* Menuyn [Néma MT; Told. 31/1].

megyaszói a Megyaszó (Zemplén m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Megyaszó; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Megyaszó. **Szn.** *1808:* Medgyaszai János [Dés; DLt 940]. *1825:* Megyaszai György [Dés; DLt 1049]. *1872:* Meggyaszai Julcsa [Dés; RKAk II. 142–3]. *1876:* Meggyaszai Juli [Dés; i.h. 186].

megye 1. határ; hotar; Grenze | mezsgye; răzor, hat; Rain. *1604:* úgj tutta(m) hogy az farczad megieje zallas hely az nyresnek belseó felen volth, s az Lengelfalúi pedigh az kylseó fele(n) [UszT 18/76 G. Biro de Leng'elfalua (60) vall.] *1606:* Az fenyeóleő (!) kùtnalis hatalo(m)mal kazaltak megh[a] az Keczet megieje ellen [Kecsetkisfalud U. — [a]A korondiak]. *1667:* harmad idén az megyébeol sok szeoleo teot karostol ki deolteogetet Csiepregi Ura(m) [Kv; RDL I.

148e Nobilis St. Cassai alias Czizmadia (37) jur. centum vir Colosvariensis vall.]. *1680:* egy nehanyszor talalta(m) à megye avassában [Étfva Hsz; KaLt Apor István ir.].

Hn. *1641:* Mégyére menőb(en) (sz) [Szentmárton Cs]. *1665/1753:* Az Kerek tó fel lábján az Albisi Megyen (sz) [Dálnok Hsz]. *1680/1792:* Az Megyén (sz) [Albis Hsz]. *1688:* Az Megyere menöben (sz) [Kozmás Cs]. *1703:* a Megye pataka mellett (r) [Nagyfalu Sz]. *1733:* a' Csernáton felöl valo Megje láb nevü mézőbeli határban (sz) [Albis Hsz]. *1772:* Megye Vápája nevezetü Hellyben (sz) [Tusnád Cs] | Szánto Föld Megye Vápájaba, az Határ Kőnél [Csekefva Cs; BethKt Mikes conscr.]. *XVIII. sz. v.:* Szász megjeben (sz) [Újszékely U]. *1777:* a Megyén (sz) [Albis Hsz].

2. állami/közigazgatási egység, vármegye; judeţ; Komitat, Kreis. **A.** *1634:* Iöue mü elönkbe Csik szekböl az Negyed fel megie faluiból Ugymint Csomorta(n), Csobodfalua, Palfalua, Delne, Z.lelek, Mindszent, es Menasagról [BálLt 61]. *1757:* Vagyon egy Szellő nevü negyed fel Mégye minden esztendőben tilálmas, szena Csinálo Havassa, melly negyed fel megyét tészik im ez faluk[a] Mellyet észtendönként, az ezen falukban lákok meg szoktak kászálni [Csomortán Cs. — [a]Köv. a falvak fels.]. *1843:* itt a megyében valo tekergéstekben még többb tolvajsàgokat, fosztogatásokat ne követtetek volna el? [KLev. vk]. *1847/1851:* megjelentünk a nevezett helybe és megyébe tisztelt mlsgs asszony curialassaba [A.szovát K; Pk 3].

Szk: *~ széke* vármegyei törvényszék. *1692:* az megye biróságnak tisztiben megye székiben igaz törvént szolgáltacz szegénnek, boldognak [Kozmás Cs; SzO VI, 432].

B. vármegye nevének utótagjaként; intră în componenţa numelor de judeţe ca al doilea element; als letztes Glied der Komitatsnamen. *1567:* Kykolowar megyeben [KvAkKt 344]. *1575/1576:* Ghyrothy Janos Colos megyenek feo biraya [M.fráta K; SLt S. 17]. *1589:* Az mel haza az megh holt hozzwtelky Jstwannak wolt Bothazan. Kolos megyeben Testalta volt az kisebik felesegenek Zilagzegy Annazzonnak [Iklód SzD; SLt J. 32]. *1591:* Cyestwen lako Miske Tamas mely vagjon feierwar Megjeben [BálLt 89]. *1593:* 26 die Januari Attam Traûzner Lûkachinok hogi Nikola (!) Janos Elen kelt Caûsat Deponalt az war Megien Colos Megiebe f 6 [Kv; Szám. 5/XXIII. 5 Casp. Schemel sp kezével]. *1635:* hiva minket az Nemzetes Sukj Benedek vram Colosvar megeben Felso Sukra, Tk Ispan vram pecetivel [SLt G. 10]. *1666:* Kegls Vr(am), tavaly ugjan a Fejer vári Gyüleskor noha alázatoson suplicaltam vala Nagdat, Kolosvár megyéb(en) Uj Lak nevü falumban lévő kis portiot keglsen nékem conferálta vala, de azomban más vérekis találkozván hozzá viszsza kelletek adnom [JHbK XXIV/24 Mikola Zsigmond foly.].

3. az állami/közigazgatási egység vezetőszerve; conducerea judeţului; Leitungsorgan des Komitats, Verwaltungsapparat. *1606:* Az A. megie pedig megh kérdi ha megh allattía ez Caúsat auagy ne(m) es az I. falú megh allatia [UszT 20/75].

4. egyházkerület/megye; eparhie, dieceză; Kirchendistrikt, Diözese. *1697:* Hallottam asztis mástol hogy Pater Janossi uram ki most Gyergyob(an), Gyitrób(an) lakik, egjütt lakván itt Csikb(an) Szent György Megyejeb(en) Szebeni Janos Deákkal egykor egyb(e) vesztek volt Peter Deakné felett, majd megis lövöldözik volt egymást [Kotormány Cs; CsJk 3–4 Albert Istvánné Katalin (45) vall.]. *1728:* Imre Janos Ur(am) kezbe adassal meg birala Nztes Al Dobolyi Boczoni Gjörgj es Zalanyi Apor Janos Uramekat a megje reszirol penig jelen leven kezek beadasaval Malnasi Andras Bartok Gjörgj es Marton Uramek [Málnás Hsz; SVJk]. *1740:* (A) Dési Pater Praesidens Dónát N. N. ő Atyasága, és a Tisztelendő Catholicusok Megjéje, Hadnagj atyánkfiától azt kivánnyák, hogj minden Malefactorok(na)k, kik Catholicusok poenáztatásokat, adja által a' Tktes Nms Desi Tanács; és a' Catholicusokat ne poenázza a' Secularis Magistratus; hanem engedje a' Megye Jurisdictioja alá [Dés; Jk 528b]. *XIX. sz. köz.:* Regiusak voltak a' Megye részirol [Szentistván MT; MRLt].

5. egyházközség; enorie, parohie; Kirchengemeinde | plébánia; parohie; Kirchspiel. *1602:* Mw Vagasi Gieorgi Berekereztur[a] megienek Predicatora [BálLt 93. — [a]MT]. *1612/1687 u.:* botsáta ki minket az Eccla Jeddre hogy ã melly örökséget Orbán Lőrincz erős uj kertel lészával, és kapuval valot adott volt a megyének más égyház földiért cseréb(en) Fejedelem Parantsolattyával el foglalnók és ã megyének birtokáb(a) hadnók [MMatr. 307]. *1650/1687:* A'kik penig ã megye tagjai kőzzül Sz.égy házat, parochiális házakat, czintermet és egyéb ahoz szűkséges épűleteket ne(m) akarnának épiteni ã megye az ollyan embert meg intse rendi szerint [MVJk 3]. *1664:* A' fa bért a' Praedikátornak Mesternek ugy vittűk ab antiquo, hogy az őkrőtlen ember vágni segitett fát az őkrős embernek, s jo el vehető szekér fát vittek, sőt ha mind megyérül meg vinnékis à fát à Praedikatornak mesternek s az utá(n) az őkrőtlen ember őkrőt zerezne is tartozik à Praedikatornak à fat meg vinni [Somosd MT; MMatr. 88]. *1671:* Georgy Pap Janosfalui mostan Szentabraham mögeynek Praedicatora [Szentábrahám U; Told. 21]. *1722:* A' Szent Egyházfiak Szent-Mihály napkor változzanak, ugyan akkor számot is adjanak, nem változtatván pedig minden esztendőben, hanem az Evangelicusok ususa szerint legyen egy bizonyos, értelmes és a' Megyében elsőbb residentiaju ember, a' ki a megye pènzét procurálya és számot adjon róla [HbEk Cons.hat.]. *1728:* a Papi Parochiara Csinaltatott N(e)m(e)s Janos Ur(am) egj tanulo hazat, ez uta(n) a Megje tartozik curalni [Oltszem Hsz; SVJk]. *1760 k.:* ha az Megye Tanyito nelkül vacalt, az Cantor maganak Tanyitot valosztvan az Nemes Megyenek meg jelentette [Szentlélek HSz; HSzjP]. *1769:* Az olá Megyének Bonificatio egy Sessio után illendőképpen kiadatik [Vaja MT; Told. 42]. — L. még AC 11; SzO VI, 194, 213, 432, 438, VII, 127, 324; VKp 267–8.

Hn. *1688:* Az szegben az Megye földe mellet ret [Makfva MT]. *1744:* az Megje földen fellyül (sz) [Koronka MT]. *1759:* Az aljon lévő erdő a' Megye Szálassa megett [Jedd MT]. *1761/1818:* a Megye Erdejére jő véggel (e) [Marosszkirály MT]. *1766:* A Megye Válaszszán (sz) [Káposztásszmiklós MT]. *1775:* a Megye erdeje teteje [Jedd MT]. *1813:* a' Nemes Ref. Megye erdeje. A' Megye Cseréje (e) [Bede MT; LLt 59/20].

Szk: *~ bírája. 1692:* A megye bíráiról a pap, mester béreit, igazán beszolgáltatod annak idejében az innep szegőket, bőjtszegőket, tisztátalan személyeket megbünteted [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. *1742:* A Megje Biraja. — az Udvarhellyi Gymnasiumb(an) tanulo fianak betegsegit hallotta s utanna ment, es az kegjetlen idő uttját remoralta [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. — Vö. a *megyebíró* címszóval ✱ *~ gyűlése. 1767:* Martonosi Imre Moses és Fotosi Imre Josef a megye hütösseitől azzal vádoltatnak, hogy a megye gyülésin nyelveskedtek [Fotos—Martonos Hsz; HSzjP] ✱ *~ hitese* → *~ gyűlése* ✱ *~ képében. 1792:* Márkodba, a' Ns és Vitézlő Marton Mátyás, mint Ekkla Cura-

tora[a] és Kováts Tamás, az egész Megye képébe, és nevébe mi velünk edjütt a' mezőre ki jövének meg mutogaták, és örökösön assignálák ezen alább le irt szánto Földeket, és kaszálo reteket [MMatr. 453. — [a]Köv. még nyolc név fels.] ✱ *~ ládája. 1728:* A megye ladaja melyb(en) a bonumok vannak 1 [Étfva—Zoltán Hsz; SVJk] ✱ *~ nevében → ~ képében* ✱ *~ pénze. 1700/1716:* az melly szánto földek, rétek, még zálogban vadnak, azokat is Lökös Pál az megye pénzén hozza meg, es azokat az Megye mindgyárást Megye számára colaltathassa [MMatr. 244] ✱ *~t tarthat* egyházközségi/plébániai feladatokat elláthat. *1704:* Pater Györgyfi Peter vram hogy mind az eóregseg mind Pedig sok Sanyarusagibol Szarmazot fogyatkozasok naponkent inkab erdeklik eletinek hatarat nem tudhattja, tart attol is hogy oly időre juthat melyben Megyet sem tarthat [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71] ✱ *egy ~t tart* kb. az egyházközségi/plébániai feladatokat közösen végzi. *1612/1723:* a' Koronkaiak(na)k ... az el mult időkben is, három esztendeig nem vólt Praedikátorok Mivel hogy azért illyen betsületlen a' Tanító közöllök, és az Is(te)n igéje nálok; Azért nem tartozunk egy megyét tartani vélek, lássa meg a' Törvény [HbEk] ✱ *magyar ~. 1786:* Magyar megye [Udvarfva MT; Told. 44/56] ✱ *oláh ~. 1786:* Oláh megye [uo.; i.h.] ✱ *vhova tartja a ~t* vmely település más település egyházközségéhez tartozik. *1612/1723:* ez előtt ugy mint négy Esztendővel hivtuk vólt kglmetek eleiben a' Bodoni Vraimékkat Törvénnyel, ezért, hogy ide[a] a' mi Templomunkhoz vólnának megyések; Azért azt kivánnók, hogy mint az Elejek, ök is ide mi hozzánk tartsák a' Megyét, és együtt epitsük az Templomot, mint a mi Eleink, és az ő elejek epitették [HbEk. — [a]Koronkához (MT)].

6. egyházközségi gyülekezet; enorie; Kirchengemeinde. *1639:* az megye ualaszta 12 szentegyhaz fiakot [Gyszm; LLt Fasc. 157]. *1643/1687 k.:* Vagyon az Héán égy darab Széna fü ã Parochialis házhoz ugy mint őt ember vagy hat kaszálo, mellynek le kaszálásával és bé hozásával tartozik ã megye de maga takarja fel [Csitsztiván MT; MMatr. 328]. *1673 e.:* Négy szekér számára valo fűvet ketteit Kakasd ketteit Megyesfalva adgya, ã Praedikátor kaszáltassa, takarja s ã Megye vigye be [Meggyesfva MT; i.h. 73]. *1693:* A' Kopáro(n) vagyon edgy darab rét az also Vicinussa a Kender szeg a Kopárnak ã vegib(en) vagyo(n) égy darab rét a Papnak járando, mellyet ã Megye meg kaszál [Marossztgyörgy MT; i.h. 310]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... Minden ember delig kaszal, Az özvegyek es Iffiu legenyek segitik takarni, a megye tartazik bé hordani [Köbölkút K; GörgJk] | Ha mikor Praedikátor marasztásának ideje jő, nem tsak az választott emberek[a], hanem az egész Megye egybe gyülvén marasszon Papot vagy botsásson el a' Patronusok Consensusával [HbEk Cons. hat. — [a]A presbiterek]. *1848:* A Kápolna félre egy hegyetskén vagyon épitve azt a megye Curállya már rég olta az Ecclesia birtokába vagyon [Born. F. VIIc Csiki Sámuel lev.].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

megyebeli I. *mn* **1.** egyházközségbeli; eparhial; aus der Kirchengemeinde | plébániai; parohial; aus dem Kirchspiel. *1648/1687 u.:* mostan hitivel akarja magáénak eskűnni ã Praedikatorok házához járo főtségh égy részit, a melly rész föld mivel ige(n) kétsiges állapatunak mutatott, hogy valamint Rab Balásis lelkit meg ne sértse, se a Megye beli emberséges emberek ne hitellyenek, tetszék édgyező békesignek okáért ã Praedikátor házához járo részből szakaszszanak égy darabot ã Rab Balás rétihez [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 143]. *1687 k.:* Azt kivánnya Geges falva Sz. Simon megyétől ugy mint külőn szakadott rész[a], a Templom közönséges pénzéből és jövedelmiből, hogy mind az időtől fogván hogy ők külőn szakadtanak à Sz. Simon megye béli fő Sz. égyház fiak minden esztendőnkint valo jövedelmiről à Templomnak vagy irással vagy hittel számot adgyanak [Geges MT; i.h. 174. — [a]Megelőzőleg Szentsimonnal társ-, ill. leányegyház volt]. *1694:* Protestalnak ujjolag a' Csith Sz:Ivani megyebéli emberek a' Malomfalviak ellen hogy a Praedikator számára valo munká(na)k épitesnek rendibenis igazság szerént harmadossaknak kévánnyák lenni malomfalvi Uraimékot [Csitsztiván MT; i.h. 331]. *1703:* jövének előnkben edgyik reszről Nemes Katso Marton Kuron Péter hites Sz:Egyházfiak: a' másik részről az egész megyebéli betsületes emberek mind közönségessen fellyűl emlitet Sz: Egyházfiak, magok szabad jo akarattyokbol fel vállalák az Sz: Egyházfiuságot illy Conditioval hogy mindnyájan a' Megyebéli emberek kezet adgyanak [Selye MT; i.h. 217]. *1774:* Az itten levő Tisztelendő Pater Plebános urnak minden Esztendőben adnak az Udvarbol hat köböl Buzát, 20 veder Bort, és 20 veka Zabat Az mellette lévő Megyebéli Cantornak 4. köböl Buzát minden Esztendőben [Mocs K; KS Conscr. 72].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit possessiver Personalendung: **a.** vkinek (saját) egyházközségéhez tartozó (föld); (pămînt) care aparţine de parohia cuiva; (Feldstück), welches der eigenen Kirchengemeinde gehört. *1606:* Az A. megiejebelj zallas helyeknek hallta (!) mi(n)denkor len(n)i az peres helyet [UszT 20/69 Petr(us) Mihaly de Kadacz (65) pp vall.]. — **b.** vkinek (saját) egyházközségéből való (ember); (persoană) care face parte din parohia cuiva; (Mensch) aus js (eigener) Kirchengemeinde. *1847:* Azután megyémbéli[a] emberektől hallottam, hogy Varga Katalin felszabadította volna az embereket, hogy az uradalmi erdőkből szabadon vághassanak fát minden szükségeikre [VKp 268. — [a]A lelkész vall.].

3. (vmely) vármegyéből való; (care este) din judeţ; aus einem Komitat (stammend). *1629:* Beldi Kelemen Urammal én alkuttatam megh Giarfas Pal es Janko Boldisar Uramekal Rethi István Deak Uramot, nemű nemw Fejervar megiebeli jozagbol mely jozagnak hul ualo letele azok keőzeőt valo Compositionalis levelekbeol ki teczik [Msz; Borb. I].

II. *fn* vmely egyházközséghez tartozó személy; enoriaş; zu irgendeiner Kirchengemeinde gehörige Person. *1606:* Reghj wdeótúl az en emlikezemtúl fogúa vgj tudo(m) hogy mi(n)denkor az Keczet[a] megiebelyek tartottak diznajokat az Veres Patakban [UszT 20/71 Clemens Antal de Varallia (56) pp vall. — [a]Kecsetkisfalud U]. *1617:* a Tot el uagak szent simon es szent Marton megiejebeliek [Szentsimon Cs; BLt]. *1663:* Egyenlő akaratul végezték a Sz. Miklosi megye béliek hogy à templom és egyéb megye szükségére valo dologban lévő szerességben egyenlő terhet viselnek ã Csibaiakkal [Szentmiklós MT; MMatr. 58]. *1869:* Két kereszt zászlora a Megyebeliek gyűjteményéhez a templom pénztárábol adatott fl. 5 xr. 33 [Bács K; RkAk 245].

megyebíró 1. egyházgondnok, kurátor; epitrop; Kirchenvorsteher. *1716/1793:* Az Ecclesia Joszági körül az Viz Parton akik Fűzet fel vertek és vernek proprietást benne ne tartsanak meg sem engedjűk Ecclésia annuentiája nélkűl ha usualni akarja az Ecclésia consensussábol légyen kűlőmben tselekedőkőn a Megye biro végyen egy forintot [A.csernáton Hsz; SzékFt 28]. *1719:* az Szent Ministereknek sok pa-

naszsza van az Megye Birák és Aedilisek iránt [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1728:* Vagjon interesre elocalt penz fl. 80,,15 melyröl ratiocinalni tartozik Megje biro ur(am) [Gidófva Hsz; SVJk]. *1746:* Megyebiro Dénes Samuel Ur(am) az Ekkla pénzéröl nem rationalhata [Egerpatak Hsz; i.h.]. *1777:* hallottam a Megye Biro Uramtol, hogy ő fizette meg azon pénznek interessét [Martonfva Hsz; HSzjP Jos. Bod (60) pp vall.]. *1794:* Gub János Uram A Szovátai Romano Catholica Ecla Megye Birája [Berz. 16. XL/14]. *1833:* Serkentem a B. Oskola Tanittokat és Megye Birákat kötelességeik hiv tellyesittésére [Vaja MT; HbEk].

2. egyházfi; conducătorul laic al epitropiei; Küster. *1835:* hozzanak a' Falu Notáriussátol az Ado Tabellából ki irt Bizonyitványt arrol, hogy abban neveik utánn Ők Megye Biráknak, és Harangozoknak bé voltak irva, vagy nem ? ugy szintén a' Tiszteletes Paptol is arrol hogy ki mellyik Esztendőben volt Megye biro (: Aedituus :) vagy Harangozo, Curátoroknak pedig magokat a rectificatiokor ne irassák [Vaja MT; HbEk].

megyebíróság **1.** egyházgondnoki/kurátori tisztség; funcția de epitrop, epitropie; Amt/Würde des Kirchenvorstehers. *1691:* A megye bíráiról ecclesiai tiszteidnek, vicariusodnak és esperesednek engedelmes lészesz és törvényeivel élsz; és egyéb minden megyebírósághoz, szentegyházfiúsághoz tartozandó hivatalban eljársz tehetséged szerént igazán és istenesen [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. *1735:* Ntes Séra Tamás Vram az Megye-biroságot továb viselni nem akarja [Zalán Hsz; SVJk]. *1749:* A' Megye-biroság a' sz. Visitatio előtt szálla Tekéntetes Barta Simon Uramra [Nagyborosnyó Hsz; i.h.].

2. *~ában* vki egyházgondnoki/kurátori tisztségének ideje alatt; în perioada epitropiei cuiva; in/während der Zeit der Würde/des Amtes js als Kirchenvorsteher. *1864:* még 1847be a Néhai Lukács Josef Megye Biroságaba: mü mint Ketten mint Megye hitessek jelen valánk a fenn irt Megye Biro házánál [Szováta MT; Bereczki József lev.].

megyebírság egyházközségi főbírság; amenda maxima stabilită de epitropie; gemeindliche Geldstrafe. *1722:* Minthogy a' Választott emberek hittel köteleztetnek az Ecclesia minden bonuminak gondviselésére, ha kiket a' választott Emberek Megye dólgára el vetnek, tartozzék ezeknek parantsolatjának minden ember engedni, a' ki el nem menne, derék Megye birságán, az az kilentz Magyar forintokon maradjon [HbEk Cons. hat.].

megyebörtön vármegyei fogház; închisoarea județeană; Komitats-/Kreisgefängnis. *1838–1845:* Macsukás neve azon földészeknek, kiket falukról a megyebörtönbe kísérendő rabok mellé őrizetül rendelnek [MNyTK 107].

megyefél egyházközségi/gyülekezeti tag; enoriaș; Gemeindeglied. *1646/1687 k.:* A' Somosdi megye béli Vraimék szolitották vala elönkbe ā Csokai Vraimekot ugy mint megye feleket ā Praedikátor házánál valo Csűrnek épitése felől hogy ő kglmek tartoznának ā csűrnek harmad részit épiteni [MMatr. 87].

megyegyűlés egyházközségi gyűlés; ședința epitropiei; Gemeindesitzung. *1837:* ezutánn a' Megye Birák a' Tiszt. Paptol, Pátronusoktól és Presbyteriumtol Candidáltassanak, kik kőzzül a' Megyegyülésibe Szozatok tőbségénél fogva meg választatott személlyt a' Tiszt. Pap eskesseis fel [Nyárádsztbenedek MT; HbEk].

megyeház(a) **1.** papilak, parókia; parohie; Pfarrhaus, Parochie. *1626:* Gergelj Deak megie hazaban lako [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1658:* az megye hazaban oda jöve Istvan pap Uram beteges allapottal vala [Kvh; HSzjP Nagy András (40) vall.]. *1665:* Nekü(n)k esztendeigh köteles Papunk uala Felvinczi Ferencz Pap töllünk telbe csak el szökek Csak üressen talalok az megye hazat [Menaság Cs; LLt]. *1691:* aszt nem tagadgia hogj Gelentzen az Megye haznal ollyant nem mondott volna hogj törv(en)nyel el [Gelence Hsz; HSzjP].

2. vármegyeház; casa prefecturii; Komitatshaus. *1838–1845:* Macsukás neve azoknak", kiket hetenként megyeházhoz tesznek hajdú-kötelességre [MNyTK 107. — "A földészeknek]. *1849 u.:* Deésen 7 egyén volt rögtön itélő szék előtt, ezen egyéneket, kikre a nép dühe halált kért, a nép nagy ingerültsége daczára, a' megye ház udvaráról, hol ki kötve tartották, be vitettem a börtönbe [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

megyehites egyházi esküdt; membru în consiliu de epitropi; Kirchengeschworener. *1864:* még 1847be a Néhai Lukács Josef Megye Biroságaba: mü mint Ketten mint Megye hitesek jelen valánk a fenn irt Megye Biro házánál [Szováta MT; Bereczki József lev.].

megyei vármegyei; județean; Komitats-, Kreis-. *1846:* Rusz Waszilia Torda megyei lupsai 20 éves idomzatos száju és orru [DLt 1200 nyomt. kl]. *1854:* Én akkor sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak miért kelletik a katona szolgai teren" mecsevészni; mivé fejlődnék s mily drága hazai kincscsé válhatnek az a megyei szabad mozoghatás mellett [ÚjfE 74–5. — "Széchényi István 1806-tól katona volt, csak 1826-ban mondott le tiszti rangjáról.]

Szk: *~ alispán. 1841/1847:* Megyei Al Ispány Pataki Daniel ... hivatalos át irásában Darvas Jánosnak hamis levél készittéséert fiscaliter valo proseqaltatását kéri [Dés; DLt 530d/1843] ✱ *~ börtön. 1847:* Szelid Vallatás 1847-ben Februarius 5-én nemes Alsó-Fejér vármegyében Nagyenyeden, a megyei börtön őrszobájában [VKp 164] ✱ *~ esküdt. 1839:* Ezen Esketésnek fel költésére Buttyán Miklos és Veres Lajos Megyei Esküdt Urak botsáttatnak ki [Borb. II] ✱ *~ hites* megyei esküdt. *1840:* Ezen Esketésnek meg Hűtelesittésire kirendeltettnek Tábla Biro Székely András, és Megyei Hűtősők Pap Sigmond — Neb Ferentz [Dob.; Somb. II]. *1845:* Ezen gyanusitásaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István, melyekről Szollo Contractust Megyei Hűtős Sofalvi Josef Ur kezéből ki ragadván szét tépte és a' tüzbe vetette [Dés; DLt 591] ✱ *~ kórház. 1863:* Junius 7én halt meg özv. Varga Istvánné a megyei kórházban syphilisben 80 éves korában [Dés; RHAk 147] ✱ *~ mérnök. 1846:* Feltéve hogy ezen hid hellyre allitása hat holnapok alatt meg történhet, ez idö alatt a' szükséges munkálati visgálatokért leéndő megjelenesiért a Megyei mérnöknek Rfr 50 [Dés; DLt 858/1847] ✱ *~ ordinánczság. 1841:* miis" rendel megyei ordinántzsággal tartozunk [Dés; DLt 922. — "A csatáni (SzD) jb-ok] ✱ *~ pénztárnok. 1861:* halt meg Onodi Tekintetes Veress Jozsef Ur megyei pénztárnok 42 éves korában vesekövesedésben [Dés; RHAk 123] ✱ *~ rendelés/rendelet. 1847:* Hozzánk

Kerpenyesre az falusbíróhoz egy versen megyei rendelet érkezett, hogy Varga Katalint fogassa el | A Varga Katalin elfogattatása aránt Bucsumba három vagy négy versen is jött megyei rendelés a falusi bíróhoz [VKp 246, 291] ✱ ~ *szolgálat* megyei ügy. *1847:* Varga Katalina azután elbízván magát, sokkal többekbe elegyedett, mivel mind a megyei, mind az uradalmi szolgálatokba magát beléavatta [VKp 198] ✱ ~ *tiszt. 1847:* Hogy Varga Katalin a megyei tiszt urakat szidalmazta volna, s rendeleteik ellen szegült is volna, nem hallottam [VKp 222] ✱ ~ *tisztkézre ad. 1847:* ha többször is azon erőszakos Egyén hibáznék ekkor a Biztosság adgja Megyei Tisztkézre a kitöl érdemlett bűntetést nyerjen [Torockó; TLev. 10/9] ✱ ~ *tisztség. 1847:* A zalatnai királyi uradalom igazgatóságának folyó év Januarius 4. és ugyanazon holdnap 7. napján e megyei tisztséghez Varga Katalinnak engedetlenségre ingerlő merényéröli kétrendbéli tudósitásait vagyunk bátrak a felséges királyi főigazgatótanács eleibe fölterjeszteni [VKp 143–4] ✱ ~ *ügy. 1879:* Azt mondtam: Deák L. tudja a megyei ügyeket [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *hites ~ személy. 1837:* az egész Joszágott, külső, és belső hozzá tartozandoival, általlánoson hites Megyei Személlyek, és birtokosok előtt inventarium, és pontos jegyzés mellett, vészi által Székler Leopold [Dés; BetLt 5].

megyeközönség egyházközség; epitropie, parohie; Kirchengemeinde. *1675/1687 k.:* Az megye közönség consensusábol végeztetett hogy ã Praedikátor mester[a] asztagját meg fedgyék ã megye buzájának ã szalmájábol [Kibéd MT; MMatr. 202. — [a]Igy, de alkalmasint másolási vétség Praedikátor és mester h.].

megyeprokurátor egyházgondnok; epitrop; Kirchenvorsteher. *1606:* Az A Megie procúratorok Swkei Peter Kouachj altal eleozer zol arrol, hogy az 11. diznokert executiora mentek volt [UszT 20/75].

megyés vmelyik egyházközséghez tartozó/egyházközségben működő; care aparţine unei parohii/care lucrează la o parohie; zu irgendeiner Kirchengemeinde gehörig/in irgendeiner Kirchengemeinde tätig. *1612/1723:* ez előtt ugy mint négy Esztendővel hivtuk vólt kglmetek eleiben a' Bodoni Vraimékkat Törvénnyel, ezért, hogy ide[a] a mi Templomunkhoz vólnának megyések; Azért azt kivánnók, hogy mint az Elejek, ök is ide mi hozzánk tartsák a' Megyét [HbEk. — [a]Koronkához (MT)].

Szk: ~ *deák. 1697:* akkor Peter Deak uram Kaszoni Megyes Deak uolt [Szentgyörgy Cs; CsJk 8 Sűkösd Janos (23) pp vall.] ✱ ~ *deákság* egyházközségi/plébániai tanítói szolgálat. *1641:* Tudom azt hogy Barszán Demeter ki ment vala megyes deaksagra [Papolc Hsz; HSzjP Andréas Kuppán de Papolcz (50) pp vall.] ✱ ~ *fél. 1656/1687 k.:* (Az) erdőhöz arrol ã darab részről à több falu béli megyés felek(ne)k ö Kglmek(ne)k akarattyok ellen semmi jussok nintse(n) [Marossztkirály MT; MMatr. 323] ✱ ~ *kántor. 1729:* engemet az Megye Kozák Istvannal edgjütt küldött hogj meg maraszszuk Megjes Kantornak [Kőrispatak U; Pf]. *1733:* Albert Mihály P:t Ditraj Megyes Cantor [ApLt 2 a megyés kántor Apor Péternéhez] ✱ ~ *mester* tanító. *1767:* a Gábor fia Kelemen most Gyergjo Szent Miklosi Megyes Mester bizonyos hogj Kováts nével neveztetik [Hatolyka Hsz; HSzjP St. Bakk (73) gy.kat. vall.]. *1774:* (A szekeret) küldőtte Számtarto ur(am) viszsza Kaditsfalvára az Apóssához Darvas Kelemen nevezetű Megyés Mesterhez [Szentdemeter U; LLt Vall. 92]. *1781:* el mentem magam a Megyés Mesterünk házához [Málnás Hsz; HSzjP Jos. Barabás (30) jb vall.]. *1793:* Kaszoni Istvánt értem hogy it Nagy Lakon Megyes Mesteris volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall.] ✱ ~ *pap. 1653:* 1596-ban egy Décsi János nevű mester vala itt, és azt a házat ki most eskola, megkérte volt Báthori Sigmondtól, s néki adta vala, és ő megepitette vala s benne lakik feleségével. Holott nem adhatóját adta volt Báthori Sigmond. Oka az, mert a megyés templom és megyés pap háza is eskola volt akkor, mikor a klastrom a barátoké volt [ETA I, 90 NSz]. *1704:* Szárhegy megyeben lako megyes Pap Pater Györgyfi Peter tk Vram Nemes Gyergio Széknek erdemes Esperestye [LLt Fasc. 71] ✱ ~ *szentegyház. 1653:* A pap háza felöll a czinterem az ki vala, azt kihagyák. A Szent-Miklósról a megyés szentegyházról szedének cserepet le és aval cserepezék meg, mely máig is rajta vagyon [ETA I, 76 NSz] ✱ ~ *társ* egyenrangú egyházközség. *1622/1723:* Annakfelette gyalázatos szókkal illette Koronka a' Bodoniakat, mellyel nem tartózott vólna, mert Bodon nem Jobbágya Koronkának, hanem megyés társa; Azért minden tisztességgel tartoznak egymásnak [HbEk] ✱ ~ *templom* → ~ *pap.*

meggy 1. vişină; Weichsel, Sauerkirsche. *1589:* Az vr, es az Iffiak aztalara hozattam Muskotali keortuelt, es meggiet d. 12 [Kv; Szám. 4/X. 27]. *1595:* Racz Andrasnetol veőttem 3 Medencze Meggiet per f 1 d 50 [Kv; i.h. 6/XVI. 73]. *1677:* Medgyet Kglmes Aszszonyom nem küldhettem, mert aztis le verte az jégh esső [Balázsfva AF; UtI]. *1717:* Ngos Aszszonyom irja Ngod hogy medgyet, egrest es veres szőlőt Aszallyunk [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. *1791:* Medgyet Cseresnyét Veres szőlőt szüntelen aszaltatnam kéne mig benne tart tsak hogy az Segitségem néha szükön vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1814:* a' Kőz Kert mellett valami jo Megy fák voltanak, a' Kőz Kertre fel mászván, a' Megy fákrol Medgyeket szedtem, 's ettem [Dés; Ks 79. 29. 795]. *1822:* elhiszem hogy pénzt tsinál eperjből megyből Liktárjomatis tsinaljanak de nem ugy mint Tavaj hogy elis küldött egy kupányit [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

Hn. *1713:* Megy oldalon (sz) [Vista K; KHn 270]. *1740:* a' Magos-megy (sz) [uo.; i.h.]. *1764:* a Megy Kert n. házhely [Kide K; BHn 92]. *1864:* Magosmegy [uo.; i.h. 272].

Szk: *~aszalótábla. 1732:* Találtunk három medgj aszalótáblát [Kv; Ks 40. XXVIIIc] ✱ *~re vett* kb. meggyre öntött. *1710 k.:* Én mindenkor szép, tiszta jó bort ittam vendégeimmel és asztali szolgáimmal mások a seprős, zavaros bort itták, ki meggyre vettet, ki mit, de az enyimmel nem ért [BÖn. 725] ✱ *aszalt ~. 1794:* Két Désa egyikben veres aszalt Szöllö a másikban aszalt medgy [Backamadaras MT; CsS]. — Vö. az *aszúmeggy* címszóval.

2. meggybefőtt; compot de vişine; Weichselkompott. *1780:* Nádmézzel főtt Megy fel kupás fazék tele [Bethlen SzD; BK].

Szk: *becsinált ~. 1809:* a' Feleségem egy kis bé tsinált somot, és medgyet instál [Mv; SLt Vegyes perir. Z. Batz Joseff P. Horváth Miklóshoz].

meggyág meggyfaág; creangă de vişin; Weichselbaumzweig. *1598:* fel veön egy megy agat Nagy Gaborne, de ne(m) ytte uala egyzeris az gyermeket [UszT 13/29] | Tudo(m) hogy mikor az megj aghat le teördelte uala az I fia

Benedek, megh mútata nekúnk [i.h. 13/30 Matthias Vaida de Vduarhely vall.]

meggyágy megyből készült (erjesztő-ízesítő)alj; strat/pat de vişine (preparat pentru fermentare şi aromatizare); Weichsellager (als Gärungs-Aromatisierungsmittel). *1849 k.:* 5 veder etzet Bor 3 vedernyi nagy uvegekbe lévén Rozsa szőllő Megy agyon [DobLev. V/1280].

meggybefőtt compot de vişine; Weichselkompott. *1848:* Málna két üveggel 2 rft. Megy bé főtt két üveg 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

meggycsemete meggy-sarjfácska; puiet de vişin; Weichselsprößling/anwuchs. *1694:* az Udvarhaz fele continualodik, a' Gjűmőltsős kert, melljb(en) vannak feles számu szilva és megj Csemetek is [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1843:* A' Szöllök közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élő Nevendéket szaporittat — fele Szilva-, más fele körtvély-, Alma-, Cseresnye- Megy- és Baratzk Csemetékből telvén ki [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

meggyek l. meggyen

meggyen mit tegyen?; ce să facă?; was soll er/sie/es machen? *1570:* Racz Agotha Azt vallya hogy Eccher esmet Megen hozzaya Ez Santha Cristina es Thanachot kerd volt Theole Megyen, Merth Az Vrah Rea haragwt hogy azt keoltetek hozza, hogi Kewel Peterrel halt volna [Kv; TJk III/2. 146–7]. *1574:* Kos Andras azt vallia hogy Eotet Maradek Peter hitta volt haza eleybe Mond hogi Im ez zekeres Akarya fekete Matet kezesswl vetny az karert, Nem tudom Megiek mert En Nem elegzem Meg az eo kezessegewel [Kv; TJk III/3. 119]. *1591:* Anna Theremi ferenczne vallia, Egikor Georegh Jakabnet zolita meg Zaz Borbolia, es monda, nem tudom meggiek, az Jstenert kerlek ha mit tuc, tanicz megh, mit czelekeggiem, mert Teglas Antalnet igen zereti az fiam [Kv; TJk V/1. 125]. *1597:* az leany dolga feleol hivatta wolt egikor eotet Veres Pal, kerdette hogi Meggiek az leany dolgabol mert ne(m) thúdom mit mywelliek [Kv; TJk VI/1. 71 Keőmyes Andres vall.] | Anna azzony Zok Peterne wallia az azzony monda enneke(m) Nem thúdom zerelmes azzoniom meggiek mert az wram ream tanakozot hogi ez eyelre megh eől Azútan esmet nagi keserwesen kezde panazzat hogi nem túdgia medgie(n) [Kv; i.h. 94]. *1600:* chak harom penzem maratt, en ne(m) tudo(m) meggiek, es miwel elliek mo(n)d az tarsasagh neki, ha teöb ninch, bar me(n)ten meny h(aza)fele, mert a howa megyeönk ehelis megh halz [UszT 15/3]. *1617:* Barcza Gergeli eo maga kerdet minket feleolle meggien, Mert Georgy igen eolelgette cziogolgatta az feleseget raita kapta [Mv; MvLt 290. 28b]. *1631:* engem kerde Szekely Mathene, hogi ha megh vegjeme ugj mond, nem tudom megiek [Mv; i.h. 59b]. *1710 k.:* soha bizony el nem hiszik, hogy complex nem vagyok, el kell vesznem nagy ártatlan miatta és ezeknek nagy gonoszságok miatt. Megygyek, én Istenem, taníts meg ! [BÖn. 700].

A címszó az egysz. 3. szem-ű *mit tegyen* kifejezés összevonásából keletkezett sajátos szóalak — ugyanakkor a *meggyek* az egysz 1. szem-ű *mit tegyek* összevonásából magyarázható. — Vö. a *metszen* és *mezen* címszóval, valamint a CzF és a NySz megfelelő szócikkeivel.

meggyérés meggyérés ideje; perioada coacerii vişinei; die Zeit der Weichselreife. *1762:* kiis hozhatná ki ezen jelekből lelke sérelme nelkűlt positive viselősségét, a' mi pedig nézi megy érestől fogván valo vastagságát szűretig [Torda; TJkT V. 94].

meggyes 1. (eredetileg) meggyfás; (iniţial) acoperit/plantat cu vişini; (ursprünglich) mit Weichselbäumen bewachsen | száraz, aszú, kevés vizű; sărac în apă; trocken, wasserarm. **Hn.** *1548/1755:* monte Megygyesmál vocato [Incsel K]. *1578/XVII. sz. köz.:* az megjes malo(n) [Kide K; BHn 86]. *1672:* az Megiesben [F.jára TA]. *1696/1766:* Medgyes nevű labban (sz) [Szentlélek Hsz]. *1698:* a' Medgyes oldalban (szö) [Zsobok K]. *1700:* medgyes Orom [Girolt SzD]. *1714:* Medgies mál (sz) [Lengyelfva U]. *1740:* A Medgyes Málban (sz) [M.valkó K]. *1746:* Medgyesszegben (sz) [Vadasel MT]. *1754:* Az Medgyes Torokba(n) (k) [A.jára TA]. *1757:* Megjesb(en) (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 79]. *1759:* Megyes Ár (k) [Csekefva Cs]. *1767:* Medgyes Tó [Mezőbodon TA; Torma]. *1771:* Medjes Halom bertzén (szö) [Feketelak SzD]. *1775:* A Mégyes Földiben (sz). A Mégyes Kuttyánál (sz) [Lokod U]. *1801:* a' Megyesre vezető utonn [Sövényfva KK]. *1816:* A Medgyes oldalon [Hidvég Hsz]. *1823:* A Kis megyes völgybe (k) [Mezőkeszű K]. *1830:* a meggyes pataka [Hidvég Hsz]. *1838:* A Medgyes padon [Mezőmadaras MT]. *1864:* Megygyes máj [Homoródújfalu U; Pesty,MgHnt 57, 184a]. — L. még BHn 24, 28, 32, 88–91, 93–5, 97–9, 102–3; KHn 43, 45, 70, 138, 208, 292, 324.

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. A *száraz* jel-re l. MNy XXV, 345–57.

2. Szn. *1575:* Meggies Péter [Szentimre MT; Barabás,SzO 305]. *1603:* Th. Medgyes gyalog [uo.; SzO V, 254]. *1732:* Medgyes Janos [uo.; BalLev.]. *1816:* Medgyes Tamás [uo.; i.h.].

3. ~ *nem* Meggyes nemzetségből származó; care este/se trage din neamul Meggyes; aus/von dem Geschlecht Megygyes abstammend. *1548:* Megges Nemben Dudor Agan Vagyon ket lofezegem Akosfalwarol es Wayabol [Msz; SzO II, 79]. *1555:* Az fw hadnyagsag wolt myegges nemben dwdor agan [Msz; i.h. 140].

meggyesbor meggyből készült bor; vin de vişine; aus Weichseln gemachter Wein, Weichselwein. *1679:* Medgyes bornak az sepreje egi hordob(an) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 76]. *1704:* A bort is pedig, mi tagadás benne, nem szerettem, azért nehezen is ihattam. Utoljára pedig egynéhány pohár meggyesbort is ittunk [WIN I, 197]. *1736:* Mikor az gyümölcsöt beadták, kivált dinnye éréskor, olyan hosszú szájú üvegekben, melyeket kortyogós üvegeknek híttak, és Porumbákon, Fogarasföldin csináltak, a meggyes bor rendre teli töltve úgy állott az jeges cseberben [MetTr 326]. *1748:* Betzei Megyes bor [Marosszkirály AF; Told. 18]. *1837:* Déesen égy félben lévő átolag úrmős borral Égy Más atolagban lévő félben valo Medgyes bor [Szentbenedek SzD; Ks 88. 30].

meggyeses (eredetileg) meggyfás; (iniţial) plantat cu vişini; (ursprünglich) mit Weichselbäumen bewachsen. **Hn.** *1681/1718:* Medgyeses oldalon (k). Medgyeses hegyen (sz) [Szancsal KK; EHA].

meggyesfalvi a Meggyesfalva (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Meggyesfal-

va/Mureşeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Meggyesfalva. **1.** Meggyesfalván fekvő/levő; din/care se găseşte în Meggyesfalva; in Meggyesfalva liegend/befindlich. *1697 k.:* Medgyesfalvi Templom Eszközei Egy keresztelő fedeles kannácska[a] [Meggyesfva MT; MMatr. 74. — [a]Folyt. a fels.] *1702:* ne(m) hallotta(m) hogy soha senki haborgatta volna szabadoson járt alt(al) az Medgyesffalvi kapu felé mind addigh migh Balintith Sigmondne Aszszonyom attol az uttol el nem rekeszte [Csitsztiván/Mezőbánd MT; MbK 98]. *1823-1830:* Kikísért szinte az egész Kollégium még városi ismerőseim is sokan jöttek a meggyesfalvi fogadó tájékáig [FogE 133].

2. Meggyesfalváról származó; (care este) din Meggyesfalva; aus Meggyesfalva stammend. *1610:* Ő kglmek büntették az Megyesfalvi inasáért Szabó Pétert és Megyesfalvi Szabó Jánost az inas szegődtetésért két-két vider borra [Mv; EM XVIII, 399].

Szn. *1792:* a Hideg völgy Torkabéli Kaszálot Szőts Sándor Ur és Medgyesfalvi Juvan szomszédságokban kineveztük [Msz; MbK XII. 87].

meggyesi a Medgyes (NK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Medgyes/Mediaş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Medgyes. **1.** Medgyesről származó; care este din Medgyes; aus Medgyes stammend. **Szn.** *1583/1584:* meggiesy Peter [Újfalu K; Ks 42. B. 9].

2. ~ *köböl* köbölfajta; un fel de măsură de capacitate (pentru cereale); Art Metze/Hohlmaß. *1586:* Vrúnk Zamara hozanak 400 megiesy köböl zabot [Kv; Szám. 4/XXVII. 3a].

meggyeske ' **Hn.** *1722:* A' Medjeskeb(en) [Papolc Hsz; EHA]. *1750:* A' Medgyeskébe (sz) [uo.; EHA]. *1825:* A Meggyeske nevü hellyen (sz) [uo.; EHA].

meggyeskert livada de vişini; Weichselgarten. *1614:* Feye keóteött Jobbagy Nyerges Peter ez Beldy Keleme(n) Meggyes kertibe ment volt, azert keöteötte oda feyett [Szentgyörgy Cs; BethU 426]. *1647:* Vagion esmet az Uduarhaz fara mellett egy meggyes kert [Drassó AF; BK 48/16]. *1766:* Vagyon az Szabo János Háza mellett egy Vidrutz nevezetett viselő Házhely mely bé kerteltetett a Mlgos Groff Földvári Ferentz Ur Őrdőg rész Medgyes kertib(en), de azon kivül a Megyes kert mellett egy Darab Helyetske [Doboka; DHn 13].

Hn. *1554:* meggyes kert [HSzj *tulok* al.]. *1663:* Az Medgyes kertb(en) [Egrestő KK; EHA]. *1681:* a' Medjes kertb(en) [Póka MT; EHA]. *1693/XVIII. sz.:* Megyes kertben [Gyula K; BHn 127]. *1754:* Medjes Kert [Borsa K; BHn 115] | â medgyeskert (sz) [M.valkó K; KHn 103] | A Megygyes kert felső véginél (sz) [Gernyeszeg MT; EHA]. *1755:* meggyes kert (sz) [Egrestő KK; EHA]. *1780:* Medgyes kerten fellyül (pu szesszió) [Borsa K; BHn 117]. — L. még BHn 122.

meggyeslé meggymártás; sos de vişine; Weichseltunke/soße. *1621:* Czedula igazito Vrajmnak feozette(m) Ebedre Egi pypet Meggies lewre [Kv; Szám. 15b/IX. 205]. *1650:* Süttettem Ludat Nro 3 Tyukot Nro 1 Czynaltatta(m) alaja Medgyes leuett, Atta(m) Medgyett Hozzaja ... d 20 [Kv; i.h. 26/VI. 418].

meggyészik meggyet lop; a fura vişine; Weichseln stehlen. *1765:* a Szasz Banyitzán fejül levő Monosteriaban mellyben lakik a mostani Unitus Oláh Pap, Popa Von, magam is azon Monosteria kerte mellett találtam lenni, holott is láttam Szöts Nutzut, és Naszta Lupút a Kertben, hogy Medgyésznek vala [Szászbanyica K; BfR A. XXI Petrika Lika (28) jb vall.].

meggyfa vişin; Weichselbaum. *1585:* Menenk ky vosarnap io Reggel Harsongartba Talalok oth Vuch Jstwant, es hat ot az Zeóleó Elewen gyepwyet ereossen vagia, Megy fanak zinte Akor Jeót vala az Bimboia ky es hat feyzewel igen vagia, es Irtia az fakat [Kv; TJk IV/1. 391]. *1656:* Ezen kertben vadnak gyümölcz fakis almafa, megifak pedigh ugjan szamosok, körteövelifakis [UF II, 163]. *1679:* Másik veteményes kert vagyo(n) baraczk, meggyfa, rosa fa [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. *1731:* oljan szél volt ma egy hette hogy megy fát szilva Fát sokat rontot el [Abosfva KK; Ks 99 Györki János lev.]. *1732:* Vagyon a Verő-fény oldalban, edgy nagy Gyűmőltsős-kert vagj Bongor feles szilva, sűrű Alma és Diofa, megjfa [Szentjakab SzD; Told. 11/67]. *1760:* Vagyon â Curia contignitássában egy jo extensioju Veteményes kert, mellyben Egres, veress szőlő, és Megy fák vagynak [Novoly K; BLt]. *1797:* Ezen Veteményes kertben találtatnak Alma, szilva és Medgy fák, mellyek leg bövöbben vagynak [Ajton K; CU IX/21. 13a]. *1819:* 7 szilva fákott ött Megy fákot, két körös fákot 7 borza fákot hatalmasul öszve darabolt [Várfva TA; Borb.]. — L. még UF II, 154–5, 168, 177.

Szk: *hiszpániai* ~ spanyol meggyfa. *1625:* Nemtwrj Janost B. V. kwldwe(n) Fejerwarra valami Hispaniaj megj fanak olto Agajt vive(n) [Kv; Szám. 16/XXXIV. 188] ✱ *hólyagos* ~. *1813:* Hojagos és más féle Medgy Fák [Koronka MT; Told. 18].

meggyfa-csemete puiet de vişin; Weichselsetzling. *1632:* Also Porumbaki[a] Uduar ház Lugas kertth. Ezen Uduar haz mellett ualo kertb(en) uagion egj kerezt forman czinált Lugas. Az kertben imit amot ualami szilva es megy fa czemetek [UC 14/38. 184. — [a]F]. *1636:* Ez uiragos kert sziluafa es megy fa Czemetekkel surjen be plantaltatott [Siményfva U; JHb Inv.]. *1735:* ezen vetemenyes kertben vagjon egj sor Megjfa Csemete [Mezősztjakab TA; JHb XI/9]. — L. még UF I, 191.

meggyfa-fal meggyfa-sövény; gard împletit din crengi de vişin; Weichselzaun. *1811:* Amott, a' kert, és a' kettős Spallér között, Hol a gyértyán 's megyfa fal öszve ütközött, Azon szegeletnél, melyt ezek formálnak, Minden féle szelid 's vad fák sürün állnak [ÁrÉ 105].

meggyfa-fiatal meggyfa-csemete; puiet de vişin; Weichselsetzling. *1651:* Es ha kerteimbeöl hogyha Szent Georgy inepigh hol mi edgyetmasinkott ki nem hordhatnanak es ültetni valo medgy fa fiatalokot Pünköstighis avagy azutanis szabadon ki hordhassak [Altorja Hsz; HSzjP].

meggy-liktárium meggybefőtt; compot de vişine; Weichselkompott. *1685:* Som Lictar(ium) vas 6 Körtvély L(ictarium) vas 2. Megy lict(a)r(ium) Vas 2. [UtI]. *1736:* Liktáriumok. Egy Zöld Fazékban Medgy Liktarium just(is) 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 96].

meggynem meggyfajta; soi de vişine; Weichselsorte. *1811:* Itt' fel találtatnak más mind azon Remek Alma és körtövéj, szilva és meggy nemek [ÁrÉ 30].

meggy-pej vörösbarna (színű), rozsdavörös; ruginiu; rostrot. **Szk:** *~ ló. 1849:* Megy pej ló jegyetlen [Kvh; CsS]. — Az értelmezésre l. MPászt. *megypej* al.

meggy-sása meggymártás; sos de vişine; Weichselsoße. *1679:* Meggy Sása, egi üvegh hordocskaval [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28].

meggyszárasztó meggyaszaló; scindură de uscat vişine; Weichseldarre. *1685 e.:* Ezen házak hiján vad(na)k Medgy szárasztó Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8–9].

meggyszín 1. sötétpiros; vişiniu; weichselfarbig, dunkelrot. *1676:* vöttem Petér deaktúl harminczad árráb(an) ötven sing granát posztót huszon öt singe Zöld, huszonöte Megy szin ul. 50 [UtI]. *1718:* Egy selyem zsinór öv meczczin [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székel Erzsébet kel.]. *1736:* az olyan posztó[a] többnyire kék, zöld, meczszin (megyszín) volt [MetTr 351. — [a]A török gránát]. *1848:* dufla selyem paplan meggy szin [K; KLev.]. *1849:* A palotába Van égy kis lagírozott asztal megy szín [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *~ aba. 1710:* 1 vég meczczin aba [DanielAd. 89] ✱ *~ ánglia asszonyember német kaput. 1797:* Egy megy szin ánglia Aszsz(ony) ember német Kaput [Koronka MT; Told. 34] ✱ *~ angliai. 1648:* Isák Görögtül veven öt sing Megyszin Angliait Also Ur(am) számára singet in f 4//50 Tesz(en) f 22/50 [UtI]. *1685 k.:* Vettem Kis Kozmátol Bóér Sigmond Ur(am) számára két sing Megy szin Angliait à Ul. 7. mellyért mint hogy ne(m) fizettünk quietaltuk [UtI] ✱ *~ angliai süveg. 1717:* Medgy Szin nüsztos angliai Ferfi(nak) valo süvegh 1 [TSb 5] ✱ *~ angliai nadrág. 1696:* Egy meczin angliai nadrág [LLt 102/24] ✱ *~ angliai posztó mente. 1697:* Mégy szin Angliai poszto vitéz kötéses mente [Szentmargita SzD; KGy] ✱ *~ angliaposztó. 1809:* Megy Szin Anglia posztó [MNy XXXVIII, 53] ✱ *~ angliaszoknya* meggyszínű angliaposztó-köntös/felsőruha. *1748:* hoztak egy megyszin anglia szoknyát két rend bársony prémmel [Torda; Borb.] ✱ *~ aranyos matériás hosszú szoknya* meggyszín aranyszálas kelméjű hosszú köntös/felsőruha. *1628/1635:* Egj meczjn aranjos materias hozzw zoknia arani peremmel hant az vya [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.] ✱ *~ aranyos tercellaszoknya* meggyszínű aranyszálas selyemszoknya. *1657:* Vagion egj megj szin Arannias Terczalla valnelkúl valo szoknia, az allia galonnal szegett [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1668:* Az Hugom(na)k Boriskának[a] egy medsin (!) aranyos terzella szoknyamat [Komlód K; BLt. — [a]Hagyom] ✱ *~ asszonyember-mente. 1735:* Egy megj szin Aszszonj Ember mente [Sv; Hr] ✱ *~ atlasz hosszú farkú szoknya* meggyszín atlasz uszályos köntös/felsőruha. *1628/1635:* Egj metzjn atlacz hozzw farku zoknia, aranj ezust fonalbol czjnalt, ket rend perem rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.] ✱ *~ atlaszszoknya. 1639:* annak hagiom egi megi zin Atlacz zokniamat [LLt Fasc. 159] ✱ *~ bársony. 1651:* Vagyon harom Kesztyűczke, edgik Szederjes Barsony, az Masik Med szin Barson, az Harmadik Zöld Arannyas Terczinilla Mi(n)d az harom Arany Czipkes [WassLt Wass Judit kel.]. *1693:* Egy igen szep szkofiummal harom viragokkal medgyszin Barsonra varrot fedelü Loding [Ne; DobLev. I/38. 8b]. *1714:* Kard(na)k való megj szin barsonnjal boritott s arany Skofiummal ki varrott futrály fl. Hung. 1 [AH 86]. *1736 u.:* Mikor eltemették[a], akkor sötét színű meggyszín bársonyt ezüstszeggel megverve vontak koporsójára [MetTrCs 479. — [a]Mikes Kelement 1686-ban] ✱ *~ bársonykalpag. 1850:* Egy megyszin bársony kalpag, kék róka bőrrel [Mv; DE 2] ✱ *~ bársonykesztyű. 1681:* Egy metszén bársony kesztyü [WassLt] ✱ *~ bársonymente. 1662:* Kornis Zsigmond vármegyéstül elébb meg sem tére az ellenség hátárul, valamég minden seregektül leghátrább hagyatnék kin fegyverderék vagy egyéb fegyver sem lévén, nyuszttal bélelt meggyszín bársonymentéjének mindkét elejét a jancsár golyóbis magyon általlikasztaná [SKr 175] ✱ *~ bársonyos pallos. 1750:* Egy metczin bársonyos Türkeses (!) aranyas Pallos [Hr 1/20] ✱ *~ bársonyszoknya* **a.** meggyszín bársonyujjas/kabát. *1633:* egy Meczin Barszoni szoknia lant Vyo beóveón Arani peremmel [Ks Vesselini Kata kel.]. *1755:* Egy Megy szin Bársony Szoknya ött rend két ujjni Szelessegü Arany prem vagyan rajta [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19 Kovács Ágnes kel.]. — **b.** meggyszín bársonyszoknya. *1648:* Egy Szofiummal (!) varrott, megy szin Barsony Szoknia, az elő kötőie is hasonlo varrassal [Mk Kapi Katalin kel. 2]. *1686:* Edgy metszin bársony szoknya, kilencz rend arany perem rajta, a valla is arany peremes [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.] ✱ *~ bélés. 1850 k.:* égy kávé szin ször krispin megyszin bélléssel, uj [Kv; Pk 2] ✱ *~ brokátszoknya. 1714:* Aszszonyi ember Megy szin Brokad szoknya, hasonlo elökettövel f.h. 100 [AH 1–3] ✱ *~ dolmány. 1755:* Egj Meczin dolomány ezüst varrás rajta [Hr]. *1797:* megyszin égy rendbeli Lájbi, Nadrág, Dolmány Mente [Cege SzD; WassLt Conscr. 565 Détsey István ub lev.] ✱ *~ gránátposztó. 1670:* adtam az Hopmester Ur(am) fianak ket sing meczin granát posztot Szent György Ur(amn)ak adtam nyolcz singh megyszin Granát posztot [UtI] ✱ *~ kamukadolmány. 1708/1755:* Egy megy szin ujatlan kamuka dolomány [Altorja Hsz; HSzjP] ✱ *~ kamukaszoknya* → *~ tercenella-váll* ✱ *~ kamukaváll. 1664:* Viseltes megy szin arany galandos kamuka vall [Dés; Hr 2/23] ✱ *~ kanavász. 1708/1755:* Egy vég megy szin kanavátz Nro. 1 [Altorja Hsz; HSzjP] ✱ *~ kanavászszoknya. 1688:* Megy Szin kanavacz Soknya (!) viseltes szellyes és keskény arány galandal fel hányva az allya [Beszt.; Ks 9. Misc. 27] ✱ *~ kő. 1668:* Vagyon egy kis Arany függőcske, egy meczin, s egy Zöld kö benne, es 3 szem giöngy [Mk Kapi György inv. 10] ✱ *~ köntös. 1765:* Ugyanez az asszony egjéb szinek felett szerette a meggyszín köntöst, melynek becsületi Magyar- és Erdélyországokban annyira elterjedt, hogy minden renden lévő icki-vicki ifjúság nem tartja magát olyan színű köntös nélkül embernek. Nem is hívják már meggyszínnek, hanem Pampadurszínnek [RettE 190] ✱ *~ krepon-gálaköntös. 1823:* Megy szin krepon gála köntös, atlaczczal feltzifrázva, és ech blond krézlivel [LLt Csáky-per 601. L. 1] ✱ *~ lájbi* → *~ dolmány* ✱ *~ levantinbunda. 1819:* egy megy Szin levantin Bunda [Kv; Pk 3] ✱ *~ levantin fejérnép-bunda. 1836:* Egy Megygyszin Lévantin fejér nép bunda [Kv; Pk 3] ✱ *~ mente. 1691:* Egy medgyszin beletlen mente [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1714:* egy metszin belletlen mente Gránát poszto [Kv; Pk 6] ✱ *~ nadrág. 1618:* Egy mettszin nadrág [MNy XXXVI, 198] ✱ *~ nyári mente. 1696:* Egy Meczin bellet nyári mente vitéz kötéses gomb házokkal s gombokkal [LLt 102/24] ✱ *~ paplan. 1742:* Egy megyszin ... paplan [Ne;

Told. 19] ✱ ~ *perpéta. 1643/1687 k.:* Vagyon ã Böi Ecclá-b(an) Egy darab megy szin perpéta Praedikállo székre valo [Bő MT; MMatr. 263] ✱ ~ *plüsslájbli. 1788:* Egy megy szin plus Lájbli [Mv; TSb 47] ✱ ~ *posztó. 1678:* Adtam Bot Mihalynak az metczin Posztobul negyed fel singet ul 3// 1/2 Adtam ujhelyi Ferencznek Metczin Posztot fertaly heján het singet az Regi fele Poszto ul. 7 [UtI]. *1679:* Adtam az Metczin Posztobul Berzenczei Martonnak [UtI]. *1714:* Egj Par Puska tok megj szin Posztobul 4 rendel aranj s ezüst viragokkal varrott és körül sinorozott fl. Hung. 9 [AH 15] ✱ ~ *rövid tafotaszoknya* meggyszín rövid tafotaköntös/ujjas. *1629:* Egy megy szyn rövid tafota szoknia ér tt f. 3 [Kv; RDL I. 143] ✱ ~ *selyem. 1668:* Egy Szkophium Arannial; es ezüstel meg szin szellyemmel varrot gyolcz Ing [Mk Kapi György inv. 4] ✱ ~ *selyemkeszkenő. 1728:* Megj szin sellyem keszkenő sarga virag van közbe szöve [ÉtfvaZoltán Hsz; SVJk] ✱ ~ *selymes lepedő. 1698:* Egj pár meczin sellymes lepedő [Köröspatak Hsz; HSzjP] ✱ ~ *sima bársonyszoknya. 1652:* egy Megi szin sima barsony szoknia. Az allia hat rend czipke prem Az valla zeöld sima barsony czipke premel Czifrazot [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1668:* Egy Meczin sima Barsony Szoknya melnek az allyan vagyo(n) kilencz rend ezüst czipke, es egy rend ezüst galand [Mk Kapi György inv. 1] ✱ ~ *skárlátin. 1628:* Egy eóreógh himez Ladaban volt Egy kis daraboczka meczin skarlatin [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9] ✱ ~ *skárlátmente. 1656:* hagiom Ebeni Istvan Uram(na)k megiszin scarlat, nestel berlet mentemett [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ ~ *skárlátszőnyeg. 1674:* Az szőnyeges ládában vagyon, egy Megy szin skárlát szőnyegh [Beszt.; WassLt 72/6]. *1686:* Két Medgj Szin Skárlát Szőnyeg [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.] ✱ ~ *szoknya. 1683:* Megy szin allyab(an) szött szoknya, elö ruhajaval vallával [UtI] ✱ ~ *tafota. 1823:* Zöld aranyos Török materia szoknya, megyszin tafotával béllelve [LLt Csáky-per 601. L. 1] ✱ ~ *tafota-előruha. 1682/1687:* attam Egi Metszin Tafota uy előruhat [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] ✱ ~ *tafotalepedő. 1766:* Kék Virágos Sellyem Kamuka paplany kőrülötte metszin tafota reá varrott fejér varrásos Lepedővel edgyüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ ~ *tarka-matéria. 1681:* Egi Superlatnak valo Megi szin Tarka Matéria [Beszt.; LLt] ✱ ~ *tercenella-váll: 1651:* Vagjon edgy Med szin Kamuka Szoknyaja az kit visel Edgy Med szin Terczinella Vall Arany Galanddal szektek be [WassLt Wass Judit kel.] ✱ ~ *tibet-nagykeszkenő. 1846:* Egy megy szin Tibet nagy keszkenő [Mv; MvLev.] ✱ ~ *virágos bársony kissuba. 1651:* Egy Sima Barsony tetszin kis suba, eöt rend arany prem rayta, felszer, Mas megy szin viragos Barsony kis suba prem nelkül felszer [Szamosfva K; JHbK XVII/27] ✱ ~ *virágos bársonymente. 1668:* Egy hasogatot vju viragos meczin Barsony mente elegyes Aranyas csipkevel czifrazot [Mk Kapi György inv. 2] ✱ ~ *virágos dupla bársony. 1662:* 1 Sing megi szin Viragos dupla bársont f 10 [Kv; KvRLt X. A 25ii] ✱ ~ *virágos kamukaszoknya. 1664:* Egy virágos medgiszin kamuka szoknyát, hat rend ezüst prém az allyán medgi szin viragos Barsony az válla fejér ezüst prémes [Beszt.; SL] ✱ *dupla ~ bársonymente. 1692/1787:* Szemeimmel láttam edgyszer az Vron Egy Duflya Megy sziny metczet Török forma Bársony mentét [Szilágycseh/Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati vall.] ✱ *sötét ~ angliai nadrág. 1714:* Egy Sötét metszin angliai nadrág kék bagaziával bellett [Kv; Pk 6] ✱ *sötét ~ bársony. 1736:* (Az asszonyok) koporsóját kivül az nagy rendeknek fejér bársonnyal vagy tafotával ... vonták bé. Az házas férfiak koporsóját, kivált az urakét, fekete vagy setét megyszin bársonnyal [MetTr 402] ✱ *sötét ~ bársonydolmány. 1708:* Egy Sötét meczen barsony dolmany szkofiumok gombok rajta [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai] ✱ *veres ~ skárlátdolmány. 1588:* Egj veres Meczin Skarlat viselt dolmány [Kv; KvLt Vegyes I/2. 17] ✱ *veres ~ skárlátmente. 1596:* Egy veres mégy zin chionka vyw skarlat menthe roka mallal bellet [Kv; RDL I. 65].

2. rozsdavörös; ruginiu; rostrot. **Szk:** ~ *pej kanca. 1849:* Medgy szin pej kancza, homlokán virág s fejér szájju [HSzj *meggyszínpej* al.].

meggyszínes sötétpiros színnel kevert (szövet); (stofă) de culoare combinată cu vişinie; (Gewebe) mit dunkelroter Farbe gemischt. **Szk:** ~ *feketével szőtt. 1850 k.:* Égy megyszines sárgával feketével szött ször szövetü diván [Kv; Pk 2] ✱ *sárgával szőtt* → *feketével szőtt.*

meggyszínű sötétpiros színű; de culoare vişinie; dunkelrotfarbig. **Szk:** ~ *angliai posztó. 1759:* Égy fél sing megy szinü Angliai posztot [Nsz; TSb 7] ✱ ~ *nadrág. 1768:* Megy szinü viseltes Nadrág 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

meggyvizes meggypálinkás; pentru vişinată; für Weichselschnaps (bestimmt). *1679:* Megy vizes Átalagh, czak az sepreje benne nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 76].

méh[1] **1.** albină; Biene. *1578:* mynden perejth az ky ezek felöl löth wolna. twdny Illyk keth hordo bor felöl meg Lw felöl hwz kosar myh es nyolcz zalonna felöl, Ezekbwlys es mynden marhakbol walo dolghayth el enghede kaczkan marthonnak [Szava K; JHbK XV. 25]. *1594:* Mehbeölis dezmat adnak ha az tiszet fel nem erik mehekkel minden kosar Mehet kett kett Penzel ualtnak megh [Goroszló Sz; UC 113/5. 34]. *1598:* Hatt kosar meh magnak valo [Kv; Szám. 8/IV. 21]. *1604:* az Zölö felöl hallotta hogi mehöt adot wolt görfi lazlo hogi hoza walthassa [UszT 18/138 görfi Janosnę Kerezturfalwi Katazonj vall.]. *1630:* Suki Benedek vramis, ada neki egi Hazat ... egi malaczos diznot egi kosar mihet [Melegföldvár SzD; SLt EF. 4]. *1652:* Census. Prouentus. Ostor Adoban Egy malacztul den. 2. Egy kosar Metwlis ket penzt [Nagykapus K; GyU 109]. *1688:* ket jo kas mihet hozattak velem [Kv; UtI]. *1692:* Ezen mehek szinnye elöt vagyon ket tabla levelendula [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1702:* meg irtam u(ram) k(gelne)k az proba kalongia is menjt eresztet Az zabokot igen el vesztegette' az bolha Az mihek nem eresztettenek ur(am) s abbol igen keuesset dezmalunk [Mikvásár*; ApLt 5 Szabó Ferenc Apor Péterhez. — *Nyilván: Mirkvásár NK]. *1731:* 9 kosar mi meg holt [Varsolc Sz; Ks 83]. *1744:* mikor Biro Ianos wr(am) a maga Meheit, és az Ecclesia Méheit ki raká, akor halva tanála vagy két kosár mehet a magaébol [Gyeke K; Ks]. *1783:* Ez elött mintegy Huszonkét Esztendökkel ezen Szokoli Portiotskámba lett származásomkor bizonyossan értettem, hogy Eö Excell(entiaj)anak Szokoli Udvarábol el károsodott vólt egy kosár Mejhe gonosz ember altal [Mezőszokol K; IB. Volffgangus Gétzi de Sz. Gothárd (44) ns vall.]. *1796:* Glavai Adam és Paszk Avrám Devan a Nagy Uradalam Tömlötziben raboskodnak Kristsoron mulatozo Sztanisan Gabor egy Kas Mehnek el lopásaert [Kriscsór H; Ks 72. I. 100]. *1807:* a' mult Tavaszszal el dőglett öt Kosár öreg méh [Kiscég K; Pf]. *1815:* Rusz Gli-

gor Belsö Tehettsége 6 hat ökör ... 2. két Sertés és 2 két kosár méhe [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 415]. *1854:* egy Kas Mé [Sárd KK; WassLt].

Szk: *~ dézmálni. 1714:* Méh Dezmalni öszve jartuk a' Balasfalvi joszagbeli falukat [Balázsfva AF; UtI] ✱ *~ ölni. 1842:* Vettem bűdöskövett méhek ölni 30 xr [Görgény MT; Born. F. Vc] ✱ *magnak való ~. 1656:* Magnak valo meh [UF II, 170. — Fejezetcím]. *1681:* Magnak valo méh, egi kőpűvel Nro 1 [Vh; VhU 530].

Sz. *1621:* itt az varoson vgj elnek[a], mint az harek (!) az meheken [Kv; TanJk II/1. 327. — [a]A rideg legények és heverö szolgák]. *1773:* ezek[a] éppen mint a herék a méhek között, úgy élnek a népen, semmit sem dolgoznak [RettE 314. — [a]A franciskánusok].

2. méhcsalád; familie de albine; Bienenvolk. *1585:* Szent Georgy napy Pasitth diznoknak es meheknek szamlalasa Azzon faluan[a] [Kv; Szám. 3/XVI. 9. — [a]TA]. *1592:* Monda Jstuan batiam, hagi beket Io eochem az Anianknak, chinaltass ottan az en kertemben mehejdnek helt, ha barmidat ott tartodis nincs ellenem [Kv; TJk V/1. 236]. *1603:* Ettedi Gedo Lukaczj Gedö Balas Zabaditottak magokot, Dosa Tamasne Ellen, minden marhakban mehekben menes lowakban akar my neuel neweztessenek [UszT 16/84]. *1605:* Engem hiut uala el mattias kouaczj mocziar oldalba, hogi egi mehet talalt es segeliek ki uagnj [i.h. 20/335 Baiko Pal uargiasj Zabad szekel keoz bizonia ez ket fel peresnek]. *1614:* Zabo Balint mehet lopott volt Ferenczi György szabaditotta megh [Nagyernye MT; BethU 38]. *1664:* Minden fele mezei gabonajukbol dezmát adnak tizedet mihekbülis tizbül adnak edgyet, de csak az rajbul, azon felyül vagy alol az mi marad minorum mehet ket ket pinzel valtnak fel [UF II, 290]. *1686:* Eleven méh vagyon nro 79 [Ebesfva; UtI]. *1697:* Tőt el most telre mehet nro 8 [Pálos NK; LLt Fasc. 140].

Szk: *telelni való ~. 1748:* Telelni valo Méh nro 22 most felvert Méh nro 12 [Nagyida K; Told. 11/95].

3. méhkas; stup; Bienenkorb. *1584:* Rosa Ambrus Deakne vallia Egkor hagia Az Ania(m) hogj az meheket eorize(m), ot wleók vala, mihelt el zwnniotta(m) mingiarast vg teczet mintha a Lakatosne eleottem Allana [Kv; TJk IV/1. 265]. *1614:* Nagj Györgj Ez az Erdeon talalt uolt egj Mehet semmi Jegj nem volt rayta, az tiztnek ki attak uele (!) kiert fel akartak akaztanj. Súkösd Györginek abba kellett magat el keotnj [Csokfva MT; BethU 85]. *1759:* Tisztartó Vram addig békét nem hagyott nékem, valamig ... egy Méhet nem adtam, kőttetett, és egyébkènt is injuriált, de mihellyt azt a' Méhet adtam, mindgjárt jo emberem lett, és azután nem bántott [Marosludas TA; TKl Moldován Gábor (80) jb vall.]. *1774:* Tisztarto Balint Uram egy Tálasfalvi Jobbágytol égy mehet is vet el erővel. mellyet ottan felis vert, s az mézit meg ette [Mocs K; KS Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka (31) cantor r. cat. vall.]. *1834:* el lestem Nagy Gabort hazol s el hoztam a legjob Méhit [K; KLev.].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *(kosár) ~et felver* méhkast kiver; a deschide/sparge stupi; Bienenkorb durch Schlagen leeren. *1688:* A Thábor Kolosvárhoz szállásakor, négy kosár méhemet fel verték [Kv; UtI]. *1706:* 40 kosár mehet vertek fel az Bereczkiek Gödri Ferencz Sergebeliek, mig negy kast felvertek addig maga is ott volt [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1730:* harmintz het, kosar Mihet vertem fel, mellynek, lőt, kilentz veder Mize [Varsolc Sz; Ks 99 Datz Peter ub lev.]. *1744:* ez táján az hol most az Huruba Vagyon, feles Méhet fel vervén erőszakasan elvitette [Velkér TA; Ks] ✱ *kosár ~et felveret* méhkast kiveret; a dispune să fie retezat stupul; Bienenkorb durch Schlagen leeren lassen. *1816:* a Sombori Méhes Kertbe magam elött verettem fel 14 kosar méhet [Budatelke K; BfR Rettegi Miklós lev.] ✱ *kosár ~ felveretik* méhkas kiveretik; a fi retezat/deschis stupul; Bienenkorb durch Schlagen geleert werden. *1807:* Méhek Az öszön fel verettek 28 Kosár Méhek [Dédács H; Ks 98].

A méhfelverés népi módjaira l. MNr II, 24.

5. méhészkedés; stupărit, albinărit, apicultură; Bienenzucht. *1843:* énis mind (!) szegény méhés gazda a' ki kitsin vagyonkám után tsaknem utolso kenyerem keresése volt ara esdeklem alázatoson Natságod elött méltoztat a' Méhem által okozott károsodásomat meg fizettetni [Torda; KLev.].

◇ **Hn.** *XVIII. sz. m. f.:* Méh völgyin Czintos felöl (k). A méh Völgye széna fü szelib(en) (sz) [Csekelaka AF; EHA]. *1769:* A Mèszegben [Egerszeg MT; EHA]. *1778:* A' Méh Patak Főben (sz) [Nagyfalu Sz; EHA]. *1785:* A' Méh kutan Fellyül [Gyerővásárhely K; KHn 153]. *1823:* Miszeg (sz, k) [Egerszeg MT; EHA] | Méh száj oldalán (sz) [Szépkenyerűsztmárton SzD; EHA]. *1864:* Mépatak [Köszvényesremete MT; Pesty, MgHnt 135b].

Ha. *1634:* mihet [Dob.; Ks 42 F.]. *1666:* mihet [Marossztgyörgy MT; BálLt 55]. *1679/1681:* mihek [Vh; VhU 675]. *1688:* mihet [Kv; UtI].

méh[2] 1. anyaméh; uter, mitră; Gebärmutter. *1584:* Bek Balintne vallia, Nagy sirva Ieót hazamhoz Zabo Casparne ezen keppe(n) panazolkodwa(n) sirwa, Im az gonoz Azzony az Kowach Ianosne hazamra Rea(m) Izenget Azt Izeny hogy amely giermek Mehemben vagionis aztis az vra chinalta volna [Kv; TJk IV/1. 367]. *1694:* Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nő tetemén volt gyakorlati bonctanunk, amelynek során láttuk a hashártyát, a méhet és ennek hüvelyét [Kv; KvE 231 VBGy]. *1710 k.:* A csontunk ugyan talán az anyánk méhéből hozott, es mikor hozzá illendő növését elérte, valamivel állandóbb, de annak is a velejének nevekedését, apadását, újulását a kövér s ösztövér marha velős konca megmutatja [BÖn. 464].

Szk: *~ébe fogad. 1811:* Sőt kell a Ménlovat meg-tsinositani, Meg-mosni serényit és meg-simitani, Mert a' Kantza olyant fogad a' Méhibe Milyent látott, és vett képzelődésibe [ÁrÉ 142] ✱ *~ébe fogadhat. 1823–1830:* bolond asszony volt ... egy doktortól tanácsot kérdett, hogy micsoda pozitura-ban feküdjék, s hogy mozgassa magát a férje alatt, hogy könnyebben fogadhasson méhébe s az gyermeke megéljen [FogE 295].

2. *a jövendő ~ében* a jövő belsejében/mélyén; în viitorul îndepărtat; im Inneren/in der Tiefe der Zukunft. *1861:* Ki tudja ? hogy mit rejt a jövendő a maga méhében [Gyalu K; RAk 64].

3. a természet öle; în sînul naturii; Schoß der Natur. *1811:* Ösz ! te bé-zárod a' Természet' kebelét A' Földről mindent, a' mi táplál elragadsz Az ő méhiből a' Termést ki-turkálod [ÁrÉ 188].

méhbeli szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ árenda* méhtized; albinărit; Bienenzehnt. *1668:* Az úrhoz Bánffi uramhoz ő kegyelméhez küldvén szolgámot amaz dolog végett és asszonyunkhoz ő nagyságához is korpádi kevés emberünkből álló juh és méhbeli árendájoknak ő nagyságoktól valo relaxatiojoknak sollicitálásáért [TML IV. 340 Baló László Teleki Mihályhoz].

méhdagadás méhgyulladás; metrită; Gebärmutterentzündung. *1852:* Betegség neme: Idétlen szülés következtében méhdagadás [Dés; RkHAk 138].

méhdézma méhtized; albinărit; Bienenzehnt. *1587:* Keoûettkezik az Merai[a] Dezmabol valo Jeouedelem. Az elmûlt 1586 ezttendeoben, az falw dezmabol, melj bûza Jûtott vala ki Csipeltettem Jûtott kerülbe 26 1/2 keobeol bûza. az meh dezmabol iûtott kerûbe d 15 [Kv; Szám. 3/XXVI. 4 Suweges Gergely isp. m. kezével. — [a]K]. *1632:* Méh Dézma. Minden Tiz Kosar mehbeöl Dezmaban edgjet adni tartoznak menteöl iobbat az Tiz keözzwl [Grid F; UC 14/38. 5]. *1643:* Ha meh dezma tizigh valo jutna, annakis a decimaiat penze kell tenni [ETA V/2, 76 Bethlen István ut. Halászi István tt számára a bethlenősi jószág dézmája ügyében]. *1680:* Aknák arendálásáról való contractussa szerént a bárány és méh dézmákot váltó pénzekkel edgyütt (: mellyeket contractussa szerént fiscusnak tartozik restitualni :) e szerént percipialtatta[a] [CsVh 70. — [a]Köv. a dézmák összegeinek fels.].

méhdézmálás méhtized-szedés; adunarea dijmei de stup; Eintreiben des Bienenzehnten. *1742:* Méh dézmáláson ki jü Ispány Uram [Méra K; AggmLt C. 12].

méhecske 1. albiniță, albinioară; Bienchen. *1662:* A méhecskéknek kaptárjokban egy bizonyos anyjok és mintegy királyuk vagyon ki mind teste állapotjával, s mind az ő tornyos friss hajlékával a lép között a többi közönséges méhektől megkülönböztetik [SKr 70].

2. méhcsaládocska; familie de albine, stup; Bienenvölkchen. *1729:* le akarván véllek hozatni nállok lévő kevés mehetskéimetis annak ideiben [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.].

méheresz méhszín; stupină, prisacă; Bienenschuppen. *1826:* Vagyon egy méh eresz [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 40].

méhes I. *mn* méhész, méhészkedő; care se ocupă cu apicultură; Bienen züchtend. *1766:* csak maguktol az méhes káros Emberektöl hallattam, hogy az kalácsos szova után az popa Todor Fiairá fogtanak, de a kalákost nem nevezték ki ki lēgjen [Liget MT; SzentkGy Todorus Hàrpa (42) jb vall.].

Szn. *1550:* G'urka Mehes de Thot telke[a] [MNy XXIV, 359. — [a]K]. *1567:* Vrsula vxor Elie Mehes [Kv; TJk III/1. 66]. *1594:* Mehess Jstuan [Szság; UC 113/5. 68–70]. *1614:* Mehes Mihaly [Szentkirály Cs; BethU 439] | Mehes Jstua(n) jb [Zabola Hsz; i.h. 385]. *1652:* Mihes Tiuadar [Egerbegy K; GyU 101]. *1665:* Mehes Andor. Mehes Georgy [Kv; SzCLev]. *1687:* Myhes János [Néma SzD; LLt 16/2]. *1692:* Méhes Ferkő [Kv; MészCLev.]. *1740:* Josephus Mehes alias Fogarasi [Dés; Jk]. *1786:* Méhes György [Kv; SRE 245]. *1792:* Mehes György [Dés; DLt].

II. *fn* méheskert; prisacă, stupină; Bienengarten/stand. *1593:* oth ualo mehesset fogjatkozas nelkül kemenj boldisar be tartozik takarthatnj azzonjo(m)nak [Kv; KP].

Hn. *1762/1779:* A méhes között (sz) [Érszőlő/Nagypacal Sz; EHA]. *1765:* A Méhesenn fellyül [Jákótelke K; KHn 39]. *1804:* a Méhes Berekre járo uton fellyül (r) [Szövérd MT; MMatr. 128]. *1806:* A Méhes mellett (sz) [Buzásbocsárd AF; EHA]. *1815/1817:* A Méhesbe (sz) [Miklósfva U; EHA]. *1844:* A' Battyani méhes gazzán (sz) [Kémer Sz; EHA]. *1880 k.:* Méhes. Méhes dűlő [Jákótelke K; KHn 40].

méhesgazda méhész; apicultor, prisăcar, stupar; Bienenwirt/vater. *1843:* énis mind (!) szegény Méhés gazda a' ki kitsin vagyonkám után tsaknem utolso kenyerem keresése volt esdeklem a' Méhem által okozott károsodásomat meg fizettetni [Torda; KLev.].

méheskert méhes; prisacă, stupină; Bienengarten/stand. *1632:* Mehes Kert. Alde Koman mehez gonduiselese alatt uagio(n) negyuen kosar meh No 40 [Mondra F; UC 14/38. 43]. *1648:* mentünk az falura, ottis az uetemenies kert es mehes kert el pusztult az menes akolis mind el pusztult [M.nagygorbó K; JHbK L. 12]. *1675:* Madarason levő Zalogos udvar haz az haz be kerittetven vagion mind udvaraval Csűrős kertivel jegi vermes kertivel mihes kértivel [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1716:* (Az udvarház) hata meget egy kisded méhes kert [Doboka; JHb III/68]. *1749:* Dragumir Pujul három Fiával az Closius Ur Mèhes kertiben lakik [Bácsfalu Br; BrÁLt Stenner IV. 108. — Binder Pál kijegyzése]. *1761:* A Bélán Méjhes kertin feljül, az hurubákra menő uttol nem meszsze [Mezőpagocsa MT; JHb 68/1]. *1762:* az égés az Székely Ferenczné Aszsz(onyo)m mihes kertéig penetralt [Torda; TJkT V. 106]. *1827:* A' Libutzba a' régi Méhes kert hellyén lévő szakadásos Kaszálo helly [Visa K]. — L. még ETF 108, 8, 13; UF I, 901.

Hn. *1676:* mehes Kert (k) [Gyalu K]. *1754:* A' méhes kertnél (sz) [Borsa K; BHn 116]. *1778:* Méheskert (k) [Abafája MT]. *1793:* A' Mehes kertnél (sz) [Mezőszilvás K]. *1797:* a Varju Székbeli méhes kert [Nagyercse MT]. *1806:* Méhes kert [Búzásbocsárd AF]. *1819:* A Méhes Kertek alatt (sz) [Légen K]. *1843:* Méhes Kertnél [Kercsed TA]. *1846:* A' Márta dombi méhes kert [Gernyeszeg MT]. *XIX. sz. köz.:* Facza a mehes kertnél (e) [Preszaka AF]. *1891:* Mèhesk(ert) [Türe K; KHn 266]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

méheskertecske méheske; prisacă mică; Bienengärtchen/ständchen. *1736:* ezen Méhes kertetskének ajtaja tsak Sövényböl valo [CU]. *1738:* Ezen Veteményes kertnek az Felső részíben a szegletben van egy Méhes Kertecske kerekdeden keritett jo Támaszos Sátoros kertel bé keritve [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1799:* a' Méhes kertetske [Mártonfva NK; Told. 30].

méheskosár méhkas; coșniță; Bienenkorb | kaptár; stup; Bienenstock. *1730:* Huszon egy mehes kosar [Usz; Pf].

méhész apicultor, prisăcar, stupar; Bienenzüchter, Imker. *1632:* Felseó Veniczej[a] Alde Durezkul (!) Urunk eo Naga Meheze Annor(um) 70 [Szád. — [a]F]. *1651:* Toteősi Mathe Janos ... Mihiz [Kecset SzD; Ks 90]. *1758:* Jàrtam a Himesch Pèter Ur Mèhèszszèvel, meg alkuttam tölle három száz fej kàposztàt [Barcaújfalu Br; BrÁLt Stenner VI. 7. — Binder Pál kijegyzése]. *1792:* a meg hitelt. 7. betsűsek a betsűlest folytatni kezdették e szerént A Korlát Kertet, a Kapu jobb kézre bé(me)netelitöl fogva mindenütt a mely keresztül mégyen az Udvaron, az Udvarház szegeletéig, Méhész ereszétskéjét is ide értvén [Mezőcsávás MT; Kp II. 31]. *1801:* Lattom, hogy a Méhész marhái a Nagy Erdőre jártonak [Koronka MT; Told. 10 Fogarasi György

(40) zs vall.]. *1825:* midőn lettem volna Ns Fogaras vidékében Grof Szeki Mlgos Teleki Lászlo Ur Mlgos Succesorai Méhészsze Moysza Sztupár, a'Ki is önkéntesen azt vallá előttem, hogy a' mult 1821ik esztendőben az Udvari méhek 16. az az tizenhat rajt eresztettek [Strézakercisora F; IB. Rátz Joseff Fogaras vidék hüttöse kezével]. *1829:* A Bogati Méhésznél el dőglett négy gyenge Raj [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. — L. még UF II, 170.

Szn. *1614:* Mehez Pal jb [Remete U; BethU 99].

Szk: *szabados ~.* *1594:* Zabados Mehesz. Thelki Jakab [Barla Sz; UC 113/5. 35] | zabados Mehesz Eolwey (!) Benedek [Somlyó Sz; i.h. 5].

méhészember prisăcar, apicultor; Bienenzüchter. *1623:* Sokzor meg parancziottuk hogy mehez kerteket igen Jokot czyenaltasson kiben menteol teob mehet zaporittatthat azon legyen kinek gonduiselesere jo mehez embereket zerezzen [BGU 122].

méhészet-ház méhes; prisacă, stupină; Bienenhaus. *1847:* Vagyon egy Méhészet-Ház, Csűr, Góre és 29 kas méh [Mezővelkér TA; WassLt].

méhészház casa prisăcarului; Haus des Bienenzüchters, Imkerhaus. *1764:* Azon verekedés alkalmatosságával ott meg fogának égj potentiariuskodo verekedö legént S be ís hozák az Méhész házhoz ottan lánczra tévök [Mezőmadaras MT; BK. Kalusár Ilé (22) jb vall.]. *1801:* A' Kis Gyémesben valo Méhèsz Ház [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1833:* A Széna fűbe Egy Méhèsz ház, Méhes kert mellette [Katona K; Ks 73/55].

méhészházacska căsuța prisăcarului; Häuschen des Bienenzüchters, Imkerhäuschen. *1767:* tapaszos Sövény padlásu Pitvaros Méhész Házatska [Mezőbodon TA; Torma].

méhészkert méhes; stupină, prisacă; Bienenstand/haus. *1623:* Mehez kerteket igen Jokot czyenaltasso(n) ha teöbet ne(m) 10 helyen lehet [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1692:* Ezen szőlőnek nap kelet felöl valo allyában egy jó lészás méhész kert vagyon [Mezőbodon TA; BK Inv. 15]. *1797:* A Varju Székben lévő két Méhész Kert [Mv; Told. 45]. *1820:* A méhész kert mellet vagyon egy Szalmás fedelű Ház [M.lapád AF; BLt].

Hn. *1799:* A Méhèsz kertnél az Északban (k) [Mezőbodon TA; EHA].

mehet 1. a putea merge/pleca; gehen können. *1568:* Anna famula Luce l(ite)r(a)ti iur(ata) fassa, Engemet Andras Katho kwldoth vala el, hogy seres Annat oda hyam hoza, en hīuam seres annat, es ọ azt monda ne(m) igen mehetnek most de megis el Jue [Kv; TJk III/1. 227]. *1588:* Mikor haza fele Jeottem volna Jsmeg vyonlan latam hogy vtannam Jeo Pascha vayda monda ah nem mehecz bestye Kwrwa fia [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1604:* azok a gonozul teuők ... az eő kosarok fele mentek, de azo(n) keozbe el setetedue(n) utannok ne(m) mehetenk [UszT 18/74]. *1606:* igen roz es Jeges vt uala az Erdore nem mehettenek [Kv; Szám. 12a/I. 29]. *1687:* az Iza és a Rhona tőve midőn meg áradnak azokat kelletvén által járni Talyigaval ollykor feléje sem mehetni [Sziget Mm; Törzs]. *1782:* kivált kik(ne)k marhájok nintsen, külső hellyekre nem mehetvén[a] éjségreis Jutottak [Déva; Ks 75. VIIIb. 122. — [a]Őrleni].

Szk: *házához ~* hazamehet. *1619:* Én önagyságát immár ezzel nem fárasztom, hiszem eltart az Úristen az önagysága bódog fejedelemsége alatt, csak mehessek házamhoz [BTN[2] 231]. *1677:* Az mely böcsületes hazafiai Kegyelmeddel kimentenek, az portáról való válasz érkezéséig házokhoz mehetnek [TML VII, 411 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. (lovon) járhat; a putea merge (călare); (auf dem Pferd) gehen/reiten können. *1678:* Azt mondja az étekfogó s mások is, lehetetlenség volna hintónak menni oda, én pedig lovon egy mértföldig sem mehetnék [TML VIII, 75 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1705:* Morando hasonlóképpen az maga dolgait kezdé beszélgetni micsoda helyeken járt, ahun harminckét óráig járóföldön lovon nem mehettenek, hanem többire mind négykézláb mászkáltanak fel a kősziklákon [WIN I, 546].

3. (szekérrel) közlekedhet; a putea merge (cu căruța/carul); (mit Fuhrwerk) verkehren können. *1578:* az zoleo keozybe Imar zekerrel sem mehetnek, hane(m) Nagy kerwlessel [Kv; TanJk V/3. 169a]. *1623:* az Jozagh Zolgaltatásb(an) illyen Rendet Tarchion zekerekkel mehet Egy resze mas resze gialog zerben asouall kapauall es az myre Zwksegesek Tartany Embert arra forditthattiak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

4. (állat) járhat; (despre animale) a putea umbla; (Tier) gehen können. *1593:* ez Alperesek chelekettêk ezt valamyre volo gondoltokba(n) zant zandekkal, egy Jobbagio(m)nak egy eökret le vertek taglottak vgy Annira hogy touáb ne(m) mehetett [UszT 13/73]. *1714:* Az lovainkban pediglen elig maradt legtovább hat hitván, az melyek ngs uram nem mehetnek [Kozmás Cs; SzO VII, 200]. *1727:* Szent György Naptol fogva Szent Mihály napig az tanorok kapun belől az járo marhán kivül semmi marhát nem szabad legeltetni az malaczos Disznyo mig az malaczok az csordába nem mehetnek szabad addig [Szotyor Hsz; SzékFt 36]. *1762:* a Mlgs Püspöknek egy Hintaja eleiben Mehesen Legyen forspont lo [Szentpál KK; Ks 96 gr. Haller Gábor lev.]. *1785:* Nyegru Bláguj étzaka küldötte Dési szolgáját Dobokára mikor is mondám miért küldöd étzaka Bláguj hiszem nappalis el mehet, melyre monda azért hogy hivesen inkáb Mehet a Ló [M.nagyzsombor K; KLev. Kosztin Von (29) jb vall.]. *1799:* (A földet) minek elötte Szántani kezdettek ho el menetele után addig mehetett Dán István felöl a Czerjek Uram részin[a] [Albis Hsz; BLev. Vall. 2. — [a]A sertés].

5. szekér tud/képes menni; (despre căruțe) a fi utilizabil/în stare bună; (Wagen) fahren können. *1597:* Esmeg el Torot wala az Olahok szekerinek az eggik (!) nem Mehet wala semmi kippen szenaert [Kv; Szám. 7/XIV. 49 Th. Masass sp kezével].

6. indulhat; a putea porni/pleca; losgehen können. *1782:* ottan töltötték idejeket circiter 5. napokig, mivel akkoron gaz idő lévén nem mehettek a mián [Esztelnek Hsz; HSzjP Prov. Joan. Pásztor (50) vall.]. *1817 k.:* A' Malom Mester Nagyságos Groff Ur nem mehet Vasár napig, mível a' Kűküllö nagyon kezdet nöni, 's azt állittya hogy fél elmenni [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1844:* ha az ut is engedi mehetek Lelkem kedves Jo Miklosom mikor te jonak gondolad, de külgyél kedvesem jo erős lovakat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

7. *menten/mentest ~* tüstént indulhat;. a putea porni imediat; sofort/im Nu losgehen können. *1653:* Toldalagi uram Monda, hogy Jászvásárig elkisér, s onnat levelet ír mind a fejedelemnek, mind a gubernatornak — és menten

mehetünk [ETA I, 135 NSz]. *1666:* Hogy azért a Nagyságtok udvarlására mentest nem mehetek, Nagyságtokat alázatosan követem [TML III, 575 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1667:* Baló László ha az fővezérhez mentest mehetne is, ne siessen, míg az Magyarországból jövő informatiot nem veszi [TML IV, 76 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

8. átmehet; a putea trece; hinübergehen können. *1858:* Az irt oldalszobából mehetni egy más szobába [Mv; TSb 39].

9. utazhat; a putea călători/merge; reisen können. *1540:* Kegyelmes wram. Igen eremest mennek the k: ha mehetnek. De jol latya Isthen hogy nem mehetek, merth igen santha wagyok [Kv; LevT I, 8 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1619:* Juszuf, igen főembere az vezérnek Kére, hogy írjak Nagyságodnak mert Miszirbe úta leszen s szolga nékül nem mehet [BTN[2] 240]. *1783:* Azon idézésre a Tanúk a kivánt napra bé nem mehettek Somlyóra, mivel ő Nga utba vólt, 's azt mondotta Cseléd nélkül nem mehet [Perecsen Sz; IB. Matyás Mihály (54) jb vall.]. *1788:* G. Bethlen Adámmal szeretném ha vasárnap találkozhatnám Kedves Bátyám Uramnál; mert sietö dolgaimra nézve Bonyhára nem mehetek [Mv; IB. Toldalagi László lev.]. *1796:* tegnap tegnap elött nem mehettem Bölkénybe az Léány dolgaban hanem reggel indulok [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1843:* várálak számtalanszor emlegettelek hogy bár el jönnél Én is az ut és Cseléd változtatás miatt most se mehettem — pedig vágytam látogatásodra [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz].

10. vándorolhat; a putea peregrina; wandern können. *1823–1830:* Gondoltam hát magamban, hogy valamely oly mesterséget tanulok, mellyel városról városra mehetek s Európát beutazhatom, legalább Angliába elmegyek [FogE 200].

11. vonulhat; a putea trece prin ; ziehen können. **A.** *1653:* Báthori Sigmond hadai a többit[a] a várnak és Dunának szoritván, úgy vágták le, annyira, hogy szárazon mehettek a várba a test hátán; mert teli volt a Duna szakadéka testel, lóval és egyéb marhával [ETA I, 45 NSz. — [a]Ti. törököt]. *1662:* a folyóvíz erdeje mellett mindenütt egymás rendiben, széltiben mehetnének a seregek, amint elrendelve volnának az igen nagy térföldön [SKr 267]. — L. még SKr 652.

B. *1822:* hány Csoport Molduvai Marhák mehettenek Déésen keresztül [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

12. lendülhet; a putea avînta (spre); anfangen können. *1662:* Az Aranyos-bástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességüven nagyon kihasíttatván és szakasztatván, annak is törésén ostromnak mehetnének [SKr 606].

13. (rá)támadhat; a putea porni la atac; anfallen/greifen können. *1619:* Gáspár vajdával megegyezvén Gabrilás vajda csak kiugordjék előttök, és Havaselföldét Sorban magának foglalván, onnan mindjárt Erdélyre mehetnek [BTN[2] 333]. *1705:* Ma reggel a Fogarasba elment lovas németek minden reménység kívül megérkezének, akit már alkalmas időtől fogva vár a generál, hogy visszajűjenek, hogy azokkal uniálván magát, úgy mehessen a kurucokra [WIN I, 405].

14. vmire vetemedhet; a se putea încumeta , a putea îndrăzni sich erdreisten können. *1583:* Erre eó kgmek semmikeppen Nem mehetnek, hog valamely gazdat es varossy embert ereozak zerent ky vessenek es igazichanak hazabol es kedwe elle(n) az Iffiakban hazaba locallianak [Kv; TanJk V/3. 271b].

15. huzakodhat; a putea tărăgăna; zögern können. *1573:* Kedden 19 May Esmet harmadzor keowetzet ky Zeoch Georgy Biro vram Eleot Byzonsagra hogi ne(m) leot volna hon Byzonsaga, hatta eo .K. ez Ieowe cheotertekre Towab Nem Mehet wele annal [Kv; TJk III/3. 200b].

16. juthat; a putea ajunge la ...; geraten können. *1590:* az bizonsagh be kellwen Byro vram az vensegbeol valogatoth zemelyeketh gywchie be kiknek az tanukath megh lelenche hogy eo kegyelmek ennek vtannais ebben e' fell geryeth tewz oltasaba eleb mehessenek io moddal [Kv; TanJk I/1. 131]. *1619:* Akármennyit esküdjem, én az én szolgálatomnak szorgalmatosságában tovább nem mehetek, sem mehettem annál, azmit önagysága lát [BTN[2] 228]. *1664:* Toab az registralasban nem mehettem mert Balogh laszlo ur(am) el kapá elóllem az leveleket megh haraguva(n), hogi registralom [Kv; RLt 1]. *1710 k.:* Mikor a lélek annak tanulásában elmégyen mindaddig, amíg lehet, mivelhogy felette messze is mehet, abból megtanulja azt, hogy mely nagy valóságot, erőt, tehetséget adott az Isten őbelé, hogy addig mehet [BÖn. 443].

Szk: *mire ~. 1778:* Instruáltam a szegény deákot hogy(an) formálja instantiáját. Nem tudom mire mehetett nyavalyás [RettE 385]. *1803 u.:* száljan akár ki a világ Piatzára ugy a mint én Ifjan kiszállattam és probálja mire mehet, s mit szerezhet [DobLev. IV/864] ✱ *vmennyire/vmire ~. 1619:* Ezután az fővezérrel is szemben löttem obiter attingáltuk vala az tractatust, de nem mehettünk semmi dologra [BTN[2] 198]. *1766:* az A. eo Kegjelme most töbre nem mehet, hanem tsak tsupán azt kell Disputálni, leheté a' két Ház közt Métát erigálni avagy nem [Torda; TJkT V. 325]. *1778:* Igaz, hogy illiteratus ember volt[a], de mégis egy káplárságnál többre nem mehetett, mivel szörnyű részeges és kurvás volt nyavalyás [RettE 388. — [a]Pataki Ádám]. *1823:* Csernátoni Samuel Uram , hogy látta semmire velem nem méhet, tsak hirtelen kezeimet hátra kotsolta, és egybe fogta azon tísztáson, s le vert a földre [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Csorvási Györgyné Benedek Klára (26) ns vall.].

17. elszegődhet; a se putea angaja; sich verdingen können. *1570 k.:* ⟨Ezt is vége⟩ztük ő felöllök, hogy az legény(n)ek az fa⟨zakas m⟩esternél, az kihez mégyen háromszáz faz⟨akat kelljen?⟩ csinálni és úgy mehessen más mesterhez ⟨legénynek⟩ [Dés; DFaz. 9]. *1757:* Blága Demeter fia Vonul, az Annyának azt panaszolta, hogj az eö Teste csak Sibbad, aluszik, Urak szolgálattyáb(a) nem mehet [Mutos Sz; WLt Pap János (20) Honorabilis Pap Sándor fia vall.].

18. áttérhet; a putea trece (la o anumită religie); übertreten können. *1595:* az I azt forgata hogy ne(m) mehet eó hytire, eó neky, merth hiti hagiott, el hatta felesigit [UszT 10/49].

19. *átv* (be)hatolhat; a putea pătrunde (în); eindringen können. *1657:* Az Isten titkában senki nem mehet, de emberi ratiók szerént az dolog végben nem mégyen [KemÖn. 120].

20. (eke) járhat; (despre pluguri) a putea lucra; (Pflug) gehen/arbeiten können. *1757:* Ismét az Ekék nem mehet(ne)k a héten mert csak minthogy elegyeslek (!) vetették volt a törökbuzajokkal az ösz buzájokat, már a Határt felszabaditották [Retteg/Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz].

21. folyhat; a putea curge; fließen können. *1573:* veres Marton Aztis vallya hogy eo hogi zolgalta Fodor Istwannet zoksor veot vyzet az tora az foliason, De Teremy Ferench es Lwkach deak bontottak ely hogy Nem Mehetet vyz rea [Kv; TJk III/3. 181]. *1665:* dugast Csinaltak az malom silipnel az To Csatornajan hogy az Toba viz mehessen [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1771:* mint hogj a' Gátnak nagj volta miatt vélle nem birhattak annak rendi szerént, hogj a' Malomra mehessen a' viz meg nem dughatták [Sövényfva KK; JHb LXVII/171]. *1825:* az viz az Sántzon nem mehetvén oda tolyul [Dés; DLt 748].

22. beleférhet; a putea intra/încăpea; hineinpassen können. *1662:* Vala már hátra az ifjú fejedelemnek a kisasszonnyal való lakadalmuk kiszolgáltatása. Mellyre ... ki-ki méltoságos tisztességes gazdag ajándékait küldték vala, a lengyel király a többi között egy nagy öreg, füles, ezüst vedret, mellybe két kanta bornál több mehetett [SKr 198].

23. kerülhet; a putea ajunge (undeva); gelangen/geraten können. *1677:* Ha kik pedig a' Causakban pro stabilimento Juris sui Novummal akarnának élni, szabad légyen; de ante extractionem literarum Transmissionalium, mert az után a' Novum meg nem engedtetik; azért hogy a' Causa a' Novum mellet valo minden processusival edgyüt, mehessen a Táblára saniorb revisiora [AC 180–1].

24. haladhat; a putea avansa; vorwärtskommen können. *1804:* azt én is jovaslom, mert külömben a Dolog jól nem mehet [Ádámos KK; Pk 5]. *1832:* Bizony roppant környülnieken (!) kenék segiteni, és jövitani, hogy minden currensben, és jol mehessen — de csak mi tudjuk, hogy menyi bajokkal küzdödünk [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

25. történhet; a se putea întîmpla/desfăşura; erfolgen/geschehen können. *1789:* hogy a Szőllők el ne darabolodjanak, mégis osztályok igazságoson mehessen, ugy edgyezenek a Condividens Urak, hogy azon hijánosság most potlodik ki [Kük.; Kp II. 25/115].

◇ **Szk:** *appellációba ~* fellebbezésre bocsáttathat; a putea face recurs; Berufung einlegen lassen können. *1675:* Mint hogy az Nemes ország szokásb(a) Tette már azt, hogy az Regalis ki jövetele utá(n) efféle dolgok ne agitaltassa(na)k, kik appella(ti)ob(an) mehetnek, per hoc eze(n) C(aus)a in tempore nem agitaltathatik [Kv; TJk VIII/12. 120] ✱ *együvé ~* összekerülhet; a se putea uni cu cineva; zusammenkommen können. *1700:* Besztertzei Jánosnak Feleségével valo egjenetlen életéről tettzett igj végezni a T. Consistoriumnak Besztertzei János Feleségével rekonciliálni igjekezzék, hogj Istenesen edgjüve mehessenek és ugj élhessenek [Kv; SRE 69] ✱ *férjhez ~* vki felesége lehet; a se putea mărita (cu cineva); heiraten können. *1681:* Causa Bontzidaiensis. Kaplyan Maria Szabo Palne, absolvaltatni kivan az liga alól, es hogy férjhez mehessen [SzJk 157]. *1763:* az la arrais vetemedet hogy egér köves pogatsát készitven uranak küldette, hogj életét fogjatván maga latrához inkabb ferhez mehetne [Torda; TJkT V. 180] ✱ *férjhez ~nék* férjhez szeretne menni; a dori să se poate mărita; heiraten wollen. *1811:* Azt tartyák, hogy a' Legény mikor sokat fütyörész, akkor házasulhatnék, és a' Léány mikor sokat danol vagy énekel, akkor férjhez mehetnék [ÁrÉ 111] ✱ *füstbe ~* meghiúsulhat; a putea eşua; vereitelt werden/scheitern können. *1657:* én te néked tanácsot nem adok, de hadgyárek, mert hiszem ez is füstben mehet, mint a többi [TML I, 92 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *gyanúság ~ vkihez* gyanú eshet vkire; a putea fi bănuit cineva; jd in Verdacht kommen können. *1594:* Mierthogi az tanuk vallasokbol semmi oli bizonios pręsumptiot, sort (!) nem elicialhatni, kibeol az Alperesekhez valoba az gianosagh mehetne, Azert ezekre a sorokra az tormentumra az teorueni nem bochattia [Kv; TJk V/1. 454] ✱ *meddig ~ a vágással* meddig erdőlhet; pînă unde se poate tăia/doborî arborile; wieweit mit Holzfällen gehen können. *1817:* nem pászma szerént, hanem imit amot szálanként valogatva, a' dőlt fákot 's veszendőben hagyva erdőltek az Üveg Csűrhez dolgozo emberek; ittenis határ tétetődőt, meddig mehessenek a' vágással [F.árpás F; TSb 46] ✱ *nem ~ arra* **a.** nem fogadhatja el (azt); nu poate accepta (să); etw./das nicht annehmen können. *1603:* Myerthogy eo kgmek az restantia Sattcz adonak exigalasara valaztottak volt vasarhely Balinth Deak es Hannes Adam Vramekat, noha eo kgmek mostan mútogattiak beteges Allapottyokat, es kewannak azt hogy mas rendbelyeket valaztananak helyettek Eo kgmek varosul ara semmy keppen Nem mehettnek es az valaztassal vytany nem akarnak [Kv; TanJk I/1. 440]. — **b.** nem határozhatja el (azt); nu poate decide (în problema respectivă); etw./das nicht bestimmen/festlegen können. *1605:* ö kk Varossúl egyben gyülúe(n), nem mehettenek arra hogy most illye(n) hirttelen, azokat az akadalyokat mellyek az Dyuisionak és Súccessionak Jnstructioiaban talaltattak emendalyak aúagy el igazyczak [Kv; i.h. 500] ✱ *oszlóra ~* osztozásra kerülhet; a putea fi împărţit; zur Teilung gelangen können. *1676:* Mihaly Thodor nevű vizben holt jobbaagynak egy, két esztendős fiacskája maradván háza fundussa nélkül, ha oszlora mehet adjungaltassek Golya Tivadarhoz [Gyf; JHb XXXI/6] ✱ *pecsét alá ~* pecsételésre kerülhet; a putea fi ştampilat; zur Versiegelung gelangen können. *1797:* A 'Néhai Groff Ur ő Nagysága Marus Wásárhellyi Portékáit, mellyek Petsét alá mehettek Cseh Sándor Urral Petsételtűk-bé [Kolozs; Told. 42/24] ✱ *semmibe ~* **a.** kárba veszhet; a se putea întîmpla să nu dea rezultat; verlorengehen können. *1691:* Ezen kűül magam kéczeri bé faradaso(m), tisztek uta(n) valo jarasom, maga(m)ra s lovamra valo kölcsegem sem mehet semmib(en), mivel mind ezt közönséges dologb(an) cselekedtem, à több osztozo Atyafiak képib(en) is, Divisor Uraimis meg itilven ezen fáracsagos költesemet [Kv; PatN 54]. — **b.** meghiúsulhat; a putea eşua/da greş; scheitern können. *1792:* jol láttyák az Urak azt, hogy Néhai Testvérek, és Dotalista Aszszony közőtt el kezdett Processus Semmibe nem mehet [Ne; DobLev. IV/704] ✱ *törvényre ~* törvényhez fordulhat; a se putea adresa organelor judecătoreşti; sich ans Gericht wenden können. *1677:* excipiáltatván mindazáltal az ollyan repentinus és Decretalis Casus, mely miat semmi uton, modon, a' Törvényre nem mehetne; mellyet a' Birák, felette szorgalmatoson megvisgálván, ha helyesnek itiltetik, ollyankor az Alperes, per Procuratorem szolhasson [AC 179] ✱ *végére ~* **a.** utánanézhet; a se putea interesa de ceva, a putea vedea dacă ... ; nachschauen können. *1573:* Azertt .k. egy nehan napigh legie(n) weztegsegben, amigh weghere mehetek hol legye(n)[a] es mihent kezbe kaphatom, Knek en mingiarast túttara adom [Nagysajó BN; BesztLt 3752 Horwatt Miklos tt Thymar Gergelly beszt-i bíróhoz. — [a]A levél]. *1699:* Ezek[a] után valo földek igen elegyettek, mihez kepest nem külömbőzhettűk ki mellyik után valo, hanem az kik(ne)k vegire mehettűnk e szerent feltettűk[b] [Szentdemeter U; LLt. — [a]A telkek. [b]Köv. a fels.]. — **b.** bebizonyíthat; a putea dovedi; beweisen können. *1584:* Eottweos Orban vallia, hiwata Baki pal es mutata egy Eowechket, kit mond vala hogy a Nennye ... Az vta(n) monda eszt hogy lennek

procatora Mert Noha Ne(m) mehetne vegere de sokat lopot volna rayta Balasy Gergelj [Kv; TJk IV/1. 197]. — **c.** végére járhat; a putea rezolva ceva; einer Sache bis ans Ende gehen können. *1670:* Azonban kegyelmes Uram, még az innepekig Dávid diák uram is megérkezhetik Az ideki való dolgoknak penig addig, úgy hiszem, végire mehetünk [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez]. *1700:* Kretsun Gotya (!) az vasat el lopta, eő penig Krecsun Frécse meg nem Tudhatta és vegire nem mehetett, mig kalacs penzel meg nem Tudta hogj ki vitte el [Csolnokos H; Szer.]. — **d.** végére érhet; a putea da de capătul unui lucru; mit einer Sache fertig sein können. *1710 k.:* a véges elme, amint a jó és gonosz angyal és az ember, csak annak mehet végére, aminek vége vagyon, az aeternitasnak vagy örökkévalóságnak pedig nemhogy vége volna, de kezdeti sincsen [BÖn. 443]. *1775:* ugy a' Mlgs Familia Sullyos vinculum alatt véghez ment Divisioja nem tsak tővel hegygyel őszve fordulna, hanem annyi tricás difficultások adnák elő magokot, mellyeknek emberi elme soha végire nem mehetne [Torockó; Bosla]. — **e.** elérhet; a putea obţine ceva; erreichen können. *1589:* Aztis forgatak hogy az ki az korcziomaual elnek hogy azok teobbett adgianak, de annak ne(m) mehetenek vegere hane(m) azonban hagiak [Szu; UszT]. — **f.** megtudhat; a putea afla; erfahren können. *1595:* vegeztek, hogi valamelj chaplar valamelj jambornak keotelezi magat masnak ne korchomarolhasson, mert ha vegere mehetnek, az kalitkaba tezik a Chaplart [Kv; TanJk I/1. 263]. *1763:* En Mányika Iuonnak tselekedeteit nem tudom Fogadossával" Táksa Mihailával edgyütt vendégeskedtek ettek ittak, de mit tractaltak én végére nem mehettem [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46–7 Nyujtodi Sándor (66) lib. vall. — "A gubernátornénak] ✱ *véghez ~* **a.** (meg)történhet; a se putea întîmpla; erfolgen/geschehen können. *1604:* az mostany bé gyewytesen eo kegielmek varasúl vonas igazgatokat rendelienek, hogy azert Job modgíawal az wonassnak igazytasa veghez mehessen igy vegeztenek eó kegek feleolle" [Kv; TanJk I/1. 465. — "Köv. a végzés]. *1823–1830:* a kasszában csak avégre hagyatott pénz, hogy a bankócédulákat váltsák, de ez is bajosan mehetett véghez, mert csak egy helyt volt váltóház [FogE 257]. — **b.** rendeződhet; a se putea aranja/rezolva; sich ordnen können. *1594:* Elseoben forgot eo kegmek eleot varosul az hozzu Marton és Eottues Andras dolga, ki miat hogi teob giwleosegh, vizzauonas ez ket Natio keozeot ne legien, hanem ez dologh iob moddal veghez mehessen eo kegmek vox zerent vegeztek" [Kv; TanJk I/1. 234. — "Köv. a végzés]. — **c.** létrejöhet; a se putea înfăptui/realiza; zustande kommen können. *1585:* Jsthwan kowach vallia Igy Nem mehete vegheoz a' bekesegh [Kv; TJk IV/1. 91]. *1662:* Ugyan Munkácsra a nagyszombati tractáról a követek die 12. Aprilis, a békesség nem concludáltathatván, véghez nem mehetvén, megérkezek vala [SKr 248] ✱ *végre ~* sikerülhet; a putea reuşi; gelingen können. *1604:* hittam volt az Circalas rendibe eleo az vicę kjraly biro vraim eleybe Az Incamattust Almason letwkben, de mjert az teorekedes nem lehetet s jo végre nem mehetet vola, vgy kellet az kjraly biro vraymot vyobban meg talalnom [UszT 18/3] ✱ *vmi kezéhez ~ vkinek* vki megkaphat vmit; a putea primi ceva; etw. bekommen/erhalten können. *1671:* Az gyermek könyveit elküldtem még Bonczidárul: eddig kezéhez mehetett Kegyelmednek [TML V, 469 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mehetés 1. vkihez/vhová indulhatás; posibilitate de a porni la cineva/undeva; die Möglichkeit des Gehens zu jm/irgendwohin. *1657:* az Muradin szultán és annak öccse jüvének érettem, és hitekre kévánák ígíretem szerént az khámhoz való menetelemet, assecurálván, hogy magok személyekben nagyubb securitással való mehetésemre jüttek volna [KemIr. 318]. *1669:* Hogy Kegyelmed mind urunk előtt s mind Bethlen János uram előtt megmentett Keresdre való nem mehetésemért, Kegyelmed abbeli jóakaratját is megszolgálom [TML IV, 572 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1671:* Az Haza Fiainak keresztyén Országokra Tanulásra, Szólgálatra, Lakásra, Peregrinálásra való mehetések-is penig nem hogy interdicáltatnék; söt annak tilalma a' hazában in perpetuum emlekezetben se légyen. Mindazonáltal Salvus Conductust tartozzanak impetralni, a' Fejedelmek-is adni [CC 43].

2. folyhatás; posibilitate de a curge; die Möglichkeit des Fließens. *1795:* (A) felettebb fel emelt gátyakis, a Jeg 's viz szabados nem mehetése miatt nem tsak meg omlott, sött egészlen elis szakadt [Ádámos KK; JHb XIV/48].

mehetetlen szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *végére ~* végtelen; nelimitat, infinit; unendlich. *1662:* De ó, Istennek csodálatos végére mehetetlen bölcsessége! ki midőn amelly nemzetséget a közönséges valamelly nagy bűnben való merülésért meg akar büntetni, annak egy ideig ugyan eszét is el szokta venni [SKr 343].

mehető szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *feledékenységbe nem ~* felejthetetlen; care nu se poate uita, de neuitat; unvergeßlich. *1670:* Nagyságod Igazán követi, úgy látom, Nagyságod dicsíretes örökké jó emlékezettel említendő igaz magyar vérbűl született, nemzetét, hazáját szívesen oltalmazó édes atyjának az magyar nemzetnél soha feledékenységben nem mehető példájokat [TML V, 314 Teleki Mihály Eszterházy Máriához] ✱ *férjhez ~ szerencse* férjet kapható szerencse; norocul de a putea găsi un bărbat/soţ; Glück, einen Mann heiraten zu können. *1840:* már most Susánna Leányom meg van fosztatva mind Szolgálatjától, mind férjhez mehető Szerentséjétől, mind született Hitétől és Vallásától [Dés; DLt 1268] ✱ *útra~* útra alkalmas/használható; potrivit pentru a călători, cu care se poate călători; für einen Weg geeignet/brauchbar. *1797:* küldöttem 26. veder pálinkát melyet az A Vartzai Vajda előtt jol megtöltve és a magam petsétyivel le petsételve jo kötött Utra mehető Edenybe ezen Szekeresnek által adtam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

méhfeloszlás vmilyen méhbetegség; o boală a uterului; Gebärmutterkrankheit. *1857:* halt meg Boros János timar mester neje Máté Katalin, 22 éves korában, méhfeloszlásban [Dés; RHAk 87].

méhfű-víz Melittis carpatica főzete; decoct de roiniţă; Sud/Aufguß aus Honigblumen. *1719:* Pestises időben Meh Fü vizet kell bővön venni, mint akár melly füzet [Ks 54/84 Medicina instructio].

méhhordó-láda ladă de transportat albine; Lade/Kiste zum Tragen der Bienen. *1826:* Méh hordo láda öt [Szentdemeter U; Told. 41].

méhkas coşniţă; Bienenkorb. *1756:* Üres Méh kas 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1797:* Két Üres méh kas [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16]. *1799:* Egy Méh kas

Cir(citer) félig aszalt Faszujkával [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1844:* küldök égy zsákba és egy méh kasba pergament körtvét [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: *népes ~* teli méhkas. *1858:* 39 darab népes méh kas 68 darab üres méh kas [Nagynyulas K; TGsz].

méhkas-forma méhkas alakú; de forma unei coşniţe; bienenkorbförmig. *1823–1830:* A nagy katlanban mikor annyira főtt, hányni kezdi fel a sót melyet hosszú nyelű nagy vasserpenyőkkel szednek ki a sófőzők, és töltik valami méhkasforma kosarakba [FogE 191].

méhkelence (körülkerített) méhkert; prisacă (îngrădită); umzäunter Bienengarten | méhes; stupină; umzäunter Bienenstand. *XVII. sz. v.:* A' Püsök János Méh kelenczéje [Kusaly Sz; EHA]. *1727:* A Falu Szabad Erdője közőtt vagyon Méh kelenczéje szokott belső ereszszevel edjütt felső lészája igen megrongyollott [BfN Nagyfalusi cs.]. *1792:* Tavallyi Széna a' Méh Kelentzénél vagyon 8 Kal. [Kályán K; JF 36 LevK 39]. *1819:* Égy 16. Méh Kosárra valo méh kelentze meg tapasztva és fedve [M.köblös SzD; Berz. 22]. *1836:* A' Méh Kelentze mely gyenge sas fák közé rakatott Deszkábul van tsinálva s fele bé van Szendelyezve 'a hol 'a Mehek allnak Deszkákon [MNy XXXVIII, 207].

Hn. *1715:* A Méh kelenczeb(en) Veröfényben (sz) [Nagyercse MT; EHA]. *1724:* Méh Kelencze [Bogdánd Sz; EHA]. *1739:* A Méh Kelentzében (sz) [M.bece AF; EHA]. *1823:* A Méh Kelentze Hidjánál (k) [uo.; EHA].

méhkereki a Méhkerék (B) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Méhkerék; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Méhkerék: Méhkerékről származó; (care este) originar din Méhkerék; aus Méhkerék stammend. **Szn.** *1614:* Meh kerekj Gergely pp [Taploca Cs; BethU 471].

méhkert méhes; stupină, prisacă; Bienengarten. *1612/1613:* Czereny Gaspar mikor ollian gongia erkezett el küldót valahova, vagy meh kertbe vagy paitaba, mingiarast utannam iőtt, ott dolgat tőtte velem ki alhatot volna ollian nagi erős embernek ellene [Szászzsombor SzD; KJ]. *1757:* Nem tsak szegjen, sok buslodassal, bőjti napokon hal után nyargaltattni, de sött el kerülhetettlenül 'a Méh kertben jó hoszszu Halastot kelletik csináltatni [Déva; Ks 92. I. 23].

Hn. *1688:* közepső határban az meh kertnél [Márkos Hsz; EHA]. *1722:* A' Méh Kert előtt [Zágon Hsz; EHA]. *1835:* a' méh kertnél [Keresztvár Hsz; EHA] | A méh kertnel a' forrás patak martyán (sz) [Márkos Hsz; EHA].

méhkosár 1. méhkas; coşniţă; Bienenkorb | kaptár; stup; Bienenstock. *1612/1613:* monda az zolgalo, engemet megh czala s el vezte az io vram, mert sokzor az meh kertbe küldót, s utannam iőt az meh kosart az feiembe vonta, le dőjtót dolgat tőtte velem [Szászzsombor SzD; KJ]. *1638 k.:* Panazolkodnak keozeonsegheskeppen hogi az tisztarto mindenteöl egi egi meh kosart szedet szokas kiueol penz nelkwl [Szászfenes K; GyU 36]. *1648:* Méh kosárok voltak in summa 20 [Komána F; UF I, 939]. *1680:* Vagyon eö Ngoknak ezen szakadekb(an) egj mehes kertek melyben vadnak földb(e) ásot kilencz tölgy fa oszlopocskákon két rendbeli meh kosarok allat valo állások [A.porumbák F; ÁLt Inv. 80]. *1729:* a Gabonás házban Uy venikéből kőtőtt méh kosár nrõ 18 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1745:* az káros ember nevezgette mi formáju és Csupas volt egyik kosárja a' mű helly hijján találtattak meg, a' szerint is találtatott a' Csupja egyik méh kosárnak a'mint a Décsei káros nevezgette [Szásznyires SzD; Ks Kádár András (70) jb vall.]. *1785:* Leg elsőbszőris Pasku Billye nyult a Méh kasarakhaz, és a Földhőz kezdette verni [Piskinc H; GyK]. *1807:* A haz hijan vadnak három Meh Kosárok otskák [Dés; BetLt 6 Gyergyó Újfalvi Nagy Ferencz kezével]. *1813:* Ures Méjj kosár tizenkettő 12 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. — L. még RSzF 238; UF I, 915, II, 117, 596.

2. *~ra való* vhány méhkasnyi; de un anumit număr de stupi; einige Bienenkörbe (viel). *1774:* Balint Uram parantsolt a Zsitaroknak, és egy Nyerges Páskuj nevű Jobbágynak Jobbágyi Szolgalatban, hogj keressenek Méhet az Erdőben, kaptakis három Méhkosárra valot [Mocs K; KS Conscr. 57 Varro Janos (26) vall.].

Ha. *1718:* meh kosart [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nszből]. *1732:* méh kosarokot [Nagyida K; Told. 11/70]. *1738:* méh kosároknak [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1739:* méh kosarokot [Erked K; LLt]. *1745:* méh kosárok [Szásznyires SzD; Ks Kovács Péter (65) jb vall.]. *1748:* méh kasárb(an) [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.]. *1785:* Méh kasarait [Piskinc H; GyK]. *1789:* Meh Kasár [Branyicska H; JHb XXXV/65].

méhkosár-köpű deszkából összerótt méhkas; stup de scînduri; aus Brettern zusammengefügter Bienenstock. *1680:* vagjon egy puttonb(an) es egy mehkosár-küpüben hasonlo ken esös föld cir Cub 1 // [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16].

méhköpű fatörzsből készített méhkas; ştiubei; aus einem Baumstamm verfertigter Bienenstock. *1716:* Pap Lupsanak egj köpű mehett lopták el az meh köpűnek fenekett talalta az káros az Hotina Iuonnal [Szurdok Mm; JHbT].

méhkürt trompă (uterină); Muttertrompete. *1694:* Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nő tetemén volt gyakorlati bonctanunk, amelynek során láttuk a hashártyát, a méhet és ennek hüvelyét, a petefészkeket, a méhkürtöket [Kv; KvE 231 VBGy].

méhlopás furt de albine; Bienendiebstahl. *1632:* Eleitől foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feőlde birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott Tehen lopas f. 6. Dizno lopas f. 6. Juh Lopas f. 3 Meh Lopas f. 3 [Grid F; UC 14/38. 6] | Meh lopas f. 3 Az karos embernek ketteőt ád [Persány F; i.h. 10].

méhlopás-bírság méhlopásért fizetett pénzbüntetés; amendă pentru furt de albine; für Bienendiebstahl gezahlte Geldstrafe. *1640:* Meh lopas birsagh f. 3ª [UF I, 706. — ªFelsből kiemelve].

méhmetsző-kés méhészkés; cuţit apicol; Imkermesser. *1849:* Egy Méh mettsző kés [Somkerék SzD; Ks 73/55].

méhorzó méhtolvaj; hoţ de albine; Bienendieb. *1840 u.:* a' Méh Orzok neveit én nem tudhatom [K; KLev.].

méhpásztor méhőr; paznic de albine; Bienenwächter. *1573:* Gergel Zukj Istwan Iobagia Azt Vallia hogi eo Kalmar lazlonak Meh pastora volt [Kv; TJk III/3. 218].

méhraj roi de albine; Bienenschwarm. *1757:* Vajda István Vram conferalta eleteig esztendőnkent leg elsö Méhrájját a' Kölpényb(en) levö Rfta Ecclan(a)k [Mezőkölpény MT; MMatr. 390]. *1765:* Kérvén Kotoj Voncsa hogy adgya viszsza azon Méh Rajt ... Popa Von, de mind addig viszszá nem adta mig a szolga Biro nem parantsolt viszszá adása iránt [Szászbanyica K; BfR A. XXI] | a Kotoj Voncsa Méh Rajját is mely a Gyümöltsben (!) szállot volt meg a Pap fogta bé s nagy veszekedessel alig tudta ki venni kezéböl [uo.; i.h. Rusz Gyérmán (25) jb vall.].

méhrák cancer uterin; Gebärmutterkrebs. *1868:* Betegség neme: méhrák [Kv; RHAk 243].

méhráksorvadás méhrák-betegség; atrofie cauzată de cancer uterin; Gebärmutterkrebs-Atrophie. *1857:* halt meg Kántor Lajos neje Györffy Borbára 45 éves korában méhráksorvadásban [Dés; RHAk 90].

méhsátor (sátor alakú) méhes; stupină (de forma unui cort); zeltförmiger Bienenstand. *1852:* A Vincellér Ház altalában jo A méh Sátor kereken körül jo [Körtvélyfája MT; LLt].

méhser hígított mézből erjesztett ital; hidromel, mied; Met. *1570:* Ertik Aztis eo K. Nemelj vraimnak panazolkodasokbol hogy az Meh Sert Nyolcz penzen aggyak, ky meltatlan dolognak Teccyk lenny hogy az Bornal Dragab legen [Kv; TanJk V/3. 14b] | Erzebet Kyral Marthonne vallya, hogy Latta hogy Byro Katohoz Mentenek es Malozat Messert vyttek oda feozettek es vgy lakthak [Kv; TJk III/2. 27]. *1585:* Adam Janosnetol vyttek feyedele(m) zamara 2 hordo messert [Kv; Szám. 3/XXII. 6]. *1589:* veottem Tizen eot ejtel meh sert Hozzu Janostol Eitelet 10 pinzen tezen f 1/50 [Kv; i.h. 4/X. 11]. *1594:* Wachiorara 4 Eittel Mysertt f — d 40 [Kv; i.h. 6/VIII. 74 Casp. Semel sp kezével]. *1629:* Egj altalagban uagion meser [Szentdemeter U; LLt]. *1658:* Vagyon egy altalagh mezem, azt hagyo(m) az felesegemnek, feözze ki mehseret Viaszat ellyen belölle [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1717:* a nagy Aszszonynak volt ennek elötte is most is vagyon Korcsomán mésere [Buzásbocsárd AF; IB. Sigmond Janos lev.]. *1723:* Gligor Maria(na)k ugyan a Fiátol égy övégben küldött mésért [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *1797:* Bor, égettbor, Ser, Méser mennyi Szokott el kelni ? [Dob.; WassLt]. *1823–1830:* megvettem egy fertály méhsert félpoltrán vagy másfél pénzen, egy este felét, más este más felét a cipó mellett felhörpöltem [FogE 103]. — L. még ETA I, 116; KvE 184; SKr 440, 570; TML I, 414; UF I, 117, 156, 890.

Szk: *~en iszik. 1698:* Szöke István láttam mi(n)t cselekszik a' szolgàlo gyermekével s magávalis mint eszik, iszik a méhseren, részegeskedik [SzJk 307] ✱ *~en van* méhserivásban részt vesz. *1664:* En ot volta(m) az Meh seren Egiût szekelj giurkaual Maior Janos egy kis Mehsert oroza el egy poharbol [A.szovát K; SLt R. 28].

Ha. *1585:* messert. mesert [Kv; Szám. 3/XXII. 67, 68]. *1597:* Mysert [Kv; i.h. 7/XIV. 2 Th. Masass sp kezével]. *1609:* meesert [Kv; i.h. 12b/IV. 129]. *1630:* myhsert [Kv; i.h. 18b/IV. 32]. *1735:* Meh serek [Dés; Jk]. *1737:* mésert [Abosfva MT; Told. 8].

méhseres 1. méhsörrel kevert; amestecat cu hidromel/mied; mit Met gemischt. *1590:* zomzedom mutata egy chatlo kupaba Veres bort monda mint veztettem boromat ewel teolteottem ez penig meseres [Kv; TJk V/1. 21 Petrus Veres junior vall.] | Kadar Georgy eomaga Borat arullia vala Akkor, ez eo borat megh Costolok, de az tizta Bor vala Nem Meseres [Kv; i.h. 22 Hozzw Istwan vall.].

Szk: *~bor. 1593:* Teolcheres Leorincz vallia hogy Vincet ot fogtak megh Eyel Kajtar Annanal Zablias kezzel forgodot ellenek, Chismaiath Az Zobaba talalok Mehseres bort talalank Az pad alat es azt a Directorral eozwe Balassy Gergelliel bika poharba meg Jwok [Kv; TJk V/1. 423].

2. méhsör tartására szolgáló; de păstrat hidromel/mied; zur Aufbewahrung des Mets dienend. **Szk:** *~ általag. 1685:* Egy üres mésöros Altalagh n. 1 [Gyf; UtI]. *1692:* az kü Pincze napkelet felöl valo aszkain vagjon egy hordo meser ugyan ot mas kis mehseres altalag, lehet, öt vedres [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1724:* Egy méh Seres altalag üres [Koronka MT; Told. 29/12].

méhserfőzés fierbere de hidromel; Metbrauen. **Szk:** *~re való kád. 1780:* Van egy circa 70 Vedres Méserfőzéshez valo Nagy kád [Ne; DobLev. III/546. 5a] ✱ *~re való rézüst. 1771:* Szentpált vagyon Méser főzésre valo nagy réz üst [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.].

méhserfőző-üst cazan de fiert hidromel/mied; Kessel zum Metbrauen. *1780:* egy méserfőző, egy öt Vedres palinkafőző üst maradott itt a Háznál [Ne; DobLev. III/546. 5a]. *1782:* Tudom hogj volt Réz, on, fa edénnye, méser főző üstje [Mv; DLev. 4. XXXVI].

méhser-korcsma méhsör-csapszék; birt unde se consumă hidromel/mied; Metschenke. *1723:* Mária fel véka Lisztét, és egy korso olajat félpalacsintázott, és hordotta az olajos lipint Marosán Gligorhoz, méh sér korcsomája lévén Gligornak [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *1735:* senki is az Falusiak közzül semminemü Bor, égetbor, ser, vagy Méser és Pálinka kortsomát akarmi szin és p(rae)textus alattis, titkon vagy nyilvan Czégér alatt vagy Czégér nélkülis tartani ne' mérészellyen [Mezőcsán TA; Born. X. 7].

méhser-korcsmáros deţinător al unui birt unde se consumă hidromel/mied; Metschenk. *1730:* Az Bor korcsomarosok(na)k és mehser szalad ser korcsomarosok(na)k eö kglmek(ne)k fizetesek lesz(en) az 1729 esztendei Protocholatio szerint valo fizetes, nem külömb(en) az kik áll korcsomakat tartanának egetbort, mehsert és szalad sert be hoznának [Dés; Jk 397a].

méhser-seprő méhser-üledék/alja; drojdie de hidromel; Methefe. *XVIII. sz. eleje:* Vagyon mehser seprő Nr 8 [Kv; LLt Fasc. 71].

méhszín méhes; prisacă, stupină; Bienenstand. *1831:* Dadai János Urnak edgy Háza, edgy aszalója, egy méh szénnye [Dés; DLt 628].

méhszínecske méheske; prisacă mică; Bienenständchen. *1822:* egy jó állapotu séndelezett fedelü Méh Szinetske [Szentdemeter U; Told. 18]. *1827:* Az Udvarház nyugoti szegelete mellett találtatik egy meg lehetös állapotba lévö kitsi méh szinetske [Somkerék SzD; Ks 73/55].

méhtartó-kertecske méhkertecske; prisacă mică; Bienengärtchen. *1638:* Eggj mehtarto kerteczkeis vagion benne[a] rekesztve, reghi leszas, azonnis hasonlo aito, fa zarja mindeniknek [A.porumbák F; UF I, 663. — [a]A veteményes kertben].

méh-váltó méhtized-megváltásként fizetett átalányösszeg; sumă globală plătită pentru răscumpărarea dijmei de albine; Pauschalsumme als Ablöse für den Bienenzeh(e)nten. *1813:* Siborol[a] Meh váltoba 17 [WLt Cserei Heléna jk 5a. — [a]Sz].

méh-váltópénz méhtized-megváltásként fizetett átalányösszeg; sumă globală plătită pentru răscumpărarea dijmei de albine; Pauschalsumme/geld gezahlt als Ablöse für den Bienenzeh(e)nten. *1684:* Szent Agotai[a] vice Dézmás administrált méh valto pénzt fl 2 // 29 [UtI. — [a]NK]. *1789:* Méh és Sertés valto pénz szokot bé jönni circ. 32 Mforint [Branyicska H; JHb XXXV/65].

méh-váltság méhtized-megváltásként fizetett átalányösszeg; sumă globală plătită pentru răscumpărarea dijmei de albine; Pauschalsumme als Ablöse für den Bienenzeh(e)nten. *1585:* Meh Valtsag mind Zent Georgy napy Mind Zent Mihaly facit f 1 d 20 [Kv; Szám. 3/XVI. 32]. *1589:* Mera bol[a] valo penz p(er)ceptioia Jutot meh valchag d 38 [Kv; i.h. 4/XI. 16. — [a]K]. *1590:* Az Meh üalchagh tezen d. 42 [Kv; i.h. 4/XIX. 4]. *1592:* Also filej[a] Dizno Valtsagh es meh Valtsagh f. 1/50 [Kv; i.h. 5/XII. 6. — [a]A.füle TA]. *1643:* az mi keves diszno, meh avagy barany valtsag lenne, annak a decimaiat akarmi kiczid legjenis külön reponalya [ETA V/2, 76 Bethlen István ut. Halászi István tt számára a bethlenősi jószág dézmája ügyében].

méhvész méhbetegség; boală uterină/de uter; Gebärmutterkrankheit. *1852:* Meghalt Dr. Feueregger Károly Úr Felesége, Tektor Anna 33 éves Betegség neme Méhvész [Dés; RkHAk 139].

méhzengés méhzümmögés; bîzîit de albine; Bienengesumme. *1584:* mihelt el zwnniotta(m) mingiarast vg tecczet mintha a Lakatosne eleottem Allana, maga Nem Alutta(m) mert Az Meh Zengeszt Iol hallotta(m), de senkit Nem lathattam hogy fel tekintettem [Kv; TJk IV/1. 265].

meiszner-kemence meisseni csempekályha; sobă de teracotă de Meissen; Kachelofen aus Meißen. *1849:* Az iró szobába egy meiszner kemencze öszvetöretett [Dés; DLt].

mejjék l. mellék

mekeg a mecăi; meckern. *1745:* Egy alkalmatossággal Szabó Ferenczné virgatván engemet kakasszó elött beálla az kürtömnek derekában egy boszorkány rettentö síkoltásokat, süvöltéseket vön végben néha kecske módjára mekegett [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161].

mekegősen mekegve; bîlbîit; meckernd. *1841:* Székely András ... mekegősön ejtiki a' szókat [DLt 1399 nyomt. kl].

mekkora 1. milyen nagy kiterjedésű; cît de mare (ca suprafață); (von) welch großer Ausdehnung. *1717:* vólt egj pallag mekkora lehetet nem tudom [M.csesztve AF; JHb XXVIII/22]. *1768:* mitsoda Curialis, és Udvarház hellye ki szomszedtságaiban, mekkora qvantitasu szakasztatatt ki ? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. *1778:* a' Méhesi Határon nem régiben Malom épitésével és Toja Gáttyának fel dugásával a Viz Mlgs Grof Wass Samuel Vrfi Malmajáig(!) fel tojulván Mlgs Grof Wass Ádám ur(na)k hol? hány? és mekkora Capacitasu földeit lepte el a Viz [Mezőméhes TA; WassLt vk]. *1825:* hogy egy altaljaban az egész nagy kiterjedesü Groffi Familia fel tiltott Erdejekből, menyit, és mekkora nagy irtasokat tettek légyen felfelé azt bizonyoson nem tudhatom [Kötelesmező SzD; TSb 47].

2. milyen nagy ürtartalmú; cît de mare ca volum/capacitate; von welch großem Rauminhalt. *1819:* Ezen Sok Szilvoriumot naponként mekkora üveggel fogyatott el [Kv; Pk 2].

3. milyen nagy mennyiségü; cît de mare ca număr; von welch großer Quantität. *1843:* Bészedetett-é azon pénz a megbízottak által, és ha bé, hányszor, mekkora mennyiségben és a bészedett öszveggel mi történt ? [VKp 69–70].

4. *átv* milyen nagy; cît de mare; wie groß. *1832:* Ha ö Ngok csak egy honapig probálnák azt akkor latnák, hogy mekkora gondot ád [Torda; IB. Demény János tt lev.]. *1853:* fogadott Leányom Gyárfás Katha mekkora engedelmességgel, őszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett érántam [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

mekkoraság 1. nagyság; mărime; Größe. *1813/1836:* A' mi pedig a' régi mekkoraságánál valo kissebbséget illeti [Koronka MT; Told.].

2. kiterjedés; întindere, mărime; Ausdehnung/breitung, Erstreckung. *1748:* Nyárs köz mekkorasága [Nagyida K; Told. 11/95]. *1758/1785:* minthogy penig ezen három részék a Kőház fundussát Veteményes Kertjeit mekkoraságra nem adaequallyák, pótoltatik a ... most Tőrőkbuzának applicáltatott hellyből [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 276]. *1791:* (Az) egészsz Lábunk mekkoraságához mérsékelve (az) elegy ősz gabóna mint égy Negyed Részit tészi fel [Mezősámsod MT; Berz. XX/9]. *1792:* meg szemléltetvén éppen ugy találtatott a birtokában ki botsáttatott földnek mekkorasága (: vagy is szélessegü Extensioja :) amint ennek elötte is, az Excellentiad földétöl közben huzatott barázdával meg külömböztetett volt [Kük.; JHb XIX/36]. *1815:* Fér ezen Telek Aréájába a' fel adás szerént három véka ösz Buza vetés. Mérés szerént valo mekkorasága Az edgyik vége Szélessege 15 tizenöt öl, hoszszasága 87, nyoltzvan hét, másik vége 13. tizen három öl [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 428]. *1843:* a' lehetőségig Vág Josi mellé ollyan Commetaneusokat kell fel venni — kik a'földek hol létit mekkoraságát tudják [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öccséhez, Bálinthoz].

3. magasság; înălțime; Höhe. *1772:* már most nem hogj a' Silip allja tele ne volna vizzel, de még a' Silipben is a' két also kerekeken feljül tojult tsak a' mostan kitsin viznek mekkorasága szerent is, mikor a' viz nö, az holt viz is nevekedik [Ádámos KK; JHb LXVII/286].

4. méret; dimensiune; Ausmaß, Dimension. *1776:* a' mely Gazda harmintz vas tsinálás verőt fog fel, erre minden két hétben fujjan három ágas vasat, és mivel eddigis a' fel álitatatt négy ágas vasnak határa nem vólt mekkoraságára nézve a' Constitutiob(an) mostan határaztuk az edgy ágas vas

mértékét tiz kasza vasra, hogy nagyobbat senkinek szabad ne legyen futatni [Torockó; TLev. 7/5]. *1810:* A Curia kőzepén egy Mettzenzeiferrel kőszíklábol kivágatott kirakatlan kut mellysége őt őt-Talpàt ezen Üregségnek sokszorozván mellységével kijön ezen két mekkoráságbol hèt és fél kőb, vagyis Cubik ől [Doboka; Ks 76 Conscr. 44]. *1844:* détzkábol tsak annyi nagyságuakra tsinaltatnok, a' menynyire az eddig elő már ki mutatott árulo hellyünk mekkorasága vagyon [Dés; DLt 1366]. *1847:* egy Verő Nyelnek és hányo Keresztnek valo Fák egy szál fa egy RForintba, az ezeknél nagyobb, ugy következőleg a kissebb, mekkorasságokhoz képest betsültessenek és adassanak a szükséges hellyekre Bányákra, — Kohokba, — Verőkbe [Torockó; TLev. 10/9].

5. árnagyság; mărimea preţurilor; Preisgröße/niveau. *1810:* (Kolozsvárt és Szamosújvárt) a' Természeti Productumoknak árrak az Országban kőzőnségesenn meg szabott Természetiek àrrak mekkorasságátol nem sokat differál [Doboka; Ks 76 Conscr. 196].

mekkoraságú nagyságú; de o anumită) mărime; von Größe. *1744:* hasonló mekkoraságu a külső meg irt pinczéhez [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] | Kádak kőzőnséges mekkorasaguak viseltesek Nro 5 [i.h.]. *1837:* Vagyon egy barna kisded vén paripa Ló az első lábánál levő lapotzkáján egy xrosnyi mekkoraságu szürke hódotska találtatott [DLt mv-i nyomt. kl].

mélabús szomorkás; melancolic, trist; schwermütig, trübsinnig. *1853:* az olta Miklosan valami Veres himlő kì ütött, mingyárt bé hozták hozzám már itt vagyok el szigetelve Lelkem — csak Isten tudja mi unalmas és szomorito nékem e' méla bus magány [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

melankólia 1. búskomorság; melancolie; Schwermut. *1619:* Most is látja az Úristen az én rettenetes melancholiámot, hogy csaknem az gutta ütött meg, látván ezeknek intentiojokat [BTN[2] 196]. *1705:* Ugyan az úr kisebbik fia, Bánffi Gyurkó, a melanc(h)oliában annyira elmerült, hogy egész napestig csak gestál, beszél a falnak és a földnek, nem tudnak mit tenni [WIN I, 533]. *1710 k.:* Mert ha magamviselését a részegség, kártya, tánc s hasonló szokott mulatságoktól való magam elvonásában megnézte, merő melancholiának, képmutató, második Xenocratesnek mondott volna [BÖn. 493]. *1771:* De én látván, hogy csak a melanchóliával vagyon baja[a], addig beszéltem, hogy felkölt az ágyból, felöltözött, sőt a mezőre is sokszor kivittem, ebédhez ültünk, úgy megevett s ivott, mint akárki, jó kedve volt [RettE 260. — [a]Apor István].

Szk: *~ba esik. 1771:* Wesselényi Farkas úr elkedvetlenedett, melancholiába esett, szüntelen azzal fantáziázott, hogy semmije nincsen, elméjében is megháborodott volt [RettE 259].

2. szomorúság; tristeţe; Trauer, Traurigkeit. *1657:* gyalázatban marada minden helyeken, kiket invitált vala az vitéz király[a], és ottan hamar meg is hala, nagy oka lőn pedig ez dolog miatt való melancholia [KemÖn. 290. — [a]Vladislaus lengyel király].

melankólizálás ábrándozás; visare, reverie; Träumerei. *1710 k.:* soha dolog nélkül nem voltam, haszontalan beszéddel s melancholizálással üdőt nem töltöttem, olvastam, írtam [BÖn. 521].

meleg I. *mn* **1.** cald; warm. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez: wegy kasath egy rezth, wegy korpat 1 rezth, wegy len Magot 1 rezth, wegy soot egy rezth Egyenlö Mertekkel es Meleg echettel habariad meg özuesegel, hogy kenhessek Ruhara, es kössek Zyuere auagy oldalára [Nsz; MKsz 1896. 372]. *1589:* Melegh bort Ittak az tewznel [Dés; DLt 226]. *1629:* hogy az nyavalia raitam esek esztendeig deorgeolte mindennap melegh ruhawal es levendula vizzel az karomat [Kv; TJk VII/3. 126]. *1672:* az to helyen volt égy kut, soha télben sem fagyott bé a To, télben is ugy jádczodoztanak az halak benne mert az vize melegh volt [Méra K; EHA]. *1724:* pater Elekis vásznat hozott ide a' meleg vizbe fejéritteni, a' viz elég bö es meleg [Algyógy H; ApLt 2 Apor Zsuzsánna anyjához]. *1766:* a sertes el dögölvén, az A. ur karositttatott, tovabra két fatensek referallyak az Inek ditsekedesit, hogy ö étette volna meg meleg moslékkal [Torda; TJkT V. 334]. *1807:* egy pipa-szár által dohány füst fuvassék a hátuljába, a' mely meleg dohány-füst bé-fuvása, az azon végre készült dohány-füst Klistirozó szerszámmal meg jobban megeshetnék [Dés; DLt].

Hn. *1606:* melegh patak [UszT 20/71].

Sz. *1841:* mikor meleg a vas, akor kel verni, ez a példa beszéd [Nagynyulas K; Bosla].

2. fűtött; încălzit; geheizt. *1778:* A Fársángi napok imé teldegelnek addig mig el telnek már addig akitőll ki telik Tánczall à kitől pedig nem lehet üldegell a Tűz mellett, vagy a meleg Házba | már most volna jo ha a meleg Házba bővenn volna jo Gőmbőcz kolbász és a jo ürmes bor [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1850:* énis el nem mozdulok Lelkem Anyàm mellöl — vélle ülek, bajassan szokom az erös meleg házat [Kv; Pk 6].

Szk: *~ házzal eltart. 1637:* hogj azt az peres földeket se vetesre es zalogonis el ne adhassam ennekem ketelenseg tartotta, hogy el adgiam oka ez voltt illien szonk ugj mintt Jano Ferencel hogj engemett meleg tüzzel és hazzal el tartott [HSzj *tűzzel-házzal tart* al.]

3. időjárásra von.; referitor la vreme; in bezug auf das Wetter: cald; warm. *1662:* a meleg időn a fene rablásra áhító kegyetlen nép a két helyen lett balhacsipésnyi csatázással négyezer léleknél rabságra és fegyverre való hányattatásra többet ejtettek vala [SKr 547]. *1705:* Beszélé azt is, hogy amikor a nyár legmelegebb és rekkenőbb szokott lenni, akkor nem kaphatának vizet a marsusban huszonnégy óráig [WIN I, 621]. *1723:* Isten irgalmából harmad naptol fogva jobbra fordula az üdő, s talám Isten eö Sz. Felsége már könyörül rajtunk, csak eppen az etczakákot is forditana eö Sz. Felsége melegebbekre [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János anyósához]. *1763:* hét borju tehenét az Nyomásrol bé-hajtatta derék meleg Nyári Napokon [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1818:* már most ā sok jo és meleg üdők el telése után, mivel nagy hideg van, nem Commendálom hogy magatok utra indulljatok, s neis indulljatok [Kv; Pk 7]. *1823–1830:* eddigelé pedig a legmelegebb őszi időhöz hasonló időnk volt [FogE 175].

Szk: *~ eső. 1770:* egész szeptember, október gyönyörűséges szép meleg esőkkel s napokkal szolgálván, mindenütt perfectióra ment a szőlő [RettE 247] ✱ *~ nyár. 1595:* megis únak az füstelt húst fö keppen az Meleg Nyarban [Kv; Szám. 6/XVIIa. 142 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1823–1830:* Vajat sokat árulnak ... s jóízűek, s meleg nyárban is elég keménységet tudnak adni annak [FogE 230] ✱ *~ ősz* kora ősz. *1755:* eö Nga bivaljai nem az ehseg mia dőglötte-

nek meg hanem egyeb nyavaljab(an) ket bornyu az meleg öszel döglöt meg [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1821:* A 3om kirlán közül edgyik még a' meleg Ősztől fogva hasmenéssel kénlodott [LLt]. *1831:* a Ferentzi Karoly Ur Lovai Meleg őszszel a.m. october 6kára viradolag lopattattak el, a' mikor a nagy sár és hideg még bé nem következett [Dés; DLt 332. 19]. *1844:* jo fiatalos állapotba láttam lenni azon erdöt a' meleg őszszel [Nyárádselye MT; DE 4].

4. kb. meleget tartó (ruha); (despre îmbrăcăminte) cald, călduros; Wärme haltend (Kleid). *1662:* a köszvény ellen minden estve lefekvéskor inait, lábait borbéllyal, jó meleg ruhákkal egy-egy óráig és tovább is dörgöltetni szokta vala [SKr 293]. *1855:* minél elébb téli meleg gunyáról gondoskodjék, ha nem akarja a nagy hidegben kárré vallani [ÚjfE 293].

5. kb. még ki nem hűlt (holttest); (despre cadavru) care este încă cald; noch nicht kalt geworden (Leichnam). *1592:* Molnar Thamasne, Anna azzoni vallia egi Monostori emberrel ... vagata le[a] az Apia: ez az legini vgian melegh vala [Kv; TJk V/1. 212–3. — [a]A felakasztott legényt].

6. *1631:* Hallotta(m) Czetri Giörgjtül hogy eö soha melegb testü Aszoniäl nem halt mint Varga Menjhartne [Mv; MvLt 290. 61b].

7. napsütötte, verőfényes; însorit; besonnt, sonnenbeglänzt. *1746:* A Specificált lábnak allyáb(an) más lábat tsinálván a két utak között, fel mérés szerint fellyül tizen nyóltz kötél ezen alól maradott részt a Mlgs B. Vr(a)k közt fel osztván négj táblátskára, fellyül a Gróff mellett a meleg oldal felől valo táblátska és tul a patak felől lévő táblátska jutott Mlgs B. Josika Moyzes Vr ö Ngn(a)k [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 6].

Hn. *1713:* A meleg kelöben (e) [Rőd K; EHA]. *1737:* A' meleg Vápán (sz) [Gogánváralja KK; EHA] | Meleg vápa (sz) [Unoka MT; EHA]. *1754:* A' Meleg erdő alatt (sz) [Hosszúmacskás K; BHn 142]. *1767:* meleg völgy [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. *1792:* A Meleg völgybe (sz) [Bh; KHn 20]. *1850 k.:* A' meleg Csérén [Szövérd MT; EHA]. *1864:* Meleg mál [Héderfája KK; Pesty,MgHnt 26. 203b].

8. *átv* kb. együttérző; cald, prietenos, afectuos; mitempfindend | részvevő; plin de simpatie/compătimire; teilnahmsvoll. *1864:* Oda kell munkálni hogy ezen Egyház meleg pártolásban részesüljön [Gyalu K; RAk 86]. *1879:* Én nem gratulálok, Ödön — én örvendek veled együtt annak a sok igazán meleg nyilatkozatnak, mellyel a lapok mindnyája emlékezett meg a te kiadandó verseidről [PLev. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1893:* Én is meleg érzéssel gondolok rá [i.h. 163 ua. ua-hoz]. — L. még i.h. 128.

Szk: *~hangú. 1897:* Hálás érzülettel vettem édes Anyám elhunyta alkalmából hozzám intézett meleg hangú részvétírását [i.h. 194 Szász Domokos Petelei Istvánhoz].

9. *~ beszéd* kb. heves, felhevült beszélgetés; cuvinte înfierbîntate; eifrige/hitzige Unterhaltung. *1572:* Kwlgyetek wyncze gerebet Byro Wramhoz wgyan ewel ezen(!) lewelemmel es Byro Wram kwlgyen egy zolgat az zolga byroyert Zent Andrasra otth lakjk hiszem az zolga byro az ky harynara Jaar es wygye Lekenczere Enys Elmegyek wele Jeoyen el egy polgar ys Besterczerwl, Mas keppen kel hozza fogny mert ez megh Nem lezen chiak Meleg Bezedel [Bongárt BN; BesztLt 3607 Lucas Pisthaki Jakab és Matthie gerébhez].

◇ **Szn.** *1577:* melegh Ersebet [Kvh; HSzjP]. *1589 k.:* Melegh Jstvan [Szu; UszT]. *1593:* Meleg gieörgine [Szu; i.h. 9/43]. *1603:* P. Meleg lófő szab. [Nyárádtő MT; SzO V, 263]. *1614:* Melegh Andras zs [uo.; BethU 2] | Melegh Kato (zs) [A.csernáton Hsz; i.h. 295]. *1630:* Melegh Andrasne [Mv; MvLt 290. 219b]. *1632:* Meleg Andrasne, melegh Girko [Mv; i.h. 74b]. *1708:* Meleg ur(am) [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1760:* Meleg Mihálly [Mv; LLt 98/3].

II. *fn* **1.** *átv is* melegség; căldură; Wärme. *1659:* a betegség itt találá csak annyi tehetségem nincsen, hogy Váraddá egy szán fát is vétethessek hideggel nem hálhatok meg Váradon; kiváltképpen ez nyavalya meleget kíván [TML I, 479 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. *1661:* Nem is leszen addig sem kedvem, sem nyugodalmom, sem melegem, édes szívem, míg amúgy nem fekszünk, kit engedjen Isten hamar nap [TML II, 217 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1679:* Serfőző Ház Belső háza Teglabol rakott szenelő helye Ennek melege, füsti, az ház padlásan vagyo(n) által véve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 137]. *1736:* Az lakadalomnak penig rendszerént hosszú színt Csináltanak, s abban volt; ha télben volt az lakadalom, két három kül fűtője volt az színnek hogy meleg legyen [MetTr 381]. *1778:* igen ártalmas az illyen forro nyavallyában, veress és hojjagos himlöben fekvö betegeket igen nagyon bé melegitett, s' meg rekesztett aerü Házban tartani annyi meleg mint közönségesen az egésséges állapottyokban szoktak a' betegnek is elég [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.]. *1801:* a lábnak dagadása a hidegtöl eredet Rheumatismus lehet melynek az meleg legjobb orvossága [Berve AF; GyKMiss.].

Szk: *~et kiáll* meleget elvisel. *1847:* Nékem is megesvén a szívem siránkozásokon kész voltam hideget meleget, éhséget szomjúságot érettek kiállni [VKp 155].

Sz. *1855:* De alig tudatám velök pénzbukásomat, azonnal meghülepült a barátság éltető melege [ÚjfE 144].

2. hő; căldură (a soarelui); Glut, Wärme. *1710 k.:* szóljunk most a kétféle örökkévalóságról. Ezeknek tudományában ha avval a similével élnék is, hogy olyan messze vagyon az elsőtől, mint a naptól annak egy szikrányi fénye vagy melege, avagy mint az árnyék a testtől mégis semmit sem mondanék a dolognak valóságára [BÖn. 459].

3. meleg idő(szak)/időjárás; timp călduros; warme Jahreszeit, warmes Wetter. *1586:* Keówetkeózik az Varas Retin valo kazaltatas Miert hogj az Meleg Jgen szwteót rovasra hordattam io bort, magunk zamara [Kv; Szám. 3/XXIV. 28]. *1662:* Az mint lehet az úton nem mulatok, de felettébb postán nem is mehetek, az melegekben félvén betegségtül [TML II, 307 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz Pozsonyból]. *1702:* az ki rühes agarak vadnak ot az peczer inassal mosatasd meg vétes büdös követ agy nékiek s mikor meleg van akor kenyek és minden harmadnap mosatasd [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1722:* Az szebeni Gazdálkodásrais valamenyi Hal lesz kezem alatt mind el küldem, de ig(en) el döglötte(ne)k ä Melegekben, ne(m) lévén fris hal tartonk [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1774:* (Egy öregember) ing nélkül az nagy melegben dolgozott irtot [Csömény SzD; Ks 20. XII. 7] *1784:* itt szörnyü nagy melegek vagynak, ugy hogy majd alig lehet Szenvedni [Sáromberke MT; TSb 18 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1832:* a nagy meleg étlenség, szonnyuság miat a bézárt házba sokan rosszul is lettek [Ne; KCsl 6]. *1847:* Egész nyaradszaka tartós meleg nem volt [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

Szk: *fene ~. 1896:* Ez a levél hosszú lesz. Amilyen nehéz dolog megírni (ebbe a fene melegbe), olyan nehéz lesz neked elolvasni, az én betűimet tekintve [PLev. 184 Petelei

István Jakab Ödönhöz]. *Isten ~re fordít. 1724:* Retenetes rut havazo idő vala; de az Isten ó sz: felsége Ismét melegre fordetta [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála Apor Péterhez].

4. meleg/fűtött hely; loc cald/călduros; warme/erwärmte Stelle, warmer Ort. *1680:* ezen hazok(na)k ablakaiban ki rakva melegre lapos Üvegekb(en) külön külön fele fűvek(ne)k, es viragok(na)k vizei in vitris no 40 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12].

Szk: *ételel ~gel tartat. 1600:* eo kgmek eleotteok viselwen az sok niomorwltaknak kwldwsoknak ez varoson valo zertelenseget ... Akik megh erdemlik ha azoknak az Ispotaliban elegedendeo helyek nem lezen, tehat hazat fogadgyanak nekik es etellel melleggel tartassak [Kv; TanJk I/1. 374] ✱ *házában ~ében tart. 1593:* Buzai Antal vallia ... varga Gergelj es Varga Catalin eggiek valanak Apaual aniaual Mochi Albertne az Iob anniokat egi telen tarta hazanal hazaba melegebe tartotta [Kv; TJk V/1. 398].

5. *lassú ~* csekély/gyenge tűz; flacără slabă; geringes/schwaches Feuer. *1558 k.:* Az chinobriomoth Igy chinald: Weegy 2 rez kenesoth, 3 rez kenkoueth es tord meg zep apron es ted elozor lassu melegre, annak vta(nn)a erosbiched Mind adeg, Meg nem lach te felforrany veresseth [Nsz; MKsz 1896. 283].

6. *a dolog ~ében* azonnal, rögtön; imediat; sofort. *1814:* lehetetlen tehát ilyen környül allásokba hogy a Törvényes Hatalomhaz ne folyamadjam, és magam személyit, s mindenek felett felettébb martzongalt Betsülletemet addig is mig törvény uttyán securizálhatnam, most ezuttal hevenyibe és a Dolognak melegibe bátorságba helyheztetni alázatoson ne esedezzem a Tktes Generalis Szektöl [Torda; TLt Praes. lev. ad 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza ügyvédtársa, Csipkés Albert ellen].

melegágy 1. răsadniță; Frühbeet. *1724:* Már tegnap uj retket ettük (!) á sz: Leleki meleg ágyból: oda is küldőnék de meg fonyat [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1736:* Kaurmanne Aszszonyomot reqviraltam valami meleg ágyb(a) való magokért [i.h. Kalnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből]. *1780:* Meleg ágyra valo jó üveg tábla 12 [Bethlen SzD; BK]. *1797:* A meleg ágy ablakaira tsináltatott 24. vesz(sz)ó [Déva; Ks 96]. *1813:* Egy öt ölös hoszszu meleg ágy [Folyfva MT; Told. 8]. *1840:* Kintses[a] Marhássai ganét hordtak meleg ágynak [Born. G. XXIVb. — [a]MT]. *1849:* vagynak égy nyihány rámák közzé foglalt — nagy üveg táblákis most a' meleg ágyok bé fedésire használtatik [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1851:* vettesd bé a' meleg ágyat a' Rectornéval Anikoval [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra (KK)].

Szk: *~at csinál. 1844:* ma kezdtek meleg ágyat tsinálni. [Kv; i.h. ua.] ✱ *~at csinálhat. 1771:* ki hántam a kapum eleiben a Ganejt hogy Meleg ágyat csinálhassak [Dés; DLt 321. 42a Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.] ✱ *~at megcsinál. 1844:* a' meleg ágyat ha meg tsinálták is el ne vessék, meg ne földeljék [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *~at rak. 1841:* Görgény[a] ... Gyalagassai Meleg ágyat raktak Kosztánnál [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

2. melegvölgy; vale însorită; warmes Tal. **Hn.** *1736:* A Nagy meleg ágy alatt (sz). az meleg ágy oldalba (sz) [Mikefva KK; EHA]. *XIX. sz. eleje:* a' Nagy Meleg Ágy Tetején (sz) [uo.; EHA]. *1840:* A' Meleg ágyaknál (sz) [Udvarfva MT; EHA]. *1864:* Meleg ágy keletnek fekvő meleg hely [Mikefva KK; Pesty, MgHnt 26. 270b]. — Vö. a *melegáj* címszóval.

Az értelmezésre l. NNy 224, 230, 232, 236, 238, 240, 242; TM 63.

melegágybeli melegágyba való (mag/palánta); din răsadniță; ins Frühbeet gehörend (Samen, Pflänzling). *1753:* Ha spárga vólna küldene kgd, egyéb meleg ágybelit penig mikor kglmed bé menyen jó leszen Medjesre bé vinni Bátyám Uram számára [Hévíz NK; JHbT Árva Bethlen Kata lev.].

melegágy-láda ladă/ramă din scînduri la răsadniță; Frühbeetkiste/lade. *1848:* Egy meleg ágy-láda, üveg ablak rámával együtt 2 Rf [Kv; Pk 6].

melegáj melegvölgy; vale însorită; warmes Tal. **Hn.** *1737/1792:* Melegály (sz) [Bálványosváralja SzD; EHA]. *1768:* A melegájb(an) (sz) [uo.; EHA]. *1771:* Meleg Áj (szö) [uo.; EHA]. *1840 k.:* A Meleg-Ajjban (szö) [uo.; EHA].

Az értelmezésre l. a *melegágy* alatti megjegyzést.

melegbeli meleggel/fűtéssel való; de încălzire; durch Wärme/Warmheizung (erfolgt). *1718:* Pestis alkalmatosságával ... á Super-Vivens tseledét[a] ótt hagyván olly hellyt[b] pro Qvarantana be zárva, elégséges étel és italbéli s melegbéli gondviselés alatt [KvLt I/225 gub. — [a]Ti. aki ápolta, táplálta. [b]Az elkülönített házban].

melegbor ? forralt bor; vin fiert; Glühwein. *1589:* hazanal Eorben Melegh bort Ittak az teuznel es az Azzony fel foga Zoknyaya es Inge allyat ... mi nivzewk (!) vala hogi az Mezitelen testiwel vgi Ewle az Matias deak eolybe [Alőr SzD/Dés; DLt 226].

melegebben *átv* kb. jobban, közelebbről; mai bine/îndeaproape; besser, näher. *1894:* Aztán odébb megyek, s keresek valami kedvest, ami melegebben érdekeljen [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

melegecskén langyosan; călduț, căldicel; lauwarm. *1778:* A' kiknek a' Torkok, oldalok, vagy mejjek fáj, azok mindent melegetskén igyanak [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.]. *1843:* a fűszereket mustba meg főzve, melegecskénn be önteni a hordóba [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

melegedik, melegszik 1. (idő) fölmelegedik; (despre vreme) a se încălzi, a se face (mai) cald; (Wetter) sich erwärmen. *1814:* Tavasz félt a' midőn már az idő melegedett, a' Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva, a Bogja teteje le dőlt a Szolgámra [Dés; Ks 79. 29. 794].

2. melengeti magát, megmelegedik; a se încălzi; sich wärmen. *1756:* azon eczaka Iszonyu nagy hideg s' Dér lévén igen meg fázodván bé mentem az házban melegedni [Remete Szt; TKl].

Sz. *1831:* a' Puspök kitsinálta hogy a' ki a tüznél van a' melegszik [Kv; Pk 6].

3. meleg érzelemmel van, lelkesedik vmiért; a se entuziasma/înflăcăra pentru ceva; warmes Gefühl für etw. haben/hegen. *1896:* Ha egy kicsit melegszel az ügyért, beszélhetsz vele[a] s megkérheted, álljon mellénk s az októberi felolvasáson vegyen részt [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Gr. Teleki Sámuellel].

melegen 1. cald; warm. *1683:* Az mely Meszaros pedigh szeres Lezen az Reggelre valo hust annak elötte valo Nap ... be Vagja, melegen ki ne vigye, Dél utánra valo hust pedigh jo reggel Vagja be, mert ha a le vágot hust melegen arullya Hadnagy Vram büntesse megh [Dés; Jk 20b]. *1736:* az vőfély mint gazda legelsőben elhozatta melegen az mézes bort [MetTr 390]. *1819:* ki rendelendő biztosság előtt vágattassanak bé, s a probára le vagott Marháknak husa ... Melegen ne fontoltassék meg [Kv; MészCLev.]. *1823–1830:* Ha estve behevítik, egész éjjel melegen tartja a házat [FogE 166].

Szk: *gyenge ~. 1843:* Szamatozás eként lehet minden meg-szállitott mustakhoz 10 vederhez 1 lót el-aprózott Őrvény-gyökeret kell zacskoban vagy rongyba kötve meg főzni mustban, és gyenge melegen hozzá önteni [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

2. felhevülten; încins, încălzit foarte tare; erhitzt. *1823–1830:* nagyapám látván szénacsináláskor valamely terhes felleget, kiment, hogy szénáját az eső elől felgyűjtse, s melegen iván, abból halálos nyavalyát kapott [FogE 70].

3. kb. együttérzéssel; cu simpatie/amabilitate; mit Mitgefühl/Mitempfindung. *1867:* a' régolta tervezett nép Iskolai Tan raktár meg alakult, gyarapodása, és többre terjesztése attol függ, hogy minô melegen pártoltatik [Gyalu K; RAk 129].

Szk: *~ viseli magát. 1677:* júliusnak az elein elvégeztetett vala Radnóton, hogy az tractatus szerint (kiben Forvald uram oly melegen viselte magát, hogy csak egy napi haladását is az indulásnak engedni nem akarja vala) ad initium Augusti [TML VII; 428 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

meleg étek főtt étel; mîncare caldă; gekochte/warme Speise. *1657:* ők nagy szeretettel s bőcsülettel láttak vala, s az alkalmatosság is kedves vala, mert már jó időtől főtt meleg étket nem kóstoltam vala [KemÖn. 229]. *1710:* a tábori embernek nem kell mindenkor meleg étek, szintén elég, ha egy darab kenyere s amellé egy darab sült húsa vagyon [CsH 445]. *1736:* Mikor az fejedelem ebédlő palotájához értek ... leszállott az lóról* lerakatta az étket, ott udvarlott míg vagy meleg étket, amint akkor nevezték, vagy az derék fogást el kellett hozni [MetTr 334. — *Az asztalnok].

melegferedő 1. gőz/kádfürdő; baie de abur/în cadă; Dampf/Wannenbad. *1819:* A' meleg Feredőből jött bé 469 Rf [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. hévízfürdő; baie termală; Termalwasserbad. *1697:* Jöttem Budára* Voltam az melegh feredőben is [AIN 146. — *Bécsből].

melegferedő-ház kb. gőz/kádfürdő-ház; baie, clădirea băii (calde); Dampf/Wannenbadehaus. *1772:* Vagyon fenn az erdő allyán egj meleg feredő ház sendellyes melly annuatim importál hfl 9 ad summam [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 4].

melegget l. melenget

melegít 1. megmelegít; a încălzi; warm machen, erwärmen. *1589:* Az aggiagot hogy meg Niomattatunk (!) vizet melegitetek fat vettünk ahoz f. — d. 3 [Kv; Szám. 4/IX. 19]. *1597:* Zeky Istwan deak zolgaloya Orsolya ... wallia. So eorleny mentem wala egikor Sardy Janos hazahoz az felesege teyet melegit wala az tewznel [Kv; TJk VI/1. 101]. *1675:* sütő haz egi vas Lancz föl kötve egi az kin vizet melegitenek [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1705:* Akik pedig magyarok közt isznak is*, nem ebéd után isznak, hanem reggel, amikor felkelnek, akkor melegítik a gyomrokat jobb étel után inya, mert akkor van szüksége reá, hogy segítsék az emésztésben és melegítsék [WIN I, 633–4. — *Égett bort]. *1770:* vővém a téglázo vasamot, és ki vüvén melegitenni [Gyf; BK sub nro 1017 Paulus Kontz (21) vall.]. *1823–1830:* Egy vasfazékot, mert cserépfazék nincsen a lyuk martjára rakják, s a felemelkedő láng melegíti, s úgy főznek [FogE 193–4]. — L. még BÖn. 585; WIN I, 125.

2. fűt; a încălzi; heizen. *1756:* Strása Házban melegitt egy falban rakott olasz kemencze | Boltos nagy ház, mellyet ... melegitt ... egy cserép kallyhából való fűttő kemenczé [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeírás]. *1817:* egy tserepes melegit* [Szabéd MT; UnVJk 276. — *Egy szobát]. *1819:* ezen két szobát, egy zöld Kályha Kementze melegiti [Csekelaka AF; KCsl 6]. *1841:* A' 3ik és 4-ik Szobát egy jó öntött vas fűttő kályha síppal melegitti [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

melegítés 1. încălzire; Erwärmung. *1835:* melegítés és herbatejezés által gyengült gyomra helyre álhassan de a' herbatéj adásnakis következése az lett, hogy a' mint máskoris szokott gyomra felémejedett, és vagy kétszer hánt [Kv; Pk 7].

2. fűtés; încălzire; Heizung. *1789:* Negy szekér Fáért Rf 7 xr: 42 Két Szobák melegitésére [Mv; ConscrAp. 92].

melegítő I. *mn* 1. felmelegítésre szolgáló (edény); (vas) de încălzit; zur Erwärmung dienend. **Szk:** *~ almárium* melegítő pohárszék. *1837:* a Benedeki melegítő almárium [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt 28] ✱ *~ (réz)üst. 1682:* Egy kis melegitö Réz üst | Egy magas lábu melegitö üst [UtI] ✱ *bor ~ rézüst. 1676:* Egy harom vedres bor melegito réz üst [Fog.; UF II, 714] ✱ *ecet ~ vas. 1676:* Egy lanczan függő eczet melegitö vas [Fog.; i.h.] ✱ *étek ~ rézmedence. 1681:* Asztalra való étek melegö (!) réz medencze vas Lábastol Nro 1 [BLev. 555].

2. *~ üszög átv* parázs; jar, jeratic; Feuerglut. *1710 k.:* Ezek az én majd eljövő feredőmet melegítő üszögök, melyeknek legnagyobb fúvója volt még elein Bethlen Elek, aki temetéseken egy különös fejedelmi soliumot csináltatott néki [BÖn. 920].

II. *fn* 1. vas pentru încălzirea materialelor lichide; Wärmer. *1681:* Fejervarra ... égy réz hűtő, egy Borbely(na)k valo Melegito [UtI].

2. fűtő; încălzitor; Heizer. *1841:* A' 3ik Szoba stakaturás padimentoma dészka. — Melegittője a' Spárherdből bé jövő a' mit egy kályha sip viszen a' kéménybe [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

melegítő kemence fűtőkemence; sobă de încălzit; Heizofen. *1810:* A Sütő ház ... régi paraszt kájhákbol rakott melegittö kementze [Doboka; Ks 76 Conscr. 26]. *1817:* A Palotaban vagyon faragatt kő lábokra épitett zöld Kajhábol valo két águ jo melegittö Kemencze [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 2]. *1832/1838:* Van égy zöld Kajháju két águ párkányos melegitö kementze [A.szőcs SzD; BetLt 5]. *1854:* a Nappali házba találtatik ... Egy három Sipu melegitto Kementze vas ajtoval [Sárd KK; WassLt].

melegíttetik fűttetik; a fi încălzit; geheizt werden. *1756:* A Kis Aszszonyok Házába ... nagyok az ablakok ... melegitte-

tik nagy széllyes Lazúr vagy fekete szinü kivül füttő kemenczével [Déva; Ks 92. I. 32].

melegoldal (verőfényes) déli oldal; versantă sudică/încălzită; Südseite. *1729:* Farkas Patak meleg óldal szöllő Málb(an) két hold quartas szöllő [DobLev. I/140]. *1746:* A Praespecificalt földen tul más láb földet tsinálván a közepin fel menő elig egy része meleg oldal más része észak [Mezőbodon TA; JHb XI/29. 6]. *1747:* Ezenn Praementionált Eszakos hellynek vagj⟨on⟩ égy Kopár meleg oldala | Az hoszszu Széna füveken fellyül vagyon, égy más oldal mellynek is égj része Eszak, más része meleg oldal [uo.· JHb XI/31. 3, 5]. *1760:* a' Papoltz felől való meleg óldalokon Pákéfalva hogy szabadoson erdölt senki nem ellenzette [Papolc Hsz; HSzjP Tomas Molnár (40) zs vall.].

Hn. *1712:* meleg odal [Vízszilvás SzD; WassLt Sovago János (73) vall.]. *XVIII. sz. e. f.:* A' Kecskés meleg odallyának második lábjában (sz) [Torda; EHA]. *1755:* az Meleg oldalon (sz) [Burjánosóbuda K; BHn 49]. *1761/1818:* A Meleg oldalban (e) [Marossztkirály MT; EHA]. *1769:* Meleg oldal (sz) [Andrásfva MT; EHA]. *1778:* A meleg oldalba (sz) [Nagyercse MT; EHA]. *1784:* A' Meleg ódal n. hegyben (szö) [Szásznyíres SzD; EHA]. *1818:* A' Farkas Patak meleg oldalában (szö) [Ne; EHA].

melegsajtó ? melegprés; presă la cald; Warmpresse. *1701:* az Szederjes köz Posztot ne légyen szabad az meleg Sajtoban tenni, és kétszer ványolt Poszto gyanánt el adni [Kv; PosztCArt. 10].

melegség 1. *átv is* căldură; Wärme. *1661:* az egyedül hálást bizony meguntam, örömest melléd tenném magamat melegségnek okáért is [TML II, 18–9 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1662:* A várason felül nagy bő forrású gyönyörűséges föródőbánya meleg vizének a Somlyó nevü igen mészköves hegye alatt egy völgyecskén néhány helyeken nagy bőséggel és nagy melegséggel való felbuzgásától fogva, ahol rajta a gyönyörűséges föródőbányák építtetvén vagynak [SKr 417]. *1676:* Szuhai uram sárgaságbúl oly embert gyógyított meg, a kinek a doctorok sem tehettek semmit is rozs lisztbűl süssenek kenyereket az kenyereket rakják körülette takarják az embert az kenyerekkel együtt mindenét, s addig el ne vegyék rúla az leppelt, valamig az kenyerek melegsége tart [TML VII, 164 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1880:* A feleségednek Köszönöm a gratulációját, az Anti és a magam nevében Üdvözlöm is igaz melegséggel [PLev. 71–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. meleg idő; vreme caldă; warmes Wetter. *1847:* Éjjel éles hideg s dér van: nappal nyári forma melegség [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

3. hevülés; căldură; Wallung. *1710 k.:* A vétkek, vitiumok között leghajlandóbb voltam a haragra, de annál is inkább pedig a Venus vagy fajtalanságra, mely is felette igen gyötrött a vérem, magom nagy bővsége és melegsége, sóssága miatt [BÖn. 506].

melegszik l. melegedik

melegvíz hévíz; apă termală; Thermalwasser. *1662:* Azminthogy a várason kívül a Körösön levő malmokat mindenütt, úgy a meleg vízen is levőket s többit mind felégették vala azon meleg vízen kettő-három kövekre forgók, hogy azok a koldusok számára valók volnának [SKr 453].

melence l. medence

melenget 1. melegít; a încălzi; (er)wärmen. *1582:* Anna Kwthi Antalnę vallia Igiarto Georg fel veotte feleseget az Rwtsagbol az Agbol, es zarazt teot Alaia Lattam hogy Igiartho Georgy Eleoben[a] veotte az Nag beteg feleseget es az Twzheóz Vitte, ot melegette [Kv; TJk IV/1. 75. — [a]Értsd: ölébe]. *1731:* Kovács Mária Aszszany láttam hogy orvosoltatta magát holmi füvekkel, melyét s oldalát melengette nyilalás lévén rajta [Szelistye H; Born. XXXIX. 16].

2. dédelget; a încălzi/creşte; verzärteln/wöhnen. **Sz.** *1839:* kikkel hogy magam aránt bizodalmasittsam őket anyai képpen bántam. — Azomban kigyo fiakat melengettem [Dés; DLt 1230].

melért l. melírt

melióra l. mióra

melioráció *átv is* javítás; ameliorare, ameliorație; Verbesserung. *1764:* a' Jószág Meliorátiojara ha miket költeni fog, hitelesen comprobálván pro objecto refusionis observáltassék [Ne; DobLev. II/257. 1b]. *1784:* Hogy ha az usus fructusas Jószágb(an) valami Melioratio engedtetik [K; JHb 23/1 Jósika János családi ir.]. *1796:* most ujonon offeralom az egész Zállog summát, ajjánlván magamot arrais, hogy ha valami azokon tett melliorátiokrol fog hitelesen docealni, aztis ezennel le tenni kész vagyok [Ne; DobLev. IV/761. 1a]. *1832:* Minhogy pedig a Szöllő nagyon Pirgás levén tehát mostani állapotjában, meg Betsültetett Hét ~ 7 válto RFkra, tehát a Meliorátiokra nézve, az Szöllött az Kiváltáskor hasonló bētsüvel vehessem vagy vehessük viszsza [Szamosújlak Sz; Végr.]. *1842:* Székely Leopóld Ur el- és altal adá azon Alsó Szőtsi egész Jószágát minden ahoz tartozó Meliorátiókkal, industriálékkal mind azokkal valamelyek künn és ben ahoz tartoznak és tartoztak [Dés; BetLt 5]. — L. még DFaz. 23–4.

Szk: *~ esik* javítás történik. *1808:* Ha mi meliorátió esett azon részen Néhai Csato Mihály Ur altal, az is ki fizetődjék [Ne; DobLev. IV/921] ✱ *~ találtatik vmiben. 1798:* A Jószág ... annak idejében hasonlo állapotban szálljon vissza, és akkor megint Inventáltatván, ha Melioratio vagy Deterioratio találtatik benne, az aestimáltatván ā szerént accedáljon ā Zálog Summához [Kv; JHb VI/19] ✱ *~ tétetik. 1817:* a Jószágba Industriak, melioratiok tétettek [Vályebrád H; Ks 79. 13] ✱ *~t kíván. 1807:* a' Jószágakis, nevezetesen zsendellyes kő épületek, ruinaban vagynak, melioratiot kévánnak [Mv; Ks 73/55] ✱ *~t tehet. 1701:* Was György Uram Egjben gyűjtvén két izben az itt valo Consistoriumot, vőtték fel ő kegjelmek a' dolgot illyen rendel, hogj a' mellyekben melioratiot tehettek ő klk benē [Kv; SRE 72] ✱ *~t tesz. 1757:* Guraszádi Jószágokb(an) a Méltoságos Uraságok a' mi értűnkreis tőttenek melioratiokat és költseges épületeket [Guraszáda H; BK ad nro 144]. *1760:* Mi a' miolta itten Malomban bir Mósa Lászlo Uram, hogy valami melioratiokat tett volna ném tűdgyuk [Málom SzD; BK]. *1807:* a mi Mélioratiot tészen Tekts Pallos Sámuel Uram a Jószágon azt ... tartozzék a ki válto T. Pallos Sámuel Uramnak aestimatione Mediante ki fizetni [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906] ✱ *~t tétet. 1796:* (A) szöllő ... vagyon, a Mlgs Püspökség fölgyén ha pedig Melioratiot tenne tétetne reája, aztis Modo Legitimo meg fordittani kötelesztetnek [M.igen AF; i.h. IV/757. 1a].

melioráció-tétel javítás-elvégezés; efectuarea unor ameliorări; Aus/Durchführung der Verbesserung. *1776:* kivánt ugyan az Exponéns Mlgs Groff Aszszony ő Excllja némely költséges Melioratiokat, Rétek körül valo Sántzoltatásokat tétetni, de a Proprietarius által a leg kissebb épület vagy Melioratio tételtől is Törvényesen el-tiltatott [Kv; JHb VI/33].

meliorál 1. *átv is* jobbít, (meg)javít; a ameliora/îmbunătăţi; (aus)bessern. *1675:* Ha érthetném, meddig mulat itt e tájon, hol nekem is kellenék Kegyelmedet tisztem szerint requirálom, kiket ha Kegyelmetek nem meliorál, rossz consequentiájátúl félek a rossz dolgoknak [TML VII, 70–1 Teleki Mihály Hartyáni Andrashoz Kővárról]. *1769:* Dobolyi Maria Aszszony maga rátáját, és tellyes nyilját adá által Dobolyi Joseph Uram(na)k ugy hogy rèsziben jutott joszágocskáját meliorálja, a' miből lehet èpitse [Ne; DobLev. II/412]. *1791:* Aszt Tudgyaé a Tanu, hogy Erdőis lett volna ? Ha igen aszt az Varadianus Succesorok meliorálták vagy inkább deteriorâltak ? [Dob.; WassLt vk]. *1826:* bizonyittatik hogy az Alperes özvegységében is a Joszágot meliorálta a Felperesek javokra [Ne; DobLev. V/1114. 6b].

Szk: *életét ~ja. 1688:* T: Madai Samuel Uramat annak elötteis mivel cum conditione recipiálta volt a' sz: Társaságh ugy hogy életit ő kglme meliorállya, de ò kglme az ellen impingált [SzJk 223].

2. (fizetést) emel; a mări salariul; (Gehalt) erhöhen. *1643 u./1770 k.:* Salarium pastoris Mivel hogy a Sárvári Ekla lött Mater Eklésiává, a régi fizetést ezek szerint melioralták ő Klmek [Sajósárvár SzD; SzConscr.]. *1675:* Naláczi uram is, higyje el Kegyelmed, egészen male contentus az új tiszttel azért, hogy a fizetést jobban nem meliorálták [TML VII, 13–4 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. enyhít; a uşura/atenua; mildern. *1644:* Az fogoly ket Leany Borbelj Kata es Ersok felől tött deliberatioiokat Birak Vraimek(na)k ... az Beczülletes Tanacz leualuan, czak enniből melioralta Cziganiok nelkül üzettessenek ki az Varosrol [Kv; TJk VIII/3. 3]. *1647:* eö Kglmek az Birak Urok(n)ak teörveniet helyb(en) hadgyac Cziak szinte(n) annibol meriorallià (!) hogy keze el ne vagattassek, hane(m) cziak feie uetessek [Kv; TJk VIII/4. 261]. *1674:* Melly Deliberatiot az eö Nga Táblaja meliorálván, azonn also Szék Deliberatumát emendálta in toto és azon ökröket az urnak vissza ítílte [WassLt].

4. helyesbít, megváltoztat; a corecta/îndrepta; richtigstellen/rektifizieren. *1704:* Azért akik jobban gondolkoznak és meliorálni akarják voxokat, négy órakor hozzák fel ma voxokat, a másikot vegyék ki, akik pedig benn akarják hagyni, hagyják benn [WIN I, 191].

5. *~ja az inkvizíciót* vizsgálatot újra felvesz; a redeschide o anchetă; Untersuchung wiederaufnehmen. *1694:* Kádár Györgyne Ferjetűl Kádár Györgytűl divortiumot kivan. Megh vetet és mashoz adta magát, engemet el üzvé(n). Deliberatu(m). Meliorallya az Inquisitiot Partialisnak Petsétivel vallatva(n) [SzJk 280].

meliorálhat jobbíthat; a putea ameliora/îmbunătăţi; verbessern können. *1776:* Azt nem tudhattyuk miben meliorálhatta volna mostani Statussát, Joszágát, B. Henter, Mlgs Groff Kornis Anna elvételével [Szentdemeter U; GyL gr. Theresia Eszterházi (35) és br. Lud. Révai (40) vall.].

meliorálódik megjavul; a se ameliora/îmbunătăţi; sich bessern. *1832:* (A) két Nyil Erdöben ... megengedem ... hogyha a' hova előbb készülendő Inventarium szerinti állapotja az Erdőnek deteriorálodik, irt kedves Őtsém azt recompensalja, ha pedig meliorálodik, annak pásztoroltatàsàt tartozzam megtériteni [Széplak KK; SLt 22].

melioráltat javíttat; a dispune/face să fie ameliorat; verbessern lassen. *1807:* a viz a Malom arkát el hagyta ... Csonka gátakot sokakot tsináltatott, hogy a Szamos vizét a Malomra igazithassa melly nagy indusria egy Személlytől, igen terhes, és költséges tsak meg gondolni is Mezőségen, mint Apahidán A Ptyetris nevezetű Lábbol mennyi kovats követ minden esztendöbe ki hordatott, és mennyit melioráltatott [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns, provisor vall.].

melioráltatik 1. jobbá tétetik; a fi ameliorat/îmbunătăţit; gebessert/besser gemacht werden. *1774:* mi vásároltatatt vagy melioraltatatt vélle [T; CU]. *1776:* A mi Nehai Gerendi Lászlo Uram holta után vagy reacquiráltatott, abalienáltatott vagy melioráltatott, az is a Divisorok altal láttassék el [Ne; DobLev. II/481. 1b]. *1817:* Hadi Generalist Néhai Viscontit én nem úsmertem, s' nem tudom, hogy alatta a Jószág szaparadatté vagy kevesebbedett hanem Gubernátor néhai Haller Jánost értem, és ugy tudom hogy azolta a(!) itt valo helységek sokkal industrialtattak, melioraltattak [Vályebrád H; Ks 79. 10].

2. helyesbíttetik; a fi corigat; richtiggestellt/berichtigt werden. *1759:* az alsóbb Szék Deliberatuma melioraltatik [Dés; Ks 18. C. 3 Gabr. Kis Marjai not. kezével]. *1770:* méltán megkívánhatom, meg is kívánom, hogy az elébbeni ellenem pronunciált terhes deliberátuma az becsületes jámbor falunak melioráltassék, elkárosodott tehenemet tejével együtt az inctus pásztor fizesse meg [M.hermány U; RSzF 211–2].

melírt kevert színű (kelme); (stofă) de culoare amestecată; mischfarbig (Stoff). *1800:* Egy melért, vagy kevert Szinü fél posztóból valo felsö ruha [LLt].

melírtes kevert színű; de culoare amestecată; meliert, mischfarbig (Stoff). **Szk:** *~ felső kaput. 1805:* Welling Lajos viselt melirtes barna felsö Kaputot [DLt ua.] ✱ *~ kaput. 1803:* Habalai Joseff Körmötz Bányai viselt zöld mellértes Kaputot [DLt ua.]. *1819:* egy mellyértes viseltes kaput [Kv; Pk 3] ✱ *~ készületű. 1824:* Szederjes poszto mellértes készületű görény prémmel valo mente [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *~ magyarka. 1823:* Mártonfi Simon ... Jár világos vadgalamb szin mellértes Magyarkában, hasonló Nadrágban [DLt nyomt. kl] ✱ *~ matéria bunda. 1821:* egy szine hagyott Sárga mellértes, fejér nép Matérja Bunda [Mv; MvLev.] ✱ *~ nadrág. 1866:* 1 Vastag mellértes uj nagy nadrág [RLt] ✱ *~ nankin nadrág. 1818:* Müllern Bruno Antal visel szürke melirtes Nankin nadrágot és czepöket [DLt 78 nyomt. kl] ✱ *~ pantalon nadrág. 1815:* egy bors és So szinü mellértes pantalon Nadrag [DLt 473 ua.] ✱ *~ posztó. 1799:* egy Darab gyermek Lájbinak valo Mellertes Poszto [Mv; MvLev. 2]. *1800:* Molnár Uramnak készitettem egy Mentét kék mellèrtes posztobol Őt rend sujtással öt rend gombval és ahoz valo Lájblit [Déva; Ks 120. 10/1]. *1801:* 8 1/2 sing Mellírtes posztó 11 Rf 54 xr [uo.; i.h. III/7] ✱ *~ posztókaput. 1793:* Seprö szin mellértes fain poszto kaput [TL Conscr.]. *1836:* Férfi Köntösök Egy fekete poszto kaput ... Egy más melirtes poszto viseltes kaput [Kv;

Pk 3] ✱ *~ posztómente. 1793:* szederjes mellértes fain poszto mente [TL Conscr.] ✱ *~ strucknadrág* bordázatos pamutvászon nadrág. *1850:* Egy koczkás struck nadrág Egy mellértes struck nadrág [Mv; DE 2] ✱ *~ teveszőr matéria. 1795:* azon Ejtzaka 10 Sing mellirtes Teve Ször Materiája ell veszett [Déva; Ks 114. 416].

mell 1. piept; Brust. *1574:* Olah myhal azt vallia hogy fely kely ferench hogy ely Mennyen De wuch Jstwan meg fogta az Mellien keonteset [Kv; TJk III/3. 391]. *1584:* Vermes Ambrus vallia Lattam a' Zakal Georgy gyermeketis, hogy a ket farchokan es a mellie(n) Niakan, vgy meg teczet a' fogdosas es az vyak heliey, mint egy Agiogba Niomtak volna [Kv; TJk IV/1. 248]. *1638:* engemetis megh fogot Moldouaj Marton, melliemen az dolmant s nem vaihatta(m) ki magamat kezebol [Mv; MvLt 291. 131a]. *1724:* az Jsten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melljit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel [Illyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1725:* Láttam szememel az vért az Moldován Vaszil karján, és melyin az pap mihály vasvillája öklelésének az heljetis láttam az ködmenin [Velkér K; Ks 7. XV. 12a Rusz Sándor (32) jb vall.]. *1780:* mind Oldala Melye és Válla, öszve volt romolva [Karácsonfva MT; Told. 4]. *1843:* Kovács István — 47 éves — Sebek boritván el testét, különösen a mellye táját, brandot kapva mely Sebe következésiben meg holt [Nagykapus K; RAk 11].

Szk: *~be döf. 1784:* a Föld hidnál meg fogok mert akkoris hozà döfe Csáki Györgyhöz s éppen meljbe akarván döfni maga Csáki György fogta meg a vasvilának kűpűit [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes István (32) vall.]. *1827:* nem lehetett Horváth Urral birni a ki engem is a pistalyával melybe döfött 's a Curiábol ki kergetett [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 5–6 Boros Mihály (43) zs vall.] ✱ *~be döföltetik. 1800:* a' midön a' Torotzkai közönséges vásári piatzon a' magam szokott árusi mesterségemet folytattam volna az Urfi altal egy páltza véggel melyben döfeltettem és igen kéméletlenül 26. bottal valo ütést kelletett el szenvednem [Torockó; TLt Bírósági ir. Torockai jb-ok perei földesuraikkal ifj. Bott István col. vall.] ✱ *~be fog. 1827:* a' Demeterné kotsissa, engemet mejbe fogva, az ajtotol messze el loditott [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. No 1110 Ketzán Jákob (30) vall.]. *1842:* azon goromba Ember engemet mejbe fogott s úgy a' falhoz lőkött, hogy alig valék el [Dés; DLt az 1843. évi iratok közt] ✱ *~be fogatkozik* összeakaszkodik. *1827:* nem tudgya ... amikor a' Szt Miháji Hérészesek oda jöttek Nyértzére a' Fujurássokat mellyik ragadta elébb Mejbe ... hanem mikor onnan ki jött látta a' fujurással hogy Mejbe volt fogatkozva [Nyérce K; KLev.] ✱ *~be-főbe ver. 1747:* rajta kapván az A. Lengjel Juonnét az tsirkék ablatiojan s impediálni akarván hogj ne vigye el, meg tamadta az At mellybe főbe verte öklözte [Torda; TJkT III. 160] ✱ *~be hajít. 1574:* mykor egy vasarnap Iaczany ki Mentenek volna az Leoweo helyre es hogi az kert Aitaiahoz keozelitettek volna keozettek volt az Inassis ky meg holt, ygy haytia egy veresbely Melyben hogi Azonnal leh esik [Kv; TJk III/3. 350–1]. *1599:* Makraj Peterteól hallotta(m) mo(n)dotta Zent leleke(n) hogy ha rah bochattak volna megh eólte volna Benedekfy Christophot, de azert ugy hagitotta volt melybe a' chakannal hogy az melyireól az keó pince oldalara zeókett volth [UszT 13/109]. *1637:* latam hogi meljben haita az az Olah Istok ezt az Fazakas Istuant [Mv; MvLt 291. 103b] ✱ *~be lő. 1710:* Baron Tige már a földre esvén, egy hajdú fejit akarja vala venni, ha a pisztolya egyik keziben nem lett volna, azzal lövé mellyben a hajdút, úgy kapa más lóra [CsH 381–2] ✱ *~be (meg)kap. 1765:* Imre György a keziben lévő égetbórt réá köszönvén leg ottan Murvai melyben kapta [Torda; TJkT V. 259]. *1772:* Lup nevezetű Jobbágya ... az Apját melyb(en) meg kapván meg akarta verni [Dés; DLt 321. 62b]. *1786:* a Biro menvén a Pajta felé hogy Marhát kőssen Tot Mihály eleíben szőkék és meg kapá mellyben [Hidvég MT; GyL. Király János (40) taksás vall.] ✱ *~be meglök. 1843:* ekkor a' mint állott Szabó János uram előtt dohányozva Pekárik, — meg löké mejbe Szabo János Pekaríkot [Dés; DLt 586. 5] ✱ *~be (meg)taszít. 1759:* Hatházi Czilika midőn le akarta fektetni a Rudat, előtte álván Marusán Gávrilla mellybe meg taszittá [Árpástó SzD; BK. St. Albert (45) jb, Jos. Horváth de Szász Czegő (19) ns, Gabr. Vajda de Árpástó (14) ns vall.]. *1819:* arra az aszszony egyszeribe hajamba tsipeszkedék, én mejbe taszitván magamtol, egy széna kalangyáig seggeltem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] ✱ *~be (meg)üt. 1584:* ezen keozbe oda hozzaiok haita az kapura, akora vala mint egy Bot a' fa Ezen az zon eleo jeowe ketteo a' Drabantokba ez Georgy Mas tarsaual, Az Tarsa Meljbe vthe Sardit vgian mordalsagal [Kv; TJk IV/1. 398]. *1794:* ugy meg ütette mellybe, hogy egyszeribe az ház falára dőlt hanyattán [Szentkirály MT; Berz. 9 Fasc. 74] ✱ *~ben keresztülüt. 1768:* Drágus Márkully Josit à földőn is keresztűl ütötte volna melyben [Mezőmadaras MT; BK. Ana Sárpataki Providi Istok Czigány Jobbagionis cons. vall.] ✱ *~ben (meg)ragad. 1637:* Jstua(n) Deak Uram hogi erkezek oda Türni kezde fel â keöniöken az mentet s az karjat mutattia vala, hogi megh sertettek: azonba(n) megh ragada meliben az Balas kovacz szolgajat s fel ranta Istua(n) Deak [Mv; MvLt 291. 118b]. *1758:* Roba Demeter meg ragadta Orosz Iványt melyben ugy vonakadatt vélle [Szentmargita SzD; Ks 15. LXXVIII. 4]. *1797:* Szilágyi Mihálly minden igaz ok nélkűlt belém kőtőlőzvén mejbe ragada [Harcó MT; Berz. 3. 3. N. 21]. *1852:* Demján engemet melybe ragad, s egyszerre a földhöz vér [Dés; DLt 440] ✱ *~be ragadtatik. 1809:* az Alperes által minden igaz ok nélkül maga szállásán porcutiose mejbe ragadtatott [Dés; DLt] ✱ *~be ver. 1584:* Sophia Kun Miklosné vallia Daroczine a' Caspar Anniat meljbeis very vala [Kv; TJk IV/1. 346] ✱ *~éhez üt. 1796:* ki vólt az a' Személy a' ki egy Szekér nyárs Czepusával Táré Lupnak mellyéhez ütett [K; Eszt-Mk vk] ✱ *~éhez vág. 1585:* Dienes Jstwan Bachy vallia Mas tarsatis lata(m) hogy Ra futamek és egy zekerczeuel vagha A' mellieheóz [Kv; TJk IV/1. 477] ✱ *~en (meg)ragad. 1776:* Vojvod Gligorás ... részeg Bátyámat Mejen meg ragadván ugy meg ragatta, hogy merevalojárol vagy két Gomb leszakadoza [Katona K; Born. VI. 14 Király Josi (34) jb vall.] | mikor Vojvod Juon Dán Juonnal együt Verekedtenek ottan Voltam, és Láttom Szemeimmel, mikor egyik az másikat mején ragadák [uo.; i.h. Felezujke (!) Györgye (50) zs vall.] ✱ *~ére (rá)áll. 1634:* Fekete janos foben ute Lako Jstvánt, es az földre le esek, es az terduel az melliere all [Mv; MvLt 291. 18a]. *1777:* Popa Juon tudom a mellyemre állott térdével [Ludvég K; KLev. Blaga Juon (42) vall.]. *1849:* rá állot a Mejire és ugy döbötskölte [Szentkatolna Hsz; HSzjP] ✱ *~ét megfogja. 1638:* Cziszar Palis monda miert nem migj haza, ha az emberseges emberek el kisirnek, bizoni az Kalitkaba(n) teszünk s megh foga az melliet Jstuannak ... s vonni kezde [Mv; MvLt 291. 132a] ✱ *~ét megnyomja. 1584:* Teil-

ma(n) Antalne vallia Egykor esmegh Nappal betegh valek, es semmit Nem Aluzom vala hogy ez zelesne kepebe Ream Jeowen meg Nioma a' mellemet [Kv; TJk IV/1. 249] ✱ *~ét meg/összerontja. 1764:* Musnai János eö Kgylmét az Ö Tordai Piatzon késö estve az Inctus egy nagy baltával meg tamadván, fejét, mejjét, testit öszve rontani, s tsaknem holt elevenen hagyni batorkodott [Torda; TJkT V. 216]. *1794:* panaszolkodott nékem az Öreg Kolbaro, hogy térdeivel a Veje, mellyét rutul meg rontotta, mellyet soha sem fogna meg lábbolni [Déva; Ks] ✱ *~ét megüti. 1653:* (A grácia-levelet) mindenütt magával kellett hordozni, és ha elöll találta a bolon vagy német, vagy hajdu, vagy rácz, csak azt mondotta: „Hun gratia ?" S csak megütötte a mejjét és azt mondotta: „Ihon itt" kivette és megmutatta — csak elment mellette [ETA I, 86 NSz]. *1843:* Mire megütvén mejjét, azt felelé: „Eddigelé ugyan még nincs[a], de reménylem, hogy majd lesz" [VKp 71. — [a]Írásbeli felhatalmazása] ✱ *~ét (meg)veri. 1661:* Ezeket Vram igy referala akkor Cseffei Vra(m), s ugya(n) Döngh vala ugy verte az mellyet [Sófva BN; Ks 41. K]. *1764:* hallám idösbb Lukáts János meg vervén a maga mellyit azt mondani, mindenütt elég Fertatom vagyon nem gondolok senkivel [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65] ✱ *~ét nyomdossa/nyomodja. 1773:* orrát ujját és nyakat meg harapta meljit nyomodta [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1778:* ki jövén látám hogy Csanán Urszuly a' Földön el van nyujtva Berár Zaharia térdivel a' melyit nyomdossa, s patkojaval rugdossa [Egerbegy TA; JF Beltyerán Kratsun (40) vall.] ✱ *~ét rugdossa → ~ét nyomdossa* ✱ *~ét tapasztja. 1618:* Az vezér az szakállát fogá és azt elereszté s az mellyét tapasztá és ezt mondá[a] [BTN[2] 166. — [a]Köv. a nyil.] ✱ *~ét tapodja. 1778:* látám szemeimmel, hogy Csanán Urszuly és Ugrán Lapadát a' földön heverve huzzák s tépik egy más haját, Berár Mitre pedig Urszulynak a' mejjit a patkojával tapodgya [Egerbegy TA; JF] ✱ *~re való másli. 1777:* egy mellyre valo Másli [Nsz; JHbB 406 Bethlen Rozália kel.] ✱ *~re való medál. 1761:* Egy Mejre valo Médály, Rubintal, Gyemantal rakott [Nsz; Ks 73/55] ✱ *~re való párta. 1668:* Egy pantlikabol czinyalt melyre valo parta, s nyakra valo [Mk 12 Kapi György lelt.] ✱ *~re való rövid bunda. 1777:* midön profugus Haderán Alexa Házához mentünk volna tétettünk két párnahajban Egy pár Rezes Pistollyt Három Bör mellyre valo rövid Bundát Egy Nagy Juh Bör hoszszu Bundát [A detrehem TA; DobLev. III/503. 1a. 3b] ✱ *(fegyvert) ~ébe/~ének tart. 1629:* Jeö Veres Miklos az Vczan fel az Olahtol el veöm az botott eleib(e) allek, de mint beteges ember nem forgodhatam ugj az minth kell uala megh Csauarodek az puskat az Melyemnek tarta s az kut mellett el njargala [Kv; TJk VII/3. 64]. *1739:* a pistallyát a' mellyemben fel vont sárkányal tartván, szintén kétségben estem [Szentlélek Hsz; HSzjP Margaretha Rádully nobilis Andreae Mészáros de K. Sz. Lélek Consors (50) vall.] ✱ *(fegyvert) ~ének hoz. 1688:* hat szallom van, kiknek faval soval gjortyaval mindenkor gazdalkodom méghis sok rut szitkokkal illet es mezitelen koszperdet s kest hoza melljemnek hogj belem verje [Kv; UtI].

2. mellkas; torace; Brustkorb. *1659 k.:* job volna megh halni Mert ha egighunkön (!) Nem, az Masikúnkön mindenkor raitünk vagion az ehezés, rettenetes fázas azon kinul meghis niergelnek bennunket, az ki mjat félek hogi talám mind Eoszueis romlot az Melliem [BesztLt 6/1659 Torma Miklós lev. Bakcsiszerájból]. *1668:* az szegény gyermek úgy megbetegedett vala, hogy én csak valóban megijedtem vala rajta, mert az oldalát, melljét fájlaltatta [TML IV, 289 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1794:* magamis hordottam a káposzta lapit meg romlott Ágyékának, melyinek raggatására és orvoslására [Eresztevény Hsz; HSzjP Intze Ferentz felesége Gyöne Klára (22) vall.]. *1820:* ha oly sziv vona sok tsillagos köntösü minister melyében menyivel boldogabbak nem lennenek az el nyomattatás sulya alatt gebbedezö országok [M.zsombor K; Somb.]. *1849:* azt mondja Kelemen, hogy Krizsán Mária panaszolt volna mikép a' sok böjtölést mejje ki nem állja, azért azért javasoltatta volna a' reformáltatast [Kv; Végr. Vall. 75]. — L. még RettE 362.

Szk: *~ében hiripel. 1727:* Kilenczed naptól fogva mind csak bágyadozván és mellyében hiripelvén az kis Máriskó leányom, el kezdett nehezedni [VassN 536] ✱ *~e porcogója. 1734:* Sikot én ha meg épül el küldhetem De az Asztaga Tetejéröl le esett egy fára s az Mejje Porczogoja bé hoppatt s az olta fekszik erössen [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.] ✱ *hirpicél a ~e. 1781:* az éjjel almombol fel serkenvén minden hurut nélkül réám jött ugy hirpicélt az Melyem mint tavaj [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.] ✱ *süket ~* kb. nem rezonáló mellkas. *1823–1830:* Ennek[a] az apja marosvásárhelyi pap volt Magas, száraz, barna ember volt, mint most a leánya, Dósa Gergelyné, a professzorné. Süket melle s hangja volt, de igen szép deákséggel beszélt [FogE 139. — [a]Basa Istvánnak].

3. kebel; piept, sîn; Busen. *1597:* Nenem hoza egi arany gywreot eleombe, kiwel kenal wala hogi el vegie(m) de hogi el nem akarom venny az melliembe az ingemen be hagyta, en fogam es el hagytam az gywrewt [Kv; TJk VI/1. 59–61].

4. női emlö; sîn (al femeii); weibliche Brustdrüse. *1823–1830:* A válnak elöl volt melltartója, olyan széles, hogy a válat összehúzhatták, mert a válnak kétfelöl voltak sűrün ilyenforma kapcsai, abba pántlikát, paszomántot, lapos zsinórt aggattak, és amely tartott mellén tartván az öltözö egy más kötökkel egybefüzte és szoritotta [FogE 66].

Szk: *~ébe csipeszkedik* mellét csipdesi. *1822:* anélkül hogy egyet is szolottam volna hozzá a Mejjemben tsipeskedett [K; KLev.] ✱ *~ét tapasztja* mellét fogdossa. *1592:* Vida Miklos vallia, Hogi Eniedre megiwnk vala az legini Meggiesine mellet zinte vgi Jart, mint egi teorueni felesege mellet, egiebwtis meg eolelte az legini Meggiesinet fel vincnel hogi meg zallank eggik kezeuel az melliet tapoztotta az Azzonnak, az masikat megh eolelte vala [Kv; TJk V/1. 268].

5. állati mell; piept (la unele animale vertebrate); Brust (des Tieres). *1714:* Kuvasz képére formált Asztali óra, mellyén a' Kuvasznak mutatója lévén mind (!) orab(an) bizonjos Instrumentumok által ugat fl. Hung. 72 [AH 19]. *XVIII. sz. eleje:* A' melly lo vagy Kancza fel borzadva vagyon bagyatul viseli maghat, vony kégyö fü gyökeret, a mellye hegyesibe [JHb 17/10 lótartási ut.].

6. ? mellehúsa; (carne de la) piept; Brustfleisch. *1608:* mellét le teóttem uala az asztalra [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.].

7. ruhának/páncélnak a mellet fedö része; piept (partea din față a unei piese de îmbrăcăminte/platoșă; Brustteil des Kleides/Panzers. *1630:* (Csizmadia Marton) mùtatta az zoknia mellien es az inghe vyan Veer Csepegest [Kv; RDL I. 20]. *1657:* Körmöcbányán az fejedelem vendégelvén az budai vezért láttam hogy fegyverderekat hozván elö az vezér nyíllal kézi ívből ugy meglövé, hogy mellyén az fegyverderéknak az nyílnak vasa jól általhalta [KemÖn. 78].

1686: Tizen harom Paraszt Potjolat ing; Két Arannyas ing edgjik(ne)k az melje merőn arannyal Fekete seljemmel varva; az masik(na)k az melje apro agakkal Aranyal s Fekete seljemmel varva [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1714:* Keneso szin s Viragos Bársonjbul való Dolmánj a' mellyén 15. nagjob, s az uyan 16. arany Skofium gombotskakkal ékessitett [AH 7]. *1719:* Egj olá ing mejjire való három szor (!) scofiommal és gjöngjözéssel való varrás [VassLt Wass Dánielné „aranymarhái"-nak saját kezű lelt.]. *1765:* Varga György hátra felé kezde menni, s azonnal Szabaszlai Uram néki mene, és edgyik ă másikának ăz kozsokok melyit meg fogván öszveverekedének [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall.].

8. mellszobor; bust; Büste. *1823–1830:* Innen mentünk ugyan a japanische(s) palaisba(n) lévő régiségek házaiba Faunus igen meggörbedett testtel, Caracalla melle alabástromból [FogE 183–4].

◇ **Sz.** *1886:* ha olyan igen megfekszi a Kolozsvár a melledet — hát én nem bánom, írd az Ellenzékbe vagy akiket inkább szeretsz [PLev. 141 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mellbeli 1. mellkasi; de torace, toracic; im Brustkorb. *1809:* Meg hólt Vajas Katalin Mejj-béli fulladásba [Györgyfva K; RAk 112].

2. ~ *vízkórság* ?(vizes) mellhártyagyulladás; pleurită; Brustfellentzündung. *1820:* Mlgs Baro Branitskai Josika István Ur Halálát meg előzött két három esztendőkben különősön igen sok nyavalyák terhelték a milyenek voltak a gyakort gyomor Sikulások máj dugulás, melybéli vízkorság [Torda; JHb 48 Száknovits István Aranyos szék fungens physicussának nyil.].

mellbetegség mellbaj; boala de piept; Brustkrankheit. *1570:* Vernyka Taligas Janosne, Kalara Vas Martonne vallyak, hogy Mykor More Janos Megh Betegwlt volna Mely Betegseben (!) megis holt [Kv; TJk III/2. 102b].

mellcsont borda; coastă; Rippe. *1823–1830:* Mellrevalók hasonló matériákból voltak készülve különb-különb prémekkel a pozsonyi vál, mely selyem matériából gazdagon megposzomántozva volt, belöl meg tűzdelt vászon közé sűrűn halcsontok lévén rakva, s a selyem reávarrva ez a vál ért csak a mellcsontokig felül [FogE 66].

melldaganat tumoare la piept; Brustgeschwulst. *1836:* Szilágyi István 61 éves — meg holt mej daganatban [Nagykapus K; RAk 9]. *1860:* halt meg Őzvegy Gazmár Istvánné Piros Zsuzsánna 74 éves korában melldaganatban [Dés; RHAk 109].

mellé I. *nu* **1.** vki/vmi közelébe/oldalához; lîngă cineva/ceva; an/neben etw., an die Seite js. *1562:* Azután egy péntek napra kelve, szállának Koronka mellé [ETA I, 19 BS]. *1581:* Az nagy harang Alat az mely Gradichy uolt mas felle chynaltattwk az keo fal melle [Kv; Szám. 3/IV. 10]. *1598:* Az Tamas Janos kertitol fogua az roka mezőnel ment ala az nagy nyr kezepet az uoltt az lo kert oztan ki tert az szep uiz mele az szep uiz tőuinek ala [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1635:* egy tók bort hoza ez az Jaraine, es le ule az kathona melle [Mv; MvLt 291. 50a]. *1651:* Torda Sigmond oda Mene szinte az Diosi Miklosne Asszonyo(m) Haza mellel az kert lesza melle Tarta az puskat es ugj lòue be az Hazra [M.köblös SzD; RLt 1 Marthae (!) Giorgjne (25) jb vall.]. *1774:* légy (!) aláb kél hatvaníg valo Cüvek, az part mellé [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1788:* Egy áll haj, égy pár buklival, és füle mellé valo két kis hajjal együtt [Mv; TSb 47]. *1853:* Egy ágy mellé valo tiszafa éjjeli asztal [Mv; TSb 4].

Szk: *egymás* ~ *1760:* (Az) asztalnál sem ülnek" egy más mellé, el sem kapják, hanem csak valami közelebbvaló atyafiaiasszonyok alattomban a vőlegényhez bekisérik, apja-anyjától el sem búcsúztatják [RettE 100. — "A vőlegény és a menyasszony]. *XVIII. sz. v.:* az uton elérők Fábián Josit Bartos Mihállyal egy szekéren ülvén és mihent egy más mellé érkeztünk, tsak azt mondja Fábián Josi jere verjük meg Opra Jánost az ebatát [Kanta Hsz; HSzjP Fr. Bartok (23) jb vall.] ✱ *egymás* ~ *való. 1833:* A hálo ház Két egymás mellé valo Tiszafa ágy [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

2. vki melletti szolgálatra (segítségül vmely feladat megoldása céljából); la dispoziţia cuiva, pe lîngă cineva (pentru a servi, a ajuta la ceva); in js Dienst (als Hilfe zur Lösung irgendeiner Aufgabe). *1565:* Annak vtanna ez ieowendeo mind zent Napjara gywchenek az Bestercheyekis negy Nemes zemelt feyerwary Amburus es hyon azonkeppen negy Nemes zemelt, Ezek melle hyanak zomzedchagbely zemelyeket kyk az keozteok valo hatarnak igazitasat eleykbe twggyak adny [Kv; BesztLt 42]. *1570:* Be hywattwk Az Byrakath es kenezeket az Tellyes Banffy Menyharth Reez Jozagabwl ky hwnyadhoz Tartozo wolt wolna azokath es Egheb Jambor ween Zemelyeketh az Byro es kenezek melle meg eskettuk [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.] | Byro vramat Azon keryk Mind plebanos vramal egyetembe, hogy ew kegnek legien gongiok Rea hogy kerestessenek Thwdos Embert Ez mostani praedicator Melle [Kv; TanJk V/3. 3b]. *1595:* 22 Augusti Hogi az nagi templumnak az heiazattiat ismet az zel ket helien is felhanta vala, hogi ismeg be czinaltattuk, fogattunk az Achok melle 24 Septembris Eot embert fizetünk azoknak f — 50 [Kv; Szám. 6/XIII. 41]. *1710:* Valasztá az B: C: Legények Attyának Vasárhelly Andras Uramat eő kegyle melle Beyzetzernek Szabo György Uramat [Kv; ACJk 75]. *1731:* Hogy penig senki magát ne excusálhassa, mindenik Tizedés mellé egj egj irástudo Senator Atyánkfia adhibealtassek kezekb(e) adattatvá(n) ezenn mostani Conclusumunk [Dés; Jk 417a]. *1789:* oka ne légyek ha a Zsitárok mellé Segélycsegül rendelendő értetlen Embereim által valakinek kedvetlenül történhető baja, vagy kára következnék [Déva; Ks 74. VII. 74]. *1831:* miert nem állattal kotsisnak Uraságak mellé ? [Dés; DLt 332].

3. vki környezetébe; în preajma/compania cuiva; in js Umgebung | vkinek társául; pe lîngă , alături de ; als js Gefährte. *1763:* a Nagod Gratiájahoz kivantam szegeny fiamot Nagod melle adni [Retteg SzD; TL árva Bágyi Susanna lev.]. *1801:* Az Ur Isten eő Ngokat sok szép gyermekekkel szerette meg, azok mellé sok dajka Inas fizetése, ruházattya nem kitsin gondot adott [Noszoly SzD; JHb LXVI/48]. *1854:* Gyurim boldogságára a mit jonak látz kövesd el; Vásárhelyröl hazunk egy Déákot kit 8. esztendöre meg fogadunk s it Csapon a Rostélyos házomba csendesen Tanuljanak Fin (!) Pista Boér Janosné örömöst adják Gyermekeiket Gyurkám mellé [Csapó KK; DobLev. V/1372].

4. vkihez/vmihez (beteg emberhez/kisgyermekhez/állathoz) gondozás céljából; pe lîngă cineva/ceva cu scopul de a da îngrijirile necesare); zu jm/etw. (kranker Mensch/krankes Kind/Tier) zwecks Pflege. *1582:* Eleoszeor eg Kupas

Benedeknewel bantata velle. Az vthan esmeg Eg Zilahi Azzont fogada Az felesege melle [Kv; TJk IV/1. 75]. *1587:* Zegeöttem az lovak melle egj fellaitartt. 2 Ingbe 2 Gatthiaba, 1 aba nadragba 1 hûwelj késbe [Kv; Szám. 3/XXVI. 12]. *1621:* Aszoniunk eö Flge haytatua(n) ket zaz barmot Varad fele ky, azok melle B.V. adata niolcz embert, kik Huniadigh haycziak [Kv; Szám. 15b/XI. 252]. *1741:* Allottanak bé Ménes-pásztornak Moldován Mihály és Kenyeres István, a' Nms Város Lovai mellé, kikis Hittel köteleztettek azon Lovak(na)k szorgalmatos pasztorolására [Dés; Jk 553b]. *1773:* Wass Ferentz Ur(am) kit fogadatt meg szoptato Dajkának, kis Fiatskája melle ? [Msz; BetLt 7]. *1802:* A(nn)o 1802: Die 22ik Decembris szegödtem meg az Juhaim mellé Pakulárnak Tordasi Atyim Pakulárt sz. György napig [Koppánd AF; DobLev. III/530. 1b]. *1841:* ide kerekedett Mátét vagy Buftit — ki azért jött ide hogy Rosi marhái mellé fogadja bé [Veresegyháza AF; i.h. V/1237. 1b].

5. vhová/vmihez (vmely munka elvégzésére); undeva/la ceva (pentru a efectua unele munci); irgendwohin/zu etw. (zwecks Verrichtung irgendeiner Arbeit). *1570:* Bodogh Gabriel, Ezt vallia hogi Az vezedelem vthan hogy az Kalmar Janos haza ely eget es ely theoretet ... Nagy Zombathba Zanta palhoz Menth, Ew onnath ala nem Jeohetet az Eöreksegh melle kychin germekywel [Kv; TJk III/2. 46]. *1589:* derek zedeskoris Nemely ember zeoleochkeyet el veghezwen, mywest vizen zeoleyebe, az zedetlen zeoleo melle [Kv; TanJk I/1. 116]. *1609:* az Bathori embernek harmad magaual ki az Vru(n)k Borai melle rendeltetet gonduiseleonek Adtam harom font peczyeniet d 6 [Kv; Szám. 12b/IV. 323]. *1652:* Rakoson lako Letaj Istua(n) Veres Drabant fatet(ur) tudo(m) asztis hogi mikor Barla Miklos Samuelt tartotta ... az houa kelletet penigh mindenue küldeöszte marhaja ⟨u⟩ta(n), ekeje melle az houa kelletet kezek l⟨a⟩bok uolt [Asz; Borb. I]. *1681:* A(nn)o 1681 Die 23 July Az mû kls Ur(un)k ö Naga meltosagos konyhaja melle rendeltetet Boerok ezek, kik Taborban mennek[a] Item vezetekek melle rendeltetet Boërok[b] Tar Szekeresek melle rendeltetet Boërok [UtI. — [a–c]Köv. a nevek fels.]. *1765:* én is tartozom egy jobbágy kőmivesemet is ezen Munka mellé adni [Kv; Ks 11. XLVI. 44]. *1799:* a' flaszterezés mellé Kolosvárra hozattatott Komáromi Dávid nevezetü Rab [Kv; DLt].

6. vmely ügyhöz, vmely üggyel kapcsolatban; în legătura cu o anumită problemă; zu einer/im Zusammenhang mit einer Sache. *1560:* Banffy Miklosnak Lepseni Annaßonnak az ew felesegenek kepeben valo Replicacio az elsew felelet melle valo [Kv; SLt ST. 6]. *1590:* Mihalj Kouach monda minket teörwenniel vettek Az vegezes melle [UszT]. *1598 k.:* Az feoldet tizenhat eztendeoteol fogwa valo tizede haznaual cum pena keuanniuk megh az Jteol. ha az J. tagadgia hogy az mienk ne(m) leot volna, es tizedebe ne(m) kerte volna az Jnek az Attya Galpal (!) ki fogunk s az myt lehet bizonittunk ez melle teoruentis kerjuk, protestatur ad vlteriora [i.h. 14/47]. *1648:* Kapusi Szabo Andras citaltatua(n) obligatoriaia melle Velczer Martont, es actiot mouealúa(n) ellenne proponallia hogy az fl 87 forintrol eppen nem contentalta [Kv; TJk VIII/4. 265]. *1735:* A Nemes Mészaros Czeh Hentesseggel előtő Atyankfiait Instantiajok melle Certificalva(n), de Dje 21 Januarii az Hentesek ellen Instantiojokat be nem adtak, azert az Hentesek Protestal(na)k [Dés; Jk 451b]. *1761:* az Törvényes Cautiok és Praeservatiumok mellé Jobbanis ragaszkodom [TKl gr. Teleki Ádám kezével]. *1806:* Weress Samuel Ur bizonyos Környül-állásra nézve Sietve lejendö Haza Menetele, kéntelenittetett a' Ratio mellé tejendő Relatio tételre egy fél Arkus Albat Subscribalni [Szék SzD; RLt O. 2 Kasza József kezével].

Szk: *becsü ~ hív* vmi felbecsüléséhez hív/kér. *1827:* Rátzkövi István Uram — azt felelte azt a betsűt meg nem fizetem mert te engemet soha betsü melle nem hivtál [Mezőbánd MT; DobLev. V/1120 mell.] ✱ *divízió ~ hív/szólít* osztozáshoz hív/kér. *1745:* Illjen okon kelletett nékem az It ö Kglmét Divisio mellé hinom, hogy négy Gyermek maradván az Anyai Jusban illő hogj rata portiojok kiadattassék [Torda; TJkT II. 9]. *1747:* Illyen okon kelletett nekem az Jnctusokat Divisio mellé szollittanom, hogj t.i. néhai Férjemmel Bőjte Nagj Samuellel appropialta(m) edgj Joszagot subdividaltatni in duas aequales partes kévánom [uo.; i.h. III. 124] ✱ *a dolog ~ ereszkedik* (érdemi) tárgyalásba bocsátkozik. *1739:* A.A. respondent ö kigjelme az appellátát vonassa ki és ereszkedgjünk a Dolog mellé [Dés; Jk 317a] ✱ *gráciája ~ tartja dolgát* a neki adott kegyelemhez ragaszkodik. *1606:* mostis az noúú(m) mellet az Bodogh emlekezetú Boczkay feiedelem Gratíaía melle tarto(m) dolgomat. A dicit per p(ro)cur(atorem) Michaelem de Bogartfalúa, Keseö mostis az Gratia melle tartani az Jnek az dolgot, mert teörúenjek lett erre [UszT 20/12] ✱ *testamentum ~ hív. 1599:* Molnos Janos vallja enys eggyk testamentarius voltam, mely testamentumot pechjeteonk alat Attunk ky. Amy azt nezy hittake Makraj Catalint az testamentum melle auagy nem azt hogy lattam volna nem tudom [Kv; TJk VI/1. 349] ✱ *a végezés ~ tartja a dolgot/magát* vmilyen dologhoz végzés szerint ragaszkodik. *1590:* Mihalj Kouach fel Alla falu kepebe(n) Azt monda minket teörwenniel vettek Az vegezés mellé my azerth Az vegezes melle tartjuk dolgúnkath [UszT]. *1603:* Az Actorok telliesseggel czak az végezes melle tartjäk az dolgot mint az lewelbe megh vagion Irüa. czak hogy azzal men(n)ek eleb hogy mjert eók az vegezes melle tartua(n) magokot, megh ne(m) attak eppen magoknak keuan(n)jak [i.h. 17/1] ✱ *vki szava ~ szólhat* vki szavával kapcsolatban szólhat. *1653:* Ezek uta(n) protestalok hogi feleletit ezekre megh halua(n)[a], enis[b] feleletemett uythassam, es szaua melle szolhassak [SzJk 71. — [a]Az alperesnek. [b]A felperes] ✱ *vmi ~ tartja magát* vmihez ragaszkodik, vmi szerint eljár. *1595:* Az mint penig bizonytottal wdö elöth kinek massat vöttem azra is azt mondom hogy az bizonsag vallasa erötlen mert en chiak az prokator hivatal melle tartottam magamoth [UszT 10/13]. *1600:* J. Wdwarhely warossa Elseöben Zolunk az Zenth Jmreh vczaban lakok felol Ezt attuk eö Naganak eleibe hogy illie(n) igassagal birtuk eöket, nem is bochattiuk innet eöket, hanem az feiedele(m) eö Naga lewele melle tartiuk magu(n)kat [i.h. 15/258].

7. vmivel együtt, vmihez csatolva; împreună cu ceva, anexat la ceva; mit etw. zusammen, einer Sache beigelegt. *1834:* a' Tiszt a' régius documentumait is tartozott volna a' Szám adása mellé be adni, mind addig az ideig a' mig a' ki nevezett régiust hivatalától el mozditottam [Somb. II]. *1843:* a zalatnai királyi uradalmi igazgatóság a múlt év október 3-án ... ezen jegyzőkönyv mellé tett feleletét küldötte hozzám [VKp 135].

8. vkihez, vki személyéhez/házához; lîngă persoana respectivă, la cineva; zu jm/js Person/Haus. *1736:* 9 Esztendeig ben az udvarban laktam kertesz voltam, és hogj az udvarbol ki kerezettem Iffiu legeny lévén, a Bátyam melle mentem és

eö kglme kűlen akart szolgáltatni [Récse F; JHbT]. *1757:* Ifiu Legény korában Sipos János, néhai Székelj Sámuel uramnál szolgálván a szolgáloja mellé ferkezet s meg nevelte a hasát [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8]. *1804:* a Néhai Ur halála után Rutkai veje szállott a Néhai Aszszony mellé, a kiis nem hogy segitette volna az Aszszonyt, hanem még mindeniből ki ette, és el praedálta, mivel igen rosz Gazda volt [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 4a].

Szk: *az atyafiak ~ vonja magát* a rokonsághoz húzódik. *1787:* Bátorkodom alázatoson instálni Nsgod a szegény gyámoltalan öreg Bátyámért ki már két héttöl fogva szorult mellém a Nsgtok kegyességekb(en) bizván, mig az Isten bé hozza az aratást, talam azután a szegény attyafiak mellé vonja magát legalább a meg évő kenyérre réáis szolgál [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *egymás ~ állnak. 1655:* Rettegen lako Varga Eörzebeth Moldvai Andrasne kivan absolutiot Uratol Moldovai Andrastul, illyen okokra nezve: Annak elötteis el hagyta volt, ugymint 5 esztendokkel, de akkor bizonyos compositio alat ismet egymas melle allottak [SzJk 78]. *1677:* A' Mely Oláh Pap igaz ok nélkűl divortialna valakit, avagy más valláson valokat copulalna vagy ollyanokat, kik az Ország végezési szerint valo uton és modon nem szabadittattak egymás mellé állani vagy ha kikkel Ecclésiát kellene követtetni, s' el-mulatván, mind az illyen Papokat ha az Esperestek meg nem büntetnék érdemek szerént a' Tisztek admoneallyák az Esperestet [AC 15] ✱ *férje ~ jön* férjhez megy. *1794:* Csipkés Mári Aszszony midön Férje mellé jött ... 1 Szuszékat, 4 Hordot, és a' féle aproság Házi portékákat hozott [Asz; Borb. I] ✱ *férje ~ visszajön* férjéhez visszamegy. *1782:* egy Irimiá nevezetű emberrel Magyar országra ki-szökvén, s oda koboralván édes Annya jött visszá Férje mellé [M.fodorháza K; Eszt-Mk] ✱ *maga ~ (be)fogad. 1753:* Constál világoson, hogy Lázár Gergelyt maga mellé fogadván N. Lázár István ... facultássa szerént valo adaja accrescalhatott volna Circiter 12 forintokra [Sf]. *1823–1830:* Egykor a mesternek, Vályi Pálnak azt mondottam, hogy ha egy tisztességes öregasszonyt kapnék, befogadnám magam mellé [FogE 281] ✱ *maga ~ elhív. 1747:* Lala János Exponállya ennek előtte circiter 30. Esztendőuel az Atyám Lala Barbuly nem Supportálhatván maga rész örökségének a terhét, el hivta volt maga mellé ... Lala Mátyás névű attyafiát [Kismuncsel H; Ks LXII/20] ✱ *maga ~ hívat* feleséget magához/házához hívat. *1755:* az Aszszony minden igaz oknélkűl el hadja nehai Atyankat, az Atyám eleget hivatta maga mellé nem ment viszsza [Albis Hsz; BLev.] ✱ *maga ~ kíván. 1694:* Petki András jegyes matkajat Darna Sárat kivánnya maga melle [SzJk 281] ✱ *maga ~ vesz. 1729:* Bőszörmenyi Balogh Lőrincz, a' tavasz tájba hütlenűl tőle el szökőtt Feleséghére ugjan rá akadván, magha mellé vévé, oly conditioval hogy soha többe tőlle el nem Szökik [Kv; TJk XV/7. 67]. *1819:* Vedd magad mellé el ebbedett Ötsédet [M.régen MT; Pf] ✱ *ura ~ áll* férjéhez visszamegy. *1629:* (Simonfi Gáspárné) monda aztis, hogy eö kesz inkab az pelenger alat el ütetni az feiet hogy sem mint az Ura mellé állion [Mv; MvLt 290. 188b]. *1639:* Töreök Janos Feleseget Farkas Annat citaltatta volt eleónkben, hiuatua(n) hiti melle, de az Azzoni nem akart, sem nem akar ura melle Tőreők Janoshoz allani, mivel Urat Impotenciaual vadollia [SzJk 45].

9. vmibe (vmely hivatalba/tisztségbe/társadalmi állapotba); în ceva (intr-un serviciu, într-o funcţie/stare socială); in irgendwas (ein Amt/eine Würde/einen gesellschaftlichen Zustand). *1634:* kerdem ... hogy vagione kedue az fianak hogy haza mennyen az szolgalat melle | Töke Istva(n) en velemis hivatta haza az szolgalat melle Körtouelyfai Martho(n)t [Mv; MvLt 291. 4a]. *1692:* Én Homorod Szent Mártoni Biro Samuel ... az Erdélyi Guberniu(m) mellé literaru(m) et Archivari Conservátora rendeltetvén, Esküszöm az egj igaz Istenre hogy ... az kezembe forgo pecséttell semmiképpen ne(m) abutálok [Bonchida K; Törzs]. *1779:* Sigmond Bátyád az Innepekre Szent Benedekre ki fordult házatok meg tekéntésére, megint bé megyen Vásárhellyre szolgálattya mellé [Ks 28. VII Daniel Zsófia aláírásával].

Szk: *hivatala ~ áll* hivatalba lép. *1797:* én már akkor Hivatalom mellé állottam vala [Kolozs; Told. 42/24] ✱ *jobbágysága ~ visszamegy. 1663:* Szücz Laszlo ... el ugrek az Nehai ⟨Re⟩ttegi Istva(n) Ura(m) hazatul ... Tudom ez haborusagos üdöben hogy viszsza ment ... iffiabik Rettegi Istva(n) Ur(am) földere iobbagysaga melle Oroszfajara [Retteg SzD; RLt 1 Varga Sigmond (40) vall.] ✱ *jobbágyság ~ citál. 1630:* Kozaruarj Borbara aszony kwlde en hozzam Szakacz Marton neüeö szolgaiat hogi it ügian Désen lako Pocz Jstvan vramat citalnam a Jobbagisagh melle az longus processüs szerent minthogy Pocz Istüannak az Attia Pocz Tamas Kozarüarat[a] eöreökeös Jobbagia volt volna [SLt CD. 9. — [a]SzD] ✱ *szolgálat ~ áll. 1765:* ez a familia[a] eleitöl fogva helyt nem tarto volt telelni igen szerették ki ä Szilágy felé menni de Nyaralni mindenkor haza jövén szolgálat mellé állottak [Gyeke K; Ks 5. XI. 10 Bogdán György (55) jb vall. — [a]A Horvath].

10. vmihez kiegészítésül; în completarea a ceva; zur Ergänzung einer Sache | vmin kívül/felül; în afară de ceva, pe deasupra a ceva; außer/über etw. *1570:* Az eleby gywlesben Rendelt, Varas adaya Melle, kylemb kylemb zwksegnek Beh tellesitesere, Az felekyekre[a] Rendeltek adoth fl 25 [Kv; TanJk V/3. 5a. — [a]A Kv melletti Felek lakosaira]. *1617:* Az peoreós azzony monda hogy akazzatok feól hagymat ... Aztis monda az azzony hogy Akazzatok Egi kis kenieretis melle [Mv; MvLt 290. 25b]. *1654/1681:* Nyerges Tamboras Mihok ... Haczogh Varosombeli Nyeregh gyarto ... az mikor en szamomra dolgozik napiaban praemondaba(n) Czipoja, melle Turo avagy Sajt fel fel font egy Budai Icze bora jarjon [VhU 470–1 Zolyomi Miklós ad. lev.]. *1680:* ezek[a] az Pünkösti ado melli szoktak adni ezüst pénzt fl 1 //. Az Karacsoni ado melli penig Hal penszt denar 50 //. szoktak adni [Korb F; ÁLt Urb. 73. — [a]A korbiak]. *1759:* Száz forint mellé maga jokorottyábol (!) igirt légyen meg száz forintat [Koslárd AF; BfN dobozolt anyag XV]. *1842:* a Széplakrol küldett 7. forint mellé tettem 13 Rfrtot [Nyárádtő MT; SLt Vegyes perir.].

11. vki számára; pentru cineva; für jn. *1681:* Andreas Nagj de B. Varallya procurator(em) constituit pro suâ parte Michaelem Kovats ki altal azt feleli hogy az nyavalia tötte alkalmatlanna aszonj allat melle, mikor el uötte Nagy Katat akkor nem volt impotens [SzJk 154].

12. vkinek/vminek a pártjára/oldalára; de partea ..., alături de ...; auf die Partei/Seite js/einer Sache. *1565:* Nagy-Bányát a németek akkor megvevék, mert a király népe ugyan megadá nékik, és Serédi István hamar a németek mellé álla [ETA I, 23 BS]. *1602:* Kereztur falwarol az kik cziazar ő felsegy húsege melle, keseben Eskwttek meg ezek[a] ezek az hütre nem esküttek[b] [UszT 17/14. — [a–b]Köv. a nevek fels.]. *1614:* Nagy András ... Forgács Zsigmonddal bé is jött vala Báthori Gábor ellen, de itt benn ismét magát gondolván, visszaálla Báthori Gábor mellé [BTN[2] 59]. *1661:* azt gondolo(m) Kgls Ur(am) azert ebelkednek ä

katonai hogi Maros szeket s ot körül levő Varmegieket vonhassak el hogi fel ne ülhessenek Ngd melle [Küküllővár KK; KJ. Balasfi Zsigmond a fej-hez]. *1678:* fel veszi az ott valo hadakot, és Beldi Pal mellé le mégjen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1710:* A kijött magyarok közül sokan Thököly Imre mellé állának [CsH 163]. *1753/1781:* Kun Miklos úr fel serdülése alkalmatosságával az idő meg háborodván Rákotzi Ferentz fejedelem mellé álván Gavaleriara ottis volt mind le tsendesűléséig a szélvésznek [Algyógy H; JHb LXXI/3. 192 Lup Filip (88) jb vall.].

Szk: *a békesség ~ áll. 1603:* kenzeritesböl kelletet az bekesseg melle allani, és Csaszar ő fge az mi kegyelmes Wrúnk kedúetlensegeben esni [Kv; TanJk I/1. 453] ✱ *a falu ~ hív. 1597:* Zent Kiraly falua perlekedett az tilalmas Tsere Farkas gyepy neúy hely vegett Ahogy nemely emberek vittek ben(n)e, Marthon Janost pedigh az falú melle hitta egy resze pedígh az falúnak ellengezek hogy rezze ne(m) volna ben(n)e, de ugy techek teóruenj zerenth hogy ha kj akariak belölle vetny teorúe(n)nyel vessek kj, myert eóis falús fęl, es az falus biro hitta a falú melle [UszT 12/6] ✱ *vki ~ adja magát* **a.** vki pártjára áll. *1619:* (A) keresztyén fejedelmek, országok most az csehek és magyarok mellé adták magokat, de ezt hallván, meg kezdik magokat vonni, és ki-ki azon lészen, mint békélhessék meg Ferdinandussal [BTN[2] 398]. — **b.** vkihez csatlakozik. *1574:* Barany Pal. Zas Andras tĕmeswary Andras azt valliak hogy Nemely Nap egy vasárnapon ky Ieot Adam az varga lazlo hazatwl Es aggia Agoston Melle Magat, Mykor egymass mellet leonek volt, Eok hallotak valamy feddeodest keoztek vgy veotthek ezekbe hogi egybe haborotak [Kv; TJk III/3. 345] ✱ *vki ~ csapja magát* vkihez szegődik/pártol. *1710:* a fejedelemasszony Bánffy Dénes halála után nincs senki, akihez úgy bízhatnék, mint Telekihez és ha Teleki Mihály ellen insurgálnak, amaz mindjárt a fejedelemasszony mellé csapja magát, s onnan szép szóval ki nem vehetik [CsH 133–4] ✱ *vki ~ megy* vkihez csatlakozik. *1575:* Balogdy Farkas Be hywassek, Es meg Erchye Byro vram teolle kyk legienek az teóby kyk Akarnak az feiedelem Melle Menny, Es otth Zolgalatiokat meg Mwtatny [Kv; TanJk V/3. 123a]. *1710:* Mégis három hét múlva hiti ellen kiszökék Rhédai Ádám a várból, otthagyá a feleségit, s Rákóczi mellé mene[a] [CsH 347–8. — [a]1704-ben] ✱ *vki ~ tartja a hűséget* vkihez hű marad. *1678:* vgy czelekedgjék minde(n) Ember, hogj az mi Kgls Urunk eo Nsga mellé tarczia az hűséget, más fele ne cavellalyon, mert bizony fel akad érette [LLt Fasc. 120].

13. vki javára/érdekében; în apărarea/interesul cuiva; für js Wohl, im Interesse js. *1667:* Mihalcz Mihaly vram tartozzek procuratort, Farkas Istua(n) vra(m) Es felesege, Donat Katha Aszszony melle allatni [Ikafva Hsz; Borb. I].

14. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *hite ~ hív* házastársi esküjéhez visszahív; a chema înapoi la domiciliu conjugal, cerînd respectarea legămîntului de căsătorie; zu seinem/ihrem Eheschwur zurückrufen. *1628:* Mezeő Mihalj az eő Felesegett Dombi Erse(be)tett hiti melle hia haromzeór (!) hogi eő nem aszert veotte el hogi el vezne tölle hanem hogi vegiglen mint io hazasok egiöt laknanak [SzJk 25] ✱ *hite ~ hívat* házassági kötelezettségéhez visszahívat; a chema înapoi la domiciliu conjugal, prin intermediul cuiva, cerînd respectarea legămîntului de căsătorie; an seinen/ihren Eid/Schwur (er)mahnen lassen. *1639:* Tőreök Janos Feleseget Farkas Annat citaltatta volt eleónkben, hiuatua(n) hiti melle, de az Azzoni nem akart sem nem akar ura melle Tőreők Janoshoz allani [i.h. 45]. *1679:* Egy nihanyszor hivatta hűtl melle ne(m) jött s — nemis akar jüni [i.h. 139] ✱ *hite ~ jön* házassági esküjéhez visszatér; a se întoarce acasă, respectînd legămîntul de căsătorie; zu seinem/ihrem Eheschwur zurückkehren. *1639:* monda Gergeli kovacz hogi eő azirt iöt haza hogi azt hallotta oda ki magyar orszagba(n) hogy eötet hámi (!) hitüe akarjak tenni, de eő az eö hiti melle iöt haza, hogi ki akarja magat tiztitani belöle abbol az rut hirböl, nem akar benne fekenni [Mv; MvLt 291. 173b] ✱ *hite ~ redeál* 'ua.' *1691:* Tárkányi Kata a' Törviny szerént redéált volt hüte mellé Férjéhez de a' Férje repudialta [SzJk 254] ✱ *hite ~ (vissza)kíván* házassági esküjéhez visszahív; a chema înapoi la domiciliu conjugal, cerînd respectarea legămîntului de căsătorie; zu seinem/ihrem Eheschwur zurückrufen. *1655:* Laszlo György jelenti hogy felesege Jlona nevü hűtötlenül el hagyta, az üdő alat mig az földes Uranak fogsagaban volt volna. Mivel pedig nem messze, hanem czak Arpaston volna, hüti melle viszsza kevannya feleseget [i.h. 77]. *1689:* Benécs Thamás Tárkanyi Katát Feleségét hüti mellé kivánnya Tarkányi Kata Nem redeál [i.h. 242] ✱ *hite ~ visszavisz* házassági esküjéhez visszavezet; a aduce înapoi la domiciliu conjugal, cerînd respectarea legămîntului de căsătorie; zu seinem/ihrem Eheschwur zurückbringen/führen. *1684:* Mivel két esztendöktöl fogua(n) nyavalyias Szabo Mihally csak periclitalt felesege Ratz Sofi miat szama nelkül hagyta el mostis tsak szellyel koborol, hűti melle egy nihanyszor visza vitte s el hagyta, magat hűtetlenne teue(n). mint hűtetlentöl Ratz Sofitol absolvallyiuk [i.h. 201] ✱ *hit ~ visszaáll* házassági kötelezettségéhez visszatér; a se întoarce acasă, respectînd legămîntul de căsătorie; zu seiner/ihrer Ehepflicht zurückkehren. *1833 k.:* tisztelt ferjem masod magával el fogot, s hazi (!) vit a maga Házához 's ottan ekkor Simogato 's magát illetlen tetteiböl meg jobbitto igereteivel hizelkedet, 's engem arra bírt Hogy viszont az Hit mellé viszsza állottam [Usz; Borb. II] ✱ *kár ~ áll* kártérítést vállal; a se angaja la plata pagubei; Schadenersatz übernehmen. *1768:* Báttya! ne hajtsd bé ezen Marhákot ihol adunk Zállogot, két Vas Villát, s egy Szürt ha valami kárt tettek betsültessük meg, s készek leszünk ā kár mellé állani [Mezőmadaras MT; BK] ✱ *mátkasága ~ áll* mátkasági kötelezettségéhez visszatér; a reveni la angajamentul făcut la logodnă; zu ihrer Verlobten/Brautpflicht zurückkehren. *1683:* Balog Janos fel szabadittatasat kivannyia Küküllövarine Suska Aszonyal valo matkasaga alol. Deliberatum. Mivel Küküllövarine, Suska Aszany, matkasaga melle nem akar állani, mi ez ifjjat Balog Janost kötelben ne(m) tartyuk [SzJk 191] ✱ *a szent hit ~ állít* házassági esküje helyreállítására kötelez; a obliga soţul să-şi respecte legămîntul de căsătorie; zur Herstellung seines/ihres Eheschwurs zwingen. *1833 k.:* esedezem a ns Presbiteriumnak, hogy ha lehetne Férjem Keresztyéni Férji kötelessége, és az Szent Hüt mellé állittani a köztünk fen forgo s háboruság okait közöttünk le Csendesitteni [Usz; Borb. II].

15. *-nak, -nek* ragos fn mellett; urmat de un substantiv prevăzut cu sufixul *-nak, -nek*; neben einem Substantiv mit der Endung *-nak, -nek: ~ adja magát vkinek* kb. vkihez fordul; a se adresa cuiva; sich an jn wenden. *1664:* édes Sógor uram, Kegyelmed is adja mellé magát Barcsai Tamásnak, mintegy kérdezve csak, in quo praedicamento van most Örményes dolga etc ? [TML III, 2–3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *~ áll vkinek* pártját fogja vkinek; a lua partea cuiva; js Partei ergreifen. *1577:* Tartoznek Almadj andras

melle allany cachkan marto(n)nak, es oltalmazny wtet töruynj zerynt [M.légen; JHbK XIII. 36].

II. ik-szerű haszn-ban; cu valoare de prefix verbal; als eine Art Verbalpräfix: *~áll* **a.** elfogad vmit, aláveti magát vminek; a accepta ceva; etw. annehmen, sich einer Sache unterwerfen. *1591:* Az chaplarok keonieorgeseket megh ertettek eo kegmek Az vasarbirak giwichek be eoket, es az Instructiot oluassak el eleotteok, akkik melle allanak vyologh eskessek megh eoket [Kv; TanJk I/1. 167]. — **b.** beleegyezik vmibe; a fi de acord cu ceva; mit etw. einverstanden sein. *1607:* Egymas keozeot kjnaltak Pal Deakot hogj hozza Valcza de Ne(m) allott melle [Mv; MvLt 290. 8a]. — **c.** házastársához visszamegy; a se întoarce la soțul său; zu seinem/ihrem Ehepartner zurückgehen. *1699:* Sebesi János(na)k meg izentessék hogj ha a' Városba bé jöne is, a' Templomban ne járhasson mind addig mig magát nem justificallya. Hasonloképpen a' Feleségenek is meg izentessék, hogj mellé ne allyonn addig, másként excommunicaltatik [Kv; SRE 60] ✱ *~ állhat* elfogadhat vmit; a putea accepta ceva; etw. annehmen können. *1776:* (A sertéspásztor) ha makktermés lészen az határon, s kedve leszen hozza, mellé állhat[a], olyan conditióval pedig, hogy Szentmihály-napba, tolló-szabaduláskor tartozzék az kevés sertést is őrizni, akit elejbe hajtanak [Taploca Cs; RSzF 188. — [a]A szegődményhez] ✱ *~ ereszkedik* melléáll, pártfogol; a sprijini/susține/proteja; jm beistehen, jn unterstützen. *1670:* Lehet, vagyon is, bizonnyal hiszem, több titkosabb oka is az ő beküldésinek, de azok nem pennára valók. Hogy Nagyságod böcsülettel lássa, az szükség, de igen mellé, kegyelmes Uram, nem kell ereszkedni [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez] ✱ *~ fekszik* a se culca lîngă cineva; sich neben jn legen. *1573:* Teglas Antal es Balint valliak Bort arwlwnk vala Az labas haznal Azzoniom haromsor Izene hogy beh vennwk az chegert es haza Mennenk, Mert Mas dolgunk volna odahaza, mjkor haza Mentunk volna, otth Ennwnk es Innwnk ada oztan My az hazban estwe hwl az santa[a] hal az aztal mege vonwk Magunkat, Ely Ieowe ketzer kerestury es Nem Engede Neky az santa, Azwtan harmadsor hogi ely Ieowe Melle fekwek az Santa Engede Neky [Kv; TJk III/3. 62a. — [a]Sánta szolgálóasszony]. *1761:* In figura Judicy maga az Incta sem tagadgya hogy a katona mellé feküt, hanem egyeb Consequentiakat tagad [Torda; TJkT V. 41] ✱ *~ gondol* hozzágondol; a adăuga în gînd; zu einer Sache hinzudenken. *1662:* a törvénynek nem csak egykét cikkelyére köteles az király a királyt tiszteljed csakhogy eszekbe vegyék, hogy mellé kell gondolniok mindjárt ezt is ne vágyódjál a te felebarátodnak se házára, se feleségére [SKr 690] ✱ *~ megy* kb. vkihez odamegy; a se duce lîngă cineva; zu jm hingehen. *1583:* Mezaros Albert vallia En kerem vala az eokreóket viczey Andrastol eleobe, De enneke(m) Ne(m) Ada, Tehat az vta(n) lata(m) hogy Melle me(n)t vaida Jacab, En Ne(m) tudom veotteye meg vag Ne(m), de lata(m) hogy Ala haita [Kv; TJk IV/1. 193] ✱ *~ rendel* (kísérőül) valaki mellé kirendel; a ordona cuiva să meargă cu cineva (ca însoțitor); (als Begleiter) an die Seite js beiordnen/bestellen. *1657:* az fejedelem is az fejedelemasszonyt fiaival kiindítá Váraddá, kisírőűl mellé rendelé Huszár Mátyást marusszéki circiter négyszáz lovassal [KemÖn. 173] ✱ *~ vesz* **a.** (segítségül) maga mellé vesz; a lua cu sine ca ajutor; zur Hilfe an die Seite nehmen. *1573:* porkolab ferenczne Azzonyom Melle vewen zolgayt es iobagyt hazam Aytayara fegyweres kezzel Embereket Allatot [Fráta K; SLt S. 12]. *1638:* Azuta(n) melle uön Biro Ura(m) egj nehaina(n) bennünkőt [Dés; DLt 402]. — **b.** magához vesz/fogad; a lua pe cineva la sine; zu sich nehmen. *1584:* Halasz Alberth vallia az eggyk Rezt oztozas zerent Barat Istwa(n) veowe kezeheöz Az Azzony zamárá, kit melle veót vala, hogy Ne(m) ezes[a] vala [Kv, TJk IV/1. 383. — [a]Olv.: eszes].

melléadott I. *mn* vki mellé rendelt; care a fost pus la dispoziția cuiva; jm beigeordnet. *1691:* Az azon Statiobeliek sőt azokon kivülis excurráló, s, utazo vitezek miattis, vagy azon szegényseghnek, vagy akarkinek akarmi panaszok lehessen, azoknak mingjárt per Inquisitione(m) menynyen vegére, és keressen értelmes Auditort vagy vallato Regiust és osztán az Inquisitioval edgjüt külgje emberséges mellé adott Emberekkel egjüt oda az szegény panaszlo Embert az Német Tiszthez es satisfactiot kérjen [Kv; Törzs].

II. *fn* vki mellé rendelt személy; persoană pusă la dispoziția cuiva; jm Beigeordnete(r). *1590:* Az vice kiralj biro Niuytodi Demeter teob melle Adottakkal egyete(m)ben dúlni akart; Az Gothart koúachj fia Gothart Balas meg ytette az Eókleúel Antalffi Thamast, mely ytest egj bizonsaggal megis bizonytak az dulok [UszT].

melléhívás vki melletti tanúságtétel; mărturie în sprijinul cuiva; Zeugenschaft für jn. *1689:* Kozma Mihálj mint I. Attjafianak melle hivasara kevankozik Kozma Istvánra [Kovászna Hsz; HSzjP].

melléje I. *hsz* **1.** vki (közvetlen) közelébe, vkihez; lîngă el/ea, la cineva; in die Nähe einer Person, zu jm. *1584:* Anna Huzar ferenczne vallia Im ez el mult haitaskor mellem wle a' vargane Annia kerdem teolle Myert volna oly beteges zinew es vgia(n) beteges is az vargane a' leania [Kv; TJk IV/1. 274]. *1586:* Zekeres Mihaly vallia, ez el mult eztendeoben ez el mult eozzel Estwe kesen az keomalj zeoleobeol Ieoweók vala az zeoleoben latam ez olah petert, melleie Menek es mondek Mit Iarsz te it, Ne(m) volna Neked Zeoleod ith [Kv; TJk IV/1. 567]. *1590:* Egy Jambornak leaniat el hitette es el hitta ... Itt most vgy lakik velle mint parazna paraznawal. Ebeden vaczioran melleie wltety mint mas Jambor feleseget [Szu; UszT]. *1597:* Mierthogi Feórkeoly Mihaly harom Nemoba hatta magat az bizonsagis ige(n) rea zolgal mind felesegere magara fiara, Azert deligh allyanak az kalodaba az fiath is melleie keossek [Kv; TJk V/1. 108]. *1607:* Az vta(n) az Bencedj Balassj Mihalys mellem Jarúla monda En kegdnek illjen tudomant tezek hogy az Galambfalúy reszbe ne szalj, mert azt az Atiafiak ne(m) hadgyak [UszT 20/64]. *1644:* Jwue oda mellem Matthias Deakne, Nagj Jay zoual monda hogy mint veztette Marto(n) Deak az kariat [Mv; MvLt 291. 429b]. *1724:* te is Ersok azt monta Vr(am) ha jódat akarod, keress leánt melléd, mert téged is ér valami, amint hogy velemis akart közöskődni, de meg montam, ha Ur(am) kgld úgy tselekszik velem, bizony mingjárt el hagjom kgld(e)t [Póka MT; BK. Ersók Tollas Gergelyné (32) ns személy vall.]. *1843:* Most is azt mondom, hogy fiokokat[a] hordottunk őszve két hellyre, s a' szekereket melléjek huzva ugy rakadtunk meg [Bágyon TA; KLev. Bottyán Mihály (38) vall. — [a]Értsd: szénaboglyácskákat].

Szk: *~ férkezik. 1775:* De hogy az Ur a Házamat másnak adgya meg nem engedem mert aki hozzá nyul ha akkora lesz is mint egy Ház le vágom en fejszevel ha melléje férkezem [Méra K; AggmLt C. 73] ✱ *~ teszi a testét* vki mellé

fekszik. *1793:* üssen meg a' menkő Siket bolondja, soha többé mellém nem tészed a' tested [Koronka MT; Told.].

2. vkihez, vki melletti szolgálatra (segítségül/kíséretnek); la dispoziţia cuiva (ca ajutor/însoţitor); zu jm/zu js Dienst (als Hilfe/Begleitung). *1570:* Mi az El wezet lwnak Nyomat wyweok az My hatharwnkbol wermessy hatharra, Es otth az wermessyeketh ki hyvok, Nygh Emberth Erezzenek, kyk az Karos Embernek azt mondak, Jm kyzek vagyunk Segythchyget melled adnwnk Myndenwt Keresd megh a my hatharunkon [Bongart BN; BesztLt 77 Vallató jel. Dob. m-hez] | segyttsygethys kyzek wolthak Melleye adnya, kywel meghys kynalak az karos Embert [Wermes BN; i.h.]. *1573:* Rendeltek, Az zas vraim keozzwl Syweges Gergelt, Az Magiar vraim keozzwl Sombory Ambrust, keryk eo k. Byro vramat hogi zolgat agion Melleyek es Minden zegitsegel legen hogi Eleh mehessenek az varos vegezeseben [Kv; TanJk V/3. 85]. *1595:* Bernardus Waltherus, Maria Azzony öfge Camerariussa ţert meg: Wrünk ö fge Gyulafi Lestart atta vala melleie, hogy el keserye [Kv; Szám. 6/XVIIa. 58 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1633:* Monda az biro, ihon az varas zolgaiat es egy polgartis ... adok melled [Dés; DLt 376]. *1677:* A' Vármegyéknek Tisztei, tisztek és kötelességek szerint, hivatallyokat illető dolgokban, minden meg-külömböztetés nélkül ... el járhassanak ... Ha hivatallyokban elö nem bocsátanák öket, brachium-is adassék melléjek [AC 117]. *1782:* Ats Prust Adam eö kegyelmét fogattam meg azon uj házaknak Fedelei alatt lévő fábol léendő egész Strakaturfák ki faragására, felrakására és ahoz kivántato minden átsi felső Munkáinak végbe vitelere ád az udvar melléje négy négy embert [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1805:* Groff Kornis Gábor Ur eö Nga Rusori Dominalis Bírája Kádár Juon kére minket az iránt, hogy a mellénk Convocálando Emberekkel mennénk el occulatiojára azon Gátotskának, melyet ö köttetett a Csernefalvi Határon [Rusor H; Ks 92].

Szk: *~ fogad* maga mellé fogad. *1603:* Gall Janos vallia hallottam Kaytar Jstwantul hogy monta, hogy nem elegseges eo azoknak az Marhaknak ki vagasara, vgy mondam neky, hogy fogadgia melleie Kun Martont [Kv; TJk VI/1. 650] ✱ *~ vesz* (segítségül) maga mellé vesz. *1567:* (A) iambor harom zemlieket mellem veuen oda wyzaknara mentünk ... es mindenik fel az w igassagokat ele proponaltak [Vizakna AF; TT 1881. 190]. *1627:* En el menek az Vram paranchiolattia zerint vgian egj Somosdi embert veok mellem Jarok az erdöt [Ákosfva MT; BálLt 82] ✱ *maga ~ fogad.* *1722:* hogy idegen Embereket fogadtanak volna vagy edgyüt vagy masut, magok mellejek vagy Conjungaltanak volna nem hallottam Senkitöl [Alparét SzD; JHbK XXXVII/14] ✱ *maga ~ vesz.* *1818:* az Unokám engemet ha meg ól, Ugy is ért Gabonája vagyok az Istennek ha eröszakos halált kell szenvednem, azért a' Te Lelked fog számodolni, mert ha magad melléd vetted volna, Ugy ötet is mint a Tékozlo fiut meg nyerted volna [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321-hez Palatkai Anna fiához].

3. vki őrizetére; pentru a păzi/escorta pe cineva; zu js Bewachung. *1726:* engemet vetenek melleje három forint birsággal hogy edgyiket kötve vigyem Tordara, az masik mellé mást vetének ugy vittük Tordara [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Bune György (50) jb vall.]. *1774:* Midön Fogságra vitetet volna, Gannya Mitra engemet vetett Strásának a Falusi Biro melléje [Bábahalma KK, Ks 19. VII]. *1822:* a Falusi Biro ... késéröket rendelvén melléje [Peselnek Hsz; HSzjP Gligor János (82) col. vall.].

4. kisgyermek/állat gondozására; pentru a îngriji un copil/animal; zu irgendeinem Kind/Tier zwecks Pflege. *1597:* Zabo Bartosne Anna wallia, Az leannak az Job Annia cziak halala eleot harmad nappal hiwata wala hozzaya hogi vennem fel az munkat mennek Gellienne Azzonyomhoz kerue(n) azon hogi az leannak venne fel gondwiseleset ... hogi halala vthan az leany az eomaga hazanal laknek es ven azzont zerezzenek melleie [Kv; TJk VI/1. 56]. *1786:* méltoztassanak Nsgtok a Juhokrol parancsolni hogy ha ezt a pásztort jövendöre meg szegödjem-é melléjek, vagy mi tévö légyek ? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1847:* Minden két ökörre jó kötéllel harangot kötni köteles a gazda és a szükség idejibe elegendö eregeltetöt ada közönség midön pedig csordának fele itthon vagyon, akkor köteles egy pásztornak melléje állani [Zalán Hsz; RSzF 203].

5. vkihez, vki házához (vkivel való együttlakásra); la cineva (pentru convieţuire); zu jm/js Haus (zwecks Zusammenwohnens). *1573:* Nehay ferge lwkachne ... Az Azzonembertis kerdy volt Mint leot es myert, Mond hogi azzonianak keozenhety Mert eo Igert Barsonios Zoknjat hogi Melleye Menyen, De Eo neky semyt Nem teot Kerestwry [Kv; TJk III/3. 66]. *1590:* eök le nem tezik az vegezest ... Az Vagasi Biro vgja(n) azt monda hogy eök nem alnak el melleöle, mert teórwenniel vettek mellejek az eö Attiok fiat [UszT]. *1648:* mivel Simon Görgy Ur(am) ... felesigiuel jmar öreghseghre jutanak, fiok penigh Simon Peter ura(m) külön szálván töllök Gal Laslo Uramot felesegivel egjüt oda melleje hiva Kökösbe hogj égy marhara és kenjérre alljon vele [Dálnok Hsz; Kp I. 63]. *1765:* él hagjott elébbeni felesége nekie meg engedvén vétkét condonalta, s melléje ment lakni [Torda; TJkT V. 280].

Szk: *~ állás* vkihez való visszatérés/vkivel való együttlakás. *1655:* Bodoni Martha ... jelenti hogy Kököllö Varmegyeben Egrestön volt ferynel Vajda Lukatsnal. Mivel pedig igen kemenyen tartotta, kenszeretet (!) mellöle elmenni immar harom esztendötül fogva. Azolta soha meg nem kereste, noha tutta hol lakik. söt az Aszszony egy nehanyszor talalta meg levele altal, kinalvan magat az melleje allasra, de az neki menedeket adot [SzJk 78] ✱ *~ fogad* (házastársat) visszafogad. *1644:* Barla Mihaly Proponaltattia ... hogi az ö felesege tölle el ment ... az eö igaz religiojat el hagiva(n) ha szinten haza Jöne is, melleje nem fogadna [i.h. 61] ✱ *~ visszamegy* (házastársához) visszatér. *1655:* Laszlo György ... hüti melle viszsza kevannya feleseget. Delib(eratum) Eccl(esiae). Mivel mas aszszony rea kialtot, hogy tüle megterhesedet Laszlo Gyeörgy expurgallya magat az alol az rut infamia alol, s az utan tartozik az felesege melleje viszsza menni [i.h. 77].

6. vkinek/vminek pártjára/oldalára; de partea cuiva; an die Partei/Seite js/einer Sache. **Szk:** *~ adja magát* vki mellé áll/csatlakozik. *1657:* Voltunk Isten kegyelméböl mi szabadosabb állapottal; de az ellenség, ha erdöre ment élést keresni, az tótság ölte, hordotta öket, feles puskás tótság advan mellénk magokat, kiket vendéglettem s fizettem is nékiek [KemÖn. 238] ✱ *~ áll* vki pártjára áll. *1589 k.:* nekeonkis melleje kell allanu(n)k vagy akarywk vagy nem mert nem leheteonk Georgy Gereb nelkwl [UszT]. *1597:* az lato Mester vraim ielentettek panazképpen hogy Paztor Jstwa(n) ewket teorwenben hitta volna es perben indult volna vellek ... Ew kegmek azert varosul ... vegeztek hogy az Director vraim melleiek alwan az varos procuratora agallia causaiokat es teorveny zerint mennye(n) ez causa vegbe(n)

Kv; TanJk I/1. 288] ✱ ~ *ereszkedik* 'ua.' *1646:* Mas szoual ɔenigh hogi tagadgia obligatioianak fel bontassat abbulis ɛlucescal hogi mellem, s Actiom melle erezkedett [SzJk 63] ✱ ~ *feltámad* 'ua.' *1614:* paranczollyuk mindenfele rendekıek, ez levelwnk latvan Beztercej hiüeinknek akar mely 'ele minden latrokat kergetni meg engedgywk, azoknak ʼógásában es bwntetésében, melléjek fel tamadvàn, minden egitseggel legyen [PLPr 116–7 fej.] ✱ ~ *felül* (haddal) vki nellé áll. *1662:* Most úgy vagyon, parancsol Apafi fejedelem ız ország népének, hogy felüljenek melléje, mi végre, én ıem tudom [TML II, 350 Ébeni István Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *fogad* maga mellé tanúnak felfogad. *1582:* Lucas Veres Coloswarien(sis) fassus est Tudom azt(is) hogy az Azzony eg leant fogadot volt melleye bizonsagwl kinek eg ıarta Eowet es eg Zokniat Igirth volt [Kv; TJk IV/1. 29] ✱ ~ *hajt* a maga oldalára állít. *1658:* benn maradván[a], az országot melléje hajtá [ETA I, 167 NSz. — [a]II. Rákóczi György] ✱ ~ *húz* 'ua.' *1714:* az faluval edgjütt azo(n) leszen ıogy az kül be Biro embereketis melleje huzza az Gatnak ıötésére mint az előtt [Somosd MT; BálLt 86] ✱ ~ *megy* 'ki pártjára áll. *1614:* Géczi András tetteté azt hogy neki ıem kell az fejedelemség, hadat se adjanak melléje, hanem ısak írjon császár az országnak, az ország mindjárt melléje negyen [BTN[2] 60] ✱ ~ *vehet* maga mellé állíthat. *1619:* Az ıémetek inkább melléjek vehessék őket[a] [BTN[2] 310. — A hajdúkat]. *1653:* Azt hiszem, hogy nagy igíretet is tett ıékiek, hogy inkább melléje vehesse őket [ETA I, 106 NSz] ✱ ~*vesz* a maga oldalára állít. *1619:* Ez eddig még jó volna, le még eddig az hatalmas császár hadait nem kellett volna nelléje venni, mert én úgy értem, hogy mind az budai pasa ıs Deák Mehmet pasa is az hatalmas császár hadaival az ırad mellé ment [BTN[2] 342] ✱ ~*von* 'ua.' *1664:* attól félek mind elmennek az jobbágyok el sem győzik, Uram, oha, ha az Rácz István puskásiban le nem hagynak, mert ninden atyjokfiait immár melléjek vonták és igen megkeseedtek az szegénység [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz].

7. (fej-i rend-ben) vki parancsnoksága alá; (în ordinul lat de domnitor) sub comanda cuiva; (in fürstlicher Anordnung) unter js Kommando. *1600:* azokat[a] mingiarast ndithassa mellenk minden halogatas nelkwl illien ellenwnk valo dolognak reprimalasara [DLt 26 fej. — [a]A hadakat]. *661:* serio paranczollyuk, ugy keszüllyön mindgyarast mind lessel Tarszekereiuel, egyeb hadi apparatussaual, kopiason, hogy mellenk jöni el ne mulassa [UszLt IX. 75/37 ej.]. *1663:* az el kerülhététlen szükség okoztat bennünket Generalis Insurrectiora kénszeriteni kgltekет, parancsolvan gen serio mindgiárást jo hadi apparatussal és élégedendő léssél jötést joiiön méllénk Taborunkban [i.h. 75/58 ej.].

8. ~ *vesz/vonít* magához vesz/von; a lua la sine ceva; zu ich nehmen. *1597:* Gyúlai Mihaly vallya Peter mester z Inast Petit alasfel küldesze Csak hogy gondoltom hogy z Asszonyhoz küldezj hane(m) hogy el jöüenk be külde apúczat Petitöl, es az Ceppelest hozatta es az Czakant 'eúe melleie, úgy mene az O War fele [Kv; TJk V/1. 129]. *630:* egj czomoba(n) vala mellette valami s latam aztis ogj melleje vonita de nem tudom bizonioson ha taller olte vagi miczoda [Mogyorókereke K/Mv; MvLt 290. 00a].

9. kiegészítésképpen; la ceva ca completare; als Ergänzung zu etw. *1603:* Nicolaus Kosa fassus est Minthogy nnekem hozot volt egy lewelet ... horwat Adam ... ott maraztam nallam egy felesteokeomre egy tykmoniat swtetek neky es egy eitel bort hozatek melleie [Kv; TJk VI/1. 669]. *1621:* Egy Ludat Veotte(m) melljet teoltue suttem megh — /20 Egi Czirket melleje sulue /3 1/2 [Kv; Szám. 15b/IX. 212]. *1657:* az jó tanács jó vala, de melléje segítséget, erőt nem adnak vala [KemÖn. 173]. *1694:* az also rèsze iuta egy darab melléje adot toldalék földel edgjut Ebeni Anna Aszszony Maradékinak [Gyula K; SLt AH. 1]. *1697:* Egykor Peter Deakne Aszszonyo(m) uett vala egy Sajtot Pater Kaszoni Sigmond uramnak monda Peter Deákné, meg uöm aszt bizony s meg fogadam Sandor Annát hogj el uigye az Papnak, meg bizony igen szép két kalacsot Sűték melléje [Szentgyörgy Cs; CsJk 7–8 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.]. *1710 k.:* Menék egy híres medicinae professor Lindanus nevűhez tanácsot kérdeni, ki is végére menvén a nyavalyámnak és diaetámnak, mondá Háromszor egyél, vagy legalább ebédet, vacsorát jól bőven Menék én Csernátoni Pálhoz a szállására, megbeszélém néki; monda: Bizony jó tanács, de ada-é pénzt melléje ? [BÖn. 578].

Szk: ~ *hoz* csatol vmihez. *1675:* Mivel az D. Actor az originalist ne(m) exhibeallya hozza melléje az original levelet, es ugy tegyen eleget keresetinek [Kv; TJk XII/1. 109] ✱ ~ *tesz* 'ua.' *1823–1830:* Írtam ezután egy instanciát a Főconsistoriumba, melléje tévén a kollégiumbeli két recommendatoriámat is [FogE 160].

10. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *áll* vkivel szemben/vki mellett elővásárlási jogával él; îşi exercită dreptul de preemţiune faţă/alături de cineva; gegen/für jn vom Vorkaufsrecht Gebrauch machen. *1570:* Gazda Georgy vallya, hogy Ew My kor oly akarna adny hazat, kenaltha volt Eleosser Nacz Jacabot vele De az Dragallotta az Arron mynt hatta volt, Annak vtanna My kor fodor Albertal megh Arwlt volna, Jacabot oda hyttak az Aldomas Melle, Az koron Rea kerdettek Az aldomas Mellett valo Emberek ha Melleje Akar allany Jacab azt Monta hogy Mostan Neky penze Ninchen, De ha zeret tehety Az varas Theorwenye zerent valo Napra Eo is Megh aggya [Kv; TJk III/2. 124] ✱ ~ *állhat* vkivel szemben/mellett elővásárlási jogával élhet; îşi poate exercita dreptul (de preemţiune) faţa/alături de cineva; — gegen/für jn vom Vorkaufsrecht Gebrauch machen können. *1620:* Zeöleösj Istua(n) illye(n) conditioual engede hogy ha valakinek a' haaszat el keötne, uagy el zalagositana; azo(n) conditiokal meleje alhaso(n) ugy mint keözeölb ualo uer [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] ✱ ~ *bocsát* vki kezébe/birtokába (vissza)ereszt; a lăsa/permite să (re)intre ceva în proprietatea cuiva; in js Hand/Besitz (zurück)lassen. *1550:* Kellenek ffely az leginek es menek az birohoz kernek volt ielt az birotol hog az w marhaiokat ki soren Meg valtozot melleie bocatanaia Az vag ez iellel az w adossokat ellő hinaiah [BesztLt 21] ✱ ~ *hív* saját ügyben történő eljárásra megidéz/meghív más (érdekelt) felet; a invita şi o terţă persoană (interesată) într-o procedură privind o cauză/pricină proprie; zu einem in eigener Angelegenheit geführten Prozeß eine andere (interessierte) Partei vor/einladen. *1590:* az Mehesi hatar rectificalassa feleol az mynemw vegezese az vitezleo Czegej Was gjeorgy vramnak Zelemeri Barbara azzonnyal volt, melybe folthi ferencz ielen nem volt, tehat az Nagod paranchyolattia tartassa zerent, myert hogy eois Mehesen portionatus, az Mehesi hatar feleol valo compositio melle folthi ferencz vramatis melleyek hynok [Méhes TA; WassLt]. *1619:* Az Byro azt mongya hogy mas Ember Rezen leoth az kar nem az falu mjat az tetsyk az Theor(veny)nek hogy

hyak melleyek azokat az kyknek a kar leoth az kerthivel [Telek Hsz; HSzjP] ✱ ~ *keres* (keresetét kiterjesztve) az alperes(ek)en kívül mást/másokat is perbe fog; a chema în judecată în afară de reclamant/reclamanţi şi pe altcineva/alţii (extinzîndu-şi acţiunea); (seine/ihre Klage erweiternd) außer dem/der Beklagten auch andere belangen. *1604:* az Alperes zemeliek jelen uoltak az Actor marhajnak el dulasakor, es hazanak el egesekor io teoruent teottek uolt az Inquisitorok, eskwttessen az Actor minden záz forintrol az Judicata zerent, es ha kiket keresni akarnak az Alperesek mellejek az Actor karanak megh fizetesere, meg lehet keressek melleiek [UszT 18/181] ✱ *vkit ~ véve* vki illetékes közremûködésével; cu concursul unei persoane competente; mit js zuständiger Mitwirkung. *1651:* ha hol penig fel nem uenne wagy fel uenni nem akarna uagi maga uagi maradikja, te hat egj uice Ispant es egi vice szolga birot melleje ueuen Marothy Jst(uan) vagi maradikja ezen leuelnek erejeuel az megh irt szalagos feoldeket minden teóruinbelj remedyomokat ki rekeztuen el foglalhasson es foglaltathasson (!) [Diós K; JHbK XVI/25]. *1677:* a' mikor hord-is, az ollyan Nemes ember marháját a' gabona közöt ki ne bocsássa, kárt ne tétessen ... a' közönséges fel-szabaditásnak idejéig: Ha kik penig ez ellen cselekednének, azon helybéli gondviselök, vagy csak privatus Nemes emberek-is, melléjek vévén egy Vice Szolgabirot, vagy az helyet egy Nemes embert ... oculaltassa, és comprobállya a' tilalom ellen valo cselekedetit, vagy annál inkáb a' kár tételt-is [AC 76].

II. nu-szerû haszn-ban (*-nak, -nek* ragos fn elöttt v. után); cu valoare de postpoziţie (precedat sau urmat de un substantiv prevăzut cu sufixul *-nak, -nek*); als eine Art Postposition (vor od. nach einem Substantiv mit der Endung *-nak, -nek*). **1.** *átv is* vki/vmi mellé; lîngă cineva/ceva; neben/an jn/etw. *1595:* Biro Wram ö kme Egez Tanacz akkarattyabol, hiúata be melleie az örög Wraimat Az Jo hirnek mellyet Hawas elö földeböl hoztak vala örömere [Kv; Szám. 6/XVIIa. 127 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* Keomywes Benedek ... vallja Az testamentum mellejeis hittak Makraj Cathalin azzont egy leany atal megh az vnokajais Jeott vala oda [Kv; TJk VI/1. 349]. *1640:* Az Molnar Istvan lakójának Miklósnak az felesége mondotta azt, hogy mikor Molnar Istvan elmegyen hazulról, az szabólegény fekszik melléje az asszonynak [Mv; MvLt 291. 233–51 átírásban!]. *1641:* az setétben jól hallám, hogy az katona — Tóth István — odament melléje az asszonnak [Mv; i.h. 274–7 ua.]. *1692:* Molnár réti nevû berke a Maros sok ûdök túl fogva a Kórtvelyfaj határbul nagy darabot Morsolt es hordot ezen rétnek melleje, melljét Molnár rétinek hínak [Vajdasztiván MT; BálLt 90]. *1764:* a szekeret melléje allitták egy tsomo szénának s meg rakák belölle derekasint [Korod KK; Ks 19/I. 6].

2. vkihez segítségül; la dispoziţia cuiva; zu jm als Hilfe. *1573:* Zerdan penig es cheoterteken aggion egi deakot Melleye az porozlonak [Kv; TanJk V/3. 83b].

mellék[1] csak egysz 3. szem-ú birt. szr-os alakban; numai cu sufix posesiv, persoana a 3-a; nur mit Possessivendung 3. Pers. Ez. **1.** vmely hely (út/árok/szántóföld/kerítés) közelében/szomszédságában levő terület; terenul din preajma/apropierea/vecinătatea (unui drum/şanţ/pămînt/gard); in der Nähe/Nachbarschaft irgendeines Ortes (Weg/Graben/Ackerfeld/Zaun) liegendes Gebiet. *1569:* az kynchies domb Mellyeket, az haro(m) falutol Bernald balas, Sywege lewetwe meg kerte [Székelyvásárhely; VLt 7/692 Matheus Seres de Vasarhely vall.]. *1606:* mentink vala mi(n)d az altal halaznj ... Az ket malom keözit Arpas kert melljeket wztwk vala megh [UszT 20/144 Fr. Müler de Kadichfalúa pp vall.]. *1701:* a Sz. Anna felöl alá jüvö vizis öszve ütközvén és egyben jüven mind az három ága a Maros vizének a Vámos hid mellyékére, az ártott, és az rontotta szaggatta ezen ... földet [Mv; Berz. 13. II/21]. *1742:* az egész Vdvar ház körûl valo kertek(ne)k melyékit mindenütt láttuk emberekkel belöl körûl álva dorongokkal és vas villakkal lenni [Szászerked K; LLt Fasc. 99]. *1795:* bátorkadot kegyelmed s bátorkadik a Hidhaz nem meszsze a martot és a mart mellyékének egy darabját, ásotni, vésetni, és rontani [Ádámos KK; JHb XX/18]. *1805:* az égyik földemet hoszszan az ut szomszédosittya, s az ottan elé s hátra járo Lovak Csitkok és marhák az utbol ki csapongván gabonámat az ut melljékin el tapottják és el károsittják [Kv; Pk 2]. *1842:* A 'Sibotól Solymos felé menö út mellékét több izbe bé ültettük válogatott oltványokkal és körûl kerteltettük de mind hasztalan ezt mindég ki pusztittyák [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

Hn. *1581/XVIII. sz. köz.:* az Remete ut mellyékében (e) [Burjánosóbuda K; BHn 39]. *1592:* Gepiw Mellyek [Béta U]. *1607:* Arok mellyeke [UszT 20/295]. *1624:* Keöues Vtt mellieke mellett (sz) [Nyárádtö MT]. *1628:* az Százok feolde mellekinül (e) [Szucság K; KHn 253]. *1639:* az Porgolat kapu meliekig [Mv; MvHn]. *1654/1789:* az Nitas (!) melyéke [Dálnok Hsz]. *1671:* Melj arok melljeke [Méra K; KHn 240]. *1679:* Az Egres mellyékin (sz) [Vajdasztiván MT]. *1754:* A Gyepü mellyékin (k) [Karácsonfva MT]. *1773:* A Ditro Dombja mellyike (sz). A Hegy melyéke (sz) [Ditró Cs]. *1786:* A Nagy Onas mellyékén (e) [Korond Sz]. *1796:* Aszo mellyéke (sz) [Verebes Cs]. *1807:* A Gyepü Mellyékinél (sz) [Szentmárton MT]. *1815/1817:* A Lok Mellyéke (k) [Miklósfva U]. *1834:* a Székás mellyéke [Pókafva AF]. *1846:* a szöllö mellyékén (e) [Méra K]. *1860 k.:* Ujhavas vagy hát mejjék (e) [Ditró Cs]. *1864:* Falumelyéke. Magyaros melyéke [uo.].

2. vmely folyó/patak/tó/tenger mellett fekvő terület; terenul de lîngă/din preajma unui rîu/pîrîu/lac/unei mări; an/neben irgendeinem Fluß/Bach/Teich/Meer liegendes Gebiet. *1586:* Bachy Janos is el borozdolta vala itt az tho mellyket mind az Peres feoldel egyetembe [Csapó KK; JHb XX/48]. *1598:* az oltt melike lo kerty uala [Pálfva Cs; J. Balas de Madefalua vall.]. *1620 k.:* az tengerek melléke mindenkor természet szerént igen eső nélkül valók [BTN[2] 414]. *1662:* Ezalatt a fejedelem Kolosvárrul kijöveteletétöl fogva a Szamos mellyékén táborozván ... maga fizetett hadaival die 21. Octobris megindult [SKr 666–7]. *1674:* Kis Strása neuû Szénafû ... az patak mellyékéigh háránték mérvén igy oszlott [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1694:* az Tök mellyeken lévö kis Völgyecske az Haller rész To gattyára az éltöl le borozdolva [Mezöméhes TA; WassLt]. *1732:* a patak mellyeke az erdö szélig mind falu földe [Mezösámsond MT]. *1779:* az ... Olt mejékit az határpásztorok tartozzanak ... gondot viselni és arról számolni [Taploca Cs; RSzF 150]. *1843:* A Màsik Tonak csak a mátkája allodiális, a melyéke pedig a Colonusok telkeik után ö Nagysága Sellér emberei közt ki van osztva [Nemeszsuk K; SLt Vegyes perir. Bab Vonutz jb vall.].

Hn. *1607:* az to mellyeke [Székelyfalu MT]. *1635 k./1687 k.:* Patak mellyékib(en) [Udvarfva MT; MMatr. 426]. *1652:* Az Tho mellyekebe(n) [Vajdakamarás K; GyU 138]. *1679:* horgos Er mellyéke (r) [Vajdasztiván MT]. *1733:* az Kömezöben az Patak mellyékiben (sz) [Bálintfva MT].

1754: Az Er melyekiben (k) [Sárpatak MT]. *1782:* Szil pataka mellyeke (k) [Tarcsafva U]. *1796:* Aszo mejjékin a Csömön (k) [Verebes Cs]. *XVIII. sz. v.:* a Rákos mellyékibe (k) [Gelence Hsz]. *1818:* Patak Melyéke [Szárhegy Cs; RSzF 131]. *1825:* Csorgo mejjékin [Kide K; BHn 100]. *1828:* Borviz melyékin [Korond U]. *1857 k.:* Cziganypatak mejjéke (d) [Vágás U]. *1864:* Hideg Patak melyéke [Csomafva Cs; GyHn 29].

3. vmely folyó környéke; împrejurimea unui rîu; Umgebung irgendeines Flusses. *1759:* Törökbúza a Szamoson túl, a Maros- és Küküllő-mellékein éretlen maradt jobbrészint [RettE 97]. *1774:* Nonyi Gábornak Nyisztor fia ... a Kükküllö mellyékén lakik [Mocs K; KS Conscr. 95]. *1823–1830:* az asztalnak négy szegeléténél volt négy karafina bor, Rhenus mellékéről való [FogE 206].

4. kb. mellékvíz/folyó; afluent; Nebenwasser/fluß. **Hn.** *1725:* Nados mellyéke patak [Türe K]. *1736:* a Saros patak mellet kitis Küs Maros melyékinekis hinak [Tekerőpatak Cs].

5. *asztal ~e* az asztal széle; marginea mesei; Rand des Tisches. *1584:* Egry ferencz felesege vallia Eyel Efelykorban Nagy sok Machka Ieowe be hazamba Es Rendel mind az Aztal mellieket be wlek Rettenetesen kezdenek orditany [Kv; TJk IV/1. 255].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

mellék[2] **1.** ajtókeret/tok; cadru de uşă; Türstock/rahmen|kapufél(fa), kapumellék; bulumac, stilpul porţii; Torpfosten. *1585:* Erög fat wottem az Ayto es Konioklo melliekenek ... d.25 [Kv; Szám. 3/XVIII. 36 Gellien Imre sp kezével]. *1589:* Keomyweseknek es deakoknak hogy az aytot vagy mellieket le segitetek venny attúnk borra f. — d. 12 [Kv; i.h. 4/IX. 12]. *1625:* Az plebania haznal, az hatulso hazba(n), az Ajto mellieke heliebol ki mozdult volt [Kv; i.h. 16/XXX. 28]. *1636:* Vagyon Ennek[a] elleneben hattal az Uduar fele arczal egy keö Istalo, Aytaja mellieke fa [Sövényfva KK; JHb Inv. — [a]A tyúkólnak]. *1648:* Az jstallonak masodik reszere nylik egy ... ayto az melliekeben kivwl egy v(as) retezfw [Porumbák F; UF I, 886]. *1694:* Jnnet elebb, njilik az Arnjék székre is, vas sarkas, pantos, fa hevederes, retezes félszer Ajtó: mellj(ne)k is melljéki, also és felső küszöbi faragott kövekből valók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] *1699:* vagyon Tisztarto lova Jstállócskája mellyis fűz vesszőből támasz nelkül Sással meg fedetve épettetett Ennek ajtaja fenjö deszkából álván meg lehetős mellyéki penig Csere fakbol valók és zárja gerezdes [O.cseszive AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1726:* a' pitvar ajtó mellyéke romlott egészszé(n) ujjitást kiván [Ne; DobLev. I/124]. *1745:* A' kö folyosóról mennek bé a' Palotakra egy reteszes, retesz fős vas kapcsos fel vonó kaputskán, melly(ne)k két mellyékin vannak vas kaptsos Táblák [Marossztkirály AF; Told. 18]. — Vö. az *ajtó-, cserefa-ajtó-, fa-, faragottkő-, kapu-, kő-ajtó-, kő-* és *tölgyfamellék* címszóval.

2. ablaktok/keret; toc/cadru de fereastră; Fensterstock/rahmen. *1656:* Ezen haznak[a] ablakai faragot melljekej kövej [UF II, 131. — [a]Az ebédlő palotának]. *1692:* ezen egyik ablak(na)k két felöl való mellyékit két kis Almarium formara csinált vak ablakok (így!) az egyike nincsen jelen [Mezőbodon TA; BK Inv. 9]. *1694:* Ablaki ezen ház(na)k is nro 2: mindenik melljéki, szemöldöki és küszöbök, faragott kovekbol valók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1699:* Az ablak melljekib(en) van 4 gömböljeg Vas fel njulva [O.cseszive AF; LLt Gyulafi László inv.]. — Vö. az *ablak-, fa-, kőablak-, kő-* és *könyöklőmellék* címszóval.

3. ablakpárkány-keret; ramă la reazemul de fereastră; Fensterbankrahmen. *1585:* Erög fat wottem az Ayto es Konioklo melliekenek ... d 25 [Kv; Szám. 3/XVIII 36 Gellien Imre sp kezével].

4. lépcsőkar/korlát; balustradă; Treppenlehne/geländer. *1656:* (A) gradicznak ket felöl valo melljekin negi vas karikakra kötteöt korfak helljen egi egi szal eoregh jstrangh [UF II, 162].

5. lépcsőoldal/korlát; parmaclic; Treppenseite. *1677:* vagyon jo deszka fedél alat egy kő pinczére èpitve fenyő fából és deszkákból csinált tornáczos nyári ház melyre szolgál deszkás héjazat alat három szál deszkákból álló feljáró grádics, két felöl való melliéke karfás, két oszlopokon [Madaras Cs; CsVh 51].

6. kemencekeret/foglalat; cadru de sobă; Ofenrahmen/einfassung. *1593:* Kwmies Peternek fizettem, hogy az also Tanaczy hazynak az kemenczeie el Teoreot wala wy melieket Czinalt felteotte es az kemencze labait meg fodozta f — d 32 [Kv; Szám. 5/XXI. 65]. — Vö. a *kemencemellék* címszóval.

7. kéményalj-keret/foglalat; suportul hornului; Rauchfanguntersatz-Einfassung | kéményalj-oldal; pereţile de la suportul hornului; Seite des Rauchfang-Unterteils. *1677:* Szolgál ki ezen pitvarból egy kő kémény alja, melynek alat az mellyéke fenyő deszkával padoltatot [CsVh 52].

8. kőkeret/oldal; cadru de piatră; Steinrahmen/seite. *1656:* Ezen haltarto köböl rakott melljeke bontakozot be omlo felben vagjon [UF II, 155].

9. (malomárok) cövekfal; gard de scînduri (de la scocul/jgheabul morii); (Mühlgraben)Planke. *1585:* Az Hyd Kapu elöt ez vyz mellet az malomnal meg bomlot vala meg kelletek czhynaltatno(m) az vyz melleket az Czhöwekeket ky hanyatta(m) ... Az Korchyolas volt Harmad magaual Czöekeket faragot [Kv; Szám. 3/XVIII. 75a].

mellék, mellyék 1. láncfonal (a szövőszékre felvetett fonal); urzeală; Zettelfaden (auf dem Webstuhl). *1679:* Vagy(on) ezen Padon Buza száraszto ponyva (: béli szőr, mellyeke kender :) nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33]. *1836:* Ezen ... ött abroszhoz haromhoz kell tsak keszkenyőt szöni ... tehát egy végbe fog vetni 42 keszkenyöt. Mellyeket minek utanna a' leg vékonyát, a kenderfonalnak ki választotta az ött abrosz Mejjékihez Az után Ujra valloszsza meg az kender fonalnak az vekonyát és azt vesse meg mejjéknek [IB gr. Bethlen Samuelné takácsnak szóló ut.].

2. a motollára feltett, majd onnan levéve egybekötött fonálcsomó; firele pregătite pentru urzeală; gehaspelter, gebündelter Faden. *1678:* tizenkét melljék Gyapjufonal, kender fonal, kilencz melljék fésült barany Gyapju [HSzj *melyék* al.]. *1758:* Fonal megvetve 12 mellyékkel [i.h.].

mellékajtó oldalajtó; uşă laterală; Seitentür. *1849:* Tiszti lak ... a' kert felé nyilo ajtonak mellék ajtaja is van [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

mellékel csatol; a anexa; beilegen/schließen. *1667:* mellékelve egy recept cédula [TML IV, 32 Fleischer András Teleki Mihályhoz levél-utóiratban]. *1837:* Küldöm alázatos Tisztelettel ide mellékelve a' Pántzélcsehi Járásbeli Jégverés

és Iszaplás aránt véghez vitt Kinyomozást [Páncélcseh SzD; RLt ifj. Szénási József kezével].

mellékelt csatolt; anexat; beigelegt/geschlossen. *1826:* a' Kelementelki Mlgs Possessoratus pedig az ide sub E mellékelt Reflexiot és Reprotestatiot adta bé [Msz; GyL]. *1836:* a kerülő levélbe mellékelt orvosi ovó és segitö rend szabályokat — a leg közelébbi vasárnap a szonoki székből a népnek ki kell hirdetni [Nagykapus K; RAk 13 esp. kl]. *1865:* Minden ezüstem, ékszereim és fejér nemům osztassanak fel az ezen végrendeletemhez mellékelt jegyzék szerint [Kv; Végr. 3].

mellékeltetik csatoltatik; a fi anexat; beigelegt/geschlossen werden. *1831:* Titt Cameralis Chyrurgus Vajna Janos Ur a dolog meg világosittására nézve, Fassiot tévén, azt ezen Biztosságnak altalis adta tulajdon subscriptiója alatt, melyis eredetiképpen ide mellékeltetik [Dés; DLt 332. 24].

melléképület clădire anexă; Nebengebäude. *1861:* éppen mikor a' hivek a' Templomból jöttek ki O.Fenesen mondhatni tűz tengerbe léptek, 's egy pár ora alatt a' nagy szélbe 17 ház mellék épületeivel több évi véres verejtéke gyümölcsének 37 család Csak a' hamvába jár [Gyalu K; RAk 64]. *1865:* Bogártelke Községnek lakoi f. ho 9-re szomoru reggelre viradtak fel. Gonosz ember által támasztott tűz 30 házat mellék épületeivel hamvasztott el [uo.; RAk 100].

mellékes 1. vmilyen keretes/tokos (ajtó); (uşă) cu o anumită ramă; (Tür) mit irgendeinem Türrahmen/stock. *1736:* az csűr felől metszésses melyékes és küszöbes középszerű jóságú ajtó szolgál az veteményes kertre [Szászcsanád AF; ETF 108. 8]. — Vö. a *kőmellékes* címszóval.

2. vmilyen oldalú; cu un anumit fel de perete; mit irgendeiner Seite. *1738:* van ezen Mèhes Kertben méh kosároknak való edgyik Sendely mellyékes a' másik Sövényből font méllyékes, mind a kettő földel Töltött két állás, jo Szalma fedél alatt [Szászvessződ NK; Born. XX. 12].

mellékesen mellesleg; între altele; beiläufig, nebenbei. *1881:* Hát a te igen ügyes cikkeddel mit csináljak? Valami más komoly formába, egyéb dolgokat is beleszőve, úgy mellékesen érintve a dobost, kellene újból megírni [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mellékesíttetik mellékeltetik; a fi anexat; beigelegt/gefügt werden. *1831:* Czako János Ur ezen Biztossághoz intezett Vallamása tulajdon Petsettye és Subscriptioja alatt ide mellekesittetik | Ezek után fogott ezen Biztosság Magistralualis Rab Dregán Vonutznak Benevolum Examennyihez, aki is közbe közbe Confrontaltaltvan, az arrol keszült Operatum sua in Authentia ehez mellekesittetik [Dés; DLt 9, 18].

mellékesleg oldalvást, oldalt; pe de lături; an der Seite, seitwärts. *1710:* Mindenütt mellyékesleg járt a német táborral s közel szállott melléje, erős strázsát tartván szüntelen, hogy valami kár ne kövesse a keze alatt való hadat [CsH 187].

mellékfa ajtótok-fa; lemn pentru toc/cadru de uşă; Türstockholz. *1594:* veottem egy Aytonnak valo Mellyek fat f — d 12 [Kv; Szám. 6/II. 2].

mellékgyepű oldalsövény; gard viu lateral; Seitenhecke. *1618:* hiuanak ki bennwnket Az feolseo szeoleö hegwnknek, giepwiènek megh latogatasara Es mi koron Jwtottu(n)k uolna az masik szelere az szeoleonek az Bongort Gèpw wegiben, az hon az szeöleö melliek Giepwel indittatot, regenten, az mint el oztottak uolt az szeoleo, melliek gïepwiet, ot kezdenek nemeli Atiank fiay wetelkedni az Gepw weget ot elseoben Varga Miklos monda, hogi az az Bongort, mellet Elseo szeoleö Giëpw, Baluani Balas szeoleienek, Elseo melliek Giepwie az Bongort Giepw wegeben, ezt roiak arra, ki ellen Kortomaz Georgi azt monda nem az hanem ez a Baluani Ferencz szeoleoie gïepwie, élseo mellęk giepw [Vajdasztiván MT; RDL I. 12].

melléki 1. vmely folyóvíz környékén levő; care se află lîngă un rîu/în preajma unui rîu; in der Umgebung irgendeines Flusses liegend. *1662:* azután bizonyosan megtudódott, hogy akik azokat a pusztában hagyatott jó hajdúvárosokat, több sok Berettyó-melléki jó falukat felégették, nem volt több hét lovasnál [SKr 446]. *1670:* Zrinyi uram Tersanczkival oda jövén és ott egyik egyfelé s másik másfelé rabságra vitetvén s mindeddig azon rabságban tartatván, így tovább concludálá az őfelsége tanácsa, hogy Felső-Magyarország és az Duna mellyéki tíz vármegyék ellen hadait indítsa [TML V, 244 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. *1770:* A Tagadatlan (!) hogy az egész Bük allyi Faluk(na)k s nékünkis hirünk és akaratunkal volt ezen Dolog ã Szamos meljeki falukkal edgyüt [A.várca Sz; IB].

Hn. *1736:* a patak mellyéki foldek [Mikefva KK; EHA].

2. vmely folyóvíz vidékéről származó; care este din preajma unui rîu; aus der Gegend irgendeines Flusses stammend. *1740:* Az Vice Tiszteket örömöst meg marasztottak, azok ugyan nehezen marattanak, hanem az Maros melyéki feö Birot némelyek, de nem igen sokan, nem akarták meg hadni, de jòb rèsze annak meg maradàsàra is rea állat [Déva; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1752:* mig az Udvar házát megszállittak aztot Ujjra fel szarvazták és fedték, az egész ide való és Maros melyeki Jobbagyokkal s Sellerekkel az Udvart kemény kertb(en) vették [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1785:* Kűkűllő mellyéki oláhnék [TSb 6].

3. vmilyen folyóvíz vidékéről/tájáról eredő; care provine din preajma unui rîu; von der Gegend eines Flusses herrührend. *1799:* A mi a Kűkűllő melyéki ujságokot illeti, én szugullyékban lakván, keveset tudhatok meg kik, hogy s mi tzéllal, kelnek 's járnak a Kűkűllő mentib(en)? [Székelycsávás KK; IB. Szász István ref. pap lev.].

mellékkert falukerítés, *táj* porgolát; gardul satului; Dorfzaun. *1666/1793:* A Falu Határára járo meljék kerteket melyek előtte valo időkben voltanak noha felesen szines dolgok által le rántottanak mostan senki sem tészi azokotis a Hűtősők fel circálván sub poena flor. I fel tétessék az régi mod szerint minden helyein a Falu Határának [SzékFt 23].

mellékkő 1. ajtókeret-kő; piatră pentru cadru de uşă; Türstockstein. *1656:* vagyon egi be jaro heli melljek köveivel együt | nilik az templombol az foliosora egy tarkan festett ajto melljek keővej faragot köböl allo [UF II, 118, 124–5].

2. ablakkeret-kő; cadru de piatră al ferestrei; Fensterstockstein. *1656:* ablaka ... szolgal ki az Csatorna Bastiara, meli ablaknak külsö reszei faragott keöböl allo, melljek kövej [i.h. 133]. *1676:* Ezen hazbol vagion egi puszta ajto

mellyék, az 4-dik házra Ennekis vagyon két ablaka ... kiknek tokyokat erős vas horgokkal foglalták az mellyék keövekhez [Fog.; i.h. 730–1].

Szk: *faragott ~*. *1656:* az Teomlecz Bastia felett valo felseö hazakra jaro kerengeö gradiczra, egy ajto s ablakoknak faragott melljek keövej megh vadnak [i.h. 139].

melléklet 1. csatolt irat; actele anexate; Beilage. *1856:* A' kérelmet és mellékleteit le forditva németre küldöm [Mv; DobLev. V/1401 Kovács Samu lev.].

2. (újsághoz, folyóirathoz csatolt) nyomtatvány; supliment (la o gazetă); Beiblatt. *1881:* Ott van a te helyed, Ödön — ott, s nem a kérészéletü Fővárosi Lapokban, vagy pláne a Pesti Hírlap mellékletében [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mellékutca stradă laterală; Nebengasse/straße. *1865:* Alszeg uttza kís és nagy, és egy mellék uttza tőmkeleggel [Zilah; EHA].

mellékű 1. vmilyen keretű/tokú (ajtó); (uşă) cu un anumit cadru/toc; (Tür) mit irgendeinem Stock/Rahmen. *1735:* (A) tornácban vadnak három ajtók. Az első jó erős mellyékű, fa sarkakon forgó, fa zárú és fa kilincsű, párkányos, régi ajtó [Galac BN; ETF 108. 8].

Szk: *bélelt ~ 1816:* Ezen nappali házbol bal kézre nyilik vad galamb szin festékre szinyelt bérlett melyékű, s szemöldekü Franczia Záru kolcsos ajto az hálo szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. — Vö. a *cserefa-, fa-, fenyő-, kő-* és *tölgyfamellékű* címszóval.

2. vmilyen keretű/félfájú (kapu); (poartă) cu un anumit fel de bulumac; (Tor) mit irgendeinem Torpfosten. *1681:* vagyon az vas hámor gáttyára nyiló, fenyő fábul csinált mellyékű, vastag deszkákbul álló ugyan afféle deszkákkal meg fedett, fa kilincsetlen fél szeres kapucska [CsVh 90].

3. vmilyen lépcsőkarú/korlátú; cu o anumită balustradă; mit irgendeinem Treppengeländer. *1742:* egj deszkával czifrázott mellyékű gráditson [Pókafva AF; JHb XXV/58].

mellény vestă; Weste. *1846:* Egy Meliny tsin(áltatása) és belis hoza 3 ft [Kv; Újf. 1]. *1851:* Egy fekete Meliny ts(inálása) 2 Ft. 30 kr [Kv; Pk 6]. *1853:* Szabó contó (: kaput 16 ... mellény 5 Taller 15 :) [KCsl 3].

Szk: *hányatos ~* zsinórral meghányt mellény. *1839:* Farkas Mihály visel ... magyarországi kotsisok öltözettek szerénti hányatos szederjes mellyényt [DLt 120 nyomt. kl].

melléragasztott hozzáépített; lipit de o construcţie/clădire; an etw. angebaut. *1680:* Ezen eléb meg irt kö hazok(na)k es az mellé ragasztat oldalaslag valo epületeket ez szerint inventálván fordultunk nap nyugot felöl ahoz ragasztot ket borona hazok(na)k, es azok(na)k Pitvara(na)k inventatiojara [A.porumbák F; ÁLt Inv. 17].

mellesleg 1. oldalvást, oldalt; într-o parte, lateral; seitlich/wärts. *1573:* Beke gergel ... vallia hogi mykor ... az To gatnal Ieouenek haylany kezd az Baly gërgy kochia Baly gërgy penig Mellesleg az zarazon Megien volt | Lenart Istwan es Ladas Ianos valliak hogy ... Barbely Ianos vitetet volt ky egy kis Saytot elseo Nap Melliet allatanak volt fely Nem az eo zeoleie Eleot hanem Mas helien Mellesleg [Kv; TJk III/3. 270, 300]. *1639:* ki hozak az legentt, s hogy hozzak vala mellesleg alla Szekely Istua(n) az legeny melle [Mv; MvLt 291. 175b]. *1657:* az ellenség ... megindula azon útra az Nitra mellett alá, az melyre nékem is vala szándékom ... Én is mellesleg véle azon völgyen ellenkezdegelve megyek vala [KemÖn. 244]. *1717:* Ezen[a] belöl mellesleg az Aszony háza [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4. — [a]Az úr házán]. *1772:* (A malomhoz) az árok ásás a' Csatorna alatt való töltés[a], és a' viznek mellesleg való erösittése hogj más felé ne fojjon, csak a Malomra fojjon [JHb II/17. — [a]Kisfenes és O.léta (TA) határában].

2. párhuzamosan; paralel; gleichlaufend. Szk: *~ menő* párhuzamosan haladó/húzódó. *1821/1825:* az uton alol az uttal mellesleg menő Szánto földnek rendében [Fog.; Konst.].

3. kb. mellérendeltként; ca subordonat; beigeordnet. *1783:* Fattyu Thodor ... hol Pusztára hol másuvá keringett ... mind addig mig ... a Mlgs V(ra)ságtol nyert egy Telekre hazot epitett és más idegen Jobágyokkal egyenlőképpen és mellesleg szolgált minden leg kissebb contro versia nélkült [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

4. mellékesen; pe lîngă altele, în treacăt; nebenbei. *1811:* Két Labirintus vólt ... Égyiket Dédalus tsinálta Krétába, A' más Égyiptumnak készült Országába ... Melyiket válaszszam sokat gondolkodtam, Krétaihoz fogni de nem bátorkodtam, Mert mellősleg az-is eszembe ötlődött, Hogy annak Mestere belé rekesztődött [ÁrÉ 89–90].

melleszt, mellyeszt 1. majorságot levág; a tăia o pasăre; Geflügel schlachten | tolltól megfoszt/kopaszt; a jumuli; rupfen. *1584:* Luch Gergelne vallia, Tartok egy leankat Mondek a leankanak hogy Melliezze(n) eg Ludat holnapra [Kv; TJk IV/1. 246–7]. *1790:* Ez uttal küldettem hat tyukot mellyesztve aprolékostol [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Sz. *1653:* Áruló kurvafiai! hiszem nagy dolog, hogy meg sem fogták a madarat, addig immár melyesztik [ETA I, 32 NSz]. *1710:* Mintha regen megfogta volna a madarat, már mellyeszteni akarja vala [CsH 361]. *1711:* még a madarat meg sem fogta, immár mellyesztette [CsH 467].

2. malacot/sertést leöl/vág; a tăia un purcel/porc; Ferkel/Schwein schlachten. *1706:* Az Sertessitis mellyesztve kettöt vitetet [Longodár NK; KvAkKt Mss 261]. *1751:* Egész disznot mellyesztve [Koronka MT; Told. 29/48]. *1803:* egy Malatzot ö meg ölt, és midőn mejjesztette volna valami gyermekek réá találtanak [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1837:* ezen Honap 5-kén Vásárlatt; és 6.án ki vágott két Sertésekből jött[a] Hogy ha pedig Melyesztve szalonnáson adatott volna, lett volna Hus 313 font [Torda; TVLt Közig. ir. 39. — [a]Köv. a fels.]. *1852:* bár egy kis malatzot melyesztve hozál [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

mellesztés, mellyesztés levágás/ölés; tăiere; Schlachten. *1598:* Az Dizno husnak penigh melieztese ennek vthannajs tilalmas legyen [Kv; TanJk I/1. 319].

mellesztett, mellyesztett 1. levágott tăiat; geschlachtet | tollától fosztott, kopasztott; jumulit; gerupft. Szk: *~ galambfi. 1740:* Mlgos Groff Uram számára nagj nehezen inditatam ket szeker szenát ... mellyesztet ket pár galambfiat [Kercsesora F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] ✱ *~ lúd. 1584:* Egy yo tyukot adgyanak per d 5 ... Mellyeztet lúdnak derekat d 8 [Kv; PolgK 13]. *1784:* küldett a Bátyám Nsgtok számára ... két melyesztet Ludat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1787:* Küldettem fel ez uttal ... két

melyesztet Ludot és négy Tyukot [uo.; BK ua.] ✱ *~ pulyka. 1823:* A' ... három mejesztet ludat, két mejesztet pujkát elhozták [Mv; TGsz 17] ✱ *~ tyúk. 1591:* wettettem az vtra 6 Melyezttett Tükot d 36 [Kv; Szám. 5/I. 14]. *1595:* vöttem 4 zep mellyesztet örög Tyukot hiszlaltot d 28 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 128 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* attam 3 Mellieztet tiukot d 18 [Kv; i.h. 7/XII. 29 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. levágott; tăiat; geschlachtet. **Szk:** *~ disznóhús. 1718:* melyesztett diszno hust szalonnájával együtt adgyuk fontyát ötöd fel pinzen [Mv; APol. 44] ✱ *~ malac 1653:* Egy Mellieszlet Malacz ... d 35 [Kv; ÖCJk]. *1823:* A' két mejesztet Malatzot elhozták [Mv; TGsz 17].

mellesztős, mellyesztős szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ víz* kopasztólé; apă folosită la opărit; Rupfwasser. *1584:* Luch Gergelne vallia Az leany ki mene hogy az Rut mellieztes vizet ki Eösse [Kv; TJk IV/1. 246–7].

mellett 1. vki/vmi közvetlen közelében; lîngă cineva/ceva; neben jm/einer Sache. *1595:* az orzagh vtan latam az Varga Jstua(n) zanat, mely eleott negy eőker uala hogy veztegh all vala, Az zolgaiais, Zaz Janos az eőkrek mellett vala [UszT 10/102]. *1597:* Bagiony Pether Biro vram Zolgaya wallia Azon eyel penigh az felesege mellet halt wolt veres Pal [Kv; TJk VI/1. 82]. *1600:* Helena consors Ioannis Pardy fassa est lata(m) egy Sederies beli kathonat hogy Chako Balint mellet al vala [Kv; i.h. 439]. *1632:* Az szuzek mellett két feőldes hordo, N 2. [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. *1702:* a' Test mellett notariusne Aszszonyom ot ült, de Palfi Istvanne Aszszonyom mas szekben félen ült [Tordátfva U; Pf]. *1761:* ő is az házbol ki ment akkor senki más az földen hevert Hudre Gligor mellett, vagy körülette nem volt [Torda; TJkT V. 50]. *1843:* Czigány a Fogadoba meg lántzolva ült Gábris mellet, és a szekeren két Purdé [Bágyon TA; KLev. Balogh János (41) vall.]. *1860:* A szekér szin mellett van egy — deszka fedél alatt — tutaj gerenda talpakon állo — sasfák közi rakott tutaj fábol készült uj kas [Mezőbánd MT; TSb 39].

Szk: *egymás ~. 1579:* orzagh Teorwenye zerent ket zeker egymas mellet kin el Mehet chyak annie tagassagot Engeggienek az vtnak [Kv; TanJk V/3. 187a]. *1589:* dilbe odament alunni es egi mas mellet aluttak dyl almot [Dés; DLt 226]. *1649:* Bojtos Mihali azt latta hogy etszaka egy orakor kette(n) egy mas mellet fekwtte(ne)k [Kv; TJk VIII/4. 380] ✱ *elbocsát a füle ~. 1688/XIX. sz.:* ha Kegyelmetek segitséget nem küld mellém, én bizony ide hagyom, ezt pedig ha Kegyelmetek, csak a füle mellett bocsátja el, bizony kárt val az ország [Kemény,CollMss Tom. XII] ✱ *lecsap/üt/üttet vkinek a füle ~. 1662:* azért hadgion bekét az vakmerőseg(ne)k mert bizony le üttetünk nimelliek(ne)k az füle mellet [UszLt VIII. 71 fej.]. *1663:* Noha azon dolgokat már azelőtt régen tudtuk, nem kell kétségben esni, míg azok lesznek, higgye Kegyelmed, lecsapnak az emberek füle mellett [TML II, 640 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1676:* noha tudom, ez iránt való számadásomat Kegyelmed nem kivánja s jövedelmem sem irigyli. Ezért mocskolódnak, de oka ne legyek, én bizony leütök némelyeknek az füle mellett [TML VII, 276 Vesselényi Pál ua-hoz].

Sz. *1653:* Szezarma(n) lako Jacab Mihalytol az mostani Felesege Demeter Mihalne Ferenczi Marta akar el valni ferjetöl proponalua(n), hogi Uranak semmi Ferfisaga nem volna az ő velle valo kózósülesevel, azert akar cziak egi Tőke mellet fekünnek akar eő mellette [SzJk 26].

2. vmely hely/víz közelében; în preajma/apropierea unui loc/rîu; in der Nähe eines Ortes/Wassers. *1539:* az Sombori benedek az Sombor mellett walo rythbely rezyeth wetthe Zalogon az ew atyafyanak Sombori mihalnak; hwzonharom forynthba [Zsombor K; MNy XL, 137]. *1546:* az degy hatharon vagyon keeth molnos thoo Egyketh hyak also thoonak, Az masyk azon fellyl wagyon az falw melleth [Panot[a]; DanielO 5–6. — [a]Panád KK]. *1557:* Mikoron mentünk volna also borgora az malom alat valo reteken oth sok bizonsagot hywt zerent mege kerdezüen az wt mellet ky feold feleól versenges vala azt vallak mind ewreke orzagh wtanak leni [Beszt.; BesztLt 49]. *1571:* az Thewýs mellet egy nagy Reth az falw feloztho nyla mellet az Bozzas zeryben [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. *1572:* tudgya hogy az berczeczey (!) baratoknak volth az tho mellett egy hazok [Fűzkút K; JHbK XVII/26]. *1598:* Tamas Janos tanorokaig fell az oltt melet [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1617:* Az Abrugyfalua mellet valo Espan Avasnak kitt hinak eztis kett fele valo diuidalasra engettük [Abrudbánya; Törzs]. *1713:* Az Porondon az Szamos mellett valo rét melljetis most az Viz mia fel nem oszthattunk [Baca SzD; JHb XLI/2]. *1793/1794:* A Falu szálos Erdeje mellett lévő két kis darab bokros hely az Erdő oldala mellet le nyulik az ut mellet [Bagó AF; DobLev. IV/739. 19a].

Hn. *1556:* az közep mezöbe az kws vth melleth az fa hordo vton [Maksa Hsz; SzO III, 312] | az bitara mejnö (!) vth melleth az wayda hydatol fogua [Bita Hsz]. *1571:* a' Kender weolgyben az Zenthegyhaz Rethy mellet. Az Eeer mellet (sz) [Marossztgyörgy MT]. *1575:* Az Malmos Tho mellet [Pocstelke KK]. *1587:* Az holt patak mellet az Vagot vt alat (k, sz) [Nagykend KK]. *1592:* az borozlo mellet az Canta neww lo kéoteo hely mellet (sz) [Szentbenedek MT]. *1602:* Kerek erdeo mellet valo szanto feöldeben [Bágy U]. *1604:* A hollos patak mellet [Abátfva U]. *1621:* Az zena fuú vagion az Babai volgyben az Zeoke uid Aruay zena fuúę es Kar giorgy vram Zantho feolde mellet [Szőkefva KK]. *1654:* Maros mellyet a szigeten (sz) [Magyaró MT]. *1663:* Az Varos mellet az kert mellet, egy nagy ter melyet ros terinek hinak (sz) [Gyalu K]. *1671:* az porkoláb uttya mellet (k) [Kilyénfva Cs]. *1684:* Az Halom-mezőben az gyep mellett 1[a] azon kül azon lábban Mátis Mátyás mellett 1 [Hatolyka Hsz; HSzjP. — [a]Föld]. *1695:* az holt viz mellet (k) [Kilyén Hsz]. *1737:* Az Tó mellyett (k) [Szabéd MT]. *1777:* A Medves patakja Mélet (sz) [Buza SzD]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

3. vki környezetében, vkivel együtt; alături de cineva; in js Umgebung, mit jm zusammen. *1566:* Az zekely vraim dolgarol eo felsege parancholatyabol ez vegeztetet, hogy az feo nep hazoktol mindenyk mint az Nemes vraim feyenkenth oth legyenek az hadban ew felsege mellet [SzO II, 181 ogy-i végzés]. *1631:* az Mihaly Deak szolgaja forgolodik vala az Ura mellett aztis ugi vaga Fieleki Gergely ugja(n) egi kalapos süegü Czirkalo legeny kezeben [Mv; MvLt 290. 244b]. *1666 k.:* Eó volté wraságáb(an) birtaé az Annya joszágát jovait, avagy czak az Annya mellet lakot néhánykor [Cssz; BálLt 1]. *1724:* meg ne enged hogy imit amot kerengjen hanem vaj az apaja mellett vaj az batya melett lakjek had tanoljon [HSzjP]. *1762:* a más Selléris a Sido melett a Ruinákat épiteni nem akarja, se a Ganéjt ki hordani [Hosszuaszó KK; Told. 5]. *1773:* hallottam a Dajkatol kerkedezett vélle hogj igen jöl él az Urak mellett Vasarhellyen

[Selye/Magyaros KK; BetLt 7 Joh. Kardos (29) auriga vall.]. *1808:* Kiszo Iuon Feleségestöl Gyermekestöl el szökvén azon fel kelhetö Jovait melyeket a Groff mellett szerzett s gyüjtet el hadván [Szászerked K; LLt].

Szk: *maga ~ tart. 1687:* Kadar Josefet az kit az attya Iskolaba Iartatott uolna, az mellyet ne'mze'tes Haranglabi Sigmond Ur(am) nem patialua(n), megh fogatott, ezért ezen megh irt kezesek weuek ki kezessegeken, hogy ennek utanna nem iartattya scholaba(n), hanem magha mellett tartja [Zágor KK; Ks 39. XI. 2]. *1771:* Szabo Ferköne Detari Maria kurva Léányokat tartott maga mellett es maga keritette a Latrokat is [Dés; DLt 321. 23a Tanaszia Krisztine cons. Vaszily Iftyene (36) zs vall.] ✱ *vki háta ~ van* vki háta mögött/telkén lakik. *1745:* Nemes Kövárvidéki Kis Berszoi Kifor Ilia és Kifor János Jobbagysági p(rae)tensio alatt lévén, repetaltattanak azoktol, a' kik(ne)k hatok mellett voltanak, avagj azokat concernalo földön laktanak [Kővár (Szt) vid.; TL 42].

4. vkinél (gondozás/oktatás céljából); lîngă/alături de cineva (pentru a îngriji/educa); bei jm (zwecks Pflege/Unterricht). *1589:* az giermekek mellettis ligiek [Dés; DLt 226]. *1631:* mostani nyomorult allapattyaban Farkas Ferencz Uramnak minden megh unas es zugolodas nelkül mint hütös tarsa mellet, nagy io sziuel bant es baylodatt [Szentmargita SzD; Told. 27]. *1747:* A' mi penig az J. Nagj Janos(na)k Attya s, Annya mellett lévö gondviselésit illeti, tartozott vélle természet törvenyéböl [Torda; TJkT III. 125]. *1776:* én ã M. Kis Aszszonyok mellett Születésektöl fogva laktam [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St Miklos (55) vall.]. *1813:* Tresi Kis Aszszonyt tsak egyedül dajkalta, 's tartottak egy Öreg Aszszonytis a' tisztelt Ur mellett segelytségre [Sszgy; HSzjP Bogos Ignátz Asztalos felesége Keresztes Klára (40) vall.]. *1823–1830:* Ez a szász deák volt egy besztercei szász, Wolf nevü, aki a logicába tanitványom volt, a kamarába pedig az úrfi mellett német nyelvtanító de nem sok hasznot tett az úrfi mellett, mert a nem akart tőle tanulni [FogE 114].

5. állatnál (őrizés céljából); lîngă animale (cu scopul de a păzi); bei einem Tier (zwecks Hut/Hüten). *1573:* Balint Darochy fiw feier Benedek zolgaia Azt vallia hogi eo Vra loway Mellet volt hogi Valamy Germekek Ieottek oda hozza, Azt Montak hogi holt Ember fekszik Amot [Kv; TJk III/3. 415]. *1587:* Negiedzer kiuaniuk aztis Nagodtül hog oly hazat jpetessen N(agod) hog az my marhájnk mellet lewö attiakfiaj es zolgajuk batorsagoson nughassanak eledelt italt penzeken talaluan [GyK. A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az örmezei portus dolgában]. *1625:* Attam Az Agarak mellett Tizenkett Embernek Hust lib: 8 Czipot nro: 20. Bort Eytt: 4 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 162]. *1656:* Csiszér Ferencz az iohokot is Szamba adgia Bonzosis ot vala akkor az iohok mellet [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Kelemen János ns vall.]. *1726:* az berbécsek mellet pásztort nem tartok [Kilyén Hsz; LLt]. *1764:* Az Juhok mellett lévö fejer kuvasztis esmérte az Inctuséinak lenni [Torda; TJkT V. 202]. *1774:* a johok mellett, ember, és kutyák lévén jozon ember sem lophatott volna báránt [Egerszeg MT; Berz. 15. XVII/21].

6. vki/vmi kísérőjeként/őreként; pe lîngă cineva/ceva ca însoţitor/paznic; als Begleiter/Hüter bei jm/einer Sache. *1585:* Az Vrúnk Boray mellet Tordaig ket Kadar mene Attam Nekiek oda walo mûnkaiokert ... d. 50 Kadar Mihalynak es Mathiasnak [Kv; Szám. 3/XVIII. 3a Gellien Imre sp kezével]. *1595:* Propernek Biro W. hagyasabol attam, miert hogy ez volt az Terhes szekerek melleth [Kv; i.h. 6/XVII. 170 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Az mely Karasiat es Fajlondisokat hozot Vitez Ferencz es szikszaj Ferencz harom zekere(n) azok mellet leueo 12 darabantnak attam hust lib. 10 [Kv; Szám. 16/XXXV. 52]. *1762:* kik és honnét arestaltak a Giczi Czigány portékait, és az szeker mellet levo Embert szekerel, s ket ökörel együt hunet s micsoda helyröl fogtak ? [Nsz; Born. XL. 82]. *1800:* Varga Jánosné Zilahi Julianna Darotzi Pista, és Kotsis Marton nevezetü Földes Uram eö Nagysága Embereinek Strásállásak mellett eö Nagysága Brétei Udvarába kisértetett [Décse SzD; Ks Vegyes 92]. *1810:* egy bizot embert küldök a szekerek melett [Mezőrücs MT; Borb. II Bukur Juon lev.].

7. vkinél/vminél vmely munka elvégzésére/felügyeletére; pe lîngă cineva/la ceva pentru efectuarea/supravegherea unor munci bei jm/einer Sache zur Verrichtung/Aufsicht einer Arbeit. *1595:* Egieb zwksegre Amely Centum patert hiuatt az eo kgme tartozaskeppen tartozzek eo kgme mellet lenny es zolgalnj Biro Vramnak [Kv; TanJk I/1. 260]. *1601:* az mikor az Brassay drabantok itt(en) leczfalwa(n) valanak az Tharaczkok mellett. Atta(m) az adobol egy hetre ho penzekbe f. 10/50 [Lécfva Hsz; Törzs]. *1621:* Egi nap Zamost kellet az Aczok mellet tartahu(n)k Lecz, Zaru fa, Sendelj Es Zegh hordani [Kv; Szám. 15b/IV. 22]. *1679/1681:* mikor à Szöloket mivelik, à vinczelerek mellett Continuus jo pallérokat à vinczelereken kivül is rendelven eö kglme[a], magais gyakorlatossaggal hozzajok latogasso(n) [Vh; VhU 670. — [a]Az ub]. *1754:* Egyik Polgár Uram napestig a kaszások mellet Pallérkodván, attunk 12. xr [Kvh; HSzjP]. *1768:* En öt esztendeje hogy ide házasodtam Bereczkbe, de az elöt is mind itt a Bereczkiek mellet Pakularoskodtam [Bereck Hsz; SzentkGy Flore Kosztán (30) zs vall. Jos. Szörtsei kezével]. *1805:* az Uraság szánto Ekéji mellett pallérkodott egész szántás idejin [Farnos K; KLev.]. *1816:* Oláh János Tordán a' királyi Só aknák mellett szolgálo Huthman [Torda; KvAkKt 363].

8. vki/vmi szomszédságában; în vecinătatea cuiva/a ceva; in der Nachbarschaft js/einer Sache. *1560:* vagion egj feold iako giorge mellet allol [Telek Hsz; HSzjP]. *1573:* Feyerdy Kato azt vallia Twgia hogi haza volt Teremy ferench mellet az Ilona Attyanak [Kv; TJk III/3. 196]. *1642:* az Elekes Peter mellet ualo Eőreőkseget, Nagy Istua(n) birta, az mint az Ucza keőrniwl fogta [Hsz; BálLt 1]. *1744:* ott kűjjel Birton Istvánné mellett [Csöb U; LLt Fasc. 67]. *1798:* A' Szilágyi Jánosné mellett lévő Gödrös erdö [Ákosfva MT; EHA]. *1817:* Az Özvegy Varro Mártonne Instálja Nagyságodtol azon házat, melly vagyon a' Latzko Györgyé mellett a Patak marton [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

9. vmely hivatalnál/szervezetnél/intézménynél; pe lîngă o instituţie/organizaţie; bei irgendeinem Amt/irgendeiner Organisation/Institution. *1737:* Egy Onodi Mihály nevü nemes ember az el mult télen az ott inqvartirizált Militia mellett Stationális Com(m)issarius(na)k subordináltatott volt [Vh; Ks 83]. *1738:* Barants Mihály atyánkfia mostani terhes Quártély Mesteri hivatallyát, 's Militia mellett való éjjeli 's nappali szolgálattyát respectálván a T. N. Tanáts 1738dik Esztendei quantumát in toto relaxállya [Dés; Jk 489b]. *1788:* Az Őtse(m) Andris írja levelib(en) hogy udvari hivatalra akarja magát adni; de én azt javasolnám hogy bészereznök valami olyan uraság mellé scribának v. egyeb(ne)k olyannak pedig ki valami Dicasterium mellet volna ott ö-is Isten után idövel várhatná promotioját [DLev. 1. II. 23].

10. vki/vmi érdekében/pártján/oldalán; în interesul cuiva/a ceva; in js Interesse, auf js Partei/Seite. *1570:* Tĕrekedny kely az varos zabadsaga mellet [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1585:* Sara Feyerdi vallia Ez napokban ereóssen kęrt mind az Azzony, smind az Vra hogy el Mennėk az városrol igirtek mind Zoknianak valo sayat smind tallerokat de vgia(n) Nem akartam el Menny, Mert tartozom Az igaz mellet batorsagos lennem [Kv; TJk IV/1. 493]. *1663/1695:* Mihalcz Mihaly Uram Thuri Ferencz Uram(na)k nem mostoha, hanem edes Atyahoz illendő joakarattal, Szolgalatal es oltalomal volt, sőt meg halalt nező dolog(na)k vegben viteleben is faradozot eö kgle mellet [Hsz; Borb. I]. *1709:* Nagyfalvi Janos és Váradi Samuel Ur(am) Instantiát tőttek Gyalui Megyesi Ferencz Deák mellett [Kv; ÖCJk]. *1711:* minden ket ember egj egj juhot ada Kaszoni Király biro uram(na)k azert hogj eő keglme faradot uj falu[a] melét [BCs. — [a]Kászonújfalu (Cs)]. *1775:* az Attyátis szorongatván, és keserűséggel illetvén, Attya mellett nem futott, nem fáradott, Javait nem szaporitotta [Vadad MT; VK]. *1815:* En igyekezem mindent el követni a Mlgs. Vr processusa mellett: melj szerint nints miert faradjon ki ide [Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd Miháltz Antalhoz Mv-ről Altorjára].

Szk: *vki ~ feláll* vki mellett kiáll. *1847:* a falusiak közönségesen Varga Katalin mellett felállottak, s minnyájon kiáltották, hogy Varga Katalint elfogatni nem engedik [VKp 285] ✱ *vki ~ fog* 'ua.' *1671:* némellyek Poor Balintne javainak divisioja(na)k ideje(n) mondottak oly szokat hogy tudnyllik, Mit fogsz ugy mond ezek mellett az Calvinista ebek mellett [Kv; TJk XI/1. 43–4].

11. vmi értelmében/szerint/címén; pe baza unui lucru; laut/auf Grund irgendeiner Sache, unter irgendwelchem Titel. *1591 k.:* az eo naga lewele mellett teomleoczeoztett ked hizem teorvenyben vagiok velle ha mit vetettem [UszT]. *1596:* Egy feleol Versendi Sára azzony es mas feleol az vitezleo feyerdi ferencz deak feleseghe Dengheleghi Barbara azzony kepebe procator leuel mellet Jeowenek mi eleonkbe[a] Mihalyfalwan[b] [EMLt. — [a]Az osztoztató bírák elébe. [b]NK]. *1657:* (Bakos Gábort) az fejedelem is, és én magam az hadak eleiben constituálám fejedelem pátenslevele mellett [KemÖn. 263]. *1722:* Az Tis Excellentiaja ordere mellettis kel mozognunk [Fog.; KJ Miss.]. *1765:* midőn Ordinarius V. Ispány Titt. Nábrádi István Ur(am) az obtinealt Deliberatum mellett Executiora ide Arankutra ki jőt volna, az előtt fegyvert hoztak Magoknak, és ugyan impediálták az Executiot [Aranykút K; Ks]. *1798:* A' Mlgs All peres Groff Aszszony részéről Almási István Ur declarálván aztot, hogy kész a Zállogos Joszágot viszsza botsáttani olly feltétel mellett: Hogy Gergelyfáján mind a két rész Joszág Conscribáltassék ez uttal hogy se edgyik rèsz se a' masik meg ne károsodjék [Gergelyfája AF; DobLev. IV/757. 1b]. *1805:* az Ur(na)k rendelese és Hagyománya s parantsalatya mellett Menessét bé hajtván ottan az egész ménes harmad napokig tartattatat [Csapó KK; Berz. 9 Fasc. 74].

12. vmivel/vmi által/alatt; cu/prin ceva; mit/durch/bei etw. *1580 u.:* mikoron az Tilalom tegedett abban ert az Peres földben mikor ot zantottal volna ekeddel es tiltottanak tegedett harom Teörwinnyel az eggik Ekewel meg nem allottal hanem Mind vegig kj mentel az foldnek vigire, tudoman Tetel Mellett elsozör ebben varok Teorvint ezt lattatom meg [Szentkirály U; UszT]. *1583:* mig az Derekara Zolneek (e)bbeól warok teor(veny)t kegmetekteól, myert hogj ket parancholat mellet Zollit ezen eggj dologert [Hsz; BálLt 80]. *1604:* cziekefalwj Kws Istuan, mikor az felesege attia miklos mihalj hazaba es eorökseg ebe be wallana Janlaki (!) Demeter ferenczet meg Ellenze tudomanj tetel mellett hogy oda ne wallia, oda se zallion, mert Jdöuel gongia lezen rea [UszT 18/149]. *1768/1771:* Ontsa Kratsonnal meg mentettem esküvés mellett magamat hogy ártatlan vagyok benne [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1822:* az kün valo Szánto és Kaszálo hellyjekett Czincus Vonás mellett egy aránt igassagoson fel osztanák [Lisznyó Hsz; BLt II. 11]. *1843:* Benköné a Balásfalvi Canonoknál mind fizetésére, mind Comoditássára nézve olly jol találllya magát, hogy onnat nagy igéretek mellett se lehetne kikapni [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartok Sigmond lev.]. *1882:* minden Külső Belsö Javaitis örökösittés és Zálogosittás mellett tsak nem egy Talpalatnyéig el idegenitette [Kük.; Kp II. 60a].

13. vkin/vmin kívül; în afară de cineva/ceva; außer jm/einer Sache | vmin felül; pe deasupra; über eine Sache (hinaus). *1621:* ada a gjümölcz kert mellet annj darab kerttet es orökseget a menny a' gjümolcz kert(ne)k fele Uolna [Asz; Borb. I]. *1653/1655:* Én mint igaz és ártatlan lévén bizván az Rázmány Istvan nekem adott obligatoriajàhóz, zalagom mellett attam kevánsagha szerènt valo obligatoriámat [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T. Mihály nyil.]. *1780:* Nagy excessus tapaszttaltatván a' szolgák fizetésenek meg sokasittásával, azért ezután a' kik Bánya miv után, Tavaszszal állanak szolgálatra, a' leg elsö vagy jobb kar belieknek egész öltözö gunya mellett harmincz Vonás forint, ezen alóll kik mennyit érdemelnek de a' leg jobbnakis többet adni Sub poena flor. 12. senki ne merészellyen [Torockó; TLev. 8]. *1801:* felette nyughatatlan voltam oldalaslag halván, hogy a forro hideg mellett angina is szorongatott [Berbe AF; GyK gr. Gyulai Sámuel lev.]. *1818:* Vále Brádi Petrutz Josziv, Mint a' Más Nevére valotalan Vádaskodást dictálo, több Szolgálo Embereknek Szemek láttokra, vétkének ki-hireltetése mellet, 12 páltza ütéssel meg bünttettessék [Körösbánya H; Ks 119e].

Szk: *az/azok ~.* *1595:* Kassat gazdam Azzony vöt .1. vękat .1. die, hogy Vigilia vala Az mellet az Daarat, is akkor böuebben föztek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Azok mellet hittam volt[a] Gellerd Gyeórgyetis, es Balassi Gergelynet Vrsula azzont [UszT 15/242. — [a]Törvényre] ✱ *ez/ezek ~.* *1612:* Fejér Mihály odavesze, az ki elöljárójok és fejek volt az brassaiaknak, ez mellett több brassai urak is [Kv; KvE 146 SB]. *1747:* Ezek mellett feles tolvajsági s lopási importaltat(na)k kaszá(na)k, bárányok(na)k, gonoszul valo el tolvajlási [Torda; TJkT III. 188].

14. vmivel kapcsolatban; în legătură cu ceva; in Verbindung/Zusammenhang mit etw. *1590 k.:* az vj Jtelet mellet azt mondom hogy kj keretheöm az teörueniteöl es meg bizonytom hogy semmy kwleön marhatok ninchen [UszT]. *1591:* Megh ertettwk az mi pereseonknek elleneonk valo valas tetelet Es az vj Itelet mellet valo okadasat, aztis mondgia hogy eo akkor sem jelen valo prokatora se(m) eo maga eleo nem tutta vala dolgat adni. Azert mostan reowidede(n) az vy Jtelet mellet elewe számlalo(m) minde(n) Igassagomat [i.h.]. *1672:* az tőrvénybeli p(ro)cessus mellet valo expensa a' mi volt és lőtt azt tartozzék az Incta refundalnj az A(ctri)x(na)k [Kv; TJk XI/1. 219]. *1697:* Nouum mellett ualó Relatoriaja All Csik szeki szent Imrei Nemzetes Laszlo Thamás Deákné Balas Margith Aszszoninak eö kglmenek ugjan ezen All Csik szeki Kotorma-

nyi Mihaly Peter deakne Gergely Margit ellen [Cssz; CsJk I]. *1740:* a' sokszor meg-olvastatott Contractus mellett exmittaltattunk [Dés; Jk 323a].

15. vmi fejében/ellenében; în contul a ceva; gegen etw., dafür. *1587:* Megh ertettek Biro vramtol az be Gywtesnek okait Mit kellene eo kgmenek az Vy eztendeó Ayandeka mellett az Waros Jowara impetralnj [Kv; TanJk I/1. 43]. *1774:* Ugy ezen Joszágban vadnaké ollyas Proventusok, mellyeket Quietantiák mellett maga az Praefectus Kezéhez vet [K; KS vk]. *1782:* az kárbol Also 'Suki Marhákat hajtván bé, kénszeritettéké az Also Sukiakat hogy a' kárt betsültessék meg, 's annak, és à hajto pénznek meg fizetése mellett Marhájokat vegyék ki ? [K; SLt XLII. 5. 5 vk]. *1793:* Serbán Mojsza tentalta is, hogy az Hajdukat Ajándékkal meg vesztegetvén el szókhessék azon Tömlötzből de ezen practicajával ki nem szabadulhatván Néhai Földes Ura Cautio mellett ki botsátatta [Somlyócsehi Sz; TKhf 13/34 Csulik Ignáth (85) jb vall.]. *1814:* tartazzék az ki szomszédositott Haz Hellyet utánna valo tartazmányaival együtt a Zállag Summának le tètele mellet ki botsáttani [Szókefva KK; Kp II. 89].

Szk: *szokott előfizetése/jussa letétele/megadása ~.* *1786:* Torotzkón lakó Verös Kovátsi vas tsinálás opificiumat folytato Communitas ada kezemben edgy iratt Instructiot, hogy azt a' Torotzkai actu fungens Bíró és Bírák előtt in praesentia Communitatis praefata felolvasnám, azzal szokott jussom megadása mellett modô legitimô procedálnék s a' feleletről testificalnék [Torockó; TLev. 9/22]. *1792:* Tekintetes Szanto Andor Ur szokott jussunknak letétele mellet kére hogy mennénk el O. Aszszonynépre [a] [DobLev. IV/703. — [a]AF]. *1801:* Nms Maros széki Szt Imrei Nemes Balog Ferentz és Mihály Uraimék Kegyelmeteket én általom tiszti hivatalom szerent szokott elő fizetesem meg adása mellett Törvényesen Certificáltattják ... 8ad Napra a Szereda Sz Annán tartando V. székre [Msz; BalLev.].

16. vmi közepette/kíséretében; la ; (in)mitten, unter. *1636:* Az régi Pogányokot tudgyuk, hogy az friss vendégségekben, s kazdag lakodalmokban, a hegedü, lant, és egyéb kintorna mellett, az ő Isteneknek Vri eleiknek ditséretes viselt dolgaikot éneklették légyen, De azon Musicai eszközöknek zengések mellett az igaz Istent-is ditsérték [ÖGr Aj.]. *1665:* Az pinczéb(en) az mustnak el teoltése mellet égettünk el gyortyát Nro: 10 f — d 10 [Kv; SzCLev.]. *1780:* Kápolnáson az vásárban szokot áldamás ital mellet pénzen vettek volna egy szúrke kanczát [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 2]. *1831:* Abba vagjok ennyi felszegségemben szerentsés, hogy egj fel serdülendö Fiatskám bele kapott mestersegembe, a ki az én mutogatásom mellett faritskal [Dés; DLt 828]. *1847:* Demeny György Ur a' Mai Napon Dob Szo mellett Kotya-vetyén a Többet Igerőnek e' N:Enyed Varossaban és annak határaban kün lévő minden fekvö Ős Iavait örök arron el akarja adni [Ne; DobLev. V/1009. 5/1].

17. vmivel együtt; împreună cu ceva; mit einer Sache zusammen. *1738:* Bizodalmas Angyam Aszszonyomnak Atyafiuságos köteles szolgálatom ajánlása mellet idvességes Husvéti napokat èrni kivánok [Nsz; Told. 24]. *1815:* Kedves Barátom ! Élj sokáig Boldogul, és szerencsésen Nagyot nőjj, mint a szalonna bőrr, a tűzen; 's minden joknak kivánása mellett [Kóród KK; Ks 101].

18. vmi ellenére; cu toate că, în ciuda ; trotz einer Sache. *1797:* Ifju Székely András háborus házassági Eletet követvén eleitől fogva, néhányszor Consistorialis határozás mellett is minden jobbulás nelkül maradott [Szilágycseh; IB. Dombi János ref. prédikátor nyil.]. *1811:* minden költségemnek lehető megszorittása mellett is el-kellett adósodnom [RGyLt ad nr. 32. 811 Krizbai Desö Elek kv-i ref. pap nyil.]. *1823–1830:* Vettem volt már egy lovat reggel az eladónak testvére reám jött, el akarta venni magának, de én nem adtam, s minden fenyegetőzése mellett is a ló nekem maradott [FogE 282–3]. *1835:* minden iparkadásam mellett is még eddig semmire sem tudtam menni nem tudam mitévö legyek [F.tők SzD; BetLt 4 Szilágyi Sándor lev.].

mellette I. *hsz* **1.** a jelzett személy/dolog mellett; (pe) lingă persoana/lucrul despre care este vorba; neben der angegebenen Person/Sache. *1573:* az en Eóczyem azt mondya hogy fayat ki hantam, en ki nem hantam mostis ott ⟨vagion⟩ kit azonyom Iol tud, en azonyomtol meg keówettem wala hogy Eo⟨zve⟩ hagya raknom, miwel hogy az enymis el ferjen mellette, mert ⟨az en⟩ Eóczem faya zelel fekziek wala az nagy ho alat [Kv; TJk III/3. 198d]. *1588:* mellette wala Az Kaza, es azt ragada, es hatra wete Az Kazatt [Perecsen Sz; WLt]. *1599:* Gazdak Crestely es Sophia azzony Gedel Jakabne hydelwj vallyak Jeoweonk vala Besenieon Jnnet az zęret hydan twl, erkezek egy nemes ember kochyn es el kezde melletteonk menny [Kv; TJk VI/1. 379]. *1631:* az legeniekis kialtnak uala be az ablakon nagj iettemben fel kelek hogj az aitot megh nita(m); be suhana melletem az Aszony [Mv; MvLt 290. 239a]. *1765:* én jobbanis nézni kezdvén tavulról, meg látám, hogy három husz husz krajtzárosok távulabb lévén rakva a többi pénztöl, két peták vala mellettek [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 289]. *1796:* az Nemesek reánk löttek ugy, hogy az Serét mellettünk nagy Suhogással a' kertbe ment [Roskány H; Ks 115 Vegyes ir.]. *1807 e.:* egész Joszágom az utolsó pusztuláshoz közelit, a' mint látja minden, a' ki tsak mellettek el megyenis [Ks 73/55 gr. Kornis Gáspár lev.].

2. vki környezetében; în preajma cuiva; in js Umgebung. *1574:* Orsolia chegědy Ianosne[a] vagion 7 Eztendey hogi az Borbara leant esmerte partas katalinal ... Azt latta hogi mykor hon Nem volt katalin az lean Eyel Napal mywelt, Es valaztig koplalt mellette [Kv; TJk III/3. 361. — [a] Vallja]. *1594:* Mierthogy eleiteol fogwan ez Varos, az orzagh feiedelminek es mellette valo tanach vraknak az vy eztendeoknek eleodeden, aiandekokkal zoktak kegielmessegeoket is akarattiokat ez Varoshoz kapchiolnj Annak okaert vetettenek eo kegmek Adot egy vonasra f. 2 [Kv; TanJk I/1. 228]. *1640:* egj nehany Eztendeigh mellettek valo io forgolodasaert inteztwnk tiz forint (!), ezeket excidalua(n) marad az diuisiora f. 80 d. 46 [Kv; RDL I. 123]. *1657:* Az en felesegem Gernyeszegi Marta ennek elötteis hagyot volt el hütötlenül; akkor viszsza hosztam. Az utan keserves fogsagomban, nem hogy mellettem forgolodot volna, ram gondot viselt volna, hanem inkab ismet hütötlenül el hagyot [SzJk 84]. *1702:* sok hevet hideget szenvedtetek mellettem [Tarcsafva U; Pf]. *1776:* Csizi István Nevezetü Reformatus Hadnagy a' N(eme)s Gyulaianum Regimentböl való, és Mlgs Gróff Lázár János Urffihoz igen bé járós, mellette sürgödö volt [Kóród KK; GyL. Georgius Vizi (30) rk kántor vall.].

Szk: *~ tart* vkit magánál (el)tart. *1568:* Anna c(on)sors georgy, gabor fassa e(st), My velwnk az my annyank az zǫlǫ arrat el nem kǫltǫtte vala, vgy ada esmet el az hazat, hogy ne(m) lǫn honnat meg adny, es az vtan barla peter vgy tartotta mellette [Kv; TJk III/1. 203].

3. vki mellett gondozóként; pe lîngă cineva ca îngrijitor; bei jm als Pfleger. *1596:* Amy az gyermek tartassat nezy Viczey Anna azzony az gyermek hazat, es kewlseo eöreöksegit birja, Azert az gyermek etelere semmit nem deputaltunk, hane(m) valamit az kywwl keolt rea tanittatasara, es rúhazattyara azokat fel Irassa eoregh azonnyom, es az kalmar arw marhabol túggya ky maganak [Kv; RDL I. 65]. *1600:* Catharina Anthony Molnar relicta[a] Ez a peres Fazakas Ambrusne penig az en zegeny bathyamnak Boythos Boldisarnak mustoha vnokaja volt, soha betegsegebennys nem forgott mellette [Kv; TJk VI/1. 463. — [a]Vallja]. *1633:* Mikor az Azony Zabo Andrasne ezt ã fiat Zabo Janost e Vilaghra zulêe en uoltam mellete hogy kinlodot [Cege SzD; WassLt Vargha Eőrzebet Coppani Ferencz rel. (65) jb vall.]. *1654/1696:* ennyi hoszszas suljos betegségemben, minden unokozás(!), kedvetlenség nélkül tsak eo volt mellettem [Medgyes; BálLt 46]. *1719:* közelebb levő Attyamfiai az mostani Szűk es Sokakott ehel halalra jutatato Szűk üdőben mellettem nem voltanak [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1807 k.:* Bizanyasan valhatam azt hoj (!) az Eskettető a Szűleihez jol viselte magát nevezetesen az édes Attya betegségében sokáig Sinlődvén emelgette hordazta tajkalodat (!) mellette [Sinfva TA; Borb. II Székelly Péter (39) ns vall.].

4. állat mellett (őrizés céljából); lîngă animale (cu scopul de a păzi); bei einem Tier (zum Hüten). *1610:* teőlle az marhat toluaiok uettek el mellette kellet uolna lenne(m) s ne ieóttem uolna az Rikara [UszT 4. 9b]. *1752:* a' hol kert volt is rések voltanak hogy a' Marha Szélytib(en) bémehetett ha Ember nem volt mellettek [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1761:* az Al Torjai juh Pásztorok az egész esztina juhot szánt szándékkal fegyveresen a pásztorok mellettek lén szerre bocsáttja a buzában [Kvh; HSzjP]. *1774:* A juhok mellett kutyák voltak egy Inasis hált mellettek [Egerszeg MT; Berz. 15. XXVII/21].

5. vki/vmi mellett (kísérőként/őrként); lîngă cineva/ceva (ca însoţitor/paznic); bei jm/etw. (als Begleiter/Wächter). *1586:* 11 Noemb: hoztak Varadrol harminchj egi zekeren borokat sokan voltak mellettek attam nekiek —/20 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. *1669:* Kérek minden rendbeli io akaro vraimat baratimat igaz járásbeli embernek[a] ismerjek, boczássák, és boczátassak mindenűt békével mellette leveő embereivel edgyűt [Kv; RLt Dionisios Bánfi de Losoncz, Kolozs m. főispánja salvus conductusából. — [a]Parosicz István nevű ifjú legényt]. *1735:* azan három Sellér Aszszonyokat Házához vitte és ott tartotta Lántzan; még magamis Strása voltam meletek [Szentegyed SzD; WassLt Molduván Andréj (58) zs vall.].

Szk: ~ *bocsátott* melléje rendelt/állított. *1621:* Juta Varosunkban Iffiu Betthlen Jstuan Kiraly Vrunktol mellette boczatot feö Emberekkel uoltak szam szerent No 30 [Kv; Szám. 15b/IX. 25].

6. vki mellett (segítségként vmilyen szolgálat ellátásában); lîngă cineva (ca ajutor în îndeplinirea unor sarcini); neben jm (als Hilfe zum Versehen eines Dienstes). *1542:* azonywm kewzewne neky, mywel annak elotthe azt wzenthe wolth hog ... kez wolna segeychegwl melletthe meg halny [Fog.; LevT I, 16–7 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1587:* volt az korchiolias az also es felseo palonal harom nap zamos volt mellette f. 1 —/44 Miert hogi az oda ki valo Capitanokis mellettek forgottanak Borra valo penztis kellet nekiek adnom [Kv; Szám. 3/XXX. 18 Seres István sp kezével]. *1657:* szantattam ket Ekevel, melletek leueo 10 Emberekneк N(o) 240[a] [Borberek AF; WassLt Perc. 8. — [a]Cipót adattam]. *1774:* Ezen Faluban vagyan egy vas mivelő Jobbágy Czigány mellette levő Segitő attyafiaival [Mocs K; KS Conscr. 73]. *1817 k.:* A' Kertész vévén parantsolatjátt Nagyságodnak,. aztat fogatta hogy mindeneket tellyesitteni fog — eddig elé a kerten lévő fákot tisztogatta, 's meleg ágyakat készitett — a mellette lévő Hovadi inas már régtől fogva elszőkett [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

7. vki/vmi mellett (felvigyázóként/ellenőrként); lîngă cineva/ceva (ca supraveghetor/inspector); bei jm/einer Sache (als Aufseher/Kontrolleur). *1578:* Az minemeò lizth ide be kewantatik az haz zǫksegere, mind az magwnk aztalara, s mind az abrakosokera, arrol megh ertekezwen, ydeien gondot wisellyen rea Valamikor yde be az haz zǫksegeere eöroltet, mindenkor wagy az byro, wagy eggik hytes polgar legyen melette, hogy az eörles modgyawal es Zerewel legyen [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1595:* hordottak zenat Azzonyúnk Öfge(ne)k be jövetelere, szelel az sok zallasokra: Marto(n) és György poroszlok mellettek voltak és roúast attak nekik [Kv; Szám. 6/XVIIa. 137 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1676/1681:* Az Borokat őszszel bé szüretvén, es à várb(an) helyheztetvén; az első Töltelekre mennyi megye(n) az várbeli hites Porkoláb jelen lévén adgyo(n) arrol Testimonialist; à migh fel hordgiakis à borokat hiteles igaz emberek légyenek mellettek, azokis hozzak fel [Vh; VhU 658]. *1746:* Perceptor Duló Márton Vr(am) mellé actualis Hadnagy vr(am) egy tizedest és à Város Hajduját adgya, portiobéli restantiák fel szedésére determináltatott emlitett Perceptor ő Kglme mellettek légyen és véllek járjon az excessusok el távoztatására [Torda; TJkT III. 17].

8. vki/vmi szomszédságában; în vecinătatea cuiva/a ceva; in der Nachbarschaft js/einer Sache. *1568:* Catherina Sth(epha)ni Reǫdy consors fassa est, Ezt tudom hogy az Kodory Gasparne mellettem lakoth [Kv; TJk III/1. 223]. *1584:* Orsolia olah Mihalne vallia, Mellette(m) vala feorkeolnek zeoleye, Es egkor Susogast hallek [Kv; TJk IV/1. 227]. *1596:* az furlangban mas fel hold Zanto feldót bir Galatzi Boldisar a Kis erdon allúl mellete egy fel hold Zanto feldott bīr [Galac BN; WLt Zep Miklos jb vall.]. *1602:* Sziszay (!) Miklosne Barbara azzony ... vallia soha nem tudgya hogy kewleon kenieren leott volna Terreok Caspar felesegeteol maga en mellettek laktam, noha neha volt egymassal deorgeoleodesek [Kv; TJk VI/1. 610]. *1766:* Pap Stéfán a' mellettem lévő Szőlőjét által adta volt Zálagba 2 Német Forintokba és négy véka Maleba [Szentegyed SzD; WassLt Pap Todor (49) jb vall.].

9. vki érdekében (tesz vmit); (a face ceva) în interesul cuiva; in js Interesse (etw. tun). *1582:* Az ki el akar Menny valahowa lakny, zepen az az theorweny Hogy bolchwt vezen az varostol es vgj Megyen el es az Varos Zepen lewelet Ad melletthe [Kv; TJk IV/1. 106–7 Balassy Ambrus vall.]. *1595:* Mezáros Miklost az Zam vevö Wraim igazjtottak a Súpllicacioúal az 2. Saffarra: Munkaiat miert hogy túdnok, az mellyet ez esztendöben mellettünk czelekedet ... Túttúnk ez okaert rea f 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 314 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1629:* azt monta, nekj nem kel, nem chyelekezi, hane(m) azt megh chyelekeszi hogi ir eo kglmenek mellette [Kv; TJk VII/3. 7b]. *1729:* ha az Méltoság(os) Groff Vr bárcsak irni méltoztatnék eö Kglmek(ne)k

mellettem, az fizetést nem denegálnák [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.]. *1779:* Ezen szegény atyánkfiátol egy darab időtől fogván nem nyughatván hogy tsak irjak az Vr Sogor Vramnak mellette [Szentbenedek AF; DobLev. III/539. 1a Adamus Bardotz lev.].

Szk: ~ *fárad* vki érdekében fáradozik. *1629:* Dekany Istuan ìgirt penzt Szabo Gieörginek, hogj faradgjon s teörekedgiek mellette az penz megh szerzeseben [Mv; MvLt 290. 175a] ✱ ~ *felszólal. 1847:* feleletemért Varga Katalin felingerült s megkötöztetni parancsolt. Mit is egy férjnél lévő testvérem meglátván, az karján lévő másfél éves gyerekkel segítségemre jött, s mellettem felszólalt [VKp 279] ✱ ~ *fog vkinek* vki mellett kiáll. *1614:* ha tü is akarnátok, tudnátok mit mondani az tü uratok felöl, de tü sem szeretetből jöttetek ide, sem szeretetből fogtok mellette, hanem féltetekben [BTN[2] 73]. *1629:* keoszeonnye az esse fia Zuponicz Gabor hogy az notarius ugy foga mellette, mert bizonj most a Toronban ûlne [Kv; TJk VII/3. 84] ✱ ~ *fut-fárad. 1697:* hamisan irja hogy az en kglmes ur(am) jobbágya ellen volnek I(ste)n őrizen sőt ejel napal melletek futok fáradok [Szilágycseh; BK. Kűmives Gergely Bethlen Gergelyhez] ✱ ~ *szól* vki pártját fogja. *1589:* Ieot volt egy Rab feo ember puspeok vramìs kerte az Tanachiot, zolt mellette Segitseget Adanak attam Neky f. 2 [Kv; Szám. 4/VI. 43 Stenzely András sp kezével]. *1599:* Pállffy Jsthwa(n) Tarchafalui, nemes Zemely wallot (!) p(ro)katorul eleötte(m), Bogardfalui Mihalth, Antalffi Thamast, Zentkiraly Gyeörgiet, egyebeketis walakik mellettek Zolnak, intra anni reuolutione(m) [UszT 15/185] ✱ ~ *törekedik* vki mellett iparkodik. *1586:* Váas (!) Giorgnek vittunk aiandekot mert vasarhelt Jgen teorekedek mellettunk ket cziwkat, az arra /29 [Kv; Szám. 3/XXIV. 10]. *1663:* Én édes bátyám uram itt Lippán vagyok rab, Achmet aga ... ugy reméllém kevésért kiadna ma is, csak volna ki mellettem törekednék [SzO VI, 286] | keruen minket Santa Ersok hogi törekednenk mellette es njernőnk gratiat Georgifi Georgitöl hogi ne ügekeznek halalara [Iszló MT; BLt].

10. vki oldalán/pártján; de partea cuiva; auf js Seite/Partei. *1570:* Mond zekel Barlabas, En vagìok egyk Byzonsagh, Mert en Thwdom ezt Joban mynt vagion En velem Erneh teobet zekel peterne ez dologan De ha en p(ro)cator lennek Mellette, oztan Nem lehetek Byzonsaga [Kv; TJk III/2. 16a]. *1657:* kevés reménységgel vala maga is az fejedelem, hogy az ország fegyvert fogjon török ellen mellette [KemÖn. 174]

Szk: ~ *ágál. 1579:* Megh ertettek eo kegmek varosul Az olahok dolgat Miert hogy penigh teorweny kyweol senkit ne(m) zokot az varas bwntetny, vegeztek hogy ha ky akar agallion mellettek [Kv; TanJk V/3. 198b] ✱ ~ *áll* vki pártját fogja. *1640:* Mas Teorueny napiara respondeallyon Cserej Mihaly, miuel mellette all az Inctaknak [Amadéfva Cs; Eszt-Mk] ✱ ~ *felkel* 'ua.' *1722:* Az Egyházi Személyeknek tisztességeket minden adja meg, és ha ki vagy szemtöl szembe, vagy hátok megé ö kglmeket gyalázná, vagy szidalmazná, (: a' Curator hirré adván a Megyének :) tartozzék a' Megye mellettek fel kelni, és az ollyan embert a' Nemes Szék Constitutioja szerint meg-büntetni [HbEk konz. hat.] ✱ ~ *feltámad* vki mellett kiáll. *1777:* hallottam Oprián János csűrinél musikát, és vigaságot, a hova magamis Feleségemmel bé mentem, a' holot mulatozván, mondota a' Feleségem, hogy mennénk haza, azal a' nálam lévő pénztis el vette mellyért vélle egybe haborodván, az Ik mint Atyafiai mellete föl támadtának, engem anyira vertenek, hogy holtom napjáig épp ember nem lészek [H; Ks 114 Vegyes ir.] ✱ ~ *kikel* vkit támogat. *1729:* az illyen dolgokban kellyen ki az ur mellettem, s oltalmazzon [Kiskapus K; Ks 99 Gyerőffi Kata lev.] ✱ ~ *lesz/van* vkit vmiben támogat. *1593:* feier warat Jmre deaknak, tordajnak attunk hogj az director sollicitalt hogj eleo agjuk az Niarj Marton sententiaiat az Jnassa ellen attunk azert nekj hogy mellettunk legen 1 tallert f 1 d 10 [Kv; Szám. 5/XXI. 16]. *1624:* Tudom aztis hogj Daruas Georgj es Daruass Mihalj: mellettek valanak az Chjeke faluyaknak [BLt 3 Fodor Gergelj chjekefalui[a] pix call. — [a]Cs] ✱ ~ *megesküszik* vkit esküjével támogat, igazol. *1584:* Margit Borgias Matene vallia, chak igy zola hagione Moldouasnenak, The vgmond Ne(m) vehed vala el az fr 60, ha en melletted meg Ne(m) eskeze(m) vala, de Ne(m) monta igy, hogy ha en melletted meg Ne(m) eskeze(m) vala hamissa(n) hane(m) Meg vakariak vala az Alfeledet a perengernel [Kv; TJk IV/1. 363]. *1633:* megh merek mellette eskünni hogi az az leani tizta jambor szemely [Mv; MvLt 290. 123b]. *1727:* Hallottam hogy Kirillának edgy harisnyat adott volna Russorán Timoffi csak eskegyék meg melletek [Russor SzD; Ks 37. II/41] ✱ ~ *vall* vki mellett tanúskodik. *1731:* Tugyae a Tanu hogy ki erőltette erőszakosan a Tanukat vagy vallókat arra hogy félelembőlis valyanak és kicsoda corrumpált penzel a Tanuk kőzül, hogy mellette az ő kívánsága szerènt, és az ő részére valyanak ? [Sövényfva (KK) körny.· Born. XXXIX. 16].

11. vkin/vmin kívül/felül; în afară de cineva/ceva; außer jm/etw. *1589 k.:* en nem tudom hogy foglalt volna varas feoldeben ell, hanem mellette tudom hogy Kosa Istuan s Kosa Mihaly szoritotta inkab megh az utat Zabo Istuanal [Szu; UszT]. *1684:* Cseréltem el az János deák szürke gyermeklova-félét egy sárga holdos gyermeklovon, attam mellette fl. 6 [SzZs 254]. *1710:* Azután Barcsai Mihály kiszabadulván, eleget perlé a feleségét, ki Haller Istvánhoz ment vala férjhez, csak oda sülyede Suk. Valami hitvány portiókot ada Barcsainak s pénzt mellette [CsH 179]. *1794:* őrőkős földeimet Aranyas széken Rákosan el adtam mellette 70. v. forintokan, kèsz pénzt pedig hoztam magammal 24. M. for [Asz; Borb. I]. *1797:* Egy el törtt Leveses kalánt fel cseréltem, és adtam mellette xr. 12 [Déva; Ks 96]. *1823–1830:* Ezt az asszonyt, hogy tartja a Gróf, jól tudta a grófné, s azért sokat nyughatatlankodott is, hogy a férje mellette más fejérnépet tart [FogE 148].

II. nu-szerű haszn-ban (*-nak, -nek* ragos fn v. nm előtt v. után); cu valoare de postpoziţie (precedat sau urmat de un substantiv respectiv pronume prevăzut cu sufixul *-nak, -nek*); als eine Art Postposition (vor od. nach einem Hauptod. Fürwort mit der Endung *-nak, -nek*). **1.** mellett, vmi közelében; pe lîngă; neben, in der Nähe etw. *1608:* Mely eoreoksegnek mellette foly az Thamok kapuia eleot ala folio kws patak [Papolc Hsz; HSzjP]. *1636:* Az mikor ezt az fogoly Zabo Janost, Istvan Uram ki praedikalla, es ki pirongata az Templumbol, en mellette ulok vala Istvan Uramnak [Mv; MvLt 291. 66b]. *1653:* a császár kevés idő mulva elérkezék a szekérben, mely szekér előtt négy szihátu fakó ló vala mellette a császárnak a mufti ül vala jobb keze felöll [ETA I, 133 NSz].

2. (segítőként) vki oldalán; alături de cineva (ca ajutor); (als Hilfe) an js Seite. *1727:* En T. T. ezkűszöm, az egy elő Istenre hogj T. Quartas Uram(na)k mellette mint jó kéz láb hiven szolgálok, a ream bizatando vasárlasban igazan eljárok [Kv; SRE 154–5].

3. *ennek ~* emellett; pe lîngă aceasta; daneben. *1638:* Ennek mellette vagjon az Deõmleõcz (!) haz. Az teõmleõcz a' fundamento boronabol fel rott [A.porumbák F; UF I, 656]. *1681:* Ezen házban vagyon egy eöreg lábos asztal ennek mellette álló két fenyő pad [CsVh 90]. *1694:* az hátulsó ház Belöl fűjtő paraszt káljhás kemenczéje ennek mellette, fiok fűjtő kemenczéje [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1756:* Az 3dik Ablak mely nap keletre szolgál vagjon Ablak Tábla nélkül Deszkával be szegezve, ennek mellette vagjon egj kis vak Ablak [Branyicska H; JHb LXX/2. 20].

melletti 1. vmilyen tárgy/épület mellett levő; de lîngă un anumit obiect/o anumită clădire; an/neben einem Gegenstand/Gebäude befindlich. *1838:* A' Gabonás melletti Kamrában 4 málévető kas és 2 kapálo eke [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] *1840:* a panaszlo aszszony meg iván Férjével a' fogházba égy fél fertáj pálinkát kiméne a fogházbol férjével, — 's a' Czinterem melletti kis Boltba mene Férjestöl pálinka innya [Dés; DLt 36/1841 Kovács János városi hajdú vall.] | Marton Ilonka Bátori Györgyné részegen haza jövén, — rab Kováts Gyurit a' tüszej melletti pritsröl le lökte [Dés; i.h.]. *1849:* a kis kut melletti sikátorba [Dés; DLt].

Hn. *1847:* A Posta ház melletti nagy láb (sz) [Méra K; EHA] | A' vámos hid melletti kőfogadó [Mv; EHA].

2. vmilyen hely (föld/tó) mellett fekvő; care se află lîngă ; an/neben einem Ort (Feldstück/Teich) liegend. *1846:* T. Csiki Sámuel Ur Földe nkeleti oldala melletti borozdát is kijárták 2 gödrökkel ki jelelték [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 70]. *1851:* Topler telke melletti borjumál alatti csegely 3. évre, egyszersmind ki métázando [Kv; KvLt 2/35].

Hn. *1834:* A To melletti (r) Dél felöl a Tóra járo nyilak [Gyalakuta MT; EHA]. *1838:* A Falu melletti felső tanorokban (k) [Csekelaka AF; EHA]. *1846:* A' nyomás melletti tábla [Tasnádszántó Sz; EHA]. *1849:* a Kolozsvári Ut melletti szálas erdő [Kiseskülló K; BHn 74]. *XIX. sz. köz.:* A Palánt Szölö háta melletti Erdö [Somlyóújlak Sz; EHA]. *1859:* Pad(puszta) az ut melletti föld [Szászújfalu AF; EHA].

3. vmivel kapcsolatos; care este în legătură cu ceva; mit etw. verbunden. *1841:* bébizonyittatva találtatván ... a' Zálog Summa misége, és mennyisége, — az a' 30 vonás forintoknak 's, a' lehetö Melioratiok és determinatiok és deterioratiok feltudások melletti lételével ezennel a' Felperesnek ki itéltetik [T; Bosla] | Így tehát ha azok régi szokásaikat s az azok melletti keresetek módjának rögtöni s okát nem nyerőleg elvesztésén elszomorodtanak hogy talán zúgolódtanak, az nem csuda [VKp 61].

4. vmihez csatolt; anexat la ceva; beigeschlossen. *1843:* meg tanála bennűnket Egerbegyi Székely Lovas Katona Tolvaj Ferentz az iránt hogy az alább irt utasitással 's a' melletti közlö Levelekkel hivataloson procedálnánk 's a' következésről adnok Relatoriánkat [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites assz. kezével].

mellézárt (vmilyen) irathoz csatolt; anexat; (irgendeinem) Schreiben beigefügt. *1802:* Meg olvasván, én a Szarvadi Farkasné Aszszony Expositioját és az A Betü alatt a mellé zárt Testimonialist, tsudalatos, és elöttem isméretlen ki tételeket olvasok azokb(an) [Torda; TLt Közig. ir. sztlan Gálffi Ioseff visp kezével].

mellfűző fűzős lajbi; corset; Schnürleibchen. *1682:* Attam Meli füzö uegiben ualo Ezüst Tött, kinek az uegib(en) uolt mint egi Uyomni hószszu (!) apro szemü Lancsocska [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1748:* égy igen ritka munkájú melly füdczöt, mellyet egy nemelly Menyecskének ajándekozván, meg ősmertek mindgyár az Uri Aszszonyok, hogy bizonyosan Huszár Mátyásné melly füdczője [Abafája MT; Berz. 11. 89/1]. *1755:* adok által Kolozsvárat lakó Tyukodi Pál Vram Feleségének Lukáts Kata Öcsem Asz(szonyna)k két mely füzöt egyike Szekfü Szin az másik karmasin szin [Aranyosrákos TA; Borb. II. néhai Székely György relictája Csipkés Borbára végr. Szaniszló Zsigmond kezével].

Szk: *aranyos ~. 1757:* Egj aranyos Mej füszö Harom ezüstes Mej füszök [Jobbágyfva MT; BálLt 71] ✱ *aranyos-ezüstös ~. 1706:* Egy tetsin tablason sött aranyos ezüstös melyfuzö [LLt Fasc. 108] ✱ *ezüst ~. 1675:* vöttem egy varróládát az mátkájának elküldte: adtam az ládába egy ezüst mellfüzöt[a] [Kv; KvE 195 IJ. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ *ezüstös ~ → aranyos ~* ✱ *ezüst sodrás ~. 1757:* Egj ezüst sodrás Mej füszö [Jobbágyfva MT; BálLt 71].

A jel-re l. Undi Mária, Magyar hímvarró művészet. H.n. (Bp), é.n. (1934) 51. Undi *vállfűzőként* a női díszöltözet ruhadarabjáról ír.

mellgörcs asztma; astmă; Asthma. *1851:* Josi mind kornyadoz, Farkasnak mely görtse van [Kv; Pk 6]. *1855:* halt meg ... Kolozsvári Zsuzsánna mellgörcsben 66 éves korában [Dés; RHAk 70]. *1856:* Betegség neme: Mejj görcs [Dés; RkHAk 160]. *1859:* halt meg Jékei Anna természetes fia János 10 hetüs korában mellgörcsben [Dés; RHAk 101].

mellgörcsös asztmás; astmatic; asthmatisch. **Szk:** *~ köhögés. 1856:* halt meg Darvas István leanykája Zsuzsa 8 honapos korában mellgörcsös köhögésben [Dés; RHAk 82] | halt meg Incze Iános leanykája Berta 10 holnapus korában mellgörcsös köhögésben [Dés; i.h.].

mellhártyalob mellhártyagyulladás; pleurezie; Brustfellentzündung. *1857:* halt meg özvegy Ács Istvánné Szász Sára 66 éves korában mellhártyalobban [Dés; RHAk 88].

mellhurut mellhártyagyulladás; pleurezie; Brustfellentzündung. *1856:* halt meg Fazakas Mihaly fia Józska 9 holnapus korában mell hurutban [Dés; RHAk 77]. *1857:* halt meg Orbán Zsigmond fazakas leanykaja Juli 6 hetüs korában mellhurutban [Dés; i.h. 86].

mellkelevény mellgyulladás; inflamaţia sînului/pieptului; Brustdrüsenentzündung. *1859:* halt meg városi erdő kerülő Sorkán Márton 40 éves korában mellkelevényben [Dés; RHAk 106].

mellkép 1. mellszobor; bust; Büste. *1823–1830:* Innen mentünk a japanische(s) palaisba(n) lévő régiségek házaiba[a] (Antiquiteten Zimmer) Nevezetesebb darabok a Ptolomeus Philadelphus mellképe, feje rosso antiquo, köntöse verdo antiquo [FogE 183–4. — [a]A drezdai múzeumban].

2. derékkép; bust portret; Brustbild. *1833:* az Erdéllyi Predikatori Tár Fö Tisztelendö Püspök Bodola János ur jol talált mejj képével diszes [Vaja MT; HbEk]. *1835:* Egy diofa Divan uj Uiberzuggal s egy felette lévö n. P. H. Ferenc Ur ö nga viaszszas vaszonon lévö Mejjképivel [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

mellközép brîu, mijloc; Brustmitte. *1848:* Az, hogy a szegény nemest és nem nemest megnyúzzák elevenen, kapujára kiszegezik, a mellközépig földbeássák mind ilyen regényes, de tényleges dolgok [RevRTr III, 206].

mellől 1. vki/vmi mellett levő helyről; de lîngă cineva/ceva; von der Seite js/einer Sache (her). *1584:* Anna Rlcta Antony Kwthi valla hogi Danchak Ianos megh rikolthwan magat eleo Ieowe a' keöfal Mellel | Chyszar Ianos vallia ... Ieowe hozza(m) ez Vargane Annia ... Lata az en giermekemet, es monda hogy bezegh io chachiogo giermek ez, Ezen keozbe a' giermeket onnet a' twzhely melleól a felesegem fel vewe, mert keozel vala a' warganehoz [Kv; TJk IV/1. 18, 285]. *1589:* Fayo Annatul azt hallotta hogi Az Agyba fekzyk volt Matyas deak Janos kowachne mellet Gergel kowaczne hazaba, Janos kouacz oda ment zydogatta Egi feyzet ragadot Janos kouacz hozza es az felesige melleol ugi vgratta kj [Dés; DLt 226]. *1595:* Azonba ala vghratanak egy embert a' szan melleóll a' my kertjnk melleól [UszT 10/102]. *1668:* Az Pal Georg Mihalj louat az Ambrus Iles loua melöl az paytaböl ki lopa [Cssz; CsÁLt F. 27. I/30 Illes Ferencz Kaszon Vyfalui (40) pp vall.]. *1766:* Dogi Latzi nevezetű Czigány az fuvó mellől tsak hirtelen fel szökik, utánna szaladván Jeddi Gyurinak [Koronka MT; Told. 3a]. *1802:* Forro fel ugratt az asztal mellől [Mv; Born. XXXIX. 53 Daniel Virág (17) ns vall.].

Szk: *füle ~ bocsát* füle mellett elereszt. *1583:* Embereönkelis az Bassa nagy fel kedwel bezelleth, az kyrol megh talaltok, kyt chak feöle melleöl bochatoth s kit pedig chak ymigy amugy erteth [BáthoryErdLev. 79 Az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz Gyf-ról].

2. vmely hely/helység/víz közeléből/környékéről; din apropierea unui loc/unei localităţi/ape; aus der Nähe/Umgebung irgendeines Ortes/Wassers. *1569:* Zinte az falw Melleolis El haytottak, az gherebenesy barmot, az haro(m) falwbeljek [Sámsond MT; VLt 7/692 Baltasar byro vall.]. *1589:* 19 Augusth Jot volt Az Hedel Bergy (!) kouet az Reynus Meleol [Kv; Szám. 4/VI. 33 Stenzely András sp kezével]. *1636:* mondot Polgar Istvan, ugy vagio(n) hogy lopot màrhà, de ezt szinte az Kükülleo mellol hoztak, erre nem igazodik senki [Mv; MvLt 291. 71a]. *1759:* Groff Kornis Sigmond Ur ö Excellentiaja az Maros mellöl Orosz Falubol az maga Joszágábol hozta és szállitotta[a] vala ide Korodra [Kóród KK; Ks 18/LXXXVIII. 9. — [a]Párducz Gábort]. *1823–1830:* Ott volt még a Szeben mellől, talán heltaui szász papnak fia, Dietrich, aki talán két esztendőt is lakott Göttingában [FogE 243].

3. vki személyétől; de lîngă cineva; von js Person (weg) | vki környezetéből; din mediul cuiva; von js Umgebung (weg). *1589/XVII. sz. eleje:* Az hiteteö mester penigh az ki az eö felebarattia mellöl az szolga rendet hozza hiteti, eöt forintal bwntettessek [Kv; KőmCArt. 20]. *1680:* Mivel hogy az e(n) ferjem engemet hütetlenül maga mellöl el taszitot azt kivano(m) hogy ha ratiojat nem adhattia meg halljo(n) erette [SzJk 148]. *1703:* Libbez Péter a Biro mellöl el futamodék [O.solymos KK; SLt AQ. 24]. *1710:* Mindazáltal Teleki Mihály a fejedelem mellől el nem mert távozni, mert Thököly a fejedelem látogatására jövén, szemiben megmondotta vala: „Hidd el, Teleki, sokat practicáltál mindétig ellenem, de kinn ne kapassalak a fejedelem sátora mellöl, mert soha bizony több kenyeret nem eszel" [CsH 163].

4. vmilyen szolgálattól/tevékenységtől/foglalatosságtól (eláll/távozik); de lîngă ... , din slujba cuiva; von irgendeinem Dienst/irgendeiner Tätigkeit/Beschäftigung (sich trennen). *1568:* Valentinus Kozta fassus est Mikor az Vicey Janos kezetol az Johoth kezbe veúek, akor enge(m) el kwldenek az Joh mellol, es demient fogadak meg [Kv; TJk III/1. 183]. *1573:* Gergel Zwky Istwan Iobagia Azt vallia hogi eo Kalmar lazlonak Meh pastora volt, Es Minek vtanna kart teot volna Iwhaiban Az abram New Maior es ely fwtot volna az Iwhok melleol Kalmar lazlo Megien ala zwkra[a] eohozza [Kv; TJk III/3. 218. — [a]K]. *1610:* euuel foganak szembe, azert uoltam zolga, ne tauoztam uolna el a' marha melleöll [UszT 4. 9b]. *1758:* Collegam Szelyes Mihaly vra(m) eö Kglme már két hetektől fogva Szebenbe lévén és viszsza jövetele is bizontalan lévén az Archivum mellöl tsak egy napi járo földre is nem recedalhatok szabadságom erre nem lévén [Kv; Ks 101 Páll Samuel conv. reqv. lev.]. *1777:* Miháltz Antal V. Notarius és Balla János Supernumerarius Ass(ess)or ö Kegyelmek az publicumoknak folytatása miatt az Tekéntetes Tábla mellöl nem mozdulhatván Mlgs Fö Ispány Kálnoki Lajos Ur leg ottan másokot exmittálni, vagy surrogálni méltoztatott [Asz; Ks 89].

Szk: *kötelessége ~ eltávozik. 1670:* meg is írtam vala Kegyelmednek, bajos dolgaim miatt szükségesképpen innet kötelességem mellöl el kellett vala távoznom [TML V, 243 Újhelyi Pál Teleki Mihályhoz Husztról] ✱ *szolgálata ~ elszökik. 1678/1681:* Ha ki hatra hagiva(n) I(ste)nnek tött fogadását hite ellen szólgalattja mellöl el szöknek, az ollyaten kézben akadván, az Nemzetek törvenye szerint megh lövöldöztessék [Vh; VhU 663]. *1698:* Hallottam bizonyoson hogy az utrumb(an) fel töt Marko Florát Petrityevit Horvát Miklos vram akaszto fátol mentette és az eo kglme szolgálattya mellöl szökék el [Széplak KK; SLt AX. 37 Kerekes György (30) jb vall.].

5. vki oldaláról/pártjáról; de la cineva, din partea cuiva; von js Seite/Partei. *1565:* Ott a király megveri vala őket, de a törökök elárulák a királyt, és elállának a törökök a király mellől [ETA I, 24 BS]. *1581:* Azert galaczy Josa kettő[a] Erre my Elottunk Magat hogy ha galaczy Jstwa(n) Mellel el allana A wagy Ew Ellene az wtan wegezne walamit tehat fl. 100 Maragion [Erked K; WLt. — [a]Értsd: köté]. *1710:* De ha a fejedelemmel elhitetnék is, a fejedelemasszony, kemény nyakas asszony, lévén Teleki Mihálynak oly közel való atyjafia, lehetetlen volna a fejedelemasszonyt Teleki mellől elvonni, akit minden úton-módon kész oltalmazni [CsH 133–4].

Szk: *hite ~ eláll/megy* hűtlenné válik. *1590:* Megh zabaditia az teorweny bartalis Marthat Gergely Mihaly vel Jakabffy Gergely vra Ellen ky eotett el hatta hiti melleol el allott az eo marhaiat az azzony el hozhassa es Haza Jeohesse(n) az batiayhoz [UszT]. *1595:* Az felesegemhez is azt mondom ... miuel hogy hite melleól elment azt mondom hogy hitetlensegynek terhen uagio(n) [i.h. 10/96] ✱ *vki hűsége ~ eláll. 1644/1775:* Mivel Gergellaki Ianos es Miklos, nekünk adott hitek es erös Reversalisok ellen hivegünk mellöl el álván, magokott Ellensegeinkel conjungáltak, es mostanis Rebellioban vadnak ellenünk; Ez okon minden Joszagokatt ... Nemes es Vitezlö Trauzner Janos Hivünk(ne)k adtuk [DobLev. II/460. 9b–10a fej.]. *1657:* En Bwkösy Kemeny Janos ... Eskwszöm hogy ez hivatalbanis[a] eö Ngat[b] hiuen, igazan szolgalom eö Nga hwsege melleöl el nem állok [Fog.; KCsl 135. — [a]A fökomornyiságban. [b]Rákóczi Györgyöt].

6. a szóban forgó dologtól/ügytől; de la un lucru/o problemă; von einer Sache/Angelegenheit. *1550:* kethele[a]

penigh ez wolth hogy walamellyk Ezen megy nem allana, az fewld melleǫl ely maragyon [Mányik SzD; BfR 192/23. — L. MNy LVIII, 491 Isztrigyi Mihály és Székely Gergely kötéslev. — [a]Az egyezségnek]. *1570:* Borbely ferencz vallia hogy Kaczkan Janos Ěrek arron attha legien Harsandy Thamasnak az feoldet, hyak Byro eleybe Erte hogy Theorwen zerent ely veszek (!) a feold Melleól [Kv; TJk III/2. 116]. *1584:* Marta Nagy Peterne vallia Monda Bokorne en az en haza(m) melleol el Nem Allok. Mert Akaratom ellen Atta el Az en vra(m) [Kv; TJk IV/1. 319]. *1674:* mind ezeket felre téven, az szegény Boér Istvan reszeröl, ha szinte adomanyunk közzül valamiheez igássága láttatnekis, az maga sok alkalmatlansági, Donationk(na)k vakarcsálásával való meg mocskolása, mind azok mellél igaz Törvénj szerint el eset [Törzs. Galgai Rácz Istvánné szuplikációja Bornemisza Annához].

Szk: *a felelet ~ eláll. 1586:* Eotweos Orban vallia Abban Ne(m) tud, kenzergetteye ozta(n) a' leant Beregzazy hogy a' leany Ne Allion el a' felelet melleol [Kv; TJk IV/1. 598] ✱ *keresete ~ elesik/marad. 1574:* Gęręndi mihali az eo kęręsęti męllol el esott ęs el maradott [Ne; KCs]. *1583:* ha mi igassaga wolnais minde(n) melleol el maradot es az mit Raytunk keres az is ra ter Patuarosnak mondom Erette es keresetj melleol is el maradott [Hsz; BálLt 80] ✱ *a kontraktus ~ eláll/recedál* szerződéstől visszalép. *1676:* en Vra(m) az Contractus mellöl semmiben nem recedalok [Ádámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.]. *1718:* nem jovalhatom, hogy klmd el aljon az Contractus mellöl, hanem ha az Ur Haller Laszlo ur(am) sponte az maga resziröl, az elsö Contractustol el állana [Ks 96 Apor Péter lev.] ✱ *örökség ~ eláll. 1622:* Tudom hogj Czatozegben az Daruas Benedek öröksege mellet ualo Tanoroknak az felet Beczj Jmreh bira Annak utanna azok az szent Jmrehj Attiafiak nekwnk adak szallagon, Az utan az Toldalagi Mihalj teollwnk megh kere Fejedelem paranczjolattiaual mint hogj Beczj Imrehreöl reajok szallot volna Attjafiastol mj el allank az eóreóksegh mellól [Csatószeg Cs; BLt 3 Ioannes Peter de Czjatoszegj (55) ns vall.] ✱ *testamentum ~ eláll. 1598:* en tellyesseggel azt mondo(m) hogy en el nem allok az en Atyam Testamentoma mellelöl (!) [UszT 12/100] ✱ *végzés ~ eltérül. 1585:* Az taůaly Wegezes melleól Semmy Uton Nem Akarnak el therwlny, hanem Azon Wegezes Maraggyon megh illien bwntetes Alat [Kv; TanJk I/1. 12].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *hite ~ eláll/távozik* vallását elhagyja; a părăsi o anumită credinţă (religioasă); seine/ihre Religion verlassen. *1710:* Noha némelyek közülök feljebb becsülvén a világi haszontalan és elmulandó jókot az örökkévaló boldogságnál, hogy tisztekben s jószágokban megmaradjanak, hitek mellöl elállanak és pápistákká lőnek [CsH 94]. *1766:* az Insok születésektöl fogva Reformatusok voltanak Nagy attyok születések után Catholizált, már pedig az eö Felsége kegyelmes rendelései tsak az olyakat vetik proscensio (!) alá, kik a Catholica Religioban, vagy születtettek, vagy hüttek letetele mellett arra álván, igaz hütek mellöl el tavaztanak [Torda; TJkT V. 333] ✱ *a mise ~ eláll* katolikus vallását elhagyja; a-şi părăsi religia catolică; die katholische Religion verlassen. *1783:* Cseh- és Morvaország is, kivált a községe, elállott a mise mellöl s két szín alatt veszi az Úr vacsoráját [RettE 421] ✱ *pápistaság ~ eláll* 'ua.; idem' *1653:* Csik, Gyergyó és Udvarhely egy néhány falukkal öszve, Marosszéken is a havas alatt egy néhány falu nem állottak el, a régi avas pápistaság mellöl [ETA I, 28 NSz].

mellőle 1. a jelzett személy/dolog mellöl; de lîngă cineva/ceva; von der (angegebenen) Person/Sache (her/fort); *1570:* Racz Agotha Azt vallya hogy Megen hozzaya Ez Santha Cristina es Thanachot kerd volt Theole Megyen, Merth Az Vrah Rea haragwt hogy azt keoltetek hozza, hogi Kewel Peterrel halt volna, De Ew vgymond Nem Tagadom Mert haltam De Thyztessegel keoltem fely Melleole [Kv; TJk III/2. 146–7]. *1590:* Thudom hogy Pribek Gergely hitta az leant az leannis oda ment melleie fekut es ott mulattak keuesse Jsmegh fel keolt az leany melleole [Szu; UszT]. *1616:* Egy hal tartoczka is vagion az haz alat, kinek vize egy beö forrásbul jeö ki, czak mellóle [Náznánfva MT; Berz. 13 II/2]. *1631:* az korsot melleölem vive el penznekül [Mv; MvLt 290. 255a]. *1806:* Tudjaé azt a Tanu, hogy a Szöts Legény hált volna ott[a], vagy pedig más esmértetett az ágybol mellöle fel kelni s ki ? [Dés; DLt 250/1808-hoz vk. — [a]Az udvari fogadóban].

2. (a jelzett) személytöl/vki környezetéből el; de la cineva, din preajma cuiva; von der (angegebenen) Person/js Umgebung (weg/fort). *1570:* Jlona Thěrek Myklosne, Ezt Vallya hallotta a Zaygast De Nem Thwgia my volt Twgia elegh haborgasat Fodor Janosnenak Annyera hogy ely kellet onnat keolteozny Melleole [Kv; TJk III/2. 78]. *1632:* mígh Saaz Mattias mas nap reggel ruhajaba fel eóltózót addig el szököt mellólle az Töke Janos szolgaja [Mv; MvLt 290. 101b]. *1663:* az edes Leanyomotis I(ste)n mellölem el uéuén, mind az két édes Onokákkal edgiüt [Tövis AF; BálLt 1]. *1757:* mivelhogy en az ke(n)derrel bajolak az Udvarban Aszszony emberek is lévén mellett(!) Sokszor hivut be mellölem Aszszony embereket az Hazb(a) [Galac BN; WLt Kinyipár Prekup (34) vall.].

3. vmilyen szolgálat/foglalatosság mellöl; de lîngă cineva, din serviciul cuiva; von irgendeinem Dienst/irgendeiner Beschäftigung (weg/fort). *1782:* Veress Samuel Uram az Edes Atyám(na)k ... inassa lévén oly gyermek volt hogj bizonj egy rosz sertést sem tudott tisztességesen meg takaritani, ugj hogj el küldöttem mellölle [Torda; KW].

4. vki oldaláról/pártjáról; de la cineva, din tabăra cuiva; von js Seite/Partei. **Szk:** *eláll ~. 1586:* Pechy Istua(n) azt vallia hogy fogadot procatora volt eo neky Igyarto Georgy, es zinte legh zwksegesb Ideie kora(n) hatta el, es el Allot meleolle [Kv; TJk IV/1. 585]. *1744:* Király Biro Vr(am) igen Szègyenlette, hogy ā Faluk bé nem jártanak ā Connumeratiora; még étczakais eo kglmě nem alhatott; busolodott erössen hogy a dolog ugy esett hanem Köpeczi Balás András, hogy elö érkezék à Köpecziekkel, eo kezdé mondani hogy mi Pártosok vagyunk, s el állottunk melöllök [Középajta Hsz; INyR Huszár János (51) ns nyil.] ✱ *elhajol ~. 1592:* Janos Kiraly lewele, melyben beösegesen zepp deak zokkal dichiri ez warost az megh tartott Hywsegben, hogy Erdelyben tulajdo(n) chak Coloswart talalta az fidelitasba(n) az szaz varossokis mind el haylottak volt melleölle, kiert engedte megh az varosnak Sattcz adaiath [Kv; DiosyInd. 19] ✱ *elszökik ~. 1614:* Báthori Zsigmond is addig jártatá a székelyeket, hogy hozzája hajlának, és megadá az szabadságot de nagyubb része elszökék mellöle, és jobbágyul adá magát ki főembernek, ki csak magához hasonló szabad székelynek [BTN[2] 52] ✱ *elvon ~. 1672:* Az talpasok dolgát az mi nézi, bizony jó volna (ha valami jóféle gyalogok volnának) elvonni mellölök sok ratiokra nézve [TML VI, 34 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *eláll ~.* vkivel/vmivel szembeni szándékáról lemond; a renunţa la

intenţiile sale în legătură cu cineva/ceva; auf die Absicht gegen jn/eine Sache verzichten. *1589:* Hallottam hogj az Zabo Thamas feoldere ki vagio(n) oz varas vegen, ki ment volt oz varas hogj el vonniak[a] de miel hogy oz eskuttek el allottak melleole oz varas is helien hatta az kertett [Szu; UszT. — [a]A kerítést]. *1680:* Thasnadi Janos facultaltatni kiua(n) hogy felesegett Kegyes Annat kezhez kirethesse az hol talaltathatik, mivel könnyön nem akar mellölle el állni [SzJk 151] ✱ *elmegy ~* vmit megszeg; a (în)călca ceva; etw. verletzen/brechen. *1620:* ha penig en az mellet az en kőtesen (!) mellett megh nem allanek, hanem melleölle el mennek, w kegielme engemet ... mjnden neuel neuezendő hellyeken ... megh foghasson [Gyf; KCs 97] ✱ *vki elmarad ~ a törvényben* a pert/jogát elveszti a törvény előtt; a pierde un proces/un drept în faţa instanţei; den Prozeß/sein Recht vor Gericht verlieren. *1570:* Anna Vyzketer (!) Jacabne, Azt vallya hogy Eo zolgalt Azkor Nagy Benedeknel Mykor Syweges gergel Bornemyzza Eleybe Idezte volt Nagy Benedeket az haz veget, Ez azt Monta Nagy Benedek neky Jo Gergel vra(m) Nem Thwdom Minek Jdez Mert eccher en Megh fyzette(m) az haz Arrat Neked, Theobser Nem fyzetek, aztis Twgya hogy ely Marat volt Syweges gergel Melleole az Theorwenbe [Kv; TJk III/2. 150b] ✱ *vmi elmúlik ~* vki elveszti vmihez való jogát; îşi pierde dreptul la ceva; jd verliert das Recht zu irgendetwas. *1629:* miuel az Inctanak minden Jovait el bechyültek adossaghban es akkor az A. negligalta az eo adossaga kereseset, tehat el mult mar melleolle, s az Incta sem tartozik semmitis fizetnj [Kv; TJk VII/3. 190].

mellőz 1. cselekvést nem hajt végre; a nu face, a lăsa (intenţionat) la o parte; etw. unter/weglassen. *1782:* Todor ... ámbátor koborlob(an) járt is gyakran, mind azonáltal Jobbágyi kötelességét nem mellőzte [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

2. vmit nem tart fontosnak/nem vesz figyelembe, figyelmen kívül hagy; a neglija, a nu da atenţie cuvenită; beiseitestellen, außer acht lassen. *1760 k.:* a két Levél homályos vólt, de az harmadikban nyilvánságos expressiok tétetődtek le, de Ngd atyafiságtalan idegenséggel félre tévén nemis válaszolt az harmadikra, a két elsőt is tsak mellözte [TKi gr. Teleki Ádám lev.]. *1761:* Holmi ... deákok szerteszéjjel járnak az országban, ottan-ottan öszvegyűlnek hat-hétszázan hogy már synodust ülnek, s úgy végeznek magok dolgaik felett ... amint látom a méltóságos királyi gubernium is csak mellőzi a dolgot [RettE 117]. *1843:* Biztosságunk bé panaszoltatott Szabo Jánost ámbár a közhivatali szolga meg kinzásáért, 's élete el oltására törekedeséért, 's ditsekedéseiert közkereset ala vetendönek véli is mivel azon által most ezt mellözve, hogy a panaszlo adoszedő Pekariknak fájdalmát, élelme nem kereshetésiérti hátramaradását, minden költségét és fáradságát ... Szabo János megfizesse a Törvényekkel, és igazsággal megegygyezönek véljük [Dés; DLt 586. 27].

mellőzés figyelembe nem vétel/háttérbe szorítás; neglijare; Übergehung, Hintansetzung. *1879:* Egy asszonyt rajzolok, aki ... elbukik. Meghalt mátkájának képe gyötri, s urának mellőzése miatt udvarlókat tart — aztán, hogy bosszút álljon mindenen sár lesz [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mellrevaló 1. férfi v. női (kelme)mellény/lajbi; vestă; (Herren- od. Damen-) Leibchen aus Textil. *1673 k.:* hoszta(na)k ... Száz Petymetett. Urunk melyre valoja alá adtam ... 26 [Fog.; UtI]. *1759:* Koács Katonak ... két ing ajjat, égy olcsó viseltes mejre valoját ... Testvér hugok(na)k kezéhez Szolgáltattyák [Szásznyires SzD; Ks 25. III. 32]. *1776:* Vojvod Gligorás rèszeg Bátyámat Mejen meg ragadván ugy meg ragatta, hogy merevalojárol vagy két Gomb leszakadoza [Katona K; Born. VI. 14 Király Josi (34) jb vall.]. *1783:* Nanya Makavej ... meg szokott buni a Vetésekben s mint hogy a Vetések mellett vagyon a Régenben járo utt az uton járo embereket meg támagya Sűvegekett, mellyre valojakat elszedi [Faragó K; GyL. Boftye Pavel (30) jb vall.]. *1791:* Szász Sára a' szoknyát testálta nagyobbik Léányának Csanádinénak, a' merrevalot pedig Tordai Istvánnénak, hogy halála után gyászul viseljék [Déva; Ks 79. XXVI. 8]. *1819:* Merevalora valo nyoltz pár ezüst kapots [Kv; Pk 3]. *1835:* A Bèresnek egy merevalot vettem 4 Rf 30 xr [Hosszúaszó KK; Born. F. Ib Bod Péter tt kezével]. *1837:* fogatam meg Sertés Pásztornak Budurlan Pityimont fizetése lészen e szerént ... 50 Egy szokmányt (!) 60 Egy mere valo[a] [Budatelke K; i.h. IIf. — [a]Folyt a fels.]. — L. még FogE 66; WIN I, 208].

Szk: *aranygalandos ~. 1705:* Edgy Zöld Sima barsony aranygalandos s Csipkes mellyrevalo [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írása] ✱ *asszonyembernek való ~. 1787:* Egy gőrénnyel prémezet flánellel bellett habas kék Sellyem Aszszony Embernek valo melyre valo [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4] ✱ *csipkés ~ → aranygalandos ~* ✱ *kis ~. 1830:* Vagyon 1 Kurti és 1 kis mejre valo 9Rf. 10 xr [Oroszfalu Hsz, HSzjP] ✱ *kreditorból készült ~. 1790:* Egy fejér Pikkét Fersing, és ahoz fekete Creditorbol készültt fejér Rokával prémezett Mejre valo [A.jára TA; BLt II. 12 Béldi Mária lakodalmi kel.] ✱ *mor selyem ~. 1798:* adott ... a kezembe árulni egy kék szinü mor Selyem, Nyestes mejre valot | égy kik szinü mor seljem mejre valo festett nyestel [Dés; DLt] ✱ *nyári ~. 1736:* A Német Szabonak az Urfi számára két nyári melyre valo csinálásáért fhn. 1 den. 76 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53] ✱ *nyestes ~ → mor selyem ~* ✱ *oláhos ~. 1802:* a' vèlle el-szökött Felesége ... járt fekete Darotzba oláhos szederjes mejre valóba, Vászon-fersingbe, és Csizmába [DLt nyomt. kl.]. *1844:* Sztojka Ferencz öltözete oláhos mejre valo, övedző gyűszü [DLt 1248 ua.] ✱ *rókatorkos ~. 1737:* Komlosi Samuel ... Bányai Katatt tsokolta, szopta, édesgette, szolgáloi fizetesin fejül valo discretiot felesen adott; ugy mint: tallértt, szoknyat, mentett, roka torkos melyre valot[a] [Kv; TJk XI/13. a. — [a]Folyt a fels.] ✱ *selyem kreditor ~. 1785:* vittenek el a' Ház fel verők ezeket: Négy selyem szoknyát Egy selyem Creditor Melyre valonak valo Selyem Materiat[a] [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1. — [a]Folyt. a fels.] ✱ *sima bársony ~ → aranygalandos ~* ✱ *szederjes ~. 1778:* adtam altal ... Szederjes melyre valot Barány bőrel premézvě [Agárd MT; Told. 8] ✱ *teveszőr-matériából való ~. 1787:* Egy fekete Teveszőr Materiábol Mejre valo Görénnyel prémezett aszszony embernek valo [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 2] ✱ *ujjas ~. 1733:* Edgj fekete szőr materia Nestel prémezett, elegj belegj berlessel berlett ujjos mellyre valo [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1799:* Egy Szür egy ujas Merevaló [Drassó AF; TSb 24] ✱ *veres ~. 1757:* Tudgyaé ... a Tanu Hogy ... Groff Haller Anna Aszszonynak ... egy Szabo János nevü Jobbágy szolgája Szt Benedekröl el szököt volna ? kinél látta az Tanu Mentéjét, Nadragjat és Veres melyrevalójat azon el szökött szolgának ... ? [A.gyékényes SzD; Ks vk] ✱ *veres*

bársony ~. 1700: Egy Veres bársony Melyre valo keskeny Ezüst Csipkevel meröben Liliomoson Czifrázva körül ezüst galandoson szegve nestel berlet [Hr 1/20]. — Vö. a *kamuka-, posztó-, selyemmellrevaló* stb. címszókkal.

2. (férfi v. női) bőrmellény; pieptar de/din blană; (Herren- od. Damen-)Leder/Pelzleibchen. *1768:* Ajtoni szolgálo mejre valojának 3 Ketske (bőr) [K; DobLev. II/390. 13a]. *1786:* mond meg az Ifju Aszszony(na)k hogy egy pár melyre valohaz valo Nest készen vagyon, ha le megyek udvarlak vélle [M.régen MT; i.h. III/615. 2b Szántó Sándor lev.]. *1798:* Hét melyre valora fel dolgoztatott Juh Bőr No 13. Ezek irházására fel varratott az dólőt (!) bőrőkből No. 4 [H; Ks 108 Vegyes ir. 53]. *1801:* Juon Pulke 20. vagy 21. Esztendös Görög vallásu visel juh bőrböl kèszült melyrevalot, fekete zekét, fejér harisnyát, és botskort [DLt nyomt. kl]. *1808:* A Beresnek egy mere valoért adtam Hfl. 6 [Gálfva KK; Ks 99]. — Vö. a *bőrmellrevaló* címszóval.

mellrevalócska mellényke, lájbika; veste mică; Leibchen. *1791:* 1 Gyermeknek valo Mejre valotska [Mv; MvLev.].

melltartó sutien; Büstenhalter. *1757:* Egy viselés szekfü szin sellyem trgét (!) szoknya vállával, s melly tartojával edgyütt [Marossztkirály MT; Berz. 3. 1/11]. *1759:* Melltartót, vagy amint most hívják laszli vagy maszli vagy mi-ördög senki sem viselt [RettE 91]. *1761:* Egy Melly tartónak valo Lazur szin Mor [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Fekete Klára inv.]. *1768:* Mej tarto vagyon 3. edgyik zöld Selyem Strukettal boritott egy Pampadur szin Selyemel Creditorral boritott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1770:* Egy Kavé szin aranyos Ezüstes Materia váll Mejtartostul Ezüst kötessel ezüst Horgával [Kisesküllö K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy. Désfalvi Simon Mihály kezével]. *1782:* Karmasin szin attlatzbol ket rendbéli, ezüst tzánklival készitett váll. Mejtartostol szoknyajaval edgyütt [A.balásfva BN; LLt]. *1788:* Fekete mor karszétli mejjtartójával együtt viseltes [Mv; TSb 47]. *1823–1830:* A válnak elöl volt melltartója, olyan széles, hogy a válat összehúzhatták, mert a válnak kétfelöl voltak sürün kapcsai [FogE 66].

Szk: *barackvirágszín ~. 1793:* Egy rosa Szin Creditor arany poszomántos Váll, egy virágos baratzk virág Szin Melytartoval együtt [Mv; Told. 44a] ✱ *ezüst csipkés ~. 1763:* 1. Zöld aranyos váll, edgy rozsa szin ezüst Csipkés mely tartojakkal edgyütt [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] ✱ *rózsaszín ~ → ezüstcsipkés ~* ✱ *virágos ~ → barackvirágszín ~.*

melltű brosstü; broşă; Brosche, Brustnadel. **Szk:** *arany ~. 1850:* 2 arany mejtö [Vargyas U; CsS] ✱ *képes ~. 1839:* Egy képes mejj tö Egy Türküászos (!) mejj tö külön Türküászal (!) [Kv; LLt] ✱ *összefont pántlika állású ~. 1845:* remekezö ifju Arany mives Kováts Ferentz remek-rajzát elkészitvén ezennel bé-mutatja; mely áll égy kettös kigyofejü karperetzből, és égy öszve font pántlika állásu mejj-tőből, kövekkel illendöen ki-rakva, és jo három probás aranybol készitve [Kv; ÖCJk].

mellű 1. *két ~* mindkét mellével szoptató(dajka); (doică) care alăptează la ambii sini; mit beiden Brüsten säugende (Amme). *1848:* megindultunk dajka dolgában, és kaptunkis égy jo kinézésü, egésséges fiatal hubistánét, két mejjüt [Kv; Pk 7].

2. *legerősebb ~* legbátrabb; cel mai curajos/îndrăzneţ; mutigst. *1770:* gr. Teleki Pálné gr. Haller Borbára asszony Igen okos, értelmes és maga dolgait okoson folytatni tudó asszonyság volt igen szókimondó vala, mellyel ártott is magának olykor. Különben amely hazánk s nemesi szabadságunkra vagy annak romlására célzó dolgokat a legerősebb mellű férfiak ki nem mertek mondani, bátran és helyesen kimondotta [RettE 220].

mellvas mellvért; platoşă; Brustharnisch. *1789:* Egy Mej Vas, 6. fontot nyomo Rf — xr 30 [Mv; ConscrAp. 8]. *1823:* Halpénz forma mej vas hozzá valo Sisakjával [BK Inv.].

mellvasas mellvértes; cu platoşă; mit Brustharnisch. *1772:* Az ember, aki rajta[a] ült sisakos, mellvasas, kar- és szárvasas volt, nagy vasbuzdogány keziben [RettE 280. — [a]A lovon].

mellvízkór apă la plămîni, pleurezie; Brustwassersucht. *1856:* halt meg T. Csatt Ádám Ur neje Bonis Anna asszony 31 éves korában mell viz korban [Dés; RHAk 85]. *1857:* halt meg Pánczél Zsigmond élte 73 évében mell viz korban [Dés; i.h. 91]. *1868:* Betegség neme: Mellvizkór [Kv; i.h. 249].

mellvízkórság mellvízkór; apă la plămîni, pleurezie; Brustwassersucht. *1813:* (Megholt) Gergély Pál Gazda ember 37 Esztendös Mejj vizkorságban [Szucság K; RHAk 139].

méltábban, méltóbban 1. megérdemeltebben; mai bine meritat; verdienter. *1760:* Azért jóbarátim száma közül is kivonom[a] s méltábban tit. mostani viceispán Keczeli Sándor uramat teszem helyette [RettE 101. — [a]Sógorát, Somai Gergelyt]. *1811:* Kedves Gróf! oh valyon ki vólt vagy ki lenne, Kire a' János név méltábban illene ? [ÁrÉ 182].

2. jogosabban; pe bună dreptate; gerechter, berechtigter. *1629/1678:* kgld(ne)k sem fia, se(m) léánya, se(m) felesége, nem lévé(n) még is nem felejti el maga haznat, mennyivel inkáb az tőb Atyafiak(na)k mind vagyon éffelében részek, kikhez képest méltább(an) azokis megh kezdik kérni, és én ugy együld elis unom az fizetést [Somkerék SzD/Sv; WassLt]. *1658:* mivel Kegyelmednek Szilágyból való eljövetelemnek utánna ennél több levelét emberségemre nem vettem, méltóbban panaszkodhatnám igirt jó akaratjának bé nem teljesitése felöl [TML I, 261 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1772:* méltábban meg kívánhattyák az ki Házasitásban esett hátra maradást [Sárosmagyarberkesz Szt; LLt]. *1796:* Az All Peres ragaszkodván minden leveleiben Leveleinek bé vétettésit annyival méltábban meg kivánnya, mivel az Fell Peres az Boni juris Quaestioba maga elegyedett elébb bele [Mv; TLev. 5/16 Transm. 93]. *1804:* György András ha életben volna méltábban mint az Instánsok részt praetendalhatna Felesége után, a Moses Joszágbol [Szenterzsébet U; Borb. II Sakács (!) Lászlo (47) armalista vall.]. *1844:* a folyamodo kerésének engedni, annyival méltábban el határoztuk, mentöl nyilvánosabb kőz tudatunkban vagyon az: hogy a Homorod oklándi Nagy néven lévő Nemzetség mindenkoron Székelly Nemesi joggal, és kiváltsággal birt, 's bir jelenleg is [UszLt XI. 85/1. 89–90].

méltán 1. jogosan, joggal; în mod legal, legitim, justificat; rechtmäßig, mit Recht. *1573:* Soha sem hallottam sem

Nemesy sem peneg parazty rend keozeott hogy Jdeonek Jawaba az Zolga vratol el zeokyek, es annak vthanna wyzza terwen, az eo vratt Meltan kereshetne az eo Zolgalatyaertt [Kv; TJk III/3. 262a]. *1609 k.:* Imar io fiam en innet mindenekbeol ki elegitettelek ugi hogi en ream miltan nem panazolkodhatol, ninczen imar semmj rized az en marhamban [Dés; DLt 311]. *1620:* En Lugosi Tamburas Janos estem volt valamj olj uetetben[a] melljert en az halalt miltan megh erdemlettem volna [Gyf; KCs IV. 97. — [a]Értsd: vétekben]. *1647:* à ki ualakinek hazat berbe biria, es az haz bert megh fizetńi nem akarna melta(n) ă haznak Gazdaia az Sellernek marhaiat Zalagul megh tartoztathattja [Kv; TJk VIII/4. 184]. *1650:* sem haz sem fwst rajta ninczien es mind falu közi s mind orzagi közzi ualo szolgalat rolla deficialt es Jgi puztara nilat birni senkinek nem Engedwnk hanem meltan falunak keuanhattiuk [UszT 8/64. 72a]. *1655:* gyűrője nem leven, egy tallert adot jegybe, mellyet szolga biro altal tűlem viszsza keretet. s enis viszsza attam neki, mellyel maga oldotta el hazassagbeli kotelu(n)köt. Azert aszt mondom hogy meltan hagytam el, es nemis akarok hozzá viszsza allani [SzJk 75]. *1724:* Mind a' Felperes mind az Alperes idegen lévén azon házhoz való jusban, méltán esett a' repulsio [Ne; DobLev. I/106. 4a Daniel Borberekj (59) ns vall.].

Szk: *igen ~* teljes joggal. *1646:* azt az portiot regen nekem atta uala ketek, es enis oly igen szorgalmatossan epitettem, arra nezve hogy jouendoben ream száll kin bizony igen meltán kapdoshattam volna kapdoshatnekis, de ne adgia Isten hogy azert en soha ketekkel ellenkedgyem [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István atyjához].

2. helyesen, indokoltan; just; richtig, begründet. *1570:* Az Eppel Janos Safar polgar keolcegerěl azt Mongyak eo k. hogy az zam veoweo vraim Iol megh hantak vetetek, Az My Illet keolchegebe Es Meltan leot, azt Beh veottek, Varoswlis Iowa hattak, Az my Nem meltan keolt ely azt megh kewannyak Theole [Kv; TanJk V/3. 6a]. *1576:* Az Drabantok meg legenek az kapukra, De varosbely Iambor lakos Emberek kykre az varos kapwia Meltan Byzathassek [Kv; i.h. 133b].

3. megérdemelten; pe bună dreptate; verdient. *1568:* teccet my nekwnk tǫruen zerent, hogy ǫtues orban, az kǫtel zegesen el nem maradoth, mert noha nelúel tudomant tǫth, hogy ǫ neky meg mas biraiais volna de azt Chyelekedetiúel meg ne(m) tokelete, ǫt mert p(er)be erette ne(m) hitta, kith ha myelt volna meltan el maradot volna az kotel zegesen [Kv; TJk III/1. 178]. *1614/1616:* Melyet[a] mi és meg keúanúnk az praedjcatornak, mert az szolga és az ö szolgalattyanak berit és fizeteset minden üdöben meltan et de Júre meg keúanhattya [Kolozs; RDL I. 100. — [a]A papi járandóságot]. *1650:* En Kezdi Pollyani Veres Istuan Testemb(en) felette igen nehez latogato kezei vöttenek kórnyűl az I(ste)nnek, meltan bűneimert [Kv; JHb III/7]. *1696:* Az Jeremias Siralmátt hellyesen enekelhettyűk, de mind ezeket reánk, bűneinkert meltan bocsátá nem Más hanem az Elő I(ste)n, legyen azert ugy az mintt ö Sz: Felsegenek tetsik [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1767:* az akkor egymásután folyt keserves idők ismét elé ne forduljanak, melyet az Úristen a mi nemzetséges és személy szerént cselekedett bűneinkért méltán reánk hozhat [RettE 209].

Szk: *ugyan ~.* *1582:* Márta Pathikárius Antalné[a], Latam hogy Zaz Georg ketzer vaga Molnar Alberthoz chakanniawal ... de megh Akada Molnar Georgnek czondoraiaban az Chiakany, es azon keozbe maga otalmaba Molnar Albert(is) vg vaga Zaz Georgeot kit vgian meltan zenwede [Kv; TJk IV/1. 30. — [a]Vallja].

4. nyilvánvalóan; evident; offenbar, offensichtlich. *1615:* Az Responsumot Az hatara irhattyak, meltan [Kv; PLPr 1612–15. 123]. *1676/1681:* Az mi az Varosi kőzőnsèges jot illeti, abbul magais[a] magat méltan nem kivanhattya ki vonni [VhU 460 Thökölу Imre vál. — [a]Manyul Szabo Péter]. *1677:* Töb gonosztévők közöt, a' kik Felelöknek neveztetnek, csalhatatlanul suspectusok méltán lehetnek [AC 127].

méltánylás, méltányolás elismerés; apreciere, preţuire; Anerkennung. *1862:* leányaim engem mostani agg, és beteges koromban jo leányokhoz illő gondossággal ápolnak, dajkálnak 's igy teljes méltánylásomra érdemesek [Kv; Végr.]. *1880:* Most hát, mikor gratulációdat megköszönöm, azt is köszönöm, Ödön, amit azelőtt tettél, mielőtt — nem cselekedeteim méltányolásául, de nagy, nehéz elölegül a jövőre nézve — megválasztott a P. T. (Petőfi Társaság) tagjául [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

méltányol jogosnak/indokoltnak tart; a aprecia; würdigen, billigen. *1845:* Édes Bálint! Mi kivánatát igenis méltányoljuk — s csak az a' bökkenö hogy maga igen késön ébredt föl — ott létemkor én magamis meg kináltam volt, de maga nem fogadta el [Csapó KK; DobLev. V/1255 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

méltányosan megfelelően, helyesen; (în mod) echitabil; gerecht, billig. *1873:* Kozma György jelenti, hogy kénytelen a mátkaságot felbontani, igérvén, hogy a kézfogási költséget méltányosan számítva, a leánynak megtéritendi [M.bikal K; RAk 301–2].

méltat 1. vkit/vmit érdemesnek tart vmire, érdemesít; a socoti demn/vrednic de ceva; würdigen, billigen. *1895:* Itt egy új[a]. Ezt én inkább szeretem. Úgy lehet, tévedek. Hálára késztet, ha tán arra méltat, hogy megírja a hibáit [PLev. 175 Petelei István Gyulai Pálhoz. — [a]Írás].

Szk: *figyelemre ~.* *1881:* Kérem, fogadja el tőlem e könyvet én nem tudom egyébbel kifejezni Nagyságod iránt való hálámat azért, hogy figyelmére méltatta munkálkodásomat s hogy tanácsolt, tanított [i.h. 95 ua. ua-hoz].

2. (vmit vkinek illően) kezéhez juttat; a înmîna ceva cuiva (cum se cuvine); etw. jm (gebührend/ziemend) zu Händen kommen lassen. *1653:* Ennek a levélnek elküldésében pediglen ilyen alkalmatosságot találtanak volt: hogy a fenn megírt Eötves Miklós és Eötves Péter makóiak voltanak, és volt még Makón nékik egy attyokfia, a kivel egyek is voltanak ugyan; és azt a levelet akarták annak az attyokfiának méltatni Makóra, hogy az bévigye az bassának Tömösvárra [ETA I, 31 NSz]. *1760:* Azon Iró Déák a' Borokat megzagyvalva méltatta eó Nga kezeihez ? [K; Ks 92 vk].

méltatlan I. *mn* **1.** méltánytalan; nejustificat; unbillig | meg nem érdemelt; nemeritat; ungebührlich. *1592:* Myert hogy engemet illjen meltatla(n) szitkokkal szidott es gjalazott megj holt Dyomert fel nem veottem volna [UszT]. *1689:* Nagy Balint Annok Mátkájának ellene tött méltatlan bösztelenitese nyílvá(n) lévēn a sz:Szék óket separállya, az Asszont absolvállya [SzJk 241]. *1726:* Akarám az Asz-

szonyt levelemmel becsülettel látogatnom, szánakodván szivesen az Aszszony méltatlan szenvedésin, és szomoruságán [Mezősztgyörgy K; ApLt I Zichy Sára lev.]. *1760:* Nem haragszom én azért, hogy a Leányom a' magáét kiványa, hanem hogy annyi sok méltatlan vexákat kel szenvednem, nehezen essik [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával]. *1764:* ha én most is azt a méltatlan motskot halgatással szenvedtem vólna, az irántam való rosz opinio meg gyökerezhetett volna, de mint hogy semmib(en) vétkes nem vagyok azért mertem bátron irni [Középlak K; BfR].

2. *udv* érdemtelen, vkihez/vmihez/vkire/vmire nem méltó; nedemn, nevrednic; unwürdig/wert. *1619:* Nekem is, Kegyelmes uram, Felségednek ilyen méltatlan szolgája lévén, tartom magamnak most annyi módomat az Portán, hogy ugyan nem féltem Felségedet most afféle inopinatus casustól [BTN[2] 323]. *1620/XVIII. sz. eleje:* en(ne)k elötteis az én kevés jovaimrol, mellyekkel engemet az Ur Isten eö Szent Felsége méltatlan voltamra látogatott, nem tsak egjszer Testáltam, de azokban meg nem nyughattam [SLt A I. 11 P. Horváth János végr.]. *1666:* Néhai Kigyelmed jó igéreti méltoztatván hozzám, abban való biztomban jelenem meg méltatlan levelemmel Kigyelmed előtt, szívesen kivánván, méltatlan írásom boldog órában jusson Kigyelmedhez [TML III, 596 Rosnay Dauid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1667 u.:* ket leuelibenis ir kgd miltatlan uoltomra [GramTr XVIII. 675]. *1710 k.:* Apáczait azután nem láttam, mert az Isten ebből az ostoba háládatlan magyar világból, mely őreá méltatlan volt, kivette [BÖn. 555]. *1739:* én is A(nn)o 1714 ö Excllja Sz:Benedeki kastéllyában, méltatlan voltomhoz képest számtartoi hivatalban accomodaltattam volt [Dés; Ks 28. V].

3. *udv* levélkezdő v. záró formulában a 2. alatti jel-ben; in formulă de incepere sau incheiere a unei scrisori, in sensul dat la punctul 2.; in der Formel am Briefanfang und Briefschluß mit der Bedeutung unter Punkt 2. *1654:* Nagod(na)k szegéni Miltatla(n) alazatos szolgay [Dob.; Mk III. XXXVIII. 1002]. *1663:* Nacziagtok alazatos meltatlan legh kűssebik szolgaja Cserej Farkas m. pr. [Utl]. *1697:* maradván Méltoságos Ur(am) Kglmed(ne)k alázatos miltatlan szolgája Kűmives Gergely mp. [Szilágycseh; BK]. *1749:* Aj(á)l(o)m továbrá Istennek kegy(e)lm(e)s ol(talmá)ba a' Mlgs Vrnak Vri életett és vagyok méltatlan szolgája Szabo Istv(an) [O.csesztve AF; Ks 83]. *1805:* Vigasztalo valaszszát nagy alazatossaggal várva vagyunk Ngodnak alazatos meltatlan szolgái A' Toroczkai verős Kovacsi Tarsaságh [Torockó; TLev. 9/41].

4. igazságtalan; nedrept, nejust; ungerecht | jogtalan, törvénytelen; ilegal; unberechtigt, rechtswidrig. *1570:* Ertik aztis eo K. Nemelj vraimnak panazolkodasokbol hogy az Meh Sert Nyolcz penzen aggyak, ky meltatlan dolognak Teccigh lenny hogy a Bornal Dragab legen [Kv; TanJk V/3. 14b]. *1587:* akarmichoda rendbelj Zentdemetery zolgay vgjekeznenek meltatlan dologban farkas Vramnak awagj Jobagjnak; kart Chelekedny [Nagykend KK; LLt]. *1592:* Deliberatur. Myerthogy vilaghos a' bizonsagok altal ez Makaj Tamasnak Meltatlan chelekedetj ; Azert a' potencia terhe(n) f 20 el marad, az Borbelnak valo fizetesenis el marad [Kv; TJk V/1. 256]. *1723:* reportumibol Var(me)gyéstül ... láttuk eö kglmenek meltatlan szenvedesit ês vexait az Regimen Tiszteitöl [Hátszeg H; Ks 83]. *1770:* az illyen méltatlan vexáért solemniter protestálok [Fejér m.; DobLev. II/428. 6b]. *1814:* az Alperesek a legméltatlanabb Felperesség ellen való ki fogással élnek [Mv; Somb. II tábl.]. *1856:* protestálván[a] az okozo vagy okoztato méltatlan költség és fárattságrol [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — [a]Molduvai János].

Szk: ~ *csóvatétel. 1650:* Vilagoso(n) docealt az Actor hogi szidta, es az chouat az eö szena füuebe tötte. Azert az szidasert dyan tizen harmad fel forinton, az choua tetelert meltatlan csoua tetelnek terhen tizen harmad fel forinton iteltetet az I. [UszT 47b] ✱ ~ *fogság. 1569/1571:* Ez ellen Erdely lenartne azzoniom prokator altal ezt felele az my zolgankat meg nem foghattatok volna azt mongywk hogy nem mihelhettetek wolna, az myltatlan fogsagnak terhet Mongywk kigyelmetekhez [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY. 24] ✱ ~ *fogtatás. 1597:* az Captiuús Iúrallion tertiose honestis personis hogy abban az orzasban sem hire sem tanachia ninche(n), es semmi reze sem volt benne, ha Iural absolútús lezen, es az Actor az meltatlan fogtatasert es az infamiert, melliel directe megh notalta az captiuúst in homagio eiusdem conuincaltatik [Kv; TJk VI/1. 5a] ✱ ~ *hurcolás. 1817:* (A per) a Tekin(tetes) G(ene)ralis Széknek Itélete által egy Méltatlan hurtzolás büntetésénn Marasztásával meg nyerettetett [Torda; DobLev. IV/913. 2] ✱ ~ *hurcoltatás. 1805:* Csato Mihály tartásához s Törvényes kéréséhez ragoszkodik, hogy ezen méltatlan hurtzoltatás aloll absolváltassék Törvényesen meg kivánnya [Mv; i.h. IV/893. 3b tábl.] ✱ ~ *sarcoltató. 1655:* Ha a szegenséget az szegén Bethlen Istvan idejebéli mód szerént nem szolgáltatod, a' Nemes embert nem bántattyuk ugyan, de egyeb arant a' szegenseg meltatlan satztzoltatojón oly esik, másokis tanulhatnak rola [IB a fej. I. Bethlen Domokoshoz] ✱ ~ *szolgálat. 1835:* nem tudok semmit, hogy az illető szolgálaton kivül valamely csikorást, vagy méltatlan szolgálatot tétetett volna [Zsibó Sz; WLt] ✱ ~ *tilalom. 1607 k.:* az falu pedig miltatlan tilalomnak terhet keöueti az J(nctuso)n [UszT 19/14].

5. megalapozatlan; nefondat; unbegründet | indokolatlan, igaztalan; nemotivat; ungerechtfertigt. *1634:* Tudgiak az Szek eleött Mircziett, az Contradictioert hogi az tőrueny conuincalta es Birsagbanys eytette az meltatlan Contradicalasert [Récse F; Szád.]. *1655:* Ozdi Uram igen baràttyának itelte Kgld Rázmány Istvánt, jo akarojának, de külömbe(n) van, nem itèlne, nem hinnè kgld, hisce fere verbis, èn az ő diffamatiojàt akarmi szerént tudvan mèltatlannak lenni [Kv; CarTr II. 897 Thomas Ozdi lev.]. *1726:* Valaki a pap és deák ellen vádolkodni akar, azt írásban adja fel a mlgs püspök ő ngnak vagy vicarius uramnak, hogy a más fél admonealtathassék ha bünösnek comperialtatik a vádoltatott fél, hadd büntethessék meg, ha pedig méltatlan leszen a vádlás, a vádló fél érdeme szerint büntetődjék meg [Somlyó Cs; SzO VII, 325].

Szk: ~ *gyanú. 1815:* mi ... a' Regestrum szerént számban vétetvén, hogy ez által a' Tktts Exponens Asszony a' Tktts Ur méltatlan gyanujától menté tétetődjék ... tessék ... a Tktts Urnak, a' fen forgo Fiát illető Leveles Ládákát ezennel magához el hordatni [Somb. II] ✱ ~ *kereset. 1570:* Myert hogy Eomaga hatta fianak hogy az zeolebel tegen eleget palochynak Engedetis az ky Meresnek mykor Megh thwtta, Nemys ellenzette az Alperest Minden tereh keowetestwl Mente hagya, Az fely peres azzont vyzont Ez Meltatlan keresetnek terhen haggya [Kv; TJk III/2. 166c]. *1796:* meg kivánnya az All Peres, hogy a' Fel Peresnek ezen méltatlan keresetétől menté tétessék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 31]. *1804:* Kőnyőrgök alázatoson a' Tekintetes Nemes Magistratusnak méltoztassék münket a' Gazdag Mária méltat-

lan Keresetétöl kegyesen absolválni [Dés; DLt 198/1807-hez] ✱ ~ *kifogás. 1814:* A' Felperes Minekelötte a' fel tett méltatlan ki fogásra meg felelne, azt kiványa meg jegyeztetni [Mv; Somb. II. tábl.] ✱ ~ *kívánság. 1666/1701:* Az Fel ülésnek modgyát az mint eö kgek kivánnyák abban sok homály vagyo(n), mert ha azt értik rajta, hogy csak akkor üllyenek fel, és mennye(ne)k ki az Haza szolgálattyára, midön az Feö Ispán el mégye(n), ez méltatlan kivánság sok okokra nézve [KvLt I/188 ogy-i végzés] ✱ ~ *követelés. 1841:* utnak eresztvén tutaj.fáimat azon úrügy alatt, hogj gáttyán keresztül szállittattam fáimat — jelenleg: azon méltatlan követeléssel állott elő, hogy gát vámot fizessek [Dés; DLt 707] ✱ ~ *panasz. 1589:* Capitany Vram szolitotta Istvan Kovacziott Vdvarhelitt mielhogy meltatlan Panast teott fejedelemnek [UszT]. *1590:* Az miltatlan panaz ket pinz a faluie, az tiztartoie [Km; GyU 13]. *1677:* ha kik méltatlanul fogdosnának, kárositanának, vagy törvénnyel is vexalnának valakiket, és méltatlan panaszokat tennének, ezen meg-irt processus mellett in poenam talionis incurrallyanak [AC 159] ✱ ~ *panasztétel. 1677:* Mulctae. Méltatlan panasz tételért való bírság az közöttök observalt eddig való usus szerént fl 12 [CsVh 57] ✱ ~ *piszkolódás. 1847:* Darvas János azon kivül, hogy leg kissebb szoval érdekeltem volna az érintett Fogado Házba: engemet Tolvajnak, huntzfutnak, gaz embernek, s minden szájára jöttekkel érdekelve — nevezett azon kivül, hogy utánna jártam volna, nékem hirül hozták ellenemi méltatlan piszkolodásait [Dés; DLt 530e] ✱ ~ *szólítás* megalapozatlan perbe hívás/vonás. *1604:* Mjert pedigh mindenekbwl mi(n)d eorekseghbeól marhabúl ki fizettük es az el vegezett dolgoth megh haboritotta az fel peres, erette az meltatlan zolitasnak tęrhęn, Affelett patúar(on) vagyo(n) [UszT 18/7] ✱ ~ *vád* megalapozatlan vádaskodás. *1693:* Lelkünk fajdalmával érezzük, s egyszersmind szégyenlyükis, hogy Kolosvári Unitarius Uraimek, jollehet velünk edgyut azon egy nyomorúság(na)k és szorongattatásnak hajojáb(an) eveznek, megis bennünket ő klmek szomoritani, és méltatlan s helytelen vadakkal Gubernator Urunk előt vádolni és térhelni nem altallották mind követek, mind penig levelek altal [Kv; SRE 14–5].

6. illetlen; necuviincios, indecent; unschicklich. *1561:* wk regi wdoktolen fogua neminemw leuelek zerent magoknak ualo cehet tartottanak uuolna Hog ennek utanna wkoztok effele leuelnek Enny rezebe ualo meg zegesehez kepest walaminemu Zwnek meltatlan fel fwalkodasa es abol ektelen verse(n)ges Beketsenseg ne tamadhatna | ualamellyk[a] ualakit mesterek kozzwl uag' meltatlan bezeddel vagy chelekedetiuel meg bantand annak egy mester se aggion mwiet mig az mestereket az kiket meg bantot meg engezthely [Kv; ÓCArt. — [a]Mesterinas v. -legény].

7. sértő; jignitor; beleidigend. *1834:* a Tiszt ... engemet illyen méltatlan szovaival sértegetett: Nem tudja hogy miért egy pap, akkora ur — frustokjára bé mehettem volna — a' Felesége nem hutzfut — annak ételéböl ehettem volna — akkor egyem többet, mikor nékem frustokat készitett [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap vall.].

8. ártatlan, méltatlanul vádolt; nevinovat; unschuldig, ungebührlich beschuldigt. *1683:* Ertem Kgd ellenem valo sullyos propositiojat es Actiojat, a' mellyekb(en) semmi vetkem nincsen meltatlan vagyok, azert mind azokat mindenekben simpliciter tagadok [Dés; Jk].

Szk: *~nak ítéli magát. 1701:* Hogy ha valamely Mester ember büntetésben esnék és büntetés alá nem akarná magát adni ... ä Céhnek igassága, s, rendi szerint büntetödgyék hat forintokkal ha peniglen meltatlannak, vagy büntelennek itilné magát, vihesse az Nemes Tanáts eleiben, akkor állyon osztán ä Nemes Tanáts tetzésében, hogy ha penig az Nemes Tanács is ugy fog itelni, mint az Céh, két annyival büntetödgyek [Kv; PosztCArt. 23].

9. vmit meg nem érdemlő; care nu meritä ceva; unverdient. *1676:* en Vra(m) ennel töbít (!) eben nem tudok, hanem ellenben kglek karpalasara bizony meltatlan leuen szajnalom hogi szemnek (!) jol uegere nem menuen pirongatoczik mint ha en az kglek prouentussat magamnak akarna(m) reserualnj [Ádámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.].

II. *hsz* **1.** méltánytalanul; pe nedrept, nejustificat; unbilligerweise | meg nem érdemelten; nemeritat; ungebührlicherweise. *1584:* Illier Andras wallia hogy Zabo Catonak zaiabol hallottam Ezt hogy eotet Az vra Zekel Peter Bozorkan bestie Curuanak zitta panazolkodot ez Zabo Cato hogy illien gialazatot teze(n) az vra meltatlan rayta [Kv; TJk IV/1. 220]. *1585:* Az Akazto Jspanoknak vittw(n)k Aiandekot Attunk egy Also phyley emberertth vgian akkor Gywlaffy Tamaserth miert hogy meltatlan akariak vala fel Akaztany f. 4 [Kv; Szám. 3/XVI. 35]. *1600:* Adam Istwan vallya Darabos Janos nem zydalmazta Kis Casparnet, de ezt hallottam teolle hogy panazolkodott, im Vristen mely meltatlan kell ezt zenwednem az gyalazatott Kis Casparnetol hogy felesegemel igy chelekedet [Kv; TJk VI/1. 484]. *1688:* az ferfi felesegit hogy meltatla(n) le kwrvazta masok hallattara arrul meg követi [SzJk 226]. *1710 k.:* a méltatlan kárhoztatott s meggyaláztatott embert, ha az egész világ gyalázza is, de ha az ő lelkiismerete ellenkezőt tud s mond: elég vigasztalás néki [BÖn. 418]. *1814:* Testvérem égy semmire valo beszedekböl egyben füzött instántziaval alkalmatlankodik ngodnak Ngod eskettessen ellenem és ha méltatlan motskolodik ellenem, ugy az elégtételért esedezem Ngod elött [M.gyerömonostor K; GyL. Varga Pál dominális bíró lev.].

Szk: *nagy ~. 1709:* Az az tökélletlen Nemes Péter nagy méltatlan belém veszett; szóval mocskolódtunk [SzZs 759].

2. igazságtalanul; nejust; ungerecht(erweise) | jogtalanul, törvénytelenül; ilegal; widerrechtlich. *1558:* Egh Nemw nemw Nemeteekhez Partolo Ember ky męgh Rwth zidalmatys theot azęrt kęrem kmedet ... hogh Mennien vegęre Jol, Mi ockal Mywelthe eszt, az Nemet es Ember, es te kmed thegen törwent chözeotteok, hogh ha meltatlan Mywelte volna Ez Rüthsagot [Retteg SzD; BesztLt 5 Margay Menharth Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1570:* Chazkay Myhal, Nagy Janos, Monostory eskwt polgarok vallyak hogi vyte volt Bachy gërgh eo felsege parancholatiat, Az Monostory Thyztartonak, az bironak es eskwtteknek hogy az Mynemw zeoleye Monostory hataron volna megh Beochwllenek annak vtanna Mykor josa deakne ez veget Theorwenbe fogta volna hogy teorwenbe allotak volna Josa deakne p(ro)curatora azt felelte Bachy gërgh ellen, hogy az parancholatot Meltatlan es pathwaroswl hozta es Nem Igazan ely vele kyreol otth bachy gërgh prokatora Thwdomant teot, Es azt Montha Josa deakne ellen hogy ha Meltatlan es Ne(m) Jgazan chelekedet, Byraia vagion Koloswarat keresseh fwstin es elegh Theorwent al neky rola [Kv; TJk III/2. 108]. *1635:* eő az rabsagot meltatlan szenuedj, mert ninczjen bwne rea [Mv; MvLt 291. 61a]. *1762:* (A felperes) engemet méltatlan vexalt, hurczólt, költetett és fárosztott [Torda; TJkT V. 79].

3. megalapozatlanul; nefondat, fără temei; unbegründet | indokolatlanul; nemotivat; ungerechtfertigt. *1582:* en mostan chjak tanwlnj akarok az Bizonsagok altal; Hogh ha az en fiamnak meltan essete hallala az wagh meltatlan [Iklód/Néma SzD; DLt 210]. *1587:* megh Akariak Aztis Mutogatnj eo Nga eleót hogy meltatla(n) panazlottak [Kv; TanJk I/1. 52]. *1592:* Hogy penigh azt veted hogy donaciowal statuciowal mentel te az eoreoksegben es contradicaltam kire engemet rea hittak, es vrunknak meltatla(n) panazlotta(m), Arra azt mo(n)dom hogy nem meltatlan panazlotta(m) en az en Kegielmes Vramnak hane(m) az dolognak mi voltat reponalta(m) [UszT]. *1617:* Fogaras feöldón Rheczien lako Boyer Janos adgia ęrteswnkre; hogj Eötętt Boyer Peter meltattlan haborgatna tulaidon Saiat Joüainak Usüssatül ell tiltana [Fog.; Szád. fej.]. *1632:* Birsagbol az Uarasiaknak illien rendtartasok, ha ki vert teszen f. 1. ha meltatlan panazol ualaki, azis egy forint [Fog.; UC 14/38. 111]. *1692:* az en ökrőm az Jaromhoz kőtelre volt kötve, a' mas ember földere az en földemrül altál nem ért az kötél, engemet méltatlan haborgat [Dés; Jk 133a]. *1702:* Ezt[a] meg halván annális inkáb Rebellisek(ne)k tsináltanak, meltatlan holott mű sem Felséges és Kegyelmes Császárunk sem Koronás királyunk sem földes Vraink ellen tudtunkra nem vétettünk [Torockó; TLev. 4/3. — [a]Az elfogott bíró megszabadítását]. *1787:* helyben hagyatott azon deliberátum, hogy méltatlan fárasztotta írt Basa Péter Köllő Antal ökegyelmit; ide való fáradságát tartozzék megfizetni [Taploca Cs; RSzF 255].

méltatlanabbul igazságtalanabbul; mai nedrept; ungerechter/billiger. *1673:* Ki-ki lássa, mit csinál; az ki mikben találtatik, az szerént itíltetik; az igaz mindenütt bátor és mentül méltatlanabbul szenvedek, annál inkább várom Isten kegyelmét [TML VI, 430 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

méltatlaníttatás megsértettetés; jignire, insultare; unwürdige Behandlung. *1816:* el mentem Kövenden Elsőbennis Tekintetes Gál Sigmond Urhoz ... jelentém minemü Processusba küldettettem az Urhaz maga az Instructiot leg ottan kezébe vévé es végig meg olvasá melyre irásban ada ilyen feleletet: Látom hogj az Exponensek Szoszolloja nem átolja prostitualni Betsűlletemet Kérem azért engem kiméljen meg, mint a kire állatásait méltatlanul fogta s fogja járjon végére és mitsoda Velekedesbe voltam vagjok ez Tárgj iránt ahaz képest temperálya pennáját, különb(en) protestalok meltatlanittatásomrol [Asz; Borb. II].

méltatlankodik vkivel szemben méltatlanul viselkedik; a se purta jignitor; gegen jn sich ungebührlich benehmen. *1894:* Kiss József minden ok nélkül méltatlankodott velem: lapját vissza vonta [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

méltatlanság 1. méltánytalanság; inechitate; Unbilligkeit | igazságtalanság; nedreptate, injustețe; Ungerechtigkeit, Unrecht. *1588:* Megh ertettek varosul ez Nyreó Kalman kewansagat, Suplic(ati)oiat Melyben vetkes voltat tagadgia, es az Birakat mind teorwenytetelekel egie(te)mbe taxalia vadollia, es tellies meltatlansagnak Magyarazza [Kv; TanJk I/1. 99]. *1657:* hívata Catherina[a]. Belépvén házában, hát nékidühödött és utálatos méreggel és szitokkal kezdé mondani: Miért hogy te engemet itt is rabul akarsz tartani, mint Fogarasban ? Látván és hallván ez bolond méltatlanságot, mondék: Nem tartottam soha rabul felségedet, sőt mindenekben javára, böcsületire igyekeztem [KemÖn. 144. — [a]Brandenburgi Katalin]. *1710 k.:* ha más haragított meg, kivált ha osztán megtapasztaltam a méltatlanságot vagy hazugságot, bizony elvette jutalmát [BÖn. 496]. *1805:* Csato Mihály, minden költségének, fáradságának meg térittésével oldaztassék fel ig⟨en⟩ szemben tűnő lévén a' hurtzalodásnak méltat⟨la⟩nsága [Mv; DobLev. IV/893. 3b tábl.]. *1835:* Soha az Emberiségen keservesebb nem volt. mint a Méltatlanság és a méltatlanságbol származni szokott therük, a millyenekkel meg vagyunk terhelve mi is eredeti Törsökös Székellyek kik is a Hazai Törvények szerént ado fizetéssel nem tartoznánk [AszLt 1134 Kövendi Sámuel és Kováts István beadványa].

2. ~ *büntetése* méltatlan/jogtalan/ok nélküli kereset/helytelen/alap nélküli panasz büntetése/bírsága; poena indebitae; gloabă/amendă pentru proces/plîngere neintemeiată/fără motiv; Geldstrafe für ungerechten Prozeß/ungerechte Klage. *1845:* Melyek igy lévén ezen igazságtalan kereset alol Balog Istvánra rovandó, egy méltatlanság büntetésivel költsége fáradsága meg téritésével leendő feloldoztatását tisztelettel kéri a' bépanaszolt — ezen kivül az adosságos Contractussa szét tépése és tüzbe vetésiért köz kereset alá vettetését [Dés; DLt 591].

3. sértés, méltatlan/sértő szó/tett; ofensă; Beleidigung, ungebührliches/beleidigendes Wort/Tat. *1591:* Myerthogy c(on)stal, Minemeo ektelenwl gyalazta ez Beregzazi Mate, seot Nyelwewel megh sebhette tiztessegeben Az Jstennek Igheyenek tolmacchat az Actort, Azert ez meltatlansagert, teczik a' theorwennek hogy Azon Nyelve zakaggyon erette Akywel vetkezet lelkj paztora ellen [Kv; TJk V/1. 103]. *1804:* minden a szeretet, és emberség utján tett igyekezetei nem tsak foganatlanok lévén, hanem még képtelen méltatlanságokkal, és tsufságokkal viszontagoltatván [Berz. 21]. *1849 u.:* a' b. Vay ellen fel dühütt nép tömegtöl csak éltem koczkáztatásával sikerült ő nagy méltóságát a legnagyobb méltatlanságoktól talán a' haláltól is megmenteni [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével].

Szk: ~*gal illet* sérteget. *1840:* jobb volna — Ungvári Urnakis ilyen méltatlanságokkal nem illetni — nem kissebbiteni — hanem abban járni, hogy Nemeségét mutatná meg [Dés; DLt 277 Balogh László foly.] ✱ *szóbeli* ~ szóbeli sértés. *1826:* A kalandosbéliek az apától és notariusoktol illő fügésben legyenek, kik hasonlólag a Kalandos bélieket érdemlett becsületben tartani kötelesek, az ez ellen vétők és egymást szóbeli méltatlansággal illetők büntetése leszen d. 30 [Kv; EM XI, 376 A külközéptutcai Kalandos-társaság art. XXI].

4. megsértés, sérelem; jignire, insultă; Beschwerde, Beleidigung. *1814:* Csipkés Albert ahogy a Dictaturara kimentünk, ott még nagyobb mértékbe is folytatta személyem ellen az Oltsárolást az egész Dictatura füle hallotára, még ezzel is meg nem elégedett hanem minekutánna a Dictaturarol le bomlottunk és én a Tktes Fő Biro Urnak panaszolván méltatlanságomat instálnám hogy méltoztatnék az igazban pártomat fogni, a' már jó elöre el halodatt Csipkés Albert Ur viszá tért, és ujjra hozzá kezdett személyem oltsárlásához [Torda; TLt Praes. ir. ad. 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza Csipkés Albert kollégája ellen]. *1848:* Fáj és vérzik szivem ezen rend kívül valo méltatlanságnak terhe alatt, és az oranként közbe jöhető Gutta ütéstől tsak az Isteni kegyelem tarthat meg továbrá is [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274].

5. vkinek (vmire) méltatlan volta, alkalmatlanság; faptul de a nu fi corespunzător/potrivit (pentru ceva); js Ungeeignetheit (zu etw.). *1672:* Fiam senkinek sem írt azon dologról Ebben inkább gondolhatom, fiam méltatlanságát találta fel Kegyelmed ez iránt való szolgálatjára [TML VI, 87 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

méltatlanul 1. méltánytalanul; nejustificat; unbillig | ok nélkül; nemotivat, fără motiv; ohne jede Ursache, grundlos. *1583:* Was Georg vallia, hallotta az leankarol valo dolgat Biro Mihalnak az felesegeteól, De zertelen gonoz Azzony Allat, valamy lelekbeól kialtotta Az vrara, Meltanę vagy meltatlanul en azt Ne(m) tudom [Kv; TJk IV/1. 141]. *1669/1726 k.:* Ha valamely peres csak patvarkodásért, mások károsításáért citál valamely szegényt vagy ártatlant törvényre, akarván fárasztani és haszontalan költseggel terhelni ha az Inctus Comprobálhattya hogy az Actor méltatlanul fárasztotta légyén mind kőlcségét fáradságát fizesse meg [Dés; Jk 4]. *1726:* Minthogj Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Ianosnét, inassával valo törvénytelen öszve fekveseket asseralvan mint illy szokásos nyelveskedő személy a szék ház előtt keményen meg verettessék [Kv; TJk XV/6. 52]. *1734:* mivel én meg tudvan hogy az A ő Kglme szenajat hozattam el mingyart requiraltam at A(cto)r ő Kglmét hogy ő Kglme hozassa el azon két buglya szénat a mely ott vagyon a melyből ki tettzik az en méltatlanul valo vexaltatásom [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1806:* Méltatlanul és minden igaz ok nélkül indittatvan tehát ezen kereset az Alperes ellen, meg kivánja, hogy ez alol absolváltassék [Dés; DLt 250].

2. igazságtalanul; pe nedrept; un(ge)recht. *1631:* Affidalliük es assecüralliük megh neüezett Kemeni Janost Eő Hwségétt, kgelmessen arrol; Hogy Czyaky Istuannak instantiaiara, Vadlására es ingerlésére méltattlanüll haragra ellene nem indulunk [KCs IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlevele Kemény Jánosnak]. *1677:* (A harmincadon) ha privatus embert kárositanának meg méltatlanul, és az akarja törvénnyel keresni, szabadságában légyen, s' az Harminczadosnak vétsége meg-bizonyosodván, két száz forint büntetésen maradgyon, és a' kárnak s' költségnek-is megforditásán [AC 53]. *1740 k.:* minket mint Solymoson ez előtt órókós Jobbágyait mostan penig juxta praetensionem állam Fugitivusokat ... Sz:Margitán[a] in captiválván, ez mái napig is ezen Lonai[b] Tőmleczben méltatlanul detináltatunk [TKl. —[a–b]SzD]. *1831:* három Esztendeig rabaskodtam a Szamosujvári Várba s azt tulajdonithatom Dgyisán Gyurinak, aki több Cselédekkel az Ország uttyában verekedést okozván Engemetis béhuztak a bajba ily méltatlanul tsak azért kelletett szenvednem a hosszas rabságat [Dés; DLt 332. 21]. *1850:* nékem Több kárt okoztak ... 25 ezer ftnál s még ők akarnak hamis vádakkal Terhelni, de Isten nem hágy el 's ki Tisztíttom én azoktol magamat ha igaz hogy méltatlanul fel adtak [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérv.].

3. jogtalanul; nejustificat; ungerechterweise. *1560:* Azert cum protestacione zolunk vgyan azon egi dologban effele ketzer ualo apellatiot nem myelhetet uolna ha mielteis meltatlanul myelte es mijnket meltatlanul haborgatot [Kv; SLt ST. 6]. *1671:* (Az executorok) meg-lássák azért méltatlanul valami executiokat ne tegyenek [CC 61]. *1677:* ha kik méltatlanul fogdosnának, kárositanának, vagy törvénnyel is vexalnának valakiket, és méltatlan panaszokat tennének, ezen meg-irt processus mellett in poenam talionis incurrallyanak [AC 158–9]. *1748:* az Emptornak expensait, az Venditor ő Kglme méltatlanúl causalta [Torda; TJkT III. 235]. *1809:* Ha az Előljáro méltatlanul fel adatik s hamisan el vádoltatik az éppen elszenvedhetetlen [Kv; Pk 3].

4. indokolatlanul; fără motiv; unbegründet/gerechtfertigt. *1657:* Többek között volt egy Imrefi János veszedelmes de feleségéjért igen kedves embere[a]; ezt az atyám Kurvafi Jánosnak hitta nem is méltatlanul emlegette olyan módon maga részéről is, mert mivel Bethlen Gábornak igen kedves és hiteles embere volt [KemÖn. 27. — [a]Báthori Gábornak].

5. vkihez nem illő módon; necuviincios; unpassend/ziemlich. *1819:* a Székállo Czéh Mester kötelessége a Székállo Legényekre űgyelni, hogy azok a magok kötelességeket hiven, és az ahoz megkivántato tisztaság(g)al tellyesitsék, a hust vásárlokkal méltatlanul és gorombán ne bányanak senkit illetlenül a hellyet hogy vásárlásbéli kivánságokat telljesitnék a Székből haza utositni meg ne Szenvedjek [Kv; MészCLev.].

6. érdemtelenül; nemeritat; unwert/würdig. *1815:* a Szűk idő, és Ioszága jövedelminek kitsiny volta talám meg tanittyák arra, hogy vagy szüköbben költ vagy mást méltatlanul nem ruhaz [Mv; Berz. 21].

méltatott értékelt; preţuit; geschätzt. *1847:* Ezek igen böcses sajátságok, melyek az Általom eddig anyira méltatott Járdoványban és annak fajában a Gyöngyszőlőben hiányoznak [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

méltó 1. vmire érdemes/rászolgáló, vmit érdemlő; care este demn/vrednic de ceva; einer Sache wert, etw. verdienend, -würdig, -wert. *1574:* Andras kowach azt vallia hogi Aztis halotta hogi Monta az Azzony Antalnak Nem vagi te Melto az tyzedessegre Mert Latrokat kwrwakat tartas tyzededbe [Kv; TJk III/3. 405]. *1592:* Kotloczi Imrehne Anna Azzoni vallia ... Mikor Huniadrol Iwnenk az sokadalombol ... Zabo Balint ... ereossen kezde mondani Gergeli Kouachnenak, zalle vgimond esse kurua, mert ne(m) vagi melto hogi jamborok keozeot egi zekerbe wlhes [Kv; TJk V/1. 204]. *1628:* Debreceni Janos halalra valo dologba, vgj mint lopasba talaltatua(n) sok Jamboroknak teorekedesere Beldj Keleme(n) vra(m) megi engedi halalat noha arra melto vala illien oko(n) hogj eoreok Jobbagiasagra adna magat [Uzon Hsz; BLt 5]. *1662:* Heriza Vornik méltóbb, érdemesebb volna a vajdaságra [SKr 335]. *1755:* Bartos Kelemen mindenektől érdemesnek, és méltónak itéltetett, hogy ki-botsáttassék, mind ezen házáb(an) a' szabad akarat szerint valo Alamisnának el-vételére, mind pedig azután a' külső Tartományokban lévő Académiákon, maga Tudományának öregbittésére [Ne; BLev.]. *1829:* hogy hozodott Szóba az, hogy a' Hite Szegett ember, mélto volna a' Horogra, beszéllye elö a' Tanu, az egész dolgot környül állásoson ? [Kv; MészCLev.]. *1845:* adassék évenként a Tannokok által arra méltonak itélt Diaknak alumnia név alatt [Mv; DE 2].

Szk: *álmélkodásra ~. 1759:* Mely is álmélkodásra méltó dolga az Istennek. Méltó annak okáért, hogy midőn a mindenható Istennek ily csudálatos dolgait szemléljük, rettenjünk meg [RettE 86] ✱ *bámulásra/bámulatra ~. 1817:* Veres János az el mult Héten szombaton haza vetődvén itten mí előttünk egy bamulasra mélto dologgal kérkedezett [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. *1849:* Vagyan ... egy bámulatra mélto nagy terepej Tölgyfa

[Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ *becsületre ~. 1732:* Magyar Somboron a puszta Nms Curia vagyon, az also falu végin, az Almás Vize fellett valo Dombon, szép kies, s világos prospectussu hellyen mely edgyebüttis, de ki vált Somboron nem utolso betsülletre mélto [M.zsombor K/Szentjakab SzD; TSb 51] ✱ *büntetésre ~. 1644:* ez az Horuat mjhaly mind J(ste)n ellen legh elöször, s mind az ö nga szemelje es Uduara ellen kiualtkeppen ualo uetkekben esven sok maga uiseletlensegi es gyalazatra uagy büntetesre melto beszedj felöll inquiraltatua(n) ö Nga halalra Jtiltetet [Cege SzD; WassLt]. *1804:* Az All-peres Rabok tsak azért is büntetésre méltok, hogy nyilvánságos gonosz tselekedeteiket vakmeröképpen tagadni bátorkodnak [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] ✱ *csodálkozásra ~. 1727:* nem régen Szebenben való létünkben ket nemetet ugy annyira meg pálczasztak hogy allig mozdult megh csudálkozásra mélto dolog volt [Darlac KK; ApLt Apor Anna anyjához] ✱ *csodára ~. 1724:* az Jesuitaknal tegnap szep Comedia volt, bizony csudára mélto, edgy negy esztendös kis gyermek, miket nem vitt véghoz [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nszből] ✱ *dicséretre ~. 1602:* valamyben, es valamikor kewantatik az zolgalat semmiben eo kgmek ne vonogassak magokat, hanem io zywel zeretettel zolgalianak, keoúetuen eo kgmek az my io praedecessorinknak dicheretre melto niomdekokat [Kv; TanJk I/1. 411] ✱ *elhitelre ~. 1710 k.:* amit Ádámtol fogva minden atyák a gyermekeknek fülökbe súgtak az Istenröl és a teremtésröl, nem hijábavalóság, hanem elhitelre méltó [BÖn. 428] ✱ *emlékezetre ~. 1689:* Ez az holnap hallatlan árvizek és tók szakadásával emlékezetre méltó [SzZs 709]. *1736:* Fundált vala academiát Kolosvárrá ama dicsöséges örök emlékezetre méltó lengyel király Báthori István [MetTr 424] ✱ *félelemre ~. 1676:* Hiszen nem vagyok én olyan felettébb való consideratióra és félelemre méltó nagy ember [TML VII, 238 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *gyalázatra ~ → büntetésre ~* ✱ *halálra ~. 1764:* Imbre György egjedül halálra méltonak itiltetvén feje vétessék [Torda; TJkT V. 239] ✱ *hitelre ~. 1662:* Tőle[a] azért nagy sok becstelenséggel s gyalázattal illettetnek vala. Kik noha elötte magokat eléggé hitelre méltó okokkal mentegetnék minden mentségek csak haszontalan vala [SKr 541. — [a]Szejdi Ahmed pasától] ✱ *konszideráció ra ~ → félelemre ~* ✱ *köszönetre ~. 1705:* Mostan pedig ö[a] sem az marhákat, sem magokat[b] nem arestálja, hanem békével elbocsátja öket. Aki bizony köszönetre méltó dolog [WIN I, 591. — [a]Golescu nevü boér. [b]A szolgákat] ✱ *megjegyzésre ~. 1847:* Két körülményt látván itt még megjegyzésre méltónak ezen királyi igazgatás [VKp 181] ✱ *szidalomra ~. 1604:* Myerthogy minden dologban az zep rendtartas dicheretes es haznos, kibeol az Respublica floreal es viragzik; az húsnak aroltatasaban penigh amynemw nagy abúsus kezdet lenny, az nem dicheretre, seot zidalomra melto [Kv; TanJk I/1. 470] ✱ *szuszpicióra ~. 1769:* Poroncsoltatik az is keményen, hogy ... az nem unitus olá Popák, és Esperestek titkos és suspicióra mélto gyüléseket akár holottis tartsanak meg ne engedtessék [UszLt XIII. 97].

2. vkihez/vmihez illő, vkit megillető; care se cuvine; jm/einer Sache würdig/gebührend. *1572:* Kerem keg: mynth zerelmes Bizoth Komam vramoth, hogy te keg: menyre illyk es melto, kybe az te keg: Birosaga megh nem Bantatyk hogy ez en Jobagyomnak igassagath megh erthwen cyelekeggyek wgy keg: hogy ne nyomoroggyek meg nyavalyas [Kv; BesztLt 3704 Paulus Banfy lossonzhy de mogyoro Gr. Dawm beszt-i bíróhoz]. *1589/XVIII. sz. eleje:* Szwksegh penigh es melto dologh, hogi minden tartomanioknak, keossegnek az eö Teorueny, rendtartasi az embereknek valtozando erkeolcziök miat megh romlottanak volna hogi megh iobbittassanak meg uyttassanak [Kv; KőmCArt. 2]. *1597:* ne(m) melto hogy az Mezar zeke(n) illien húst arullianak latny walo dolog hogy deogh volt [Kv; TJk VI/1. 6]. *1654:* mi az mi keglmes urunk Eo Naga Keglmes vallato poronczolattyat melto Engedelmessegunkkel veuen el mentunk Napczja Mattjas hazahoz [H; Törzs]. *1677:* a' Vasár napi innep napok-is, hogy innepi szenteléssel töltessenek-el, melto dolog [AC 237]. *1725:* Kigyelmed nékem tegnap küldöt atyafiságos levelét ezen orában vöttem mélto betsülettel [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1796:* méltoztassék Sanyaru Ügyünket méltó tekintetbe venni [Déva; Ks 75. VIIIb. 146].

3. jogos; justificat, îndreptățit; rechtmäßig, rechtlich. *1570:* Kyernek mynket kegyelmetekkel egyetembe hogy Legyunk Seghithsegwl, kwlgywnk oda az my feyer egyhazj Emberünket rea, es Byzonultassek megh hogy az az orr, Azerth mynekwnk wgy teczyk hogy Melto dolgoth kiwan eo kegyelmek my twlenk Lassa kegtek hogy effele gonoz Emberth bwntetneok megh Terwyn zerynth [Meggyes; BesztLt 3 Gaspareus Zeoch Judex Petrus Lanius Juratus lev.]. *1575:* Meny wegere annakys ha bozzwbol wallottake rea, es ha meltoe mentsege vagy nem [BáthoriErdLev. I, 372 fej.]. *1584:* eleyekbe veottek eo kgmek varosul Biro vramnak melto dolgokrol valo panazolkodasat s Jmillie(n) Amollian Rozzas Nemes embereknek zabattalansagokrol [Kv; TanJk V/3. 279a]. *1590:* Az Nehay Markos Janos lengelffalui halala Elött hatta volt az eö fianak Kis Markos Janosnak Tutorokka[a] kiktól Az Tutorsagoth keuan(n)ia megh Az Kis Markos Janos. Az Tutorok pedigh lattattjak ha melto keúansaghe vagy nem [UszT. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1677:* A' Bihori, Csatári, Püspöki Nemesség a' Fiscus számára öt öt forintot adgyanak, paraszt funduson lakásokért; de mivel paraszt funduson laknak, arrol a' szeginységet a' közönséges tereh viselésben hogy segitsék, mélto dolog [AC 220–1]. *1722:* Miltónak iteltük, hogy Tapasztalt gratiajáért, haladok lennénk es avagy csak in parte reciprocalnok [Bürkös NK; Ks T. 19]. *1744:* Ujbár Florán(a)k nagyobb tehetsége constalván, itiltetik mélton(a)k hogj azon fél öröksége harom részre oszlodgyék [Újbáresd H; Ks 62/3].

Szk: *~ gyanú alá jöhet. 1831:* Jollehet a fennebbi hat Pontokban deducált környul állásak, és Cryteriumok Dregán Vonutzra nézve oly terhesek, hogy a Ferentzi Karoly Ur két Lovának ki adások iránt mélto gyanu alá jöhetett; mind azon által szemmel latott Tanu egy se találtatik [Dés; DLt 332b] ✱ *~ jussal bír. 1821:* Dántsa Vrentsillának az az ellen vetése, hogy azon mezvinának felét Juon Toma mélto jussal birja, mert az ö öröksége után tartozik [H; JF 36 Prot. 24] ✱ *~ panasz. 1698:* ha el kezdem szamlalni nèkem lehetnènek eö klmére töb es mèltob panaszim [Cege SzD; WassLt Vas György nyil. Illyés Gabor szb kezével]. *1759:* sok izb(en) kételenitettem mint Tktes Király Biro Uramot, mind a Tktes Ns Háromszeket busitanom mely melto panaszimot az Ns Harom szék Consideralta [Albis Hsz; DobLev. I/292. 4b Albisi Bartók Mihályné a királybíróhoz].

4. megérdemelt; bine meritat; wohlverdient. **Szk:** *~ büntetés. 1577:* az porozlot eo kegme Byro vram megh fenychye hogy a' fele parazna zemelyeke(n) forint Adòt ne zeggye(n) hanem a' hol a' fele zemelyeket tud tartozzek hwty zerent biro vramnak meg Ielenteny hogy Melto bwntetesse lehes-

se(n) [Kv; TanJk V/3. 142a]. *1578:* Meg ertettek eo kegmek my nemő gyalazat esset legie(n) eo kegmen Byro vramon azert eo kgme Biro vram wltesse(n) birot, es az rajta leot gyalazatrol agalljon ellene az varos procatori altal melto bwntetessel procedallianak ellene [Kv; i.h. 173b]. *1671:* Ha mely hó pinzes Katonák el-szöktenek ... mindenütt tartozzanak meg-fogni, és kézben adni kiknek-is mélto büntetéseket azon Kapitány Atyánkfia dispositiojára hadtuk [CC 81]. *1702:* Hus Lato Uraimek magok bócsületek-(ne)k Consulalvan ugy Industriaskodgyanak hogy Defectus az vegezesünkb(en) ne tapasztaltassek, maskent eo Kglmekis mílto bünteteseket el veszik [Dés; Jk 321] ✱ ~ *jutalom.* *1696:* mílto jutalmat nagyub gradusb(an) fogja magan megh tapasztalni [Dés; Jk].

5. méltányos; echitabil; gerecht. *1560:* kinek milto kywansagat kerezthyen attyaffywy zeretbeol (!) meg erthwen es annak engedwen, ew ez keowethkezendeo keppen theon testamentomat my eleottunk [Fog.; SLt S. 10]. *1570:* Az varga vraim dolga feleol Ig zoltak hogi Byro vra(m) Be hywassa az ceh Mestert es Eleybe aggya hogi vgi Arwllyak Myweket es oly arron aggyak hogi ky Melto es Alkolmas Arra Myert hogi Az Beort eok is olchoban vezik [Kv; TanJk V/3. 11b]. *1581:* mosta(n) hogy az Barom olchyob, Itiltek eó kegmek hogy melto Az arranak is meg zallany [Kv; TanJk V/3. 239a]. *1627:* Az mely Testamentomát Az Jstenben el nyugot Wicey Mathe vramnak my hyteos Diuisorok szemwnk Eleyben viuen, miltonak, es Jonak itiltük [Kv; RDL I. 132].

6. ajánlatos; recomandabil; empfehlenswert. *1666:* Az én levelemet, méltó, in specie urunk Baló uramnak beküldje [TML III, 639 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Istennek mely sulyos itileti ujonna(n) Magyar nemzetünkön nyilva(n) lévén eő kglmeknél igen mélto hogy mindennapi könyörgéseket alkalmaztassák [SzJk 119].

7. elfogadható; acceptabil; annehmbar. Szk: ~ *mentség.* *1671:* Az melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-mulatná háromszor egymás után, az ollyakat a' Dominus terrestris Istenhez valo buzgoságából, mélto mentsége nem lévén az ollyan Jobbágynak, verettesse kézi kalodában [CC 1] ✱ ~ *ok.* *1737:* Illyen okon prosequalom törvénnyel az It, hogy ő égy szegény embert minden igaz és mélto ok nélkül meg tamadvan, egy kapával ágyban főben vérte [Torda; TJkT I. 136]. *1746:* az edgyik Jncta Sáska Sára az Actrix Aszszont terhesen diffamalta expressis verbis boszorkánysággal élőnek s nem tiszta személynek, lustának pronuncialta, szidta egész házát átkozta, mind ezekre nem lévén semmi méltó és helyes oka [uo.; i.h. III. 39]. *1780:* Szolgáltatotté mélto okot az Exponens Strausz Domokos ő kegyelmének hogy mind az Exponenst, mind pedig az emlitett Nemes és privilegialt Czéhet oly illetlen szokkal gyalázza ? [Ne; DobLev. III/540. 3b vk]. *1806:* Hogy pedig egyedül Pataki István Uramot a szalonnája ki adásától a Com(muni)tas tiltya s többek(n)ek pedig szabad volt innen feles számu Mázsa szalonnát ki adni ? annak meg különböztetö mélto okát nem tudom [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

8. vmire (érdemeinél fogva) illetékes; competent; (infolge seiner Verdienste) zuständig/berufen. *1889:* Nem kérek én mást, mint egy hírlapi cikket. Nem nagy, Bátyámat farasztó tanulmányt, hanem útmutatást a legméltóbb helyről [PLev. 151–2 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

9. vmi értékének megfelelő; rezonabil, potrivit; dem Wert einer Sache entsprechend. *1588:* Az mi penig az haznak masik felet nezne, annakís kwleon az eo melto arrat tartozzek meg adny [Torda; Pk 2]. *1765:* azt látyuk hogy erőssen meg vesztegetek ezen erdött es melto kárátt keresheti az Asszony eö Naga [Jedd MT; LLt].

méltóképpen 1. vkihez/vmihez méltóan; cum se cuvine; würdig. *1779:* az Urnak eddigis tett, s ezutánnis téjendö fáradazásit Compensálhassuk mivel eddig mélto képpen recognitionkat nem tehettük [Mv; DobLev. III/529. 1a Harsányi s Bényei Harsányi László lev.]. *1811:* Ezen ditsőséges Tárgyról méltóképpen Énekelhessen a' szép Lovakról szépen [ÁrÉ 132].

2. megérdemelten; in mod exemplar; (wohl) verdientermaßen. *1701:* Ezen kúúl a' Legény ezen cselekedetiert büntettessek melto keppe(n) a' Társaságban [Kv; ACJk 43]. *1799:* a Keruletbéli Tisztek ha vagy egyikben vagy másikban valami Excessust találnának a' Contribuenseket kárvallatlanná tegyék, a' Birák altal azt a' mi általak a' Contribuensektöl fel-szedetett, de a Perceptoralis Cassában nem administráltatott, a' Királyi Aerariumnak töstént meg-forditatván, 's ennek felette a' Praevaricatorokat méltó képpen meg-büntettetvén [AszLt 207 kv-i nyomt. gub-i körrend. 6014 és 6463]. *1801:* ha ezen köz meg edgyezesen kivül más fordulatokba rendeletlen felfogást tenne, és a' Tiszti Intesre is attol meg nem szünnék az ollyan engedetlenkedö Nemes Személlyen a' Kerület, vagy Járásbéli Tisztek 24. M:forintokat exéqualjanak, a paraszt ember ellenben Corporaliter méltoképpen büntettessék [TLev. 12/1].

méltóltatik méltóztatik; a binevoi; geruhen, belieben. *1566:* Felseged kegyelmessige szerent miltoltatnek mind az minnen szemilyünknek, szolgaink es földön lakoinknak allapottiokat oly modon rendelni hogy my mind hadakozasra, hazunknak és iletünknek taplalasara lehetnink elegek az Felsíged keg'elmes engedelmiböl [SzO II, 186 a székely főemberek és lófök foly. a fejhez] | az zekel wassarhely oskolabely tanulo deakoknak taplalasokra es oskola mesternek fyzetesere a boldog emlekezetw meg holt kegyelmes kyralny azonywnk felseged zerelmes annya donatioja zerent meltoltatott eztendewnke'nt a Zekel dezmabol harmadfel zaz forintot adatny [i.h. 206–7 ogy-i végzés].

méltóság 1. demnitate; Würde. *1558:* Mywel hogy kyralne azzon ew felsege az Thwry gewrgh panassayert fogsagayerth az Warosra haraggyat wethette, ees az ew felsege Melthosagayerth, Theorwennyel akar ew felsege chelekedny ha leheth semmy keppen ew felsegewel thewrwenbe Ne allyonak [Kv; TanJk V/1. 47]. *1578:* Az factum penigh nezy Az varasnak meltosagat miert hogy varasnak zolgayra tamadot vegeztek eo kegmek hogy Az factumert hyak Rea varos keppebe es torwennyel bwntessek [Kv; i.h. V/3. 176a]. *1581:* Ennekemis Az haza Chendez allapattia orzagunk meg maradassa Jgen kel es Az fel(seged) miltosagat fel(seged) vtan ... zemem Eleőt visselem es ahoz tartom magamat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1669:* Kapikia Bőer Sigmond igjekezzék ugj az ot valo praebendávalis élni, hogj ... az mi Méltosagunkat megh ne sércze [Törzs. fej.]. *1679:* Esküszöm az élö Istennek hogy az én hivatalomban ha mit az eő nagyságok méltoságok ellen értendek, azt eő nagyságoknak ideje korán értesire adom, s magam is az eő nagyságok méltóságok ellen igyekezőknek tellyes erőm és tehetségem szerént ellenek állani igyekezem [CsVh 66]. *1798:* két Planumot jegyzek

fel, melly rég a fejembe kovájog. 1° Egy könyüszerrel készülhető Magyar Szotár. — 2° és egy Nemzetünk Méltóságahoz illendő modon készülhető M.Szotár elkészitese rendit es modját [MNy XLVI, 155–6 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából] *1817 k.:* minden hibat Nagyságos Groff Ur könyebben ellehet szenvedni, hanem a' hol az Udvar Méltósága meg bàntása forog fenn, ott terhesebb, és kétszeres a' büntetés [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

Szk: *nagyúri ~. 1662:* 27. Julii Rhédei László ő nagysága lakadalma a Szunyogh kisasszonnyal, nagy úri méltósággal Szentjóbon celebráltatott vala [SKr 343] ✱ *nemesi ~. 1637:* Mw Toroczko(n) lakok, Ekart Mihaly es Tot Andras Eskeszwnk hogy ennek utan(n)a soha az mi földes Uraink es Aszszonyuk sem posteritasok ellen ő Keglmek Nemesi szabadsagok es meltosagok ellen semmw nemw dologban nem practicalunk [Thor. XVIII/3].

2. (magas tisztségből fakadó) tekintély; prestigiu; (hoher Würde entspringendes) Ansehen. *1561:* Ezokon az mesterek az ǫ ceheknek meg witasara egienlǫ akaratbol ǫ kǫzǫtǫk wegeztek uuolna nemi nemw articulusokat kyket megy tartananak Es kerenek mwnket arra hogy mi azokat meg ertenǫiǫk megy hannok wetnǫk es az my tiztwnk zerent iol rendelnok az ew ceheknek meg tartasara es Bekeseges meg maradasara az my polgari meltosagunk zerent meg erǫssitenok [Kv; ÖCArt.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Valaki az Mesterek vagy Tarsok, vagi pedig Legeniek es Jnassok keőzwl az Ceh Articulusi tartasa szerent reaia vettetet bwntetest, fizetest megh nem fizetnęk, az Váras Biraia es Tanacz meltosagaual az Ceh mesterek ez illien visza vono engedetlent, minden miueteol el tilthassák [Kv; KőmCArt. 25–6]. *1657:* A szerint a meltosag szerint, meljel Jsten kgmeböl ez Fagarasi baronatust birjuk mind egészen, s mind penig minden tzikkelyében, rekesztékiben, helyén hadgyuk javaljúk és meg erösityük [UF II, 189]. *1795:* az ebbeli rendeletlenség[a] ollyan pontra lépett, hogy ha ennek orvoslásába Ngd maga hatalma, és meltosága szerént bele ereszkedni nem méltoztatik közönségesen igen nagy kárát fogjuk tapasztalni [Torockó; TLev. 9/29. — [a]A művelő kovácsok magatartásában].

3. kb. (tiszteletből eredő) jóság; bunătate; (aus Verehrung herrührende) Güte. *1847:* Nem méltó a világ semmi dicséretre, nem lehet találni állandó jót ebbe, mert én megteköntém minden oldaláról, miólta vizsgálom mint egy szarándokul, de nem dicsérhetem semmi méltóságát, sem magos, sem mélyen kecsegtető jovát [VKp 158–9].

4. tisztelet; onoare, cinste; Ehre. *1657:* Ez mellett nagy emberek valának, fejedelmi személyek de azért mind ötöle[a] hallgatnak vala, noha az méltóság azoknak is megadatik vala [KemÖn. 276. — [a]Törstenson svéd generálistól].

5. *isteni ~* isteni mindenhatóság; divinitate; göttliche Allmacht. *1620 k.:* Az kazalasnak Ideje igh peragaltassek, hogy Zent Leorincz napia(n) az foglalo fel menye(n), Nap niugotkor foglallyo(n), senky ne kazallyo(n), hogj az Isteny Myltosagh az Innep Zegessere my ellennwnk haragra fel ne gerjedgye(n) [Cssz; Ks 90].

6. (magas) rang/tisztség; rang (înalt), demnitate; (hoher) Rang, (hohe) Würde. *1579:* 9 July Az Napon az Torday kamar Ispanak Gergel deaknak kulthem ayandekot Ezert es Mert hogy ő Naga Nagyob meltosagra emelte az varady vdüar byrosagra [Kv; Szám. 1/XVIII. 23]. *1620:* onnet felliwl megh irtak volna az mi kglmes Vrunknak nagiob meltosaghra valo menetelit, Tudni illik, hogj Magiar Orzagh Generalis Giwleseben kyrallianak valaztotta, es kialtotta volna az eő felge Nagiob meltosaghra valo menetelihez kepest, sokkal beczivlletesseb, es nagiob ajandek kevantatnek, az megh latogatasra es salutalasra [Kv; TanJk II/1. 289–90]. *1683:* Salarium à parte Patronarum et Caeteror(um) nobilium. Nemes Uraim az Patronus Urak kivaltkeppe(n) az magok meltosagok s bőcsülletek szerent adnak [Perecsen Sz; SzVJk 69]. *1710:* Thököly Imre már nagy méltóságban s tekintetben vala [CsH 162].

Szk: *fejedelmi ~. 1619:* az Portáról megerösödhetik az őnagysága Bethlen familiá(ja) az fejedelmi méltóságban [BTN[2] 274]. *1636:* Az tiszteletes fejedelmi méltósággal tündöklő külsö belsö Joszagokkal fenyeskedö Rakoci Györgynek [ÖGr Aj. 5]. *1662:* az ország a fejedelemmel magával való egyértelembül, a nagy kényszerítő szükséghez képest, arra lépni kénszerittetett vala, hogy a fejedelem magát a fejedelmi méltóságtól megüresítvén, más fejedelem választassék [SKr 391] ✱ *királyi ~. 1619:* Azért az én uram azt kévánja, hogy nagyságod mindjárt most egy fő kapucsi pasáját készítené el és küldene az én uramnak királyi méltósághoz való fő lovat öltözetivel, köves szablyájával, bottal, 40 vagy 50 kaftánnal [BTN[2] 312]. *1662:* Az tizenhét condítiók szóról-szóra, mellyek szerint a magyar királyok ő felségek szoktak ab anno 1618. a királyi méltóságra az ország státusitól választatni [SKr 118] ✱ *papi ~. 1774:* Azt is magának hagyta a muszka, hogy az egész török birodalomban a görög valláson lévők között senkit papi tiszt vagy méltóságra a muszka udvar híre nélkül ne emeljen senki [RettE 337].

7. magas rangú személy; persoană de rang înalt; hochrangige/gestellte Person. *1693:* Bihari István Uramnakis instantiajat illendő tekintetben vévén a' summát engedi hat száz ~ 600 magyari forintokra; Ugy mind azon által, hogy ha a' vallasinkon valo Méltoságok és Fö Curatorink nem fogják neheztelni [Kv; SRE 18]. *1710 k.:* a nagy méltóságok is nem szánták fáradságokat, hanem eljöttek hallására [BIm. 985]. *1776:* Groff Lázár időt Kért magának, hogy másnap nyóltz órakor subscribállya Hogy a' tett Terminusra mindazáltal nem subscribálta azt vélem okának, hogy attyafiai, és tőbb Méltóságok szüntelen ide's tova hivattatták, és őrízték [GyL]. *1795:* ha ne talám ide hatrébb valamelly kedvetlenségek, és alkalmatlanságok, adnák elő magokat (: mellyet ugyan ö Natsága szánt szándékos képpen mint affélékhez nem szokott Méltoság nem kivánna :) ö Ntsága Semminek oka nem lészen, hanem fogja Kegyelmednek tulajdonittani [Ádámos KK; JHb XX/18].

8. kb. elökelő/gazdag életmód; trai lipsit de griji; vornehme/reiche Lebensweise/form. *1764:* Már most báróságot hozatván Inczédi Sámuel, nagy méltóságban kell élni a gyermekeinek, de nem tudom, hogy telik ki ha hatfelé oszlik [RettE 170].

méltóságbeli I. *mn* magas tisztséget viselő; cu funcție înaltă; hohes Amt bekleidend. *1660:* kérek és intek szeretettel minden rendeket hogy kegyelmetekkel egyező értelemből communicálván minden felső méltóságbéli, közép és alsó rendeivel s elöljáróival a nemes országnak ... egyező tetszésből tractálhassunk ... minden egyéb szükséges dolgokról [KemIr. 338–9]. *1662:* Mellyen az igen nagy méltóságbéli ember, ki ollyan nagy világbíró monarchának minden nagy birodalminak főigazgatója volna, csak elpirulván, noha csak azt izenné vissza: nem volna a táboron kívül való sétáláshoz üressége [SKr 79].

Sz. *1657:* Noha pedig csak közrendbéli, annál inkább méltóságbéli megholtak felől is vagy hallgatni, avagy csak jót mondani, annál inkább írni kellene [KemÖn. 20].

II. *fn* magas tisztséget viselő személy; demnitar; Würdenträger. *1662:* az temetés napját[a] ad diem 10. Januarii anni 1649. rendelvén, arra kívül való országokból is nagy sok méltóságbélieket is hívattak vala [SKr 305. — [a]I. Rákóczi György fejedelemét].

Szk: *papi ~* magas rangú papság. *1662:* Hogy a szegény jobbágyság is sem a fiscus királyi jószágokban, és akármelly prelátusok, papi méltóságbéliek legyenek azok senkitől vallásokban meg nem háboríttatnak[a] [SKr 271. — [a]A linzi béke cikkelyeiből].

méltóságod magas rangú személy tiszteletet kifejező megszólításaként 2. sz. birt. szr-gal; ca termen de adresare exprimînd respect profund faţă de o persoană de rang înalt, cu sufix posesiv de persoana a doua sing.; Person von hohem Range als ehrenbezeigende/erweisende Anredeform mit possessiver Personalendung 2. Ps. Ez. *1675:* Az egy élő Istenért kérem úri Méltóságodat, hogy mind ez rettenetes veszedelem távoztatódjék el mely dolgoknak alkalmatlanságirúl informátiót tehet voltaképpen nemzetes Madarász Mátyás uram ő kegyelme is úri Méltóságod előtt [TML VII, 85 Farkas László Teleki Mihályhoz]. *1846:* Méltóságos királyi Bányásztanács s Igazgató Úr ! Méltóságodnak szóval tett ... parancsa következtében ... jelenteni kévánom hogy megállítottuk azt, hogy a havasi nép csendessége tökéletes légyen [VKp 140]. *1862:* Méltóságos Grof Fő-gondnok Ur ! Méltsád szives volt a' kőtlevélnek illető helyeni kieszközlését magára vállalni [Abafája MT; TGsz Szabó Sámuel ref. pap lev.]. *1895:* Kérem, méltóztassék az elbeszélésem kéziratát nekem visszaküldeni. Szükségem van rá, és igen súlyos büntetés volna visszaküldésének megtagadásával az a bátorságom, hogy Méltóságodnak elküldtem [PLev. 173 Petelei István Gyulai Pálhoz].

méltóságos 1. a fej-re v. más magas rangú személy(ek)re való hivatkozásban; referitor la domnitori şi la persoane de rang înalt; in bezug auf den Fürsten od. andere Personen höheren Ranges: maiestuos; würdevoll. *1618:* Kegyelmes uram az Kamuti uramnak írott levelének részét, continentiáját ennél sokkal nagyubbnak ítílem magamban, mint ki Nagyságod méltóságos személyének s országának és az egész magyar vagy keresztyénség detrimentumára láttatik vergálni, hozzám vagy más levélben írván [BTN[2] 112]. *1651:* a Vighasztalasnak Jsten (!) büseggel meg algya Ngdat es meltosagos szerelmesit [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond kérelme a fej-hez]. *1657:* az fejedelemasszony lévén méltóságosb személy az országban [KemÖn. 133]. *1677:* Kegyelmes Aszoniam Alazatason Foliamodam az Ngod kegyelmesegehez kegyelmes Tekénteti eleiben vevén az en kiczin hüseges szolgalatamatis kiert, Imadhassak Istent Ngtok Meltosagas szemelieert es Meltosagas Csemeteiert [Fog.; Szád. Bojér Sigmond foly.]. *1731:* ezen elő szamlalt emberek és ezeknek Elejek mind ös örökös Jobbágyi voltanak az Vrnak Kemeny György Vrnak es Meltoságos Eleinek [F.gezés NK; KA. Opra Rusz (80) jb vall.]. *1736:* most is sok méltóságos familiáknak régi diplomája az ládában vagyon [MetTr 316]. *1757:* Guraszdai Joszágokb(an) a Méltóságos Uraságok a' mi értünkreis töttenek melioratiokat és költséges èpületeket [Guraszáda H; BK ad nro 144]. *1775/1781:* A Sertés dézma iránt ollyan egyezése van ezen Falunak eö Nagyságokkal, hogy minden esztendöben két sertést adjanak egyik-egyik Méltóságos részre [Renget H; JHb LXXI/3. 378]. *1794:* a felyebb meg irt 12 kantza annak szaporodásával mennyen egyenlő oszlora a két Méltóságos Testvérek között [Kv; JHb XX/40. 6]. *1840:* (Az osztály) az azon vég-rendeletben ki jelelt hat fő nyilak ki egyenlitésére nézve elölegesen meg allitot alapelvekhez és határozatokhoz képest a' Méltóságos örökösök által el fogadott Terv szerént véghez ment [Kv; Ks 100].

2. *udv* fej-i v. más magas rangú személyekkel, azok állapotával, körülményeivel kapcs. szokványos jelzőként; ca atribut uzual/convenţional care califică situaţia, starea principelui sau a altor persoane de rang înalt; als gewöhnliches Attribut fürstlicher od. anderer Personen höheren Ranges, in bezug auf deren Zustand, Umstände: 'ua.; idem' *1619:* az szent Isten önagyságát az fejedelmi méltóságos állapotra juttatta [BTN[2] 274]. *1654:* Miltoztassek Nagod igaz igyünket Miltosagos tekinteti elejben venni [Dés; DLt 435]. *1667 u.:* ab Anno 1667. hetser uoltam uduaraban, utolsor mikor Radnoto(n) kgd miltosagos sallasan lakam ligyen [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 645 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1672:* Az mi kegyelmes urunk ő nagysága irván nekem maga méltóságos kezével egy credentionalist [TML VI, 97 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1681:* Edes Kglmes Asszonyom; alazatossan könyörgök Ng(dna)k meg tekintven Ngod az en Igyefogyot allapotomat, mert ha az szüksegh nem kenszeritene illyen marczona dologgal, az Ngod meltossagos füleit nem terhelnem [Somlyó Sz; UtI]. *1683:* az ö Ngok meltoságos Hirét Nevét Birodalmát az én tehetsegem Szerént oltalmazom [UtI]. *1705:* Ma reggel eljöve a generális lovászmestere és az urakat holnapra ebédre újobban invitálá engemet is mind feleségestül. Én pedig nemigen vagyok való arra a méltóságos vendégségre [WIN I, 521].

Szk: *~ udvar. 1655:* Dalnoki Peter es Diosi Gáspàr mp. Nagod meltoságos Udvaràbol ennek vegben vitelire kibocsattatot hitös Deàkok [Kv; CartTr II. 870]. *1774:* Zöld Uram Tisztartoságában Valami Emberek meg Verekettenek itten az Vásárban, kikre Törvényt látattak az Méltosagos Udvarban 40. forintig büntettek [Mocs K; KS Conscr. 97]. *1842:* A Széplaki Méltoságos Udvar számára Egy feredö fazékért [Nyárádtő MT; SLt Vegyes perir.]. *1867:* Március 9kén küldöttem be a kolosvári Méltoságos udvarba 8. Darab 1866. évi Szaporodásbol valo süldö Sertéseket [Bányabükk TA; KCsl 3].

3. a fej. v. más magas rangú személyek akaratára, ténykedéseire von. szokványos jelzőként; ca atribut uzual/convenţional care califică voinţa, acţiunile principelui sau a altor persoane de rang înalt; als gewöhnliches Attribut in bezug auf den Willen, die Tätigkeit des Fürsten od. anderer Personen höheren Ranges: 'ua.; idem' *1662:* ha azért ő fölsége az én méltatlan személyemet nem tekinti is, de maga méltóságos assecuratioiról megemlékezvén, úgy tetszik, nem lesz elég satisfactio ő fölségének, ha csak kisebbik is közüllünk, elégségesképpen nem contentálódnék [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1667:* Touabba hoza minekünk Porumbaki udvarbiro uram Nika Jstvan uram, az mi Kegls Urunk eö Naga meltoságos paranczolattiat hogi jt az Porumbaki joszagbol az el budosot jobbagiok felül vallassunk, kik hul laknanak. Azert mi az eö Naga meltosagos paranczalattia szerint, minden falubol, az birakat es eskût embereket be hiuattuk es megh eskütettük [UF II, 342]. *1694:* Miis elmenenk ... Melegh Földvárra[a], az

holott magat Földvári Ersebet Aszszont nem találok, hanem egj Tsato Janos nevű örökös iobbágyát talalvan Na(gys)agod Méltosagos parontsolattya szerent Evocalok ... Földvari Ersebet Aszszont az Meltosagos Regium Gubernium törvényes táblájára [SLt AM. 25. — [a]SzD]. *1696:* egesz Gerebenes falva lakosi Mező Bánd Falvátol eddig birattatott Hideg völgj hatarokot, az Ngod meltosagos Tilto paronczolattjaval, ket beczűletes konczellarista Deak Uraimek altal Tiltották, es elleneztettek volt meg ... Mező Band Falva egesz minden lakositol [T; MbK 83]. *1723:* adgya Jsten hogy eletem fotajig Szolgalhasam meg meltosagos graczijajat [Darlac K; ApLt 2 Apor Zsuzsánna lev.].

4. fej-i v. magas társ-i rangot kifejező jelzőként; atribut referitor la domnitori şi la persoane de rang înalt; als Attribut des fürtslichen od. hohen Ranges: 'ua.; idem'. **A.** szn előtt; înaintea numelor de persoane; vor Personennamen. *1654:* az I(ste)n eo Fel(sé)ge ingye(n) valo irgalmabol Tekentetes meltosagos Kemeny Janos többek intercessioias accedalua(n) eletemnek megh keg(ye)lmeze [Fog.; KemLev. 1430]. *1662:* a jelenvaló ország népétül az méltóságos Apafi Mihály ő nagysága fejedelemmé választatván a császári kard oldalára övedztetett [SKr 665]. *1673:* az akkori Meltosagos Lorantphi Susanna Fejedelem Aszszony idejében en voltam ket egesz esztendeigh Fogarasi szam tarto [UF II, 569]. *1729:* Meltosagos Lazár Mária Aszszony ... Kovács János nevű Jobbágy Birája meg alván a' meg irt Ház(na)k kapuján kivül az Executiot Méltosagos Aszszonyok neve alat obviálta [Dob.; Born. VII. 15]. *1751:* Fel Csik (!) Csicsay Kelemen Mihaly Colonus Méltosagos Groff Petki Klara kis Aszony Csik Csicsay jobbagya [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 11]. *1784:* requiraltata minket Meltosagos Groff Boros Jenöi Korda Adam Ur eö Excelentiája hogy mennénk el ... Bétában egy néhány bizonyságoknak igaz hitek után téjendö valás tételeknek bé vetelire [Bögöz U; IB]. *1810 k.:* Meltosagas Született Groff Nagy Ertsei Toldalagi Joseff Ur eö nagysága [HbEk]. *1855:* Méltsás Grof Teleki Sámuel Ur eö Nagysága [Mezökölpény MT; TSb 36].

B. társ-i rangot/magas hivatalt jelölő köznév előtt; înaintea unui apelativ care exprimă rangul social/funcţia înaltă a unei persoane; vor gesellschaftlichen Rang/hohes Amt bezeichnendem Gattungsnamen. *1640:* Gereö Monostori Kemeny János az mi Kglmes Urunk(na)k eö Nganak az Erdely meltosagos Fejedelemnek feö Komornikja Fogarasi Kapitánnia [Told. 27]. *1662:* És így lakolt vala meg gróf Drugeth Homonnai János nálánál méltóságosabb fejedelmi embernek nagy gyülölségből való méltatlan gyalázásáért [SKr 242]. *1676:* ezen dologban egyetértő méltóságos rendekvel teljes életemig egyet értek [SzO VI, 360]. *1730:* az Meltosagos Urfi itiletib(en) poroncholt volt ennekem, hogy egj berbecs Tökött ki kiszitessek seletes Zacskonak [Noszoly SzD; ApLt 4]. *1736:* De most nézd meg, ha egy alábbvaló fő embernek is úgy nem irod: az tekéntetes úrnak, vagy az legalábbvaló bárónak: az méltóságos báró urnak, megharagusznak érette; holott régen az egy fejedelmen kivül Erdélyben méltóságos titulusa senkinek nem volt [MetTr 357]. *1818:* a nehai el halálozott Méltsás Báttyának Pium Legatumai közül ... Aranka György ur is ki nem hagyatott [Mv; DLev. 3, XXVIIIA].

5. rangot/tiszteletet kifejező címzésben, megszólításban, vagy levélkezdésben/záradékban; ca termen de adresare sau formulă de începere sau încheiere a unei scrisori, exprimînd rangul social al cuiva sau stimă profundă; in Rang/Ehre ausdrückender Anschrift, Anrede od. im Briefanfang u. Briefschluß: 'ua.; idem.' **A.** *1667:* Méltóságos erdélyi fejedelemasszonynak ő nagyságának [TML IV, 45 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1756:* Méltóságos ès Nagyságos született Gróf Bethlen Kata Aszszonynak az I(ste)n Háza nagy Dajkájának nékem jó Patrona Aszszonyom(na)k, a' Méltóságos Gróf Aszszony(na)k Ő Nga(na)k alázatosan [Ne; TL. Ajtai A. Mihály lev.]. *1843:* Méltóságos császári-királyi bányásztanácsos és királyi igazgató Nemegyei János úrnak [VKp 141].

B. *1658:* Méltóságos Úr, Nagyságos Uram [TML I, 326 Teleki Mihály Kemény Simonhoz]. *1666:* Méltóságos magyarországi Palatinus [TML II, 620 ua. Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1697:* Miltoságos Erdelji Generalis neke(m) Ur(am) [Szilágycseh; BK. Kűmives Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1720:* Meltosagos Groff Kedves Fiam Uram [Ks 96 Apor Péter vejéhez gr. Haller Jánoshoz]. *1765:* Méltóságos Gróff Fő Administrator Ur, Gratiosus Uram Patronusom ! [Torda; Borb. II Also Lajos lev.]. *1793:* Méltosagos Groff Ur! s Groffne Aszszony kegyes Patronus Uram s Aszszanyam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1807:* Méltoságos Barone Aszszany; Nagyságos bizodalmas Pátronam ! [WLt Papp Sámuel lev.]. *1862:* Méltóságos Grof Főgondnok Ur ! [Abafája MT; TGsz Szabó Sámuel ref. pap lev.]. *1898:* Méltóságos Uram! [PLev. 195 Petelei István Gyulai Pálhoz].

C. *1681 e.:* Miltosagos Ur, Jsten Kgdt io egisiges hosszu iletel algya megh mint uramat kiuanom [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1697:* maradván Miltoságos Ura(m) Kglmed(ne)k alázatos miltatlan szolgája Kűmives Gergely mp [Szilágycseh; BK]. *1701:* Méltóságos Groff Ur Kedves Mlgos U(ram) Báty(ám)! tisztelettel maradtam Méltsás Uram Bátyámnak alázatos Szolgája Josika Miklos [BLt 9]. *1807:* maradtam egy örökös háláado Atyafiságos tisztelettel a Méltságos Báro Urnak alázatos atyafi Szolgája B. Josinczi Joseff mpra [Kv; Incz. XII 4a]. *1834:* Ezek utan a' Nagyságod kegyes gratziájába magamot ajálvan, alázatos tisztelettel vagyok Méltóságos sz: Grof Ur Nagyságodnak alázatos szolgája Benczedi Sándor mp. Bögözi E: Ref Pap [Bögöz U; IB].

6. magas rangú (tisztség/hivatal); (demnitate/funcţie) înaltă; (Würde/Amt) von hohem Rang. *1598:* akkoron, amykor eo kgmet biro Vramat erre az meltosagos tiztre egez varoswl valaztottwk, akkoron eo kgmenek minden oltalommal igerteok magunkat varoswl [Kv; TanJk I/1. 316–7]. *1662:* Ekképpen ... Rákóczi Zsigmondnak is szép uraság, méltóságos hivatal is kezében lévén ... ez világ szerint boldog csendes állapotban lenni állíttathatnak vala, minekutána az építést mindenütt követtetik vala | a fejedelem s az urak is azon valának, hogy azon méltóságos tisztekre rávehessék[a], mellyet a váradiak Bihar vármegyével ... nagy kívánsággal várnak vala [SKr 199, 311. — [a]Rákóczi Zsigmondot].

7. magas állami/egyházi hivatalok nevében szereplő jelzőként; ca termen de adresare către foruri înalte; als Attribut im Titel hoher staatlicher/kirchlicher Ämter. Szk: *~ igazgatóság. 1869:* ezen felszolitást tettük kérelmünkre az 5lik számu Carl Ferdinánd nevet viselő sorezred méltóságos Igazgatóságához [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról] ✻ *~ királyi adminisztráció. 1803:* Inállunk alázatoson a Méltóságos Királlyi Administrationak[a] meltoztassék nékünk égy hiteles és Authenticum Instrumat (!) adni hogy a Kebelebéli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegyei Ter-

hektől [Torockó; TLev. 15/9. — "Vh-i bányaigazgatásnak] ✱ ~ *(királyi) gubernium. 1702:* a Meltoságos Gubernium két Tabla fiait küldett hozzánk hogy ha akarunk Földes Vrainknak obedialni ? [uo.; i.h. 4/3. 2a]. *1754:* magok gondatlanságokbol az Erdéllyi Méltoságos Királlyi Gubernium előtt helytelen s minden igasságon kivül valo vádakkal bé vádalván [Koronka MT; Told. 22] ✱ ~ *(királyi/törvényes) tábla. 1668:* Mi Papai András es Donáth Matyás az mi Kgls Urunk eö Nga méltoságos Tablájának hütős Scribai [Ks 13. XVII. 6]. *1680:* Sárosi György mp ... és Gálfalvi Gergely mp az mi kegyelmes urunk eő nagysága méltóságos törvényes táblájának hütös iródeáki és notáriussi [Gyf; CsVh 69]. *1796:* az All Peres Rész méltatlan hortzoltatik sót a' Méltoságos Királlyi Táblais oknélkült terheltetik [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19 tábl.]. *1827:* Földös Asz(sz)onyokat mindenekben az Instructionak tartása szerint meg intettem edgyszersmind mátol számlálva három Holdnapra certificáltam az Erdéllyi Méltoságos Törvényes Királlyi Táblára [DobLev. V/1126. 2a] ✱ ~ *konzisztórium. 1722:* A' kinek Zabja nem terem, az a' Méltoságos Supremum Consistorium Commissioja szerint fizesse bé a' Zab bért [HbEk konz. hat.] ✱ ~ *major kancellária. 1677:* Mi Farnasi Keczely István kgls Urünk edgyik Bejaroja és Paniti János Ugyan eó Naga Meltosagos major Cancelláriajan(a)k edgyik hites iro Deákja [Mv; UtI] ✱ ~ *tanács. 1671:* Az my Kegls Urunk eö Nga meltosaghos Tanaczya deliberatiojabol; mostan az my kegls Urunktol, Des varossanak nemes rendej keözött valo Complanatiojara exmittaltatott Commissariusok(na)k el igazittasa [Borb. I].

8. vki magas rangjához/méltóságához illő, rangos; demn; zu js hohem Range/hoher Würde passend. *1657:* Ez nagy fejedelemnek mind magában lévő virtusokat, s mind viselt dolgait csak leírni is, avagy meggondolni is sok es dicsíretet érdemlő dolog volna, hát azokban forgani, azokon általmenni, és koporsójában boldogul szállani mennyivel méltóságosabb [KemÖn. 101]. *1662:* az igen okos ifjú[a] az méltóságra s elindítandó házasságára vigyázván, ne láttatnék bátyjánál, a fejedelemnél igen sokkal kisebbnek ... még csak most ott kinn levő birodalmakban magánosan való életet tiszt nélkül élni illendőbbnek, méltóságosabbnak állítja vala [SKr 307. — [a]Rákóczi Zsigmond].

9. tiszteletet érdemlő; onorabil, stimabil; ehrwürdig, achtungswert. *1662:* Második dolog a főnek koronája. A fő a külső tagok között legméltóságosabb s elsőbb, a korona, melly a főben viseltetik, királyi méltóságnak tündöklő címere [SKr 688].

10. pompás, nagyszerű; superb, minunat; prachtvoll, großartig. *1657:* Csináltatott vala mást[a] is Lengyelországban aranyazott vas szerszámival, de imez méltóságosb vala [KemÖn. 63. — [a]Hintót]. *1662:* Azmelly követ aminémű ajándékokat hozott volt csak a császárnak így következik Bársonynál méltóságosabb matériát, véget Nro. 50 [SKr 350].

11. *gúny* előkelő, előkelősködő; trufaş, fudul; vornehm, vornehm tuend. *1770:* Kolozsvár felé kellett mennem, az holott is értém, hogy attól a büszke székely plébánus Lukács Jánostól számot vévén az ecclesia bonumiról, 11 ezer forintig liquidáltatott, melyért mindenét elvették őtet a plébánusságból kivetették. Egyszóval világ csúfjára tétettetett a nagy méltóságos paraszt székely úr [RettE 132].

méltóságosabban méltóbban; mai demn/impozant; würdevoller. *1665:* Én jovallanám, hogy ezek[a] részéről is méltóságosabban esnék, hogy Béldi uram és Bánfi Dienes uramék lennének [TML III, 373 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]A kommisszáriusok]. *1672:* A bányaiaknak írott levél is jól volt egyébaránt, de nem az ő rendeket illetvén némely szók, én kivonogattam benne és Kegyelmed úgy irassa mind kivül, mind belől, az mint én intézem. Egy D. egyéb az titulusokban is ne legyen. Úgy leszen részérül is méltóságosabban [TML VI, 173 ua. Székely Lászlóhoz].

méltóságosan vki magas társadalmi helyzetéhez/rangjához méltón; cu demnitate; js hoher gesellschaftlicher Stellung/Würde würdig. *1662:* jött vala Janusius Radzivil litvániai herceg[a] kit, a fejedelem[b] nyolcadnapig tartóztatván Munkácson, nagy méltóságosan gazdálkodtatott vala mind szállására s egész udvara népének | Haller Gábor mintegy hopmester a kisasszonyt méltóságosan felöltöztetve, becsületes főasszonyok késéréseк alatt kihozná s Barcsai Ákos mellé ültette vala [SKr 278, 637. — [a]Vasile Lupu veje. [b]I. Rákóczi György].

méltóságszerető kb. tiszteletet/rangot kedvelő; căruia îi place să fie respectat/stimat; an Ehre und Rang Gefallen habend. *1657:* Ez házasságra az fejedelmet[a] vivé kiváltképpen az ok: mivel igen méltóság- és nagy hírt-nevet szerető ember vala [KemÖn. 58. — [a]Bethlen Gábort Brandenburgi Katalinnal való házasságra 1626-ban].

méltóztat(ik) 1. szíveskedik; a binevoi; belieben, die Güte haben. *1566:* mostis alazatoson kenyeorgwnk felsegednek meltoztassek kegyelmesben es wilagosban az my hozzank walo kegyelmesseget meg mwtatny [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. *1630:* Nagodnak müis Agnes nevü kis Hugocskánkal edgyütt mint Kglmes Urunk(na)k könyörgünk méltoztassék azon Négy Falucskainkbol Nova Donatiot Conferalni [JHbK LVII. 31]. *1636:* Alázatoson könyörgök Ngodnak, mint kegyelmes Uramnak, fejedelmi kegyelmességéből méltóztassék Ngod parancsolni, hogy oltalmazzanak meg az tisztek Lazar Istvan uram ellen [LLt Ditrai Balykó Balázs kérése a fej-hez Palfi Istuan aláírásával]. *1654:* Miltoztassek Nagod igaz igyünket Miltosagos tekinteti elejben venni [Dés; DLt 435]. *1764:* Hanem ha égy kis jó bort méltoztatnék küldeni más jó Uraimmal Ngod egészségéért meg innók [Szu; LLt Fasc. 160]. *1794:* a' buza árrát méltoztasson Ngod determinalni, minél alább ne adják [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1796:* Méltoztassan Nagyságod porantsolni hogy ki fizesseme [Koppánd AF; GyL. Csia Moses lev.]. *1801:* Az iránt is alázatasan Instálom, méltoztassan Törvény nélkült dolgom el igazitani, mert szegény Ember vagyak [Kajántó K; FiscLt] | instálom hogy méltoztossék gondolni alapatam felöl mivel igen sokot busulak magamba, hogy olyan keserves alapatakba jutattam [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához]. *1816:* miltoztassik Nagyságod magais a' dologba bele tekinteni [Mv; Ks id. V. Filep József lev.]. *1824:* méltóztasd megmondani nagyon tisztelt néném B. Orbánnénak, hogy idegen dámák is állottak bé társaságunkba[a] a szenvedő embertársaink javára [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Máriához. — [a]A kv-i jótékony nőegyletbe]. *1830:* méltoztat Bátyám Uram a más 30 Rftkot hiba nélkült el küldeni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1163]. *1840:* Ezen Summát méltoztat le tenni a Mlgs Fperes asszony [Dob.; Somb. II].

2. vmire méltónak tart; a socoti/considera (pe cineva) demn de ceva; für einer Sache würdig halten. *1710 k.:* Jól is teszik a papok, akármely valláson lévők, hogy temetési tisztességre nem méltóztatnak benneteket [BÖn. 420].

3. *gúny* kegyeskedik; a găsi de cuviinţă, a catadicsi; die Güte haben. *1781:* Ugyan ma vagyon Kabos Sári lakadalma Árpástón, Cserényi István veszi. Minket nem méltóztatának invitálni ezek a nagyúr Keczeliek ... pedig a feleségem unoka-gyermek velek [RettE 126]. *1798:* a mi Édes Hazátskánkat[a] az emberek nem igen méltoztatnak esmerni [MNy XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Erdélyt].

4. *~ja magát* kegyeskedik; a avea bunăvoinţa; gnädig sein, die Güte haben. *1663:* Szentpáliné asszonyom még eddig az fejedelemasszonyhoz vagyon; ha vissza jő, méltóztatja magát, szemben leszek vele [TML II, 449 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

méltóztatott kb. érdemesített; binevoit; gewürdigt, für würdig erachtet. *1764:* minden nékem irni meltoztatott betüiből látom, hogy valojaban meg melegedet az Mlgs Asszony, midön bajoskodot az Fiscus nyeresegével, sajnallam szivesen [Ks 8. fiók XXIV br. Bornemisza József lev.]. *1817:* Közelebről nékem küldeni méltoztatott Levelét Nagyságodnak alázatos tisztelettel olvastom [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1824:* 7a Martii hozzám atyai kegyességgel utasittani méltoztatott Levelét Édes Atyám Uraméknak 13a volt szerentsém tisztelni Hoszszutelkén[a] [DobLev. V/1084. 1a. — [a]AF]. *1825:* méltoztasson Nagyságod Hentes Csergő Györgynek vágó Tökeje Tárgyában le-küldeni méltoztatott Kérelem levelére tett ... Vég határozását kegyesen meg tenni [Torda; TLt Közig. ir. 252].

mely I. *kérdő nm* A. mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: melyik ?; ce, care?; welcher, welche, welches? *1567:* Magdalena Benedicti Balog Helena Antony Kis fassae sunt audissent dictum ab vxore demetry Barla wallyon melly bozorkany bazo bestye hyres kuruanak mi gongia az en ffiammal az en gyermekemmel [Kv; TJk III/1. 82]. *1600:* Adam Peter vallya Az Napyara zyten iol emlekeze(m) zinthen mely nap volt [Kv; TJk VI/1. 515]. *1606:* hallottam hogy vagio(n) zallas helyek oda fel az Actoroknak, de en ne(m) igiekeztem raita mely helyben vagio(n) [UszT 20/71 Michael Farkaslaky de S. Kiraly 23) lib. vall.]. *1621:* Mehesi Mihalt kuldek szamos Vyuarra hogy bizonjos hirt hozzon melj napra jeone Varosunkba(n) Gubernator eo Naga [Kv; Szám. 15b/IX. 227]. *1635:* akor ideoben egj kas szenet astak el emlekezetre, de mely helien astak zinten nem emlekezhetem s aranıozhatom [Kvh; HSzjP Gara Mihaly de Eadem[a] (70) pp vall. — [a]Bélafva Hsz]. *1768:* mel ûdö korba volt nem tudom [Tarcsafva (U) körny.; Pf]. *1792:* mely napon vólt ezen erőszakos kapáltatás, s ki parantsolattyából? [Fejér m.; DobLev. IV/692 vk]. *1844:* hallottam Székely Istvánt ezen Felsö Berekben kaszálgatni, hol ő irtásokat is tett, de hol mely helyen, ki jelelni azt nem tudom [Szászfenes K; KmULev. 1 Szigyártó Mitruj (60) col. vall.].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. 1. tbsz-ban (vmik közül) egyenként mik/melyikek ?; la plural, care (dintre ...)?; in Mz (von irgendwelchen Sachen) einzeln welche ? *1592:* Az Nywladot ne(m) tudo(m) tulaydonsagra melliek hatara (!), de twdom azt hogy az fanchialyak lofeiek es Jobbagiok diznaiokat megh dezmaltak [UszT Joannes Lazlo de farkaslaka vall.]. *1677:* Mivel azért bövebben a' Brevis processussok szoktak agitaltatni; Elsöben-is azok mellyek legyenek, az 1619 Esztendöbéli Articulus ecképpen declarallya [AC 177]. *1679:* Alkálmasint tugyuk mellyek az Nemes földek mellyek az varasiak abban Confusio nem esik [Dés; Jk 40a]. *1742:* Kifor Iliának ki mutogatta ki marháit hogj kik, mellyek azok ... ? [KSz; TL 42 vk].

2. tbsz-ú birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; mit possessiver Personalendung in Mz (közülünk/közületek) ki ?; care (dintre noi/voi ... ?); wer (von uns/euch) ? *1573:* Mond eo hogi ez ne(m) Io hane(m) azt akarom hogi zembe legetek pecinewel es vrawal Erchwk Mellyetek oth gazda [Kv; TJk III/3. 232]. *1579:* Vagion egy Vero fel (!) melliet meg hataroztunk Nilat vonua(n) rea mellyk fele melliunknek Jutnah [Néma MT; Told. 31/1]. *1618:* Oda felénk fordula, és nem tudom melyünknek közülünk monda [BTN[2] 100]. — Vö. a *melyik* I.B. 4. alatti adalékokkal.

II. *von nm* A. mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht. 1. amely; care; welcher, welche, welches, der, die, das. *1507:* Annak utanna ... Bwzat mel Buzanak köblet Attam masfel forynton [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1560:* azok Amyben dolgokath węghezyk Myndenyk feel megh tarthozzęk allany, Mel felewl megh Jrth dolgokra ęes Annak Megh tarthására zaz forynth kewtęel alath kewteleztheek Magokat [Dés; SLt AB. 3] | Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek[a] [JHb QQ Temeswary János reg. — [a]Köv. a fels.]. *1579:* az varos zolgayatol boldysartoll kúlthem pernezy pal vramnak eg leüelet tanach akaratgyabol mel leüel altal kertuk ö kegmet hog ö es ott lenne az monostory hatar latassaban [Kv; Szám. 1/XVIII. 20]. *1581:* Melly dolog my elöttünk igy leon Mind az Naznagy es Niozolio Azzony elött [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1592:* az Vitezleo Bathorj Ferencz vram ennekem kezemben erezty az Jozagot, mely Rez Jozagh bizoniosban ky teczik az eö keme nekem adot leuelebull [Perecsen Sz; WLt]. *1603:* wala perem egy haz feleol mely haz oszlasba wagyon [UszT 12/51]. *1651:* Meli dolognak Executiojara attuk ez my sententia leuelünket fide N(ost)ra media(n)te [Rákos Cs; Eszt-Mk]. *1738:* jo Tölgyfa, és földben ásott ágos fákra erigalt jo kötéses, de rosz szalma fedeles Sajto Szin; melly szinben találtatott egy Sajto [Szászvessződ NK; Born. XX/12].

2. emberre von.; referitor la persoane; in bezug auf Menschen: amelyik, amely; care, acel, acea; welcher, der. *1568:* Mw egy embert kwltwnk vala be Daczo Palne aszszonyomhoz az hazzhoz. Meli embernek newe Nekwnk ezwwnkbe nem jut [Sszgy; SzO II, 326]. *1569:* az witezleo zentiwani Kendi Janosne Kendefy Anna Azzon, mely Kendeffy Anna azzony Kendeffy Janos leanya mely Kendeffy Janos Miklos fya mely Miklos az wen Kendeffy Mihal fia volt Malom wizen [Gyf; PKpLt Révay cs.lev. fej.]. *1585:* 25 Nouembris, Jeotenek Beztercéról haza a cherepel az zekeressek Vgion akor az egik zekeressen az terhes zeker mind a ket laban altal ment es meg zekte mely szegen ember my miatt ünk niomorúlt megh [Kv; Szám. 3/XIX. 43]. *1590 k.:* Meoly Jobbagim az En maga(m) zwksegeomre hoznak volt fat [UszT]. *1601:* Sipos Janosne Susanna azzony ... vallia Amely gereznat Zabo Mihaly az varosbol el vitt thwdom hogy Simandi Janos az felesegenek Cathus azzonnak veotte vala mely Cathus azzony ennekem attjamfia vala [Kv; TJk VI/1. 529]. *1656:* Lemhenyben[a] bizonios szamu Jobbagjokat most bir Veres Peter Vram, meli Jobagjok mind òrök-

segekkel es ahoz tartozando bonomokkal egivtt Vadnak [BálLt 93. — [a]Hsz]. *1752:* Mely Mester Ember alatamban, más mester Ember Müheljébol egy mester Legényt, az Czéh Atya hire nélkül szolgálni hina annak poenája flor 2 [Kv; KCJk 17b].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. **1.** amely dolog; lucru care; welche Sache. *1507:* vala Nalam zalagon Eg torot serlege melben ⟨vagyon⟩ harom Nehezek hyan ket gyra tyzen het forint [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1550:* Mellyet le tewen Az yozagot En es Ew nekye tartozok Meg Ereztenyi — Mynden Pernelkwl [Berend K; BfR VI. 28/2]. *1561:* mi eltöttünk ez witezlö nemes vraink[a] az frathai zenafiwek felöl, mellyekyrth Jmar perbe es Indultak wolth, Thewnek illyen weghezist [Fráta K; SLt U. 28. — [a]Köv. a fels.]. *1577:* vagion ket puszta haz hely mellyen giwmeólch fakis vadnak [F.jára TA; SLt S. 19]. *1590 k.:* az Jobbagiokat teorwenre kezesre kerette meollyet Eo kme semmykeppe(n) Nem chyelekeodheteot volna [UszT]. *1592:* Vetóttem volt el kett veka Lenczett, mellión Leótt hett veka Lencze | Az Niomason kazaltattu(n)k mi magu(n)k zamara harom eöll Zenath, mell Jelen vagion [Kv; Szám. 5/XII. 2—3]. *1593:* porkolab wram kwldeotte hazamra szolgait az mely bornak az feneket ky wagattam azt beczwiewel kewanom megh meoly meg ert wolna f 14 [Szu; UszT]. *1641:* tudok egj darab puszta szölö földet, melliet most erdeó veőtt fel [Ardó Sz; GyK X. 30/8]. *1671:* Molliet[a] paratis pecunys megh ada [Szentábrahám U; Told. 21. — [a]Pénzt]. *1692:* Szamtarto Uram ithon nem leven, vegere nem mehettünk, mellyek azok, mellyeket refundalni kel [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1725:* Azon széna rétnek melly felett vagjon villongás és perlekedés Szomszédja edj felöl az ólt [Hévíz NK; JHbT]. *1810:* ezen fedél alatt égy hátulso ház; melynek mindene edgyez az első házéval [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 384].

2. ami; care, (ceea) ce; welches, das. *1582:* Az keet Erdeo paztornak fizette(m) B.V. paranchyolattyabol Myklosnak, es Radulnak Ez Eztendeore Eott Eott forintotth, Mely tezen f. 10 [Kv; Szám. 3/V. 56 Lederer Mihály sp kezével]. *1592:* az decretom tartasa szeren (!) walo penat warom feleolle, meolj megh wagyon Ira(!), werböci elseö dekretomanak szaz es hwzon harom rezeben | az soha tilalmas Erdeo nem volt, hane(m) az a' falunak mynd az En Jobagimnak Es mynd az w Jobaginak keoz Eleo Erdeyeok volt, meolliet Juxta actione(m) kez vagiok megh bizonitano(m) [UszT]. *1600:* Az Zenas kertt mellett barazdoltattam es Asattattam egj Arkott meljteol Attam az dolgosoknak d 62 [Kv; Szám. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1638:* mit kerest te leany es hol jaral, melyre monda cziak Jhon valek [Mv; MvLt 291. 151a]. *1741:* buzáját meg lopta volt, melljért ugjan ott arestomban is tötték volt [Ilyefva Hsz; HSzjP Joannes Kovács de Dálnok (44) ns vall.]. *1767:* vallasztatek Szentesi Sandor ur Ceh notariusának meljre is az Isten segilje [Kv; FésCJk 16]. *1840:* Vizi István Urhoz igy szolla; hová, meddig bátja, melyre ugy mondott gyöjjön nézzünk egy uj hellyett a kalaposok számára [Kvh; HSzjP].

Szk: *~hez képest. 1689:* Noha sok izbén Concludaltunk az Barany hus Limitatioja felöl, de semi affectumat vegezesünknek nem lattyuk, sőtt orunknal fogva hurczolnak az Meszarosok, melyhez kepest Concludaltunk igy [Dés; Jk] ✱ *~ mián. 1782:* két tsomolya volt a honalya alat, mely mián ispotályba ült [Zágon Hsz; HSzjP Helena Jantso (18) vall.] ✱ *~nek okáért. 1587:* az Iffiusagh ... ha megh nem zabolasztatik zokatlansagba merewl be. Melynek okaert, hogy sok effele immar be Ieott, es az Io Rendtartasnak meg Vtalasa, s megh Wettése miath megh reghzet alkolmatlansagok megh gatoltassanak: Wegheztetet[a] [Kv; KvLt Vegyes III/65. — [a]Köv. a részl.] ✱ *~nél fogva. 1810:* Fola Gligor Hajtás is Lévén az Mlgos Uraság gabonáját Nagyon Őrizte, Melynél fogva hogy Hajtás az a Mellett Lévő Szénáját gabonáját bé sem hordhatván a maga ideiben, a falusi Marhákis oda Menvén igaz hogj hajtogatta Keményen kitöl mit huzot Nem tudom [Sóakna MT; Born. G. IX. 4 Roska Vaszilika (35) vall.]. *1815:* Jakab Mihállynak antiqua sessioja, mellynél fogva magát Possessornak nevezhetné nintsen [Szentimre MT; BalLev.] ✱ *~re nézve. 1742:* Testamentubólis (!) Constál, hogy a' Jószág osztatlan lévén, az Aszszony Néném részét refundálni kell. Melyre nézve a' Contractus azzalis invigoraltatik [JHb XXXV/32]. *1761:* Sándor Márton panaszolván Feleségére Ats Mariára, hogy vèle cohabitálni nem akar melyre nézve a' Venerabile Consistorium nem találván semmi hibát a' Férfiuban, végezte, hogy a' Menetske mennyen viszsza Férjéhez [Kv; SRE 196] ✱ *~re (való) nézt. 1762:* Melyre valo nézt nem comprobalhatván maga assertumat az A. Ur az Ita Aszsz(on)y ellen, ártatlannak declaraltatik [Torda; TJkT V. 97]. *1840:* a' bépanaszlott pásztorok meröben ragaszkodtak elöbbeni felelettyekhez, melyre nézt hiteketis offerálták [Dés; DLt 370] ✱ *~ szerint. 1767:* Cir(citer) 30mincz esztendeje én nem jártam erre amiólta Tóhátról el jöttem, melly szerint nem is tudom ki dézmált rolla[a], 's ki nem [TKhf 21/19 Szilágynyíresi vall. — [a]A földről]. *1772:* Ez jo Bor termő Szöllő, tsak hogy ritkán vadnak a Szöllő Tők benne, melly szerént a termés is vékony [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

3. aki; cine, cel ce, care; welcher, welche, welches, der, die, das. *1570:* Zalay Myhal, es Anna azzon az felesege hytek zerent vallyak, hogy Mykor Lĕrinch deaknak attak volna egy leant, Mellyet Zabo Janos hazahoz vyttek volt, Es onnat mykor az azzonyok haza kesertek volna Mynth Ĕrem Anyat, eo Ennyek es Innyok hozot volt [Kv; TJk III/2. 21] | Ez kewetkezendeó Nemes zemeleketh hywok my ellonkbe Erkedre Mellekett my ereos hittel megy eskettwen rend zerynth my elottwnk yllen wallasokat tewenek [Erked K; JHbK XIII. 23]. *1582:* Kis tomas wizy az feyedelem foglyat Gyeorg deakot melyet it meg fogtak wolt harom lowan feyerwarig Biro V. hagy(asa)bol fizettem f. 2/62 [Kv; Szám. 3/V Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* Nobilis Gyeorgius Palatin (!) Juratus et examinatus fassus est eod(em) modo quo p(rae)dicti primus et Secundus testes czyak ezzel kwleombeoz hogy az ket Jobagioth mellyet bornamiza vram az azonnak engedet volth, vgy Emlekezik rea hogy egy volth az a Jobagy [Hadad Sz; WH]. *1593:* egy azont egetenek meg melliet az warmegie Ispani fogtak it meg [Kv; Szám. 5/XXI. 21]. *1633:* nekem vala egy Paztorom mely az Miklos Deak leaniaual ell szökek [A.komána F; Szád. Sztan Paltan (50) vall.]. *1659:* Sipos Antalnak Fattyu fia az a Geőrgy, melly Szent Mikloson Gyérgyoban lakek [Gyszm; LLt Fasc. 69 Kupás Gyeőrgy Eőr állo (70) vall.]. *1772:* azon Inquirens Regiusok némelyeket, mellyek tzéljokkal ellenkezni láttattak fel irni el mullatták [Drág K; TSb 21]. *1783:* vállalának kezességet oltyán Andréért mellyet hogy ha elé nem állitanak, tehát eő Nga ā huszon öt öt M. forintokat mindeniken desumalhassa [Pujon SzD; WassLt Vezmás Márton assz. kezével].

III. *htlan nm* **A.** mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: valamely; vreun, vreo, un/o oare-

care; irgendein/eine/ein. *1571:* ha mely lofew attiankfia valami vadat awagy madarat fogot ... ereossen buntettek fogsagal es birsagolasal [SzO II, 325]. *1573:* Eok Illien keotelet vetenek keozykbe hogi ha mely fely megh nem allana, addeg egyet seh zolhasson. hane(m) fl 10 tegien leh [Kv; TJk III/3. 73]. *1587:* Ha mely olah penigh kazalasawal vagy Irtasawal ez veghezest Transgredialliа egj forintot vegienek raita [Kv; TanJk I/1. 49]. *1588:* illie(n) gonoz zemeliekre hiteok Alat Az Capitanoknakis gongiok legien, Capitansagok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketseghesnek ertendnek, be Adgyak, be mondgyak [Kv; i.h. 60]. *1677:* A' Királyoknak és Fejedelmeknek a' Donatioknak collatioiban töb módgyok és hatalmok nem találtatik, hanem elsö, ha mely Urnak vagy Nemes embernek magva szakadásán, annak Joszága redeal ad Fiscum Regium [AC 203]. *1769:* ha mely nötelen Mester legények az hazas Legenyeket szenvedni nem akarnak hanem vexalnak erdemek szerent fognak büntetödni [UszLt XIII. 97].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. **1.** valamely dolog; vreunul, vreuna, careva dintre lucrurile; irgendeine Sache. *1634:* Vno verbo, minden res mobilissimet mind az Pater Iesuitak(na)k hagiom Ha mellyekreol penigh nem talaltam emlekeznj, azert concludaltam igy ez Testamentum leuelemet, in genere, akkori Pater Generalis es Pater Prouincialis eo Atyasagok io dispositioiara tamaztuan mindeneket [WassLt Wass János végr.].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit possessiver Personalendung: a szóban forgók közül valaki/valamelyik; careva, vreunul, vreuna (dintre); der/die/das eine (von den genannten). *XVI. sz. köz.:* En Barabassy Farkas ezt ez lewelet anak Byzonsagara atam, pecjtemnek alata hogy kytǫl Jsten megj otalmozon ha melyenek tǫrtynek magu(n)k zakata tahat Jozagu(n)k egy mazra zalyon ha nekem tǫrtynyk mago(m) zagadny (!) tahat ǫ kegelmere es ozonyara zalyon ha kedyg ǫ neky tǫrtynek magwa zakadny tahat enream zalyon [Héderfája (KK) körny.; BfN VI. 125/126].

IV. hsz-ként; în funcţie de adverb; als Adverb gebraucht. **1.** milyen; cît de ; wie, welch (ein/eine/ein). *1570:* Zeoch Benedekne, es ferleh Lwkachne vallyak hogy Mykor Latthnak Kalmar Andrasnenak Ala s fel walo fwtosasat es Jdezeset, hallottak Nagy Nestetwl es Zabo Balintnetwl hogi Montak, Mely Jgen Nagy Nywkhatatlansaga vagon az perlesre [Kv; TJk III/2. 66b]. *1573:* Monda(m) hogi Nem Twdom myt adatok Innom mely gonoszwl essek [Kv; TJk III/3. 115]. *1589 k.:* latom vala mely nagh kart tezen vala az barom az hatarban [Szu; UszT]. *1595:* Egerwari Ianos Wrunk ö felsege fö postaia, erkezek öted magaúal: Biro w. miert hogy túdgya mely kedúes Wrúnk ö fgenel, és hogy illyen fö legatioban megyen ... paranczola hogy ... gazdalkogyam nekj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 189 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1638:* mondanak ö kegielmek, ki lehet ez meli igen rikolt [Mv; MvLt 291. 139a]. *1653:* monda nekem: Im mely nagy szel vala, de megh álla [Ne; KCsl Steph. Borbely Váradi 26 ns vall.]. *1687:* még böjt középre intéztem vala bé menetelemet, hej mélly meszsze estem attol [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. *1769:* a Popák a kösséget intsék és Fenitsék az El szökéstöl meg értetvén véllek jól hogy el szökni, vagy mást a szökésre hitegetni szöktetni mely veszedelmes és vétkes dolog [UszLt XIII. 97]. *1770 k.:* sokakkal meg bizonyíthatom, melly igaz szivel voltam én eö hozzája, s ihon ez a köszöneti [Bikfva Hsz; HSzjP].

2. mennyire; cum, cît de mult; wie sehr/weit. *1772:* csak ezen egj Controversiabolis a' Szemes Biro által láthattya, hogy ezen mostan exhibeált Inquisitoriainak az I. Groffnénak melj nem lehet hinni [Kük.; JHb LXVII. 261].

mély I. *mn* **1.** adînc; tief. *1586:* veottek ezekbe eo kgmek Minemeó rut Izoniw mely Sar reked megh az keo fal mellet, Az keozep kapu, es Magiar vcza kys Ayto keozeot [Kv; TanJk I/1. 37]. *1592/1593:* az víz Dees feleol valo fele kisseb vala, Zent Benedek feleol millieb vala [Décse SzD; Ks]. *1597:* Grúcz Istwanne Orsolya vallia. Hallottam az leany zayabol hogi Marton deak Globicz Mihalnak akarya adny, de hogi sem mint hozza menne inkab mennel melieb kútot ez varoson talalna abba zeoknek [Kv; TJk VI/1. 54]. *1630:* Kisztrin erős város, melyet egy felől az Odera, más felól a Varta foly környúl, harmad felől mély lápok vagynak [HGN 4]. *1637:* uagyon az mely to mellet mas retis [UF I, 426]. *1681:* Pisztrangos Tócska Vize ighen csekély ha aláb ásnak bár csak egi singnyire, hogy az sok sár szemét ki tisztitodnek, es vizeis melyebb lenne, alkalmatosabb volna a hal tartásra [Vh; VhU 574]. *1768:* már mostan mévebb, s nagyobb lévén a viz magának a jég alatt szabad folyomatot tanálhat [Abafája MT; Told. 17a]. *1772:* a' Silip árkában régebben oly sebessen foljt a' viz, mintha kö szálrol esett volna, s csekély is volt, de most mélj és lassu, a 'fenekeis Sárral és Iszappal teli van, pedig régebben olly tiszta volt, mintha meg seperték volna [Ádámos KK; JHb LXVII. 315]. *1831:* sok bű és méj árkok lévén rajta keresztűl kasul, azokat be kellett tölteni [A.csernáton Hsz; HSzjP Oláh Miklós (54) prov. vall.].

Hn. *1671:* Melj arok melljeke ket arok kezi (e) [Méra K; KHn 240]. *1753:* A mély kutnál (sz) [M.décse SzD; EHA]. *1754:* a' Méllykutbann (sz, k) [Körösfő K; KHn 66]. *1766:* Mély Árok Patakán tul [Szászfenes K; EHA]. *1782/1833:* A' Mélly árok Hidján innen [Hidvég Hsz; EHA].

Szk: ~ *esésű. 1823–1830:* Linzen alol nyolc és fél mértföldnyire vagyon az úgynevezett Strudel. (Így hívják) a Dunában igen veszedelmes és kösziklás és mély esésű helyet [FogE 262].

Sz. *1672:* az magyarországiak ha egyszer hatalmas császárunk köntöséhez ragaszkodtak, ne vesse meg úket. Kire mondotta az fü vezér: Ük úgy vannak, mint egy mély örvényben, azért szabad nekik törekedni mind itt s mind másutt [TML VI, 124 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. alacsonyan fekvő; situat jos; tiefliegend. *1746:* (A méta) ütközik ... égy mély, vermes, szakadásos hellyben [Nagyida K; Told. 9].

Hn. *1685:* A mélly Szegbe(n) egy rét [Nyárádtő MT; EHA]. *1741:* Az Héntér Erdeje alat a mélly földek a Maharistyával öszue rugnak [M.fráta K; EHA]. *1781:* A Mély oldalon (sz) [Ketesd K; KHn 62].

3. befelé (viszonylag) nagy kiterjedésű; adînc, care se întinde departe în interior; sich tief ausbreitend/erstreckend. *1692:* az patakon tul a nagj roppantot havas forma mély Erdóben, mellyet Nad pataka bérczinek, s fellyeb három halmának hinak nem mentek [Lupsa F; Ks 67. 46. 21].

4. bemélyedő; adînc; sich vertiefend. *1809:* Elölről Jobb felől a 4dik 5dik és 6dik oldal tsontok első részénél tsapanolag égy mély Juk [Dés; DLt].

5. kb. öblös; adînc, pîntecos; sich vertiefend, gebaucht. *1632:* Egj eöregh partozott (!) mely nioszolia [UF I, 161–2]. *1792:* Igenpatakarol Kolosvára jött ... egy általag Seprő

Pálinka Ur 7 ~ hétt, két méj kosárban Torsátlan Király körtve [Kv; TKl gr. Teleki Mária aláírásával]. *1823–1830:* főzte pedig a gazdaasszony ezt a túrós derelyét egy üstben, s hordotta be az asztalra egy nagy mély cseréptálban [FogE 267]. *1849:* Egy kerek méjj retzés veress szélü Tál [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

6. ~ *kályha* vmilyen kemencecsempe; un fel de cahlă; eine Art Ofenkachel. *1595:* Az Tanaczhaznak also Zobaiaban czjnaltattam 1. kemenczet, miert hogy az ręghj igen meg bomlot vala. Czinalta Zakmarj fazakas Janos f 1 Adot kallyat hozza 15: Mazost 18. parast męlly kallyat d 60 1 zegelet kalyat adot hozza p er d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 254 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

7. alapos; profund, temeinic; gründlich. *1823–1830:* A görögöt hallgattam Antal Jánostól, aki ma professzor. A geometriát is tőle Ennek mély tudománya sohasem volt [FogE 139].

Szk: ~ *elméjű. 1673–1683:* ez vilagh alhototlonsaga minniajunk előt vilagos, sokat igir keveset ad s akar melj melj elmeiü embertőlis ennek mivolta, s, valtozossaga, nem csak leirhatlan, magiarazothatatlan, de kigondolhatatlanis [Ks Kornis Gáspár kezével] ✱ ~ *tudományú. 1823–1830:* (Csernátoni V. Sámuel) kedves magaviseletű, kedves beszédű, nem mély tudományú, de értelmes tanító [FogE 140].

8. a lényeget érintő; esenţial, substanţial, fundamental; wesentlich. *1620:* Ezközben egymással bővebben tanácskozánk felőle, mint kellene bővebben kivennűk az muftiból az Balassi urammal való beszédének mélyebb voltát, kihez inkább tudhatnánk gondot viselni [BTN[2] 393].

9. teljes lélekkel átélt; adînc, profund; tief gefühlt. *1814:* a' Grof Ur ö Nagyságának Vajna Rósival való mély barátsága [Ne; TSb 12].

Szk: ~ *gyászba borít. 1811:* Ősz! Minden Teremtménynek van rád nagy panaszsza Eget, földet, mindent méjj gyászba boritaszsz [ÁrÉ 187].

10. udvarias(kodó) kif-ben; în expresii politicoase; in höflichen/verbindlichen Ausdrücken: mélységes; profund; tiefgefühlt. Szk: ~ *alázatossággal. 1796:* Biraki kötelesegünkből egész térd hajto mélly alazatossaggal Instalunk Ngod előtt [Torockó; TLev. 10/6]. *1817:* Esedezem azért Mély alázotossággal Kegyes Patrona Aszszonyom Nagyságodnak [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap özv. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Annához] ✱ ~ *tisztelettel. 1816:* Mig személlyesen Udvaralnék Nagyságodnak, ajánljuk addig is magunkat Nagyságod gratiajaba, maradván örökes mély tisztelettel alázatos Szolgája Molnár Sámuel [Héderfája KK; IB]. *1848:* Mély tiszteletettel maradok a Felséges Királyi Főkormányszéknek alázatos szolgája Donáth Sándor mp. közügyek igazgatója [VKp 297].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *álomban szunnyadozik* mélyen elalszik; a dormi adînc; tief einschlafen. *1751:* Uram Király mit alszol Mélly álmadba szonyodozol Imé Uj Király születék Bőlcsek(ne)k csillaga jelenék [Hétfalu Br; EM LI, 124–5 betl. játék] ✱ ~ *benyomást tesz* maradandóan hat; a face o impresie puternică; tief wirken. *1811:* Ember ! e' virág-ház' sorsát tartsd eszedbe, Méjj bé-nyomást tégyen emlékezetedbe [ÁrÉ 189].

II. *fn* **1.** vminek lejjebb levő része; adînc, fund; Grund, Tiefe. *1694:* Láttuk a víz mélyére süllyedni a sűrű vasércet; Higgyen a bölcs természeti törvényben az utókor, Mert aki azt fürkészi, megérti a dolgos időket [Kv; KvE 224 VBGy]. *1800:* 20. 30 kalákás gyalog emberekkel is huzattam ki egy egy fát az árkok méllyéről ... senkitől meghaborittatásom nem vólt [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Erdődi Cs. József (58) vm. hites assz. vall. Vérvölgyi Bányai János keze írása].

2. mélyen fekvő föld; teren situat la un nivel mai jos/adînc, cîmpie joasă; tiefliegendes Feldstück. Hn. *1694:* Küs havas mélyében (sz) [Lázárfva Cs; EHA].

3. a lényeget érintő rész; partea esenţială a unei probleme; Wesentliche(s). *1675:* Az dolgokat az mélyérűl, minthogy sem az elmém, sem az mostani idők nem arra valók, nem hántorgatom, de az Kegyelmed lelkével bizonyítok, midőn már kicsiny tehetségemet végképpen meghatározó idejéig elmentem ez volt válaszom [TML VII, 26–7 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

melybeli vmiből származó; care provine din ceva; herstammend/rührend. *1817:* minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a' Civis mind a' nemessi rendet, mellybéli Jövedelem az Allodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen [Szu; UszLt VIII. 68].

mélyebben 1. nagyobb mélységre; mai adînc; tiefer. *1587:* Thordaj vt mellet valo bodon kwtat esmeg fel kellet bontatnom Negi leginiel es az arkat melliebben azattattam [Kv; Szám. 3/XXX. 18 Seres István sp kezével]. *1757:* a' Phisicusok Még abbanis scrupulust keresnek, küllyeb a' pasint alatt, vagy bellyebb lehet jobb a' Mineralis Vena jobbak többire a' méllyebben találtato Vének [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1841:* rendeltűk, — Hogy a galambbugot szedetesse le az Ispány, s kapu félfákot ásattassa ki eresztesse a többi kapu feleket mélyebben a földbe, ily modon a kaput álittassa helyre [Bács K/Km; KmULev. 3].

2. jobban bemélyesztve; mai adîncit/adînc; mehr vertieft. *1621:* Az Eleobi o sork[a] kiczin es gienge leue(n) veotte(m) hozzaia Egy sing vasat Brassay Mihallial az Liukat vyobba(n) es melliebbe(n) megh vessuęn, en onnal az vtha(n) be Eöttuęn [Kv; Szám. 15b/XI. 286. — [a]A Farkas utcai klastrom kapujáé].

3. alaposabban, hathatósabban; mai profund/temeinic; gründlicher, wirksamer. *1662:* Ha valaki Magyarországnak nyomorodott sorsát mélyebben akarja meggondolni a hit dolgában az igaz evangéliomi vallást ez országból a nyírt papság gyökerestől kigyomlálni igyekezik vala [SKr 102]. *1675:* Nem is csuda a mifelőlünk való opinio, ha az egész keresztény világot, a hatalmas nemzetet is orránál fogva való hordozással akarják magok pártjára jobban s mélyebben is vonni [TML VII, 11 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz].

4. mélyrehatóbban; mai profund; tiefgehender/sinniger. *1897:* Kérem, fogadja e gyöngéd figyelméért szavakban ki sem fejezhető, de annál mélyebben átérzett köszönetemet [PLev. 194 Szász Domokos Petelei Istvánhoz].

mélyecskén kissé mélyen; puţin cam adînc; ein bißchen tief. *1864:* a' porondköves hegy méjjecskén be van vágva [Váralmás K; KHn 316].

mélyen 1. lefelé vmilyen mélységre; adînc; tief (nach unten). *1662:* metélő kaszákat csináltatna százat azokat nagy hosszú kopjaforma nyelekbe csináltatván, azokkal az lápokat az víz fenekén nagy méllyen felmetéltetné, szaggattatná [SKr 287]. *1681:* Ezen hámor házban az kémény allya előtt, az földben méljen bé ásott két tőkékben vagyon két öreg vas ölü [CsVh 96]. *1690:* Vagyon Egy jo böv Vizü Kutt, melyen be asva, köböl fel rakva, kereken fel vono Tengelyestol vider rajta [BK Kentelki inv. 6]. *1710 k.:* mind a

pincéből, mind a gabonás házból alája kell ásni egy jó tágas lyukat igen jo mélyen, és úgy kell a lábakat egyenesen a pogonok alá csinálni [BÖn. 503]. *1814:* azon Szántás olly nagyon és méllyen volt, hogy az apro a' nagy Gőröntsőktől nem is láttzot [Dés; DLt 174]. *1842:* ezek után a' gyermeket[a] Rákotzi Aniska a' betegültel egy fazékba hejheztették az ágy alá, a' hol volt estvig a' mikor osztán el temették, még meg kérdeztem — hogy el tettéké elég méjjen, — vajan a' Disznok nem ássák é ki ? [Dés; DLt 85. 4. — [a]A halva született gyermeket].

2. befelé vmilyen mélységre; adînc (spre interior); tief hinein/nach innen. *1634:* mikor megh akarta fogni melyen vayta volt be az Azzony magat az szenaba(n), seot az Azzony sarjat az kathona agia alatt talalta megh [Mv; MvLt 291. 32a Barlabas Caspar varos hútos szolgaja vall.]. *1681:* Ezen Orszagh házából, a' külső kő fal oldala mellett, nagi hoszszan, es mélyen az kő sziklaban, vagyo(n) egi kő boltos rejtek-is melynek alá jaro szoros garadicsa kőből eppettetett [Vh; VhU 515]. *XVIII. sz. eleje:* Az mely lovon holt tetem indul ... jo idején gyengén és nem méllyen meg kell vagdalni a Csontot, apro sót kel rea hinteni és le dőjtvén ă lovat, mogyoró fával mind addig kell dörgölni, még megh lágyul ă Csomoja [JHb 17/10 lótartási ut.].

3. messzire, nagy távolságra; (foarte) departe; weit, fern. *1747:* (A szolga) tolvajkiáltással kételenittetett salvalni magát, melly Tolvajkialtasra ötön haton az Tordaiok közzül concurralta(na)k volna, azokatis hasonlo képpen botokkal vas villákkal és kovekkel adorialtak, hajgaltak, és méllyen bé az aranyaség ... kergették [Torda; TJkT III. 165–6].

4. kb. homorúan; deşelat, cu spinarea îndoită; hohl-(rund), konkav. *1811:* Dereka[a] nem nyerges tsak kevés hajlása Van, nintsen-is sarló módjára állása, Hát-girintze nem áll, méjjen vagy hegyesen, Gömböljöggé tette azt a' hús rendesen [ÁrÉ 157. — [a]A ménesbe való szép lónak].

5. lényegbe hatóan, mélyrehatóan; profund, substanţial; einschneidend, tiefdringend. *1619:* Azt nagyságod jól tudja, hogy az én uram ezt nem régen kezdette azt is igen nagy titkon és akarta érteni, nagyságodnak mi tetszik ez dologban ? Ezt látom okának, hogy olyan mélyen eddig nem nyúlt az dologhoz [BTN[2] 301–2]. *1669:* Úgy látom, édes Komám uram, Bánfi Uram igen megindult az telekdi dolgon. De ű kegyelme bár oly mélyen ne értette volna, mert bizony ű nagyságának semmi nehézsége ű kegyelmére nincsen [TML IV, 571 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1879:* A könyvtárak hiányát igen mélyen érzi [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. *átv* kb. vminek a legbensejébe; adînc, profund; tiefgehend, innerst. *1662:* fontos és a lélekbe sebesen s mélyen beható gnómákkal, fontos szóllásokból álló beszédekkel, igen-igen keservesen megsiratja a közönséges lelki-testi nagy romlást, és azt erősen kiábrázza s felezi [SKr 687].

Sz. *1676:* az hír attól a háztól futamodott Az ilyenből akárki által láthatja, mely mélyen vetik az hálót az veszedelemre az emberek [TML VII, 259 Haller János Teleki Mihályhoz].

7. ~ *elmerül* elmélyed vmiben; a se adînci/aprofunda în ceva; sich in etw. vertiefen. *1811:* Hajdon Arkimedes a' fényes napbol tüzet hozott, 'S azt ugy a' Római Hajókra vetette, Hogy tüzes lángjával mind porig égette: 'S oly' méjjen el-merült ezen munkájába, Hogy az Ellenség bé-ütvén Hazájába Azt észre nem vette [ÁrÉ 42].

8. udvarias(kodó) kif-ben; în expresii politicoase; in höflichen Ausdrücken: profund; sehr. *1884:* Egyébaránt én már rég ismerém Önt E mellé most már hálás érzete vegyül az Önt mélyen tisztelő özv. Szász Károlynénak [PLev. 116 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

melyfelé merre; încotro, în ce direcţie; wohin. *1662:* az idő Rákóczi fejedelem magaviselését is meg fogná mutatni, s azt is, a vezérnek már továbbra mellyfelé kellene fordulni [SKr 555–6].

melyféle milyen; ce fel de, ce; was für ein/eine/ein. *1700:* Tudodé ... mely féle buzát vet volt tűllők Váncsa Simon ! [Boncida K; SLt AX 2].

mélyföld l. mérföld

melyik I. *kérdő nm* A. mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: care?; welcher, welche, welches? *1570:* Taligas Markos vallya aztis kerdette volna mellyk Molnar volna otth [Kv; TJk III/2. 105–6]. *1592:* azt penigh ky altal, meollik zolgam vagy Jobagio(m) altal chyelekeottettem megh nem newezik, holot Enis vg(y) tudnek arra valazt teonny | Nem twdom mellik falw hatara Nywlad de azt twdom hogy fancziál es orozhegy birtak [UszT]. *1639:* En voltam eggik Iktato az Eörmenszekesi portioba de ne(m) tudo(m) mellik Fejedele(m) idejeb(en) [Vingárd AF; JHb XXVI. 16]. *1682:* mind a két fél le vigye a Leveleket s revidealtassa(na)k, mellyik félt illethetné à joszagh à Levelekre nezve [Sárvár SzD; Ks 21. XVI. 6]. *1697:* arra ne(m) emlekeze(m) melyk Esztendőben vala [Kotormány Cs; CsJk 2–3]. *1763:* no már melyik szován nyughatik meg az Biro néki, azoné inkább a mit ő obiter mások kérdesere felelt, vagj azon mellyet akkor mondott, mikor examináltatott [Torda; TJkT V. 154]. *1782:* Mejik jószágból adták ki a leány Negyedet [Kackó SzD; Kp II. 7 özv. Újfalvi Sámuelné Sombori Borbára lev.].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. **1.** (a szóban forgó személyek közül) ki?; cine (dintre persoanele amintite)?; welcher, welche, welches (von den genannten)? *1568:* Christina Ambrosi more, itte(n), Zebenben az Zallason az felesége kerdy vala hul wotte azt a penzt, es monda sok adosim vadnak neke(m) mit tuc te bele melik atta | eok vetetek kotelet kozikbe ket vtal, de melik torte meg ne(m) tugyak [Kv; TJk III/1. 188, 225]. *1585:* minket okulatara hittanak volna harmad veolgybe Az Eo Towok latny My vgy Jteltik hogy Mykor az gergely vra(m) vyze fel arrad, megy kerilhety azt az Rekezt, azon kepen az andras vram foliamais Be vagion Tywyssel Rakwa de azert onnatis ala Jeohetet az hal az foliomba, azert Nem Twgiuk az hal mellike volt akyt ot andras vram ky halazzot [Kv; TJk IV/1. 430a]. *1604:* ö ne(m) tugia mellik latot az lohosz mikor el wittek [UszT 18/125 Kowaczj görgj kws kedey zabad zekel vall.]. *1638:* az Meszaros Janczi hazanal haniogattak szenat de eö azt nem vette eszebe(n) mellik haniogatta [Mv; MvLt 290. 153b]. *1650:* Tudom azt hogi innet az Teöreökek joszagarol veszekedek el Gergely Mattyas de mellyiknek szolgalt nem emlekezem [Peselnek Hsz; LLt Fasc. 69]. *1747:* mi formában Czivodtak, verekedtek, melyiken minemű verés és Sebhedés esett ? [Kük.; LLt 47/2 vk]. *1843:* mellyik volt a kettő közzül a verekedést kezdö fél ? melyik provocalta egygyik a' másikat ? [Dés; DLt 17 vk].

Szk: ~ *másik.* *1759:* én magam nem láttam bizonyoson nem is tudom mellyik másik Gyermekei lehettenek [Girbó

AF; JHb Kosztándin Fratzilla (46) jb vall.]. *1644:* el feleitette(m) eleózeór mellik masik mo(n)da Egjmasnak hogj rwhes seggw [Mv; MvLt 291. 423b Catharina Consors Stephani Zabo vall.].

2. (a szóban forgó állatok/dolgok közül) mely állat/dolog?; care (dintre animalele/lucrurile amintite) ?; welcher/welche/welches (von den genannten Tieren/Sachen)? *1600:* Pal Deak zamara harminczadlot Toth Jstwan Zebeny Pal monda the tudod mellik mehet fel a barmok keozzewl s mellik nem hand ky az ky fel nem mehet vygienek epp barmot fel [Kv; TJk VI/1. 407]. *1605:* migh Zemere vra(m) el ne(m) foga az Vtat, addigh ketteo volt az Vt zabad volt melljkre mentek [UszT 19/43 Thomas Balint de Marefalúa (40) lib. vall.]. *1710 k.:* Azt kérdem már én tőled ebben a háromban melyik a valóság ? [BÖn. 461]. *1746:* mellyik[a] tollya penig hamarébb ki a vizet én nem tudom [Ádámos KK; JHb XIX/8. — [a]Gát]. *1765:* Tudjaé a' Tanu itt also Szováton a' Josika Részen benn a' Faluban Sessiok vadnak vagy hogy némellyeket egészszen vagy valamely résziben occupáltanak, ha occupáltattanak mellyiket egészszen, és mellyikből mennyit ki, mikor occupált [K; JHb VI/16 vk]. *1774:* Az utrizált földeket nem tudom meik volt nagyobb, s meik kissebb [Dálnok Hsz; HSzjP Emericus Andras (56) lovas kat. vall.].

Szk: *ki ~. 1698:* Az szánto és kaszalokat Belenjine Aszon az magajival őszve birta, ki mellyik az Vajda rész nem tudom [RLt O. 5 Funenda Simon Deák felesége Pap Ersébet Aszonj vall.].

3. *~-melyik* ki-ki; fiecare în parte; ein jeder, eine jede, ein jedes. *1758:* Nehai Székej Boldisarnak az Leányi ... Anjok holta után egj más után következtenek nevekedesekkel Gazda Aszszonjoknak Mejik mejik menyit mit vit nem tudam mivel az Ladajakban nem neztem [Asz; Borb. II Andreas Biro de Rákos (79) ns vall.].

4. tbsz-ú birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; mit possessiver Personalendung in Mz: (a szóba jöhetők közül) ki?; care (dintre voi)?; welcher/welche/welches (von den in Frage kommenden)? *1598:* Sarkeozy Janos az mezitelen kest fel húzta wala, Zabo Balint kapa megh az kezet mind kesesteol s el tetete welle Azúta(n) monda kossa Miklos vram melliteknel vagion az kes akiwel altal vertek az legint mert bizony addig eggytekis ki nem megie(n) migh ne(m) megh kerese(m) [Kv; TJk V/1. 159–60]. *1710 k.:* Erről írjatok argumentumokat, lássuk, melyiktek tud többet írni ? [BÖn. 539–40].

II. *von nm* **A.** mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: amelyik; care; welcher, welche, welches. *1583:* Valamely Jambor giermeke my keozinkben akar az Meszarlasnak megh tanulasanak okaertt be allani, tehat harom forint (!) le teuen alhasson be, es szabad legien mellyk Mesternel akaria megh tanulni [Kv; MészCLev.].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. 1. amelyik személy, aki; persoana care, cine; welche Person. *1594:* az tizteletlen zo mellyktol eszet minden kemelles nelkwl az varos zaz Arany forintot vegien raita [Kv; Szám. 6/V. 41]. *1727:* Ha valaki valakinek szánto földit el szántya és az Hűtősőket ki hiják és melyik az poenában incurral denar 40 büntettetik [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 36].

2. amelyik dolog; lucru care; welche Sache. *1574:* az pattiolat ranczos Ingualath mellik hituanbik azt az ket Inguallat Borikanak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1798:* Volt két ágy fája, melyikben ... voltanak két jo állapotban lévö Derekajak, négy párnák Voltanak az ágyban Lepedökis [Dés; DLt].

III. *htlan nm* **A.** mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: valamelyik; careva, vreunul; irgendein/eine/ein. *1577:* my eleottwnk keotek magokath eggyk az masyknak hogy ęltekygh megh nem haboryttyak eg'masth semmyben: Es ha mellyk fęl eszt megh nem allana Ezer forynt terhen es keotelen maraggyon [Uzon Hsz; BLt 7]. *1603:* Vegesztek ö kk egez Varossùl e maj Naptol fogua mindenik Saffar egy mast ertue(n) mindenik kölcze(n). Ha mellyik Saffar penig vakmerösegböl holnapot valasztua(n) maganak úgy akar költenj az ollya(n) Registrumat az Zam vevö Wraim be ne vegye(n)ek [Kv; TanJk I/1. 449]. *1666:* Arrajs obligalak magokot, hogy ha mellik fel ezt[a] violalna az megh ne(m) Allo fel, Decretalis Calumnia(n) maradgion [Altorja Hsz; Borb. I. — [a]Az egyezséget]. *1671:* ha mellyik fél bántodását praetendallya, az illyen dologban egy fegyvernek ki-vonásával, vagy mutatásával obvialhattya per viam repulsionis az executiot [CC 76]. *1740/1778:* (A jb-ot) egyik Atyafi is többel ne aggravállya, mert ha mellyik atyafinak keménysége miat a Jobbágy el pusztulna, tehát azon atyafiu a fen meg irt poenában incurrállyon [Pókafva AF; JHb XXV/57].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. 1. valamelyik személy; careva, vreunul; irgendeine Person. *1602:* Kadar Gergely es Ramppt Marton vallyak Azt az darab zeoleot my bewcheolleottewk megh Negiuen forintra beochewlleotteok vgiminth Attiafiak keozeot ha mellyk keozeolleok el Akarna Adnj tehat az mas Attiafinak ertesere Adgya [Kv; TJk VI/1. 590].

2. tbsz-ú birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; mit possessiver Personalendung in Mz: a szóba jöhetők közül valaki; careva dintre persoanele respective; jemand von den in Frage kommenden Personen. *1582:* Kalmar Jsthwan vallja chikos Gergely Mutata eg Zwrt, kiben keortwel vala chizar peterne fele Menenk es az zwrt hog meg Lata az Azzon, Monda: Az en zolgam zwry az, hol veotted Ad meg az zwrt az legennek Ne pironkoggiek chak az eg Ingbe haza Menny es ha mellitek be Ieó, Nem hog meg Sacczolnek de Io Akaratombol Adok egj eytel bort [Kv; TJk IV/1. 64].

melykor amikor; cind; als. *1762:* az felsö árkot Néhaj Petki David ur engedelméböl ásta el Vdvarfalva, melykor akkori Tisztarto Farkas máté protestalt: hogy ha keresztül ássákis a Berkes porond a Petki Házhoz tartassék [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1767:* az után a hazbol ki nem mozdultom hanem Láttom hogy Kocsis Gyurinok vérres az orra s meg van sértve, melykoris mondá hogy Udvar Laczko ütette Légyen meg a vas villája ágával [Betlensztmiklós KK; BK. Kun Eva Gombocz Miháj Felesége (42) vall.].

mellyék l. mellék

mellyeszt l. melleszt

mélység 1. adincime; Tiefe. *1570:* Eottues ferencz panazolkodyk volt ... hogi Nem twggia myt kellien az kwtthnak mywelny hogy Ely apad az vyz beleole Azt felelte az kwt aso hogy En azkoris Mondom vala Tarsomnak hogi az honnat Egy kewes wyz Jeo wala Rea, Arra Jobban asswnk Mert nem lezen Jo kewes wyz lezen benne, De eo vgian Nem akara, hanem azt Monda hogy Elegh Melysege vagion

azon alol, vyzeis elegh lezen [Kv; TJk III/2. 194]. *1652:* Az Tömlőcz kő sziklából ki vagot Mélysége negyed fél öl á föld szinig [Görgény MT; Törzs]. *1777:* meg merven azon helyeken az iszopnak mejseget [Kőrispatak U; Pf]. *1780:* ugy annyira meg tőlt az a' to iszoppal, hogy éppen tsak a' malomnál vagyon egy kevés mélysége [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Josintzi Sándor kezével]. *1797:* A kutnak a mélysége 3 német öl de még bizonyos és jo forrás nem találtatott [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1833:* A hely a Béla hegy alatt magos helyen lévén vizet tsak 6 vagy 7 Ölnyi méjségre kaphatni [Dés; DLt 904/1831 mell.]. *1873:* Alolirtak kivettük rigorolozni Méltoságos Grofné Wass Bertha ő nagyságátol az Ujtóba 5–6 és 7ik táblákat 3 sukni (: lábní :) méségre a földet felforditni következő fizetés mellett [Cege SzD; WassLt].

2. mélyen fekvő hely/terület; teren situat la un nivel mai jos/adînc; tiefliegendes Gebiet. *1831:* ezen 8500 öl hosszszuságu Métánok kivágotása alkalmatosságával, olyam mélységekbe, és kőszirtes Hegyekbe útköznénk belé, a melyek miatt a' Métázással meg akadnánk [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1832:* érkezvén édgy járhotatlan meredekség, melység, és ki dőledezett fákkal telyes hozzája járulhatatlan helyhez [uo.; i.h.].

3. (gödör) alja/feneke; fund(ul gropii); Grund/Boden (des Grabens). *1730:* látám hogy Mihálcz István Uram praesentiája nélkül, Szakács Mättyás hason fekszik vala, s — hánnya vala az kezivel az földet, s — a' mig én ott mulattam, hat Sustákig való pénzt hánya ki, s azonban nem éri vala az karjával az gődőrnek mélységit, s — tálat kér vala [Altorja Hsz; Borb. I]. *1768:* azonn hellynek otton méllysége maradván, aloll fel dombosodott [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a].

4. *a földnek ~e* a föld mélye; fundul pămîntului; Tiefe der Erde. *1745:* Illyen actiom vagyon az J. ellen, hogy ő elhitetvén az emberekkel, hogy ő à régi eltett kintsét az ő bűvős bájos mesterségivel a földnek mélljsegiből ki hozza ezen mestersége által, majd az egész Országot bűnben ejtette, feles fizetést vévén sokakat koldulásra juttatott [Torda; TJkT II. 66].

5. a test felszínétől befelé való kiterjedése; adînc; die Ausbreitung des Körpers nach innen. *1710 k.:* a léleknek helye, setétsége, világossága nincsen, ez mind a testhez illendő dolog, annak vagyon széle, hossza, mélysége vagy temérdeksége [BÖn. 482].

6. kb. öblösség; adîncime; Bauchung, Ausgebuchtetheit. *1681:* A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n); ugimint hoszsza két arasz, szelessege mas fel arasz méljségénekis specificaltatni kell vala; Ugi hogi: vagi kupaval mertek meg vizzel vagi ahoz valo peczetes vekaval; melj tekenőnek mind véget ket felöl, s mind melyseget haro(m) vassal belyegeznek meg hogi se hoszszara se meljsegere ne amplificaltatnek [VhU 63].

7. *a hallgatás ~ében* mély hallgatásban, mélyen hallgatva; în cea mai mare tăcere; tief schweigend. *1807:* Bátyámat (: a ki a leg nagyobb halgatásnak mélységeben percipiállya az árendát :) admonealtattamis, jol tuttam mi lesz a felelettye [Kv; Incz. XII. 3 br. Josinczi József lev.].

8. aljasság; josnicie, ticăloşie; Gemeinheit. *1710 k.:* Elbocsátotta az embereket az Isten, hogy tapogatva, mint a setétben járó emberek, keressék az Istent, hogy abból annál inkább tanulja meg az ember a maga nagy vakságát, erőtelenségét, az ördőgnek rettenetes mélységét, dühösségét, és annál inkább megbecsülje az Isten kegyességét [BÖn. 429].

mélységes 1. nagyon mély; foarte adînc; sehr tief. *1618:* mint egy tengeri vitorlát vontak fel az mélységes gödör felibe és abban szelet fogván annyi tágoson, mint egy kemencekürtő, úgy fogták alá az szelet az nagy mélységes verembe [BTN[2] 147]. *1662:* a fejedelem táborostul igen erős helyen volna táborának pedig az ellenség felől a Tokaj nagy hegy, annak Tokajra való szoros útja, az igen erős vár és a vár alatt a Bodroggal egybeszakadt mélységes Tisza folyó vize miatt senki felé sem jöhetne [SKr 250–1]. *1710 k.:* áldott Úr Jézus Krisztus ! ... Felséged méltóztatott énhozzám az én vigasztalásomra eljőni ebbe az én mélységes tömlöcömbe [BIm. 1005].

2. mélyre hatoló; pătrunzător, adînc; tiefdringend. *1790:* Bezzeg ezek[a] nem tántsirozzak Ngd betsöletit, és tsak edgyet szóllana is valaki Ngd ellen ezen(e)k hallatokra, mélységes Sebek' vétele nélkül ingyen bizony el nem vinnék [Celna AF; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez. — [a]A felsorolt személyek].

3. bölcs; înţelept; weise. *1662:* Mindezekre nézve azért kétséges vagyok az reális békesség felől, mindazonáltal az én elmém ezeket fel nem éri, az ő fölsége mélységes tanácsit, mint fogják kormányozni az dolgokat [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

4. *gúny* mélyértelmű; cu înţeles adînc; tiefsinnig. *1879:* Együtt voltunk a deákok báljában[a]. Egy-két rapszodikus mondatot eresztett el a fülem mellett aztán felráncikálta a szemöldökét, felborzolta üstökét — s eltünt, mint a füst. Rövid időre visszajött Lebegtette a frakkját, csapta a levegőt klakkjával, odavetett ismét egy-két mélységes — mert érthetetlen — szót, s eltünt ismét [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Czakó Józseffel].

mélységű vmennyire mély; de o anumită adîncime; von irgendeiner Tiefe. *1657:* nagy hertelenséggel reáereszkedénk az vízre igen szoros helyen elnyúlva, és általkelvén oly mélységű vizen, hogy némely apró ló kevéssé meg is usszantotta, véletlenül megütők és felverők őket [KemÖn. 75]. *1662:* Az váron felül napkelet és oldalról dél felől való részeit penig a városnak s mindenütt nagy mély és tágas, mintegy másfél ölnyi mélységű és majd egy kopjányi szélességű árokkal környülvették vala [SKr 484]. *1757:* A Koronkai felső Utza hogy meg igazittathassék, és oly Seppedétt Sáros ne légyen a minémű mostan itéltetett hellyesnek, hogy két felöl a' széllein asattassék egy ölni, vagy leg alább két singnyi Szélességű, félölnyi Mélységű Árok [Koronka MT; EHA]. *1810:* A' pintze nedves lévén circiter 10 ölnyire a kaposztás kertbe istály van ki vive, melyen a' pinczéből valo viz ki fojván a' végib(en) lévő kis kőből rakot egy ölnyi méjségű kutban meg állapodik [Doboka; Ks 76 Conscr. 28–9]. *1841:* négy ölős mélységű kőböl jo moddal ki rakott ujj Kut [KLev.].

melyvégre amiért; din care/aceasta cauză; darum, deshalb. *1800:* Martiusnak 30kán szoros parantsolattunk érkezvén az Vármegyérol hogy Tirokat fogjunk, melly végre is Embereket tartoztattunk bé, és megis eskettük hogy Segittséggel légyenek [Torockó; TLev. 5].

membrum tag; membru (al unei organizaţii); Mitglied. *1605:* Imreffy Vram ielente az Varos eleot hogy semmith egyebet Nem vezen ezeben deliberationkbol hanem chyak az haladekot oka lehet Zebenteol es az szassagtol valo chywgeswnk, holot attol az varos el vagion zakadúa es

ragazkodot az Nemesseghhez, Az Nemessegh penigh es Zekelsegh megh eggyeswlt akiknek ez varos membruma [Kv; TanJk I/1. 516]. *1718:* Hogy pedig ezekre Sufficiálhasson à Kolosvari Tanács az Expensákot[a] a Gubernium Supportáltattya az Ország Cassájából: hogj láthassa az Város hogj kiványa az Gubernium mint Haza edgyik Membrumát, Communis Patriae Viribus Conserválni [Kv; KvLt I/225 gub. — [a]A pestises hatóintézkedések költségeit]. *1786:* ha a' Communitas egészszen vagy annak valamely membruma a' törvénytelenségre vetemednék, a' Sérelmesek Kegyelmetek ellen panaszolni el nem mulattyák [Torockó; TLev. 9/23]. — L. még WIN I, 139.

memorált említett; amintit, pomenit, menţionat; erwähnt. *1721:* (A) sokszor memoralt M. Urak eő Ngok s eő kiglmek Gergelyfái[a] Territoriuman Subdividált két Darabbol állo Erdejek a Felyeb meg irt mod szerint ekképpen Subdividaltottván mi arrol kőlt ezen Testimonialis Levelünket Adgjuk [JHb XXVII/1. — [a]AF]. *1738:* Exhibealandó Certificatoriamból Constál, hogj miért kellett énnékem ide az memorált I-t Certificáltatnom, hogj a fenn meg-irt Incta mostani Férjével Repelláltatott [Dés; Jk 264b]. *1740:* maga fenn memoralt Oltyán Serbánis nyoltzvan Magjar Forintokat usualis ezüst marias pénzeкül levalais előttünk [Ne; DobLev. I/179]. *1747:* mentünk memorált Kozolyi Beniámin Vram fenn declarált puszta fundussára [Déva; Ks 73. IV. 59a]. *1757:* az Memorált időb(en) most az Tavaszon onnon a Lovát az szolga el szalasztotta [Pagocsa TA; Ks 8. XXI. 13].

memória 1. emlékezet; memorie; Gedächtnis. *1588:* Eotweos Andras vrgeallía Biro vramat, hogy az varos keozeot es eo keozte Biro vra(m) theorwent tenne, De myerthogy sem Irot teorwenye ez orzagnak, sem varos consuetudoia, sem a' Vensegh Memoriaia erreol nem c(on)stal, hogy valami koron egy priuata p(er)sona se zaz ember et conseque(n)ter egy Communitas a' biro eleot es tanach eleot tam(quam) Actor theorwenniel kereset volna, holot az vniversitas es biro egy Corp(us) az varos zabadsaganak megh maradasanak otalmaba [Kv; TanJk I/1. 73]. *1589/1590:* mint hogj az Embereknek memoryaiok labilis, semmire egyebre nem emlekezwnk hanem az mint à my Jedzeswnk tarttia, mellyet igireol igyre Nagodnak meg Jrunk, ky ezkeppe(n) keowetkezik [Méhes TA; WassLt]. *1619:* azmennyére embernek labilis memoriája szenvedi, mindeneket igazán et in iisdem verbis akarok megírni [BTN[2] 197]. *1775 k.:* A' most éló Logáéknak Nagy Attyok, ha Opra nevet viseltis, de hogy e' lett volna az a' ki 1629be Zálogba adatott, nem hihetni, mostani Falusiak memoriaia oda nem is mehet fel [DobLev. II/461. 1b–2a].

2. emlékeztető feljegyzés; însemnări făcute cu scopul de a reaminti ceva; Aufzeichnung. *1619:* Mikor ezek után ideje eljöve, 29 die Januarii kezdénk ugyan derekasképpen az tractatushoz. Azmint látja Nagyságod az consignált memoriákból, rend szerént azt is igen bő szóval adtam eleibe[a] [BTN[2] 199. — [a]A török fővezérnek].

memóriájú vmilyen emlékezőképességű; cu o anumită memorie; von irgendeiner Erinnerungsfähigkeit. *1657:* Az 1623-béli hadakozás után való tractában volt főkommissarius az fejedelem részéről Kamuti Farkas Ez igen elmés olvasott és hatalmas memoriájú ember vala | Voltam szálláson magam az magyar secretarius Ferenczfi házánál ... ez hatalmas főexpeditor és csudás memóriájú ember vala, de felette részeges [KemÖn. 82, 116].

memoriál 1. feljegyzés; însemnări, note; Aufzeichnung. *1588:* Ertyk eo kegmek Biro vram az fogoly legeny feleol Mínemo Memorialt adot be, eo kegmeknek [Kv; TanJk I/1. 63].

2. jegyzék; listă; Verzeichnis. *1570:* Arrol walo memorial, Ferenc deak kezehöz mit attonk Zabo Janos Hagiomasat[a] [Kv; TJk III/2. 8b. — [a]Köv. a fels.].

memoriálé 1. emlékeztető feljegyzés; însemnări făcute cu scopul de a reaminti ceva; Memorial, Aufzeichnung. *1619:* látván az Felséged kegyelmes írását, hogy reám is néz az levélnek látása és gondviselése, felszakasztottam és azon nap estig igen diligenter megolvasván repetáltam, az elmémnek labilis voltáért memorialéban articulatim excerpáltam [BTN[2] 295]. *1653:* Erről a havasalföldi dologról semmit nem látok a Kalendáriumban, sem a magam Memorialémban seholt sem látok semmit [ETA I, 104 NSz]. *1690:* az Sárkányi Posta igen alkalmatlan Ember leven, rendeltessek mas hellyette Mind ez, mind Szombatfalvi es Porumbaki Posták tselekedeteit az Fogaras földi memorialebul ő kglme bővőn declarallya [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. *1704:* ma estefelé jövén Acton uram a statusokhoz, a generál szavával köszöntvén a statusokat mondá, hogy őexcellentiája nem értette a memorialénak continentiáját [WIN I, 145].

2. beadvány; petiţie, memoriu; Eingabe, Gesuch. *1710:* Begyűlvén az ország, propositióban kiküldi a fejedelem a státusoknak a magyarországi dolgokot, magok is a profúgusok memoriálét adnak be az országnak [CsH 107]. *1710 k.:* Anno 1698. Bécsben létünkben resolválá ő felsége a szász natio memorialéja alkalmatosságával az usurák reformatióját az egész országban [BÖn. 896].

3. emlékirat; memorial; Memoire. *1653:* Ezen könyvet Registrumnak rendeltem volt hogy légyen, de úgy látom, hogy immár az néhány hátramaradott napjaimon el lehetek ilyen Registrum nélkül Hanem ebben akarok valami Memoriálét avagy lett dolgokat irni, az melyek országunkban, városunkban és hazám, magam és nemzetségemben eltöltenek és egyéb dolgokat a mi illendő lészen, ide írok [ETA I, 9 NSz]. *1658:* Szomoru memoriále főképpen nékem M.-Vásárhelyt lakó öregbik Szabó Ferencznek bizonyos okokra nézve, melyeket ezután megérthetsz írásomból szép rendel, ha elolvasod [i.h. 167 NSz].

memoriális 1. rövid jelentés; raport, dare de seamă; Memorial, kurzer Bericht. *1704:* Acton uram ezeket mondá: Megértette őexcellentiája a memorialisokat, melyből most is csak az tetszik ki, hogy elébbeni scopusokra vergáljanak [WIN I, 139]. *1718:* Mltsgs Generalis Ur(am) ő Excellentiaja elött promoveallja az en Memorialisomat hogy ez ă licentiatus njelvű ember refraenalodnék [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1722:* En már purizalom eő Ng(ana)k küldendő Memorialisomat [KJ ua.]. *1723:* kérném Atyafisagosson Kgld(e)t hogy ezen accludalt Memorialisomot az N. Varmegye előtt el olvastatni ne terheltessék [O.fenes K; JHb Mikola László Jósika Imréhez]. *1789:* Titt. Benedek Ferentz Vr(na)k jelen nem létemben éjtszakának idején házamban valo be rontása es erőszakkal valo törvénytelen bé költözése esméretesebb a Tkts Officiolatus elött, mintsem én annak hoszszas le irásával terhellyem, de az ide annec-

tált Memorialisombul is bővebben ki tettzik [Ne; DobLev. III/653. 1a Árva Szanto Drusiána foly.]. *1806:* A' Felperes a' többekhez[a] bé ád egy Memorialist sub D [Dés; DLt 250. — [a]A többi melléklethez]. — L. még WIN I, 574, 640.

2. beadvány; petiţie, memoriu; Eingabe. *1756:* Ez előtt egy nehány napokkal alázatos memorialisom mellett praesentaltam vala Excellentiatok(na)k, s Natságtoknak Sepsi Király Biro Antos István Uram petsétes attestatioját [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1a Bartok Áron foly.]. *1774:* mind a Memoriálisnak, mind a Résolutionak copiaját praesentibus accludállyuk, tessék azért kegyelmednek az Instans adversa Pársal Conintelligenter Lenni [Kőrösbánya H; Ks 75. VII. 140]. *1784:* látván a' Kováts Familia, hogy régi öss Malom hellyünkre épült Malmunkat nem turbálhattyák azt Instálják Memorialissokb(an), hogy azon Inquisitoriából Sopiáltassek a' differentia [Szováta MT; Jeremiás György és Lőrinc foly. (Mt)]. *1799:* Ide valo Civis Bán György eő kigyelme memorialissara melynél fogva azt kérte hogy az néhai Feleségétől maradott gyermekeinek rátájokba jutott 900 forint summa Sánta Urtol fel vétettetvén más Securusabb helyre elocaltassék és az hátra lévő interesnek meg fizetésére szorittassék ezen válosz adatott[a] [Mv; MvLev. — [a]Köv. a részl.]. — L. még ETF 107. 30; WIN I, 403.

3. emlékeztető jegyzék; listă; Verzeichnis. *1703:* ă Benedekfi Familiatol abalienalt külső belső bonumok(na)k Memorialissa [Ádámos KK; Pk 7].

4. feljelentés; denunţ, denunţare; Anzeige. *1754:* ő Nagysaga ellen adtanak bé bizonyos Punctumokbol állo motskos Memorialist, mellyben ő Nagyságát felette sinistre el vádolták és deferalták vala [Koronka MT; Told. 22].

mén armăsar; Hengst. *1843:* Jeles nevü kanczát okszerűnek gondolám más családba hágatni, hogy osztán nékünk is sikerűlhessen annak idejében az elegyítés, tehát őt a Cato családbol Comus nevű — gyönyöru alkotu egygyetlen egy ménnel vegyittettem [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

menasági a Menaság (Cs) tn *-i* képzős származ; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Menaság/Armăşeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Menaság: származásra utaló jelzőként; ca atribut, indicînd localitatea de origine; als auf Abstammung hinweisendes Attribut gebraucht. *1635:* Tompos Balas Minasagy alias Uy faluy Marton Mihaly Uy faluy alias Minasagy pedes pixidarius [Menaság Cs; EHA].

Szn. *1676:* Menasaghi al(ia)s Vanyolos Andras Kovacz [Kv; KovCLev. I. 101a]. *1777:* Nemzetes Menesági[a] István Ur(am) [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 1a. — [a]Többször is így!].

menazsál megjavít; a repara; ausbessern. *1857:* Egy karikás ágyat menazsáltam és festem (!) feketére 2 f [Kv; Újf. 1].

menazséria állatsereglet; menajerie; Menagerie. *1824:* Mlgos G. Bethlen Joseff Ur ... a leg ritkabb vadászok elejében-is ritkán akadott fekete farkassának Flges Urunk menageriájaba léendő ajánltatasat kérvén bátorkodunk az ő Felsége ritka állatai közé léendő fel vétettetésre ajánlani [T; TLt Közig. ir. 114].

menció említés; menţiune; Erwähnung. *1643:* az haznak versegek utan valo p(ro)prietassagokrol, az Geots Pál Uram Maradéki nem tőttek egyeb mentiot, hanem p(ro)ponaltak hogy Diuisor Uraim az Diuisioban ne cessallyanak, hanem pergallianak [Kv; SLt FG. 7]. *1742/1792:* azon Contractusban semmi mentio nem lévén két helyen lévő Határ sántzokrol, és két helyen lévő sár töltésekröl a' száz forintbol defalcáltatik huszon öt forint az Onusok subportálásokért [Albis Hsz; BLev. 39]. *1747:* az mely szőlőtskéről vagyon mentio az utrumokban Zesztrében adta Bokánya Aron Attya az Leanyanak [Homoród H; BK. Bukur Jon (50) jb és Pászk Mihály jb vall.]. *1751:* soholt, ă Contractusban mentio sints irántok [Karácsonfva MT; Told. 25]. *1762:* vagyon mentio az szőllő föld irántis azon régi Minutában [Perecsen Sz; IB IV. 76 Adr. Veres (56) ns vall.].

Szk: *~ban forgó* szóban forgó. *1788:* az irt Nagy Sziget nevezetu mentioban forgo Terrenumn(a)k tertialitassa éngemet illett [Nagyrápolt H; JHb XXXI. 34] ✱ *~t tesz. 1719:* A mi az Fejer egyet masokat illeti azok irántis tettem volt mentiót Groff Mikes Mihály Ur(am) eo kglmének, de az időnek regisége miatt resolutioja ez iránt excidált [Beszt.; Ks 83].

mencionálandó említendő; care urmează să fie menţionat; zu erwähnend. *1759:* Goros Mihály volt condivisionalis attyafia továbbrais mentionalando Néhai Nemzetes Gonos Istvánnak [Ne; DobLev. I/293. 1a].

mencionált I. *mn* említett; menţionat, amintit, pomenit; erwähnt. *1729:* Törvényben idézvén a Bátyát Mogyorosi István Pap Uramot békesseg Fejibe ugy sinkele az mentionalt jószágot [Magyarós Hsz; HSzjP]. *1737:* a mentionált I. el-fogattatvánn, illy okokra nézve, hogj az elebbeni hites Feleségét Tokus Kis-Annát hitetlenül Magjar Országon elhagjta [Dés; Jk 257a]. *1745:* Az utrumb(an) mentionalt Mócsi Sokadalomban én is jelen voltam mikor az ... katonákal az veszekedés eset [Dombó KK; Ks 5. X. 6 Drágán Todor (50) jb vall.]. *1783:* a' kerdésben mentionalt négj Possessor Urak [Kissáros KK; JHb XX/8. 6].

II. *fn* említett dolog; lucru menţionat; das Erwähnte. *1747:* hallottam az utrumban mentionaltaknak Soros híreket [A.várca Sz; Ks 27/XVII].

mencseredett csenevész, hitvány; pipernicit, degenerat; verkümmert, verkrüppelt. *1812:* Ezzel kihaladván a két Aszszonyság a Palotára a' Legénnyel, magam a Groffal és a Tisztartoval benn maradtunk; mihelyt kihaladtak a Palotára a tisztelt Aszszonyságok mindjárt kiáltani kezdették ezen motskos szokott eő nsgának gyalázására: Tőkős, Törnyős, Méntseredett Matska Samuka, földön futo Bolond [Héderfája KK; IB. Magyari Janos (19) grófi kertészlegény vall.]. *1812 k.:* innén mentek a Groffné Házában holott motskokot tettek a Groffra mondván: Samuka Mujka Tőkős, Törnyős méntseredett matska [IB].

mencseszter l. mancseszter

mendegel 1. ballag (lassan/kényelmesen megy); a merge agale/încet; langsam des Weges gehen. *1662:* a fejedelem, fő-fő grófok, generál nagy emberek a kétfelől való hadak között egy csoportban mind együtt beszélgetve mendegélvén, az kastélyhoz[a] közelítvén, a svéd seregek a vár külső kapujáig rendben állíttattak vala el [SKr 268. — [a]Liechten-

stein hercegéhez]. *1744:* Én hátulrol mendegelvén utánnok, mondgya az adgyik ... hogy ã Király birohoz mégyen [Bölön Hsz; INyR Damokos Andrásné Farkas Kata vall.]. *1761:* ugy mendegelnek vala Haza felé [Koronka MT; Told. 26]. *1762:* osztán czak haza felé mendegeltem s lantoltam a rajtam tett ütessel [Hagymásbodon MT; i.h. 48]. *1767:* megis térénk egy uton, már mi mendegelvén [Mezőkapus TA; Berz. 4. 17. K. 2]. *1775:* mendegelvén ki a mezö felé [Tarcsafva U; Pf]. *1807:* a Szekér mellett mendegelt [KLev.]. *1817:* énis a Lármájokra arra felé mendegellvén, hozzám Szalada a Szolga [Bos MT; Berz. 9. 73]. *1843:* Mi azonban mendegeltünk [Bágyon TA; KLev.].

2. menetel; a mărşălui; marschieren. *1662:* a fejedelem az urakkal, udvarával s az udvari sereggel, maga s ország zászlóival s cornétájával a középhelyt tartván, s a jobbszárnyában a székelység a dandár mellett s azok előtt a fizetett hadaknak egy része, a balszárnyában a dandárhoz közelebb a vármegyék s azok előtt ott is az fizetett hadaknak egy része lévén rendeltetve, nagy szépen a sok szép sűrü kopjás seregek mendegélnek vala [SKr 267].

3. elmúlóban/távozóban van; a trece, a se apropia de sfîrşit; sich im Fortgehen/Abgang befinden. *1662:* az idö vontatódik, telik, a tél mendegél, azonban a hadak onnan felül gyültön-gyülnek vala [SKr 138].

4. *vmire ~ átv* vmire jut, vmilyen eredményt ér el; a obţine (cu greu) un anumit rezultat; etwas erreichen. *1795:* Inkább tsak tsupa szóval való Tanitás által, mintsem a' szokott módokon lehetett volna ő vélle a' szükségesébb Tudományokban valamire mendegelni [Mv; Told. 47].

Megjegyzendő, hogy a Siralmas Krónika egyik fennmaradt XVIII. századi másolatában a fent idézett helyeken *mendegel* alak található. — Az igeképző magánhangzójának hosszúságára, ill. rövidségére von. l. a *jódógél* alatti jegyzetet.

? **mendelyes** ' *1627:* Egy Jakczintos Arani giwrw mendelies nyom Ket Araniat, Egi ortot, aestim: tt. f. 5 [Kv; RDL I. 132].

mendemonda szóbeszéd; zvon, vorbărie; Gerede. *1806:* a' Farkas Maria fassioja be nem vehető, mert ő alutt, és nem tudta, nem hallotta mik folytak az ablak alatt a' mint maga is valja hogy ex certa scientia semmit se tud, hanem pletyka hirböl mende mondából [Dés; DLt 250/1808].

mendikál ünnepi köszöntőt mond; a ţine un discurs festiv; feierlichen Spruch/Gruß sagen. *1640:* Jakab Deák Mendical [Jegenye K; GyU 50].

mendikálás ünnepi köszöntő elmondása; ţinerea unui discurs festiv; Sagen feierlichen Spruches/Grußes. *1642:* Jakab Deak ... Ezis mendicalassal el [Jegenye K; GyU 75].

mendikált ? köszöntő-mondással keresett; care a fost adunat după rostirea discursului; durch feierlichen Gruß/Spruch verdient | ? összekoldult; care a fost strîns la cerşit (de elevi); zusammengebettelt. *1629:* az fogoly Inctusok az kis oskola eleot Chyernatoni Mihallyal egyut allottak megh az megh holt Eczken Janosnak utat, es együt kertek az mendicalt penzt teolle keoz ozlasra [Kv; TJk VII/3. 143].

mendikáns, mendikás 1. kéregető; care cere de pomană; Bettler. *1595:* Az Egez úton Iöttek ő kmekhez Küldusok, Rabok, Mendjcansok, és egyeb efféle könyergök ... Attam ... d 25 [Kv; Szám. 6/XVII. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1671:* Két mendicans(na)k adtam két Forintot [UtI].

2. szolgadiák; elev sărac care, în schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat; dienstleistender Schüler, Bettelschüler | a legátus kísérője; elevul care însoţeşte studentul de la teologie reformată trimis să ţină predici la marile sărbători religioase; Begleiter des Legaten/Gelegenheitspredigers der reformierten Theologie. *1600:* Egi zegini mendicansnak valtottam ki egj szwrit az zabotol d 20 [Kv; Szám. 9/IX. 29]. *1628:* 5 Septembris. Holt meg az boldog emlékezetü Radnóthi István, bíróságában az ki mikor Kolozsvárra jött, csak szegény legény, mendiká(n)s volt [Kv; KvE 157 SB]. *1654:* egy szász mendicans Scholankban meghalvan adtam az Calandosnak sir asasert es temetesert fl — //50 [Kv; EM XLVIII, 364]. *1661:* Csinaltam egy koporsot egy mendicasnak d 50 Item egy koporsot egy száz mendicasnak d. 45 [Kv; ACJk 79b]. *1678:* az Pünkösdi Recordálok(na)k ez szerint adtam Az Pataki Deakok(na)k f 50 // — A Neutralistak(na)k f 16 // — A Varosi Deakok(na)k f 12 // — A Mendicansok(na)k f 3 [UtI]. *1799:* A Szolgáknak, vagy vgy nevezett Mendicansoknak vagy már Tehetetlen akár Idegen, akár Városi nevendék Gyermekek Segittetésekre állando fundusul testalok 300 az az Háromszáz MForintokot [Kv; KvRLt IV. 32/15 Zérczi Anna végr.]. *1870 k./1914:* Mendicans: a nagyobb legációkba, vagy segélygyüjtésre kiküldött öregebb deákok kisérőtársa, szolgája, csomaghordója [MvÉrt. 27].

Szk: *~ korától fogva* szolgadiákságától kezdve. *1783:* (Musnai Mózes) tudákosnak tartja magát, de mendicans korától fogva ismerém [RettE 422].

3. jelzői haszn-ban; în funcţie atributivă; attributiv gebraucht: *~ gyermek* szolgadiák; elev sărac care, în schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat; dienstleistender Schüler, Bettelstudent. *1599:* 19 Die Augustj Attünk a scolaba(n) egi zegeny beteg Mendicans gyermeknek segitsegül f — d 16 [Kv; Szám. 8/XVI. 37]. *1609:* 1 Nouembris egi szegeni kolosuari Me(n)dicans germeknek Farkas wchaba(n) kis Benedek fianak veotthem szabo Menyhartol egy doloma(n) Modra valo szürt hogy tanullio(n) az scholaba(n) f 1 d 55 [Kv; i.h. 12b/IV. 128]. *1621:* Az melj mendicans giermeket, az dinnie paztor artatlanúl megh vagot uolt, melj mia az laba bokaia Czontiaitis ki zette Teomeosuari Borbelj Jst(uan) fizett(un)k fl. 3 [Kv; i.h. 15b/IV. 31].

mendikus 1. szolgadiák; elev sărac care, în schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat; dienstleistender Schüler, Bettelschüler. *1621:* Az Tordaj eoreog Deakoknak recordalasert f — /.20 az mendicusoknak f — /.6 [Kv; Szám. 15b/IX. 191].

2. jelzői haszn-ban; în funcţie atributivă; attributiv gebraucht: *~ deák* 'ua.; idem' *1599:* 2 Die July Attünk egi rongios Zegeni Mendicüs deaknak egi Inget d 20 [Kv; i.h. 8/XVI. 34].

menedék 1. esés, menedékesség, lejtés; cădere (de apă); Abfall, Gefälle. *1807:* a mikép a Malmokat èpittö 3 mesterek bizonyittyák, öt köven otton a Szamos follyása menedékje nem segéjthet a négy kövekkel lisztelö malom több hasznot tészen, mint sem mikor öt köre igazitatott [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

2. lejtő; pantă; Abhang. *1801:* A kis völgy kezdödik az Éhmálnak véginél fel menö ösvénynél, és mégyen ki ... az

örökös földek lábja végiben a' Megyesre menő utonn aloll nap kelet felé az akasztófára ki rugó Táblának szomszédságában a' hegyre fel menve az Adámosi határig, 's annak menedéke szerént az Adámosi Unitaria Eccla erdeje mellet előmenő utig [Sövényfva KK; EHA].

3. nyugtatvány, elismervény; chitanță, adeverință de primire; Quittung, Bescheinigung. *1508:* Anna Azzon Ada my elewtunk myndenekrul, Az Zwky Istwannak menedekedt ezt my az my pechetewkel (!) ezt meg erewssytotwk [Kv; EM XXIX, 261 Cheh István keze írása]. *1545:* En Sombory Janos az en Atyamffijanak Sombory Mihalynak Somborbely es az dalbely rezt az ky nalam tewle zalogon aloth megbochattam azon keth zaz forinterth az kiben nalam zalogon volth kyrewl menedeketh ez en lewelemel adok pechetemel meg erewssetven 1545 eztendeoben [MNy XL, 137]. *1552:* adywk Emlekezetre az my lewelwnknek zeryben, hogy az Bezterchey wraym, az mely zaz hathwan drabantnak walo fyzetessely nekwnk tartoztanak wolna, egy hora, aznak, az masfel zaz, foryntyat vgian Bezterchen oda attak az howa meg hattwk, az harmad[a] zaz foryntyatt Jde Zent Jwanra hoztak es az thobytt az ew konyorgesekre es az ew Jambor zolgalattiokert nekyk Meg Engetthywk Kyrol Menedeket attunk az my pechetewnk allat [BesztLt 30. — [a]Így, de más, későbbi kéz helyesen betoldotta a *fél* szót]. *1573:* Balint deak, és Lakatos Georgy Azt valliak hogi az fodor Ianosnak Attiafiay Eo eleottek attanak valamy penzt celegeo Margit kezehez Menedeket veottek Margitthwl vrawal egietembe rola [Kv; TJk III/3. 147]. *1585:* Kozma Balint vallia tudom hogy parducz Beór Medwe Beor, Sisak Panczel, es fegywer Derek effelek valanak Az Azzoniomnal, egy Nehanzor kwldenek errette Azzoniomhoz, de wressen bochatottak, Mind Tarchiaj Palnak s mind Tarchay Georgnek Emberj Jówenek, es tudom hogy ozta(n) mindent ky Ada Mert Menedeket kwldenek mind ketten Azoniomnak [Kv; TJk IV/1. 526. — [a]Folyt. a fels.]. *1593:* Balasfi Ambrus vallia Zalai Gabornak volt en nallam ket ladaia, kinek eggiket az felesege eochejenek mond vala leania de en teollem mind az ket ladat el vitte, kireol menedekem vagion teolle [Kv; TJk V/1. 413]. *1625:* eo felge bizonyos szamu masa olvasztotlan fadgyu ala küldese feleol paranchyolua(n) küldeottünk Zám tarto Alvinczi Peter Deak menedeke szerent ala Lib: 125 [Kv; Szám. 16/XXVII. 5].

4. szavatos, kezes, mentség; chezaș, garant; Bürge, Garant. *1592:* Nagy Balast az menedeket Weres Palt eleo Allattya | Por Thamas az menedeknek kecheti Cyki (!) Peternek Ideot kér, mert hon ninch [UszT]. *1606:* Actor Korondi Koüacz Antal, procu(ratora) Almasj Istua(n). Jnctus Sandor Barrabas Zent leleki. Kinek menedeke Ghere (?) Matę. Actor Comprobat hogj mind az Alperes mind az menedek egy ara(n)t hatalmaskottak rajta [i.h. 20/191]. *1618:* az A(ctor) is p(ro)testal hogi keseo ne legie(n) az Menedekek elle(n) pretendalni beouebben is zollanj [Sszgy; UtI]. *1625:* Ezert kellet volt tilalmat tennem koúacz Georgi ellen, mert ennekem aniamrol marat ős öroksegem, megh kenaltam kouacz Geórgiot az örökségh ualczagaual El nem uótte Kouacz Geörgi, hanem menedekre fogot az Zek eleöt Az menedekek Mentettek kouacz Giörgeöt [UszT 37a]. *1634:* Jarai Istvanne Aszszoniom menedekre foga az Ghelencziej Birora hogy az eo kegyelme szolgaja az Birotol kertte volt az harangott hogi az marhara kösse Esztennap eo kegyelme az menedeket producalja az harangot is [Gelence Hsz; HSzjP].

Szk: *~et fog* szavatost/mentséget állít. *1642:* az Harang lancz dolgabol menedeket fog [HSzj *haranglánc* al.] ✱ *~et hozhat* mentséget állíthat/felhozhat. *1634:* en pasztora Valek az Vy falui Zabo Matenak Tima Giörgj baczj uala Tima Giörgjnek en Zanba (!) adam az Zabo Mati fóiő Johat egjet el temehettenek (!) benne engem Zabo Mati perleni kezde az za(m) adaskor az tőruenj azt itille hogj ha megh ne(m) tallalo(m) az Johot agiak mast Zabo Matinak heliebe, en Tima Giörgjöt elle hiua(n) az Johert perleni kezdem az marhat megh törueniezzem ne(m) hozhatta menedekit ha ne(m) en nekem megh ada az Johot egj forintot is ada kőlttesembe [Kászonújfalu Cs; BLt 3 Sido Mihalj (37) vall.] ✱ *~re bocsát* (bíróság) szavatos perbehívását engedélyezi. *1590:* Hallottam Biro Gergelyteol hogy Vduarbiro Vram peczietiuel hiia az olahot az kiteol az diznokot veotte mikor eotet az teorweny menedekre bocziatotta [UszT] ✱ *~re fog* szavatosként/mentségként hivatkozik vkire. *1590:* az melj féöld feléöl mynket keress Illyen Valazt tezink. my neki(n)k mas Adta, menedekre fogünk: Zombatfalvi Benedekre [i.h.]. *1609:* Az actor azt forgattia hogy az In causam attractus Zent martonon egi darab eoreogseget potentiose occupalta uolna kiert maior potentiat intental az actor, de az In causam attractus menedekre fog ualal Potio (!) Balintra de az actor procuratora Almasi Istuan deak Contendal [Csíkszereda; BLt] ✱ *~re foghat* szavatosként/mentségként hivatkozhatik vkire/megidéztethet vkit. *1591 k.:* az mely feöldet en teölle(m) el foglalth igy hatalmasül kezemből ki nem foglalhatta volna teörue(n) nelkúl Azt mondo(m) menedekre ne(m) foghat sem(m)ikeppe(n) merth eő hatalmaskodott rajtam [UszT]. *1600:* Deliberatum Az Buza hordasr⟨w⟩l menedekre ne(m) foghat, hane(m) maior potentian wagyon erette [i.h. 15/79–80] ✱ *~re fogtat* szavatosként/mentségként hivatkoztat vkire/megidéztet vkit. *1590:* Myert hogy Elejtöl fogwa Aszal elt az szek hogy mikor valamelj perest az teörweny menedekre fogtatott es megh nem tartotta az menedek, minddgiart teörwenje lett, mostis Azert vgj teczik eo kegmek hogy az A az mit keresett az Inctusokon, Raita maradttak [i.h.] ✱ *~re hív* szavatosként/mentségként perbehív/megidéztet. *1592 k.:* hítta az teórúeny Itelete zere(n)t menedekre hytt, es el ne(m) leött [i.h.] ✱ *~re vesz* szavatosként/mentségként vkire hivatkozik/vkit megidéztet. *1603:* ez feliűl megh irt Galfi Gergeli idezte Rhegeni Albertot teoruinre az adossagert de eo keczjer ueotte menedekre es Galfi Gergeli aztis megh engette [Noszoly SzD; BesztLt 15] ✱ *~ ül eléhez vkit* szavatosként előállít vkit. *1604:* En pedig Jgen mondam az olahnak hogi mohaj miklost hoza ele menedekwl de ő azt monda hogi ezt ő nem hozhattia mert az moldouaba ment [UszT 16/55 Lőrincz Janos czieherdfalvi lofw Ember vall.] ✱ *~ül fog vkire* szavatosként/mentségként hivatkozik vkire. *1591:* Megh ertette(m) az Actoroknak Az In causatusokon valo keresseteketh, kiból az J(nctuso)k foghtak volth en ram menedekyl [i.h.]. *1600:* Agyagh falui Janos keresebol vittem[a] Agyaghfalui Janos hazahoz, de magamnak semm⟨it⟩ nem. Agyaghfalui Janosra fogok menedekwl [i.h. 15/79–80. — [a]A búzaasztagot].

5. szavatosság; garanție; Haftbarkeit, Gewährschaft. *1803:* Szép dolog volna az, hogy a menedékhez tartozo Levelet, a Fel peresnek Attya, avagy magais, kezeknél tartoztatnák [Hsz; BLev. — Egy 1800-beli perfelvétel 2. lapján].

6. jogorvoslat; remedium iuridicum; remediu de drept, cale (legală) de atac; Rechtsbehelf/mittel. *1805:* hogy köz

költségre véghez viendő executioval, de minden menedékek ki rekesztésével ezen itélet törvenyes tellyesedésben vétessék végeztetik [Ne; DobLev. IV/890. 5a]. *1806:* Valaki az Esküttség ellen szoll, büntetése 1 MForint és 25 páltza, semmi ménedék nem éngedvén [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1834:* A Felperes Nms közönség ragaszkodik felvett Törvényes okaihoz, s ellent mondva az Allperesi vitatások(na)k azt jegyezteti meg, hogy a' Novi Gratiosi Mandatum, tellyességgel nem tudja a' természetét megváltoztatni, s a' mi Menedékek nem competalnak Novum elött, azok Novum mellett vagy utánn sem [Asz; Borb. I].

Szk: *törvénybeli/törvényes* ~ törvényes jogorvoslat. *1807:* a hozattando Itilet minden Törvényes menedékeknek ki rekesztésével, végső tellyesittésben vétetődni rendeltessék [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] | esztendö alatt a 860 ~ nyoltzszázhatvan Rforintokat le fizettyük és ha Ebbe hátra állok és morosusok lennénk tehát akkor eztet exequaltathassa, ki rekesztésével minden törvényes menedékek(ne)k [Kv; Somb. II]. *1830:* ezen Levélnek ereje mellet eo Kegyelmeknek akár mely Jovaikbol a legitimálando Summát ... exequàltathassa minden Törvényes menedékek ki rekesztésével [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 2a]. *1853:* Brésa Todor hatalmat engede én előttem hogy jovaibol Réz György Ur — magának a leg rövidebb uton minden Törvénybeli menedekek ki rekesztésével okozando költseg fáradsagal együt ... eleget vehessen és vétethessen [Egerszeg MT; i.h. V/1361].

7. biztosíték, oltalom; asigurare, garanţie; Gewähr, Schutz. *1556:* az Petrwit (!) Wram levele. K. Elegh Menedek [BesztLt 6 Ant. Kendj a beszt-i bíróhoz és a hites polgárokhoz]. *1560:* En thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmegey Jspan Kyralnak w felsegynēk dyrectora adom Emlekezetere Myndeneknek, hogy en w felsegye (!) poro(n)colagyabul, wewtten (!) kezzemhez Ez tyzteletes zemeltewl Zewch Lenartwl bezterczey polgartul, harom aranyas kwpat es Egy kys azywsth (!) Kanaskath kyben myndenestewl wagyon heth gyra az ywsth (!) Ez Komlody Orsolya marhaya feleben Es walamy kewes hytwa(n) lewelekel egyetembe, kiktwl en w neky Ez en lewelemeth adom Erewke walo menedekewl [Beszt.; BesztLt 27]. *1573:* Ennek byzonsagara atta(m) azzonyomnak Menedekyl az en peczetes lewelemet [Kv; JHbK XIII. 25]. *1579:* Ennek byzonsagara attuk menedekwl ez leuelett ez Jde ala megh Irt Nemes vraym Eleotth [Ördögkeresztúr K; JHbK XIV/24]. *1639:* Mely dolognak nagyobb Erőssegere adgjúk ez mi jelen ualo Inventariumunkat Gjulaj Ferencz Deakne Aszonyomnak menedekül, szokott Pecsetünkel es kezünk jrasaual megh Erösituen [Kv; RDL I. 116]. *1809:* Értésére esett a Királlyi Guberniumnak, hogy némelly más vagyonnyán kapok, és erőszakos Hazafiak a mostani Insurrectio, és azzal járo Törvény Szünés törvénytelen tetteiknek meg büntetése ellen menedeknek képzelvén olly bal hiedelemmel vagynak, hogy törvénytelen erőszakoskodásoikért a mostani törvény szünés alatt meg nem büntettethetnek [UszLt ComGub. 1558].

8. feloldozás; dezlegare (de un jurămînt); Entbindung, Freisprechung. *1655:* Bodoni Martha jelenti az szent Ecclesia elöt, hogy Küköllö Varmegyeben Egrestön volt ferynel Vajda Lukatsnal. Mivel pedig igen kemenyen tartotta, kenszeretet (!) mellöle elmenni. Azert emberseges embereknel szolgalt együtis masutis immar harom esztendötül fogva. Azolta soha meg nem kereste, noha tutta hol lakik söt az Aszszony egy nehanyszor talalta meg levele altal, kinalvan magat az melleje allasra, de az neki menedeket adot, eszt mondvan, hogy ö nem aszszonyi allatnak valo fērfiu [SzJk 78].

menedékes 1. lejtős; în pantă (lină), povîrnit; abschüssig/fallend. *1756:* a Veteményes, Virágos és Szölös kert Udvar ház felöl valo része teres lévén vagyon a Virágos és veteményes hellye, ezeken belöl menedékes lévén vagyon szölö Tökkel bé ültetve [Branyicska H; JHb LXX/2. 30]. *1761:* Vagjon egj Curialis helj menedékes öldalos heljben [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 12]. *1767:* a Kákára le Jároban menedékes jó hellyen [Dányán KK; LLt Fasc. 129] | Az ör hegybe menedékes közönséges föld [Bő MT; EHA] | a Tulsó mezöbenn menedékes hellyen [Pókakeresztúr MT; EHA] | In Zeketure din mislok, menedékes jó hellyen [Mezöpete TA; EHA]. *1815:* Az Ispán réthe jo Szénát termö helly menedekes oldalasabb vízes vad füvet termö [Somkerék SzD; Ks 77/19 Conscr. 191]. *1835:* egy kisség menedékes heljen magok taszitották le[a] [Zsibó Sz; WLt. — [a]A szekeret].

2. ereszkedő, rézsútos; înclinat; abfallend, schräg, schief. *1823–1830:* Volt a hajónak menedékes deszkafedele, melyre fel lehetett menni és leheveredve pipázni [FogE 262].

3. biztos, célravezető; sigur, inevitabil; sicher, zweckdienlich. *1804:* a Banyasz Gazdák a Banya Mivelesröl egeszszen le akarnak mondani és Bányajokat lo kö szamra s berbe akarjak miveltetni a mely Banya pusztulasra leg menedekeseb ut [Torockó; TLev. 9/36].

menedékesen ereszkedöen, rézsútosan; în pantă, pieziş; schräg abfallend. *1725:* 43 napszámosnak ki fizetesire kik az jászoly gat csinálásán dólgoztak az két tó partyát menedékesen le vágták fl. hung. 8 den. 19 [Kv; Ks 15. LIII]. *1756:* Nyilik egy Ajto a Pincze Torkában melyis jo Bojt hajtás alat lévén also része menedékessen szolgál a Pinczében [Branyicska H; JHb LXX/2. 14]. *1757:* az Aranyat fél ölnyi hoszszuságu, s meg annyi szélességü menedékesen állo válura tóltyük | gyakran meg esik, hogy a Bányákbol ki adott, s még Stompakhaz el nem hajtott Minerát a' viz lehajtya, és osztán in plano az Arany a' porond közt meg ülepedik, az illyent némellyek tsak in loco menedékesen, lábakra más fél öl hoszszuságu deszkát állítván, mossák czondra poszto fótakkal bé teritvén [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

menedékesítés jogorvoslattal élés; recurs; Ergreifen des Rechtsmittels. *1834:* megis kivánnya a' Felperes: hogy ezen menedékesittésnek helly ne adassék, hanem az Itélet elégtételbe vétetni rendeltessék [Asz; Borb. I].

menedékhely rejtekhely; loc de refugiu, adăpost; Versteck, Zuflucht. *1662:* Keserves vala nézni s hallani, hogy annyi sok kegyetlenkedö ellenségtöl minden hegyek, völgyek, erdök, kösziklák elboríttatván, azok között való lyukak, barlangok, menedék-, büvö-, rejtezöhelyek mindenütt felbujtatnának, kerestetnének | Az tisztviselök mihelyt az idö alkonyodni kezde, azonnal megindulván, azon éjszaka úgy jövének, hogy másnap Váradon ... ki hol tanálhatna magának menedékhelyet gondjok arra kezdett lenni [SKr 437, 540].

menedéklevél 1. nyugtatvány, elismervény; chitanţă, adeverinţă de primire; Quittung, Bescheinigung. *1569:* Margyt

azzony es Kerestel Balas Menedek Levelet aggyon Buday Gergelnek Myndenrewl hogy meg Elegytette Buday Gergely Margyt azzont | Buday Ghergelys Menedek Lewelet aggyon az Zaz Negyetffel foryntrol Mellyel az Jozagert Neky ada Margyt azzony [Diós K; JHbK XLV/13]. *1570:* Barath Leorincz azt vallya hogy Az Mely Menedek lewelet Zekel peterne eleh adot az Bwzas Janoset Ew Jrta azt, Regestuma feleol Zekel peternenek semyt Nem Thwd | Kolb Myklos penigh hatwan ketteo vagi hatwan harmadfel forintrol adot Palochinak Menedek lewelet [Kv; TJk III/2. 16c, 150]. *1585:* Orsolia Mezaros Miklosne Irasat Atta be kiben zeoryn meg vadnak Az marhak Akik Nalla voltanak, es ky Atta Tarchiay Palnak es tarchiay Georgnek az eo Egienleo keresekre es Bagotaj Magdalna Menedek lewelekre [Kv; TJk IV/1. 526]. *1590:* mindenekreol kezeunk irasaual es pechieteunkel megh ereositetet menedek leueleunket aggiuk neky [LLt Fasc. 155].

2. oltalom/szabad menetlevél, szabad utazást/járást biztosító levél; salvus conductus; salvconduct; Freipaß, Schutzbrief. *1817:* Böltsen tudja azt Nsgod maga is mint földes és Birtokos Ur, hogy senkinek is Szolgálo emberit, szabad, és menedék levél nélkült telyességgel bé fogadni nem szabad [Dob.; Somb. II].

menedékség szavatosság; garanţie; Gewähr, Haftbarkeit. *1592:* teórúennyel kellet volna en teóllem el venni ha igassagat remenlette volna benne, vgy kellett volna masnak Adni, Azert Azt mondo(m) hogy az eó menedeksege erötelen [UszT]. *1663:* az más két kantzátis Euictorra Udvarhellyi Horvath Andrasra fogua(n), ki kezeseket adot, hogi Boër Janostol veve(n), eotět Menedeksegre elö hozna [UszLt IX. 75. 51 fej.].

Szk: *~et fogad* szavatosságot vállal. *1567:* minden teörveny szerint valo haborgatok ellen menedekseget fogadanak az megh nevezet luka antal leany keoteletis vevenek magokra [Imecsfva Hsz; HSzjP]. *1615:* ada egy szanto földet òrök arron fiurol fiura maraduarol maraduara meg hihatatlan keppen Menedeksegetis fogada mi eleotteonk Irkon Peterne minden töruen szerint ualo haborgatok ellen [Aldoboly Hsz; BLt]. *1752:* Menedekségetis fogada Rákosi Pál aszszonyomra minden háborgatok ellen [Hatolyka Hsz; HSzjP] ✱ *~et ígér* 'ua.' *1563:* Menedekséget is igire, Janos Deak hogy minden perelkedeok ellen megh menti [Hsz; CsÁLt F. 27. I/1.]. *1604:* Fejes mihalyne az eo leaniaval egjetembe minden haborgatok ellen menedekseget igirinek [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1615:* Chya Peter uram menedekseget igire Lazar Istvan uramnak es posteritassinak, minden teorveny szerint ualo Impetitorok ellen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 67]. *1670:* Menedeksegetis igire Miklos Tamas es az Annia Mihaly Popnak minden haborgatok ellen [Martonfva Hsz; HSzjP] ✱ *~et vesz fel* 'ua.' *1621:* Menedeksegetis ueón fel mi eleöttwnk mind magara es giermekire Vegh Mihaly, hogy minden teorueny szerent valo haborgatok ellen megh menti [Meggyesfva MT; DLev. 1. II. 31].

menedéktelen lejtő nélküli, meredek; abrupt, accidentat; steil. *1786:* A' Ferriculturához főbbképpen kivántatván a' szén, mi annak procuratiojára készitésire harmadik, negyedik határra, és a' határoknak-is leg menedéktelenebb erdős helyeire kelletik mennünk, ugy hogy: a' szénnek procuratioja annyira megrontya Clitellaris lovainkat, hogy már nem győzzük magunkat lovakkal [Torockó; TLev. 9/24].

meneget 1. el-elmegy, járogat vhová; a merge des/sistematic într-un anumit loc; irgendwo herumgehen/wandeln. *1796:* mi is menegettünk oda a Marhakkal Sokszor [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Paulus Kuti (25) ns vall.].

Szk: *pálinkára ~* inni jár vhova. *1842:* Moritz Lászlo Urat Sánta Mártonni járni gyakran láttam, én is menegettem oda pálinkára [Sszgy; Bogáts 10] ✱ *pénz keresni ~.* *1756:* mint hogy szegény ember voltam menegettem eő kegyelmihez pénz keresni [F.csernáton Hsz; HSzjP Fegyverneki István (42) pp vall.].

2. meg-meglátogat vkit; a vizita deseori pe cineva; jn wiederholt besuchen. *1797:* tudom hogy Király Judit rosz természetű nem volt, mert énis menegettem hozzája [Sszgy; HSzjP Márk Sámuel (63) Senator vall.].

3. kb. előre lépdel; a înainta încet; vorwärts treten/schreiten. *1596:* ram Ieóüe Benedekfi Janos menegetni kezde zabliajaúal, ereossen zida rútola [UszT 11/53].

menekedhetik megmenekülhet/szabadulhat; a putea scăpa (de cineva/ceva); sich befreien können. *1673:* Én bizony sem magam innét nem menekedhetem, sem oda ki való dolgaimra, sem itt benn valókra gondot jól nem viselhetek [TML VI, 420 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Jó hogy Haller uram feleségestöl menekedheték [BÖn. 968]. *1809:* ha egy városi örökös, és Törsökös Gazda minden közös köteles terheket köteles vinni, s vittis, Diak Imre a ki jöveveny nem menekedhetik a köz terheknek supportalása alol [UszLt ComGub. 1715]. *1822:* Alázatoson kérem Nságodat utoljárais, cselekedje velem aszt a barátságat, hogy szép móddal menekedhessem ezen bajomtol [Hadrév TA; KCsl 5].

menekedik, menekszik megmenekül/szabadul vkitől/vmitől; a scăpa de cineva/ceva; jn/etw. loswerden. *1657:* az vajda kikísért; hogy az gyalogság volt, onnan az grádicson is alá akart kísérni; mondván: inkább ott fekszem le, mintsem megengedjem alájüvetelit; arra azt felelé: hogy bizony ő is ott fekszik, ha én ott fekszem le; nagy nehezen menekedém tőle [KemÖn. 266]. *1782:* Groff Székely Adam Vr eő Nga Praefectussa elé Véve egy Nád páltzát, és engem főben üte Vélle, én pedig à Lova Nyaka alá buván hogy inkáb menekedhessem a töb verèstöl mely miat à lo meg ijedvén fèlre szökék s énis ugy menekvém [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 57 Nyemnyis Mark (80) zs vall.]. *1816:* ha Sogor Vrnak tettzik és Válto Czédoláitol akar menekedni, az jövendői utolso fél esztendőre valo 65 forintot is felveszem [Kv; DobLev. V/993. 2a N.Sz. Szigethi György lev.]. *1843:* éppen tegnap disponáltam Pataki Ádámnak hogy szerezzen vagy 4 Tutaj fát, hellyettek, mert nem gerendának valok, már igy ezen kölcségtöl menekszem [Veresegyháza AF; i.h. V/1242].

menekül 1. megszabadul; a scăpa de ceva; frei werden/kommen. *1869:* Feri 46ban született tehát hozzá nem kerül talán el a sor s ha el is, teszi le Juliusban a papi vizsgát s mint papjelelt menekül[a] — bésorolják ugyan, de absitot adnak és ithon hagyják és ha háboru lesz viszik tábori papnak [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról. — [a]A katonaságtól].

2. veszély elől elmenekül; a se refugia, a fugi; einer Gefahr entfliehen. *1847:* a méltóságos püspök helytartó úr az isteni tiszteletre seregesen egybengyűlve lévő bucsumiak jelenlétében engemet maga elébe hívatván, felolvasta az én befogatásomat tárgyazó felsőbb rendeletet, melynek hallá-

sára én megütődve, menekülni igyekeztem [VKp 166]. *1854:* kirabolt s elpusztított falusi lakomból kiszorítva, éltem megszokott rendszeréből kizaklatva, éltem alkonyán Kolozsvárra menekültem [ÚjfE 4].

menendő I. *mn* **1.** vhová indulandó/induló; care porneşte spre ; irgendwohin abgehend. *1657:* Harmadik rendben azon útra, melyre magam is menendő valék, bocsátám Daniel Jánost és Fráter Pált cselédeinkkel, rabjainkkal és valami nyereség tarackokkal [KemÖn. 241]. *1740:* Mikor Nms Városunk tagjai közzűl valaki Lova után küld, azon Lovakat meg-fogni 's fogatni tartozik minden nap ordinarie kettzer reggel és Dellyest; extra ordinariē pedig, kivált Nms Várasunk kőzőnséges dolgára menendö atyánkfiai Lovait köz idob(en) is meg fogni 's fogatni tartozik [Dés; Jk 534b].

Szk: *háborúba ~. 1780/1797:* Én hàborubon menendő szegény Katona kinek ki menetele bizonytalan hitem szerint Testificalok [Usz; MbK X. 56].

2. vmerre tartó/vezető; care duce spre ; in irgendeine Richtung führend. *1599:* Hogy az Cinteremben az boltokra Menendeo fa gradichot le bontattűk fizetűnk az Achoknak f — d 50 [Kv; Szám. 8/XVI. 35]. *1804:* Hasonlo Modon tartoznak egy jo támaszos kertet tenni a Hinto szintöl az ut fele menendő kertig Veress Ferentz és Bogati Josef [Zágon Hsz; Szentk.].

3. vmire készülő; care este gata/pregătit să ; im Begriff sein etw. zu tun. *1614:* Janczj, Baczj Janos özvegye fia, Öttúes Bartosnal Öttues müre menendö [Kv; TJk VII/2. 204]. *1647:* Also és Felsö Komanai pap Popa Sztanczul hazas fiaval lakik egy kenyeren az is papsagra menendő [Fog.; UF I, 890]. *1703:* ugyan ked már Directorságra menendő, mindazaltal alazza meg mágát az szegeny szallason jo szivel láttyak kegyelmedett [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. *1767:* A vőmre menendő Eperjesi Ferenc és a bátyja Eperjesi József itt voltak, vígan is voltunk [RettE 206]. *1840:* Albert András uram egy felöl — más felöl Hajadon Máté Anna Házassági életre kivánván lépni Lévén Albert András Uramnak egy háza vagy is Telke ezen Telken épített ujj Háznak a' kőzőnséges uttza felöl valo részét Feleségire menendö választottya Máté Annának Jegybenn ajándékozza [Kv; Végr.].

4. vmivé/vmilyenné fejlődő; care face/produce; gedeihend, sich entwickelnd. *1702:* az Veteményes kert Kaposzta főre menendő palant szál nrö 1900 [O.brettye H; Born. XIX. 4. 9].

Szk: *jóra ~ állapotban van. 1789:* Tirnovitzai[a] Szöllő ís a mult Esztendőbe el homolitva s el rokkanva (!) lévén, igen jora menendő állapatba vagyon [JHb XXXV/65. — [a]H].

5. vmire fordítandó (összeg); (sumă) care va fi cheltuită pentru ... ; (Geld) für etw. verwendend. *1706:* (A város kőfalán) eddég elé erönk felett is munkálkodtunk, de mivel már ugjan el állottunk a mindennapi szolgálatban; alázatossan instálunk ezen is hogy segittessünk másunnét is ez munkában; és ē felett ezen epitésre ment és menendö kölcségunket meg mutogatván, annak idejében, ā ns országtol refundáltassék [Kv; KvLt I/193 Kv városa a gub-hoz].

6. *jóra ~* helyes irányban fejlődő, szép jövő elébe néző; de perspectivă, promiţător; sich in richtiger Richtung entwickelnd. *1705:* Azt is mondá[a], hogy egy jóra menendő fia, aki Enyeden contrascriba volt, az enyedi veszedelemkor ottveszett [WIN I, 376. — [a]Egy balázsfalvi pap]. *1788:* Levelemet meg ado ifju, az itt lévő olá Popának Sogora, ittis nevekedett nálla, jora menendö ifju, most censurázni ment a vladikához [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823–1830:* derék ember[a] és igen jóra menendő fiai vagynak [FogE 129. — [a]Dósa Gergely jogászprofesszor]. — L. még CsH 375.

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *esztendőre ~* első évében járó; care împlineşte în curînd vîrsta de un an; erstjährig. *1765:* Ket esztendőre menendö Téhén edgyik veres Rőd a másik szöke szőrű [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1813:* Malatzzó nagy katza Esztendőre menendő Katza [Alpestes H; Told. 18] ✱ *harmadfüre ~* harmadik évében járó; în al treilea an; drittjährig. *1736:* egy harmad Füre menendő Tehen tinot adot volna nēki érette [Szentegyed SzD; WassLt Nemai Ferenc (48) ns vall.]. *1792:* Harmad füre menendö Uszö 8 [Kályán K; JF 36 LevK 37]. *1801:* Két Bornyus Tehén, és égy harmad före menendő Tulok [M.macskás K; RLt Détsei Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy.] ✱ *három esztendőre ~* 'ua.; idem' *1765:* Egy harom esztendőre menendo Rod okör Bornyu [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1833:* Egy négy Esztendőre menendő pej, és egy három Esztendőre menendő vas szőrű csikok [Kv; Pat.] ✱ *két esztendőre ~* második évében járó; în al doilea an; zweitjährig. *1684:* 2 esztendőre menendö bialy bika nro 1 [Ebesfva; UtI]. *1768:* Két Esztendőre menendö űnő Tino [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1813:* Majorba 2 Esztendőre menendő Berbéts Nro 1 [Alpestes H; Told. 18]. *1827:* Vagyon 49 ket Esztendöre menendö kotza és Ártány [Mocs K; i. h. 39] ✱ *másodfüre ~* 'ua.; idem' *1792:* Masod füre menendö Uszö 8 Másod füre menendö Ökör Bornyu 7 [Kályán K; JF 36 LevK 37] ✱ *negyedfüre ~* negyedik évében járó; în al patrulea an; viertjährig. *1700:* Negyedfüre menendő Gyermek es Kanczá lovak nrö 2 Harmadfü Kanczá lo nrö 7 [Sárkány F; UtI]. *1765:* Egy Negyed före menendo metzetlen barna gyermek Lo Nro 1 [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1792:* Negyed füre menendö Üszö Tino no 9 [Kályán K; JF 36 LevK 37] ✱ *negyedik/négy esztendőre ~* 'ua.; idem' *1765:* Két négy esztendőre menendö Téhén [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1806:* Egy barna szőrű, négy Esztendőre menendö Kanfaru Kantza-Csiko [DLt 298 nyomt. kl]. *1839:* egy negyedik esztendőre menendő piros pej paripa, a' hátulsó bal lába fejér [DLt 1104 ua.] ✱ *ötödfüre ~* ötödik évében járó; în al cincilea an; fünftjährig. *1583:* En aztis az Veres Miklos tulkat (is) esmerte(m), de az eowe Eoteodfwre Menendeo volna Immar maskeppen is [Kv; TJk IV/1. 122]. *1825:* Egy ötöd füre menendö sötét seregés szőrű herélt Ló [DLt 918 nyomt. kl].

II. *fn tbsz. osztály alá ~k* osztozás alá eső javak; bunuri care urmează să fie împărţite; unter die Teilung fallende Güter. *1828:* a' Reformàta Eccla javai, az osztály alá menendőktöl Secernáltossanak [Cege SzD; WassLt Jk 41].

menés 1. (oda)utazás; mers, călătorie la un anumit loc; (Hin)Fahrt/Reise. *1589:* 2 Júly voltanak az Zekben Nem Lött zek Költ heyaba Menesünkre f. — d. 25 [Kv; Szám. 4/XII. 13–4]. *1619:* hogy penig Felséged magyarországi emberséges postát nem küldött, annak az oka az, hogy igen sietséggel Kassára való menése kénszerítette Felségedet arra [BTN[2] 349]. *1666:* az udvarhoz való menése Kegyelmednek penig teljességgel elmulhatatlan szükségű [TML III, 563 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1740:* Pungracz Sandornak Szebenben meneskor keczer atunk eletire 15 [Kvh; HSzjP]. *1801:* el mentek Czupor Mihály, és Rátz Andor, a'

Mlgs Groff Fö Jspány Urhoz, a' végre hogy külgyen Investigátorokot, a'kik Jnvestigallyak hogy vagyone modgya, tehettsége, a' Betsbe valo menésre Torotzkonak [Torockó; TLev. 5/6].

2. (gyakori/szokásos) járás vhová; (obiceiul de) a merge des undeva/intr-un anumit loc; häufiges/gewöhnliches Hingehen. *1646:* Mikor giermekek uoltunk s malomba mentwnk meg hattak az falubeliek az atiaink, hogi az Nirasban igen fel ne boczassuk az marhat, mert el mulik az malomba menes [Mv; MvÁLt Bereczki lev. 39. — Pál Sándor kijegyzése]. *1735:* Hogj penig Nemes Városunk s Ekklesiáink meg botránkoztatoi mások(na)k peldajára az Templomon kivűl, a Cinterem mellett reggeli Templomb(an) valo menés előtt nyak vasra tétetnek, holottis 12 orakorig azaz Delig pironkodgjanak [Dés; Jk]. *1742:* tilalmozták azon Kortsomára valo menéstől [Mv; Told. 15/23].

3. elindulás/utazás; pornire, plecare; Abgang/reise. *1585:* Az Feyedelem menesse kort vonatta(m) 4 hordo bort ky Egy altalag Echetet fyzette(m) az korczhyolasnak tölle d. 35 [Kv; Szám. 3/XXII. 78].

4. menetelés; marş; Marsch, Zug. *1662:* midőn az hadi nehézségekkel jól elhaladtak vala, az hadak is rendelt seregekben szép lassú menéssel utánok indultak vala [SKr 222]. *1705:* Beszéllette azt is, hogy Helvetiában is egy városnál éjszaka nagy zuhogások, mint seregeknek menése hallatott [WIN I, 384].

5. (vmilyen módon való) járás; umblet, modul de a umbla; Gehen (auf irgendeine Weise). *1811:* Nem lankad, söt mentöl tovább a' menése Tüzesebb, meg botlik, bátor a' lépése[a] [ÁrÉ 158. — [a]Gr. Bethlen János véleménye a ménesbe való jó lóról]. *1848:* Beszél egy kissé dunnogólag orrába beszélőleg, menésibe ingólag jár [DLt kv-i nyomt. kl].

6. (vki földjére/házára/malmára való) rámenés/támadás; năpustire/năvălire (asupra pămîntul/casa/moara cuiva); Daraufgehen/Angriff (auf js Feldstück/Haus/Mühle). *1591:* En orban ferench azt mondom Im ertem hogi az en nemes iozagomon es molnomon einek ciendedessegeben (!) mint cielekettenek, mint tw kemetek eleot nilúan ki tecik az krachion mihaly vram feleletibeol, meli molnom vagion fancikaban it vdúarheli zekben, ez peniglen nilúan vagion tw. k. hogi az malomra valo menes nagiob terhet nez egieb iozagon valo hatalmaskodasnal [UszT 13/68]. *1595:* Az hazamra meneserth feieken Jozagokon zollok, Aúagy pedigh ha toluaisagoth auagy az major potentiat Itely az teorúenj singullatim zollok hozzok [i.h. 10/99]. *1596:* Noha az A az In prima Instantia feóldre eseseert es vere hullasaerth zallasara menesęjęrth kylen kylen terheket kereset az I(nctuso)n: de most holott az erezbúl úalo ki esese uta(n) az feólden valo yteseierth Aúagy uagasaierth es az zallasara mi(n)t hazara valo meneséért fejen Jozagan zoll, Az teörúeny az nemes embere(n) valo factumerth fejen Jozagon hadgia az Alperest [i.h. 11/55]. *1600:* az battiais wgian azon napon ream ieött zidot azis eros zitokkal azt mondwa(n), keöwete(m) az kegtek zekit, az ese lelket ha kaphatom megh eölem, seött kergetet, zanom meleól el üzet, seött az zanomra menesert az nagy hatalomnak terhin wagyo(n) | Ezert hittam ez al peörest kegtek eleiben teörwenyre, hogy buzamra tulaidon hatalmawal rea menwe(n), Zinte annit arattatot es hordot el benne, walamenit akart. Kiert si iuris az en feöldemre walo meneseiert es buzanak megh aratassaert s el witeliert, à maior potencianak terhet p(ro)sequalom raita [i.h. 15/75, 15/83].

Szk: *házra való ~re keres vkit. 1600:* Megh ertettem eö kegmeknek keresetit, a hon hazra walo menesre keres engemet [i.h. 15/25].

7. (le)folyás; curgere; Ablauf/fluß (des Wassers). *1591:* Eztis vegeztek varosul eo kegmek, hogi az Jspanok az varos Iozagabol feniw fakat zalichanak ala, melliekbeol ennek vtanna oly eppwletet akarnak eo kegmek az viz zabad menesere chinaltatni, hogi az varosnak keueseb faratsagara es keoltsegere legien [Kv; TanJk I/1. 166]. *1770:* most hogy a gáttyát jol igazitatták[a], a mult heten szabados menest vett a viz magának [Királyfva KK; JHb LXVII/2. 99. — [a]Az ádámosi malomnak].

8. (folyó)meder; albie, matcă; Flußbett. *1584:* Értettek eo kgmek Az Bek Ianos vram panazzatis, hogy B(ene)dek Deak az eo Chwreós kerthi eleót Nagy teoltest chinalt a' teoltest penigh oda az varos feoldere chinalta Ahol az ot valo vizechkenek foliamnak Reghy Menesse volt [Kv; TanJk V/3. 285a]. *1590/1593:* az Christoff Vram Molnan ahol az fwzek helyreól gatolta az mostani menisre az derek Zamosth [Bálványosváralja SzD; Ks].

9. *jövés ~* jövetel, menetel; dus şi întors; Kommen und Gehen. *1710 k.:* Bécsben megengedték, hogy én fogadott szállásomon legyek minden írás, izenet, levél jövése, menése, szabados legyen [BÖn. 980–1]. *1807:* Resolutiot meg vártam, jövés, menés, és ottan valo idö töltés tészen 20 Napokot [Szu; UszLt ComGub. 1753u]

◇ **Szk:** *fegyverrel és haddal való ~* fegyveres támadás; atac înarmat; bewaffneter Angriff. *1607:* Azt penigh mindeneknek felette cziudalliuk, hogy kgmetekkel ualaki fegiuerrel es haddal ualo meneswnket ell hitette, es hogy az haza zabadsaga ellen mw inditottunk uolna es uinnénk innét nagy hadat [Lompért Sz; Törzs] ✱ *férjhez ~* măritiş; Heiraten. *1766:* A bé adott Relatorijákbol ... ki tetzen(e)k vilagoson az A Aszszony(na)k fajtalan élete egy iffijuval nem etzer, kétzer láttatott különös helyen éjjelis nappalis ölelgetödzeni akit mind Leány koráb(an) mind férjhez menése után szerzett nyilvánságoson [GörgJk 207] ✱ *hadba/hadra való ~* hadbavonulás; înrolare, plecare la oaste; Insfeld/Indenkriegziehen. *1613:* Eo felsege[a] az egez Szekelisegett sem teoruentelensegel ki regi szabadsagoknak ellene volna, semi nemeo ado fizetessel, zedessel, vedessel es zokatlan tereh viselessel ne banczia, seott az Nemesegh es Vármegienelkeol valo hadba menesre ne kenzericzie es ne ereoltesse [KJ. — [a]Báthori Gábor]. *1678:* Tegnap hozván Isten ide Rédei uramat, sokat beszélgeténk Kegyelmed állapotja is eleget forga fenn és az mint ő kegyelme beszélé, valami az Kegyelmed személyét, az hadra való menését, vagy nem menését nézi, eleget írt Kegyelmednek [TML VIII, 110 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *has(a) ~e* hasmenés; diaree; Durchfall. *1739:* az fiacskám az himlöböl ugyan ki gyogyult csak hogy az hurut, és hass nem menésse miat, forosága, és baja vagyon [M.csesztve AF; Ks 99]. *XVIII. sz. v.:* Az olyan marhának a hasa menese meg áll, a ganéja meg hül, s meg reked [UszLt X. 80] ✱ *végire ~* végére járás; rezolvare (a unui lucru); (mit einer Sache) Fertigwerden. *1669:* Az portán avval is vádoltatott ő nagysága, hogy Érsek-Ujvár alá ő nagysága is bizonyos számu hadait küldte az németnek, kinek is bizonyosan végére menésére az kaimekán császár csauzát küldte, hogy megczirkálja, az fejedelem mit csinál [TML IV, 478 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1772:* a Fatensek s Commetaneusok Relatiojok hibások voltak, a' dolog valoságával ellenkeztek, midön az én Malmomra kenték egészszen az eö Excellentiaja Malma

fogjatkozásait, vagj kedvezésből, vagj a' dolog valoságának ügjiben végire nem menéseből [Kük.; JHb LXVII/233].

ménes 1. herghelie (de remontă); Pferdeherde. *1507:* Cheh Janosnak hagyom felseurwhamat es Nagragomat touaba az menesbol Agyanak neky eg germek louath [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1546:* az menes zam zerenth harmycz negy, ha therek men, Loh, yar benne [Radnót KK; JHb XXXVIII/19]. *1594:* Ez jdei kancza vagion No 8. Volt Mén lois, de Mathai Ferencz vra(m) vjtette el az Menesbeöl [Somlyó Sz; UC 78. 7. 8–9]. *1603:* Buzas Pal nagi galambfalwj hwti wtan ezt wallia, Enekem monda Kaniadi Janos hogi Jo wolna be haitatnunk az mihalj ferencz menesit mert harmad napja hogi az Gaspar Balint buza wetesen kapalnak [UszT II/3. B. 40]. *1631:* Veseleni Boldisar vramnak hagiom az en kek paripamot, mely az en menesemben termet [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 7]. *1634:* menek az holt Marosban egy reteczykem latnia, hat ot az maros mellet jar az menes [Mv; MvLt 291. 29b]. *XVIII. sz. eleje:* Ha lehet Örög Men Lovat ne vegy ă Menesedbe | Az lovat hoszszu kötéllel urokkal kel ki fogni ă Menesbül [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1730:* Nemes Városunk Lovaibul állo Menesnek Pasztorinak pro Anno 1730 fogadtuk meg ... Derecskei Jánost és Szűcs Istvánt [Dés; Jk 395a]. *1804:* vagy Tehény Csordánkot, vagy Ménesünköt, vagy sertes Csordankot bé hajtották [F.gezés NK; Told. 30]. *1819:* aki az ökör csordába, vagy más csordába hajtya a ménesbe valo lovat, és akár hogy el károsodgyék ... a gazda kára lészen [F.rákos U; Falujk 99 Barrabás Áron pap-not. kezével].

Hn. *1326:* Meneserdei-bèrcz [Zsuk K; Csánki V, 403]. *1670:* az Mines oldal elöt az Ritben (r) [Borsa K; BHn 109]. *1714:* Az Ménes óldal alatt (k) [uo.; BHn 112]. *1753:* Az Ménos oldalan (k) [uo.; BHn 114]. *1754:* Ménes oldalon (k) [uo.; BHn 115]. *1758:* A' Nyiresen a' Ménes Réte között (sz) [M.kiskapus K; EHA]. *1810:* A' Ménes oldolon (sz) [Borsa K; BHn 122].

Sz. *1775:* (Bíró Mózesnek) Felesége volt kettő, mind a kettő rossz ménesből való volt [RettE 349].

2. ló; cal; Pferd | kanca; iapă; Stute. *1570:* Repas Myhal ezt vallya, hogy Mynekvtanna Zekel peter ely Bwdossot volt ez varosrwl Talalta volt Myrislo es Dechie keozet Monta hogy Magiar orzagbol Jeot Beh es valamy Menest veot, De Nem Talalhat 10 f(orint)ot kyt arraba adhatna [Kv; TJk III/2. 16d]. *1578:* Adak frusinazzonnak Pakochyabely es Kys Nywlasbeli Rezeket, Annak felette eot hean zaz Jwhott ... hett Menest, hett Boryws Ewneott [Kv; Thor. V/14]. *1595:* Azert azoknak mint hogy bechye volt, Az menesnek f. 22 haro(m) eórégh eókrek bechyet es az yneo tehenek bechyet tétte le, Az menes bechye en nallam volt [Szu; UszT 10/9]. *1599:* monda Kerestelj Albert zereteó Ferenczj vram en Azert ieóttem, az melj ket eókreót Adtal wala az Eggiket az farkas meg eótte; Azert egj menesem wagion azt kegk Ado(m) mind Czitkostol [i.h. 14/17 Simophi Mihalj Etedi szabad szekelj vall.]. *1627:* Az Meneseknek szamok. Feiér kek eoreg kancza vemhes Nro 5. Almas kek kancza méddw Nro 2[a] [Mezőrücs MT; BLt 1 Inv. — [a]Folyt. a fels.]. *1696:* volt 1 lovász paripaja, 2 hatas kanczaja, menesse öregh 9. aprois volt de azokat nem tud(om) mennyi [Buza SzD; LLt Fasc. 146]. *1711:* Tudom és láttam ... nagy Sereg menest és egjéb Labás marhakat ... Vesselenyi István ur(am)et Gjergjob(an) [Remete Cs; WLt J. Petred (40) pp vall.]. *1734:* örökös Jobágy Brenze Bukur ... Tinaja nr 1. Borja nr 1. Ménesse nr. 2 [Bogát NK; JHbB].

Szk: *kijáró ~* legelőre járó ló. *1682:* Lovak. paripa ló Nro 6 4-fő gyermek lo Nro 4 ... Kijaro mines Nro 31 [Vh; VhU 695] ✱ *rideg ~*. *1792:* több rideg menessétis tudom mellyeknek száma hol tiz, hol tizenkettő volt [Recsenyéd U; Pf].

ménesakol karám; stavă, herghelie; Pferch (für Hengste). *1648:* mentünk az falura, ottis az uetemenies kert es mehes kert el pustult az menes akolis mind el pustult [M.nagygorbó K; JHbK L. 12] | az Menes akoltis eppen tudom [Türe K; i.h.]. *1650:* Elsobennis az Olah Fenesi Vdüarhazat minden kerülle valo epületekkel az dna Relictanak kezibe resignalok, vgjmint az Dinnyes kertel, Bornyu kertel Menes Akollal ... az mezeon leveo Juh kosarokkal [O.fenes K; JHbK XLVIII/31]. *1679:* Ménesakol Kőrül valo gyalogh sövenye romladozott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 119]. *1760:* Veteményés, Gyömöltsös és Csürös kerték, és Ménés akoll [Hesdát TA; BLt]. *1761:* a fennebb meg mondott Ménes Akoly, és Veteményes kert [Spring AF; JHbK LVIII/1. 497]. *1783:* Vagyon Marha és Ménes akol Nro 2 [Branyicska H; JHb XXXI/28]. *1833:* Egy ménes akol fedeletlen sövény kertel van bé keritve benne 10. Sasfákra épült eresz [Katona K; Ks 73/55]. *1840:* Az ménes áklon dolgoztak[a] [Hodák MT; Born. G. XXIVb. — [a]14 jb].

Vö. a *ménesokol* cimszóval.

ménesbeli ménesből való; din herghelie; aus dem Pferch. *1756:* az el mult esztendőb(en) magának Balog Uramnak igen rosz pállot gyenge Zabja lévén aszt az Uraság ménes béli Gyermek Lovainak atta [Szakatura SzD; TKl Pap Gábor (28) jb vall.]. *1790:* a Fel kelhetömet valamik a Segesvári Szallasomon vagynak Zár alatt mindazokot hagyom Edes Testvér Etsémnek Groff Kornis Gáspárnak; Ezen kivül a Király-Halmi Istallomban lévő Barna Mag Lovamot, egy Menes béli Babos Faru pej Csikoval [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c gr. Kornis István végr.]. *1824:* A' Ménesbeli Kantzák között tizen kettő van Csikozzo [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

ménescsorda ménes; herghelie; Pferdeherde. *1573:* Marta Sonkolios Mathiasne Azt vallia hogy Az mely tehenet Ely hozot Adam Istwan az Menes chordabol ky mostan Nalla vagion lol esmery hogi Eowe [Kv; TJk III/1. 306b]. *1579:* Ertyk Azt is mynemó panazolkodassok legien Az menes paztoroknak, hogy minde(n) Rwhes lowak es kaciola lowak ot az tarchya haza(n) Iarna ky miat Az Menes chiordat ky nem haythatnak [Kv; TanJk V/3. 188b]. *1586:* 6 Martj az melj pasztorok az Menes Cziordat eorisztek, es egj nehanj barmot el loptak volt elleolleok Thanachj vegeszesebol attam az vtra nekiek f. 2 [Kv; Szám. 3/XXIV. 12]. *1645:* Ui Thordaban lako Dali Peter mint A. talalua(n) megh it az menes cziordaban egy szeoke eokret ... Deliberatum[a] [Kv; TJk VIII/4. 32. — [a]Köv. az ítélet]. *1804:* a Ménes Csordánkat három rendben hajtották bé [F.gezés NK; Told. 30]. *1847:* A ménescsorda mellé conventionálá a közönség providus Szabó Györgyöt, huszár katona Szabó Lajos kezessége mellett [Zalán Hsz; RSzF 204].

ménesféle ménesbeli; din herghelie; aus dem Pferch. *1681:* Menes fele feketi serinye farka Fako | Menes fele kek paripa | Menes fele vercse [UtI]. *1685:* Gyermek lovak Fel Irása ... Fog(a)r(a)si ménes féle Fejér suffa-Szörü, csóka

Szemü, hodos fejer orru épp [UtI]. *1689:* Iffiú Urunk Hatás Paripaj Sufla Fakó B(a)l(á)sf(a)lvi ménes féle | Hátas Paripák ... Fejér sufa fako ménes féle meczczetlen [UtI].

ménesló ló; cal; Pferd | kanca; iapă; Stute. *1551:* Itt(em) Az keth Gyermek Rezere Jwtot Myllyora Ewthwen hat, Thyz kos, hwz meddo Jwh, Itt(em) az menes lo mynd Tawaliwal egyetembe ewthwen nęg [Mezőszengyel TA; BfR 304/108. — L. MNy LVIII, 192 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozó lev.]. *1562:* Agyanak Az Monosthory haztwl ... Tyzenegy Menes Lowath, ketteynek chitkoya legen [K; KP]. *1572:* Hagya neky Tyz Menes lowat harmad negyed eoteod es hatod feweket [Fog.; SLt S. 10]. *1590:* eo nekiek ket menes louokat lopta ell Farkas Balint [UszT]. *1597:* ada egy fegywer derekat pancer wyastul, es egy eoregh Menes lowat vehmesteol [Galac BN; WLt]. *1599:* veön egy Menes lowath, az wemhetis kewanta, de Albert batia(m) nem atta [UszT 14/21 Michael Kerestely Jenlakiensis lib. vall.]. *1628:* kett Menes loua(m), alatta leven kett czikaja, Jóuendobennis vemhezeő leven, gonoszol el veszett en tőllem [SzJk 26]. *1664:* szoros Ut lévén ot egy nagy ku szikla szakadasson lattam hogy le hullottak valla azon feles mines lovakban es marhakban [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4]. *1812:* Egy Fel kupa dohottat az Menes Lovak szam(ara) 1 Rf [Nagynyulas K; IB. Hérmán János kezével].

Szk: *öreg ~. 1595:* Eoreg menes loo .9. harom vemhes benne [Gysz; LLt 84/1].

ménesokol karám; stavă, hergelie; Pferch. *1773:* a Mirigy halál előtt azon a pusztán Vig Ferencznek Ménes Okla volt [Ádámos KK; JHb XIX/15]. *1841:* mikorrá a szolgám a ménes okolhoz viszszatért, már bé rekesztettem volt a fiammal a ménest az oklába [Dés; DLt 1541. 8b Gálé Gyorgye vall.].

Vö. a *ménesakol* cimszóval.

ménesokol-hely karám; stavă; Pferch. *1822 k.:* a Vadalmas alatt lévő Ménes okol helly [Dés; EHA].

ménespajta lóistálló; grajd de cai; Pferdestall. *1639:* az eleottis ot énnékem Major házam tehén és ménes paytam vol⟨t mo⟩stan immár másuva keolteoztetok affeléket [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás szu-i várgondviselőhöz].

ménespásztor herghelegiu; Pferdehirt. *1570:* Az Menes pastoroknak semmy Iwhot Nem Engednek az Tarcia hazon Tartany [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1585:* Az Menes paztoroknak az eo zokot Berek zerent Adny kell buzat cb III Az varallia Malombol Balas Kowach Altal [Kv; Szám. 3/XXI mell.]. *1594:* Menes Paztor Bwsan Gaal h(ab)et Bo(ues) 2 Chikohoz lato Menes Paztor Nema Janos kett fiaual h(ab)et Bo ues 4 Jha 25 [Somlyócsehi Sz; UC 113/5. 60–1]. *1621:* veott Razmanj Jstua(n) Vra(m) az mines Paztorral Egi szalonnat f. 1/40 [Kv; Szám. 15b/IX. 208]. *1635:* az minapiban jarok uala az holt marosban, es monda az Menes paztor mond megh varga Peternek, hogy akar halni az loua [Mv; MvLt 291. 58a]. *1699:* Mines Pasztornak fogadtuk meg Debreczeni György és Darecskei Mihaly Atyankfiait [Dés; Jk 28a]. *1745:* két csitkó, vagy gyermek Lovakat az J Ménes Pásztornak keziben adott volt [Torda; TJkT II. 19]. — L. még RSzF 192, 238.

ménespásztorság ménespásztori hivatal; ocupația/profesiunea de herghelegiu; Amt des Pferdehirten. *1588:* Tecet hogy Vayda Balas, ha fel fogaggya hogy egy Iuhot sem tart tarchahazan tehat Aggyak Neky Az Menes Paztorsagot [Kv; TanJk I/1. 71–2]. *1738:* Fogarasi Jóseff és Iklódi Ferentz ő kglmeket, fogadtuk meg 1738dik Esztendei Ménes pásztorságra [Dés; Jk 491b].

ménesposta ? lovasposta; poșta cu cai; Reiterpost. *1788:* Menes Posta — 80 [WLt Cserei Heléna jk 16b].

ménesszabadulás méneskihajtás (a legelőre); scoaterea hergheliei (la păşune); Austreibung der Pferdeherde (auf die Weide). *1771:* Most Ménes szabadulás kor mult Esztendeje Tit Marjai Ur(am) Stranguly nevezetű Lovászsza hogy az Lovakat bé nem hajthatta, szórt el anyi teremtettét hogy írtozás volt [Dés; DLt 321. 4a G. Jenei (30) ns vall.].

ménesszín lóistálló; grajd de cai; Pferdestall. *1783:* Vagyon Marha és Ménes akol Nro 2 Ménes és Marha szinek igen nagyok fából épültek [Branyicska H; JHb XXXI/28].

ménestartás lótartás; creșterea cailor; Pferdehaltung. *XVIII. sz. eleje:* A Menes tartáshoz tágos Mezü kel mindenek felet leg ártalmassabb nekik az éjjeli retegés | Az ki azért ă Ménes tartásra adgya elméjét Mén Lovat igyekezék elsöben is Szépet nagyot Szerezni [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1774:* Ménes Tartásbol Lovak, Paripák, Kantzák el adásából mi gyült bé s ki vette kezéhez, ugy Bitang lovakbolis [Ks gub-i vk].

menésű vmilyen járású; cu un anumit fel de mers; von irgendeinem Gang. *1799:* Rajka Mihálly rétze modra kétfelé ingadazo szapara menésü [DLt nyomt. kl].

meneszt küld; a trimite; (ab)schicken. *1882 k.:* Te Ödön, azt hiszem, érted a kőbe, hogy nekem is nagy az én gyönyörüségem arra a hírre, melyet elkészitett költői beszélyed felől hozzám meneszteni elég derék voltál [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz].

menet I. *fn* menetel; mers; Gang. *1575:* Ertyk eo kegmek az vrunk eo Naga paranchiolattjat az vallato zemellyeknek feierwarra valo menety felól [Kv; TanJk V/3. 192b]. *1663:* Urunk nekem azt írja, jó reménségben van, el nem viszik. De ha elvinnék is ő nagyságát, bizony csak két nagy ember sem megyen el, mert az ország hadában egy lélek sem akar elmenni, s nem is mennek; az fizetett hadában sem maradt száz, mind eloszlott az török közé való menet miatt [TML II, 557 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

II. *hsz* **1.** útban vhová, vhová menőben; mergînd/în drum spre ; im Hingehen (irgendwohin). *XVI. sz. v.:* Az feolseo hydon alol az orzag vvtra menet [Jedd MT; EHA]. *1736:* Visszajövet, az hol menet felöltözött az páter, ott megint levetkezett és az keresztzászlóit is leeresztették [MetTr 435]. *1767:* A Sz Ersébethen tul az ország uttyán menett bal kéz felől vagyon négy nagy hold dézmás föld [Ne; DobLev. II/380. 3a]. *1845:* 31 Jan. Egy fáklia Rohiba[a] menet [Dés; KvNJ 7. — [a]SzD].

Szk: *hátra ~. 1837:* Csak otthon, hátra menet, jobb kézről a Wölgyben a Bíró Józsefé szélyében 11, tizenegy bükkfák találtattak levagdalva [Jenőfva Cs; RSzF 120].

2. menvén; mergînd (spre); gehend. *1809:* Még elébb Menet èppen a' gyümöltsös kert Mellett vagyon kisded fenyö Deszkából készült Diszno ol [Algyógy H; Ks 75. 14].

3. menés közben; în timpul mersului, pe/în drum; unterwegs, während des Gehens. *1823–1830:* A tanítványaim harmóniás búcsúzó éneket mondottak a Kollégiumban, és az ország útján, ahol a szekérbe felültem, de az úton menet nem engedtem énekelni [FogE 133].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *és/s jövet* (az úton) odafelé és visszafelé; la dus şi întors; (auf dem Weg) hin und zurück. *1843:* 'A Maroson menet 's jövet vám fizetödett, a hajon 30 xr [Born. F. IIIc] | Varga Katalint esmérem, mert én voltam véle Bécsben utaztunk menet és jövet hét hetet, és helyt Bécsben is ültünk hét hetet [VKp 104] ✱ ~ *vagy jövet* odafelé vagy visszafelé; la plecare sau la întoarcere; hin oder zurück. *1661:* Bocskai uramat menet, vagy jövet látta-e Kegyelmed ? [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1764:* ezen kisérö Legények hányon voltak meneté vagy jövetté eset általak vagy köztök a' Lödözés ? [KS táblai vk] ✱ *mind ~(s) mind (vissza)jövet/téret* mind odafelé, mind visszafelé; şi la plecare şi la întoarcere; sowohl hin als auch zurück. *1600:* Colossy Janos vallja eggyeott menteonk Bezterczere az sokadalombannis Menyhart deakkal, eggyeott terteonk megh Bezterczereol esmet de mind menet mind penigh vizza teret beteges volt Menihart deak [Kv; TJk VI/1. 389]. *1650:* azért hüsegteknek ez levelünket vévén megh irt Szava Vladika embereit az ot valo harminczadon es vamonis boczatassa bekevel mind menet s mind visza jüvet [Hurm. XV/II. 1183 II. Rákóczi György rend.]. *1653:* Erdélyi uram s Bethlen István uram igen nagy jóakarattal és becsülettel voltak hozzám mind menet, mind jövet [ETA I, 117 NSz].

Vö. a *menet-jövet* cimszóval.

menetel 1. (oda)menés; plecare, mers; (Hin)Gehen. *1656:* ha valaha el akarna menni Moldovai Tivadar hazajab(a) szabadoson elmehessen s ha megh marhasulna âvâl êngêdtettnék mêgh házájábân mênêtêli [Héderfája KK; Törzs. Szeredai Peter praed. kezével]. *1657:* az emberek igen kedvetlenek valának az pogány közé menetelhez [KemÖn. 179]. *1670:* Kegyelmed udvarhoz menetelit pedig szintén ez órában mondá postamester uram [TML V, 380 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1733:* Itilö Mestramhoz menetelkor hal 7 sustak, ajjandekban 2 kupa bor 24 penz [Kvh; HSzjP]. *1734:* az hir tetel utan negligalta Dulo Márton az lo után valo menetelt [Torda; TJkT I. 42]. *1758:* a' Tavaszszal egy alkolmatossággal történék menetelem Udvar István házához [Betlensztmiklós KK; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilla Petre (32) vall.]. *1805/1808:* Szentmarjai Juliánára tett költségeim ... egy Comediába és 2. bálba menetelre adtam rft. 1 x. 12 [RLt]. *1863:* Czeldar Màrton a' missioba menetele elött is az irodalomban ki tüntetett egyén volt [Gyalu K; RAk 80].

Szk: *erdöre ~* erdölés. *1835:* az erdöre menetelnek napjai pedig lészen szereda és szombat a holdnap utolsó napjáig [Étfva Hsz; HSzjP].

2. út, utazás; călătorie, plecare; Weg, Reise. *1591:* Az mely Keomies az feyedelemhez mene az Huztban walo Menetel feleol valo Saluus Conductussert attam neky f — d 50 [Kv; Szám. 5/X. 14]. *1619:* írtam egy levelet az franciai követ meneteli felöl, kinek pariáját ide bé nem írtam [BTN[2] 254]. *1656:* Én Lengyen országba valo menetel elöt is, Lengyen országba valo menetelkoris Bereczki racionista voltam [Kvh; HSzjP Mich. Könczei (60) ns vall.]. *1747:* Ami peniglen illeti az A. eo Kglme maga és szolgájára tött költségeit signanter Szebenben valo menetelit p(rae)tendal listája sz(eri)nt 117. forintokat [Torda; TJkT III. 183]. *1752:* A mely harom kupa bort balog Samuelnul B(iro uram) Szebenbe menetelekor vettem volt 45 de. [Kvh; HSzjP]. *1797:* forditot 2400at az harmadszeri Bétsbe menetele alkalmatosságával orvosoltatására [Cege SzD; WassLt Conscr. 560].

3. menetelés; marş; Zug, Marsch. *1657:* Istent segítségül híván, titkos és rendes menetellel éjjel megindulván, mindenütt az végek közt vivém alá az hadakat kár nélkül Filekig [KemÖn. 249].

4. *békével való ~* békés elvonulás; retragere liberă; friedlicher Abzug. *1662:* Az palatinus Árvában Lednice várát megszállván elfoglalta volna, a benne valóknak minden javakkal békével való menetelt engedvén [SKr 237].

5. hadak elindulása, hadba indulás; pornirea oştirii (la luptă/spre cîmpul de luptă); Insfeldrücken. *1657:* Egri Istvánnal az fejedelem expediála egy derék csatát kétezer magyarral, ezer törökkel, ezer lovas némettel, kikkel én is elkéredzém midön azért már jól haladtunk volna, azonban utánunk érkezik más ordinantia, hogy visszatérnénk, mert az ellenségnek hírivel esett volna menetelünk [KemÖn. 75]. *1677:* Irja Kegyelmed, édes Komám uram, urunk ö nagysága búsulással érzi a hadak menetelét az conjunctióra [TML VII, 513 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *háborúba/hadakozásra való ~* hadba indulás; plecare la luptă; Insfeldrücken. *1780/1797:* a Mobile bonumokbol is ha mi részem nékem obveniálhotna Kedves Testvér Öcsém Rosnyai Joseff Urom eö kegyelmének adom által nem külemben egyéb minden jovaimotis mellyeket mostoni hadakozásra valo menetelemmel eö Kegyelme Kezinél és gondviselése alatt hagyom, adom által [Vargyas U; MbK X. 56]. *1806:* Királji szolgálatban azaz háboruban valo menetelre ki vettetvén, ottan szükség nem lévén rája visza botsáttatott [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✱ *táborba való ~* 'ua.; idem' *1683:* Táborba(n) Való menetelem nem bátorságos, az következendö nagyob rajtam eshetö gonosznak el távaztatásáért [Borb. II].

7. támadás; atac; Angriff. *1619:* elindult az lengyel generalis az kozákokra, de azmég ez odajutott, addig az tatár nagy rablást tött Lengyelországban, és így oztán az lengyel generalis is hátrahadta az kozákokra való menetelt [BTN[2] 262–3]. *1662:* a népet eddig is nehezen tartóztathatták volna a rájok való meneteltöl, s bizonyára ha egy lábig levágattatnak is, magok lesznek magok veszedelmek okai [SKr 684].

8. *(tilalmas) erdöre ~* hatalmaskodó erdölés; tăierea şi căratul copacilor (într-o opritură); gewalttätige/machthaberische Holzung. *1735/1826:* Két Szekereknek az Ecclesia Erdejere menetele felól hir jövén bé Hoszszuaszora[a] ... insurgáltanak ezen Ecclesia Tagjai, 's ugy mentek ki az Erdöre, és az Ecclesia Jussának defensioja végett bántak ugy a' szekerekkel, a' mint bántak ? [SzentkZs Lodormányi dézma 58. — [a]KK]. *1763:* Ezen tilalmas Erdöre való menetelnek oka volt Leopold Jóseff Uram a' ki a klákásokkal hordatta a' fát onnan [Zágon Hsz; Szentk. Gabr. Vajna (25) pp vall.].

9. kb. behatolás, (föld)foglalás; luare în posesie (în mod fraudulos); (Feld)Besitzergreifung. *1723:* Ezen földben lévén controversia ... ki járván Dersi betsületes emberek ...

edgj sonfa páltzával (: mellyis hatodfél arasz :) engede Fantsali Jstván ur(am) az maga földeben fellyeb valo hatart azon paltza ~ hatod fel araszszal valo menetelt (így!) [Derzs U; KaLt Apor István ir.].

10. (helyszínre való) kiszállás; deplasare (la faţa locului); Besichtigung (an Ort und Stelle). *1666:* mi az toáb valo menetellel senki határát el ne(m) veszszűk, hanem had oculállyuk mindenik hellyet, oculalván lassuk hová mutathatna helyesben az határ járt levél [Thor. III/6 országos komisszió jel.]. *1677:* az hová pedig ugyan tellyességgel nem volna bátorságos a' menetel, ugymint Iktatás és más oly Causokban az Executorok a' falusi Birákat hivassák-fel s' azok által procedállyanak az Executioban [AC 198]. *1771:* Continuálván továbrais menetelünket egészszen a Királyfalvi Malmáig eö Nga Párjának tapasztaltuk, hogy azon Malom okozta a felsőnek veszedelmit [Kük.; JHb LXVII/27–8].

11. kb. (munkahelyen való) megjelenés, munkahely elfoglalása; prezentarea la locul de muncă, ocuparea postului; Erscheinen am Arbeitsplatz. *1656:* A partialis ne(m) engedi Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B. Varallyara valo menetelet[a] [SzJk 80. — [a]Köv. az indoklás]. *1751:* attaé tuttára Mlgs Urának mint Sellér a' Ház helyre valö menetelét, mind pedig el menetelét és a' Tűzhely pénzt exigállyae vagj nem és kiktől ... ? [Told. 29].

Szk: *bányászságra való ~* a bányász-foglalkozás elkezdése; practicarea mineritului; Beginn/Anfang der Bergarbeit. *1823–1830:* Sokáig együtt nem lakhattunk, a bányászságra való menetel is félbeszakadt [FogE 107].

12. elköltözés; mutare, schimbare de domiciliu; Verzug. *1787:* Nem tsak pedig az idegen országokra, és hellységekre de még tsak Szomszéd Falukra, és edgyik Házi Nrus alol más alá valo meneteltis valameddig az el menni szándékozó Földes Urának Dimissionalisaval és Proc. Szolgabiro Tisztyeinek Levelével nem legitimallya magát, tartozik szoros számádás alatt a' Falus Biro tellyes igyekezettel, és szorgalmatossággal meg gátolni [Torockó; TLev. 3/2. 3b–4].

13. *vkihez való ~* férjhezmenetel; măritiş, măritat; Heiraten. *1702:* Én Kááli Kata nemes személy, adom ez Testimonialis Levelemet ... mint hogy alázatos Instantiamot a' betsületes és Tiszteletes Praedikátorok meg hallottak, és Bőgőzi Péter uramhoz valo menetelemet a' Sz: házasságra meg engedték ... minden jussomot azon ház és hely kereseti iránt letészem magam és maradékim képekben [Mv; MMatr. 280]. *1736:* De minekelőtte az kézfogásra kivitték volna az leányt, úgy akkor is mikor kérették, megkérdette az apja s az anyja, hogy vagyon-e kedve ahoz az legényhez való menetelre az leányoknak [MetTr 376]. *1826:* az Alperes Őzvegy a Néhai Férjéhez lett menetele után 14 esztendőkig maga hordozta a Ház terhit [Ne; DobLev. V/1114. 16a].

14. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ (és/s) jövetel* odamenés és visszajövés; plecarea şi întoarcerea; Hingehen und Zurückkommen. *1619:* Markó vajda uram ... láthatta menetelemet, jövetelemet, vendégségemet [BTN[2] 196]. *1820:* mostan is a Lycaeum Számára Kolosvárra meszet hordunk de a menetel és jövetel mindenkor fel tudatik [Bács K; KmULev. 2]. *1843:* Jelenleg az írt helységek lakosai mennyi taxát fizetnek, hová, mi szolgálatot tésznek, a szolgálatért mit fizet a kamara nékiek ? És a menetel s jövetel a szolgálatjokba belétudódik-é ? [VKp 130] ✱ *jövetre- ~re* odamenésre és visszajövésre; pentru dus şi întors; für das Hingehen und Zurückkommen. *1735:* Mikor Bíro Uram Brasoban a Gyenerallis ö Exc-hoz Csűrkekel be ment ö keg(yelme) s Csuk tojassal, attunk az utra jövetre menetelre kenyeret pecsenyet bort, Den. 30 [Kvh; HSzjP].

15. *jég ~e* jégzajlás; pornirea sloiurilor de gheaţă; Eisgang/treiben. *1795:* ez folyo Esztenöben lett Jégnek menetelekor az egészsz Dombo és Adámos bámulással szemlélte a Jégnek aszerint lett tojulását s menetelét [Ádámos KK; JHb XIX/49].

16. *átv* lefolyás; mers, curs; Ablauf. *1833:* Méltoságos Abrohám Falvi Ugron István Urhaz Nemes Torda Vármegye Nagy erdemű Fő Ispannyáhaz, Ő Ngáhaz Nagy Kegyességű Jo Pártf.Urakhaz alázatas Könyörgő Levele a Tordai Kenyér Sűtőné Társoságnak a' Piatzi Kenyér árulás nem fontal hanem tsak az eddigi régi mod szerént menetele iránt [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

◇ **Szk:** *gonosz végre ~* rossz végre jutás; îndreptare spre un sfîrşit rău/nedorit; Geraten an ein böses Ende. *1653:* Az puzta hazba(n) valo gonoz vegre menětelemetis tagadom [SzJk 7] ✱ *tökéletességre való ~* bekövetkezés; producere; Eintritt. *1837:* Mennyiből állott azon le kaszált vetés, és annak az érése tökéletességre valo menetelével a szeme mennyi s mit ért volna ? [Ne; DobLev. V/1167] ✱ *végbe ~* megtörténés; întîmplare; Geschehen. *1669:* (Zólyomi Miklós) azt izente, soha ő ott létében más dolognak végben menetelit bizony nem engedi [TML IV, 509 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz] ✱ *végére való ~* végére jutás; rezolvarea problemei; Fertigwerden mit einer Sache. *1670:* panaszunkra egy kapuczi agáját küldette ő nagysága, az ki minden dolgoknak eligazitására s végére való menetelire küldetett [TML V, 96–7 Bojér Sigmond Teleki Mihályhoz].

menetelű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *szabad ~* szabad költözködési jogú; care au dreptul de a-şi schimba domiciliul; mit dem Recht freien Umzugs. *1796:* a' Torotzkaiak a' Jobbágyság alól felszabaditattak, és szabad menetelü emberekké tétettek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 94 tábl.].

menet-jövet (az úton) odafelé és visszafelé; şi la plecare şi la întoarcere; (auf dem Weg) hin und zurück. *1582:* Indultanak Byro vramek feierwarra Attam az Gazdanak mynd menett Jeowett valo Gazdasagaertt f. — d. 18 [Kv; Szám. 3/VIII. 29, 32]. *1736:* Az ifiu legény elindult, mindenütt szállást szereztetett, oda bort, vágó-marhát, szénát, zabot, egy szóval mindent szállíttatott, hogy bővön megérjék vele, mert menet jövet mindenkor vígan voltak [MetTr 378].

Vö. a *menet* II. 4 alatti szk-okkal.

menetrend útiterv; proiect de călătorie; Reiseplan. *1867:* A félbe szakadt vizsgálat megindul Bikalra érkezend Mart. 4kén. Ha azonban a körűlmények a menetrend megváltoztatását igénylik, a változás a szomszéd egyháznak tudtára fog adatni [M.bikal K; RAk 162 esp. kl].

menettetik küldetik; a fi trimis (undeva); (ab)geschickt werden. *1881:* Innen úgy menettettem haza, hogy ha látsz vala, te sem adsz a fejemért egy pipa dohányt. Az agyvelőmnek esett valamicske baja [PLev. 90 Petelei István Jakab Ödönhöz].

ménló 1. csődör; armăsar; Hengst. *1570:* Antal kenez, onyeh, Kozte, Ztan, Groza, Gywrgh, Sythnekyek pap Lazlo Jobagy, hytek zerent vallyak, hogy lattanak egy hythwan

Zurke Zabasw Men lowat hogy az eo hatarokon Bwdosot az Menes Lowak kězet [Kv; TJk III/2. 111]. *1594:* Ratio Equorum Volt Mén lois, de Mathai Ferencz vra(m) vjtette el az Menesbeöl [Somlyó Sz; UC 78/7. 13–4]. *1667:* Török István mondja, hogy az ménesben mén lú kellene [TML IV, 94 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1700:* Sarkanyban levő Menes Men Lo vagyon kettő [Sárkány F; UtI]. *XVIII. sz. eleje:* Szep ugyan Paripanak ă Szürke lö de Mén lonak nem jó, mert ă Szürkébül lész à Fejér [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1718:* emez régib ménj Lo de semmi járása [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1731:* kézen kell hágatni eőket, ugy más mén lovakkalis, az kikkel kézen szokta(na)k hágatni az drágább menlovakkal, az közönséges menlovakat penig szabadon bocsátván bé az többi ménes közzé [JF lovászmesteri ut.]. *1754:* A' ma paraszt Director discretiob(an) tőllem praetendál egy szép Mén Lovat, de adok lofaszt a' Seggibe [TGsz 9].

Szk: *barnapej ~. 1768:* Vidám nevezetű barna pej Ménló Nro 1 [DobLev. II/390. 11b]. *1820/1821:* betsülték A Hajnal nevü barna pej menlovat Rf 100 [Szászvessződ NK; Told. 19] ✱ *csézás ~* csézához való csődör. *1767:* két Szép Csézás Mén Lovat, Fekete szőrűeket negyvenégj vagj Negyven két Aranyon el adott [Kóród KK; Ks 19/I. 8] ✱ *fakó ~. 1677:* Eőrőg Fako mén lo no 1 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1678:* Őrőg fako Meny lõ nro 2 [Fog.; UtI] ✱ *fejér ~. 1656:* Vagyo(n) egy őreg Fejer menlo kőrme szorulonak mongyak festett az farka [Doboka; Mk Inv. 7]. *1686:* Egj vén Tiszta fejér kehes béna rosz menlo [UtI] ✱ *fekete ~. 1632:* Egj nagj eőregh fekete Men loo N 1 [UC 14/38. Porumbáki urb. 186]. *1747:* Az Lovak Istállojais köböl valo 2 Ezekb(en) Tanáltatnak Fekete Ménlo 2 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✱ *hatodfű ~. 1756:* adott egy fekete hatod fü Mén lovat [Gernyeszeg MT; TSb 21] ✱ *hetedfű ~. 1656:* Hetedfü Pey uad men lo Nro 1 [Doboka; Mk Inv. 8] ✱ *öreg ~. 1638:* Vagion Eőregh men loo no. 2 [UF I, 668]. *1642:* Eöregh men loh nro. 1 [i.h. 819]. *1682:* Eőreg men Lo nr 2 [Fog.; UtI]. *1683:* percipialtam Eőrög mén lovat nõ 2 [Fog.; UtI] ✱ *pej ~. 1656:* Hetedfü Pey uad men lo Nro 1 [Doboka; Mk Inv. 8]. *1820:* Nagy Hágo Pej Ménlo 1 [Born. F. Ig] ✱ *spanyol ~. 1756:* Egy Sárga Szeg mettzett szép Gyermek lovat tserében adott egy Spanyol barna pej Ménloért [Gernyeszeg MT; TSb 21] ✱ *szarvasszőrű ~. 1768:* Szarvas szőrü Ménló Nro 1 [DobLev. II/390. 11b] ✱ *szeg ~. 1820:* Szeg Menlo Nagy Csézás 2 [Born. F. Ig] ✱ *szürke ~. XVIII. sz. eleje:* ă Szürke Mén ló utollyára csordává csinallya a Ménest [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1768:* Kakas nevezetű szürke Ménló Nro 1 [DobLev. II/390. 11b] ✱ *török ~. 1546:* az menes zam zerenth harmycz negy, ha therek men, Loh, yar benne [Radnót KK; JHb XXXVIII/19]. *1678:* Orőg Pej Tőrők Meny lo nro 1 [Fog.; UtI]. *1761:* Piross Pej fekete farku Serennyű egy marjásnyi Csillag a Homlokán Tőrők Men Lotol valo bellyeges őrőg kancza [Branyicska H; JHb XXXV/39. 14].

2. *tréf* (férfire von.) csődör; (referitor la bărbați) mascul, bărbat viril; (einen Mann betreffend) Hengst. *1670:* Hunyad vármegyének hires bikájának, az berbécsek apjának, az kanczák derék ménlovának [TML V, 33 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

ménló-bőr piele de armăsar; Hengstfell. *1648:* A kapu felet vagyon egy negy agason allo sendelies tornaczos nyari fel haz ... Vagyon benne ... egy tarka menlo beör [Porumbák F; UF I, 879–80].

ménló-csikó csődörcsikó; mînz; Hengstfohlen. *1811:* Ekkor a' Paripák a' ménló Csitkókhoz Adatnak, 's a' Kantzák Ménesbe annyokhoz [ÁrÉ 147]. *1812:* Egy gyanus Ember a' kiröl már meg határoztatott vólt, hogy itten[a] fogságban tétetödgyék, hanem azonba 2 kantzát, egy Esztendös Ménló tsikót, 's egy Bánátusi szekeretskét német hámokkal maga után hagyván el szökött [DLt 383 nyomt. kl. — [a]Nszben]. *1820:* Ménlo Csitko 6 azok közül egy fakko, egy sárga, egy világos pej három Sötét pej [Born. F. Ig].

Szk: *barna ~. 1833:* Oláh Fenesi Bárdos Màrton[a] 1 barna Ménlo Csikot Rf. 40 [Torda; TVLt Közig. ir. 1506. — [a]Adott el] ✱ *fekete babos szőrű ~. 1807:* Egy 5 Esztendös, fejér elejü, feketés foltos hátul, fekete babos szörü, mén Ló Csikó [DLt 856 nyomt. kl] ✱ *négy esztendőre menő ~. 1844:* Négy Eszt(endőre) menö ménló Csitko [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sándor jk 13].

mennél I. *hsz* kf-ú mn, számn v. hsz mellett; urmat de un adjectiv, numeral sau adverb la gradul comparativ; neben einem Adjektiv, Numerale od. Adverb in der Mittelstufe: minél, a lehető leg-; cît mai; je, möglichst. *1592/1593:* (A kisszamosi porondszigeten olyan) víz folias vala Rigen, hogj az mikor Mennel Nagiob volt az víz, mind Azon folt el, Apalykor az viz feleól fol't mellette [Szentmargita SzD; Ks]. *1623:* Keouet ez telen hordasson menel teöbet hordatthatt hogy tauazra juttuan arra ne legyen gongia [UF I, 120]. *1676:* adtam Turzaihoz mennel szeb veres dufla hintó vankosrá aur. 8 [UtI]. *1704:* csak mennöl kevesebb kölcseggel es ceremoniaual akarván igazittani azert haza kisirven a Ladat ketelenitettunk meghis költeni Borra //69 [Kv; ACJk 89]. *1714:* (A jb-ot) ugj ütöttěk volt egj Buzdugányal az mennél nagjob tüzes üszegett kaphattak, azzal verték [Berekszó H; Szer. Kanisa Mihály (40) jb vall.]. *1793:* még a télen a Groffné nékem valami ültetni valo Puszpángott igért a mennyi kivántatik a Puszpángott küldgye el mennél többett lehett [Kraszna Sz; IB. Vay Ábrahám lev.]. *1810:* bé szegezvén a koporsot fekete bakatsin boritékot mennél szélesebb(en) és hoszszabb(an) tegyenek a koporsomra [Héderfája KK; IB].

Szk: *~ elébb. 1642:* mennel eleb lehetet el kezdette az vettetest, de hogy sok volt kesen vegezhettwk el [Körösfő K; GyU 72] ✱ *~ felesebben. 1690:* az General az maga resziról kivántato Patenseket, az szerint az mint pecsetelve ide ki küldötte, mennel felesebben keszittessen és külgye ki azon Ország gyűlésere [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.] ✱ *~ hamarabb/hamarébb. 1572:* Eo k. varoswl Ig vegeztek rola, hogi Mennel hamarab lehet eo Naghoz Ala Mennjenek Tyztesseges Ajandekal [Kv; TanJk V/3. 65b]. *1579:* Ebe penigh Ideot ne halazzon eo .k. hane(m) Menne hamareb lehet legienek erthe [Kv; i.h. 203b]. *1620:* eö Kglmekteöl az Zentelkj Ispotalj Mesteris el bucziuzva(n) valaztottak Lakatos Geőrgj Vramat, hasonlokeppen eő kglmetis Zamveweo vraim mennel hamareb Jntroducalliak [Kv; i.h. II/1. 292]. *1671:* Mivel a Gyilkosság ez hazában igen el-áradott, azért valaki a'hol cselekszi azon hellynek Tiszteitöl fogattassék-meg de facto, és mind a' törvény végeig fogságban légyen, ki-is a' fogságot ha neheztelli igazittassa dolgát mennél hamaréb [CC 53] ✱ *~ jobban. 1572:* Meg Ertettek eo k. Az espotal Jozaga felewl Mynemw valassal leot az feiedelemtwl Byro vra(m) zollianak eo k. Teorwen twdo Emberekkel Es fogadianak p(ro)curatortis Es Mennel Joban twgiak vgi forgassak annak dolgat [Kv; TanJk V/3. 66b]. *1575:* keoneregyen az feyedelemnek Mennel lobban

eo k. Netalan az 1500 ftba(n) Meg Engeztelhetyk az feyedelmet [Kv; i.h. 111b] ✱ *~ jobb móddal. 1589:* Azert Biro vram eó Kgme Munkalkoggiek Ala Vrűnkhoz Kerie keonyeoréógyeon Mennęl iob moddal tudgia eő kgme hogy Vrűnk ez dologgal ne terhellye a' zegheny keósseget [Kv; TanJk I/1. 105].

II. ksz-szerűen; cu rol de conjuncţie: als eine Art Konjunktion: *~ ... annál* minél annál; cu cît cu atît; je desto. *1575:* Mykor granalz, tahat ... akoris chak adig, Meeg harom paternostert el Mondaz, adig allion az twzben, oztan Mingiarast el kezgied Isten akarattiabol az granalast, Igy Jo lezen, de ha Mennel kesebben Jartatod, annal Inkab karosb [Nsz; MKsz 1896. 367]. *1617:* mennel haznosban es nagiub igassagal zolgalunk eo hat(a)lma(ssá)ganak, annal nagiub idegenseget tapaztalunk magunkhoz [KJ]. *1656:* mennél többet írok én neked, annál nyughatatlanabb az te elméd [TML I, 33 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1722:* Paripáknak a közép szerűek leg alkalmatossabbak, Szekérben pedig mennél nagjabb, annál erőssebb [GyK. Wesselényi István ut.].

menő I. *mn* **1.** vhova tartó/utazó; care merge/se duce la ...; irgendwohin gehend/fahrend. *1657:* Megadá, édes Öcsém uram, az Tatárországban menő posta az Kegyelmed nekem küldött levelét [TML I, 90 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1683:* Taborban menő Koczisok és Fellaitárok Fizetésekrűl valo Registrum [UtI]. *1749:* ezen Nyomoru kitsin Szék mind Brassoba menő, és tőbbire onnan ki masirozo; Nem külőnben gyakorta Csikbol ki, és be menő Militiaknak az tőb Nms Székek felett aggraváltatva vagyon mindenkor [ApLt 5 miklósvárszéki assz-ok iratából]. *1791:* Kolosvárra Borsoval Ménő lo hátos Embernek 30 xr [H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1817:* a Kolosvárra menö emberek közzül edgyik el betegedet [Hídalmás K; TSb 11]. *1830:* Két Kolosvára menö Székérért az Somkereki Hajoval valo áltol menetelért fizettem [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

Szk: *vhová/vki látogatására ~ szándék. 1668:* úgy hiszem, ha Váradra menő szándéka volt, most végben vihette [TML IV, 346 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1763:* mihellyen ollyas szán vagy szekér utacska lészen, hogy kevesebb roncsolodással utazhat Ngtok látogatására menő szándékat le nem tette [M.szentpál K; TL. Cseh Benjámin lev.].

2. elhaladó, vhova tartó; care trece ; vorbeigehend/fahrend, auf etw. zuhaltend/fahrend/gehend. *1843:* hármon az Ország utyára menvén egy ott menő fazakos Szeker(r)ől ... leszedtek valami Fazakokat [Bágyon TA; TLev. Tőrők István (26) vall.].

Szk: *jövő és ~. 1831:* F.Sukon keresztűl szüntelen jövő és menő Katonáknak Statiojok nem egyebűve, hanem tsupán ide F.Sukra assignaltatik [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *jövő vagy ~. 1781:* ha a' Strásák mezei vagy kohó verőbéli munkáról jövő vagy arra menő Gazda embert tanálnak s ismérik hogy nem rosz ember az illyeneket lámpás nélkűl el botsáthattyák [Torockó; TLev. 2/5].

3. *hadba ~* hadba vonuló; care merge la luptă; ins Feld ziehend. *1653:* Die 12 may[a] valami hadba menő székely, Szabó Sebestyén öcsémet megvágá [ETA I, 150 NSz. — [a]1645-ben].

4. (vkinek) vhová vivő (útja); (drumul cuiva) spre undeva; (js) irgendwohin führender (Weg). *1646:* Papoknak valo fizetes Die 28 May Veres Marti Vramnak az Gyülesben meneö uttyara attunk fl. 32 [Mv; AAll. 6]. *1724:* Takats Pál Szász Jánost már Szállására menő uttyában p(ro)sequalvan, es élis érvén a' Lotsadékba le nyomta [Kv; TJk XV/4. 105]. *1731:* Brassoban menő utamban láttam ö kgylket de nem cziffran, hanem csak rása kőntősben [Mv; Berz. 13. III/15]. *1758:* Hogy úgy esett dolgom, köszönöm a Kabos-háznak. Vettem is észre, mert midőn másodszor ott voltam, odajöve Kabos Sándor a Szilágyba menő útjának színével s ott hála [RettE 74–5].

Szk: *~ és/s jövő útja* menet és jövet. *1751:* Midőn Mlgs Nagy Berivoj Bóér István Ur Kolosvárra menő, s jövő utyát continuálva, Fell őri ket Jobbágy inassi el szőkvén: incaptivaltatta(na)k, és Tőmleczben tétettenek de a' Mlgs emlitett Ur a' Tőmleczből kibotsátatta [BetLt 7]. *1820:* amidőn hajtanakis bor után Megyünk, de a menö és jövő utunk mindenkor árendás uri szolgálatban fel tudatott [Bács K; KmULev. 2] ✱ *~ útjában* menet. *1614:* Balassi uramnak hagyá az pasa, hogy útiköltségére kétszáz tallért adjanak, de azt sem adák meg, hanem csak cédulát adának neki, hogy menő útában Szophiában és Philippében az eningektől vegye fel [BTN[2] 78]. *1753:* akkor az Ur Embereit egyetis nem fogtak meg hanem kesen az utan hogj meg az föld vegíről el jöttek menő Utyakb(an) itt az Porgolát kapun fejul [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1820:* menö uttyokba is a Dögöz patakábol ivutt a két ökör [F.rákos U; EHA] ✱ *hazafelé ~ útjában. 1750:* Körős Bányáról Nedea alkolmatosságával haza felé menő Uttyokban kik támatták meg, és Verték Haller János Vr eö Exllja Jobbágyit?[a] [Ks 101 vk. — [a]Név szerint fels.] ✱ *vízre ~ útjában. 1799:* meg verte a' Szegény Feleségemet is, kit vízre menő uttyában kapatt, és agyba, főbe verte, Melyre valojat le hasogatta [Berz. 4. 31. N. 27].

5. vhová vezető; care duce spre ; irgendwohin führend. *1593:* az mj mostoha atthiank es edes aniank wet volt egy hazat kinek eggik feleöl walo vicinúsa az Sarlaj Demeter haza es eöreöksege mas felöl penig az Birthalan Janos kertj es eöreoksege, harmad feleöl az war fele meneö vt [Szu; UszT 9/43]. *1602:* Noha ennek eleotte az Júhnak ez hataron valo lete tilalmas volt, mostan az Thordara meneó derek orzagh vthya, es az Georgyfalwy vt keozeott legyen zabad Jarasok [Kv; TanJk I/1. 412]. *1605:* Akkor vetes ideje(n) ne(m) jártúk az Palfalui Istua(n) feoldere meneó Vtat, hane(m) niomasba zabad volth [UszT 19/42 Paulus Balassi de Hoggia (25) lib. vall.]. *1639:* az gheóczre meneó Es cziazari fele meneő ket Ut keőzeót valo domb az hul régen pincek voltak fwveleó heli [Cege SzD; WassLt]. *1724:* az Bányára menö ösvenyen fellyül lévö zöld buzát, kalongyába rakván, oszszák négj felé egyenlő képpen [Asz; Borb. I]. *1764:* hallottam hogy az utrízált Exponens urn(a)k utrizált erdeje az Mikloslakara es Tsesztvere menő óreg utig extendalodnek [Szászújfalu AF; JHb XXVIII/64]. *1777:* Tudgyaé áz Tanu nyílván és bizonyoson, hogj ezen Nagj Bunyrol Illondára menő Ország Ut ez előtt nem régen fogattatott fel ? [Körtvélyes SzD; TL vk]. *1789:* Ezen egész Etédi Processusban az egyik Faluból a másikba menő utak és Hidak alkalmatos és járható állapotban vagynak [UszLt XIII. 97].

Hn. *1571:* Thofalwara meneo wthon felyewl [Mv; BálLt 78]. *1577:* az buzaba(n) meneö derek vtt mellet [Gyeke K]. *1615:* az Varasban meneó Vton felliwl (sz) [Mv; MvRLt]. *1675:* falunak határán levő Puszta Vár felé menő uton [M.léta TA]. *1685:* A Palota megett az Cseh felé menő ország uttyán alol (sz) [M.köblös SzD]. *1693:* az Czicz hegje fele menő közönséges ország uttya mellett [Dés]. *1711:* az

Savanyu vízre ménő ut [Kéménd H; JHb XXXIII/2]. *1739:* Az Ujfalura menö utan belöl (sz) [Ne]. *1740:* A' Kisájra menő út mellett [Szamosfva K]. *1741:* a Nagj Erdöre menö Sikátor [Backamadaras MT]. *1745:* Az Apahidi Gázlóról Enyed felé menö uton fellyül (sz) [Apahida AF]. *1751:* a mind szentre menö orszag uttya mellet (sz) [Szentgyörgy Cs]. *1766:* Malomba menő Utnál (sz) [Szászfenes K]. *1773:* az Alfalura menö kitsid ut mellett (sz) [Szárhegy Cs]. *1794:* a Falu Széna füvessëben az Botsárdra menő ut mellett (k) [M.becze AF]. *1828:* a Götzre menő utan fejül [Cege SzD; WassLt] | A Bűdős Tohoz mennő Utan job kéz felől (sz) [Alvinc AF].

6. vhová/vmerre nyúló/rúgó; care se întinde spre o anumită direcţie; irgendwohin reichend. *1677:* Vgyan ezen fel csik szeki Taploczai hatarban hagya egy darab földet is, az also mezöben, ã retre menö labban [Csíkszereda; CsÁLt F. 27. I/28]. *1729:* Értette ẽ ã Tanu: Ha az említett Zágoni határon ã Boza mezején, vagy arra függő és menő völgyekb(en) ã kik kaszalo hellyet birnak ... ã mig kaszalhattyák kaszállyákẽ [Hsz; Szentk. vk]. *1735:* (A) Buczur nevü Erdönek Gödre ... az Kamarás nevü Tó oldalára menő és ki borázdált bérczen le az Tóig juta a' Torma és Jósika Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7].

Hn. *1607:* A törvenyfara meno lab. Az hugygyo dombra menö lábban [Székelyfalu[a] MT. — [a]Később Mv-be olvadt]. *1668:* Az petöfalui dellòre menò fòld (sz) [Imecsíva Hsz]. *1678:* Az Totok földéb(en) a marosra menő labban (sz) [Tövis AF]. *1681:* Kaszálo rét szomszedgja à Labbal reá menő földek [M.brettye H; VhU 101]. *1701:* ã Kerek tobali vaczkor fára meneö föld [Tarcsafva U]. *1723:* Tanurakra menő földben (sz) [Holtmaros MT]. *1723/1799:* Véggel a kis utra menö Föld [Abosfva KK]. *1731/1802:* A Tompára menő Tövisben (sz) [Gálfva MT]. *1739:* alsó mezőbén kerre meno Labon (sz) [Szentimre Cs]. *1740:* A' B. Hunyad felé menő szoros végben (sz) [Sztána K]. *1760:* ã Kencses gödöre menő hellyben (sz) [Tusnád Cs] | Az Sáras Patakra menö Láb föld (sz) [Körtvélyfája MT]. *1761:* a' Malom Árkára menő Lábban [Ne; DobLev. II/317]. *1766:* az Puszta szőlőkre menő Dombnak az Innen esö falu felöl Valo oldalában [M.köblös SzD; RLt]. *1775:* A' Kerek erdő patakjára menő hellyen (k) [Jedd MT]. *1788:* a Keringore menő lábban (sz) [Torja Hsz]. *1835:* A kertekre menö lábba (sz) [Bodola Hsz].

Szk: *mellesleg ~* párhuzamosan húzódó/nyúló. *1821/1825:* az uton alol az uttal mellesleg menő Szánto földnek rendében [Fog.; Konst.].

7. vmerre húzódó; care se întinde spre ; irgendwohin/in einer bestimmten Richtung sich hinziehend. *1681:* vas futató két kemencze Az víz kerekeknek vas csapjai, karikáji jók, de az vízre menő vállu régi és senyvedettis [CsVh 91] | Ezen malomra menő víz fogo gát ighen bomladozott [Hátszeg; VhU 603]. *1692:* a Puska por tőrő malomra menő gat mellet vagyon egy kőből fel rakot ... be fűtős kő kemencze [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1725:* (A)malom hellyre igyenessen menő régi malom arok [Türe K; Told. 28]. *1766:* A Gátlás mint hogy in ruina vagyon füzfákkal és Malomra menő árokkal edjütt Hung. Flor. 8 [DobLev. II/374]. *1768:* à Keresztül menö Gátlás és ã Vendég Fogadon alol az ároknak nem procurálása, a' Felsö Retett el Nádositotta [Cege SzD; WassLt]. *1824:* (A) Kis ostor gát, valamint a' Silipek mellett végig menő Ostor gát füszfa veszszőből köttetett [Kisjenő SzD; TGsz 51].

8. vhová tartó/vezető; care duce spre ; irgendwohin führend. *1636:* ezen Tornaczbol nylik harmadik ayto az felhazakba meneo gradicz eleött, egy uduarlo hazra [Siménfva U; JHb Inv.]. *1652:* Az derék Pinczere menő gradics, à Pincze torka mind à Pinczeig bolt hajtasos, 21. fok gradicsos [Görgény MT; Törzs]. *1656:* Jnett az Szalmas alias Csatorna Bastiara menö hidlasra terven, azon hidlas semirekellö roshatt fabol allo rosz | Jnett eleb menven nilik az Tarhaz Bastiajan leuö hazakra meneö kerengö fa gradiczra, job kez fele egy ütkeözeö nélkül valo ayto | Ezen majorhaz udvararol nilik az praefectus uram hazara meneö hidra, egy eoregh deszkaual bellett fa sarkon panton forgo kapu [UF II, 101, 114, 150]. *1681/1748:* à Palotak héjjazattyára menő kerengő garadits [Balázsfva AF; KvAkKt Mss lat. 236]. *1779:* a Pintze torkát és hijúba menő graditsát bé boltozza [Déva; Ks 78. 20/11]. *1840:* Száraz Malomnál Garadra menő Grádits [Mocs K; Told. 36].

9. vhová nyíló; care se deschide spre ; sich irgendwohin öffnend. *1666:* Az ház héára meneo ayto [Kv; SzCLev.]. *1685:* Az Szent Geórgi Vczaban az kis malomra menó kapu [Mv; MvHn]. *1696:* Kamara szekre menö Festet Ajto zarja nints [Bethlen SzD; BK]. *1730:* a pallotára menő faragöt szép keö ajto mellikek jók [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4. 4].

10. vhová folyó; care curge spre ; irgendwohin fließend. *1576:* Az plebanos kertet Mayorat es Espotal Molnara Meneo vyznek folyasat, Eo k. biro vra(m) Az Niolcz vraimal latassa meg Mennel hamarab [Kv; TanJk V/3. 136a]. *1656:* Jnnet eleb menven vagjon az varfele egi igen reghi bontakozott hid az praefectus uram udvarara meneö patakon altal [UF II, 152]. *1737:* az Uj Malomra menö Patak mellett, egy darab Puszta, melly quondam valami Halász emberé vólt [Ne]. *1764:* Valaki a' Tokban menő vagy szolgálo vizi folyamatotskákat maga hasznára ki szakasztya, el vészi az ollyan 12 forint birságban inkurrállyon [Abrudbánya; Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1770:* azon Malom mikor épült gáttyaival, és a Malomra menő viz árkával együt nem de nem eleitöl fogva az Exponens Ur Praedecessorai birták é mint osztály szerént részekb(e) jutott örökőket ? [H; JHb XXXI/17. 2 vk].

11. úszó; care pluteşte; schwimmend. *1806:* viz aradáskor a Szabadon menö Tutajok sokszor le rontották a' régi pallot [M.régen MT; Born. XVI. 165 Szabo Mihály (42) zs vall.].

12. vhonnan jövő; venind dinspre ; irgendwoher kommend. *1702/1780:* adá edgy ház hellyét Maros Szent Király Csombord felöl menő uttzájában Balkézre kilenczven Magyar forintokig [Marossztkirály AF; DobLev. I/58].

13. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *esztendőre ~* egyesztendős; de un an; einjährig. *1845:* a Télen édgy Bornyuzo Tehen és édgy kis Esztendőre menő Tino meg döglöttek [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sándor jk 21] ✱ *harmadfüre ~* harmadik évében járó; în al treilea an; im dritten Jahr befindlich. *1632:* Harmadfwre meneö tulkok Zeoke alacz tulok ... no 1 [Fog.; RákGlr. 453]. *1675:* Harmat füre menó Kancza Csikok 04 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1678:* harmad füre menő ökör Tinő 2 [Alvinc AF; UtI]. *1822:* Egy fatsarodatt bogár szarvu ... harmad füre menö Tehén tino [DLt nyomt. kl] ✱ *három esztendőre ~* 'ua.' idem'. *1792:* Háram esztendőre menő Tulok [CU] ✱ *hatodfüre ~* hatodik évében járó; care este în al şaselea an; im sechsten Jahr befindlich. *1749:* egj hatodfüre menö kormos szörü tulok ökre dolog tehető ép és egességes volt [Tarcsafva U; Pf]. *1807:* Egy hatod füre menö világos pej

szörü, madár husu hoszszu vékony nyaku hitván Kantza Ló [DLt 856 nyomt. kl] ✱ *két esztendőre ~* második évében járó; care este în al doilea an; im zweiten Jahr befindlich. *1747:* Két esztendőre menö Tavalyi Nősténj Kecske 4 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1792:* Két esztendőre menő fekete szőrő paripa Csiko [CU] ✱ *negyedfüre ~* negyedik évében járó; care este în al patrulea an; im vierten Jahr befindlich. *1647:* Negyed fwre meneo Tulok No. 9 [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1669:* Negyedfüre meneo bika vagjon Nro. 1 [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24]. *1795:* Egy negyed füre menö Tullyog [Szárhegy Cs; LLt]. *1807:* egy negyed-füre menö, daru szörü Fako üstökü, Csákó fekete szarvu üszö [DLt 856 nyomt. kl] ✱ *négy esztendőre ~* 'ua.; idem'. *1844:* Négy Eszt(endőre) menö ménló Csitko [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sándor jk 13] ✱ *ötödfüre ~* ötödik évében járó; care este în al cincilea an; im fünften Jahr befindlich. *1679:* Negy esztendös vagy ötöd füre menő Kanczak no. 6 [UtI]. *1759/1779:* Ötöd füre menó Ünö [Pusztakamarás K; Mk].

◇ **Szk:** *felső polcra ~ útjában* felfelé törő útjában; în ascensiunea sa; in seinem aufwärts strebenden Weg. *1710 k.:* Mind a fejedelem, mind a tanács és főrend, mind az ország, státus Telekitől függ. Telekinél pedig az ő ellenségi, kivált a Bethlenek és Mikes Kelemen mindent tehetnek, őellene kiváltképpen, kinek mint felső polcra menő útjában való kőnek elgördítését per quascumque tandem vias et artes kívánja [BÖn. 695] ✱ *nagyra ~* nagyra hivatott; de mare perspectivă; zu großem berufen. *1759:* Groff Teleki Samuel kedves Eöcsém Vram nagyra menö iffiu lévén Gyermekeimnek is szolgálhat [Moha NK; TSb 32] ✱ *jóra ~* jóféle; de rasă; von guter/reiner Rasse. *1757:* Egi szömök jora menö 1: esztendös[a] [Pusztasztmiklós TA; Berz. 1/9. — [a]Bika] ✱ *tőrbe ~* csapdába eső; care cade în capcană; in die Falle gehend/fallend. *1656:* én napestig étlen-itlan imittamott járok, vigyázok az nagyságod szolgálatjában, gyalog lantolok, mint egyfele tórba (!) menő állat [RákDiplÖ 475 Jac. Harsányi követ Konstantinápolyból a fej-hez].

II. *fn* **1.** vhová tartó ember; persoană care se duce undeva; irgendwohin Gehende(r). *1671:* mikor Salvus Conductus adatik valakiknek, abban specificaltassék-meg, kinek? hány személyeknek? hová menöknek adatik? [CC 33]. *1706:* Veresegjházi István Ur(am), Harangoztato Mesteri Tisztitől régtől fogva butsuzván, választatott ő kglme hellyéb(e) Nagyfalvi János Atyánkfia ujjabb Instructioval, mely szerint a' Harangozástol való pénzt, nem a' Harangozo által, hanem maga tartozik percipiálni; ugj hogj többé Harangozo Ur(am) ahoz ne nyullyon; hanem minden hozzá menöt oda igazittson [Kv; SRE 97]. *1763:* Lattam az erdőbe menök közül Isák Ferenczet [Zágon Hsz; Szentk. Joh. Olosz (40) jb vall.]. *1840:* tellyesseggel ki szorittyák a jövö Járokat, a Kortsomába menöket [Dés; DLt 784].

Szk: *jövő s ~* jövő-menő/járkáló ember. *1825:* minden az Uttzákan a' Joszágok elött ki-tett Tutaj-fák rakásba lévö Kövek által, az uttzák nem tsak keskenyittetnek-disztelenittetnek — söt a' jövö, s menöknek akadállyára vadnak [Torda; TLt Közig. ir. 252].

2. *kaszálni ~* kaszálásban részt vevő; persoană care merge/se duce la cosit; Teilnehmer am Mähen. *1722 k.:* A Prédikátor Rétit meg kaszállják, maga fel takarja az Özvegyekkel és a kaszálni nem menőkkel edgyütt [Gernyeszeg MT; GörgJk 133].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ostromra ~* ostromló; asediator; Stürmer, Belagerer. *1662:* A több gyalogságnak pedig némelly része ... sürü rendes lövésekkel hogy az ostromra menőkre ne lőhetnének onnan belől, és a kapukon is, kik mind rohannának be, jó módjával elrendelték vala [SKr 231] ✱ *táborba ~* táborba/hadba készülő; (ostaş) care merge în război; in den Krieg Ziehender. *1672:* Itt, Uram, csuda hírek kezdettenek vala ugyan bizonyosan folyni de strategmájok volt csak, hogy inkább az táborra menőket vígabb szívvel vo(n)hassák oda [TML V, 262 Baló László Teleki Mihályhoz].

4. *~ben* kb. vonulóban; în drum spre ; im Marsch/Zug. *1653:* Básta is adott volt lövő-szerszámot a hajdukkal, de mind elnyerte volt a tatár; hanem a hatszáz bolon akkor menőben volt, és az hogy oda érkezett, esmét megfordultak minden hadak [ETA I, 74 NSz].

5. *férjhez ~* férjhez menendő; de măritat; sich verheiratend. *1810:* Mikor pedig a' Léánya fel nő és férjhez menő lenne akkor férjhez Menetelével a Gergelyfái Marton telki Szt Jakabi Jószág adodjék által [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel kezével].

6. vmeddig/vmerre nyúló/rúgó föld; parcelă care se întinde pînă undeva/spre ceva; (bis) irgendwohin reichend/sich erstreckend. *1596:* Zinte haro(m) helyien kazaltak el Senyien Istúanek az Hoggiai Vraim zena fyúekben, eggik helyen az Keökeólleóre labbal meneôt mind megh kazaltak, mas helyen az viz mellett ala Jeóueónek az ket vegebe kazaltak el egy egy kis darabot [UszT 11/60 Val. Fazakas de Uduarhely vall.].

Hn. *1556:* Maxa feybe menöbe [Maksa Hsz]. *1572:* ky menenk az feoldnek zynyre, mellyet hynak zaz patakra meneonek [Nagyernye MT]. *1587:* Zent Demeterre Meneobe az hatar fanal (k) [Nagykend KK]. *1600:* az farkas vapara meneobe(n) [Fintaháza MT]. *1607:* az Zent martonra meneobe (sz) [Szentgyörgy Cs]. *1616:* Az Czieke Tanorokara menóbe (sz) [Kozmás Cs]. *1624:* Az Falun alol az Tanorokra meneoben (sz) [Lisznyó Hsz]. *1631/1640:* Az Tora meneob(en) [Gyalakuta MT]. *1632:* Sár közt az Kertre menőben (sz) [Szentimre Cs]. *1648:* Az Fekete ügire meneoben [Dálnok Hsz]. *1657:* szyl patakara meno néuú helyben [Tarcsafva U]. *1668:* Istvand oldalan dellóre menőben (sz) [Szentmárton Cs]. *1688:* Az Solymosi utra menöben (sz) [Oroszfája K]. *1697:* Az nyirre menöb(en) (sz) [Hidvég Hsz]. *1699:* Az bűdös kútban az Szénás Ágjra menöben (k) [Veresmart TA]. *1742:* locon Bodasra menöben (sz) [Bözöd U]. *1762:* A Felhágoban egy föld a Körtvélyes felé menőben [Nagylak AF]. *1791:* A Felsö nyirre menöben (sz) [Zágon Hsz]. *1835:* A' Fürészre menö (sz) [Bodola Hsz]. *1853:* Hidegségre menöbe (sz) [Szentsimon Cs].

III. hr-os alakban; cu sufix adverbial; mit adverbialem Suffix: *~ben* (odafelé) menet; în drum (spre locul respectiv); (hinwärts) Gang. *1657:* Menőben láték jűni valahány lovasokat az útfélen [KemÖn. 213].

Szk: *~ben jövőben v. jövőben és ~ben* menet-jövet. *1591:* Az feyedellem Szakachyniak (!) es Dobosinak es Trombittasynak Menebe lewebe kylen kylen valo kelchygreh tt f 8 d 67 [Kv; Szám. 5/I. 8]. *1593:* Gazdasagert attunk íoweoben es meneoben gazda azonnak es germeknek tordan f 1 d 50 [Kv; Szám. 5/XXI. 13] ✱ *~ben vagy jövőben* menet vagy jövet. *1672:* Az Pap Izraelnél való Kegyelmed írásit látom. Kivánnám tudni, menőben, vagy jüvőben fogták-e el [TML VI, 167 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

A cimszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

menőfélben indulásra készen, indulóban; pe punctul de a pleca, gata de plecare; zum Aufbruch/Abmarsch bereit.

1849: ott letemben paszoltam[a] a Felesigem haszontalan beszedgyit Eszter iránt, már most Eszter is epen menö felbe vagyon [Medesér U; Pf Ferenczi Lajos lev. — [a]Tollvétséggel *panaszoltam* h.].

menőhely átjáró hely; loc de trecere; Durchgangsplatz. *1662:* És így a bástyák alá való bemenetelre a külső sáncoktól fogva az egész árkon által, olly szabados passust, menőhelyt csináltak vala, a földdel beborított kasok között, hogy mintegy boltozat alatt, bátran ki s bejárhatnának [SKr 600].

menőleg 1. vhová menve; mergînd/în drum spre ; irgendwohin gehend. *1781:* Láttam a Torok nevezetü hellyben a Vatzmán fele menőleg 5. szánot [Koronka MT; Told. 10]. *1823–1830:* Másnap reggel elküldöttek egy ötvöshöz Menőleg kéredző levelemet általadtam a szász deáknak, hogy adja be az úrnak [FogE 114].

Szk: *mind ~ mind jövőleg* menet is, jövet is. *1785:* mind menőleg mind jövőleg szer felett valo Tereht rakott az ökrös Jobbágyok(na)k Szekerekre [M.bikal K; KLev.].

2. vmilyen irányba vezetve; în direcţia (mersului) spre ... ; in irgendeine Richtung führend. *1694:* az Udvarház keritese Sigmond István háza fele menőleg ismet jó, erős, tamaszos, lészás fedéses [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1844:* Groff Mikes Benedek kèri: hogy Fiadfalvárol Keresztur felé a' hidra menőleg egyenes vonalba nyittassék újj út [Usz; UszLt XI. 85/1. 87].

3. vmerre húzódólag/rúgólag; întinzînd spre o anumită direcţie; sich irgendwohin erstreckend/hinziehend. *1686 k.:* Vagyon Vecze átallyáb(an) fel hágora menőleg égy jo öreg hold föld [Tompa MT; MMatr. 257]. *1757:* (A ház) vagyon az Almás vizének Del felöl valo Partyára véggel menőleg [Dob.; JHbK LIV/6 vk].

Hn. *1798:* Nyárád Tőre menőleg (sz) [Maroskeresztúr MT; EHA]. *1855:* In dosz a' szena füre menőleg [Mezőgerebenes TA; EHA].

menős menő, vezető; care duce spre ; gehend, führend. *1656:* Jnnen ki menven nilik az közepsö rendbeli hazakra menös kerengheö gradicz eleött valo pitvarra egy partas vas sarkon panthon forgo retezes ayto [Fog.; UF II, 114].

ment *ige* **1.** megszabadít; a salva/scăpa; befreien. *1658/1741:* Szép emlékezettel te el hiresedtél Mert sok szegényekkel gyakorta jól töttél Most is sok rabokat Pogánjtól mentettél Pénzel s kinjereddel kezekből ki vettél [EM XXXVI, 145 Köröspataki B. János hist.]. *1806:* azon utrizált Sertéseket 3. kutyák zaklatták, de szükséges volté à martzonglástol öket menteni, vagy sem, arrol bizonyost mondani nem tudhatok [Dés; DLt 82/1820]. *1819:* a' pappiros legény menteni akarván gornyikját az aszszonyhoz ütött egyszer [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1843:* én nem hajtottam virágra, hanem menteni kivántam Pekáríkat hogy ne verjék, 's ekkor Virág két kezeimet meg fogta, 's fére lökett [Dés; DLt 586. 7].

Szk: *akasztófától ~. 1698:* Hallottam bizonyoson hogy az utrumb(an) fel tőt Marko Florát Petrityevit Horvát Miklos vram akazto fátol mentette [Széplak KK; SLt AX. 37 Kerekes György (30) jb vall.] ✱ *Isten ~ vkit vmitöl. 1584:* Anna Eotweós Thamasne vallia, hallottam ezt zaiabol Zabo Catonak, Akj vgmond engem bozorkannak mond, Az Iste(n) Ne Menche hanem kj ragia az Nyelwet zaiabol [Kv; TJk IV/1. 219]. *1629:* az Jsten ne mencze nagiob szigien vallastol [Mv; MvLt 290. 34b].

2. vád alól tisztáz; a demonstra nevinovăţia cuiva; von der Anklage freisprechen. *1568:* Panazolkodyk eneke(m) az en zolgam fyczor Mattyas hogy hon nem Lytyben eo hazat kergetytek fenyegetytek kyben menty hogy nem tugya hogy semy wytke volna senkjt(is) meg bantot volna [Fog.; BesztLt 57 Casp. Beokeos Supremus Consiliarus Regie M(aies)t(a)tis a beszt-i tanácshoz]. *1591:* mo(n)dgya hogy buzaiat Arattatta(m) volna megh Az rezzeból menedekre fogok ... P(ro)testalok ha az menedek enge(m) ne(m) mentene ne legyen keseö en neke(m) ahoz teöbbet zolno(m) [UszT]. *1606:* Osuat Peter Zidot az ketek Zekit es Zemeliet megh keuetem, Esse lelek kuruanak ualamiuel szokta ember s iambor az eö tiztessegit eörizni es oltalmazni mindennel eörizni es oltalmazni akarom az en tiztessegemeth, es menteni töruen zerenth [i.h. 20/143]. *1638:* Az I(ncta) ezzel menti hogy a' férje adott alkalmatosságot a' vétekre [SzJk 281]. *1664:* az Orbay szeki Baratosi Templomban ollyan szeket tetetet be, a ki az en szekemnek utczaiaban vagyon, ha io okokval nem menti maior potentian kivanom convincaltatni [Páké Hsz; HSzjP]. *1746:* minthogy Kászoni András tagadgya, hogy ütötte vólna az At az I mentse, hogy nem verte [Torda; TJkT III. 29]. *1764:* Ezen kivül több közüllek nem importáltatik, hogy bántotta volna kiváltképpen Jakab Joseff tsak egyszer is nem ütötte, ã mint közönségesen ã Fatensek mentik [uo.; i.h. V. 227]. *1843:* menteni kivántam Pekárikat[a] [Dés; DLt 586. — [a]Gyilkossággal vádolt személy].

Szk: *hittel ~. 1590:* egy penz engedetlen tiz ftot vehessenek rajta, Akiheóz penigh ketsegh volna, hittel menche artatlansagat minden zemely valogatasnelkwl [Kv; TanJk I/1. 125].

3. menteget; a scuza; js Unschuld aussprechen. *1614:* mondá azt az vezér Csudálom tü azmicsoda emberek vadtok, hogy csak egy szóval is mentitek [BTN[2] 74]. *1619:* Az papok mentették az királyt, hogy nem adott okot az háborúságra, minthogy nem is az ő idejébe kezdetett [i.h. 307]. *1678:* Az Kgld dolgát én mindenben mentettem de látom, azzal nem igen csendesednek [TML VIII, 33 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1705:* Én magam is pedig mentettem az urat, hogy nem tudta, ki micsoda dignitásban vannak[a] [WIN I, 620. — [a]Ti. a generálist nem excellenciásnak szólította]. *1804:* én eztis eléggé mentettem és jová igyekeztem tsinálni, de nem hiszik [Szásznyíres SzD; Ks Thuróczy Károly lev.].

4. kiment vki előtt vkit; a scuza pe cineva faţă de cineva; jn entschuldigen/rechtfertigen. *1659:* Kegyelmedet, édes Öcsém uram, kérem, mentsen az úr előtt [TML I, 443 Veér György Teleki Mihályhoz]. *1671:* Én Kegyelmedet, ha szintén fel nem jöhet is az ország gyülésére, jó szívvel mentem [TML V, 655 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

5. mentesít vmi alól; a scuti de ceva; von etw. befreien. *1602:* Tudom hogi haborgatta az falw fodor martont hogi se falw keözj se az warra nem zolgal wala Tudom hogi anak wtana mind oda zolgala, Georgi gerebeknek eokis mentetek adotol warra walo zolgalattol [UszT 17/37 nagi lazar (32) Zent Abranj zabad zekel vall.]. *1614:* Sebestién Peter lo feo Kornis Ferencz(ne)k atta magat hogj az hadtol menche [Vadasd MT; BethU 67].

6. *kártól ~* kártól megóv; a feri de o pagubă; vor Schaden hüten. *1814:* az egyikünk Koronka Lászlo által intézett Hellyen kellene folyni a pataknak, mert a régi Árka fel hold

formálag kanyarítva lévén, amiatt kiůt sok kárakat okoz, a mostani deliniatio pedig egyenes liniabann lenne természetesenn bé a Kis Aranyosba, kártol mentené a Hellyet [Kövend TA; Borb. II].

7. *~i magát* **a.** (törvény előtt) védekezik, (vád alól) tisztázza magát; a se dezvinovăţi (în faţa instanţei); (vor Gericht) sich verteidigen, sich (von der Anklage) reinwaschen. *1573:* Kedden Zent Mihal Napian, Kadar Ianosnet Byro es Kiral biro vram eleot vadollia vala fekete Mate zomzedzagywal egetembe hogi haborgo Ember volna es Beketelen Kadar Ianosne penig Menty Magat hogi Eo Nem haborgana senkywel ky Eo wele Bekeszegel laknek [Kv; TJk III/3. 414]. *1588/1589:* Az megy newezet chyan Benedek, mikeppen zokta parazt Ember, nemes Ember ellen magatt menteny, Az Decretumnak tartassa zerentt menchye magat [Somlyó Sz; WLt]. *1606:* az feöl peöröseök ellene montak az al peres bizonsaginak kiknek feleletik erötlen per hoc az feöl peöröseöknek teöruenje megien az tizt ellen, mentenyk kel magokath az al peres apellal [UszT 20/318]. *1641:* Araniaz Gieőrgi ... mente magat hogi semmi vitke ninczi az ember halálba [Sajókeresztúr SzD; BfR Araniaz Imre (24) jb vall.]. *1739:* az Incta Pars tertio se juramento mentse magát hogy az A. pénzét el nem lopta [Torda; TJkT I. 158–9]. — **b.** mentegetőzik; a se scuza/justifica; sich entschuldigen. *1571:* my orzagwl Judica vosarnaphoz wegeztwk wala negywen napra az my meg holth kegyelmes wrunk temeteseth es az gywlestis, de chyaky wram maskepen formaltha egy hettel tewe towab menthe euelis magath, hogy lengyel kyraly embere ollyan rwuid napra nem erkeznek Be [BesztLt 42 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i tanácshoz]. *1591:* Az birak oda iutuan el veuek az legeniteol az czakant, noha valtig menti vala magat hogi eo zolgalo ember volna, es zabad volna neki fegiuert viselni [Kv; TJk V/1. 89]. *1603:* Nicolaus Kosa fassus est hoc modo Darabos mente magat hogy eo meegh ne(m) eott ne(m) izik, vgy monda Horwat Adam hogy nemis ereoltete(m) kegdet [Kv; TJk VI/1. 669]. — **c.** kb. kihúzza magát vmely kötelezettség alól; a se sustrage de la ceva; sich vor irgendeiner Pflicht drücken. *1749:* 17 Esztendők alatt Exponens az Nemes Szeket hun Hajdusaggal hun pedig Postasaggal szolgalvan mentette magat minden tereh viselèstől [Keresztúrfiszék; Sf]. — **d.** elhárítani igyekszik vmit; a încerca să refuze ceva; versuchen etw. abzuwehren. *1653:* 1639 esztendőben Pál deák első bíróságában urunk ő nagysága Toldalagi Mihály által injungálta nékem a görgényi udvarbíróságot, melyet midőn megértettem volna, eléggé mentém magamat, de a semmit nem foga nálla [ETA I, 147 NSz]. *1703:* Igaz dolog, hogy ennek előtte néhány hetekkel igen onszoltak s kényszerítettek arra, hogy a kapitányságot újólag felvegyem, de énnekem lévén jó ratióim, amelyekkel magamot mentettem, csak nem vállaltam [Kv; KvE 276 SzF]. *1823–1830:* Ezen 1792-ik esztendőben március 17-ik napján tettenek a syntactica classisban cantus praesesnek, pedig eleget mentettem magamat, hogy nem tudok énekelni [FogE 104]. — **e.** (támadókkal szemben) védekezik; a se apăra (împotriva unui atac); sich (gegen Angreifer) schützen. *1803:* a' Remeteiek kardot rántván kezdették az Apámékot agyabugyálni, az Apámék a' mint lehetett magokot mentették [Toplica MT; Born. XVc. 1. 114 Nátye Vaszilie a Iiii (40) col. vall.].

Szk: *harmadmagával ~i magát* (vád alól) harmadmagával tisztázza magát; a se dezvinovăţi împreună cu alte două persoane; sich zu dritt (von der Anklage) reinwaschen. *1593:* Zin Vczaj Kis Georgieot es Vadalma Gergelnet fogtatuk megh hogj eggiwe Volt Jarasok Attunk az fogtatasert d 8 ... Az Teorueni ugj Talalta hogj Harmad Harmad magokal mencziek magokat alioquin halalt zenuedgienek [Kv; Szám. 5/XX. 172/2]. *1595:* Tetczyk azert az teorwennek az Praesumptiokhoz kepest kiket az tanùk az eleobbely lopogatasy feleol inferalnak hogy az fogoly leaninak harmad magawal Jambor Tiztessegbely zemelyekel menteny kel magat [Kv; TJk VI/1. 329]. *1607:* harmad Magaual Mencze Magat az Jncta azo(n) hjtivel hogy eò Artatlan Vetetlen Annak az Marhanak el vezesebe(n) [Mv; MvLt 290. 7b] ✱ *hetedmagával ~i magát* (vád alól) hetedmagával tisztázza magát; a se dezvinovăţi împreună cu alte şase persoane; sich zu siebt (von der Anklage) reinwaschen. *1584:* Myert hogy az Suspicio Nagy és felette ketseges ferkeól Miklosnak Jamborsaga amint az bizonsagok valnak, De azert chak egy Oculatus testis sinch aky Zynten a' chelekedetet latta volna, Azert tecczik a' teorwennek hogy Jambor tisztesegbely theós giwkeres Zomzediwal heted magawal Menche magat hogy eo soha chak egszeris azzal az eo zolgalo leaniawal paraznasagban Nem vetkezet [Kv; TJk IV/1. 228]. *1591:* deliberatur, hogy hetedmagawal iamborokal Menche magat, hogy Nem az eo keze miat holt megh az gyermek, hane(m) egieb betegsegben [Kv; TJk V/1. 57] ✱ *hittel ~i magát* (vád alól) esküvel tisztázza magát; a se dezvinovăţi/apăra sub jurămint; sich durch Eid (von der Anklage) reinwaschen. *1746:* Hogy ha valamellyik fél, vagy azok közüll levő Gazda akárméllyik legkissebben is ezen bekessegbéli Contractualis(na)k akár mely conditioját violalná, tehát az bányàból in perpetuum veszszén ki. Ha pedíg béres lészen à violans Személy büntettessék meg: három forintokig, és többé ã bányában ne admittáltassék, az Bères(ne)k Gazdája pedig hüttel méntse magát, hogy nem volt híre és akarattya az violatioban [Torockó; Bosla].

ment *mn* **1.** (vád alól) felmentett; achitat; der Anklage enthoben. *1573:* Ianos kenez ha Ig Meg eskwsik Ment Ember lezen | Kis Myhalnak harmad Magawal valo hitet Itelt Neky az teorweny hogi tartozyk annyewal Es teobet az Masfel forintnal Meg Ne(m) adot, ha meg eskesik Tartozyk Barat Istwan, hane(m) eskessik Ment ember leszen [Kv; TJk III/3. 218, 263d]. *1574:* (Ígyárto Istvánnét) hityre hattak Bizonsagi Mellet Mongion rolla, ha meg Eskesik Ment Ember legien, hane(m) fyzessen 15 Napra [Kv; i.h. 298]. *1818:* Végzés a' panaszlo aszszonynak Hűt Itéltetik, hogy ha meg mér eskűdni azon, hogy ezüst és arany pénz nem maradott hasonlóképpen az Attyais hogy hozzá nem vitte, tehát mentek légyenek [A.szőcs SzD; RLt]. *1840:* az Abjurationis Normativum azt rendeli, hogy a kinek kezen lopott marha találodik az tőlle abjuraltatván Szovatyosra foghasson ha van Szovatyossa, s ő rögtön ment légyen [Dés; DLt 500/1841].

Szk: *~té hagy* felment. *1555:* Em Malom wyzy Kendeffy Gaspar walom az en lewelemnek altala hogy az erdelybely feyerwary kaptalan az Ianos kyraly keth leveleth ez My Jozagonkrol kyknek Newe Brette, Macko Plop Hwnyadwarmegyebe kyketh annak elette hatwnk volth my Imbre esperesthnel ennekem megh attak Melyeknek Megh adasarol azon kaptalanth ezen kezem Irasawal es pecetewel Mente hagyom [Hácog/Gyf; GyfKápt. A. I. V. 101]. *1568:* mieul hogy, bizonsagra fogoth feyerwary Jmre es bizonsagaba meg fogiatkozot, azert mente hattwk Eothues lorincet feyer wary Imretól [Kv; TJk III/1. 222] ✱ *~té tétetés* fel-

mentés. *1838:* Panaszkodo Jo András — az panaszas Leuelébe foglaltakat leg kissebb részbenis bè nem bizanyithatván mindezekből ki indulolag — ezennel igasságosnak ezen vád aloli Márton Pálnak menté tètetésit jonak 's igasságosnak látjuk [Dés; DLt 8] ✱ *~té tétetik* felmentetik. *1796:* meg kivánnya az All Peres hogy a' Fel Peresnek ezen méltatlan keresetétöl menté tétessék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 31] ✱ *~té tétetődik* felmentődik. *1815:* tessék a Tktts Urnak, a' fen forgo Fiát illetö Leveles Ládákát legy tovább 15öd napok alatt magához el hordatni ... hogy ez által a' Tktts Exponens Aszszony a' Tktts Ur méltatlan gyanujától menté tétetődjék, és betsülletét fen tarthassa [Somb. II].

2. ártatlan, nem vádolható; nevinovat; unschuldig. *1662:* Mi Isten s ez világ előtt mentek legyünk, minden utat elkövettünk leszakadó, függő romlásoknak eltávoztatására [SKr 474].

3. (kötelezettség/teher alól) mentesített; scutit de (von der Pflicht/Last) befreit. *1620:* Tudom hogi Ona Bobes egi hituan molnanak a felet Zalogba adah p(ro) f. 25 Boer Peternek, a mas felet esmet ugi hogi a szolgalattol ment ember legien [Récse F; Szád. Reczey Kriztian Paul (70) col. vall.]. *1673/1681:* Hunyad várához tartozo Szabadossim, — alazatos Instantiajokat megh tekéntvén, engedtem megh hogy Lovok az en szolgalotomba(n) ham huzastul, es embereim rajtok valo postalkodastul mentek legyenek [VhU 400 Thököly Imre ad. lev.]. *1782/1799:* Sok özvegyek, 's más egyéb szegények minden rabotátol ennek előtte mentek lévén, most már Praefectus Dési Uram szolgálat alá tette [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 371]. *1846:* ezen feneb meg irt 2000 Rf Conventios pénzt kedves Léányom Katona Klári agya ki, ezen feneb meg irt Légátárjusaimnak kezében, és evel minden további ez aránti Evictio terhe alol ment [Kv; Végr.].

Szk: *~té tehet. 1808:* Item az az ujság a katónak Medgyesről el mentek az aszónyük (!) Büsúlnak és Sirnak De a ferfiak Őrvendenek, hogy feleségeket a katónak adjúszterózásaktól menté tehetik [Darlac KK; Ks Fodor Antal Finta Pálhoz] ✱ *~té tesz. 1803:* az ujj Czeh Mestereket a' szamadások(na)k terhe alol mente töttük [Kv; FésCJk 23]. *1815:* Az Udvarhelyi Bányászok dolgában hivataloson jelentem: Hogy Perceptorságom elótt már jo darabbal kezdették volt őket mint magok költségeken Csik Sz Damokosban bányaszkodokot a Fö Pénz alol menté tenni [Bikafva U; UszLt 8/68] ✱ *~té tétetés. 1804:* Kérik a más Testverek a parand és az Ut mellett valo retekre ruházatt 100 Mfor 2/3ad fizetese alol léendő menté tétetéseket [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 16a] ✱ *~té tétethetik. 1807:* ezen Admonitiora tett feleletembe is az Levelek ki adását a' Törvény értelme szerènt ajánlottam; söt hogy 'Sombori Farkas Ur ellenem szegzett alkalmatlanságaitol menté tétethessem Readmonéáltattam az Levelek által vételén 15. napokig [F.esküllő K; Somb. II] ✱ *~té tétetik. 1789:* a Forspontozasra, s mas közönséges tereh viselesekre Nézve Szükséges mindenkoron illendő Subdivisiot tenni és a Banaszságra oly reflexioval lenni, hogy az a végre Szolgalo Tereh hordozo Lovak s ökrök azoktol mente tétessenek [Kv; TLev. 7/8]. *1815:* Krizbay Márton, a' reserva Escadronhoz valo be rukkolástól, elö hozott okainál fogva mentté tétessék [Torda; TVLt rtlen]. *1823:* Gonos Mihálynak Rákotzi Sigmond fejedelemtöl nyert privilegiuma, mely szerént Enyedi Birtokai a' Dézma adástol menté tétetnek de a(nn)o 1607 [Ne; DobLev. V/1061 reg.] ✱ *~té tétettetik. 1794:* Azon Nemes Armálisták kik feles időktöl fogva ez elött mentekké tétettettek a Ns Szék Szolgálatyára fen(n) tartatnak, a' nélkült, hogy egyéb terhet hordozzanak [Szu; Borb. II].

4. szabad, vmitől megmenekedett; (care este) ferit de ceva; einer Sache frei geworden, entgangen. *1724:* mikor a Vingardi Erdöröl azon erdöre szaladhattunk, ment emberek voltunk [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2]. *1811:* jó Borral készíts égy Mixturát, Mindennap vegyed, és folytassad e' Curát, Meg látod ment leszel mélancholiától [ÁrÉ 169].

5. *vkitől ~té tesz* megszabadít vkitől; a scăpa de cineva; von jm befreien. *1827:* méltoztatnak ezen rosz Embertöl menté tenni [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

6. *~en marad* mentes marad vmitől; a fi ferit de ceva; frei, ledig. *1806:* Mivel az idevaló legelő sem alábbvaló s veszedelmesebb a méjtelyre nézt a szomszéd határoknál, olyan vigyázással legyen a számoló bács, hogy ha a szomszéd nyájak menten maradván a méjtelytöl, itt megromlanak, elhullanának, a kárt tartozik a számadó megfizetni [F.rákos U; RSzF 200].

ment *in* I. mn-i haszn-ban; adjectival; adjektivisch. 1. vhová elment/távozott; care a plecat undeva; irgendwohin abgegangen/gefahren. *1618:* Az ment[a] hajók felöl igen homályoson csak alattomban zergetik, hogy az gályák valami nyereséggel jártak volna [BTN[2] 117. — [a]Elötte kimaradt az *odafel* szó]. *1664:* Nagy böcsülettel vettem tudósítását Kegyelmednek, mint jóakaró uramnak. Azután Kegyelmedhez ment szolgám is érkezék [TML III, 115 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1752:* Ezelőtt ment postával küldött Levelemet acclusakkal edgyütt nem kétlem Kegyd vette [Nsz; Ks 78. XIX. 24]. *1755:* Szebenb(e) ment expressusom(na)k uti költséget Rhf. 1 xr 24 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 29b].

Szk: *segítségre ~. 1619:* Az segítségre ment hadnak levágásának az híre nálok is volt, de azt is nem hitték [BTN[2] 325].

2. (el)küldött; care a fost trimis; (ab)geschickt. *1793:* Az agárdi Roska Juon Dolgában egy kedvetlen Decisiot tettünk, mert hozta azt, az igazság magával. Reméllem a' V:Ispány Also Urhoz ment Rendelés meg-látásával az Ur kedves Sogor Uram-is Vélekedésünkre tér [Torda; DobLev. IV/715 Gyárfás Josef lev.].

3. *hadra ~* hadba szállt; plecat la luptă; ins Feld gezogen/gerückt. *1630:* öfelsége és az ország igen jól meglássa, ha ellensége kezd valamint találkozni, én hatalmas császárnak énalattam való hadaival mindenkor kész vagyok, de az perzsiai hadra ment hadakhoz képest ha valami fogyatkozás találtatik az dologban, énreám ne vessenek [BTN[2] 432].

4. *férjhez ~* férjezett; căsătorită; verheiratet. *1799:* a mikor már énis férhez ment Aszszony voltam, közöttünk veszekedés támadat [Déva; Ks 75. VIIIb. 30].

5. vkihez pártolt; trecut de partea cuiva; sich zu jm geschlagen. *1662:* az elmúlt összel Barcsai Ákos mellöl hozzájok ment erdélyi úrtól és a muzurmán nemzetbül levő ollyan főúri és tekintetes passa embertül, mint a jenei Ali passa megintettek: Rákóczi György fejedelem kezébe nem ejtenék a véghelyet[a] [SKr 564. — [a]Váradot].

6. *~ út* járt út; drum bătătorit/umblat; begangener Weg. *1657:* Mások javalják vala, hogy nem messze lévén, mennénk az török földjére. De ezeket nem követém, hanem örömest tudakozom vala az utat, hogy vissza az ment útra fordulhatnék, háta megé az ellenségnek [KemÖn. 249].

◇ Szk: *apellációba* ~ fellebbezésre jutott; introdus la apel impotriva ; zur Berufung gelangt. *1805:* a' Certificáltato Lévátájában nem is condescentiot, hanem resuscitatiot kér, az Itéletet pedig mikor a' fenn elé számlált nehézségek annak meg elevenittésének ellent állanak resuscitálni, a' Transmissio elö adatása nélkül, az Itéletnek appellatióba ment vagy nem ment volta meg tetszhetnék, meg elevenitteni nem lehet [Mv; DobLev. IV/893. 3 tábl.] ✱ *divizióra* ~ oszlóba jutott, felosztásra került; care a fost divizat/împărţit; zur Aufteilung gelangt. *1775:* birunk a' Tobisok Vereje nevezetü Verőben mint Atyánktol reánk maradt, 's a' Bartók familia között már nem tsak egyszer divisióra ment aviticumot, 30 vas tsinálás verőt [Torockó; Bosla] ✱ *házra* ~ *hatalmat keres vkin* háza ellen elkövetett hatalmaskodás vádjával perel vkit; a da în judecată pe cineva pentru nă pustire asupra locuinţei sale; gegen jn mit Anklage gegen sein/ihr Haus verübte Gewalttat Prozeß führen. *1599:* Az my pedigh az teób reszet tezi, vereseget hazra menth hatalmot kerez rajtam, Azokat(is) kez vagyok annak vtanna valazt tenne(m) [UszT 14/45] ✱ *licitáció alá* ~ árverés alá került; a fost scos la licitaţie; zur Versteigerung gelangt. *1787:* Az aestimatoroknak akik a Marhákat, és a Licitatio alá ment Portékákat a fellyebb irt valor szerént aestimalták Hf 1 Dr 20 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 14] ✱ *végbe/véghez* ~ megtörtént; (care a fost) efectuat; geschehen, erfolgt. *1663:* Az békességet egészen végben mentnek lenni mondja az pater [TML II, 474 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1753:* A mi elöttünk és általunk véghez ment Divisionak rendit és tenorát írtuk meg miis petsetünkel és tulajdon subscriptionkal corroborálván [JHb XXV/74. 16] ✱ *vesztébe* ~ kárba ment; care a fost distrus; verlorengegangen. *1774:* Ezen aratatlan Gabonának vesztében ment létele nem egyebböl eset, hanem hogy Tiszt Uraim eö kigyelmek magok Számokra az Dolognak jován az Jobbágyokkal dolgoztattanak [Mocs K; KS Conscr. 35].

II. fn-i haszn-ban; substantival; substantivisch gebraucht. 1. vkihez pártolt személy; persoană care a trecut de partea cuiva; sich zu jm geschlagene Person. *1704:* Ugyanakkor hozám a generális amnistiát az más fél mellé menteknek [WIN I, 179].

2. *kezébe* ~ kezébe jutott (pénz); (bani) depuşi în mîinile cuiva; in js Hände gelangt(es Geld). *1823:* Az Ekl(ési)a Törvinyeit nem observáló Ember(ne)k büntetéseböl 2. rése a' Curator kezébe mennyen a' Curátor kezibe mentnek bé kel tétetödni a' Curátori Számadásba [Nagykapus K; RAk 33].

3. *kárba* ~ (vad által) elkárosodott (állat); (animal) care a fost omorît (de animale sălbatice); (durch Wild) geschädigt(es Tier). *1847:* dagadó béka vagy más történetes dögöt, ha illendó pásztori vigyázat alatt történik, azt fizetni nem tartoznak; vad által kárba mentnek fele fizetés pásztori, fele a tulajdonosé [Zalán Hsz; RSzF 203].

4. *véghez* ~ megvalósult dolog; lucru realizat/înfăptuit; zustande gekommene Sache. *1589/XVII. sz. eleje:* ha az Keömiues Céh ezeket az Articulusokat, ugi mint napi gondal, elmebeli faratsaggal, haniassal vetessel es igazgatassal ueghez menteket es örökeöswl megh maradandokat ... megh bontana, megh szegne az Biro es Tanacz ez egesz Cehet eötuen forintal bwntesse [Kv; KömCArt. 28].

mentás (eredetileg) mentában bővelkedő terület; (iniţial) teren bogat în mentă/izmă; (ursprünglich) an Pfefferminz reiches Gebiet. Hn. *XVIII. sz. eleje:* a' Mentásban (sz) [Ne; EHA]. *1770 k.:* Az uj Tilalom alol az mentásban [Ne; EHA]. *1801:* az Felsö Fordulpb(an) az Mintásban (sz) [Ne; EHA].

mente[1] 1. (prémezetlen v. prémezett) férfi/női felsőkabát; mintean; (unverbrämter od. verbrämter) Herren/Frauen-Obermantel. *1551:* egy subath egy mentet hattam hog el hozon az en zolgam [Kv; BesztLt 38]. *1568:* Paulus Somogy fassus est Ezt tudom hogy ez istuant Jg fogatta vala meg eztendeyg, hogy neky, f. 8 ad, Mentet dolmant[a] annak felette atta neky [Kv; TJk III/1. 173. — [a]Folyt. a fels.]. *1590:* Az vthan itt hon lattam az Lukachy mentejet, kerdette(m) az fellaytart kye [UszT]. *1600:* Varga Balin vallia ra menenek az legenire, vagdalnj kezdek El zakazta a' menteie keoteoiet neky erezte a' mentet s, el futanak Farkas vczara [Kv; TJk VI/1. 707]. *1625:* Az Lectornak Nicolaus(na)k egy Mentenek es egy Nadrag(na)k valo Fodor Iglerert kilencz singert f. 11 ./. 25. Az Mentet fekete Baranj bőrrel meg belleltetue(n) f. 15 d. 50 [Kv; Szám. 16/XXXV. 152]. *1658:* Balpataki Uramnak adott Barcsai Akos Fejedelem, dalmanra, mentere valo failandist, melynek csinaltatásara valo Ezközeket vettem, Zöld makkos Gombokat, per fl. 2 [Borberek AF; WassLt Perc. 51]. *1665/1754:* Ha valamely Legény a' B. Társaságnak bégyűlésekor mentéje fel-öltetlen, dolmányban, sarkantyúval, tsákánnyal baltával, vagy akárminémű fegyverrel büntetése két héti bér [Kv; ACArt. 13]. *1691:* Egy mentēre valo ezüst Gomb szăăr [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1722:* talalkozám szemben Deési Laszlo Urammal, kiis akkor jütt ki az Hazbol es palástul vala az mente rajta [Hosszúaszó KK; Szentk. Paulus Hoszszupataki (40) jb vall.]. *1736:* Egyszer az fejedelemasszony adván ki az udvartól két előrenden való frajját, abban az lakodalomban tengerszín bársony köntösben volt[a], az akkori szokás szerént az mentéjén leeresztett posztó levén, kivűl lévén az nuszt béllés az posztón | Mikor házoknál voltak, ugyan mentét viseltenek, de útra menvén, mellyre valóra palástot vettenek fel | Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, az mentéjek bérlése fekete báránybör volt, fekete szörsinor körülette, fekete szörgomb [MetTr 337, 343, 405. — [a]Apafi Mihály fej.]. *1757:* Magam(na)k kék kamelótbol ezüst kék selyemmel tarkáson Mentét Dolmányt csináltatt(am) Rhf 45 xr. 24 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 118a]. *1768:* Az Szolgálomnak Csináltattam egy mentet. Franczia posztobol és rokával praemezve [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1789:* Bundát kettőt is adtunk, ă Mente most nints modiba ă helyett vagy(na)k a Bundák [Ne; DobLev. III/658. 5b]. *1823–1830:* Mente hasonlólag volt készítve, mint a dolmány, csak hogy annál kevéssel hoszszabb volt, legalább a prémjével, a prém pedig különb-különb drága bőrökböl nevezetesebben nyusztból állott, ezt a mentét sohasem öltötték fel, hanem lánccal vagy drága kemény kötővel nyakokba vetve hordozták | Mennyit változott a világ ! a mente, dolmány vagy lájbli megkurtult s kereken vágva [FogE 64].

Szk: A. a mente anyagára von.: *anginét* ~. *1824:* Egy Ánginét viseltes kék mente [Dés; DLt az 1826. évi adatok közt] ✱ *angliai* ~. *1667:* ada kezeben Egy hay szin angliaj mentet, kiraly szin kamokaual bellettet [LLt]. *1694:* Ersoknak egy iobbik Veres Angliaj mentejét mellyet ugyan magunktol vőtt volt az nehaj Atyánk Killyeni Mihally flor. 15. Ezt el attam kőz adossagba(n) [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1711:* Edgj zöld Angliai mente, az háta rokaval az elei

Hiuzzal bellet [ApLt 5 Apor Péter lelt.] ✱ *anglia posztó ~. 1743:* Egy Kopornya szin Anglia Poszto Mente [Marossztkirály AF; Told. 19] ✱ *borsosposztó ~. 1811:* Egy fekete borsos poszto Mente Ujja meg hoszabitássa [Kv; Hodor lev.] ✱ *brassai ~. 1679:* egy Barassai mente egy saru [WLt] ✱ *egyszer ványolt ~. 1736:* Pro A. 1736. fogadtam meg kis szolgalonák Gyermek mellé Gyorffi Klárát, kinekis fizetésé lészen Egjszerványolt kék mente ujj bélessel, fejtö sinorral s Gombal[a] [ArJk 34. — [a]Folyt. a fels.] ✱ *fajlandis ~. 1598:* Gerendj Marthonnak szabattam egj Faylandis mentet [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1633:* Mathiasnak jutot Egj failandis me(n)te, Az vya keöniekigh er f. 12 [Kv; RDL I. 103]. *1700:* Egy kek belletle(n) fajlandis mentét ádd (!) [Dés; Jk] ✱ *fodor-igler ~. 1592:* az Inassal zegeöttunk Egi fodor igler Menteben beletben [Kv; Szám. 5/XIV. 180]. *1598:* lakik nala en neke(m) egy eóchem ky megh hala kinek maradott eo nallok kez penze Annak felette pozto ruhaia, egy fodor ighler veres menteje Jo, ki megh erth volna f. 5 [UszT 13/79] ✱ *habos kanavász ~. 1771:* Egy kék szin aszszony embernek valo habos kanavátz keskeny arany tsipkés Mente [Nagyida K; Told. 19] ✱ *jauszbőr ~* jávorszarvasbőr mente. *1656:* hagiom Petri István Uram(na)k, Veres Scarlat Csiausz mentemett es az Jausz bör mentemett [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ *kétszerványolt ~. 1718:* (A dajka) maga fizetisiben kivan ketser vanyolt mentet rokaval premezetet ketser vanyolt szoknyat [Szentpál K; TKl Mihály deák jb Teleki Ádámhoz] ✱ *kisnicer ~. 1629:* Egi roz kisniczer uiseltes fejer mente [Szentdemeter U; LLt] ✱ *kreditor ~. 1793:* Lángszin Creditor-mente [TL Conscr.] ✱ *landis ~. 1694:* Egy zöld landis fejer Barany borrel bellet mente vallora fl. 5 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1739:* más egy viseltes landis bérlett mente [Torda; TJkT I. 165] ✱ *lazúr ~. 1673:* Egi szederies Lazur belletlen mente [WassLt Borsai István hagy.] ✱ *lusztrin ~* selyemszövet mente. *1761:* Egy fekete Uj Lusztrin mente, nusztal premezve, az eleje nyestel bérelve, a hata pedig Roka mállal [Koronka MT; Told. 8] ✱ *metszett bársony ~. 1793:* Tarka metzet bársony mente ezüst készülettel, nuszt premmel, croisse bellessel [TL Conscr.] ✱ *nyomtatott veres gránát ~. 1628/1635:* Egj koniokben uagot niomtatot Veres granat mente, nestel bellet, kilencz veres zalas gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.] ✱ *selyem matéria ~. 1793:* ezüst tarka sellyem materia mente viseltes, nersz prémmel [TL Conscr.] ✱ *sima bársony ~. 1683:* Egy Király szin sima bársony mente [UtI]. *1686:* Edgy tetczin sima barsony mente, az kerületi ezüst csipke, nuszt mallal bellet viseltessel [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. *1766:* Egy Király Szin hozzu Simma bársony mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ *spanyol posztó ~. 1755:* Kedves Feleségem(ne)k a Tengerszin Spanyol poszto ezüst paszamantos mentéjének paszamánt toldalékjára Rh. fl. 6 xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 42b] ✱ *virágos bársony ~. 1766:* Hammuszin Virágos bársony mente a' mellyin két felöl egy fertály Széllyességű Arany pontispány s gombal s pikellyel edgyűt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ *vont ezüst ~. 1614:* Az császár ül vala egy szép nyári házban; vala rajta vont ezüst mente csonka ujjú és dolmány is olyan vala [BTN[2] 70]. — L. még az *aba-, anglia-, bagazia-, bársony-, csemelet-, gránát-, kanavász-, karazsia-, matéria-, perpeta-, posztó-, rása-, sálya-, skárlát-, teveszőr-* és *tradormente* címszókat.

B. a mentének, ill. anyagának készítésmódjára, ill. szabásformájára von.: *bogárhátú ~. 1748:* Az Nehaj Aszonynak Hoszu Aranyas poszomántos Bogár hátu Roka torokkal prémezett és Róka Mállal bèllett földig èrö mentéje [Vargyas U; CsS] ✱ *csonka ujjú ~. 1578:* Towabba miert hogy az Tanachy kewannya, es effele tyztesseges gywlekezet, hogy hozza hasonlo ruha vyseltessek, vegeztek eo kegmek egez varassul hogy senky ez vtan sem chionka wyu galleratlan, Mentebe sem gattiaba, hanem tanachy hazhoz illendeo varassy tyztesseges ruhaba Ieoienek mind alsó felseo Tanachbelyek be [Kv; TanJk V/3. 172a]. *1627:* Egj szederies chonka vyw mente Roka mallal bellet vyselt f. 8 [Kv; RDL I. 134] ✱ *deák-tóga-forma ~. 1759:* Értem azt is, hogy alávaló embernek tartatott, akinek szárközépig s alább is érő hosszú deák-tóga forma mentéje nem volt [RettE 89] ✱ *dolmány ~* ? dolmány szabású mente. *1635:* az mely mayszer dolomany mente feleol uagio(n) az uezekedes Ugian berletlen [Mv; MvLt 291. 36b]. *1735:* Kökörcsén szin Dolmanjmente fejér varrással [Sv; Hr] ✱ *felöltő ~. 1823–1830:* Ezen fennebb említett öltözetek pedig csak az uraké volt oly drágán készítve, mert a városi rendnek nem mindennek volt dolmánya, hanem nagyobb részént csak felöltő mentéje [FogE 64] ✱ *félszer ~. 1623:* Az ket Giermeknek Eleoben Tartasokra Rendeltunk egi fajlondis felszer szederies me(n)tet Bechultük ad f. 10 [Kv; RDL I. 121]. *1658:* vagyon egy felszer veres mentem, azt hagyom Koncz Mihok Eoczemnek, adgyak meg neki [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.] ✱ *gallératlan ~ → csonka ujjú ~* ✱ *galléros ~. 1628:* Egj galleros zederies skarlat nestel bellet mente vitez kotessel czenalt öregh tizenket gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen lelt.]. *1657:* az fejedelem is nagy pompával méne ki és excipiálá őket, maga virágos fejér vontezüst köntösben, nuszttal béllett galléros mentében [KemÖn. 61]. *1736:* Mindenik religión való papoknak nagy, majd az dereka közepéig lefüggő galléros mentéje vala, az is ki rókatorokkal az gazdagabbaknál, ki rókanyakkal az alábbvalóknál, meg volt prémezve [MetTr 436] ✱ *hosszú ~. 1735:* Egj hosszu mente Teczin Angliai Posztobol Arannyal Sinorozva, njolcz par paszamántal Csinált gomb Szárral hasonlo szarka lábakkal [Sv; Hr]. *1752:* Egy Nusztos elejü fekete hoszszu Mente Petymet hátu [Nsz; Told. 2]. *1823–1830:* Hogy deák lettem, Körmendi Gábor adván nekem egy viseltes hosszú fekete mentét, melyből az apám csinált nekem egy mentét s egy lajbit [FogE 97] ✱ *hosszúkós ~. 1854:* zöld hosszukos mente [ÚjfE 78] ✱ *hosszú ujjú ~. 1582:* Michael Nag' fassus est Ketten Ieówenek ket kardal ream, Monda Az eggik kinek kék hozzu vyw menteye vala, od magat (!) Neste lelek kwrwa mert vg chaplak hog vtannad wondozoslik (!) a' beled [Kv; TJk IV/1. 100]. *1645:* egj kek skarlat hozu uyu mentet is hyvz mallal bellettetis lattam [Gysz; LLt] ✱ *japon-forma ~. 1756:* kisded Jappon forma Seprő szin Posztobol tsinált vagy készitett béleletlen Menték [Mv/Burjánosóbuda K; TSb 21] ✱ *kazulás ~* csuklyás mente. *1788:* Nyul bőrrel béllett kasulás fekete mente [Mv; TSb 47] ✱ *kis ~. 1589:* az en attjam almadj gaspar vra(m) adot Egi fekete barsonj kjs mentet es masik szöld kamuka nestel bellet [JHbK XLV/43 Ombozj Mjklos kezével]. *1717:* Faolaj szinű kis mente [MNy XXXVI, 198] ✱ *könyökben vágott ~. 1628/1635:* Egi kek skarlat koniokbe uagot mente roka hattal bellet Egj zederies granat felzer koniokbe(n) uagot[a] [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy. — [a]Tolliban maradt: mente] ✱ *kurta ~. 1748:* Az Nehaj Asszonynak holló szin kurta aranyas paszomántos bogár hátu Sinórral Nestel prémezett és bérlett mentéje [Vargyas U; CsS]. *1790:* most mind kurta mentékben vad-

nak az Gavalérok, és Dámák [Ks gr. Kornis Anna lev. Nszből] ✱ *nagy ~. 1717:* En Istennek hála szinten Tednap (!) del után érkeztem haza bekével másként bizony igen vekony egéssegbén hattam lègfökepen Josephet, Jankoczka Ugyan jobbáczkán vagyon, Istennék hálá elég nagy Sirva maradának el Szegenkék en bizony az magám nagy mentemet is oda hattam hogy ne dideregjenek szegenyék, takarózzanak véle [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez] ✱ *öreg ~. 1627:* Egj veres skallat eoregh mente aran(n)ias kaftamial (!) bellet | Egj veres skallat eoregh mente atlaczal bellet [BLt] ✱ *rövid ~. 1725:* Ezen rövid Mente perémezesére erogalodat ket roka torok Flor 3 Den 36 [K; TKl]. *1799:* Deák Thodor, vagy Szöts Miklos mintegy 22 esztendös szederjes rövid mentébe jár [DLt nyomt. kl] ✱ *sípujjú ~. 1596:* Egy sip wyw oh skarlat mente kopot roka hattal bellet mind bellesesteol ér f 13/40 [Kv; RDL I. 65] ✱ *szorítós ~. 1634:* Az Balinttffi Christoph vram ket nagiob fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorittos mentemet, egyknek; Masiknak az Valban vagott viragos makszin kamukaual bellet szederjes granat mentemet [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.] ✱ *ujjas ~. 1628/1635:* Egj veres skarlat òregh ga⟨le⟩ros vjas mente zold tafotaual mereon bellet [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy.] ✱ *uniformis ~. 1823–1830:* Fenn való mulatások alatt pedig egy uniformis kék mentét fehér gombbal, fekete zsinorral ígértem [FogE 143] ✱ *vállban vágott ~. 1638:* Lazar Janosnak hagio(m) az Fako Paripat, Egi valba(n) vagot mentet [Cege SzD; WassLt Vass György hagy. St. Magiorokereki pastor keze írása]. *1658:* Vagyon egy Valban Vagot Kek mente [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. — L. még a *libéria-* és *szoknyamente* címszókat.

C. a mente, ill. kelméje színére von.: *aranyos matéria ~. 1793:* ezüst fonallal s fekete selyemmel Straffirozott aranyos materia mente, nuszt prémmel [TL Conscr.] ✱ *aranyos violaszín matéria ~. 1793:* Aranyas viola szin selyemmel elegyitett materia mente [i.h.] ✱ *barackvirágszín angliai/angliaposztó ~. 1700:* Egy Barack virág szin vagy napszin Angliai mente fekete csipkere varrot ezüst kötes körülötte [Hr 1/20]. *1759:* szállittasson el Egy baratz virág szin régi modi ánglia poszto mentét. fél ujja nélkült, tizenkét pár oldal petsenyés Selyem arannyal elegyes gombok rajta [Sárd AF; TSb 51] ✱ *fejér ~. 1629:* Egj roz kizniczer uiseltes fejer mente [Szentdemeter U; LLt] ✱ *fekete ~. 1627:* Egy hitua(n) fekete bellet mente tt f. 4 [Kv; RDL I. 132]. *1628:* Negy fekete Mente [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11]. *1803:* 'Siboi Tiszt Buzgo Janos visel fekete Mentet 's ugyan ollyan szinü Nadrágot [DLt nyomt. kl] ✱ *galambszín ~. 1763:* 1 Hiuszos Galamb szin mente hozzá valo Dolmánnyal 1 kreppin készülettel azon ujj [Nsz; Szer.] ✱ *görényes hamuszín ~. 1797:* Sellyem keszülettel Görényes hammu Szin mente [Koronka MT; Told. 34] ✱ *hajszín ~. 1656:* hagiom Bartsai Akos Uram(na)k, Hiuszlábbal berlett, hay szin mentemett [Ádámos KK; BálLt 93]. *1673:* Egj haj szin mente tizenket szál szaros gomb rajta kanavaczal bellet [Marosszktkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy-ból Bethlen István lelt.] ✱ *hamuszín virágos bársony ~. 1766:* Hammuszin Virágos bársony mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ *hollószín ~. 1748:* Az Nehaj Asszonynak holló szin kurta aranyas paszomántos bogár hátu Sinórral Nestel prémezett és bérlett mentéje [Vargyas U; CsS] ✱ *kaffészínü ~. 1752:* egy Viselt Caffe szinü Mente, ezüst fonál gombokkal [Eszt-Mk gr. Pekriné lelt.] ✱ *kapornyaszín ~. 1732:* Egy Nyári Kapornya Szin mente Zöld aranyos materiával béllet, Aranyos Sinorral, és gazdag rojtal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7]. *1791:* Kapornya szin Mente (: Kaprifarber :) [DLt hiv. nyomt.]. *1793:* Kapornya szin fain mente [TL Conscr.] ✱ *karmazsinszín angliai ~. 1699:* Egy viselő Karmasinszin Angliai mente [Hsz; LLt]. *1755:* Leányom Kovács Ágnes Vit el egy Veres Karmasin szin Angliai Mentet Ezüst Varasost Roka Mállal keszitetet [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19] ✱ *kék ~. 1613:* hagyom az kek mentet Forro Gabornak [Oroszfalu Hsz; HSzjP]. *1647:* egj kek mentemet el ue(ue)k, Annak utanna az mentet megh talalua(n) az piaczo(n) [Kv; TJk VIII/4. 238–9]. *1797:* Egy bárány bőrös kék Mente Sellyem apparátussal [M.igen AF; DobLev. IV/777. 11] ✱ *kökörcsinszín ~. 1717:* Kökörcsin szin hiuzzal béllelt mente [MNy XXXVI, 198] ✱ *krispánszín ~. 1710:* Egy kríspán szin bélletlen mente [DanielAd. 90] ✱ *meggyszín ~. 1691:* Egy medgyszin belletlen mente' [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1797:* megyszin égy rendbeli Lájbi, Nadrág, Dolmány Mente [Cege SzD; WassLt Conscr. 565 Détsey István ub kezével] ✱ *napszín ~* → *barackvirágszín ~* ✱ *pergelt kaffészín ~. 1771:* pergelt kaffé szin Mente, Dolmány, Nadrág [Nagyida K; Told. 19] ✱ *pompadur angliaposztó ~* bíborvörös angol gyapjúposztómente. *1766:* Adtam Egy pompadur anglia posztó Mentét [Berz. 9. 73] ✱ *publikán szín(ű) ~* papagáj/sárgászöld színű mente. *1717:* puplikanj szin Ferfi(ne)k valo mente arany Varas rajta [TSb 26]. *1769:* Paludgyai Josef kolosvári Fi cir(citer) 21. vagy 22 esztendös publican szinü veres rokával prémezet mentébe elszökvén jo örizet alat az Udvarhelyi Tömleczbe bé hozni el ne mulassák [UszLt XIII. 97] ✱ *seprőszín ~. 1627:* a Seprő szin Mente bellésehez Flor. 6 Den. 18 [K; TKl] ✱ *sötét kávészín ~. 1732:* Sötét kávé Szín mente hijuzzal béllet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7] ✱ *szarvasszín ~. 1779:* egy viseltes szarvas szin Mente [Nsz; CsS] ✱ *szederjes ~. 1603:* Jhon keressetek mind cziör födeleben, mindenöt wgi kezdek keresnj es az cziör födeleben Talala meg dienes georgy Egj zederies mentet [UszT 17/22 Koronkai Peter Etedi zabad zekel vall.]. *1647:* Jutot az Relictának, egy Rokahattal bellet szederyesz mente mely mi teollünk estimaltatot pf. 25 [Kv; RDL I. 134]. *1693:* Brassai poszto szederjes mente [Kilyén Hsz; BLt] ✱ *szekfűszín ~. 1763:* Egy rend szekfü szin köntös, Mente Dolmány Nadrág Selyem Krepin készülettel [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *tengerszín spanyol posztó ~. 1755:* Kedves Feleségem(ne)k a Tengerszin Spanyol poszto ezüst paszamantos mentéjének paszamánt toldalékjára Rh. fl. 6 xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 42b] ✱ *testszín ~. 1662:* Szőlősi ha jól alkalmaztatja magát kötése szerint, az kis szeg lovat szerszámostúl, nyergestúl, paraszt kantárral add oda és a tetziny mentémet [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *vadgalambszín ~. 1781:* Egy vadgalamb szin Mente feiér Selyem Bélléséve együt el bontva, prém nélkül [Mv; Told. 9a]. *1787:* el itta köpenyegit vad galamb szin Bundáját és az vad Galamb szin mentéjét [Dés; DLt] ✱ *vasszín francia posztó ~. 1732:* Egy bé Toldozot Vas szin Franczia posztobol inasnak valo mente [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9] ✱ *veres ~. 1585:* Sophia Poros Ferenczne[a] Latam hogy Az legeniek feyerbeliek valanak, Az Magasbiknak veres Menteye vala [Kv; TJk IV/1. 525. — [a]Vallja]. *1599:* Balogh Jstwan Coloswary chanady Mathyas Zolgaja[a] az hadnagynak zeold dolmanya veres menteje volt [Kv; TJk VI/1. 331. — [a]Vallja] ✱ *világos seprőszín angliai ~. XVII. sz.:* Egi világos seprő szin angliai nustal belet mente [LLt Litt C] ✱ *violaszín ~. 1682:* (Hagyom) Hidvegi Istva(n)nak a

Viola szin mentémet [Kv; KvRLt VII. 8]. *1707:* Vagyon viola szin bellet mente [Kv; Pk 6]. *1762:* Az ezüst paszomantott és Sinort mikor egy violaszin mentéröl le bontogata ott voltam [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109] ✱ *zöld ~. 1635:* Az mikor Nytrai Mártho(n) el veue Azzonyomat ... egy zold menteje is uala [Mv; MvLt 291. 60a]. *1736:* fogadtam meg öregbik szolgálom(na)k Szőts Ersokat, kinek is fizetése lészen e' szerént 1. Zőld mente a' Landis posztóból tisztességesen rokával prémezve, uj bárány börrel bérelve[a] [ArJk 33. — [a]Folyt. a fels.]. *1788:* Egy Zöld Mentéröl le fejtett Zöld krépines viseltes Selyem készület [Mv; TSb 47].

D. a mente diszítésére/külsejére von.: *arany/aranyos paszománto ~. 1748:* Az Nehaj Asszonynak holló szín kurta aranyas paszomántos bogár hátu Sinórral Nestel prémezett és bérlett mentéje [Vargyas U; CsS]. *1780:* Io Adtam egy Anglia arany paszomántos roko torokkal prémezett mentet. 20 Más roka torkos paszomántos mentét [Hsz; BLev. Bartos Sára kel.] ✱ *arany ezüst krepinnel készített ~. 1763:* arany ezust Krepinnel keszitet mente [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *arany készületes ~. 1772:* Festetlen nestel prémezett arany készületes mente H Flor. 10 [Szőkefva KK; Kp III. 187] ✱ *aranyos pikkelyes ~ → ezüst kanoros ~* ✱ *arany szkófiummal varrt ~. 1754:* Olaj szin Anglia posztora kürüdös körül Arany szkofiummal és fonallal varrott Mente [Nsz; Told. 19] ✱ *cifra aranyos ~. 1760:* Valljon ... az udvarnál lévö szolgálo Bornemisza Iudith még kapáje azt a' Ciffra ezüstős vagy aranyas mentét [Kv; Mk IX. 109] ✱ *cifra ezüstös ~ → cifra aranyos ~* ✱ *cifra paszomántos ~. 1762:* A Czifra béletlen paszamantos mentet nem láttam [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109] ✱ *ezüst apró gombos ~. 1693:* Edgj viola szin Sálya keskeny tsipkés, ezüst apro gombos rókamállal béllet mente flo. 13 [Ne; DobLev. I/37. 4] ✱ *ezüst csipkés ~. 1705:* edgy Vióla szinü bársony ezüst Csipkes Hiuz mallal bellet mente [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írása] ✱ *ezüstkanoros ~. 1714:* Egy metszin, ezüst kanoros aranyos, 15 gombos pikkelyes belletlen mente [Kv; Pk 6] ✱ *ezüstös gombos ~. 1656:* Czintos Geőrgy mind az vtan szerzette az ezwstös gombos dolmant mentet mikor Czianadi Margitot el veötte [Balázstelke KK; Kp III. 82 Deak Marthon (30) vall.] ✱ *ezüstpaszomántos ~. 1755:* Kedves Feleségem(ne)k a Tengerszin Spanyol poszto ezüst paszamantos mentéjének paszamánt toldalékjára Rh. fl. 6 xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 42b] ✱ *hányatos ~. 1812:* Egy kék hányatos Mente hasonlo Nadrággal [Görgény MT; Born. XXXIX. 73] ✱ *keskeny aranycsipkés ~.1771:* Egy kék szin aszszony embernek valo habos keskeny arany tsipkés Mente [Nagyida K; Told. 19] ✱ *kötéses ~. 1705:* Egy barack Virág szinü kanavatz galandos szoknya egy köteses mentejevel edgyüt [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írása] ✱ *mellértes készületü ~* mákos, szederjes szövésü díszes mente. *1824:* Szederjes poszto mellértes készületü görény prémmel valo mente [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *nyestes ~. 1773:* Egy viselő kék nestes mente [RLt Salánki Ráchel lelt.] ✱ *rókamállal prémezett ~. 1770:* egy fekete Roka májal perémezet mente ugyan egy Barassai fele [Köpec Hsz; Köpeci lev.] ✱ *rókanyakas ~. 1758:* Cifra köntösben nem jártam, hanem elsö házasságomra csináltattam volt egy zöld selyem készületü rókanyakas mentét s hozzá való dolmányt [RettE 80] ✱ *rókás ~. 1789:* Egy Férfiunak való kék Anglia viseltes Rokás Mente gomb nelkül [Böd SzD; RLt Mohainé Bonai Anna hagy.] ✱ *rókatorkos ~. 1744:* Néhai Aszszony fekete rokatorkos hitvan menteje [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1764:* Az Inctus Nemes Sukrol Nemes Timándi János Vr(na)k egy lovát és egy rokatorkos mentéjit ezüst aranyos gombal edgjütt el lopván, ä gombokat tiz forintokon el adta [Torda; TJkT V. 223–4]. ✱ *rókatorokkal prémezett ~ → arany/aranyos paszomántos ~* ✱ *sárgagombos ~. 1757:* Groff Kornis Sigmond Vrnak Szabo Legény szolgaja el szököt, és Ivagyán Togyernél lattam Zöld bárányborös Sarga gombos menteit [A.gyékényes SzD; Ks Iura Todor (36) ns vall.] ✱ *szkófium készületü ~. 1763:* 1. szekfü szin Szkofiom készületü Roka Torkos mente [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes hagy.] ✱ *varrásos ~. 1763:* Egj Kaponya szin varrásoss hosszu mente torokkal [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *vitézkötéses ~. 1697:* Mégy szin Anglia poszto vitéz köteses mente [Szentmargita SzD; KGy]. *1708:* Egy fekete vitéz kötéses Mente [BLt] ✱ *zöld selyem készületü ~ → rókanyakas ~.*

E. a mente bélelésére (bélelt/béleletlen voltára) von.: *béleletlen ~. 1691:* Egy medgyszin belletlen menté [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1738:* egy kék Bélletlen mente forditott fejér s veres Turka sinorral [M.bikal K; MLev.]. *1762:* ide igen drága bélletlen mentet hozot | láttam egy bélletlen mentet is a' Ládája fenekin [Oltszem Hsz; Mk IX. 109] ✱ *bélelt ~. 1631:* lata(m) az Rudon hogi egi berlet mente uala [Mv; MvLt 290. 247b]. *1661:* Fázástúl ne félts, édes Feleségem, mert jó béllett mentém van nekem itt is, teneked való mentére is gondom leszen [TML II, 173 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Köntösöm, mint főember gyermekének, tisztességes, de cifra és igen drága nem volt; azonban, minthogy ott akkor bélelt mentével nem éltek, bizony a télhez rossz volt [BÖn. 576] ✱ *farkasbőrrel bélelt ~. 1599:* Zykzay Janos Vallja az eo vra nekik testamentumaban hagjot ket gyra ezeosteot egj granat dolmant es farkas beorrel bellett zeold mentet [Kv; TJk VI/1. 342–3] ✱ *fejér bárányborrel bélelt ~. 1694:* Egy zöld landis fejer Barany borrel bellet mente Vallora fl. 5 [Kilyén Hsz; BLt 4] ✱ *hiúzmállal bélelt (angliai) ~. 1681:* Egy hai Szin Angliay Hiuz Malial Bélet Mente [Beszt.; LLt]. *1699:* Heiuz mallal berlett viola szin Angliai mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1757:* Vagyon egy Hiuz Mállal bérlett szederjes mentém [Torockósztgyörgy; Berz. 3. 1/4] ✱ *kamukával bélelt ~. 1634:* Thorma Georgy Vr(am)nak hagiom az zeold Skarlat, kamukaual bellet mentemet [WassLt 73/1 Cegei Wass János végr.] ✱ *mállal bélelt ~. 1634:* Az Balinttffi Christoph vram ket nagiob fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorittos mentemet, egyknek; Masiknak az Valban vagott viragos makszin kamukaual bellet szederjes granat mentemet [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.] ✱ *nyesttel bélelt ~. 1656:* hagiom Ebeni Istvan Uram(na)k, megiszin scarlat, nestel berlet mentemett [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ *nyuszttal bélelt ~. 1657:* megajándékozván az vajda, veres bársony, szép nuszttal béllett galléros mentével [KemÖn. 301] ✱ *rókaháttal bélelt ~. 1658:* ada Egy kék faylandis Roka háttal berlett mentet [Balázstelke KK; Kp III. 84] ✱ *rókával bélelt ~. 1748:* Néhai Daniel Ferencz Uramnak rókatorkos Bogárhátu Sinoru arany fonallal kötött Gombokkal rókával bérlett menteje egy [Vargyas U; CsS] ✱ *veres tafotával bélelt. 1660:* egy ueres tafotaual bellet mente [Kv; RDL I. 145].

F. a mente viselőjére/viselési alkalmára von.: *asszonyi ~. 1797:* Egy róka torkos Aszszonyi mente Hf 7 Dr. 38 [DobLev. IV/175] | Egy viseltes kék Anglia roka torkos arany készületü Aszszonyi mente [M.igen AF; i.h. IV/777. 12] ✱ *férfiúi ~. 1582:* Cathalin Zabo Martonne vallia Ieowenek Neg Azzon Nepek azon keozben Ez Rengeo

Annais ot vala ... amel Bab Nalla vala Azon eg foztan es eg ferfiwy Mente vala [Kv; TJk IV/1. 53] ✱ *gyászolni való ~. 1755:* az gjaszalni valo mente bélésére Erogáltam az félé aprob bőrököt 6 [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.] ✱ *mindennapi ~. 1823–1830:* Egy mente, lájblival, nadrággal Rh. 45 Egy mindennapi mente Rh. 15 [FogE 145] ✱ *nyári ~. 1639:* mindeneket Varfalvi Ersebet Aszoni Rakosi Ferencznek megh ada, ugy mint ... Egi Galleros niari mentet kamukaval beletett[a] [Csombord AF; KCsl 148. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1688:* Egy publikan szin gomb száras Nyari mente véres kafftányal berlett [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1696:* Egy Meczin bellet nyári mente; vitézkötéses gomb házokkal s gombokal [LLt 102/24]. *1736:* Urak, fő emberek, nemesek nyári mentét is viseltenek [MetTr 351]. *1801:* edgy nyári prém nélkül valo mente [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 2] ✱ *pompára való ~. 1736:* Az uraknak, első főrendeknek az pompára való mentéjek hosszú volt, annak nagy hosszú széllyes galléra, hogy majd az háta közepit érte [MetTr 350] ✱ *téli ~. 1732:* egy nagy utozó téli mente Sellyem Sinorral Gombokkal Roka mállal béllet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5] ✱ *úri ~. 1749:* Adának egy világos Szekfü Szin, virágos Bársony Uri Mentétt [Koronka MT; Told. 12/2] ✱ *utazó ~ → téli ~* ✱ *viselő ~. 1699:* Egy Viselő Karmasinszin Angliai mente [Hsz; LLt]. — Vö. az *asszonyember-, bojér-, csausz-, darabont- és férfimente* címszókkal.

G. a mente népi/nemzeti jellegére von.: *cserkesz ~. 1627:* Egy veres skallat nestel bell⟨ett c⟩zerkesz mente [BLt] ✱ *horvátos ~. 1714:* T. Pákéj Janosne Ns Eperjesi Jutka Asszony ... Pistokanak Egy Angliai szederjes horvatos hiuzzal rokaval bellett Scofiumos bogár hatu sinoros 16 óreg s apro tekervenyes rosás ezüst gombos ... mentet[a] [Kv; Pk 6. — [a]Hagyakozott] ✱ *lengyel ~. 1697:* Egy zöld kanavácz lengyel mente elegyes kötessel [Beszt.; Ks]. *1788:* Egy Aszszony Embernek valo hamu szin Trokét Lengyel mente az ajjais nestel prémezve selyem krépines készülettel [Mv; TSb 47]. *1824:* Egy kisded régi modi Lengyel mentéhez, viseltes fekete bőrrel bé vont három hellyen meg ezüstözött hasanlo maraklatu kard [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *magyar ~. XVIII. sz. köz.:* Egy zőld Creditor festett nyestel prémezett s róka mállal béllett kurta Magyar mente Szkofium Gombokkal [MkG]. *1790:* most mind kurta mentékben vadnak az Gavalérok, és Dámák Bethlen Joseff magyar Mentében, kurtában, gondolhatya, Bátyám uram, hogy milyen dolgak vadnak [Ks gr. Kornis Anna lev. Nsz-ből]. *1823–1830:* a prussusnak is vagyon huszárja De éppen különböznek, mert hiszen mentéjek volt, de csupa maskara a magyar mentéhez képest, éppen hogy prémje volt [FogE 202] ✱ *magyaros ~. 1759:* Azelőtt szép magyaros rókatorokkal vagy nyesttel béllelt mentéket viseltek a magyar úri és nemesi renden lévő asszonyok [RettE 91] ✱ *német ~. 1768:* Egy kisded Német mente tarka Atlaczból Fattyu Hermelinnel bellett, nestel prémezett [Nsz; TGsz 51]. *1788:* Fekete sima Bársony Német Mente nestel prémezve [Mv; TSb 47] ✱ *oláh ~. 1628/1635:* Egj uiselt igen kopot zold barsonj felzer ualba(n) uagot olah mente [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy.]. *1661:* Rédai Ferencz urambátyám menvén oda ... Az oláh mentémet is oda küldtem, hadd legyen ott [TML II, 163 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] ✱ *spanyol ~. 1629:* hallottam, hogy kérkedett az asszony vele, hogy eőneki az spanjor mentet az edes János Ura vette [Mv; MvLt 290. 150b] ✱ *török ~. 1612:* Egy Török verös Mente visselt Cjmasin roka hatal bellet [Kv; PLPr 68]. *1637/1639:* 1. Roka hattal bellet szederies, lazur teoreok mente — f. 16 [Kv; RDL I. 111]. *1642:* egj hiuz labbal berlet szederjes granat Török mente [Koronka MT; Told. 1a. II]. *1659:* Két darab Angliai poszto, Angliay Teorők mente [Cssz; LLt 118 Litt. C].

Sz: *lerántja vkiről a ~t. 1662:* Apafit Segesvárban az városban beszorítottuk ... igen ebül van dolga ... Sohunnat semmi ártalmas hírek nincsenek. Apafirúl lerántjuk az bársony mentét [TML II, 238 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz Sv-ról] ✱ *megszabja vki hátán a ~t. 1749:* Szidták eö kglmét hogy mit verekedik ... ha mi nem lettünk volna ott, de a' Czifra mentét az ö kglme hátán megszabták volna [Szentbenedek SzD; Ks].

2. rövid bundaféle; cojoc; Art kurzer Pelzmantel. *1810:* Waszilie Kosztin ... a' testén kósókot, vagy-is mentét visel [DLt 290 nyomt. kl].

mente[2] I. *fn* birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit Possessivendung. 1. *~ben* vkinek vhová menése/menetele közben; în timpul mersului cuiva spre undeva; während js Irgendwohingehens. *1573:* Borbely Kelemen ... vallia hogy Regel Ieo eo hozza Kapa Myhalnenak szolgalo leanya hya eotet hogy egy Sebest(!) Embert Be keotne, Eo ely Indwl es Mentebe kerdy az leant Michoda Ember volna az ky Sebes [Kv; TJk III/3. 55]. *1594:* En erre emlekeze(m) hogy mikor Boldisar Ambr(us) Pal Gergelni Jeótt uala, valamint vegeztek volt, de az Pal Gergely kertibeól az kertinkbe hagott úala menteben Boldisar Ambr(us) [UszT 10/81]. *1595:* Teke Ferenchyheóz mentembe ket vttal keolteotem f — d 50 [Kv; Szám. 6/XV. 100]. *1598:* Zarka Thamas darabant vallja Semmith az vtrumban nem thudok hogy ez ket zemelj keozeot valamj bwjalkodas eset volna, hanem egycher Varadda menteonkben kj Jeottek vala Biro Mihalne es Vargha Imreh, es ott thwdom hogy egy Sarwth chjnalt vala Imreh az azzonnak [Kv; TJk V/1. 247] | Eó maghatol hallotta(m) Simo Janostol mondotta Moldouaba mentynkbe [UszT 13/36 Martinus Gegeo de Delne[a] ns vall. — [a]Cs]. *1631:* Kolosvarra mentekbenis ... eggjütt haltak [Mv; MvLt 290. 61b]. *1743:* Nagy Ferencz és Mihálcz Elek Cancellista Uraimék Conscriptiora ide érkezvén ... Innen Dedradra mentekben uttyokra Metr. 3[a] [Szászerked K; LLt. — [a]Erogálódott]. *1744:* Most ã közelebb el mult öszi alkalmatossággal engemet Király biro Vram eo kglme külde Száraz Ajtára ... és az uton mentemben ... találtam elöl Száraz Ajtai hat Embereket [Bölön Hsz; INyR 32]. *1779:* Balogh János(t) ... a falu között mentiben kik aggrediálták ? és kik agyalták ? [Tamásfva Hsz; HSzjP vk]. *1816:* mentembe-is az Exponens Aszszonyt Szüntelen kurvázni hallottam [Dés; DLt 99].

Szk: *ugyan ~ben* kb. futólag. *1573:* Anna nehay feierwary Imrehne azt vallia hogy Mond Borbara azzony Am Nekem egi kis leaniom vagion De ha twdnam hogy Erre Newelne(m) fely Bator Inkab Isten ky venne Ma ez vilagbol. Tharch leant vgy Mond hogy Igh Tyztellye Annyat, Mond erre vgian Mentebe Borbara azzony, Tharch fiat Newely fyat Bestye kwrwanak [Kv; TJk III/3. 233].

2. *~kor* vkinek vhová menése alkalmával; cu ocazia plecării cuiva la ; gelegentlich js Irgendwohingehens. *1597:* Azzoniúnk eo Felsege Colosúarrol Vy Varba(n) mentekor minden Eggiet masat Vj Varig vittek [Kv; Szám. 7/XII. 80 Filstich Lőrincz sp kezével]. *1662:* Nyilva Acháb királynak gyalázatja áll fenn, mint valami oszlop, ama damascusi oltár, mellyet az assíriai király eleibe mentekor ott látván megkedvelle ... s az Isten templumában felépítteté [SKr 704].

3. (határ)húzódása; de-a lungul (liniei de hotar); (Flurgrenze) Hin/Entlangziehen. *1760:* (A határ) ottan az hegy elen való mentét végezvén az Motsi Völgyben ezen patakon fel megyen az Motsi Török buza földekig [Novoly K; BLt].

4. (víz) folyása/áramlása; cursul (apei); (Wasser) Fließen/Strömen. *1774:* a Körös annyira megáradott, hogy Váradról házakat, boroshordókat elhajtott a pincékből, sok házakat mentében és falukat elsepert, sok embereknek, marháknak veszedelmével [RettE 333]. *1801:* mind ketten a hajot addig taszittyák két fele mig a Maros közepére ment a hajo, és ott az elsö orával amint ment a hajo, megfordult le felé a viz mentinek [Szászújfalu AF; DobLev. IV/848. 3a].

5. *~re hagy átv* nem foglalkozik vele; a da curs liber; freien Lauf lassen, sich mit etw. nicht beschäftigen. *1618:* Ezt az clausulát[a] meg nem irtam urunknak, hanem ha mentemre hadtam, ha kellettik [BTN[2] 146. — A fej-hez írt levél végén].

II. nu-szerü haszn-ban birt. szr-os és hr-os alakban; ca postpoziţie cu sufix posesiv şi adverbial; als eine Art Postposition mit Possessiv- und Adverbialendung: 1. *~ben* (víz/út) mentén, vele egy irányban; de-a lungul (apei/drumului); in gleicher Richtung/parallel mit etw. (Wasser/Weg) längs | (víz/út) mellékén/környékén; în preajma (apei/drumului); in der Nähe/Umgebung (Wasser/Weg). *1562:* 1528 esztendőben János király erdélyi és lengyel erővel esmét újabban felkészüle szálla Szinnára, Kassán aloll a Hernád mentébe [ETA I, 13 BS]. *1570:* Myert hogy Eo felsege confirmatio Leweleis vagion nala, Azert ha hwl oda alah Az Zamos Mentebe Talal malom helt Megh kely neky Engedny [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1592/1593:* addigh keothek Dees feleól ala az viz mentibēn az gatatt az Rethy Malom alol az ulta latom hogy ki zarada az viz [Szásznyíres SzD; Ks]. *1693:* Az patak tőnél az patak mentében mas fél hold qvartas föld [Ne; DobLev. I/37]. *1695:* az Ot vize mentib(en) va(gyo)n egy darab Parlagocska [Kilyén Hsz; LLt]. *1715:* az Erdőlö Ut menteben [Étfva Hsz; Borb. II]. *1724:* idősbik Bokánya Péternek az Felesége egy kis tsets szopo fiával a maros mentiben le ment Dééva felé [Homoród H; BK. Iuon Pászk (60) jb vall.]. *1799:* A mi a Kükőllő mellyéki ujságokot illeti, én szugullyékban lakván, keveset tudhatok meg kik, hogy 's mi tzéllal, kelnek 's járnak a Kükőllő mentib(en)? [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap lev.].

Hn. *1608:* Liwkaskeo mezeoben Zentgeorgj vt menteben (sz) [Uzon Hsz; EHA]. *1618:* az Szentegihazra meneó üczia menteben [Alvinc AF; EHA]. *1624:* Az Patak nyomasban az ut mentiben (sz) [Lisznyó Hsz; EHA]. *1677:* Moczarba(n) Szigetb(en), az árok mentiben (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. *1750:* A Zabalai ut mentiben [Barátos Hsz; Hr]. *1836:* A Pallós alatt az ország uttya mentibe (sz) [Harasztos TA; EHA].

2. *~n* **a.** (víz) mellékén; în apropierea (apei); in der Gegend/Nähe (Wasser). *1765:* hogj a' Titt Zeyk Urak viz mentén számlo fölgyök ezen kis darabotskát keresztül vágja soha sem hallottam [Kéménd H; JHb XXXIII/18]. — **b.** (ruhán) vmi mellett/hosszában; de-a lungul a ceva (pe o haină); (am Kleid) neben/an etw., etw. entlang. *1693:* Tizen harom apro sima romladozot ezüst pikkelyek Tizen nyolcz hoszszuka pikkellyek, az gombjai ment(e)n vadnak [Ne; DobLev. I/38. 8b].

3. *~re* **a.** (víz) mentén; de-a lungul (apei); entlang, längs (Wasser). *1756:* a Térben a Tengeri földek között ... Kis Kerék Réten alol a viz mentire [Zutor K; Somb. I]. *1786:* tudjaé a Tanu, Hogy azon kukuruz földhez vagy Rethez a Maros vize szaporitotta öblögette (így!) Lassanként mig viz mentire nagyra nőtt azon helly kaszállo és Berek [Nagylak AF; DobLev. III/620. 1b vk]. *1793:* ezen Pataknak hellye Lefelé a viz mentére medig határozodik, és mellyik Posessor részire valo [H; JHb XXXI/36. 1 vk]. — **b.** vmely folyó mellékére/környékére; în lunca/valea unui rîu; in die Gegend irgendeines Wassers. *1767:* Marsinán Vonul és Opris Marián el szökének, s ugy hallattam hogy a' Maros mentire le felé mentenek volna [Ne; DobLev. II/377. 3b]. — **c.** (a víz) folyásának irányára; în josul apei; in die Richtung des Wasserlaufs. *1757:* az Arany rész szerint a' láda fenekére leszál, rész szerint a ládából ki folyo viz mentére teritett czondra posztobol lévő fotakan meg ülepedik [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

Hn. *1681/1748:* Véze ellenéb(en) ā Kükőllő Mentire (k) [Balázsfva AF; EHA].

mentebélés (prémezett) felsőkabát-bélés; căptuşeala mintenei; Futter des pelzbesetzten Oberrock(e)s. *1604:* Az Felperes keres az Alperesen egj Fodor illyer (!) zokniat negj kender felseo inget, egy Mente Berlest[a] [UszT 18/35. — [a]Folyt. a fels.]. *1675:* Szesc(s)ori Mate Fogarasi szamtartonk az néki adott quientantiank szerént ezeket administrálta, Mente béllésnek valo bőrőket negyven ötött[a] [UF II, 382. — [a]Folyt. a fels.]. *1681:* Mente béléshez valo széles deszka Rama (: melyre az egesz bellest szoktak feszíteni :) Nr 1 [Vh; VhU 512]. *1760:* Edgy Núst Lábbal való mente bérlés [Mv; TGsz]. *1785:* Mende (!) Beles egy rendbelli 15/20 [WLt Cserei Heléna jk 13b]. *1788:* Egy mente béllésnek valo karmasin szín Bársony bojtos, viseltes [Mv; TSb 47].

mentebeli I. *mn* vmilyen mentés/mentét viselő; care este îmbrăcat în mintean; irgendeinen Oberrock tragend. **Szk:** *fejér ~ katonainas. 1568:* egy Gyermek az zorosson Jo volt ky syrua. Es egy feyer mentebeli kathona Jnas Jo uuolt az gyermek eloth. Vaczy Pter jo uuolt chak maganak ala az vcza kozepin talalwan az germekre az ky syr vala. Mondua(n) ky bantha teged az gyermek mutatoth az feierbelire [Kv; TJk III/1. 143].

II. *fn* vmilyen mentét viselő személy; persoană care este îmbrăcată în mintean; irgendeinen Oberrock tragende Person. **Szk:** *szürke ~. 1600:* Vrsula consors Benidicti Bechkereki fassa est Sardine egy zewrke mentebelinek az haiat le vontha vala az haiat hwzza vala es hatba very vala s az papuchat vthanna hagyta [Kv; TJk VI/1. 440].

mentecsinálás felsőkabát-készítés/varrás; făcutul mintenei; Oberrockverfertigung/näherei. *1609:* Attam Stamp Janosnak egi Doloman, mente, Nagirag czinalastol, vaznot, kapchiot adot hozza teolt f 1 d 50 [Kv; Szám. 12b/IV. 172].

mentécske (prémezett) felsőkabátocska; mintean mic; (pelzbesetztes) Oberröckchen/mäntelchen. **Szk:** *csonkaujjú ~. 1616:* egj csonka vjü mentechke [Kv; RDL I. 101 Andreas Junck kezével] ✱ *kis ~. 1622:* Egj kws menteczke f. — d. 50 [Kv; i.h. 119]. *1673:* Egj kis mentetske barack viragh szin angliai mallal bellet [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy-ból Bethlen István lelt.] ✱ *rókás ~. 1741:* Josef Beszterczére ment volt vassal kereskedni egy kis Szép Fiacskája is vala Rokás mentécskéb(en) [Hévíz NK;

JHbT] ✱ *szorító ~. 1657:* Vala pedig ily rendtartás is: hogy néhány főemberek s urak gyermekeiből álló inasit maga lovain merő páncéloson, azon feljül páncélszorító veres virágos bársony zubbon avagy szorító mentécske nusztal prémezett bársony süvegesen jártatta [KemÖn. 41]. — L. még a *bársonymentécske* címszót.

mente-ellopás mentelopás; furtul mintenei; Obermantel-Diebstahl. *1747:* nagj differentiak vad(na)k fassiojokb(an) A kik p(e)d(ig)len egyenesebben szolnak, sem ökör el hajtást, sem mente el lopást nem fatealnak [Torda; TJkT III. 65].

menteget 1. (vád alól) tisztázni igyekszik vkit; a încerca să demonstreze nevinovăţia cuiva, a încerca să scoată pe cineva cu basma curată; sich bemühen, jn (von der Anklage) freizusprechen. *1659:* Sztepán uram ma is csak magától erősen mentegetvén Kegyelmedet, én ugyan intém ő kegyelmét, hagyjon békét annak, mivel annál inkább gyanúságot vonszunk és bűnössé teszszük Kegyelmedet [TML I, 416 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1680:* Tudod-e hogj az őrállók kik az vámhoz szolgáltak, azokat ki szabadította ki s ki szabadulásáért ki mit fizetet és kinek; hát most kik mentegetik őket? [CsVh 80 vk].

2. *~i magát* **a.** (vád alól) tisztázni igyekszik magát; a căuta/încerca să-şi dovedească nevinovăţia; (von der Anklage) sich reinzuwaschen streben. *1657:* Mentegetvén azért magát, lőnek elég ajánlási is [KemÖn. 171]. *1702:* Mivél az I. Csere István az Válnak valo Zőld kanavácz és Arany galand iránt nagy suspiciot hozvan magára, mentegetven azzal magat hogy Csibini Jacabnak nalla semmie sincs, ez fen maradván jövendőre, de az Fadgyu arat az harom forintot az procendensnek fizesse [Dés; Jk 325b]. *1786:* Antal Márton pretendálja három kalongya tavasz rosos árpájának megfizetésit Pál Antaltól ez okon: hogy az csordával az vetés között lévő kertek közi éczakára hálogatni bészállott. Az ellen mentegeti magát[a], hogy az molnár Cristof Imre azt vállalta volna, hogy ha kár lészen, megfizeti [Taploca Cs; RSzF 164. — [a]Pál Antal]. — **b.** igyekszik kimagyarázkodni; a se scuza; streben sich herauszureden. *1662:* Patakrul a fejedelem Pap András nevű főpohárnokját posta-követségben egy trombitással palatinushoz küldötte vala ki által semmi-egyéb kárait csak nem is említteti, hanem édes atyja s boldog eleinek hideg tetemeknek kihányattatásokat szemére hányatja vala. Mellyben palatinus magát nagyon mentegeté [SKr 230]. *1705:* Andrásiné asszonyom is mentegeté magát, hogy az én Apor uramnál zálogban lévő jószágomat azért kérte volt meg Rákóczi uramtól, hogy inkább el ne pusztuljon és gondját viselje [WIN I, 645]. — **c.** vonakodik; a ezita/şovăi să facă ceva, a se codi; zögern. *1657:* Mely kapitánynál, vöttem eszemben, volna arany ugyan szépen, intimáltatám is, jobb lenne előadná szépszerént, mert mások másképpen is el fognák venni, énnálam pedig megtanálná; mentegetvén magát, én is abban hagytam [KemÖn. 219]. — **d.** kivonni igyekszik magát vmi alól; a încerca să se sustragă de la ceva; streben sich einer Sache zu entziehen. *1636:* en mentegetem magamat hogy nem mehetek mert itho(n) sok dolgom uagion [Mv; MvLt 291. 71a]. *1776:* nálam volt Groff Lázár János ebéden, engemet kért hogy mennék el véle Kóródra Groff Kornis Ferentzne Aszszonyom ő Nghoz, és kérném meg számára Gróff Kornis Anna Kis Aszszont, aztot tudom bizonyoson mentegettem magamat én előre ugyan hogy az Etsémis B. Henter[a] ugy hallom ott vagyon, Két ajtó közé nem őrömest tenném ujjamat [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall. — [a]Br. Henter Antal is pályázott a leány kezére]. — **e.** (támadóval szemben) védekezik; a se apăra (împotriva unui atac); (gegen Angreifer) sich schützen. *1796:* a' Biró maga mentségére az Ház mellé meg vonta magát, és az után az okol felé mendegelt, szüntelen Protestált, és Vasvillájával ellent vetet ... magát azzal mentegette [Mocs K; Eszt-Mk].

mentegetés 1. mentegetőzés; scuză; Entschuldigung. *1656:* Értem azt is, hogy Thuri Mihály levelet írt volna csak magadnak maga mentegetésére, de bizony haszontalan mentegetés az [TML I, 35 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1669:* Mostan szerelmes atyánkfiának írt ő kegyelme[a]; mentegetéséből értjük s másoktól is úgy informáltatunk, hogy holmit adott volna ki Zólyominénak [TML IV, 535 a fej. ua-hoz. — [a]Rédai Ferencné Bornemisza Annának].

2. *maga ~e* saját maga mentése, mentegetőzés; scuză; Selbstentschuldigung. *1659:* Elvettem az Kegyelmed nekem irott levelét, melyben értem az Kegyelmed maga mentegetését [TML I, 440 Veér Zsigmond ua-hoz]. *1684:* mihelt arrul valo parancsolatunkat veszik, mingyarast minden magok mentegetése nelkül indulhassa(na)k mind lovas es gyalog vitézlő rendek [UszLt IX. 76. 17 fej.].

mentegetheti magát (vád alól) tisztázhatja magát; a se putea dezvinovăţi; sich (von der Anklage) reinwaschen können. *1697:* Az A' ő klme Citatoria Relatoriajaban felteszi hogy egy Medgyessy Borka nevű Asszony Ember szolgalojaval paraznalkodott volna az J. annak Annussat, diesset, locussat hogy hol tortent a' dolog nem declarallya, hogy az J is annak idejeben jó modgyaval mentegethetne magat [Dés; Jk 252a]. *1730:* Kovásznai Bács, Fejős és Meddü pásztorok semmi hellyes mentséggel és jo ratiokkal magokot az számvevő és törvént tevő Gazdák előt nem mentegethetik [HSzj *fejős-pásztor* al.].

mentegető levél 1. menlevél; salvconduct; Schutzbrief. *1672:* Pet(er) Deák ha valami mentegetö levelet Battyátul a' uagi az Nemes Kaptala(n)tul jrna a' uagi mutatná annak semi helyet nem kel adni, miuel myk Kastal Ur(am)mal contradicaltu(n)k [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. haza Csíksztgyörgyre].

2. magát mentő levél; scrisoare prin care cineva îşi cere scuze; Selbstenschuldigungsbrief. *1678:* Béldi uram is kivánván ő kegyelmével[a] való szemben létét, úgy hisszük ma szemben volt, az honnét is ide várjuk Csikból érkezvén emberünk, kit is Lázár István uramért küldöttünk volt, poroncsolván ő kegyelmének hozzánk való jövetele felől, de micsoda mentegető levelet küldött ő kegyelme nekünk, im Kegyelmednek in specie odaküldöttünk [TML VIII, 14 a fej. Teleki Mihályhoz. — [a]Nemes Jánossal].

mentegomb nasture de mantie; Oberrockknopf. *1789:* Mente gamb öt rend pikejjel [Mv; Berz. 7. 69/1]. *1860:* Tizen négy ezüst filegrán mente gomb 's ugyan annyi pikkely [Kv; Végr.].

mentekötő menteöv; cordon de mantie; Oberrockgürtel. *1716:* a Gombkötő munkájárul ... â szarka lábért, Mente kötőért kéván 4 Má(r)jást [Nsz; Ks 95 Incze János lev.]. *1736:* A M: Urfinak a nagy Vas Szin mentéből köntöst csináltatván, 15 sing sinort vettem hozzá ... és a mentére, dolo-

mányra két felöl valo rojtos pikkelyes gombokért szarka lábért, és mente kötöert ... fh 10 Den 52 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53].

Szk: *ezüst ~. 1837:* volt az Exp(onen)s Urnak égy brilliántos ezüst mente kötője | az ezüst annakutánna veszett-el, minekutánna a' Gazdasszony a' háztol elidéztetett; a' briliántos ezüst mente kötö ... a' mig az érdeklett gazdaszszony az Exp(onen)s Ur házánal volt [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkő Susánna (40) vall.].

menten 1. azonnal; imediat, fără întîrziere; sofort. *1568:* az ember az ǫkrǫket ky bochatotta Es menten, Monostor fele Indult [Kv; TJk III/1. 143]. *1571:* Vrunk eo Nagais megh hatta, hogy walahwl afele embert[a] halnak az Orzagba ne zenwedgyek ith, hanem menten megh fogyak, ne legyen az Orzagnak wezedelmęre [Magyaró MT; BesztLt 3571 Paulus Banffy Lozsonczy lev. — [a]Moldvai trónkövetelőt]. *1584:* Peterdj Balas vallia zaiabol hallotta(m) ezt Kun Balintnak, Mikoron engemet vgmond Desy Jstwan meg lesset volna es ream tamadot volna, Akkor en el fwtama(m), hane(m) azta(n) hogy oda lutek vgy wthem hogy Mente(n) el essek [Kv; TJk IV/1. 203]. *1596:* Gaspar az Loas Legeny vitte Deesigh ö fge paranczolatit, hogy menten fel illyenek és az hadban feier wara gyölyenek: 1. lora Deesig ... d 50 [Kv; Szám. 6/XXI. 15]. *1603:* Kerywkis eö keget Biro vramat hogy paranchollyon az zolgaknak, es az korcholyasnakis hogy ahowa kewantatik menten mennjenek oda [Kv; TanJk I/1. 459]. *1650:* Mikor az Andrasfalviak ki jöttek a louak nyomara, menten fel úeúek az louak nyomat [UszT 50]. *1677:* Ha ki penig a' Circálást joszágában meg nem engedné, azt akar mi uton modon impedialná, eo facto menten öt szaz forint poenat exequallyanak a' Földes Urnak azon Vármegyebéli maga javaibol [AC 120]. *1791:* Csanádiné, mihent haza jött az udvarbol, menten férjhez ment [Déva; Ks 79. XXVI. 8].

Sz. *1677:* ha menten nem is, de ugyan megnyílik az zergetőnek az ajtó [TML VII, 445 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. mihelyt; îndată ce; sobald/wie. *1653:* Azok a szolakok három százan vagynak a császár szekere körül futkosnak ki imide, ki amoda, és a marok nyíllal úgy intik a ki kelletinél közelebb menne a császár szekeréhez, és menten hogy a nyíllal meginti, távolba nyomulnak a törökök [ETA I, 133 NSz].

3. kevéssel; imediat lîngă ; (um) ein bißchen/wenig. *1641:* Vagion az falu felet menten, az Czyepegő kuton alol valo lab földekben egy földe [Csepegőmacskás K; SLt AM. 19].

menten, mentest l. megy 16

menteprém felsőkabát-prém; blană pentru garnitură la mantie; Obermantelpelz. *1823–1830:* apám szabóinasnak beállott, kitöltvén pedig az inasi három esztendőt, nem volt miből magának posztógúnyát csináltasson, hanem egész nyáron aratott egy gazdag embernek. A vett köntösnek való kétszer ványolt kék posztót, és adott menteprémnek való valami lombos báránybőrt [FogE 60].

mentés[1] *fn* 1. *maga ~e* mentegetőzés; scuză; Entschuldigung. *1580:* A my penigh az ado zedeok magok mentesset illety Itilyk eo kegmek, hogy mindenkeppe(n) eló nem mehet [Kv; TanJk V/3. 207b]. *1710 k.:* hogy pedig amazok ölték meg[a], az világos; és azoknak sem magok Szász Jánossal való mentések, sem másféle, ellene való bizonyságok a directornak Szász János ellen semmit sem használnak [BÖn. 951. — [a]A kurucok Hadnagy Jánost].

2. indok; motiv; Grund, Beweggrund. *1727:* kalandosi szép rend tartásnak rendes igazgatására ilyen Articulusokkal concludaltassek ... XI. Ha valaki haragjaban más kalandosba akarna allani ne legyen Sabadsagában (!) Kalandosát el hagyni a' négy Kalandos beli Atyak az ő kigyelmek mellet levő öregekkel edgyüt tövenyesen (!) lasák meg vané igaz mentese a ki allasra avagy nem? [Zilah; Borb. II].

3. kimentés; scuzare; Entschuldigung, Rechtfertigung. *1657:* Kegyelmed mentésében módom nem volt, alkalmatosság arra előttem nem adatott [TML I, 82 Haller Gábor Teleki Mihályhoz].

mentés[2] I. *mn* (vmilyen) mentét viselő; care este îmbrăcat în mintean; (irgendeinen) Oberrock tragend. *1599:* Angalit Weidner Janos szolgalo leannya ... vallya ... az darabontok kernj kezdek az kek Menttet és harom szekerczet kit az elöt be kaptak vala töllek az katonak, Ott egybe(n) vesszenek ismeg, és akkor verek meg az veres Mentes katonatt [Kv; TJk VI/1. 33Db].

II. *fn* vmilyen mentét viselő személy; persoană îmbrăcată în mintean; irgendeinen Oberrock tragende Person. *1572:* Sophia Grwz tamasne Azt vallia hogy Nemel Nap Ment volt Eo hozza keomyes gërgne Borert hogi ky Jeo volt az hazbol tahat Megen ala az vchan egy Zeold Mentes [Kv; TJk III/3. 5b].

mentesít 1. mentessé tesz; a scuti de ; befreien. *1856:* Tolvaj István[a] Jo szivvel ki adom ha pénzt látok de tsak ugy hogy ha Tolvaj Ferentzné is mind vér atyafi az engem illetőket ki fogja adni ... s azon földen fekvő adotol mentesiteni fog [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — [a]Értsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására nézve].

2. *~i magát* tisztázni igyekszik magát; a încerca să se scuze; sich reinzuwaschen streben/bemühen. *1844:* Minden Bizonságok ki egy, ki más Tetemes Tőrvenytelenségekkel Káromkodásokkal, mocskolodásokkal ... vádolnak; a' mellyek aránt jelenleg magát nem is mentesitti [Sófva U; DLt 1441].

mentesítő felmentő; justificativ; freisprechend. *1844:* vagynak honnyodban valamely Ingo és Ingatlan jovaid, és Hazád földi Elöljároival valamelly mentesittö és bizonyitto irásaid [A.sófva U; DLt 1441 vk].

mentesíttetik mentessé tétetik; a fi scutit de ; befreit werden. *1844:* mint Városi köz helyből ki szakasztott út — a' kulimán további ásásától mentesittessék azon puszta hely [Dés; DLt 1379].

mentesség az úrbéri szolgálat alól való mentesítés; scutire de servitute; Befreiung von Fronpflicht/dienst. *1847:* Valószínűnek látszik, hogy amint ő[a] az országszerte kereskedni járó bucsumiakkal találkozott, s mint a mentességre minden úton törekedő lakosok annak ámításain, hazugságain könnyen kaptak, s így maguk közé vivén, az oly sokáig tartott bujtogatás és zsarolás bűntényéhez akadály nélkül hozzáfogott [VKp 293. — [a]Varga Katalin].

mentest 1. azonnal, nyomban; imediat; sofort. *1595:* Kerenek hogy mentest viaz Györttyat czynaltassak Az-

zonnyúnk Aztalara [Kv; Szám. 6/XVIIa. 222 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1603:* Nagy Mihaline Cathalin azzonj vallia ... Pribek Ferenchnewel megis veotteonk volt mint egy 5 keobleot, de mentest megh attuk az arrat [Kv; TJk VI/1. 655]. *1637:* Hallottam ezt Szabo Palne szajabol, hogi az Szabo Istua(n) szolgalojatis szidgja vala hires kuruanak, az szolga mentest tudomant teön [Mv; MvLt 291. 119b]. *1641:* kezdé Dósa Uram kérdezni vane a Paternek verme s monda az Inas vagyon, azomban monda Dósa Uram Nosza boncsuk fel mentest [F.volál Hsz; HSzjP György Mojses (40) jb vall.]. *1666:* neis késsek semmit vele ha kárát nem akarja vallani, hanem mentest jöjön Udvarunkban valahol találtatunk [Gyf; Told.]. *1680:* Az veszekedest látam mikor öszve Czomoljodnak, asztis latam hogy Abran Ferencz ugy úte egy ruddal Killjeni Mihályt hogy mentest el esek [Kilyén Hsz, BLt 3 Benkeo Györgyne Suska (32) vall.]. *1694:* oda jöve(n) hozzá(n)k mentest erőltetni kezde az el menetelre [Oroszfája K; BLt]. *1698:* A Vágo Marhakis legjének készen hogy ha a' szükség kivannya mentést administralhassák [UszLt IX. 76. 60 gub.]. *1740:* az vadászak ha valamit kaphat(na)k mentest fel küldem [Kéménd H; Ks Zejk István lev.].

2. kevéssel; imediat lîngă ; (um) ein wenig. *1727:* negjedik meta a Pokai régi utan fellyül mentést egj nagy cserefa Tü [Vajdasztián MT; JHb IX/12].

Hn. *1703:* a Malmon mentést alol [Szekerestörpény SzD; EHA].

mentet meneszt; a trimite; gehen/ziehen lassen. *1625:* en aruasagban leue(n) magamra ne(m) tutta(m) p(ro)uidealni s igj mentetek hadba [UszT 15b].

menteti magát (vád alól) vkivel tisztáztatja magát; a face să fie scos nevinovat; sich durch jn von der Anklage reinwaschen lassen. *1591:* mo(n)dgya hogy buzaiat Arattatta(m) volna megh ... En Abbul io modo(n) chelekettem, mert en neke(m) azokot mas ember atta ... Az rezzeból menedekre fogok, mentetem magamoth [UszT].

mentett mentes; scutit de ... ; frei, befreit. *1785:* Ami penig a 8 kalongya búzát, 3 1/2 kalongya zabot, 5 véka csös törökbúzát, 3 kalongya kendert nézi, minthogy azokból együtt költöttek is el hogyha maga nem tetszik, tehát a gabonája s vagyona se tessék; melyre ... azt felelte vissza: el nem küldötte s vissza sem adja elválásig, hanem ha hazamenyen, együtt költsék el. Azért tetszett ez is a sessiónak, hogy ezen praetensiójától is mentett légyen Pap István [Árkos Hsz; RSzF 238].

menteviselés purtatul mintenei; Obermanteltragen. *1629:* En nem latta(m) sem tudom sem teöjenek eluitelett, sem gyimölcz hordasat, sem mente viselesett, sem penigh kesinek eöuenek el uitelet, hogj Nagj Ferenczne el uitte volna [Mv; MvLt 290. 185b].

menthet 1. (váddal szemben) megvédhet/védelmezhet; a putea apăra (în fața instanței); (gegen Anklage) verteidigen/schützen können. *1595:* Myert az Actor azt forgattia hogy eggik hatalmas az masikat ne(m) mentheti, Az teórúeny sem engedi [UszT 10/100].

2. kb. felmenthet; a putea dispensa (de ceva); entheben können. *1670:* (A menyasszony) a' rendes hitlesnek tellyes formáját el ne(m) mondotta ... Azert kellesseké (!) ujjolagh valo hittel eo kglmeket ... egyben kötni, avagy hogy ezen hazassag(na)k consummalásara, a' meg lőt juramentu(m) elégh lesze(n). Replica(ti)o. Nemzetségünk(ne)k be vőt szokását ha pensitallyuk az eskütőt ig a ' fogjatkozastul ne(m) menthettjük [SzJk 107].

3. *~i magát* **a.** (váddal szemben) védekezhetik, tisztázhatja magát; a se putea dezvinovăți; (gegen Anklage) sich verteidigen/reinwaschen können. *1605:* Vadlasok ha es(ne)nek, tehat minden Vadlasok ellen zep ratiokkal menthetik magokatt [Kv; TanJk I/1. 513]. *1606:* georfi mihalj tutora Gagi Janos dijak ... tamaztia az teorwinyre ha maradhat Erejeben az compositio auagy ne(m), kibeöl öys menthetne Jöue(n)döbe magat az compositio Jn wigore maradna [UszT 20/299]. *1680 k.:* így végezénk hogy ennekutána az sok kár tétetők refrenáltassanak, hogy ennek utána ha valakit vádolnak valakik, zálogoljanak meg egy forintig; ha mentheti magát a vádlo(tt), bene quidem, semmi nélkül megmenekedjék [Zágon Hsz; Barabás, SzO 383–4]. *1710:* Béldi Pálnak az volt egyenesen a voxa, hogy mivel már kéznél vagyon Bánffy ... jó custodia alatt hozattassék az ország eleiben, s ... lássák meg, mivel mentheti magát s annakutána úgy tegyenek törvényt rája [CsH 120]. — **b.** kimentheti magát; a se putea scuza/justifica; sich entschuldigen können. *1583:* Valamikor nemellynket keózzulunk az Vr Jste(n) ez vilagbul ell hyia Mind tartozzek eótet iamborul el keserni az Koporsohoz es el temetni tiztesseggel: Ha ky penig keozzullunk ott nem lenne huzon eót penzel birsagoltassek, ha elegedendeó okkal magát nem menthety [Kv; MészCLev.]. *1677:* a' kiket Ország Gyülésére az Ispánok vagy a' Székek Tisztei az eddig valo Usus szerint a' Vármegyéknek, és Székeknek edgyező értelmekből választanak, és el nem akarván menni, jo ratiokkal nem menthetnék magokat, azon poenaban incurrallyanak [AC 91]. *1771:* Minden ember, aki tanorok kapun belöl lakik, a közönséges falugyűlésibe, ha hivattatik, tartozik előmenni; ha ki magát jó okkal nem mentheti, készpénzül fizessen den. 50 [Szemerja Hsz; RSzF 94]. — **c.** mentegetőzhetik; a se putea scuza; sich für etw. entschuldigen können. *1790:* Ezen már meg írt Contractus és punctumak, minden Tavaszon, a Szőllős Gazdák(na)k jelen létekb(en) egybe Gyűlésekb(en) fel olvastassanak egy versen leggalabb ís hogy Senki magát azzal ne menthesse hogy nem tudta vagy el felejtette légyen [Karácsonfva MT; Told. 176]. *1809:* Nem menthetik pedig ez aránt az Két Fél Communitas Tisztyei magokat tudatlansággal [UszLt ComGub 1753u]. — **d.** büntetés alól kihúzhatja magát; a putea scăpa de o pedeapsă; sich der Strafe entziehen können. *1780:* Ollyan mértekkel való futatásban, hogy minden annál jobb moddal vigyázhassan, és magát in excessu a' büntetéstől semmivel ne menthesse, rendeltetik, hogy a' Biróság Háznál a' Város részéről egy Deszka mérték ahoz való kő másával mindenkor tartassék [Torockó; TLev. 5].

menthetetlen 1. semmivel nem menthető; de neiertat; unverzeihlich. *1636:* Jób volna azokat a' nagy tömlöjü furollyákot, és sok süvöltöjü füvokot, a' hol vagynak-is, a' templumokból ki hányni, és az kovátsok műhelyében adni. Azok talám még-is menthetöbbek az kik a' régieket meg tartyák, hogy az meg avult rosz szokáson kapdoso együgyü kösseget le hányattatásokkal fél ne zajditsák, de az kik ujjakot tsináltatnak, egy átallyában menthetetlenek, mert egyebet bennek az testi gyönyörüsegnél nem keresnek, holott azok tsak az füleiket tsiklandoztattyák, s-az elméket penig semmire sem éppitik [ÖGr Aj. 9].

2. (a törvény előtt) kilátástalan helyzetű; fără nici o speranţă (în faţa instanţei); (vor Gericht) in aussichtsloser Lage. *1802:* hogy pediglen az Aszszonyok[a], annak idejében a Törvény elött menthetetlenek légyenek ... közölnek mi általunk egy Hüteles Esketést [Torda; DobLev. IV/857. — [a]Az alperesek].

3. *maga ~* magát nem menthető; care este incapabil de a se salva; sich nicht entschuldigen könnend. *1665:* Ha vétkem lett volna rá, méltán magam menthetetlen lehetnék, az igaz itílő bíró, menybeli igaz Isten legyen igaz itílő bírája ezen dolognak [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az haza hadainak felüléséről is kemény parancsolatok jöttek ki, kit is elhiszem az török megtud maholnap. Ha akaratja nem leszen az kimenetelre, magunk menthetetleneknek mondhat [TML VII, 397 Sárpataki Márton ua-hoz].

menthető kb. valamelyes mentséget felhozható; care este scuzabil într-o oarecare măsură; irgendeine Entschuldigung anführen könnend. *1636:* Jób volna azokat a' nagy tömlőjü furollyákot, és sok süvöltőjü füvokot, a' hol vagynak-is, a' templumokból ki hányni Azok talám még-is menthetőbbek az kik a' régieket meg tartyák, hogy az meg avult rosz szokáson kapdoso együgyü kösseget le hányattatásokkal fel ne zajditsák [ÖGr Aj. 9].

mentő I. *mn* 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ felelet* vádakat vitató előadás; combaterea punctelor de acuzare; Anklagen bestreitender Vortrag/Bericht. *1846:* ellenem véghez vitetett investigatiobol ki tett terhelő pontokra mentő feleletemet ezekbe tészem [Dés; DLt 530/1847. 27] ✱ *~ kérelem* váddal szembeni felmentést/tisztázást igénylő kérvény; petiţie de achitare; gegen Anklage Befreiung/Klärung forderndes Gesuch. *1846:* felvétetik Virág Lászlonak azon panaszos és mentő kerelme melyben panaszolja hogy Darvas János ötett minden oknél kül piszkolta motskolta [Dés; DLt 530/1847. 13] ✱ *~ ok* mentségül szolgáló indíték/körülmény; circumstanţă atenuantă; als Entschuldigung dienender Anlaß/Umstand. *1829:* (A) Felperesi állatásnak bé bizonyittására bé adott Leveleket, és az Alperes által fel adott mentö okokat ... meg visgálván a' T. Vice Szek ugy találja[a] [Mv; DobLev. V/1962. — [a]Köv. a részletező ténymegállapítás] ✱ *~ személy* mentség, mentő tanú; martor de apărare; Entlastungszeuge. *1628 u.:* Kivanom aszert hogi az Actrixnak ebbeli Propositioia Condescendallion, es az ideötol fogua(n), töllem keóleón letetől fogva, kivano(m) igaz menteő szemeliekkel expurgalni magatt [SzJk 32].

2. *~ levél* magát tisztázó/mentegető levél; scrisoare de scuză; Entschuldigungsbrief. *1710 k.:* az akkori protestatiióm, és az ellen a gubernium nevével Szász János által ő felségének írt szörnyü ocsmány munka jelen vagyon, más vallatás, és ekkor a generálisnak és udvarhoz írt mentő leveleimnek párjai jelen vagynak, és bizony megérdemlik az én maradékimtól az olvasást [BÖn. 932–3].

3. *magát ~* magát mentegető; in care se scuză; sich entschuldigend. *1671:* Igen nagy szomorúsággal hallám az szegény fogarasi praedikátorra való kemény írásodat, de az Istenért kérlek, először jól menj végére Ezt az magát mentő levelet azért küldtem hozzád, hogy az én orczámat ismét meg ne pirítsd újabban [TML V, 473 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

II. *fn* 1. mentség, mentő tanú; martor de apărare; Entlastungszeuge. *1628 u.:* ez elebi Sentencjamatt allegatiom szerent kiuano(m) kiadatni, Protestalua(n) aszon hogi ez uta(n) ha talalnais mentőt Maga mellé, ez prefigalt napot el mulatua(n), maga expurgatioiara nem engedem [SzJk 34].

2. vkit (vádaskodás ellen) megvédő/megmentő személy; persoană care apără pe cineva împotriva acuzaţiilor; jn gegen/vor Anklage/schuldigung beschützende/rettende Person. *1664:* bíztam, hogyha gonosz akaróm vádol is ő nagysága előtt, Kegyelmed leszen mentőm [TML III, 333 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1679:* vajha édes Komám uram olyan szabad volna az mentőnek az mentség, mint az vádlónak az vádlás [TML VIII, 516 Lónyai Anna ua-hoz].

3. *magát ~* magát mentegető, mentegetőző személy; persoană care se scuză; sich entschuldigende Person. *1670:* Az én kegyelmes uram hatalmas császár birodalminak igazgatásiban oly igazság-szerető s kiszolgáltató méltóságos fővezérnek tudja s hiszi, hogyha egyik fülét az vádlóknak, az másikat az magok mentőnek tartja: azért ha ím az végbelieket Nagyságod meghallgatta, méltóztassék fülét az én kegyelmes uram meghallgatására tartani [TML V, 344–5 Baló László Teleki Mihályhoz].

4. '?' Hn. *1721:* Mentő szeriben (sz) [Kozárvár SzD; EHA].

mentődhetik ? megszabadulhat; a se putea scăpa; befreit werden können. *1822:* Ha modat tanál Nságod abban, hogy B. Kemény Samuel Sogorral ugy igazithassa a dolgat, hogy én mentődhessem, nagy grátiául veszem [Hadrév TA; KCsl 5].

mentől I. *hsz* kf-ú mn, számn v. hsz mellett; înaintea unui adjectiv, numeral sau adverb la gradul comparativ; neben einem Adjektiv, Numerale od. Adverb in der Mittelstufe: minél, a lehető leg-; cît mai; je, möglichst. *1605:* Az buzatis az dezmás vraim menteol iob arron el adhattiak [Kv; TanJk I/1. 531]. *1606:* Az Varasok pedig feokippen Aknas heliek aual uolnanak haznosbak menteol teobben lakhatnanak [Kv; DLt 285]. *1616:* Annak okaert mind az ket felnek irasbelj instantiaiat meg erttven és öket bizonysagra is ki boczatúan; út ambae partes ... mentel vilagosban lehet bizonyiczanak [Kv; RDL I. 100]. *1637:* vakmerő Czigánságh gonosságh ne talaltassék bennetek, hanem menteöl nagyub szorgalmatossaggal lehet, I(sten)nek tarto lelketek szerint ugy miuellyetek igaza(n) az Bányát [Thor. 18/5 fej-i rend. a lázongó torockói jb-okhoz]. *1644:* ügjekezzenek ... az kiczin neueletlen fiaczkamot az edes küs Mihokomot menteöl beczülletesben neuelni es scholaban iartatni [Nyárádtő MT; Sár.]. *1658/1800:* adgyák ki mentél jobb formában [Gyf; BLt]. *1671:* bizonyos hellyeken tartozzanak az Szász Atyafiak-is Posta lovakat tartani, kik-is magok között mentül hellyessebben rendellyék-el, hogy a' Posta-is rendessebben continualhassa elötte valo uttyát [CC 32]. *1736:* (A bornak) ejtele egy egy pólturán árúltassék, vévén hordostól Borbirák Atyánkfiai úgy mentúl jutalmasabb lehet [Dés; Jk 460].

Szk: *~ elébb. 1805:* Ngod előre ... praeadmonéáltatik, és bizonyossá tétedődik Nagyságod hogy mentől előbb ki váltatodnak[a] [Mv; Ks 92. — [a]A zálogos jószágok]. *1806:* a melj hordoim ott vadnak azakat jol meg köttetni mentől előbb el ne mulassa [Csapó KK; LLt]. *1838:* A' Kolosvárra Szóllo leveleket küldje bé mentől előbb [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rakhel lev.] ✱ *~ hamarabb/hamarébb. 1540:* Bathory Andras es Dragffy wram thy k: mynth attyokffyaynak es barathynak kezenethyketh es zolgalathyokath yzenek

es the k: azon ygen kerethek, hogy the k: az wrak akaratyabol, menthel hamarab leheth, ew hozzayok ky menyen es welek zembe legyen [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1567:* Ertem az k.tek leveleth kibe jr az sofalwaj paztorok felól kik mith chelekedtek Bessenón, de k.tek legien veztegsegbe egy keúes jdeigh ertek lezek (!), mentól hamarab lehet ha lehetseges lezen, ha kezembe vala mellik kerjlhet, vgy bwntetem megh hogy ... masnakis pelda lezen [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horwath Lwkach Sayoj tyzt tarto lev.]. *1596:* ha w kmek ... hon maradnak es arbitereknek zerit tehetik, tehat me(n)twl hamarab lehett vighez vigy(ene)k minde(n) hatra maratt dolgot el igazichyanak vgy mint Atyafiak [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. *1793:* eo Naga mentól hamarébb ide szándékozik jöni magais [O.szilvás AF; DobLev. IV/709 Kováts Sigmond gondv. Szánto Sándorhoz] ✱ *~ jobban. 1611:* vagyon ket Feyeös tehen boriostol, ket negyet fev tinok meljeket az Catha Azzonj el adgio(n) menteöl ioban lehet [Kv; RDL I. 88]. *1697:* Quartalas es Buza takaritasa mentül jobban lehet ugy légyen [Dés; Jk 39b] ✱ *~ tovább. 1752/1785:* jollehet az Exponensek annak idejébenis ki ki maga részének excisioját atyafiságosan sollicitalták, de Kegyelmed hol égy hol más mindenkor mindazáltal atyafiságos szinnel festett praetextus alatt azt mind eddig halogat, nem egyéb véggel, hanem hogy a Joszágot usurpálhassa, és azzal azt vihesse végben, hogy el telvén égy Esztendő Processussal járjanak az Exponensek Kegyelmed után, és azzal a Divisiot mentól tovább lehet halaszthassa [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 265].

II. ksz-szerűen; cu rol de conjuncţie; als eine Art Konjunktion. 1. *~ annál* mennél annál; cu cît cu atît; je ... desto. *1606:* menteol teobben lehetnenek az Varosokon ollian irtekes marhas Emberek annal haznosb uolna [Dés; DLt 285]. *1653:* (Nyerges Jánost) mentül inkáb czitituttták hogy ne szitkozodgiek, de annál inkáb szitta Meszaros Peter vra(ma)t [Ne; KCsl 1394]. *1716:* hadgy bekit az ebnek, mert mentól inkáb veszik eszekben hogy haragszol, annal inkab azt gondolják, hogy boszonthatnak [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1722:* mentól magassabb a' Gát, a' Viznek annál nagyobb esete van [Ádámos KK; JHb XX/27. 42]. *1736:* mentól inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és czifrább paszamántos köntösökre vágyunk [MetTr 315]. *1839:* Én mentöl inkáb igyekeztem velek tisztába jöni, ök látom annál idegenebbek [Óraljaboldogfva H; Kf Miss].

Sz. *1676:* azt szokták mondani, az tarcsák az taligát mentül inkább vonszák, annál inkább csapják [TML VII, 141 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

2. *~ attól* 'ua.; idem'. *1614:* valamely fejedelem mentöl épebben tartja s ótalmazza országát, attól nagyubb s gazdagb fejedelem lészen [BTN[2] 74].

Sz. *1619:* meglátja Nagyságod az Mehmet pasa uram állapotját mibe forog; addig vágják Erdélybe, hogy olyan leszen mint az diófa, kit mentöl inkább vernek, attól inkább terem [BTN[2] 230].

3. *~ ... mind* mennél ... annál (inkább); cu cît cu atît; je ... desto (mehr). *1833:* a' Gabana tudgyuk mely kevés az Országba, nem reménlhettyük, hogy szalyon már is sokra hágott árra, inkább ugy láttyuk, hogy mentöl tovább megyünk, mind nőtön nő az árra mentöl tovább fog fogyni a' gabana, mind fennebb fennebb fog hágni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

mentség 1. (perben) vmit igazoló ok; motiv justificativ (într-un proces); (im Prozeß) Rechtfertigungsgrund. *1780:* Minthogy az csiktaplocai 1780-beli csorda mellett levő pásztorunk Tardos János providus magát kívánja legitimálni documentumával; innet, hogy az actor résznek is illő mentsége el nem rekesztetvén exmittáltatnak a károsok a következendő csütörtökre [Taploca Cs; RSzF 213]. *1806:* mindezeket[a] az inctus nem tagadja ugyan ... de minthogy történetinek elegendő mentségre való segedelmet nem találván magának az ińctus, tehát felvevén az nemes compagnia fóruma az actor úrnak sérelmes kárát [Szárhegy Cs; i.h. 167. — [a]Többrendbeli gondatlanságát a pásztorkodásban].

Szk: *maga ~e. 1625:* Ertem miuel mentene az J falu magat kire cziak breuiter azt mondo(m) az magok mentsege ereötelen [UszT 143a]. *1840:* Sem a' panaszlo káros maga állatásait, sem az bé panaszlott pásztorok magok mentségeket volta képpen bé bizonyittani nem tudják [Dés; DLt 370] ✱ *maga törvényes ~ét feladja* törvényes kifogásait előadja/benyújtja. *1748:* az Ex(po)nens ő kegyelme, azon Királyi Parantsalat mellett Citaltattya az Urat, Mátol fogva Számlálva 8ad Napra ... Maros Szék Törvenyes v székire ujj Itélet vételre, az holottis az Ur ellen Maga Törvényes mentségit fel adni és keresete alol absolváltatni igyekezik [DobLev. IV/798. 1b].

2. védekezés/mentő körülmény vmilyen perbeli állítás/igény/vád ellen; apărare împotriva unor acuzaţii; Verteidigungs/Entschuldigungsumstand gegen irgendeine prozessuale Behauptung/Anspruch/Anklage. *1724:* Hocz Todor mencségire eskettetni ide jött Kis Nyiresre, és ... engemet szoval elő vett és pirongatott [Kisnyíres SzD; Ks]. *1853:* A Jterum replicat contra Inctam. Im hallom hogi az kiuannia az J(ncta) hogi megh biszoniczam, az eő mentsege ellen azt mondom, mentsege nem alhat megh, mert engemett etzakanak idejen hitötlenől hagiot el[a] [SzJk 71. — [a]Feleség a férjet].

Szk: *~re bocsáttatik. 1682:* szava be vehető hiteles mencsegre bizonysagokra bocsáttatik az Incta [Dés; Jk] ✱ *~ül felhoz. 1876:* Csonka István panászt emel Tőrös János ellen, hogy ez az ő nejét minden ok nélkül az utczán lekurvázta Tőrös János azt hozza fel mentségül, hogy az aszszony őt viszont latrozta [M.bikal K; RAk 328] ✱ *maga ~e. 1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary wallia. Amy az fogoli maga mentseget illety hogy az menyegzeon walo wendegek ew ellene conspiraltak wolna es az vegre egimassal sokat tanachkoztak suttogtak wolna, hogi megh eolliek, io lelky ismeret zerint hiteom vtan mondom hogi ackor semmi tanachkozas ew ellene nem volt [Kv; TJk VI/1. 29]. *1599:* Myerthogy ... az mentet es gyolch felseo ingeket ez Balas lopta volt el ... az perengere keottessek, es ott vezzeowel megh veretessek es ky igazitassek, de minek eleotte megh beonteteodik annak eleotte legyen az Directorok ellen valo maga mentczege, es Annak vthanna ez vetkeert beontettessek [Kv; i.h. 368] ✱ *maga ~ére. 1604:* magok mentsegekre kertek uolna az teoruent, hogj eok ne(m) patraloi hane(m) tziak nezeoj uoltak az factumnak [UszT 18/181]. *1606:* Az Jn causam attractus is Jakab Andras maga mentsegire e Contra teoruent ker [i.h. 20/18]. *1738:* (Az Inctának) nem egj(gj) Quindena, hanem négj adatott, úgy hogj száz mértföldröl is, ha lett volna hunnan, maga mentségére való igasságát el-hozhatta vólna; de nem; hanem, önként ... engemet Contra Leges Patriae hurtzol [Dés; Jk 264b]. *1747:* Jollehet ezen Ca(us)a sokszor dilataltatott mind azál(ta)l p(rae)tendalvan az J. hogj maga mentségére készületlen, differaltatik ad futuram [Torda; TJkT III. 181]. *1777:* ad bé az I(nct)us maga mentségére egy Inquisitoriát

[H; Ks 114 Vegyes ir.] ✱ *maga ~ét megteszi. 1820:* még Algíríában is a' Bünöst addig nem condemnallyák, mig maga mentségét meg nem tészi [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.] ✱ *maga ~éül. 1704:* Annak utána exhibeálá azt a relatoriát, melyet maga mentségéül inquiráltatott volt [WIN I, 171].

3. (vmilyen fizikai támadás/veszély elleni) menekvés/védekezés; apărare (împotriva unui atac/pericol); Schutz/Verteidigung (vor/gegen irgendeinen physischen Angriff/Gefahr). **Szk:** *élete ~e. 1765:* azt kell meg tudni Vallyon ă Morvai János halála az Novizánsok életek mentségekkel esetté [Torda; TJkT V. 256] ✱ *maga ~ébe. 1594:* Myerthogy Ez zabad varos kapujan minden oknelkwl, Ghedeo Peter igy hatalmaskodot, Altal Akarta leony Jstwa(n)t Az eggik hiteos Drabantot, Mely maga mentsegebe chelekedet, Azert teczik teorwenj zerent hogy ha Nagyobb esset volnais Peteren el kellet volna zenwednj [Kv; TJk V/1. 68]. *1600:* Bizonittchyak megh azt hogy mind vttjokban, s mind penigh ez Varoson az megh holt legeny es teob tarsay Attanak okot az haborusagra, eok magok mentsegekbe oltalmaztak magokat [Kv; TJk VI/1. 454] ✱ *maga ~ére. 1784:* én is jelen voltam Jakab Pálnit az kérdésben meg nevezet időben és a mikor Csaki György el indult haza lo szánba feleségestül Széjes Josefis előttük kiment volt Jakab Pálnul egy emelő rudal igaz az hogy Csáki György is és Szejes István ökis vittek egy egy rudat magokkal magok mentségekre [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes Ferencz (17) vall.]. *1796:* a' Falus Biro az Ház Fara mellé sietett menni azután az Okol felé ment, de azonb(an) szüntelen Töré Lup Kezéb(en) lévő vas villájával maga mentségére ellent vetet [Mocs K; Eszt-Mk].

4. mentő ok/körülmény; circumstanţă atenuantă; rettender/Entlastungsumstand. *1614:* (Szemrehányásaikra) alkolmas válaszokat töttünk. De semmi mentségünknek semmi tekinteti, semmi haszna nem lőn [BTN[2] 74]. *1660:* Tudom, Kegyelmednek elég mentségi vannak [TML I, 562 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Az melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-mulatná háromszor egymás után, az ollyakat a' Dominus terrestris mélto mentsége nem lévén az ollyan Jobbágynak, verettesse kézi kalodában [CC 1]. *1793:* több esztendeinél miolta tsak nem szüntelen indulob(an) vagyok hogy Ngodnak alázatosan udvarollyak; de instálom Ngodat, méltoztassék késöségem Mentségére kegyesen be venni, hogy nyavallyáim miatt ... engemet az én Dolgaim mellett senkiis nem láthatott [Fojfva MT; BálLt 1]. *1850:* A meg nem jelenésre fel hozott mentségei esperes aafiának annyiban tekintetbe vétetődnek, hogy ez uttal ellene az közkereset ki nem rendeltetik [Nagykapus K; RAk 3].

Szk: *maga ~ére. 1740:* Az Actor ő kglme satis superq(ue)doceálván hogj az I. rútúl becstelenitette, Vargázta, Lelkezte, attázta az A. ő kglmét; és az I. maga mencségére semmitis nem Comprobálván, nem producált, azért, in totali Actione Dni A. Convincáltatni Deliberáltatik az I. in Flor. Hung 33 [Dés; Jk 328–9].

5. vmilyen cselekmény/álláspont/jog/teljesítés igazolása/indokolása; justificarea/motivarea faptelor/poziţiei cuiva; Bestätigung/Begründung irgendeiner Verrichtung/Handlung irgendeines Standpunktes/Rechts. *1562:* beztherecze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyraly w felss(eg)e kewanth ó twllók melyról Agywk byzonssagwl az my kezwnk Jrassath myndeneknek kyknek Jllyk nekyk menythyegekre (!) [BesztLt 72 Kemeny Jstwan Kórthóssy myklos es Zekely ferencz lev.]. *1590:* Jmmar mind a' keth felnek panazat Mentsegeth ertwen, Jgyekeztek eo kgmek is Jntesekkel minden vthon az dolgoth bekessegesen le chendezitenj [Kv; TanJk I/1. 130]. *1619:* mondám neki[a]: Nagyságos uram az én uram mentségét csak adja nagyságtok az díván eleibe [BTN[2] 197. — [a]Görcsi pasának]. *1657:* Késedelmemnek praetextusit mentségemre én is adván, mondám azt is: hogy igen akarnám jelen nem lételemet [KemÖn. 161]. *1677:* az Executorok ki-menni tartozzanak és legitima Executiokat peragalni el ne mulassák egyébiránt az ollyan contumax Executor, ha mélto mentsége nem lészen, Tisztitől-is privaltassék [AC 197]. *1782:* mivel pedig Mlgs Földes Uraink azt kivánták, s a mint láttyuk meg is nyerték, hogy a mi Instántiánk a magok felelettyekkel edgyűtt protocolláltassék, miis alázatoson Installyuk ezért is a Tkts Nemes Táblat hogy ezen mi mostani Instántiánkot is jövendőbéli mentségűnkre nézve méltoztassék protocolláltatni [Torockó; TLev. 4/6. 6a].

Szk: *~re kifog. 1636:* Ki fognak itt mentségre az vig kedvű Musikas Keresztyének, s — szemünk közzé illyent lobbantonak: hogy az Organa, és egyéb Musica zengés az elméket a' könyörgésben való buzgoságra fel gerjeszti [ÖGr Aj.] ✱ *kopasz ~* hiányos/alaptalan mentegetőzés. *1670:* Már igazán kopasz mentség az urunké, hogy Zólyomitúl fél [TML V, 389–90 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1817:* e kopasz mentség, igaz Tsalàrdság volt [Somkerék SzD; Berz. 11. 75] ✱ *maga ~e. 1593:* Az Eotweos Andras minden maga Mentseget lewelejt, megh lattak eo kgmek varosul [Kv; TanJk I/1. 215]. *1619:* Az elmúlt két vagy három levelemben is, Kegyelmes uram, írtam okát, miért kellett ugyan studio halogatnom az nagyságod maga mentségéről való propositióját [BTN[2] 195]. *1778:* maga mentségére Leveletis küldet [Solymos AF; Told. 6].

6. (vmilyen vád/mulasztás alól) mentő igazolás/mentegetőzés; motivare, justificare; Entlastungsbeweis/Entschuldigung (von irgendeiner Anklage/Versäumnis/Unterlassung). *1662:* A lengyel korona vadászatját ami illeti, ez iránt is vádolja magát idétlen mentségével [SKr 463]. *1671:* nagy csudáúl hallván némely rossz ember Nagyságod előtt felőlem lett nyelveskedését, mintha én Nagyságodat szidtam és gyaláztam volna. Akartam az ellen is mentenem magamat, noha tudom, az idő előtt való és kérdetlen mentséggel vádolni inkább, mint menteni szokta ember magát [TML V, 441 Teleki Mihály I. Rákóczi Ferenchez]. *1780:* (Az erszényt) ki vette, dugta, vagy lopta el ? és el lopását kire fogta, hogy azzal magának szines mentséget tsinályon ? [Msz; BK vk].

7. kifogás (vminek a teljesítése/szolgáltatása ellen); obiecţie (împotriva îndeplinirii unui lucru); Einwand (gegen Erfüllung/Beistellung einer Sache). *1579:* minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem wewe(n) vgy keozwllie(n) Rea hogy valamykor eo kegmek eló zolyttia eoket minden ok vetetlen eló Allhasson es kezen legien hogy semmy mentseget ne vesse(n) Akor hogy ezert vagy Imezert ne(m) alhat eló [Kv; TanJk V/2. 202b]. *1601:* Amy nezy az orzagh kewansagat az keolchyeon penz feleol, noha sok bizonios mentchegink lehetnenek ellene mindazatal latwan az zeoksegnek my voltat keryeok biro vramat tanachyawal egyetemben hogy eo kgmek vagy keolcheoneozessel, awagy penigh mas keppen eot Awagy hat zaz forint(n(ak tetetnek zeret [Kv; i.h. I/1. 376]. *1621:* Megh ertven eő kglmek egesz varosűl az mostani szomorű hireket, es felelmes allapatunkat, az Tataroknak az orszago(n)

altal menetelj feleöl az minemw Tiztviseleőket Generalisokat, Capitanokat es hadnagiokat rendeltek es valaztottak Plena authoritast adua(n) az Generalis vrainknak, hogj mindenek fejek tiztessegek vesztese alat, engedelmesek legjenek es valamit parancziolnak abban minden magok vonogatas mentsegh nelkwl szorgalmatoson el Jarjanak [Kv; i.h. II/1. 333–4]. *1653:* Az ki szegény eggyes állapattal vagion penigh, az ollyan igaz mentséggel s ne hazugsággal állassa dolgát, hogy körmén ne kapják az tökéletlenségét [Cege SzD; WassLt]. *1784:* Rendeltetik azért ezen szükségtelen költségnek is el távoztatására, hogy valamint más Hellyeken az efélék a Lakosok által sora praestaltassanak. Nem suffragálván az abéli Mentség, hogy Télben az Bányászok, nyáron által az verős kovátsok mesterségek által, az kereskedők pedig minden idő tájban az széllyel valo járással akadályoztattnak [Torockó; TLev. 2/6. 3a].

8. megmenekedés; scăpare; Entkommen. *1614:* Marton Jstúan, akaztastol valo mentsegert[a] [Énlaka U; BethU 146. — [a]Értsd: jb-ságra adta magát].

9. mentesség (vmilyen kötelezettség/szolgáltatás alól); scutire (de o obligaţie); Befreiung (von irgendeiner Pflicht/Dienstleistung). *1571:* ez lewel e meg mondot zemelyeknek[a] vagy Rawastol vagy egyebteol valo mentsegekre ne lehessen ez meg Irott dolog kyweol [SzO II, 337 Báthori István az usz-i királybírákhoz. — [a]Előbb név szerint fels.]. *1792 k.:* ezen hellységek a' privilégyiumok(na)k tartása szeren(t) a' katonáskodás(na)k terhe alol ... mentségeket keresték volna [UszLt X. 80].

Szk: *~et vehet* mentességet szerezhet. *1580:* Biro vram Idegennek ... senkinek ne engeggye(n) eget bort Arulny, hane(m) a ky be hozza vegyek el twlle ezt penigh kialtassa meg eó kegme hogy senky mentseget ne vehesse(n) [Kv; TanJk V/3. 210a] ✱ *hadi ~* katonai szolgálat alóli mentesség. *1614:* Ezek[a] hadj mentsegert szolgalnak Lazar Istvannak [Ditró Cs; BethU 491. — [a]Nevek fels. után] | Feye keoteott Damokos Andras Hady mentsegert szolgalt Bernald Janos(na)k 16 f. mydeon azt le tezy megh zabadul [Vacsárcsi Cs; i.h. 455]. *1680:* Sigmond Ferencznek az attya csákány hedező vala, de már maga nem szolgál, mert az attya csak jó akarattyából szolgált az hadi mencségért, fizetésért [Dánfva Cs; CsVh 76–7]. *1681:* Ezen eőr állóknak fizetések semmi sincsen. Hadi mencséggel élnek az ő nagysága kegyelmességébül [i.h. 104].

10. oltalom/védelem; ocrotire, apărare; Schutz. *1697:* All Csik szeki Kotormanyi Imreh Jstván, mostan Nemzetes all Csik szeki szentt Királlyi Bors Jstvan uram mentsege alatt vagyon, ugya(n) sz. Kiralyo(n) lakik [Kotormány Cs; CsJk 11].

mentséges I. *mn* (jb-i szolgálat/katonaság alól) mentes/felmentett/mentesített; scutit (de servitute/de serviciul militar); befreit (von Fronpflicht/Militärdienst). *1792 k.:* a' Székelyek még a' régi M. Királlyok(na)k idejébenis mind(en) Kőzőnséges terű viselésektől üress és mentseges szabadsaggal birtanak | mind(en) Nemesek(ne)k Törvényes mentséges szabadsága fűstb(e) menni állittatthatnék [UszLt X. 80 Plánum a székely nemzet állapotáról]. *1793:* (A producensek) meg-mutatván mind Genealogiájokot, 's Nemesi attyoktol lett származásokot, mind pedig jószágos és elegendő birtokos voltokot, törekednek azon 's megis kivánnyák, hogy a' Mlgs Királlyi Tábla általis ... Mentséges Nemes Embereknek itéltessenek [Mv; A zabolai Hadnagy família prod. pere tábl. (Mt)]. *1845:* Brassoban Normalis rajz mester Szakáts Josef, mentséges Nemessi származásárol köz hitelü bizonyítványt kérvén adattatni ... adassék ki a' kért bizonyitvány [Usz; UszLt XI. 85/6. 31].

II. *fn* (jb-i szolgálat/katonaság alól) mentes/felmentett/mentesített személy; persoană scutită (de servitute/de serviciul militar); (von der Fronpflicht/dem Militärdienst) befreite Person. *1710:* Teleki Mihály nem a székely szabadságra vigyáz vala, hanem hogy a mentségeseket kicirkálja | (Henter Mihály) gonosz, factiósus lator ember, és ki Teleki Mihályhoz való bíztában még a háromszéki főrendeket sem becsüli vala, s míg a Bozzán táboroztunk, számtalan nemes és lőfő mentségeseket tartván, kik hóról hóra sok pénzt fizettenek, magának felette sokat gyüjtött vala mégsem lőn soha Isten áldása a házán [CsH 182, 226]. *1736:* Kinek hány mentségesse vagyon ? es azon mentsegesek a falu Jó akarattyá bolé mentsegesek vagy másnak valakinek parantsolattyából ? [LLt 168. B vk] | a specificalt faluban biro Mlgos Uri Possessoroknak vannak itten Buzában[a] Mentsegessi [i.h. — [a]SzD]. *1745:* Sebes István Falun levő penziert mentseges 25 forintert 25 esztendeg (!) [Martonos U; UszLt III. 35]. *1839:* 15 Taxások 18 Mentségesek [Libánfva MT; Born. G. XXIVb].

mentségesít mentesít; a scuti/dispensa; befreien. *1783:* (Bocska Thodor) Fattyu gyermeknek praetendálván magát, viszsza vonni kezdett, és az Jóbbágyi kötelesség alol magát mentségessitteni igyekező szándékkal eskettetvén maga részire Bétset-is meg-járta [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

mentvény felmentés; scutire, dispensă; Befreiung, Enthebung. *1825/1859:* Meltőságos Bydeskuti Károly úrfi és mélt: Bartha 'Su'sánna kisasszony miután a haromszori kihirdetésről illető esperes urak által mentvény adatott, — a házassági életre összeköttettek, hivataloskodó lelkész Benedek Aron altal [Nagyborosnyó Hsz; Végr. Vall.].

menüett 1. menuet; (Tanz) Menuett. *1729:* közelebb Méltsgs Attya, Annya Hazát meg őrvendeztető Isten s jó Emberek előtt kedves szép Fiat kivánok, de mikor Isten meg adgja örömiben ugj tánczollyon mint David, de Minuetet s Capriolt ne járjon a Keresztelőben, mert az, Szent Sacramentum [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz]. *1736:* Az minevétnek híre sem volt, ha eléhoztad volna az minevétet, talám más azt tudta volna, hogy azt kérded, ma mit ett [MetTr 333]. *1823–1830:* Vacsora után bálba mentünk A felső házban volt a nemesebb bál, hol minuettet, waltzert és langaust táncoltak, ki ahogy tudta, úgy [FogE 174].

2. menüett-zene; menuet; (Musik) Menuett. *1767:* voltak három Asztalon állo vtő óráji az Gubernátor Vrnak, az égyik ollyan volt, hogj minden órára három Minuvetet el vert [Kőröd KK; Ks 21. XVIII. 78].

menüett-tánc menuet; (Tanz) Menuett. *1760:* Most lengyel-, stájer-, német-, minuet- és cigánytáncokat nagy hebe-hurgyáson járnak [RettE 100–1].

menzió havi bér/ellátmány; retribuţie lunară; monatliche Lohnversorgung, Monatslohn. *1746:* több Gabona a kezem alá nem jött, tsak a mennyi az Erdő Márton Levelébe van irva, de mint hogy az Uraság Contribualt élelmet dajkálását Mensiomban nem tettem s nemis tészem [Kide K; EMLt].

menzisz hónap; lună; Monat. *1710 k.:* Ebből jött ki, hogy némely holnapban 30, másban 31, februariusban pedig 28, hanem a bissextilisben 29 nap vagyon, hogy azt a 365 vagy 366 napot különben nem oszthatták tizenkétfelé; az esztendőt pedig 12 holnapnál többre nem csinálhatták, mert sem a nap, sem a hold járásával meg nem egyezhettek volna, annál inkább, mert ám próbálták volna, hogy a lunaris mensissel éljenek, és legyen nem 12, hanem 13 holnap az esztendő [BÖn. 452].

menzualista havibéres templomi énekes ifjú; cîntăreţ de biserică cu retribuţie lunară; kirchlicher Sängerknabe mit Monatslohn. *1750:* végezteték, hogy a' Feleki Taxa Pénz administráltassék az Elsö Pap és Praesens Curator keze ala, mellyböl ö Kglme fizetesse ki a Mensualistakat, a' mint hivattatnak, avagy a' Templomban énekelni szokott Deák Ifjakat; a többit pedig conserválja ő Kglme egyéb szükségekre [Kv; SRE 183].

menzuráció 1. (meg)mérés; măsurare; Messung. *1681:* Másutt mikor az szalonnat fel kotik akkor is meg mérik, s az font szamrol ravast is tésznek mindenikb(en), Ugi irjak Regestumban; Mikor erogalni kezdik akkoris meg mérik s az után erogallyák ã Sáfárok; az Parcialejokban penig az Ratio készétes idején mindenik mensuratiot inferallyák es specificállyák [Vh; VhU 560].

2. föld-felmérés; topometrie, măsurarea pămîntului; Feld/Landmessung. *1736:* (A) Terminusra a Pársok conparealván lett illyen amabilis conpositio; szorgalmatos intézések contemplatiok, mensuratiok, és per consequens Nyil vonások által létt subdivisio [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 17].

menzuráltatik mérettetik; a fi măsurat; gemessen werden. *1681:* Ugian-is mi az oka; hogi giakorta az ighen megh hizott disznonakis, kícsiny hajja vagyo(n) tempore eroga(ti)onis. A jo kövér nagi, es temerdek szalonna, ki ha megh maradnais nem kellene lenni csak 20 vagi 25 fontosnak Turorul, Sajtrol hasonlot kellene observálni à mérésben; it penig semminek nincsen mérteke tempore perceptionis; hanem csak in eroga(ti)one mensuráltatik [Vh; VhU 560].

meny noră; Schwiegertochter. *1570:* Sophia Kwn palne Azt vallia hogy zayabol hallotta Kaytar palnenak hogy Mindenbeol ky attha volna az Menyenek Kaytar leorinchnenek Annosnak az gyermek Rezet [Kv; TJk III/2. 203]. *1600:* Zememmel lattam hogy a mikor mostoha fiam hazara Zeöles Gyeörgyere Hoggiay Andras ieött wolt, zemelie zerenth ot wolt, halottam aztis hogy az menie(m) waltigh kealtotta ne banchatok es ne vigyetek el, mert ez ne(m) mi marhank [UszT 15/201 Zeöleös Balasne, Anna azzony, Zombatfalui vall.]. *1629:* az meniemtol hallotta(m) hogy eözuetalalkoztak voltt az keözben Szantaine keöszönt neki emezis fogatta [Mv; MvLt 290. 160b]. *1635:* Kóváczy Janosne is joue hozza(m), es eois kerde ha ne(m) hozta(m) el az menyemnűl egy kendejett [Mv; i.h. 291. 50a]. *1683:* en kigyelmeddel nem virgok, mivel hogy tudom hogy az kigyelmed menyit illeti az ã kicsin Bosi biradalam [Backamadaras MT; CsS]. *1765:* A(nn)o 1765, 6-ta febr. jedzette el Farkas fiam G.Kornis Manczi kis asszonyt, nekem jövendőbeli menyűl [KelemenGenGy Kemény cs.]. *1782:* a' Menyemet Rostás Jutkát faggatni kezdettem hogy mit tselekedett [Torda; KW Vall. 12]. *1849:* (A fiú szülei) azt felelték: hogy egész örömmel ohajtyák Menyeket házoknál látni [Bádok K; RAk 64].

Szk: *~em leányom. 1764:* Az Felesegem Mlgos Öts em Ur(ama)t, velem együt Mlgos Menyem Leányomat szeretettel köszöntyük [Borb. II Nic. Kendeffi lev.].

menyasszony mireasă; Braut. *1570:* Igartho Thamas vallya, hogy Mykor Mwrsal ferenc elseo feleseget zeoch Balintne hazatul veotte volna, Eo veofelye wolt es lattha hogy Jgen Tellyes volt az Meny azzon, mert Terhes volt [Kv; TJk III/2. 123]. *1657:* Az lakodalomnak napján az vőlegényé lőn az legelső tánc, azután az menyasszonnyal római császár követjéjé [KemÖn. 63]. *1736:* az menyasszony lakadalma napján három rendbéli különb különb féle öltözetben volt [MetTr 387]. *1753:* a Lakodalmokban Zugolodott az Nehai Tiboldi Gergellj Annya hogj viselősön vittűk az Menj Aszszont [Kőrispatak U; Pf]. *1760:* Másnap osztán a nyoszolyóasszony felmenvén a hálóházba, a menyasszonyt felkontyolta [RettE 100]. *1792/1795:* a' Marosszeki T. Esperest Tsiki Janos Atyankfia kerdőbe tészi, hogy mikor a' Hazasulandok külőmbőző hellysegből valok mellyik Pap eskesse egybe a' Vőlegény Papja, é vagy a' Meny Asszonyé? [M.bikal K; RAk 112].

Szk: *~ korában. 1696:* Láttam Vas Gjörgjné Aszszonjomnak, menj Aszszonj korában hogj szép koszoru Akaszto tője volt [Mv; BálLt 85] ✱ *~ tánca. 1736:* az menyasszonyt[a] bévitték az várban, ott más köntösben öltöztetvén, az régi szép jó szokás szerint, az haját lebocsátván, s fényes pántlikákkal megrakván kihozták az szinben[b] ugy kezdették vonni az menyasszony-tánczát [MetTr 398. — [a]Gr. Bánfi Annát. [b]A lakodalmi vendégség szinhelyére] ✱ *a tordai ~ok táncára ránt vkit '?' 1679:* Balassának úgy látom, el vagyon vágyodása, mert periclitál vára s mindene az leányát is aligha az tordai némely menyaszszonyok tánczára nem rántotta commendans uram [TML VIII, 412 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

menyasszonyi menyasszonyhoz tartozó; de mireasă; Braut-. **Szk:** *~ fátyol. 1840:* Két kis selyem keszkenőt Meny Aszszonyi Fátyolt egyet [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19] ✱ *~ öltöző köntös. 1772:* adott az Méltoságos Ifiu Aszszony ő Ngának Uri Familiájokhoz illendő Uri Jegyet, mellynek némelly része állott Meny Aszszonyi öltöző köntösböl [Drág K; TSb 21].

menyecske 1. fiatalasszony; nevastă tînără, nevestică; junge Frau. *1617:* Elegge hallottam hogi igi zitta antalfi tamasne antalfi matiast, hogi amaz uakissa (!) bestia hires kurva az antalfi matias ez zep meneczketis eö uerte oda az uakissa eb [Kobátfva U; Pf]. *1628:* Az Z. Eccl(es)ianak ezek[a] feleöl illien vegezese vagio(n), mivel semmi el valasra valo ok keózteók nincz: hat egiben bekelljenek es lakianak iol, es az Attiais az Menieczkett semmi ideoben ne kontassa [SzJk 21. — [a]A civódó házastársak]. *1630:* eö maga hivatta vala ala Kerekes Gergely ezt az veit, hogj az leania megh keöuesse mert eielis mind mondotta az Menieczke[a] hogj hijak ala az Urat had keöuesse megh s ugj hittak ala [Mv; MvLt 290. 220a. — [a]Halálos ágyán]. *1641/1642:* az mikor az kaptalanban mentenek eö leany uala, az eöcze pedigh Desffalui Anna Berzi (!) Mihalyne, menyeczke uala, mert elebb találta uala szerencze eöteöt az nenyenel [Mihályfva NK; JHb XXII/32]. *1771:* Mind hogj már Kriskát férnek

atta tudnék egy ifiu menesket fraj hejet [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.]. *1779:* egyszer a Menetske az Vra keménysége miatt a Marosbais be szaladott volt [M.lapád AF; Mk Szilvás 5/3]. *1797:* a Menyetske is bárdolatlanságát durva makatsággal, engedetlenséggel ne őregbitse, hanem férjét meg betsülje, tőlle fügjön, a nyelveskedésnek véget vessen [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor kezével].

Szk: *~ korában.* *1755:* Leányam Kovács Ágnes Menyecske koraban Bándra[a] jöven Vit el két Lepedőt két Vánkos hajat két Sellyemmel igen Gazdag Arannyal töltettet [MbK VIII. 19. — [a]MT] ✱ *új ~* újasszony. *1736:* mikor gondolta az noszolyóasszony, hogy az uj házasok felköltek, bément, az uj menyecskét felöltöztette abban az öltözetben az melyeket az vőlegény küldett ajándékban [MetTr 389].

2. megesett leány; femeie tînără nemăritată cu copil; gefallenes Mädchen. *1680:* Feleseget el hagyvan atta magat egy Fodor Ersok nevű Menecskehez [Dés; Jk]. *1724:* Rusz alias Hafrik Mihállynak az Anya bé jö az Atyám házáb(a) egj kis csecs szopo Gyermekecskével a karján, és kérdi az Anyam hol vetted menyecske ezen kis Gyermeket és arra felel az Aszony én ezt villámal kaptam az olá mondás szerint [Nagykájon SzD; BK Kiskájoni lev. Czermure Iuon (46) jb vall.]. *1736:* halatam a Falusiaktul, hogy az utrumb(an) forgo szolgálo(na)k a Gazdája ugy mint Eltető Ferencz Ur(am) nevelte volna meg a Hasát, eszt pedig Fülеimel halattam, hogy jövén az uczán Eltető Ferencz Ur(am): az én Házom felé, a Menyecskeis nálom lakván eszt mondván a Fiának látodi Apádat ahol jö [Szentegyed SzD; TKl Incze Jánnos (40) szabad személy vall.]. *1772:* Detári Mári, mihent érez itten katonákatt, mindgyárt kurvákat gyujt a házához, a minthogy mostis midőn a katonák itten exceroztanak, égj kurva Menyetskét Foglár Márit és több afféle feslet erköltsüeket égybe gyüjtett volt [Dés; DLt 321. 77b Andreas Ispány (46) ns vall.]. *1787:* Káli Katának kolosvári Menyetskének Ferenczet[a] (incerto Patre natus) [Dés; RkAk 61. — [a]Értsd oda: kereszteltem]. *1827:* Szabo Márton, itten Gyaluba tőlle meg esett Menyetske Székelly Sarival Házassági életre akarván lépni ki kérdeztetvén, külön külön égyenként ezt felelték [Gyalu K; RAk 18]. *1849:* Hogyha azt tudám vala hogy Kelemen a' menyetskének latra, midőn hazomhoz járogatott a' Kereszt léányához, kereszt léanyával együtt Seprő bütövel vertem volna ki házamtol [Kv; Végr. Vall. 62].

3. *~t reprezentáló* fiatalasszonyt ábrázoló; care reprezintă o femeie tînără; junge Frau darstellend. *1746:* Egy Menyecskét repraesentáló ezüst Aranyos Pohár [Nsz; Told. 19].

4. *rabra való ~* vasszüz (kínzóeszköz); instrument de tortură din fier; die eiserne Jungfrau (Folterwerkzeug). *1647:* harom bokor kezre valo bilincz. Egj Rabra valo menyeczke. harom njakvas [Marosillye H; VLt 55/541].

5. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vki asszony leánya; fata măritată a cuiva; js verheiratete Tochter. *1704:* újobban a szegény Bethlen Miklós uram fiacskája és a menyecske leánya, Teleki Sándorné, több apró gyermekivel térden állva reménykedének az apjok mellett [WIN I, 186]. *1744:* egy ide valo szomszédbéli ember feleségével és menyecske Leányával házzánk jövén kérdi [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1748:* ă menyetske Leányárolis hótta után az efféle ruházat viszszá jött [Torda; Borb.]. *1760:* Bartok István Menyetske Leányával és Onokájával [Feltorja Hsz; LLt]. *1772:* az Magazinumbeli öreg ember Menyetske Léányát Esztendöb(en) tsak egyczer is nem láttam a Templomba menni [Dés; DLt 321. 59a Catharina Egyed (40) ns vall.]. *1788:* Es(kettem) Sz.Lonai Szodos Ferentz Ifjut Bör Ferentz Menyetske Léányával Annával [Gyalu K; RAk 11].

menyecske-feleség újasszony; nevastă tînără, soţioară; neue Gemahlin. *1664:* Azt Kegyelmed tudja, édes Komám, nekem sem apám, sem anyám, kire idegeny országból idegeny helyre levitt goromba menyecske feleségemet valakire bízhatnám [TML III, 183 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

menyecske pohár ' *1752:* Edgy ezüst arannyas Menyetske pohár [Marossztkirály AF; Told. 19].

menyecske szolgáló szolgálóasszony; slujnică, servitoare; Dienstfrau. *1756:* az Németi István Uram tavalyi Menyetske szolgáloja midőn seprette vólna a' Németi István Uram Házát, holmi aranyat Seprett volna ki az ágy alól [Kv; Mk IX Vall. 178].

menyegző 1. esküvő; nuntă; Hochzeit. *1552:* Ez elo[c]t valo ido[c]kbe egy ieles menyeko[c]zébe aleg láttál két selem ruhát: De most minden to[c]lchérgyártoné selem ruhába mórál [HeltDial. G. 8b]. *1560:* Ghalaczy istuan leanyat attuk az vitezlö szalay Ghasparnak tőrueny (!) feleseghül, haza vitele es menyegzőye napya leszen az masik vasarnapon [Nagyfalu SzD; BesztLt 32 Mykor balas szücz Ghaspar beszt-i bíróhoz]. *1564:* Az hatalmas Jstennek Ręghj rendelese zerent, vettem Magamnak hazas tarswl az Nehaj vitezlew Pathoczy ferencz leyanyat Anna azzont, kynek Menyegzoyenek Napyat vegeztuk zent Janos Nap vtan valo keden lenny [Marosillye H; BesztLt 41 Lad(is)laus Dyenessy comes co(m)itat(us) Zarand a beszt-i bíróhoz, tanácshosz és a város polgáraihoz]. *1569:* eoreőmem es tiztessegem Napia menekezeom lezen hűs hagio vasarnap eleot valo kedden [Retteg SzD; BesztLt 11 Irlj (!) Simon chichio tartomanj tiztartho Gr. Thimar beszt-i bíróhoz]. *1582:* Benedek az hid kapubeli tizedes ment meraban az Poliak myhall Leanya meniegzeiere az varos kepeben mutatot egi zeonyegett mellyet weottem f. 4 d. 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 59]. *1589:* Mikor az biro Meniegzeye volt, Mongia volt Matyas deakne, Ez Ielis Matias deak az en Vram Bak Annawal halt [Dés; DLt 226]. *1590:* wala nallam az Meniekezeobe ez az Cheres Peter [Kv; TJk V/1. 48]. *1595:* Sombory Susanna azzonnak menjegzeiere deputalt marhak az Testament(om) contine(ntiaja) zere(n)t [Zsombor K; SL reg.]. *1600:* Az meniegzeokor en valek Zakachj [UszT 15/66 Radichy Janosne Annos Aszonj Bethlenfalwj Zabad Zekely felesege vall.]. *1625:* Az Zoliomi David meniekezeőjere szettek volt fel Talakat az fertaliokba(n), melieknek egj resze oda maradot [Kv; Szám. 16/XXXIV. 272].

Szk: *~(je) lakása/lakodalma* az esküvő lakomája. *1587:* Berszete Balint Meniekszeie lakasara varos kepeben adattanak egi feier Zeonieg (!) f. 5 [Kv; Szám. 3/XXX. 13 Seres István sp kezével]. *1593:* ez fedeles pohart kwltek w kegmek Dauid deaknak az meniekezeo lakodalmakor. Mutattak fel f 14 d 50 [Kv; i.h. 5/XXI. 77]. *1597:* Mezaros Miklos hiúata B Vat egez Tanachiual egietemben, Meniekezeienek lakodalmara [Kv; i.h. 7/XII. 14 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1602:* Beke Mathyas vallya hallottam Pokos Peterneteol hogy mondotta hogy az fia menniegzeyenek lakodalma Allot ket szaz forintiaban [Kv; TJk VI/1. 605]. *1606:*

Swkeósd Miklos vram mikor hazassagra ... atta volna magat ne(m) leúe(n) mihóz niolni, azon Neuezeot Jozagra kenzerittetót vennj f. 100. melliet az meniegzeo lakodalmara keölteot [Köpec Hsz; Ks 90]. *1625:* Vrunk eo felsege menyegzoye lakodalmaba igertek ludat 300, tsukot ezereth [Kovászna Hsz; HSzjP] ✱ *~t csinál. 1585:* Somogy Istwan[a] Az Battiat zolgalta Keormendy Ianos deak es ot A zolgalowal keozeoskeodeót volt, Meniegzeotis Akarnak volt keozteok chinalny, de el Ieot eleotte zeokwe Ianos deak [Kv; TJk IV/1. 465. — [a]Vallja]. *1592:* Kannagiarto Antal vallia, Tudom hogi Eottues Peter lakek az Attia hazaba, meniegzeoietis ott chinala [Kv; TJk V/1. 254].

2. *vall* (szent) vendégség; ospăţ (ceresc); (heiliges) Gastmahl. *1811:* Végre, mikor idő többé már nem lészen, Mikor állnunk kell a' Biró előtt készen; Lássam Nagyságodat a' Szentek' Szentibe, A' Ditsőült Bárány' szent Menyegzőibe [ÁrÉ 183].

Ha. *1570:* Menegzeo [Kv; TJk III/2. 123]. *1572:* Menegzeiere [Kv; TanJk V/3. 65b]. *1582:* Meniegzeye [Kv; TJk IV/1. 73]. *1585:* Meniegzeiek [Kv; Szám. 3/XVIII. 25b]. *1587:* meniekezeokort. meniekezeore [Kv; i.h. 3/XXVI. 16, 70]. *1591:* Menyekezeyere [Kv; i.h. 5/I. 19]. *1595:* mennyekzeien [Kv; i.h. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* menjegzeóbe. meniekezobe(n) [UszT 15/64]. *1629:* meniegzeiekor [Mv; MvLt 290. 143b]. *1638:* meniegzeje [Mv; i.h. 291. 136a].

menyegzői esküvői; de nuntă; Hochzeits-. **Szk:** *~ ajándék. 1573:* Anna nehaj Pokos Peterne hity vtan azont vallia, Aztis twgia hogi Mind Menegzeoy Aiandekyt, Egieb eoltězetyt Arany es Ezwst Marha valamy volt kiket Darochy Mathias az felesegenek chinaltatot volt, Az leanianak mykor ely Bochatta Teole Mindeneket neky adot [Kv; TJk III/3. 157] ✱ *~ ajándékozás. 1592:* Tothazy Zeoch Mihaly Saffar polgar zamadasa ... Az vy eztendeoy es egieb Meniegzeoy Ajandekozasok teottenek ez esztendeobe f 474/25 [Kv; Szám. 5/XI. 9] ✱ *~ lakodalom. 1606:* Voltak ott azert az Dersi atiafiakba(n) az menyegzeoj lakodalomkoris de ne(m) tudo(m) mit attak s mit ne(m) az Nagy Andrasne hazasitasakor [UszT 20/186 Martin(us) Kerestely de músna (65) lib. vall.]. *1671:* az elmult közelebbik esztendőben menyegzói lakodalomban voltam [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1677:* a' Vasárnapi innep napok-is, hogy innepi szenteléssel töltessenek-el, mélto dolog; annakokáért menyekezői lakodalmak ne celebráltassanak [AC 237] ✱ *~ szolemnitás. 1760:* Ennek utána már az esztendőnek kezdetén fogom kezdeni a dolgoknak megírását. Míg pedig ahhoz fognék, adjiciálom mi formában celebrálták a lakadalmi vagy menyegzői solemnitásokat [RettE 98].

menyegző-nap az esküvő napja; ziua nunţii; Hochzeitstag. *1603:* az Menniegzeo Nap estin legie(n) az hiúogatas, az ayandek be kwldesis azon nap, hogi mas nap Ebedre el kezeolhesse(n) [Kv; TanJk I/1. 446].

menyegzős menyegzőt tartó; care ţine/face nunta; Hochzeit haltend. *1585:* Zabo Ianos vallia, Mint egy eóteód Napia vagion, S monda Neke(m) Danch Leórincz, hol Jaral Ianos vram ez Meniegzeós Andorral ezt zot (így!) Andras feleól monda, De egieb gonosz zitkoth Nem hallottam [Kv; TJk IV/1. 515].

Szk: *~ ház. 1574:* Sala Imre Azt vallia hogi Tawaly zent Antal Napba volt hogi ... oda Ieot egy hidelwy Ember ... Mond Andras kowachnak hogi Meg akarya fogatny zolgayat, Mert Egy pohar veszet ely az Menegzeos haztwl [Kv; TJk III/3. 316]. *1598:* Az menyegzeos haznal haborodott wolt megh az zappanos legeny az Czimbalmossal [Kv; TJk V/1. 161]. *1638:* alá ment az Menyeközós hazhoz [Mv; MvLt 291. 138a] ✱ *~ nép. 1592:* Jeówe uizza Bathorj Boldisar Gialubol az Meniegzeós Neppel [Kv; Szám. 5/XIV. 130 Eppel Péter sp kezével].

menyekező l. menyegző

menyemasszony menyem; nora mea; meine Schwiegertochter. *1659:* Menyemasszonynak ajánlom szolgálatomat [TML I, 434 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1689:* à menyem Aszony Czutak Istvanne szigoru halalat az en edes Fiam(na)k nem tekente ferhez mene [Nagykászon Cs; BCs]. *1740:* Eőcsem Uram meg irta volt Menyem Aszszony betegülésit [O.csesztve AF; Ks 99 Gyulafi László lev.].

menyét Mustela nivalis; nevăstuică; Wiesel. *1688:* in Anno 1688. valo nyáron holt meg döggel meg dagadva Tavalyi Ünö nrö 1 mellyet kigyo, avagy menyét talált meg marni [Bucsum F; MvRKLev.]. *1716:* én nem tudom a' Menyéte vagy mi, a' szép Pulykákot igen öli, régel csak halva találja a' Majorne [Méhes TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez].

menyhal Lota lota; mihalţ; Quappe. *1584:* Az Hall dolga ... Semlingnek aggiak fontiath Lib. p. d. II. Menyhalnak Lib. p. d. V [Kv; KvLt Vegyes III/7–8]. *1595:* Simon Gyengha hozot wrúnk ö fgetöl paranczolatot; hogy az Olaz Loasoknak, hadnagynak gazdalkogyúnk Biro W:ö maga Vöt Meny halat 1 Tálal p(er) d 18 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 187 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* veöttem teölleök meni halat, es semlinget f–d 27 | veottem menihalat es semlinget az Pulacher Istwan vram Palkojatol f–d 16 [Kv; i.h. 6/XXIX. 155 Bachi Tamás sp kezével]. *1621:* Semlinget es Menj halat Veottem f–/27 [Kv; i.h. 15b/IX. 206]. *1632:* Halas vizek igen io uagio(n), melik(en) Piztrangh, Locza, Semlingh, menyhal, kophal, fejer hal es Rák beöveön terem [Poianamarul F; UC 14/38. 16]. *1650:* Az Felsö Hazba, Főzettem Menyhalat Elegj Semlingel Atta(m) hozzaia Eczetett Iust 1 [Kv; Szám. 26/VI. 425]. *1760:* Abrud Bánya felöl jö le ezen falu határán egy Valle Jeri nevü Víz ebben Lepén, Ménn halak, Rákok, és Pistrangok felesén tanaltatnak [Hasadát TA; EHA].

? **menykö** ' *1628:* Egy feieres kezkeneö. Egy Tulik. Egy bokor kapocz. Egy Menikeó [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5].

menny 1. *vall* mennyország; cer, rai; Himmel. *1582:* (Én N) Eskesze(m) az elo Istenre feoldnek Mennek Terempteoie(r)e [Kv; TanJk V/3. 256b]. *1584:* Az eóreók mindenhato Isten, Mennek feoldnek terempteoie titeoket vgj seghillien hogy amy kis repositumot az vristen ez varosnak Adot es Adando, azt senkinek megh Nem Jelentytek [Kv; Szám. 3/XIV. 1]. *1636:* Az egy igaz örökke valo Istennek, az ki Atya, Fiu, es Szent Lelek, legyen ditseret ditsöseg, menyben es ez földön [ÖGr Aj.]. *1696:* En Nagy Gjörgj eskeszem az elö Istenre Meny(ne)k földnek Teremptöjere hogy Uram(na)k Aszszonyom(na)k azon szölöben leuö gabonaira ejel nappal ra uigjazok [Gyulatelke K; SLt AU. 6]. *1751:* Fizesse meg az Ur Isten Mind a földön s mind a

Mennyen éllyetek Mennyben es velle légyetek [Hétfalu Br; EM LI, 126 betl. játék].

Szk: *~be vezérlő. 1879:* Lapot Vásárhelyt kapni — dehogy lehet! Semmi pénzen. Hanem ha látni akarod, majd megírom én aranyszájú szent Józsefnek (a vajai hívek mennybe vezérlőjének), hogy hozza ki Madarasra magával [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~ek(ne)k országa. 1674:* az hitván világ jóért is gonoszszal szokott fizetni. De mint írják, az menyekországát sok nyomorúsággal kell elvenni [TML VI, 574 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1758:* Hiszem is, hogy ő szent felsége nékem is részt ád a mennyeknek országában [RettE 81]. *1880:* Óhajtom azonban, szerelmes fiam, ne légy mérges, sőt alázatos és jó — mert ezeké a mennyek országa [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. égbolt; cer, boltă cerească; Himmelsgewölbe. *1679:* Sárosi uram elment, semmit ez mostani fennforgó dolgokból nem tud, senki semmit utánna nem ír, készületlen és tudatlan lévén mindenekben, dördületlen meny úti portán, adja Isten jó végit dolgunknak [TML VIII, 456 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

3. mennykő; trăsnet; Blitz. *1595:* Biro W. meg hagya: fizessem Domokos Mattyasnak az mit költet az Sz.Peteri Egyhazra, mellyet az Nyaron az Męny meg ütöt volt, miert hogy meg czjnaltatta és költet f 1 d 5 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

mennybéli mennyországbeli; din ceruri, ceresc; himmlisch, aus dem Himmelreich. *1879:* Vagy úgy eszelte ki, hogy a mai világban nem szeretik az emberek egy a mást 7 hosszú esztendeig egyfolytában. Az csak a Bibliában fordul elé! S aztán lelkén fekszik egy ártatlan juhocskájának földi boldogsága, mennybeli nyugodalma — ki akarja kérdezni, hogy most a 7 esztendő után is szeret-e téged [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ (igaz/szent Úr) Isten. 1665:* az igaz itílő bíró, menybeli igaz Isten legyen igaz itílő bírája ezen dolognak [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1781 k.:* Álljon fel e' szerint a' Szent Békesség közöttünk, és adja a' Menybéli Isten, hogy soha az meg se is bomoljon [Told. 27]. *1792:* az Menybéli Szent Ur Isten [Kv; TSb 10] ✱ *~ juss. 1879:* Szavát sohasem tudtam igaziba venni. Ha igérte[a], hogy bizonyos időben megkeres, mérget vehettem volna rá, hogy akkorra beteg lesz. Ha én ígértem megkeresni, mennybéli jussomat köthettem rá, hogy nem lesz otthon [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Czakó József].

mennybemenetel înălțare; Himmelfahrt. *1582:* Aggiuk emlekezetre mindeneknek, hogi Vrunk menjben menetelinek masodik napia(n) 1582 Jeouenek mi eleo(n)kbe egi feleol Coppanj Orban Eniedj plebanos es az eo felesege Chegezi Anna mas feleol Vas magdolna azzonj pota Janosne magiar Galdon Lako [Ne; WLt]. *1710 k.:* mindenik[a] keresztyénnek mondja magát, minthogy nincs is több religio, hüt, hanem egyedül csak a Christiana religio, keresztyén hüt, melyre a Krisztus mind testének ödejében, mind mennybemenetele után Szent Lelke és apostoli által tanított a primitiva, elődedenvaló ecclesiát | Hogy az örömnek helye az ég lészen, azt világosan kimutatja Ének, Illyés és Krisztus urunk mennybemeneteli [BÖn. 430, 482. — [a]Felekezet].

mennydörgés tunet; Donner. *1619:* 14 die Augusti estve kezdének az rettenetes esők, égszakadások, azki harmadnapig tarta. Ez harmadnap alatt éjjel-nappal szünetlen rettenetes iszonyú mennydörgés, villamás volt [BTN[2] 285]. *1652:* die 20 Januarii reggel 4 orakor volt menydörges es villamas [Kv; ACJk 87b]. *1669:* Anno 1669 die 28 Martii löve elsőben az mennydörgés [Kv; KvE 210 LJ]. *1704:* az éjszaka vala igen nagy szélvész mennydörgés és villámlás [WIN I, 151]. *1710:* Fejérváratt létünkben, 28. Februarii estve nyolc-kilenc óra között rettenetes villámlások, mennydörgések s esők voltanak [CsH 328]. *1739:* Én ugjan Orosz Teleken altal jöttem irtosztato Villámmasban menydörgésben, és éczakai Setétségben az essö igen meg ásztatott volt [Darlac KK; ApLt 2 Kálnoki Mihály lev.]. *1806:* délután nagy Menydorgés villámás volt [Dés; KMN 336].

mennydörgő I. *mn* dörgedelmes, haragos; furios; zornig. *1678:* sátoromban hozzák Kgd menydörgő levelét, kire való válaszomat szánt szándékkal el mulatom [TML VIII, 219 Teleki Mihály Bethlen Farkashoz].

Szk: *~ módon. 1662:* a fejedelem ellen is, szörnyű, amint fulminálának, mennydörgő módon fenyegetődnek vala[a] [SKr 355. — [a]A török vezetők].

II. *fn* mennydörgéses idő; furtună, vijelie; Donnerwetter. *1724:* bizony meg vallom csak edgy oraigis feltem Laczit el hadni, mint felt az menydőrgoben [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)].

mennydörgős *szitk* afurisit; Donner-. **Szk:** *~ adta fattya. 1799:* hát te Menydőrgős adta fattya te vagy é az Ur vagy én vagyok [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27] ✱ *~ teremtette. 1792:* soha több kenyeret nem eszel menydőrgős teremtette mihent ezen az barazdan felyül kaplak [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a].

mennydörög 1. dörög az ég; a tuna; es donnert. *1806:* nehéz idő kezdődött erőssen menydőrgött [Dés; KMN 325].

2. dörög az ágyú; (despre tunuri) a bubui; es donnert die Kanone. *1811:* Mikor e' Kerek Domb' tetejét tapotom, Trombita, Dob, Sip szóll, ágyuk menydörögnek, Német és Frantzia fegyverek zörögnek [ÁrÉ 42].

mennyég mennyország; împărăția cerurilor; Himmelreich. *XVII. sz. m. f.:* ama Mindenhato Ur es Isten Uraságtok(na)k adgyon ez világon nagyobb elö menetelt, es holtok utanis menyégben Uralkodást [Barót Hsz; UtI].

mennyei mennybéli; ceresc, din ceruri; himmlisch. *1662:* Valamelly serények és buzgók voltunk ez ideig testünk gonosz kívánságinak és minden istentelenségnek üzésében: szintén ollyan igyekezettel gyakoroljuk magunkat az igaz kegyes életben a cél felé fussunk az Istennek Krisztus Jézusban való mennyei hivatalának jutalmának elvételére [SKr 717]. *1721:* Lelkemet vöttem a Mennyei Felségtöl [Uzon Hsz; BLt]. *1739:* Kivánjuk mi-is szívesen, hogy Isten ő Kglket éltesse és Mennyei kegyelemmel ruházza-fel [Kv; SRE 173]. *1784:* Más mod azonban nints mint meg nyugodni Isten akaratán, s végül is áldani a Menyei fö Böltsessegü Atyát [Backamadaras MT; Pf Losonczi József ref. pap lev.]. *1798:* Jármi Ágnes asszony 8a Januarii a világi mulandóságot Mennyei boldogsággal tserélvén fel, maradtanak ingo, és ingatlan Jovai [M.délló TA; DobLev. IV/802]. *1862:* A menyei Szent hatalmasságnak az ő meg mérhetetlen bölcsességének köszönhetjük azt, hogy egymásnak vagyonroli végrendeletet tehetünk [Kv; Végr.].

Szk: ~ *gondviselés. 1846:* minekutánna a' Sors engem Saját kedves gyermekeimtöl meg fosztott, föb képpen Szivemre kötte a' Menyei gondviselés Katana Klárit, kit én másfél Esztendös korátol fogva Anyai Szeretettel neveltem [Kv; Végr.] ✱ ~ *szent Atya. 1595:* minden varosokbely Birak Tanachiok, es Hiteos Senatorok(is) megh eskennenek, Elseoben azert az felseges Vristent kerik varosul eo kgmek hogy a kereztiensegh Confederatioiat ereossiche hog' ami kgmes gondwisseleo Menniej zent Attiank az poghan ellen, az kereztien feiedelmek eggiessege altal zerelmes hazankban tarchion megh bekesegben [Kv; TanJk I/1. 255] ✱ ~ *(szent) Úr(isten). 1777:* Mely hozzánk mutatandó kegyességét Ngodnak bizodalmason várván, és Ngodot Groffi szép Házával a' mennyei Urnak protectiojában ajjánlván, vagyunk a' Mlgs Groff Camerarius Urnak alázatos Szolgái Jobbágyi a' Thorotzkai Mészárosok [Torockó; TLev. 13/2]. *1803 u.:* a Mennyei sz(ent) Vr Isten példás Kegyességű áldott Jo Feleséggel áldván meg Csudálatosan meg áldotta igyekezetűnket meg szentelte akaratunkat [DobLev. IV/864]. *1815:* a' Szabados tetzésű Mennyei Ur írtoztato Jég essöt külde mű kőrűnkbe [Berekeresztúr MT; Berz. 11. 75].

mennyeiképpen lélekben; în suflet; mit Seele, im Geiste. *1662:* Ez a város Bihar vármegyének és a Tiszán innen való darab földnek metropolisa, fővárosa vala, mellynek helyén régenten nagy szép erdő lévén Szent László király azon helyen való vadászatában belsőképpen, mintegy mennyeiképpen megilletődvén, úgy építette volna azon helyben a nagy két friss magos tornyú monostort [SKr 415].

mennyezet 1. plafon; tavan, plafon; Decke. *1623:* Az ebedleö haz menyezety le zakadot [Törzs. Bethlen Gábor gazd.ut.]. *1647:* Tornacza deszkaval padlott, de menjezeti rosz czepegös [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1680:* Kertben valo Filegoria menyezeti jo parkanyos also padlassa is jo [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. *XVII. sz. v.:* ennek menyezetye parkanyos deszkázott [HSzj *iratos* al.]. *1715:* Tornácznak menyegzete [Pálos NK; LLt 140]. *1736:* az belső Tornátznak, padlás hellyet szép zöld festékű veresselt menyezeti vagyon [Várhegy MT; CU]. *1849:* a' Templom allya kí rakva téglákkal, mennyegzete follyo gerendákra virágosan festett détzkákkal bé rakva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — L. még UF I, 166, 406, 407, II, 121, 134, 726, 732.

Szk: *deszka ~. 1656:* Ezen filegoriaban vagyon az fal mellett köröskörnyül 7 bellett pad szék reghi. Az allia teglaval padimentomoztatot, deszka menyezetti [UF II, 93] ✱ *deszkából padlott ~. 1656:* Ezen gabonas haznak allia, az pincze előtt valo tornacza deszkaval padlott, az teöbbi pedigh boltasa felseö resze 11 gerendakon leuö, deszkabol padlott menjezeti helljen helljen padlas hejanus [UF II, 153] ✱ *fejér ~. 1694:* Az Haznak padlasa fejer menyezet, az allya Teglaval padimentumozott [Kővár Szt; JHb Inv.] ✱ *felső ~. 1656:* Ezen haznak felseö menyezetten külömb fele festekekkel vagyon megh festve | Ezen pitvarnak also resze teglaual padimentomoztatott, az felseö menjezettje zeölden festett [UF II, 120, 130]. *1676:* Az haznak felső menyezettye iratos párkányos [UF II, 725] ✱ *festett iratos ~. 1652:* Szegöttem Radicius Mathene Azonyomtol egy festet iratos menyezetet [Kv; ACJk 55a] ✱ *gyontáros ~. 1710:* Az Bözöd Ujfalvi[a] kis templomunk gyantáros menyezétit el hordották [REkLt Főkonziszt. 32. — [a]U] ✱ *képírásos mesterséges ~. 1662:* (Bethlen Gábor) az fejedelmi házakat és udvart itt is, székes helyén[a] nagy friss és pompás épülettel, kívül olaszfokoson, belül különb-különb szép képírásos aranyos és mészmetszésbéli mesterséges menyezetekkel megékesítvén [SKr 96. — [a]Gyf-on] ✱ *mészmetszéses ~* stukatúrás menynyezet. *1656:* Az felseö rész mesz metczeses menyezetti az Csatorna Bastia felöl valo szegeletin, az csepeges miatt megh bontakozot [UF II, 133] ✱ *pártázatos ~. 1656:* Ezen haznakis az allia mint szinten az masiknak teglaval padimentomozott, hasonlo keppen felseö resze deszkaval partazatos menyezettje [UF II, 137].

2. ~ *formára* mennyezetszerűen; asemenea unui tavan; deckenartig. *1656:* Ezen kamara szeknek felsö reszin, uy gyalult deszkaval partazatoson menjezett formara vagyon czinalva [UF II, 121].

mennyezetcsináló-mester mennyezetkészítő mesterember; constructor de tavane; Deckenmeister. *1625:* Kassarol erkezwe(n), az Menjezett czjnalo mester, minde(n) haza nepewel, es Ezek mellet ket kek Gialogh Attam Etelt es Jtalt nekj [Kv; Szám. 16/XXXIV. 165].

mennyezetes 1. (vmilyen) mennyezettel ellátott; cu un anumit fel de tavan/plafon; (mit irgendeiner) Decke versehen. *1636:* ez hazis mind alol feólül egy arant ez masikkal dezkazott meniezetes [Siménfva U; JHb Inv.]. *1637:* Az hidnak kwlseo vegin vagyon egy jo szep deszkas, sendelyes heyazatu plehes vitorlayu szép gyalult deszkakal menyezetes tornacz | mind az negy haz dezkaual menyezetes [UF I, 394, 403]. *1656:* Ezen haznak felseö resze menyezetes partazatos, festett uy [UF II, 121]. *1679:* Úr haza Félig mind kivül belöl külömb külömb féle festekel czifrazot deszkával pártázotossa(n) rosas gombokkal czifrazot, festet deszkával boritot men(n)yezetes [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 19–20]. *1681:* Vajda Hunyad Vára Stukaturás Ház (: avagi mészből szép czifraso(n) csinalt menyezetes :) [Vh; VhU 502, 549]. *1681/1748:* vagjon égi Palota. Azon belöl égi menyezetes Palota [Balázsfva AF; KvAkKt Mss lat. 236].

Szk: ~ *padlás. 1692:* Ezen rend eleb meg emlitet hazakbul az Udvarra szolgal le egy filigorias tölgyfa talpokon allo ket szakaszban levő gradics, deszkazat, parkanyos karjai ket felöl, ezen folyosonak menyezetes padlasa [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] ✱ *deszka ~. 1681:* Nagi Palota gerendas, festet Tablákra valo deszka menjezetes | (A) Templom felett valo keö ház végéb(en) levő hoszszu folyoso Tablas deszka menyezetes | Aszszony Háza à feli gerendás, zölden festet deszka menyezetes [Vh; VhU 548–9, 582, 637] ✱ *olasz ~. 1676:* Ezen haznak felső resze olasz menyezetes [UF II, 728].

2. ~ *nyoszolya* baldachinos ágy; pat cu baldachin/polog; Himmelbett. *1611:* Aba(n) az hazba(n) mint az Also s mind az felseöb zobat, fogosokal, kepekel, egj Aztalal Vy es fodor fabol czinalt Padakal hattúk es egj meniezetes niozoliaual [Kv; RDL I. 88]. *1629:* Egy menyezetes Nyoszolia aestim: tt. f. 10 [Kv; i.h. 132]. *1637/1639:* Vagjon az elsö nagj szobaban egy Nemet Orszagy nagy Eöregh rakott menyezetes nyoszolya [Kv; i.h. 111]. *1652:* csinaltam egy menyezetes niuzolyat f 18 [Kv; ACJk 69a].

3. kb. vmilyen felső résszel készített; cu un anumit fel de planşeu; mit irgendeinem Oberteil verfertigt. **Szk:** *festett ~. 1656:* Ezen hazban vagjon kétt asztal feödelesteöl az edgyiknek az laba el romlotth, az allia deszkaval padimentomozott az felseö resze festett menjezetes | egy belöl fütteö zöld

mazas kemencze also resze teglaual padimentomozott felseö resze hasonlo festekkel festett menjezetes, mint az elseö bastian [UF II, 131–2].

mennyezetű vmilyen mennyezetes; cu un anumit fel de tavan; mit irgendeiner Decke. *1637:* Onnetis nylik mas hasonlo menyezetw hazra vas sarkas pantos Beczy zaru ayto [UF I, 410]. *1662:* Az fejérvári székeshelyi fejedelmi házak noha nagyobbára a csatornák pléhvel, ónnal egyberaggattatva s boríttatva volnának, de hogy mégis csorganának s a szép friss drága menyezetű házakban miattok sok károk volnának [SKr 300]. *1676:* nyilik onnan balra egy deszkás füstös menyezetű tégla padimentomu házra egy ayto [UF II, 725]. *1775:* menvén be omlott menyezetü Boltotskára [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14].

Szk: *cifra ~. 1745:* Melly ház avatégos czifra menyezetü [Marossztkirály MT; Told. 18] ✱ *deszkás ~. 1637:* Az kapu felet vagyon hett ablaku deszkas menyezetw keöreös keörwl jo modgyaual gyalult deszkakkal epittett pantos jo zendelyes heyazatu jo nyari haz [UF I, 411] ✱ *festékes/festett ~. 1637:* az eleb megh irt hozzu palotaban, nylik egy kopias deszkas festekes menyezetw hazra, egy rosz zaru ayto | Vagyon egy szep uy festekes menyezetw fa rostelyos ablakayual [UF I, 409, 422]. *1647:* egy festett menyezetw haz ... benne Egy parazt Almariu(m) [Drassó AF; BK 48/16]. *1752:* (A) Tornátznak a kőzepe tállyan vagyon Labakon csinosson epült ... viragos festett menyezetü Nyari Fillegoria [Pókafva AF; JHb XXV/73].

mennyi I. *kérdő nm* **A.** mn-i haszn-ban; cu funcţie de adjectiv; in adjektivischem Gebrauch. **1.** hány?; cît?; wieviel? *1561:* Egy mester meny myet fogadhasson, mynemw modon fogadhassa meg' az Mestert [Kv; ÖCArt. Mut.]. *1586:* Megh Iria, Meny Eóll zenat kazaltatot Es Meny Eólt Adot penzen el benne [Kv; KvLt Vegyes III/20]. *1679/1681:* Minden megh mért hordorul az eö kglme" Számtartoja à hites Biroval ravast tarczo(n), s — irja à Ravás végere mennyi veder, hova valo es hány pénzes [Vh; VhU 672. — "Az ub]. *1681:* Vagyo(n) most Máczo(n) Szolgalo jobbagi Pers. 23 ... Attjafiaval Lako jobbagi Pers. 5 (: noha sok here :) ha partialnak mennyi gazda lenne ebből? [Mácsó H; VhU 109]. *1731:* Dées Várossa lakos Kovácscsi hol minemü, mennyi fákatt vagtanak le szennek [Dés; Jk]. *1791:* edgyik Forduloban mennyi Köböl Feröjü Szánto Föld Vagyan? [Dob.; WassLt vk]. *1843:* azon határ barázda mennyi öl távulságra vagyon a' Felsö Suki Tonak a' széllétöl? [K; SLt Vegyes perir. vk].

2. vmiből milyen mennyiségű/tömegű/kiterjedésű; cît de mult/mare; aus/von etw. was für/welche Quantität/Menge/Umfang. *1570:* Erzebet Dabo Thamasne, Ma hogy Jew volt az pyachrol haza fele, fekete Mathene be hytta hazahoz es Mwtathya volt neky Jm lassad Menye keowet hantak ez Eyel az en hazamra [Kv; TJk III/2. 70]. *1600:* Eo kgmek Az Jdes Vraimban hyanak ky az kik az ky Jetczet hatart twdgyak, es megh erchek meny hatart mutattanak volt az Juhoknak [Kv; TanJk I/1. 360]. *1637:* mikor az Inast el kergette volt Lakatos Giörgi, akkor monda hogi iob volna hogi beket hadna ne zaklatna az giermeket az uta(n) ozta(n) ugia(n) ki beszellette az Jnas, hogj mennie penzt talaltak volt az ladaba(n) [Mv; MvLt 290. 91a]. *1706:* mennyi Jövedelem jöhetett bé, én azt nem tudom [Fehéregyháza NK; KvAkKt Mss 261]. *1727:* Deesre be szállott Nemet Tisztek és köz- militia az Várason kinél kinel menynyi szénát étettek meg pénz nelkül, azon dolognak Investigáltatására az Elsö Tizedben rendeltetett Kádos Szabo András [Dés; Jk 369b]. *1735:* mennyi bor költ el, vesztegetödött é nem é, én azt nem tudom [Kendilóna SzD; TKl Jos. Cseh de Akna (40) ns vall.]. *1754:* a Tóháti Határban a melly darab Tőrökbuzás föld vagyon Josziv Buzilla colálta ? mi féle és mennyi kukuruzát vagy egyéb gabonát vettetet belé ? [Tóhát AF; JHb]. *1775/1781:* Al Gyógyon, mennyi Takarmány gyüjtödjék eö Nagyságok részeken külön külön egy esztendöre nem tudjak [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 428].

3. (átv jel-ü szó előtt) milyen sok; (înaintea unui cuvînt cu sens figurat) ce mult; (vor einem Wort abstrakter Bedeutung) wieviel. *1614/1616:* ott voltam enis Szebenben akkorban sokot panaszolkodot az Incatta az Colosiak miat menyi nyúghatatlansaga vagyon" [Kv; RDL I. 100 Joannes Literatus Bibartzfalvi concivis civ. Colosúar. — "Ti. az alperes nem fizette a kolozsi prédikátornak járó évi 800 kősót]. *1658:* Csak az Isten tudja, édes Öcsém uram, menynyi búsulással töltjük az időt [TML I, 249 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1703:* Idösb Vas György uramtul valo ki hanyattatásomnak alkalmatosságával mennyi karom esett [WassLt Sz: Gothardi Rácz Janos lev.]. *1820:* tudgya ked Szomszéd Aszszony, mennyi baja volt Josikának s Boriskának velem [Aranyosrákos TA; JHb 48 Kováts Anna Budai Péterné (46) vall.]. *1844:* iszonyu aggodalomba kerül az itt mulatás, tudva azt hogy miánnam menyi dolog áll félbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

4. érzelmileg színezett kijelentésben; în afirmaţii afective; in affektiver Äußerung: milyen sok!; ce mult!; wieviel! *1760:* mondom Ágoston Mojses Uramnak: né menynyi tojást kapék! [Ilyefva Hsz; HSzjP Anna Szakáts (40) vall.].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ ideig/ideiglen* milyen sokáig?; cît timp?; wie lange? *1570:* Kis Janos hithy zerent vallia, hogy Ew azt Nem Thwgya wrbeger Gergel Menye Jdeiglen Byrta az hazat melliet Zabo Simon perel Theole | Nylas Matthe hithy zerent vallya hogy Jelen volt mykor Zabo Simon Sentencia lewelel Magat Be Jkthatta az felseo hazakba Menye Jdeiglen birta azt ne(m) Twgia [Kv; TJk III/2. 3. 117]. *1752:* Karácson Borzáson orvos Aszszonynál lén; de menyi ideig nem tudom [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1787:* az ajtokot akkor ki zárolta bé s menyi ideig voltak zárva? [Kőröspatak Hsz; HSzjP vk] ✱ *~ ideje* mióta?; de cît timp?; seit wann? *1570:* Neb Janos hithy zerent vallia, hogy az feoldet mellyet Kaczkan Janos perel Az Jdeotwl fogva mykor harsandy Tamas ely menth az varosrol, Aztwl fogwa eo Byrta de Nem Thwgia Menye Jdeye annak [Kv; TJk III/2. 19]. *1571:* az Jdeyet megh Nem Monthatom Mennye Jdeye hogy Jt lakyk [Bükkös AF; KCs I. 52]. *1684:* Tudgyaé Kglm(ete)k Bokor Annok ha innen Torjárol az Mihálcz Miklos Uram házatol Szőkőt el két gyermekivel Palkoval s Ferkővel edgyütt vagy honnet? s annak el szőkésinek menji ideje lehet? [Hsz; Borb. II vk]. *1785:* mennyi ideje már annak, hogy azon bé vett Szokás kezdödett? [T; Thor. 6/1. 2a vk] ✱ *~ idősű* milyen idős?; ce vîrstă are?; wie alt? *1772:* hány Szolgák Jobbágyok, és Sellérek vadnak, 's azok mennyi üdősűek ? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] ✱ *~ időt* milyen sokáig?; cît timp?; wie lange? *1756:* Mikor az elmult 1739-dik esztendöben el vette volt Kölönte Josef Uram feleségül Beke Sofiát menyi időt lakot néhai Beke Pálnit? [F.csernáton Hsz; HSzjP vk]. *1763:* az Isten kedvijért tsak böltsen Cansiderája Natsád menyi időt állattanak azak az barak

[Kóród KK; Ks CII. 18] ✱ *~ időtől fogva* mióta?; de cînd?; seit wann? *1756:* Ennekem az Apám Isten tudgja mennyi időtől fogva szolgálta Mgs Néhai Groff Bethlen Lászlo Vrat [F.borgó BN; BK]. *1785:* Vagyoné mostonság Urbariuma ezen Hellységnek mennyi időtöl fogva hozatatt bé? [T; Thor. vk] ✱ *~ mértékben* milyen mértékben?; în ce măsură?; in welchem Maße? *1847:* A királyi uradalmi tiltott erdők a colonusok által ahol, mikor tetszik s mennyi mértékben, szabados vágása, Varga Katalin által lett felszabadítása [VKp 201] ✱ *~ sok* milyen sok?; ce mult?; wieviel? *1571:* latyak azt eo k. varoswl Menye szok gonoszagok Tamadnak az korchomarlasbol [Kv; TanJk V/3. 41b]. *1650 k.:* menni sok egyeb akadalyos bantodasim voltak en nekem s vadnak mostis [Ks 42. C. 5 Cseffei László a fej-hez]. *1727:* mênnyi sok bestelenseget kellet Ng(okna)k hallani [Torja Hsz; ApLt 1 Kálnoki Mihály lev.] ✱ *~ számból álló* hány?; în ce număr, cît?; wieviel? *1767:* Szalonnák, 's egyéb afféle aproság Élések voltak s maradtak, de mennyi Számbol állok, én arra nem emlékezem [Szentmargita SzD; Ks 19/I. 8] ✱ *~ számtalan (sok)* milyen sok?; cît de/ce mult?; wieviel? *1639:* halottam hogy busultaban montta modovay Marton hogy meni szantalan sok lator tartia az Imre hazat [Mv; MvLt 291. 202a]. *1664:* Aligh győznők keglnek meg irni, meny számtalan panasz tőlte el füleinket az Nemet vitezek dolgai miatt [Balázsfva AF; BLt 8] ✱ *~ számú* hány, milyen sok?; cît (de mult), în ce număr?; wieviel? *1594:* Vrunk w Naga paranchiolattiabol ell foglaluan Makott Monostorhoz, meny zamu embert es vono marhatt azban az portioban talaltam [Mákó K; GyU 25]. *1688:* az Romaj Csaszár eő Felsege az Maros Vasarhelyi Statioban levö Vitezi szüksegekre, honnan, micsoda féle, es mennyi számu élés limitáltatott légyen [Fog.; Told. 2 fej.]. *1754:* az vtrizált ůdőben ki kaszàltatta le Temes Todornak itten levő kukuruzáját, én nem láttam, és hogy mennyi szamu kárt tőttek volna, hanem azt hallattam hogy őstve későn kaszálták volna le [Nagygoroszló Sz; WLt Román János (38) jb vall.].

B. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivischem Gebrauch: mivel azonos/milyen mennyiség/nagyság; ce cantitate/mărime; einer Sache gleiche/was für eine Quantität/Größe. *1561:* Az legennyel ualo tarsolkodasrol Es onmaganak az legyen menyt Mielhessen kereskedhessek e auag' ne [Kv; ÖCArt.]. *1568:* Sebestianus Boldis, iur(atus) fassus e(st), Ezt lattam hogy danchy orban penzt ada, Temeswary Mihalnak, de en bizonyal ne(m) tudom meny volt [Kv; TJk III/1. 187]. *1619:* En uim kj Varadra az penzt Kiralj Georginek de en azt ne(m) tudom mennyi uolt mert en ne(m) oluastam [Csatószeg Cs; BLt]. *1629:* egjeb borius tehenet is tudom hogj vala affele apro tino bino, de nem tudom menie voltt [Mv; MvLt 290. 159a]. *1664:* Tudom aszt hogy negyed fel szalonnat wůk Peczi Mihályni, de aszt nem tudom menyit vittek viszsza Molnar Andrasni [Kvh; HSzjP Janczo Mihally (35) vall.]. *1686:* Ki szájábol hallottad bizonyossan hogy pénzt talált volna, ha talált hun és mennyit? [Madaras Cs; BK]. *1744:* A Gyülésbe menő Embereknek innen Barotrol adtak Penzt, de mennyét nem tudom [Barót Hsz; INyR 48 Gál András (50) ns vall.]. *1760:* Vadnaké ezen Falu Határáb(an) közös osztatlan Hellyek ha vagynak, mik, mennyik, minémůek [Kővár vid.; KS vk].

Szk: *~t ér. 1773:* Az utrizált goldát ... Soha sem esmertem mennyit ért nem intézhetem [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *~t érhet. 1808:* ollyan gabanának vékája akkor menyit érhetett pénzt? [Szászerked K; LLt vk] ✱ *~(t) érő. 1591:* Pocz Mihali vallia Zeoch Peternenek az minemw ezwst lapos partaia vala le veue az zegreol, es el viue Jffiu Budai Thamashoz, az minemw eowet az felesegenek czinaltat vala aztis abba czinaltata, de ne(m) tudom meny ereo volt az parta [Kv; TJk V/1. 151]. *1744:* mennyit erő halak karosodhattanak el a jo Isten tudgya azt meg mondani [Tóhát TA; JHb XI/17. 9]. *1829:* hogy mennyit érő kárt tettek? hozzá vetni nem tudok [Erdősztgyörgy MT; PfM] ✱ *~t teszen. 1573:* Pal verner Azt vallia hogy Eotet ky hitta volt panithy gaspar az Mezeore Thwzok Mal felet egy darab feoldet Mwtatot neky hogy egy holdot Meryen benne Mykor azt ky Merte volna Mond hogi meg alkwtya hogi teob legien esmet valamenyewel teobet zakaztot hozza de eo Nem Twgia Menyet tezen az alkwtas [Kv; TJk III/3. 247].

II. *von nm* **A.** mn-i haszn-ban; cu funcţie de adjectiv; in adjektivischem Gebrauch. **1.** ahány; cît; wieviel. *1573:* Margit Nerges peterne latta hogi lakatos peterne az vchan Megien volt, Azomba ky zeokellet Eleybe lakatos Leorinch Es Mond hogi ha valamit Nem Neznek vgy chapnalak Archwl hogi Menie fogad mynd zadba Romlana [Kv; TJk III/3. 248]. *1623:* Az mely faluban menye lófeo drabantot, Eózuegyet aruat Eoreokseget occupalnak annak szamat neueket szorgalmatosso(n) consignallyak [Csíkszereda; Törzs]. *1699:* vegeztük hogy a' Szamos mellett valo utat de novo reparallyuk: mely hogy jobba(n) s hamareb veghez mennyen, mikor mennyi ökrös es lovas szekerek kivántatnak mind (!) marhás Ember szekeret elbocsassa [Dés; Jk 286a]. *1769:* A Madár Fejeket a Télen mindenek vgy ki fogják hogy a kire mennyi Madár Fő esik esztendőre felit ki fogja [UszLt XIII. 97].

2. amennyi; cît; soviel. *1572 k.:* kerem .ke: mint tyztelendeő vraimat, hogy köniörgesemet meg halgatvan Jo valazt Tegien, mert mind az ovarbely haztol es a' kibe lakam menye vonast edig fizettem vgian Jo som(m)at Teöt [Kv; TJk III/3. 30d].

Szk: *~ (ugyan) annyi. 1785:* kinek mennyi Lova vagyon, Ugyan Annyi terhe Karátson fáját adunk [Torockó; TLev. 6/1. 3b Transm.]. *1840:* Bentze Illyés ... el szegényedése okának azt tudjuk Hogy ki mennyi Interest kivánt tölle költsönbe adott pénzire, annak annyit fizetett [Várhegy MT; TLt Közig.ir. 1042].

B. fn-i haszn-ban; cu funcţie de substantiv; in substantivischem Gebrauch. **1.** amilyen mennyiség/nagyság; ce cantitate/mărime; was für ein/eine Quantität/Größe. *1596:* Volt mellettem elseö ket nap Chizar ferencz, es Zeöchj Pal az Monostor vczai, mert akkor hordottak az Varos buzaiatis, es eö kegmek rottak ki meniet hozot, eö kegmek fizettekis teölle [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamás sp kezével]. *1622:* Praedicator Jovedelme. Az Varos ad a Pastornak egi sommaba(n) Tizenkett forintott. Az Urak szakoztua adnak az Uduarokbol kalo(n)gias buszatt meniett akarnak [Bonchida K; SzJk 7]. *1749:* ůj Kertőtt állittátván Sinorra Kezdém veretni az Kértők egjenességnek ókáért, én az Sinórt ugj hórdóztam hogy az menyit bé vöttem az hól tekerődött éppen anyit eö Excellentiájéból ki hattam, egj láb nyómnivalis többet be nem vöttem menyit ki hattam [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1770:* A Bornak ès Palinkanak Arrat nem egyszersmind hanem ki mennyit adhatott apronkentis be vettek [A.várca Sz; IB].

Szk: *annyi ~. 1546:* chak anya[a] zegeny nepeth thartozzanak menden napon kyldeny[b] feleereel az chenalthathasra mynd az gatthra mynd az malomra, menyeeth Bogathy

Chaspar kyldeth esz adhath az felereel [Panot[c]; DanielO 6. — [a]Értsd: annye. [b]Bogáthy Anna és János. [c]Panád KK]. *1573:* Mond oztan puskarne kalachsitěnenek ladde hogi Megis Ninchen Annye hea Menyet Mondaz [Kv; TJk III/3. 268]. *1582:* Frusina Kis Mihalnę vallia Monda Catalin Azzony, En Nem tudom miert perel ez bekken Georg en velem, semmj marhaia Ninche(n) Monda Bekken Georg, Hazuch vgmond benne, mert vagion Anny meny Neked [Kv; TJk IV/1. 28]. *1727:* ha midőn azon Con Scribalt Deserta sessiok közzül Valamellyikre embert Telepitenek akkor azon Sessiora rud számra meretessek ki annyi quantitasu nyill, mennyi egj popullosa sessio utan vagjon [Dés; Jk 361b].

2. *~-mennyi* (kinek-kinek) amennyi — amennyi; ce cantitate (pentru fiecare); einem/einer jeden so und so viel. *1574:* Az buzat tudom Eddig meg arattak de az kinek menit menit hattam vgy ozzak meg [Gyf; JHbK XXI/12. 4].

III. hsz-szerűen, hr-os alakban; ca adverb, cu sufix adverbial; adverbialartig mit adverbialer Endung. **1.** *~be(n)* **a.** milyen áron, milyen összegben; la ce preţ/sumă; zu welchem Preis/welcher Summe. *1585:* Nagy Balas vallia Amely kadar most a' hazban lakik Annakis hallam hogy Berbe Adna a' hazath, de Az zerzeodsegnek summajat Nem tudom, Menyebe Adta [Kv; TJk IV/1. 461]. *1613:* Tudgia kegld Ha Rethi Istvan Ura(m) ó kegme az Kover Istva(n) Ur(am) Joszagat s ahoz tartozando pertinentiakot Falun, Erdeón, mezeőn zalogo(n) biria avagj eőrők arro(n), s menib(en) vagio(n) ó kmenel [Altorja Hsz; Borb.]. *1635:* Vaci Benedek Bob Joszinnak vetette Zalagba:[a] De menjebe, ne(m) tudom sem hallottam [Abrudbánya; Törzs. — [a]A malmot]. *1794:* ki zálogositotta légyen el, és mennyiben, abban semmit sem tudunk [Marosjára MT; Pf]. — **b.** milyen mértékben; in ce măsură; in welchem Maße. *1677:* Udvarhely Városának régi Privilegiuma menyiben confirmáltatik [AC 273]. *1753:* Menyib(en) tsonkult régi állapottyában Bukurest nevű egész falu egyebet mondani nem tudok [Bukurest H; Ks 72]. *1774:* Minden Jószág a Gyulafi-decessussán olly státusban, s á(l)lapotban vagyoné most mint a midőn Néhai Méltoságos Groff Eszterházi Daniel Ur eo Naga idejében vólt, Szaparadott é, vagy apadott, miben, és menyiben [K; KS vk]. *1797:* A Kosesdi Pap lova(na)k el lopásában az Atyád Menyiben elegyes? [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. — **c.** milyen fokon; la ce grad; in welchem Grade. *1632:* Korlat Janosnet Pattantiusne Azzonio(m) hazasita ki, hallotta(m) aztis hogi Attiafianak tartotta de en ne(m) tudo(m) menibe(n) ualo attiafiasok uoltak [Mv; MvLt 290. 106a].

2. *~en/~n* **a.** hányan; cîţi, cîte; wie viel(e). *1584:* Borbely Demeter vallia kezde ezt mondany varga Mihaly, Michodak vattok thy Borbeliok Menyen vattok sem Ernetek az en Aniammal Mert eó oly ereós zerzamokat chinal, hogy ha az vasat bele tennedis, egy oraygh semmię leszen benne [Kv; TJk IV/1. 274]. *1653:* Kérdők; mennyin vagynak? mondák, hogy nyolczvan ezeren vagynak ők [ETA I, 108 NSz]. *1761:* Jánk Togyer Gyermekei vannak, de mennyin vannak nem tudgyuk [Sztánisa H; JHb LXVIII/2. 94]. *1803:* nagy Legények mennyin vagynak, akik minden tanulás nélkül nevekedtenek fel? [M.bikal K; RAk 35]. — **b.** ahányan; cîţi, cîte; so viel(e). *1573:* Homlar Ianos azt vallia hogi latta azt Nagi peter egi fillerara Bort Teoltetet es azt egi aztal Nepe keozybe Eontette az Mertekbeol Azon fely zaydwltak es meg zittak egimast, Azomba az Merteketis keozikbe haitotta peter, Azon fely vgrottak az Aztalnal Menyen voltak rea Rohantak peterre es az aytonak zoritottak [Kv; TJk III/3. 203]. *1691:* Pallerkodo Darabantok(na)k ă mikor mennyin vadnak egy egy szemelljre per diem Ser Ur. //–//1 [Fog.; UtI]. — **c.** mennyiért; pentru cît/cîţi bani; um wieviel, zu welchem Preis. *1719:* A Nagy Retet falu porongya szelyiben váltottam ki a Groff Mikes U(ra)m jobbágyátol menyin az Deliberatombol ki ládzik [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1738:* Abrahami Kovács Istvánné ö kglme doceállyon hitelesen arról, hogy Néhai Kőmives Peter Árvái számokra való Őkrőt, mennyin adtak el [Dés; Jk 502b].

3. *~ért* **a.** mennyi pénzért; pentru cîţi bani; um wieviel Geld. *1606:* ha hul az In: azt mondana, hogy az Jgaz verek az my Atthyankfiay keozwl penzen Attak volna nekik eoreokben vagy Zalagon, doceallia Suis modis es hitesse meg velem menyert vagjo(n) kez vagio(k) az penzt le tenni [UszT 20/241]. *1680:* Stephanus Vanyalos, annorum 70 fatetur: tudom hogj Varga András és Varga Bálint hámorra szolgáltak. Varga Bálintot Endes Miklós uram szabadíttotta ki; ennek vagjon három esztendeje, de mennyiért nem tudom [Madaras Cs; CsVh 74]. *1751:* Peströl Kolosvárig az Nehéz időre es rosz gaz utra nézve probaltam Land kocsist hogy menyiert hozna el es Szaz forintnal alább nem akarta fogadni [Kv; Ks 15. LVII. 28]. — **b.** mennyi pénz gyanánt; pentru ce sumă de bani; für wieviel Geld. *1614:* az Asztalon egi io rakas Arany vagion az feyedele(m) w maga oluasgattya monda, menjert, uenned el ezt az rakas Aranyat, mondek ell venne(m) kett ezer gianant [Msz; JHb Jósika lev. XX/2 Vittkay Kakony Istwan Gergenben lako lev.].

4. *~vel* **a.** mekkora összeggel; cu ce sumă; mit welch/wie großer Summe. *1585:* Daroczy pal Coloswary vallia tudom hogj Ados eg' Nehannak de Nem tudom kinek Menyewel [Kv; TJk IV/1. 466]. *1639:* Pataban lako Sziluasi Istua(n) ados melyet most ne(m) tudhatnj menyuel [Kv; RDL I. 116]. *1718:* Az Szepviz felé fordulo mezőben az vetés kapun aloll valo földek(ne)k egy részében vett volt eő Kglme egj darabot, menjvel vette nem tudom [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csik Széki Sz.Mihályj Buzás András major (64) vall.]. *1760:* Mosa Lászlo Uram vásáralvan itten egy Allodialis Szőllőt de mennyivel, és miképpen, őrőkősőné, vagy Zálogjára nem túdgyák [Málom SzD; BK]. — **b.** milyen mennyiséggel; cu ce cantitate; mit was für einer Quantität. *1704:* Ugyan ma is vöttem két szekér fát 136 pénzen, és így az őszön vöttem pénzen fát 7 forint 44 pénz árát, ezenkívül akikhez ajándékon jutottam. Ezután mennyivel érem, meg, Isten tudja [WIN I, 272]. *1835:* feljegyzik ki hány napszámot 's minémü dologgal tett le, s mennyivel restál még [Zsibó Sz; WLt]. — **c.** mennyire; cît de/ce mult; wie sehr/weit. *1676/1681:* ha az keresztyeni indulat azt kivannya, hogy mindenekkel, sőt megh ellenségévelis Ember jol tegyen, mennyivel tartozik tőbbel az magahoz tartozoknak [Vh; VhU 266 Thököly Imre ad. lev.]. *1755:* glorialódottis eő Excellentiaja Sokak elott, hogj Gernyeszegröl eò Exlljanak mennyivel gloriálódik Sándor Fia [Mezőkölpény MT; TGsz 51]. — **d.** amennyivel; cu cît; mit soviel. *1761:* az I. eőkegyelme az Instansnak via facti el vett marhajat, el nem eresztette, sőt inkáb vakmerőkeppen el tartván, azt el betsültette le nyuzotta, s az I. karban hagyatott, nem kevánván viszsza forditani ha tsak azon pénzt is, mennyivel drágabban adotott el az tehén az Instánsnál lévő adossagnál [Torda; TJkT V. 62–3].

Szk: *~vel inkább* **a.** annál inkább. *1664:* az erdélyi fejedelmeknek ... sokszor azt kellett cselekedniek, a mi nekik

nem tetczett, mennyivel inkább most, midőn már szintén ajtónk előtt vagyon az hatalmas nemzet? [TML III, 81 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1690:* remensegünk az volt hogy az haza terhe könnyebbedik de ugy láttyuk hogy külömben vagyon. Mellyek(ne)k el viselesere ez az Orszag immar tellyesseggel elegtelen mert az Fejervarj Gyülesben fel vetett penzt és victualekatis nehezen hiszszűk hogy p(rae)stalhassak, mennyivel inkáb ez het Regimentek terheis rajtunk leven [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. — **b.** annál kevésbé. *1657:* még a' csillagok is nem tiszták a' Te szemeid előtt, mennyivel inkább az halandó ember, ki olyan, mint a féreg [KemÖn. 332–3]. *1793:* Nsgod parantsolattya ellen kezem alatt lévén Az Apámnak sem kedveznék, mennyivel inkább ennek a' valoságos Akasztofára valonak [Kályán K; JF 36 LevK Vég Mihály pref.lev.]. *1831:* Dées aknára pedig senkihez nem mentem, mennyivel inkabb Lukács Todorhaz, akit nemis esmérek [Dés; DLt 332. 8].

mennyifelé mily sokfelé; în cîte direcţii; in welch vielen Richtungen. *1618:* Monda[a] ismét erre: Senkitől semmit nem hallottam, csak magamtól gondoltam azért, minthogy látom s értem az lengyelek mennyé felé igyekeznek, hogy kiterjedjenek [BTN[2] 149. — [a]Mark Antoni portai tolmács].

mennyiféle hányféle; (de) cîte feluri; wievielerlei. *1705:* az elbocsátott magyarok közül az első classis, passussal elindulván ma a kapuban őket ki nem bocsátották, hanem is requiráltatván a generált, azt izente, hogy most meg nem izenheti okát, miért nem mehetnek ki ... Kire is visszatérvén nyavalyások, mennyiféle gondolatok ötlöthettenek mind nekik s mind a többinek, akik még elmenendők, elméjekben, akárki meggondolhatja [WIN I, 426].

mennyire 1. milyen messzire; cît de departe, la ce distanţă; wie weit. *1776:* Azon vicinalt To kőrős környül mennyire extendalodik [Mezőpagocsa MT; MkG 36. 5/1 vk]. *1801:* Nehai atyám nékem mutatta földünk mellett, hogy a Dèl felöll más résziben, mennyire extendál földem [F.szőcs SzD; TKl Kornye Togyer (50) col. vall.]. *1807:* Ezen Faluk kőzzűl Mellyik, Mennyire, Mikor és hol harapodzott bé a Jegenyei Határba? [K; KmULev. 3 vk].

2. milyen mennyiségben; în ce cantitate; in welcher Menge/Quantität. *1713:* jol fel visgalván mind azon által Qua(n)titássát az hataroknak, Rettjei, Szénafűveis mennjire vagjon [UszLt 21 gub.].

3. milyen mértékben; în ce măsură; in welchem Maße. *1573:* Beke gergel vallia Marhaya Menyere azot meg azt Nem Twgia, Mert zekrenyt azkor[a] fely Nem Nytotta [Kv; TJk III/3. 270. — [a]Amikor szekere a tóba fordult]. *1575:* Az Kapwkra valo Drabantoknak fogadasa feleol eo.K. varoswl haladekot Teottek Mas gywlesig. Ez vegre hogi Eo K. Byro vram Thanaczawal az Ideiglen gondolkodyanak rolla Mwnkalodianakis Benne es Keressenek ky arra valo Alkolmas Emberek volnanak Masik gywlessen Meg Ertwen Byro vramtwl Thanachawal Mennyere Mwnkalotak benne [Kv; TanJk V/3. 108b]. *1698:* Sergétetteé az Dns Terrestris az portiozo ůdőkben az Jobbágyát és menyire [LLt Fasc. 117]. *1716:* Colosvárott menyére gjogyult ott nem voltam [Nagyida K; Told. 22]. *1743:* N.Nehái Simon Pétér Vram á Kőkösi határon Vizelve nevű rétén hány marháját regeltette, s' mennjire vólt hatalma hogj ottan jártassa [Hsz; Kp I. 148 vk].

4. mily nagyon; ce mult; wie sehr. *1677:* A magyar hadak is mennyire elpusztították légyen Kraszna és Közép Szolnok vármegyéket, tudjuk mi azt, édes Teleki uram [TML VII, 465 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1803:* Fontollya meg Kedves Sogor Uram mennyire vágyodik szivem mig à világtol vègképpen el butsuznám látni Atyámfiait, Barátimat, Jo akaroimat [M.délő TA; DobLev. IV/868]. *1824:* az ökrök nem igen kővérek, de tudván Édes Atyám Uramék edgyfelöl azt hogy mennyére hitványok voltak, más felöl azt hogy nem is igen hajlandok a' meghízásra, talám nem érdemlek érettek pirongatást [Hosszútelke AF; DobLev. V/1084]. *1842:* (Anyám) érzem menyire fájlalja a' szegény Dani halálat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. mekkora/milyen összegre; la ce sumă; in welch großer/welcher Summe. *1727:* Calculusban Vészik, menyire Extendálódik az költség [H; JHb XLII]. *1742:* Vagyon Sendelyes kő-Malom ebből jövő haszon mennyire extendálodhatnék nem tudatik [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. *1754:* marhakat adatatt el de az árra mennjire exurgált nem emlékezem [Gernyeszeg MT; TSb 2]. *1757:* Hinkul Nikulaj is őrökségével edgyütt a Mlgös Groff Bethlen Lászlo Vr részire valo Jobbágy volt, de hogj a Hinkul Nikuláj őröksége mennyire extendalodat ara nem emlekezem [F.borgó BN; BK. Moldován Juon (60) jb vall.]. *1765:* akkor mennyire exurgált egy hellységnek esztendön által az Executiora tett költsége [Fejér m.; Eszt-Mk Vall. vk].

6. amennyire, amilyen mértékben; în ce măsură; soweit. *1572:* Kerem kg: mynth zerelmes Bizoth Komam vramoth, hogy te keg: menyre illyk es melto hogy ez en Jobagyomnak igassagath megh erthwen cyelekeggyek wgy keg: hogy ne nyomorkoggyek meg nyavalyas [Kv; BesztLt 3704 Paulus Banfy lossonzhy de mogyoro Gr.Dawn beszt-i bíróhoz].

7. *~re való* **a.** mekkora; cît de mare; wie groß. *1640:* Kompsa Radul. Megh holt edgy fia marat Kompsa arva masok tartiak, vagion eoroksegeis de nem tudgiak mennire valo [UF I, 752]. *1756:* menyére való Portiok, az az hány Nemes vagy Paraszt Ház hellyek vadnak? [H; JHb LXX/2. 6 vk]. — **b.** milyen sok; ce cantitate; wieviel. *1663:* Mennyire való élés maradott az udvarbíró eljövetelekor az várban, tudakoztattuk itt is [TML II, 496 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1719:* vagyon bora s buzája is de mennyire valo nem tudom [Kszeg; BfN]. *1737:* Borbirák Atyánkfiai Conscribállyák mennyire való Dési Borok találtothatnak, és mennyi külső Borok [Dés; Jk 468b]. *1774:* Hogy ezenn elöszámlált személlyek a' magok réttyek(ne)k ki nyujtásával mennyire valo fát írtottak és pusztitottak ki betsüllettük le tett hitünk szerint [O.léta TA; JHbB]. — **c.** kb. milyen befogadó képességű; ce capacitate; von welchem Rauminhalt/welcher Kapazität. *1762:* Bor hány hordoval, és azok cir. hány vedresek, menyére valok, és mitsodások ? [H; JHb XXXV/51. 3 vk]. — **d.** milyen fokú (rokon); de ce grad; (Verwandter) von welchem Grade. *1802:* Bálo Jánoshaz mennyére valo attyafiak [Aranyosrákos TA; Borb.]. — **e.** kb. milyen mértékű; de ce capacitate; von welchem Maß. *1716:* nem tudom annak elötte menyére valo ereje volt szegénnek az emberi magnak szaporitására [Nagyida K; Told. 22].

mennyiség 1. cantitate; Quantität. *1683 k.:* Samsonban minden Házas ember ha buzaia nem termene ád erette egy egy veka buzat. Ha vekas buzat ne(m) adhat, mint az Pastort az vekas buzajert à buzanak menyisegehez kepest

ugy Contentallya ha bora nem termene ad d. 12 [Sámson Sz; SzVJk 167]. *1808:* a' közelebb múlt Őszön a' Tőrőkbuza le-Szedve lévén le Szedve tannált Tőrőkbuzának Mennyiségét 300 egy néhány csö Törökbuzára betsültük [Árpástó SzD; BetLt 6 Marosán Juon (60) zs vall.]. *1828:* tartoznak az alperesek, azon Fellelhetőket, meljek még az alperesnél maradtanak, az Executio alkalmatosságával ki világosíttando mennyiségben is ki adni [Mv; DobLev. V/1136]. *1834:* a' tisztelt Ur Asszony ö nga Emberei kértek is vettekis a' Mlgs Udvartól Udvari Gabonat melyeknek mennyiségek és árrok summázva neveik után Usorájokkal leíratott [F.zsuk K; SLt LIII. 12].

2. szám; număr; Zahl. *1619:* Az hispániai király ebben az 1619 esztendőben megindítá Man Oglit Florenciából. Magok is az olaszok és törökök bizonyoson hozták, hogy csak öreg hajók, navák volt 100, azfelett sok gálya igen-igen nagy erővel, azazhogy őneki olyan mennyisége volt, hogy az Man Ogli hazavitelével ő mind az két országot elfoglalja [BTN[2] 319]. *1818:* (Az) allodialis szánto, kaszálo és más haszon vehető hellyek hol létek, szomszédgyaik mennyiségek és miségek bövön ki tettzenek az altal adando Conscriptiobol [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318]. *1832:* maga se tudgya Esztendeje mennyiségét [Zalán Hsz; HSzjP Timár János Száraz Ajtai prov. vall.].

3. összeg; sumă; Summe. *1675:* az pénz(ne)k az eö mennyiségéhez képest, tőbbecskéből, ugy mint kilenczven három forintbol, tize(n) kilencz forintot negyven pénz héján, kevesebből viszont, kiböl két forintot, kibül kevesebbet csipegetvé(n) el, ekképpe(n) meg kárositott [Kv; TJk XII/1. 98]. *1681:* Az Oeconomábol s egyeb Industriabol valo proventus mennyiseget ă Ratio mutattya megh [VhU 218]. *1688:* Adojokat ketszér szokták annuatim administralni, felit Pünkőstb(en), felit penigh Karaczonb(an). Az ezüst pénz, az adonak mennyiségehez szokot alkalmaztatni [A.porumbák F; ÁLt Urb. 6]. *1732:* Mely ki adott Summának mennyisége azért nem annotáltatott, hogy elöttünk nem Constált annak valosága, s bizonyos száma [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1816:* azon Telken lévő minden neven nevezendö Építmények, valamint Szintén a kertben lévő Industriák köz Betsüsök által igasságoson meg betsültetvén, azon betsünek menyisége a Ns Vradalom Cassájába bé szolgáltassék [H; Ks 91. C. 8]. *1827:* az Exponens aszszony által Férjiröl maradott passivum Debitumai ményiségit valamint az azokért fizetni és Borul esztendönként adatni szokott Interes men(n)yiségit nem tudgya [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 13 Boros István (60) jb vall.].

4. mekkoraság, nagyság; mărime; Größe. *1677:* A' Mely Urak, fö és Nemes rendek más birodalomban laknak, de az Hazában jószágot birnak, jószágoknak mennyiségéhez képest valo jo Sóldosokat, állatni tartozzanak, a' fellyeb megirt poena alat [AC 94]. *1681:* ha valaki valamely bonum mennyiséget akarja probalni; mindenik helyet az Inventarium Corpusa szerint percurrallyon; ha nem akar hinni az Extractusnak [Vh; VhU 608]. *1737:* Azért, hogj az A. káraínak mennyiségéröl jurálván, hogj az Incták, mind kárát, mind Expensáit az A-nak intra 8vum meg-fizessék deliberáltatott [Dés; Jk 260b]. *1775/1781:* az eö Nagyságok emberei a Dézma minéműségéröl 's mennyiségéröl fognak valamit vallani [Algyógy H; JHb LXXI/3. 352]. *1798:* Sz Biro Vram a mikor ezen hellynek mennyiségit ruddal ki akarta volna mérettetni, Dávid Nyikulaj nem engedte [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1832:* Leg kűlönösöbben nevezze meg a Tanu Néhai Dosa Gergelly Ur belső Jószágának mennyiségét [Szováta MT; DLev. 3. XXXV. 15].

mennyiségbeni vmilyen mennyiségű; de o anumită cantitate; von Quantität. *1841:* A Pityokának minél nagyobb mennyiségbeni termesztéseis meg hagyatott[a] [Km; KmULev. 3. — [a]A Bács (K) községbelieknek].

mennyiségű de o anumită cantitate; von Quantität. *1829:* (Az) el temettetésekre tett költség viszsza fordittása iránt minekutánna a praetendált 336 válto Rftok(na)k meg fordittani kelletö igazságárol meg győzödtünk, ezen költségbéli Summát ugy Complanalták, hogy az Inventariumba irt buzát Törökbuzát, és Alakort praetensiojának depuratiojaba altal engedvén és igy a fennebb érdeklett Mennyiségű tartozás egészbe el enyészett [Nagylak AF; DobLev. V/1150]. *1841:* most ezen igazán ki mért, 's az Bátyám Allodiális Tábla Földjiböl ki vágott, hasitott, oly Minéműségű, an(n)nyi mennyiségű ... rész Föld, effective az én Tábla Földemhez Csatoltatván csak is ezen Csere földhez lehet örökös Jogunk [M.zsombor K; Somb. II]. *1843:* Kakasdon[a] lévö Allodialis két darab Erdeinek fa gyapját betsülték 200 ~ az az két Száz Rforintokban — mely betsült mennyiségű fa gyapját a' nagyon tisztelt Gróf Ur eö Nagyságának a' Nemes Szék Köz Segedelmi munka tétele — s köz tzélra forditatott [LLt. — [a]MT]. *1856:* ezen mennyiségö öszveget Moritz János fel szedni kötelességének tartsa [Torockó; Bosla].

mennyiszer 1. hányszor; de cîte ori; wievielmal. *1589:* Amy Nezy a' Zeoleomiweseket, Ninch zama Menyeszer vegheztek eö kgmek arrol, de az bwntetest Nem ighen exequaltak azok Akiknek illet volna exequalnj [Kv; TanJk I/1. 112]. *1597:* Berhardus Jacobinus Iuratús fassús est. Zamat nem thúdom menyzer kert engemet Borbely Peter hogy Lukach vramnal theorekedgie(m) hogy az hazat neki adgia [Kv; TJk V/1. 125]. *1638:* miert czelekezed ezt Czismagia Istuan hüteód elle(n), tudode menieszer uagy eskût az Varosnak [Dés; DLt 402]. *1667:* emlékezetében lehet Kegyelmednek, mennyiszer írám, hogy szép szóval tartsa ö nagysága maga mellett,[a] mert vannak practicái [TML IV, 74 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Zólyomi Miklóst]. *1710 k.:* Ó, mennyiszer voltam s vagyok én atheus [BIm. 1012].

2. ahányszor; de cîte ori; sooft. *1671:* Itt bizony mind urunk s mind az ország dolga igen rosszul kezdett folyni mennyiszer követ voltam, soha így nem jártam [TML V, 571 Daczó János Teleki Mihályhoz]. *1800:* vágtanak ott mások-is fát a' mennyi és mennyiszer kellett [M.bagó AF; DobLev. IV/837. 3a Kis András (66) paraszt személy vall.].

mennykő 1. villám; trăsnet; Blitz. *1586:* Az egyhaz fiak Honorariúmokra deputaltanak, holot ezen eztendeoben az Menykeo megh Wtwen Giutwa(n) az Torniot sokat faradtanak az Epitesben kjt hattak hogy a' Restantiabol vegienek kj f:26 [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diósy not. kezével]. *1624:* 18 Augusti. Éjjel az mennykö üte az perengér tetejébe [Kv; KvE 155 SB]. *1645:* Szent Janos napian az meny keo megh utue(n) Monostor uczaban egy hazat, annak oltasan leueo tmultusban az fiat Simon Jstuant egy cziakannyal megh üteotte feoben [Kv; TJk VIII/4. 19]. *1793:* A Koltsárnak meg irtam, hogy az hijjuba és az Palotán, a' mi kárt tett a'

Menkö azt jo moddal igazíttassa, a' tőbbit Nsgod bé menetelével eligazittya [Kályán K; JF 36 LevK 216 Vég Mihály pref. lev.]. *1814:* az istálo le égvén menkő által, a Király Bíro Ur fel építteté [Szentkatolna Hsz; HSzjP Kováts Pál (28) vall.]. *1837:* szerentsétlen tüzi veszellyek kárát mellyeket a Zallagos biro vigyázatlansága, vagy tselédei tamasztottak, a Zállagba vevö Ur tartozik viselni, ki vévén a fatalis Casusokat um. a menkő vagy rosz emberek gyutogatásábol eredett gyuladásokott, és ezek okozta károsodásokot [Dés; BetLt 5].

Szk: *száraz ~. 1805:* ebéd alatt igen nagy menydörgès volt a Város fogadojàb(an) meg is ütött egy embert a szàraz menykö [Dés; KMN 92] ✱ *tüzes ~. 1683:* Anno 1683 mense Julio ment által az országban, Kolozsvár mellett, az tatár chán mely nap kedig az vár mellett az búza között táborát megszállítá, mingyárast szörnyü nagy jégeső lön, sőt még tüzes menkő is esett [Kv; KvE 217–8 BP].

Sz. *1710 k.:* száz dörgésnél nehezebb egy mennykő [BÖn. 498].

2. súlyos intézkedés; măsură severă; schwere Anordnung/Bestimmung. *1710:* remonstrálja a császár, hogy a pápa baromi menyköve, excommunicátiója nem igaz, sőt törvénytelen [CsH 411].

3. *szitk* **Szk:** *~ adta. 1771:* En mellettem lakik égy Pap György nevü kadár és aztat mikor a Feleségе meg veri amaz kutya ördög Teremtettével szidgya a Feleségét az Feleségeis mindgyárt az kutya Menko attával valo szitkot mindgyárt el sujtja [Dés; DLt 321. 16a Borbara Szölösi cons. Ladislai Mak (29) ns vall.]. *1799:* Ennye Menykö atta Tejes száju Fattya, még mostis tsufolkodik velem [Marossztkirály MT; Berz. 74/9] ✱ *~ ördög teremtette. 1772:* hallottam Hogy Borbély István Menkö ördög Teremtettével káromkodott mikor kivalt rèszeg volt [Dés; DLt 321. 51b Eva Dobai Relicta Vidua Nobilis quondam Michaelis Zilahi aliás Gombkötö (50) vall.] ✱ *~ szülötte. 1740:* kutya menkő született nem adok én néktek számot [Szentbenedek SzD; Ks 54/72]. *1768:* menkö született gaz tselédje [Vadad MT; EMLt] ✱ *~ teremtette. 1749:* az Inctus menvén fel az uttzán, igen száraz és szeles üdöben, hogy egj gazda ember házánál tüzet a' pipajaba nem adta(na)k, ottanis irtoztato J(ste)n ellen valo káromkodast vitt végben, ugj mint: langos millongos (!) menkö kutya teremtette [Torda; TJkT III. 264]. *1759:* adjátok ide a késemet hadd öljem meg a disznó teremptettét, menykö teremptettét [Kvh; HSzjP]. *1772:* Tegnap estve oda menvén Anyám Aszszony Bányai Györgynéhez vér köért akkor látta ígen részégen és Menkö Teremtettével káromkodni Bányai Györgynét [Dés; DLt 321. 48b Mart. Kallai (24) ns vall.]. *1792:* Bardocz Adám Úr monda, mongja meg Kgyld az Urának az menykö teremtettének, jöjjön ide most [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a Székely Antal (52) judex curialis vall.] ✱ *~vel attázik. 1771:* Szüts Martonnét elégszer hallottam attával Menkövel, attaszni [Dés; DLt 321. 46a Antonius Stikler (47) ns vall.] ✱ *~vel elveszt. 1592:* Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia Eztis hallottam vgian Cassai Borbara zayabol hog' atkozta az warost, Az Jsten menikeöwel veztene el, Jwne el az Twz viz swlliesztene el ecczer [Kv; TJk V/1. 300–1] ✱ *láncos ~ (ördög) teremtette. 1749:* az Inctus kitsiny okért illyen káromkodást vitt végben. Baszom minden gazdaságodat kutya lánczos menkö teremtette [Torda; TJkT III. 264]. *1771:* Zilahi Istvan Ur(am) égykòr a Béla hegyére küldöt szántani, és hogy meg nem szánthattam elöb azt a földet a lágyság miat ... hát jö Lo háton mindenüt utánnam a barázdán és akkor szort el anyi Lanczos Ménkö ördög Teremtettét hogy az földnek nehéz volt tartani [Dés; DLt 321. 33b St.Gyöngyösi (67) ns vall.] ✱ *a (tüzes) ~ üsse/ütné (meg). 1665:* Tudo(m) hogy Eördögh lelkűvel szitkozodat, aztis hallott(am) hogy azt mondta az felesegenek üsse megh az Tűzes gutta s ményků [Szúv; Born. XXXIX. 5 Szilágyi János (40) vall.]. *1747:* a tűzes menykő üsse meg ötet [Ákosfva MT; Told. 8]. *1754:* hallék illyen szokot vagyis panaszt: A Menkö ütné meg [Altorja Hsz; HSzjP Rebecha Szöts Consors P(rovidi) Barbully Karácsony (40) jb vall.]. *1785:* üsön meg a' Menkö ebatta huntzfuttya foldeddel edgyütt [Kv; AggmLt B. 26]. *1793:* üssen meg a' menkö Siket bolondja, soha tőbbé mellém nem tészed a' tested [Koronka MT; Told.]. *1796:* hogy a menkö ütte volna belé a földiben, ne veszödnénk benne [Malomfva U; Ben.] ✱ *(tüzes) ~vel üttet. 1644:* amaz eskuvessel tagadta, hogi az Isten az tüzes menkeóuel ütesse megh az lelket, ha eo czelekette [Mv; MvLt 291. 400b]. *1736:* az Incta hallatlan 's irtóztató káromkodásokat tött, 's Papjainkat 's Eklésiánkat Tűzes menykővel üttette [Dés; Jk 202b]. *1793:* Vajna István urat, házát, vagyonát, Gyermekeit tűzzel meg emésztetni, menykővel ütetni, Ördöggel vitetni nem szünt [Páva Hsz; HSzjP Osvát Julis (22) vall.].

4. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: **a.** kb. semmirevaló; netrebnic; nichtsnutzig. *1772:* ez a Ménkö Szombatiné, valamikor Szatsvainé Aszszonyom el megyen hazul, mindenkor Feleségemet le hordazza Szatsvai Uramhoz [Dés; DLt 321. 76b P.Etsedi (45) ns vall.]. — **b.** *~ kutya* mérges kutya; ciine foarte bun pentru pază; böser Hund. *1810:* Ugyan menkö kutya az a' ménes pásztor Kutyaja, ha az enyim volna, nem adnam sokért [Dés; DLt 82].

◇ **Szn.** *1710:* Menykö Pál [CsH 431].

mennykőcsapás villámcsapás; lovitură de trăsnet; Donner/Blitzschlag. *1854:* Jött az 1848-ki vészterhes év Hirtelen, reménytelenül jött menykőcsapáshoz hasonlithatni [ÚjfE 3].

mennykő-esés villámcsapás; lovitură de trăsnet; Donner/Blitzschlag. *1668:* rettenetes esök s oly rettenetes menykőesések voltak, hogy házokat s embereket, buzát s egyebet ütött sokat meg [AMN 146].

mennykőhullás villámcsapás; trăsnet; Donner/Blitzschlag. *1704:* Ma délután és este igen nagy égiháborúk voltak, jégesök és menykőhullások, embereket is ütött meg [WIN I, 113]. *1784:* Oly iszonyú dörgés, villámlás, jégeső, ménnykőhullás volt, hogy azt tudták világ végzik [RettE 424]. *1860–1861:* Nevezetes légkőhullás* történt itt 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt ... Itt huzamos mennydörgés és a két egyenetlen megszakadásban sebesen egymásután következett ágyulövéshez hasonló erős dördülés oly irtózatos volt, hogy az emberek egészen megrémülve s mennykőhullást gyanítva az égre néztek [Benkő, MszIsm. 8–9. — *Jegyzetben: aërolith, Meteorstein].

mennykő-ütés 1. villámcsapás; lovitură de trăsnet; Donner/Blitzschlag. *1810:* az ... epület ez elött Két Esztendőkkel Ménkő ütés által elégett elpusztult [Szótelke SzD; Ks 76 Conscr. 222]. *1833:* Menykö ütésböl támadott tüz [Vaja MT; HbEk]. *1842:* Kosztándi Györgyné Csüre a' menkö ütéstől meg gyult [Bereck Hsz; HSzjP]. *1853:* Meg holt if: 1:

Szalos Márt(on) 16 eszt. menykö ütés által [Vista K; RAk 177].

2. *szitk 1756:* Molduán Vonya Lelkét, és Annyát egyb(e) Csinálással és menykő ütéssel káromolya az embert [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.].

mennykő ütötte villámsújtotta; care a fost lovit de trăsnet; vom Blitz getroffen. *1762:* a menkő Ütete kancza helyet mást fogatam a Mènesböl [Gyeke K; Ks Bíró János lev.].

mennyország rai, paradis; Himmelreich. *1710 k.:* a halál kapuján az ödöböl örökkévalóságra általment lélek bizonyos arról, hogy amely állapotba ö akkor tétetik, az osztán soha nem változik, sem el nem végeződik, ez már az örök élet, a mennyország, vagy örök halál, pokol [BÖn. 465]. *1751:* Ez gyermek szerentsés légyen Országa nagyra terjedjen Nékünk jó Királyunk légyen Menyországba részesitsen [Hétfalu Br; EM LI, 124 betl. játék]. *1811:* (János apostol) A' Ditsö Menyország Titkait fel-fedte [ÁrÉ 179].

Sz. *1668:* szamár rívás nem hallik mennyországban [TML IV, 301 Gyulaffi László Teleki Mihályhoz].

mennyországbeli szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ juss* ödvösség; mîntuire; Heil, Seligkeit. *1818:* a' ki nékie hat napat kaszál, a' vagy egy napp szánt, annak ada adja a' Menyországbéli jussát [M.fráta K; KLev.].

mennyütés villámcsapás; lovitură de trăsnet; Blitzschlag. *1586:* Miert hogi Achi Gergeolj az Menj wtes miat fekwt Vraim akarattiakbol Massal czinaltattwk az Bwk deszkaual valo altal rekesztest ... fiszettem –/66 Borra valot atta(m) –/22 [Kv; Szám. 3/XXIV. 23].

mennyütö kö villám; trăsnet; Blitz. *1647:* Popa Toma apja pap volt, az menyütökö ütötte volt megh [UF I, 854]. *1651:* 18, July ütötte megh az meny ütö kö Kis Kaytar (!) fiat az Szamosfalvi szölök alat, mind lovastol hogy menten meg holt [Kv; ACJk 87a]. *1653:* Anno 1653 die ultima Februarii uttötte megh az megyessi torniot az meny ütö kö [Kv; ACJk 87b].

Szk: *~ esés. 1669:* 1669 die 28 Marty volt nagy dorges vilammas meny ütö Köeses Colosvarat [Kv; ACJk 15b] ✱ *~vel megüt. 1606:* Gellien Vram azt monda hogi: Az Isten az Meniwteo keöwel wsse megh, ha gonozt es Romlast akar [Kv; TJk VII/1. 70].

menyöi a Menyö (Sz) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Menyö/Mineu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Menyö. 1. Menyön levö; care se află la/din Menyö; in Menyö befindlich. *XVIII. sz. eleje:* Menyöi Ecclesia [Menyö Sz; SzVJk].

2. Menyöböl való; din Menyö; aus Menyö (stammend). *1586:* Borbely Gyeorgy Menyei [Nagydoba Sz; Borb. I.]. *1590:* Banhazy Ferencz Menyei [Bönye Sz; WLt]. *1610/1631:* Jmreh deak, al(ia)s Czata, meniey Meniey Toluay Jstua(n) [Gerend TA; JHb XXIX/11]. *1736:* Menyöi Láposi Páll mpria [Mv; Borb. II]. *1753:* Menyöi Libertinus Kiss György [WLt].

mer[1] 1. van bátorsága vmit tenni; a îndrăzni, a avea curaj; wagen. *1540:* Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndenth ... nekyek meg mondęk ... de az egy dolgoth, latya Isthen, nekyek nem meerem az thy k: yowaerth meg mondany [LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1570:* Kadar Mathe ... vallya ... noha Janos deak Zol Erthunk, De Nem Merwnk semyt Barlabas hyre nelkwl chelekednwnk [Kv; TJk III/2. 16d]. *1574:* Filstich Leorinch, Korsos pal Es Teych Ianos valliak ... Meg kerdettek eok Zeöch Gergelt ha otth volt mykor az felesege Testamentumot teot, es ha zolt ellene vagi ne(m) azt Monta hogi otth volt es hallotta; de ellene Zolni Nem Mertth [Kv; TJk III/3. 400]. *1604:* azok az gonozul teuök az hatalmaskodas vtan vizont az eö kosarok fele mentek, de azo(n) keozbe el setetedue(n) utannok ne(m) mehetenk, semis mertj(n)k mennj, mert uoltak tizenhato(n) [UszT 18/74]. *1629:* tudom azt is hogy Balintfi Christophnak ados leue(n) az kerekes, akkor sem mert hon lenni, hanem budoklot [Kv; TJk VII/3. 18]. *1644:* Czifra esezek bizony megh lattjatok hogy mind Vratoknak Azzoniotoknak ezt az botot az hatahoz mereo(m) wtni [Mv; MvLt 291. 433a]. *1758:* ha vaj egy embert Latott az Udvarban asztot Szitta gazolta hogy nemis mért az ember az Udvárban joni [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIII]. *1803:* ollyan lóvöldözéseket vittek véghez a' Remeteiek, hogy a Topplitzaiak még tsak közelitteni sem mértek [Toplica MT; Born. XVc. 1/90 Góója Todor (80) col. vall.].

Szk: *nem ~ vmit pennára bízni. 1667:* Írhatnék Kegyelmednek privata personák felöl is, de pennára nem merem bízni [TML IV, 18 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Elég az, nekem úgy ír az magyar deák, most kezdödtek az dolgok, de nem meri pennára bízni [TML V, 355 Béldi Pál ua-hoz].

Sz. *1764:* ök mint az ökör szem nappal nem is mérnek járni, félvén az adosságtol, vagy is inkább az adosság fizetésitöl [Udvarfva MT; Told. 44/29].

2. (szokás/tilalom ellenére) merészel vmit megtenni; a îndrăzni/cuteza să facă ceva; (trotz Gebrauch/Verbot) etw. wagen zu tun. *1575:* az Zathmari nemetek minemö hertelenseggel özve gyültenek es fel bodultanak, azon modon el ozolnak sewt en vgian nem hihetem, hogy chyazar hire es parancholatia kyül effele haborut meryenek kezdeny [BáthoryLev. I, 313]. *1577:* az Georg falwiak Igen vagiak az erdót eo kegme Byro vram ... az feyedelmet talallya meg Erte, es vegie(n) tilto paranchiolatot hog Teorweny vege zakattaig ne meryek az erdeot vagny se elny [Kv; TanJk V/3. 148a]. *1578:* Az miképen ez generalis gyülésben végeztünk volt a juhokat, berbécseket hogy ez országból senki ki ne merje vinni, azon állapotba hagyjuk mostan is [EOE III, 139 a kv-i ogy hat.]. *1590/1593:* az Christoff Vram Molnatül Ne(m) mertik altal hozni barmokat itetnj ez peres feoldre, mert azt mondottak mindenkor hogy Desieke Innęt az vizen, es be hayttiak rolla [Szásznyires SzD; Ks]. *1620:* Vegeztek hogj senkj addigh Borat megh ne merje kezdenj valameddigh az varosbirakkal megh nem kostoltattiak [Kv; TanJk II/1. 295]. *1718:* az Ur Josika Sigmond Ura(m) eszt monda hogy mersz ma[a] dolgosztatni [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. vall. — [a]Vallásos ünnepen]. *1732:* (Az erdót) az oda valo Sitárok örizték, s nem mértünk erdölni oda menni [Gergelyfája AF; JHb XXVII/7. 10]. *1744:* illyen illyen atta, hogj mérted az én kutómón itatni a Lóvadót [Szászsztjakab SzD; Told. 11/8]. *1746:* ezen kihatározott erdöbe(n) senki ne irthasson szantó föld(ne)k vagy szena fünek és ha valaki irtani mérne ă Falu Biroját lehes-

sen keresni, kiis tartozzek arrol satisfactiot ténni [Torockó; Bosla].

3. tárgy nélkül; fără complement direct; ohne Objekt: van bátorsága vmihez, bátran viselkedik; a avea curaj de ceva; zu etw. Mut haben, sich tapfer benehmen. *1662:* Ha csak marha hajtani tartjátok az németeket, az még nem nagy vitézség. Török elég volt, csak mertetek volna [TML II, 324 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1679:* itt ajtonb(an) hogy Kglmed laszlot ki küldötte volt a minap, egész falu hallatara a' Büköczök meg fenyegettik ölissel az olta soha bizony annyi tehetsigem nincsen hogy ki küldhessem mert nem mér mert Jonuczekat ketszer vagy haromszor kergettik meg [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. *1705:* A húgom, Bethlen Lászlóné is itt igen sok szükséggel élvén, kéredzeni akart volna ki maga jószágába, de itt nem is mér az ember, mert én magam vennék suspitiót rám [WIN I, 526]. *1761:* hogy Molnár János meg ne foghassa őtet, kést, és kés villát fogván a' maga keziben, és ezt mondván gyére már nyúlj hozzám ha mérsz ezzel ki ment a Házból [Szászsztiván KK; BK. Mich. Fejér (63) jb vall.].

4. bátorkodik/hajlandó kijelenteni/tenni vmit; a îndrăzni să spună/facă ceva; sich trauen/geneigt sein etw. zu tun. *1573:* Anna Nehai feyerwary Imrehne hallotta Istwan deaktwl azt Monta hogi az my nemw dolgot hallok gergel deakne feleol, ha wgy vagion Mint eolelgettek cecestek vra hon Nem leteben, ha Eomaga felesegehez hallanais bestie kwrwanak Merne Erte Mondany [Kv; TJk III/3. 96]. *1650:* Szandeko(m) az vala nekemis kgmetek keőzibe(n) magamis fel mehessek, de hoszszas nyavaljam uta(n) valo epwlesemet annyera nem aranzottam, hogy az ut(o)n valo razodassal merjem magamot szerenczeltetni [Fiátfva U; UszT 8/64. 75a]. *1699:* Ezek à Fák, azok à kiket keresünk rá mérnék eskünni [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. *1729:* hoszszas irással sem mérem az Asz(szo)nt terhelni [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1737:* örökös Jobbagyi szólgálattal szolgálták mindetig, de ha ab antiquo őstől maradott ös örökös Jobbágyi lettek volna ő Ngakk, bizonyoson nem merjük mondani [BfN Kidei cs.]. *1762:* meg esmérvén a Szénáját, hogy saját Szénája réá is mérne eskünni [Karácsonfva MT; Told. 3a]. *1818:* Végzés a panaszlo aszszonynak Hűt Itéltetett, hogy ha meg mér esküdni azon, hogy ezüst és arany pénz nem maradott hasonloképpen az az Attyais hogy hozzá nem vitte, tehát mentek légyenek [A.szőcs SzD; RLt].

Ha. *1584:* Merek [Kv; TJk IV/1. 246]. *1619:* mérek [BTN[2] 193]. *1694:* mérek [Zágor KK; Told. 26]. *1720:* mérek [Dolha Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1726:* mérek [Dés; Jk]. *1742:* mérek [Dumbráva F; TGsz]. *1781:* mérek [Esztény SzD; Told. 6]. *1783:* mérek [Agárd MT; Told. 6]. *1856:* mérek [Uzon Hsz; Kp V. 407 Kispál György lev.]. *1635:* mér [Retteg SzD; Told. 1]. *1644:* mér [Mv; MvLt 291. 431a]. *1698:* mér [Dés; Jk II. 274]. *1711:* mer [Dánfva Cs; Born. XXXIX. 50 Ambarus György (30) pp vall.]. *1716:* mér [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. *1729:* mér [Sövényfva KK; TSb 51]. *1736:* mér [MetTr 317]. *1737:* mér [Dés; Jk 250a]. *1739:* mér [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. *1741:* mér [Kéménd, H; Ks 101 Zejk István lev.]. *1748:* mér [Hadad Sz; Ks 27. XVIIb Fr. Wesselényi aláírásával]. *1752:* mér [O.cseszlve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. *1763:* mér [Kv; TJk XVII/2. 132]. *1766:* mér [RettE 196]. *1820:* mér [Aranyosrákos TA; JHb 48]. *1844:* mér [Torda; KLev.]. *1847:* mér [Kv; ACLev.]. *1849:* mér [Dés; DLt]. *1825:* mérünk [Méra K; KLev.]. *1768:* mertek [Tóhát TA; JHb XI/22. 14]. *1746:* mérnek [Torockó; Bosla]. *1749:* mérnek [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. *1767:* mérnek [Majos MT; Told. 26]. *1803:* mérnek [Gyszm; Born. XVc. 1/14]. *1817:* mernek [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. — *1716:* mérem [Nagyida K; Told. 22]. *1820:* mérem [Aranyosrákos TA; JHb 48]. *1718:* mered [Branyicska H; JHb]. *1843:* mered [Dés; DLt 410]. *1714/1789:* méri [Albis Hsz; BLev.]. *1731:* méri [Ne; DobLev. I/142 Sara Lőrintz Ladislai Uveges cons. (29) ns vall.]. *1752:* méri [Vice SzD; MvRKLev.]. *1756:* méri [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.]. *1761:* meri [Tordátfva U; Pf]. *1762:* méri [Kv; AggmLt B. 28] | méri [Torda; TJkT V. 105]. *1781:* meri [Csóka MT; Ks]. *1847:* merjük [Kv; Pk 7]. *1764:* mérik [M.zsákod U; Told. 9a]. — *1716:* mértem [O.cseszlve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1732:* mertem [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf lev.]. *1756:* mértem [Galac BN; WLt]. *1773:* mértem [Selye MT; BetLt 7 Barbara Balog (16) vall.]. *1786:* mertem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1797:* mértem [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1819:* mértem [Méra K; AggmLt]. *1829:* mertem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1737:* mért [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. *1738:* mért [Illyésfva Sz; BfN 45/6 Pap Gábor de Felsö Várcza (80) ns vall.]. *1756:* mért [Nagysomkút Szt; TKl Pap Gábor (28) jb vall.]. *1764:* mért [Középlak K; BfR]. *1771:* mért [Bukuresd H; Ks 114. 61]. *1793:* mért [Koronka MT; Told.]. *1812:* mért [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) vall.]. *1830:* mért [Erdősztgyörgy MT; TSb 35]. *1625:* mertwnk [Rava U; UszT 143a]. *1664:* mertűnk [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4]. *1767:* mértűnk [Borbánd AF; TSb 21]. *1780:* mértünk [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. *1745:* merte(ne)k [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1752:* mértenek [Désháza Sz; Ks 101]. *1754:* mértek [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1762:* mértek [Torda; TJkT V. 85]. *1763:* mértek [Szecsel Szb; JHb]. *1772:* mértek [Hadad Sz; TSb 21]. *1780:* mertek [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. — *1719/1724:* mérte [Torda; JHb XIV/6. 60]. *1763:* mérte [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1765:* mérte [Zentelke K; BfN]. *1770 k.:* mérte [Torockó; TLev. 9/14]. *1797:* mérte [Csombord AF; CU III/2. 16]. *1765:* mértűk [Harró H; JHb XXXIII. 19]. *1719:* mérték [M.köblös Sz; RLt]. *1759:* mérték [Maros ludas TA; TKl]. — *1634:* mere [Mv MvLt 291. 27a]. *1604:* mereök [UszT 18/100]. *1745:* merök [O.vásárhely SzD; Ks 32. XXXII]. — *1657:* mer vala [KemÖn. 276]. *1710:* mer vala [CsH 144] || *1635:* mernék [Mv; MvLt 291. 61a]. *1825:* mernék [F.volál Hsz; Kp V. 346]. *1609:* merne [Dés; DLt 311]. *1743:* mérne [ApLt 4 K. Ajtai Cserei György Apor Péterhez]. — *1585:* Merne(m) [M.valkó K; KP]. *1568:* merned [Kv; TJk III/1. 240c]. *1630:* merned [Mv; MvLt 290. 195a]. *1765:* mérné [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 185]. *1676:* mernők [TML VII, 141 Naláczi István lev.]. — *1803:* mérte volna [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zacarias Ani'sor alias Lázár (65) örm. keresk. vall.]. *1808:* mérte volna [Felőr SzD; BetLt 6 Mich. Sűket (30) col. vall.] || *1733:* merjen [Dés; EHA]. *1742:* mérjen [Torockó; TLev. 9/2. 1b]. *1762:* mérjenek [Torda; TJkT V. 86] || *1757:* mérvén [Gyszm; DE 3].

mer[2] 1. merit; a scoate (un lichid cu); schöpfen. *1600:* Hogj az mez vermeket megh astak es megh tiztitottak, vizet mertenek, es megh oltottak fizettwnk d 48 [Kv; Szám. 9/IX. 33]. *1742:* Hallottam hogy a Gárgyásiak beszéltek hogy kesz

kortzok vólt, melljröl vizetis mertenek, és migh enni kün voltak a' bányából addig oda lett [Torockó; Bosla. Ékárt Gergellj (27) jb vall.] | Tudom hogy én magam lévén az bányáb(an) Bartok Andorral vizet is mertem [uo.; i.h. Vernes Ferenc (26) jb vall.]. *1796:* Marosán Grigor nevü Béresét, azért hogy kigyelmednek a Vedret Viz meriteni, és Marháinak hogy Vizet merjen engedni nem akarta s ellenzette ... szitta mocskolta [Dob.; RLt].

2. kb. mereget; a scoate cu încetul (din); wiederholt schöpfen. *1597:* Reodi varga Marthon wallia. Lattam egizer hogi az giermeket aki megh holt Kis Imreh egizer ele foga ige(n) megh vere mikor az zemetet merne foga az haiat ereosse(n) paskola az feoldheoz az feiet [Kv; TJk VI/1. 41].

3. *marékkal* ~ marékkal szór; a împrăştia cu mîna; mit der (hohlen) Hand streuen. *1730:* Azonban Szántóné is talált vólt két Sustákot, melynek vgyan edgyikét Szakács Máttyás s Tálas István el vévék, s azon három Sustákkal az borra menének, de hogy marékkal merték volna az pénzt, nem láttam [Altorja Hsz; Borb. I. Dánné Provida (36) vall.].

mér 1. (súlymértékkel) megmér; a cîntări; abwägen/wiegen. *1571:* eztis Nehezely eo k. varosswl hogy semmy vegezesek megh Nem Marad hogy Minden fele allatot vasarra valot halat dyzno hwst, Iwh hwst es egeb ez felet fontal Meryenek, kyben semmyt Mostan Megh Nem tartanak [Kv; TanJk V/3. 49a]. *1637:* kolcz liukon benezve(n) latam hogj ketten ... valami ezüst marhakat mernek vala [Mv; MvLt 291. 87a]. *1676:* Birsalma liktarom(na)k merte(m) Szekfüuet harom lotot ~ Lib: Nr. 3 1/2 [Utl]. *1688:* az sokadalmi alkalmatossaggal, megengedtetik az Meszarosak(na)k harom napok alat hogy az Tehen husnak fontját negy penzen arullyak, az utanis Becsi fontal ha merik meg engedtetik [Dés; Jk 26b].

2. (úrmértékkel) kimér; a măsura (cu o măsură de capacitate); (mit Hohlmaß) messen. *1589:* Keöuetkezyk Az Heth Boroknak ky oztogatassa Rend zerint Dragümernek Also fyllen Attünk Also fylen egy Altalag bort volt merwe az Akonak 52 veder [Kv; Szám. 4/XII. 4–5]. *1653:* Ezt tudom az kerdésben, hogy nehai Meszaros Peter temetesekor, ez it lako Debreczeni Nyerges János a' Castelyban bort mér vala [Ne; KemLev. 1394]. *1701:* Mikor az Leánjoknak mérnek harom vékát, akkor az Fiak(na)k mérje(ne)k két vékát. Az Zaboth Árpát kölöst mérjék egy aránt [Polyán TA; JHb XVI/7]. *1751:* Biro Uram Medgjesre az m. királyi Táblára, Az Erdők Dolgából es egjeb Causaknak fojtatására jo remenseggel készülő utyára mértünk az ő kegyelme parancsolatyából Harmad fél véka Tiszta buzát [Kvh; HSzjP]. *1807:* a Gabona méres alkalmatosságaval egy Vékát tartotte vagy pedig kettőt, és mikor mért Gabonat rendes elütessel, vagy jo tetezve mert ? [Mezőcsán TA; LLt vk]. *1840:* A Papiros malom folytattatik az inventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevö Hivatali papiros itato papirosnak kelven három mázsa Posta papirosnak valo rongy 16. mázsa 95. font Ketske láb, 16 kupás kisvékával tetézve mérve kétszáz tizenhárom véka [Km; KmULev. 2].

Szk: *vám ~ni. 1810:* három vagy négy rendbe is, el jött Kántor Josef Uram a' Páterrel vám mérni [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Zuga Vaszilikáné Popa Rávika (25) vall.] ✱ *vámot ~. 1743:* miolta az sövénjfalvi felsö falu végén a' Malom erigaltatott az oltától fogvást mi legjen az oka igen kevés hasznot és vámot mérünk a' Malombol [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9].

3. (hosszmértékkel) lemér; a măsura; (mit Längenmaß) abmessen. *1573:* Balint Eotthues Balas fia Azt vallia ... az zokadalomba ... Egi Nemes Ember giolchot vit oda es az azzonyawal Meg Merette, Azomba oda Ieot puskarneis, Mond az azzonianak ha Jambor leottel volna Meg ne(m) Merted volna de hamis vagy es hamis zingel Mers [Kv; TJk III/3. 267a]. *1584:* Keomywes Imreh vallia, Mikor Seeler Marton le rontata az eo falath Kalachswteó ferencz Mere egy fawal hogy bellyeb Zeoch Marton Ne rakassa A falt [Kv; TJk IV/1. 375]. *1600:* Tudom hogy a mikor Telegdi Mihaly az molnoth chenaltatni akara, az faiat megh hozak, az malo(m) arkot mẹrni kezdek rudal, mo(n)da Zombatfalui Benedek vra(m) az feöld hanias az mienkre esik [UszT 15/269 Docze Janos Zenth Martoni Zabados (50) vall.]. *1608:* minden embernek igaz singy es fonttia legien az ky oly marhat arul, az kett singel kell merni, mindennek egy egy singet kel valtani az polgartol ha kinek hamis singit vagy fonttjat talaljak, velle arult, az mely marhat velle arult azt az polgar mind elveszy [Kvh; HSzj *sing* al.]. *1762:* ilyen declaratiot tészen; hogy ö az ház közepiben mért egy kötés vásznat [Torda; TJkT V. 97]. *1831:* Otven ölet egyenesbe fenneb hasanlolag elöre mèrve, metalis domb erigaltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1851:* A' gát felöli oldala a' zsilip és záportartónak együtt véve 16 öl, — a zaportarto felyül keresztül mérve 2 öl és 4 láb széles [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

4. (területet) felmér; a măsura (un teren); (Fläche) vermessen. *1580:* (A földet) keztúk merny az elobi meg magyaraztatot halmokig [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1590 k.:* eleozeor it merenek Az vrajm Az Nagi oldalon [Szu; UszT]. *1734:* Az Somkút felé valo Fordulo hatarnak a Nemes Házak után járando Város foldej fel osztására Assessor Atyankfiai eo kglmek közzül denominaltattak Divisorok(n)ak[a] kikis ki menven a felosztasb(an) illy modott tarcsanak sellerek(ne)k az kik rajta laknak tizenegyedfel singes Varos rudgjaval mervén ket rudnyi szelessegü egesz nyill földet [Dés; Jk 446b. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1776:* soha ezen Praediumban Contributio alá leg kissebb részében sem mértek terrenumot [Szalonna SzD; JHbK XLII/6]. *1781:* három ölös rodokkal kezdék az nyilakatt mérni [Mezőbánd MT; MbK XI. 62]. *1810:* merni kezdek legelőszer is az ő Nsga kertyit [Jedd MT; LLt]. *1853:* Albisi Bartos Sándor és Ferentz testvérek panaszok következtében ki neveztettünk hogy a fen irt testverek által birtoklo (!) egy földet a Szomszéd földekkel mérjük egyenlő nagyságra és kövekkel ennek széleit jelejjük-ki [Albis Hsz; BLev.].

Szk: *keresztül-kasul ~. 1775:* A' melyre hogy rá állott Udvarbiro Ur(am) kezet fogának hárman s kötéllel keresztül kasul mérvén a Bede nevezetü Földet két egyenlő részre oszták [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c] ✱ *szőlő ~ni. 1570:* Az Varos feold Mereoje Igh vallya (!) hogy Eothet Palocky es az chinek Gergelne fya Egenleo keppen hittak ky zent Gẽrgh hegere zeolieo Merny, Eo ely me(n)t es ky Merte az myt Mwtatak, De chinek gergelne otth Nem volt [Kv; TJk III/2. 166a]. *1585:* kwlde engemet Zabo Ianos Zabo Georgyheoz hog' Monostorra Ieöyeón az zeoleo Merny Nem fogatta hogy el Ieone mert oth Nem ertenek az zeoleo Meresheóz [Kv; TJk IV/1. 436].

5. (területet) felmérve eloszt; a măsura (un teren) în vederea împărţirii; (Gebiet/Fläche) vermessend aufteilen. *1752:* ketten Veszekedtenek a barázda felet, egyenlő részekre mervén pedig mind a két földet egyaránsunak találták, és azon meg nyugottanak, és a veszekedés ugy szünt meg közöttök [Nagylak AF; DobLev. I/251]. *1760:* (A) Sessiot

egyenlő két részekre mérték bizonyos jegyekkel és kapálásokkalis meg határozták, métázták [Runk TA; Ks 88 Vall. 7]. *1783:* meg edgyezett kőz akaratbol Fekete Daniel vram Posteritassi joszaga szomszedtságáb(an) lévő Colonicalis Sessiot hosszára hat egjenlő részekre mérvén ugy hogy ki merwén az irt osztozo Atyafiak mérjék el, nem kulőmben azon puszta Sessiotskát is hat fele mérvén kinek kinek Cincus szerint való része a fenn irt Numerus szerint jutott [Zoltán Hsz; Borb. II].

Szk: *kétfelé* ~ kettéoszt. *1583:* Hogy Zenafwet el kazaltattha, karaert Aad az Bogathy weolgybe feél wygh zenat Myngyarast, walamellik wygbul kywania orros Kelemen, mellyet az palothkay[a] Eskwtthek, myrienek ket fele Nylat wethwjn Reaya [JHb IX. 21. — [a]M.palatkáról (K) való]. *1626:* Az berek Elót valo ret hatara feleól az min vezekettek nagj Gergelljel az vezekedeó rezeczjket ket fele merjek es fele Nagy Janosnak fele Ozdj Gergeljnek maradgion [Bálintfva MT; Sár.]. *1740:* még az Kováts György és Péter meg különőzésektöl fogva mindenik Atyafi birta a maga részit a földekböl a Szölötis egymás közt ruddal mérték volt két felé hogy külön szállottak volt [Szásznyíres SzD; Ks 17/LXXXIV. 13].

6. (területet) vkinek/vki részére oszt/juttat; a da/distribui cuiva o parcelă, a trece prin măsurare (un teren) în proprietatea cuiva; (Gebiet/Feldstück) jm zuteil werden lassen. *1577:* az Somborj Martho(n) haza melleth, egj wegjben, haz helljet Merjennek Rakossy borbaranak [Vajdasztiván MT; Bf 71/19]. *1592 k.:* Az mi Az teórwenykedest bezell (!) hogy lett volna keóztink Annak vtanna Az kert helyeket fel rendeltek, nekik mertek [UszT]. *1605:* az mint az Altizes magiarasza hogi eó rajok az feltizes es Keózep tizes giepwt mert, ne(m) akariak hogi az rendbelj giepwt merjenek rájok az mellyet mertek mert az nylas giepw, hanem merjenek nekikis az tizes giepwben [Homoródsztmárton U; i.h. 19/92].

7. (kimérve árul); a vinde/desface cu amănuntul; (aus)geschenkt/gemessen verkaufen. *1577:* senky ket fele bort egy czeger alat egymas vta(n) ne merezzellie(n) ky korchiomalny awagy az Jo vta(n) hitwa(n)t merny az bornak vezesse Allat [Kv; TanJk V/3. 144a]. *1584:* Aky penigh az Wasarbirotul vekat nem valt, es idegen wekaual mẹr az piachon, kith az wasarbirotül nem valtót, Azt a' vekath az wasarbiro el vegie es el ronchia [Kv; PolgK 10]. *1620:* A Dizno hustis, es ennek aprolekiat az eleóbbi mod zerint fontal mérjek [Kv; TanJk II/1. 288]. *1679:* Hamis mértékkel ugj mint vékával, ejtellel, fontal ki mért ? [HSzj *hamismérték* al.]. *1696:* nem valami dib dáb fontal mérjék az hust, hanem az hütős vasar birák kezek alul ki költ pecsetes fontal merjek [Dés; Jk]. *1745:* Vásárbiró vr(am)ék vigyázatlanok vóltanak, és à piaczra ã kezek alóll ollyan vékát mérni ki adtanak, melly à Szebeni vékával nem edgyezik | ők I(ste)n és Haza Törvényivel és Lelki ismérettelis semmit sem gondolván, Kortsomárosságbeli functioban lévén hamis ejtelt tartanak, vagy ha igazatis nem igazán mérik vagy méretik à bort és sert, sőt szolgálojoknak instructiojában adgyak hogy teli ne töltsék az ejtelt [Torda; TJkT II. 25, 59–60].

8. vmennyiért/vmilyen áron árul/árusít; a vinde cu amănuntul la un anumit preţ; für eine bestimmte Summe/irgendeinen Preis verkaufen. *1584:* Martha Dely Marthonnę vallia Eregy eregy essez Curwaffy ket penzen Meryk ot a' sinornak singit ... de en harom penze(n) Adom singit, Illie(n) zokat hallotta(m) [Kv; TJk IV/1. 334]. *1691:* az husnak javat a' hus Latok intezesek szerent mérjek ket penzen, az alab valojat mas fél penzen [Dés; Jk]. *1729:* Meszáros Czehbeli mester Atyánkfiai az öreg marha husnak a szépit harmad fel penzen az közep szerűnek s alabb valonak fontját két, két pénzen mérjék [Dés; Jk 389b]. *1731:* en az buzanak a jovaban atam el ket marjasonis az ojan szinü buzat, a Vasarban is, husz polturan mertek, csak a malom kedviirt atak ket marjas (!) irete; hogy közel Volt, a malom [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Péte lev.]. *1735:* más Városokbannis a Hentesek fel penzel aláb mérik a hust mint a Mészárosok [Dés; Jk 452]. *1782/1799:* az Mészárosok hogy mérték a' hust, bizonyoson nem tudom meg mondani, mert az effélét Gazda Aszszonyomra szoktam bizni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 348].

9. kb. hozzámér; a compara măsurînd; messend miteinander vergleichen. *1573:* Caspar deak Sigmondy olaz myhal deak Zolgaya hogy az ely Mwlt zent Janos Napba Zokadalmaba (így!) mykor az vra Satoraba volna latta hogy az puskarne kalachsiteo Satora eleot al volt es ket Zinget Egymashoz Mernek volt Latta hogi az kalachsiteoneye Nagiob leot egy kewessel Az puskarneyenel [Kv; TJk III/3. 267b].

10. *(ruhaanyagot) vkihez* ~ mértéket vesz vkiről; a măsura (un material) punînd pe corpul cuiva; (Stoff) Maß nehmen für jn. *1582:* Petrus Gruz[a] Hywata engemeth hozza Nireo Kalman hoza ky az Boltbol valamy Igler poztot, kere Azon hog egy zokniat es eg firist chinalliak beleolle, Ot al vala eg Azzony es azt monda hogy ahoz Meriem es annak chinalliam megh [Kv; TJk IV/1. 41. — [a]Vallja].

11. úrmértéket ellenőriz; a verifica o măsură de capacitate; Hohlmaß prüfen. *1580:* Az my az Dezmalast illety vydret mikor mernek mind 'a harom fel dezmas oth legie(n), es ha ky annak vtanna vydret mer is semmit rayta ne vehessenek [Kv; TanJk V/3. 228b].

12. *reá* ~ (vmivel) sújt; a pedepsi (cu ceva); (mit etw.) schlagen. *1679:* Keserves az pohár, de csak el kell venni, mikor és az mint az Ur reánk méri [TML VIII, 508 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

13. *átv* kb. mérlegel; a cîntări; erwägen/messen. *1710 k.:* Nem azért becsüli az embert, hogy abban az Istennek becsületet érdemlő ajándékit látja, hanem valami hasznot reménl attól magának és őnéki ártható, vagy ötet segíthető tehetségének serpenyőjével, és az üdőknek alkalmatosságával méri [BÖn. 416].

◇ **Szk:** *kaszát vki nyakához* ~ kaszát fenyegetően vki nyakához tart; a ridica coasa asupra cuiva; Sense drohend an js Hals halten. *1784:* látván hogy az Cancellisták erőskődnek Erdő paztora keziben valo kaszát az egyik Cancelista Nyakához méré, s látván a Cancelisták, hogy tsak erőskedik a Tisztarto, de vágni és ütni nem parantsol erőszakoson a kaput bé tasziták [Buzd AF; Eszt-Mk] ✱ *vmit hamis fonttal* ~ *átv* helytelenül értékel vmit; a aprecia ceva în mod greşit; etw. falsch/unrichtig (ein)schätzen/bewerten. *1677:* Ha hosszas írással vétettem, vagy ha kevés ez is, bocsánatot várok. Hidgye Kegyelmed, ha az Kegyelmed hozzám mutatott jó akaratját hamis fonttal mérném, ennyire nem terjeszkedném [TML VII, 507 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

mérce 1. (vámszedő) kis mérőedény; mierţă; kleines Maß (zum Zolleinnehmen). *1575:* Vagion panazolkodas Az Malombely es Syteo hazbely vamolasok feleol. Azert kery eo k. Biro vramat hogi hozassa be Az Malombely Merche-

ket lassa meg [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1580:* Ertyk eo kegmek warosul Az Malombeli vamlasrol valo panazt is, keryk Biro vramat hogy Az ket saffar vrainkat kwlgie az molnokba latny az Merczeket es erchiek megh mint vezyk az vamot, hogy ne wegyek chyordwlwa es tetezwe hane(m) el wtwe [Kv; i.h. 215b]. *1584:* Keotoztetem az Merczet az kadaral [Kv; Szám. 3/XIII. 4]. *1587:* Chinaltattam egy Merzet kywel az vamot wezzyk d. 5 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 10]. *1680:* vad(na)k ezen malomhoz lapos kö vago csákanyok no. 4. Hegyes kö vágo csákanyok no. 2 merö veka vagyon itt no. 1. egy veka(na)k harmadat tévö mércze [A.porumbák F; ÁLt Inv. 34]. *1688:* (A gabonás házban) egy merö kéreg veka Egy kis mércze [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. *1699:* a Gabonás házban van Mérö véka Nro 2 Mercze Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1740:* ott örlöttem a kerdöb(en) forgo Malomb(an) haricskát, a Molnárné a mérczét ragadván a Malomházb(an) ki fut, és az én lisztem(nek) a lángjából meg meríti és bé viszi a kamarába [Papolc Hsz; SzentkGy Temerdek Andrasné Kata (24) jb vall.].

Szk: *vámvevö ~. 1648:* Az malomhazban vám buza tarto szuszék lakattyával egy mereö véka. Egj vám véveö mércze [Komána F; UF I, 938].

2. vmiből egy mércényi; de o mierță din ceva; ein kleines Maß von/aus etw. *1717:* Béresnek böjtelvén, régibül Lencse mércze 1 [Küküllővár KK; UtI].

mérdekel (területet) felmér; a măsura (o suprafață de teren); (Fläche/Gebiet) vermessen | területet felmérve eloszt; a măsura un teren in vederea impărțirii; (Fläche/Gebiet) vermessend aufteilen. *1727:* Azon udvar ház helynek a' felsö másik felét rudakkal két felé egy aránt mèrdekelvin Szentiványi Sámuel Ur(am) puszta ház hellye felöl valo része jutott Gálfalvi János Vramnak. Mely részböl Sárosi János Vr(am) méretett ki négy öl földet szelessegre hosszan le és alá Gálfalvi János Vr(am) részihez hogy bövüljön vélle, hac conditione: Hogy mikor az szánto földeket és réteket fel intézzük vagy mérdékeljük ö kegyelmek között akkor két annyi rész a külsöböl, à hol akarja Sárosi János Uram, excindáltassék ö kegyelmének [Vaja MT; DobLev. III/505. 4b].

mérdel (területet) felméreget; a măsura (un teren) pe îndelete; (Fläche/Gebiet) nach und nach vermessen. *1722:* ki jöttek vala azon hellyre es egy hoszszu faval mérdelik vala azon kert hellyet [Kvh; HSzjP Kantában lako Zernyesti Mihály (25) vall.].

meredek I. *mn* 1. erösen emelkedö/ereszkedö (hegyoldal); cu pantă repede, abrupt; steil (Berghang). *1662:* Kitanulván azért azon várnak minden állapotját, situsát, fekvését és azt is, hogy a derék országútja szinte a vár legmeredekebb hegye alatt levö nyakon hajlana által napnyugot felöl a vár alatt levö városra [SKr 442]. *1674:* Ezek a' nyilak az szopori uttal mennek fel az meredek oldalra [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1710:* Thököly Imre oly kietlen helyeken s ösvényeken, meredek hegyeken szállítja be táborát, ahol soha lovas ember s talám gyalog is nem járt [CsH 224]. *1747:* A Diosra rugo urak Lábján felljül lévö otsmány meredek óldalban fekövö erdötskét ... hagyák meg közre [Nagyida K; EHA]. *1793:* ment a Görgény vize teretskéjin fel onnat ki egy veröfény meredék oldalon tsapongólag bizonyos ép kö szikla alá [Görgény MT; Born. G. VII. 53]. *1799:* a Kosár domb alatt haszonvehetetlen meredek kopasz oldal [Mv; MvHn]. *1808:* magam is Száma nélkül való sok izben alá s fel járván ... már a' mint most látom azon Meredek határ borozda a' Keresztes Ur Földéhez vagyon Szántva [Árpástó SzD; BetLt 6 St. Kalára (70) col. vall.]. *1853:* A hegy meredek, és magasotska [Kv; KmULev. 4].

Hn. *1687:* Az meredek út felett égy darab irotvány [Bádok K; BHn 23]. *1711:* ā Meredek útnál égy hold föld [Bergenye MT; MMatr. 338]. *1744:* az meredek Dombon (szö) [Ne; EHA]. *1754:* A' Meredek útnál (sz, k) [Bádok K; BHn 25]. *1839:* A' Meredek orotvány (sz) [Bordos U; EHA].

2. *~ grádics* meredeken felfele vezető lépcsö; scară care urcă (aproape vertical); steil hinaufführende Treppe. *1593:* Biro Vram akarattiabol chynaltattuk az toromba a' meredek gradichban valo aytot meg, vettünk ahoz lecz szeget p(ro) f — d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 126].

II. *fn* meredekség, meredek (hegy)oldal; povîrniș; Steil/Abhang. *1702:* Czegei Vass Daniell Uram ep Malmának is igen nagy artalmara Vagyon az Groff Ur eö Naga Hesdati malma mert Sohuntis az ur eö kglme malma toll fogva egeszszen azon Hesdati Malomig semmi meredeke Serlője (?) nincsen melly mia el kell veszni [WassLt Komáromi Péter kv-i malommester kezével]. *1808:* a' ... Paltinu Bartosz nevü helyröl ki mutatott Bértzen, vagyis Hegy élin, nem mehetvén el, el kellett hajlanunk dèlfelé az ottan lévö ösvenyen, vagy ugynevezett plajon, és kietlen Hegyeken, meredeken menvén, által mentünk Szék patakán [Toplica MT/Mv; Born. XVd].

meredékeny meredek; cu pantă repede, abrupt; steil. *1756:* Minemu Szegény légyen az Határunk fellyebb is elé számlálok minemü Nyomorusággal a Hegjekenk tetején és Meredékény sovány oldalain Asoval kapával lehessen valami kevés Tavaszt, vagj Török Buzát vetnünk [Dumest H; JHb Conscr. 91].

meredekes meredek; cu pantă repede, abrupt; steil. *1710:* Hajszler tudakozódott, ha van-e másutt közel olyan hely, ahol az ellenség bejöhetne, de senki nem gondolván, hogy azokon a meredekes hegyeken fegyveres nép bejöhetne, assecurálák a generálist, attól ne tartson | túl az árok meredekes volt [CsH 224, 228]. *1770:* ezen se szántoni se kaszálni nem lehetett tsupa kö szirtbol s igen meredekes helly lévén ez [Torockó; Thor. XVI/39].

meredekség 1. vminek meredek volta; înclinare mare a unei pante/coaste; Steilheit. *1759:* itten az oldalon nagy munkával tartyuk az Utat hoszszan ásván az oldalt, mivel a Patak árja vagy azon hellynek meredeksége miatt egy darabig ugy bé szakadozott az Ut hogy nem lehetne járni igazitás nélkült [Alparét SzD; JHb XL/8]. *1864:* Eszenyö Büke, Magos hegy, bokros, és meredekséghez képest termékeltlen [Remete Cs; GyHn 51].

2. meredek oldal; coastă abruptă; Steilhang. *1832:* érkezvén édgy járhotatlan meredekség, melység, és ki dóledezett fákkal telyes, hozzája járulhatatlan helyhez [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

meredö ' ' **Hn.** *1731:* A meredöb(en) [A.valkó Sz; EHA].

meredöleg megmerevedö-félben; aproape înțepenit(ă); in versteiftem/steif werdendem Zustand. *XIX. sz. eleje:* testit az

ágyban fatsaradolag ... hűlőleg vagy meredőleg, és erőszakot szenvedve tanálták [KLev.].

meredt 1. *~ szemű* kidülledt szemű; cu ochii bulbucaţi; glotzäugig. *1584:* Sophia Nagy Leorinczne vallia ... pulacher Istwannet Mossa vala az Mosso Azzony, Zabo Martonneis kery vala, ketzeris zolita az Mosso azont Ebet mos vgmond, Amely ebet ez eleót mostal mostis azont Mos de senkit Ne(m) Newezet, Monda Pulacherne Talam en feleollem mondad azt the mereth zemew [Kv; TJk IV/1. 233]. *1803:* kialtazni kezette (!) te merett szemü arra Fodor Vigais mondá: te halgass mert Anyadnakis elég nagj szeme vann [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. *~ szemű óra* '?' *1786:* jutott nyil szerént az ónos Láda, benne lévő onnal edgyűtt, és égy meredt szemű orával [Kv; HG Gr. Wass lev.].

méreg 1. otravă; Gift. *1584:* Takach Ieremias vallia Egy giermekennek a' talpachkaia fel fordula az vargane Annia hat be keoteotte, vgian azon Nap Iuta oda ez Zeoldne el Almelkodank hogy be Ieove, fel foga a' beolcheobeól áz gyermeket le hania rolla a' keotest, es azt mondot (!) hogy tizta meregh az Akiwel be keottek [Kv; TJk IV/1. 258]. *1589:* Im egy mirgett adott Ipo Gergely hogy ki vigiem Veliczkere, ingemet is kinál vala vele [SzU; UszT]. *1670:* szant szandekkal eteteot ollyan mergeot, mely mia megis holt [Kv; TanJk II/1. 703]. *1710 k.:* Teleki egy Mulykó nevű török által meg akarta étetni Tökölit. Elveszi a török a mérget és adja Tököli kezébe, melyet ő megtartott mind a zernyesti harcig [BÖn. 730]. *1714:* egy Vőrős börrel boritott futrálj, mellyb(en) méreg ellen való furfan Csiszetske vagjon és bőres talatska Indiai figurákkal ékesitett [AH 18]. *1732:* Egy Indiai földből valo méreg ellen valo tálacska [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 25]. *1735:* továbbrais ment meszsze földre, ujjabb mereg után, hogj vigképpen elvesztessen [Dés; Jk]. *1762:* mérget bevévén mondotta[a] [RettE 137. — [a]Köv. egy latin nyelvű idézet].

Szk: *~gel ólálkodó. 1634:* Barczaj Sigmond uram, felesége ellen Propositioiat az z.zek eleőt proponalvan es abban niluan valo paraznanak, órdóngósnek, varaslonak, elete utan mereggel valo olalkodonak, jelentven lenni, kivannia ... hogi ... divertaltassek [SzJk 43].

Sz: *mérget vehet rá. 1879:* Szavát sohasem tudtam igaziba venni. Ha ígérte, hogy bizonyos időben megkeres, mérget vehettem volna rá, hogy akkorra beteg lesz. Ha én ígértem megkeresni, mennybéli jussomat kőthettem rá, hogy nem lesz otthon [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *ahol mézet keres, ~re talál. 1662:* De ahol mézet keresnek volt, ott nagy boldogtalanságokkal keserő méregre találtak volna [SKr 359–60] ✱ *a méz alatt ~re talál. 1663:* Az török biztatásának úgy higyj, hogy bizony a méz alatt méregre találsz [TML II, 456 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *a pók mézről is mérget szív. 1672:* Mi szolgált hát Kegyelmednek becstelenségére ? Kegyelmedet édes Komám uram, igen nagy szeretettel követem, megbocsásson, ha vétek ... Kegyelmed ne legyen olyan, mint az pók, mely az mézről is mérget szíj magának [TML VI, 189–90 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *szép szín alatt ~ fekszik. 1663:* Bizonyos dolog, Uram, nagy pompa volt, kivel urunkat excipiálták, csak az szép szín alatt méreg ne fekünne [TML II, 638 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] ✱ *szép szín alatt mérget nyújt. 1673–1683:* ez vilagh alhototlonsaga minniajunk előt világos, sokat igir keveset ad ... soksor ha iot mutatis csalardul rossal fizet, s, sep sin alat, merget, s, szerencse alat, vezedelmet niuit [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. (emberi/állati szervezetben keletkező) ártalmas/fertőző anyag; puroi; schädlicher/ansteckender Stoff (in menschlichem/tierischem Körper). *1815:* Meg visgálván ujolag is az Marha dőgtől kőrnyékezett All Gyogy és Homorod Nevű Falukat azon emberek, kik az beteg Marha kőrűl Szorgalmatoskodnak, az Egességes Marhái kőzőtt is kéntelenek járni, és Szőr kőntőseikkel az Mérget transplantállyák[a] [Algyógy H; JHb Jósika János főisp. ir. 263 Zoltán Károly keze írása. — [a]Köv. az ut.]. *1826:* (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hoszan és egyenesen kinyujtva találtatott, a melljek a torok gyék nyavallja üsmértető jelei [F.rákos U; Falujk 144 Barabás Áron papnot. kezével]. *1838:* Abban a' bodulásba vagyok hogy azt se Tudom mihez fogjak, a Feleségem ... ma két hete a' jobb hüvejkét kezdette fájtatni mindgyárt orvosolni kezdette Kuntz, de naponkint roszszabbul lett el dagadoz az hüvejk, a mérge el töltötte az egész kezet [Babuc K; RLt].

3. *pók mérge* pók által termelt anyag (mint orvosság); veninul păianjenului; Spinnengift (als Arznei). *XVIII. sz. eleje:* A mikor pok indul ă lovon, igy orvosold, egy diót hasitsd kètt felě hoszszu lábu pókot rekezd ă dioba egy kis ruháual kősd a farkanak azon részibe ă melly felöl ă pok indúlt s azonnal Szaradni kezd ă lo lában ă dagadas ă pok mérgétűl [JHb 17/10 lótartási ut.].

4. gyulladás; elmérgesedés; inflamaţie purulentă; Entzündung, Vereiterung. *1765:* vallyon a Sebet illendőképpen curáltáké s szükségkeppen azon ütés causalhattaé a halált vagy curáltatván, továbra valo életeis Murvai Janosnak lehetett volna, ebben az Borbély igaz hogy azt referállya, hogy harmad nap mulva hivták oda, midőn már egészszen el mérgesedett vólt, és nem lehetett tsendesitteni mérgit, de a Seb halálos lévén orvosolni nem lehetett [Torda; TJkT V. 261].

5. harag, düh; furie, mînie; Zorn, Wut. *1618:* Ekkor elunván az sok köztünk való altercatiót ebbe hagyúk, és enni akaránk menni, de én nem ehetém, mert eltöltem vala méreggel, hogy látám, hogy mind azon mesterkedik, hogy az ő maga vétkébe minket ejthessen, és magát azzal kitisztíthassa [BTN[2] 92]. *1657:* hívata Catherina[a]. Belépvén házában, hát nékidühösödött és utálatos méreggel és szitokkal kezdé mondani: Miért hogy te engemet itt is rabul akarsz tartani, mint Fogarasban ? [KemÖn. 144. — [a]Brandenburgi Katalin]. *1765:* ha bátor esettis rajta ütés, nem lehetett vindictá(na)k mondani, mert mindenek (!) maga oltalmára tselekedte már ezenn méreggel fel forrott, mindenre kész, s halálokra igyekező embertől magokat oltalmazván [Torda; TJkT V. 259]. *1769:* Tyu Györgj az akkor itt volt Udvari Hajduval egyben veszvén azon méreggel menvén a Papra, ottan furiáját ujjitotta, s akképpen szollotta a káromlásokat [Bukuresd H; Ks]. *1790:* A' szőtsi Tisztarto felette indulatos, nem bir az Mérgivel, 's meg eshetik azis hogy ollykor az itallal is abutál, és ekkor bánik rutul az emberekkel [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Józsefhez]. *1803:* mérgében egy Nagy éget bor főző üstyét késivel Sok hellyt meg Jukoztotta [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1812:* Csak ugyan ki jőhetett volna a' Groffné az ajton de nem tselekedte, hanem mérgében az ablakot ki nyitván onnan szőkőtt le indulatoson [Héderfája KK; IB. Varró György (29) kocsis vall.]. *1822:* Szarvadi Farkas Ur mérgibe kezdett ok nélkült támadni, engem fenyegetni [KLev. Gergelyfi Béniámin (28) kibédi[a] ns vall. — [a]MT].

Szk: *mérgét kiadhatja. 1763:* azon injuriose bestelenitő huntzfutozásival sem adhatta ki maga egész mérgét [Nsz; Told. 33/22] ✱ *mérgét kifújja/önti. 1662:* hogy mérgeket ily titkolás nélkül öntik ki, Isten cselekedteti velek [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Soha azt Kegyelmed gondolni sem tudhatja, mely istentelen hamis lélekkel fúják itt ki mérgeket az emberek Kegyelmed ellen [TML VI, 366 ua. ua-hoz]. *1771:* Ez igen szép szin alatt akarja a maga mérgét kiönteni [RettE 250]. *1801:* ugy tetszik rajtam ki öntvén eszelös mérgét, többeket sért [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.] ✱ *mérgét megbírhatja* haragját le tudja győzni. *1776:* Simon Gavrilla Uram Utolyára nem birhatván meg mérgét, néki Szalada a' Pásztornak az fejiböl le vetette a Süveget [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4] ✱ *mérgét zabolázza. 1767:* a maga mérgét zabolázni nem tudo ember [Majos MT; Told. 26/5] ✱ *megeszi a ~. 1881:* A Rétival való ostoba tréfámat a szedő rontotta össze ... Megette volna a méreg! [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. kb. haragos/indulatos természet; fire irascibilă; zornige/hitzige Natur. *1694:* edes leányom talán még meg orvosolhatván dolgodat Urad eo kelme elöt, ha az nagy mérgedb(en) aláb hagynál s rosz Emberek szován nem járnál, az mig nem hiresednék rosz hired neved [Torockó; Pk 7]. *1820:* a' ki a' Barot esmerte néze meg az Urfit, 's azt mongya azis hogy a' Bároé nézze meg ajakát, tokáját homlokát, 's kivált a' mérgit s minthogy még tsak fel Esztendős máris még tépi a' Szolgálot, mindenképpen mind formájába mind indulattyában hasonlo a' N. Bárohoz [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Juci Vitán Józsefné (32) zs vall.].

7. bosszúság; necaz, supărare; Ärgernis, Verdruß. *1618:* Ez igen sok tréfálódásban méne el[a], kinek az vége tiszta méreg [BTN[2] 172. — [a]A Görcsi Mehmet pasával folytatott beszélgetés].

8. ártalom, rontás; răutate, venin; Schaden, Verderbung. *1662:* De, ó, nagy Isten ! e világi mulandó és hirtelen való változások alá rekesztett irigy, gonosz szerencse melly hamar és nagy véletlenül öntötte vala ki ez méltóságos, kellemetes és minden istenes keresztyéneknél kedvességben lehető, dicséretes életű személyek ellen is az ő kegyetlen, szíveket bágyasztó, keserítő s halálosképpen megsebhető keserű mérgét [SKr 310].

Szk: *halálnak mérge. 1662:* amidőn már állíthatnák, hogy minden világi boldogságokat elérték és megnyerték volna kedveskedésednek szintén legfelsőbb grádicsára való felhágásokban szoktad a sárgító szomorú halálnak mérgét rájok nagy kegyetlenül kiontani [SKr 288].

9. rossz ízű, keserű vmi; băutură amară/cu gust rău; etw. Geschmackloses/Bitteres. *1662:* Egy szolgám is ment ugyan ki, Ferencz deák nevű, arra bizam vala, hogy vagy két átalag bort vegyen Berkeszen, ha az pénzt megadják, mert itt iszonyú méreg az bor, az ki termett, s hozassa be, ha lehet, ott való jobbágyimmal [TML II, 385 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

10. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: **a.** pusztító, gonosz (idő); (vreme) mizerabilă; verheerendes/böses (Wetter). *1653:* Jöttem haza onnat a Pál Deák kocsiján. János, deák fiam is ott volt velem, hogy láthassa a menyegzői solemnitást. Felette gonosz szeles és méreg idő vala [ETA I, 150 NSz]. — **b.** *átv.* mérgező, ártalmas; otrăvitor, dăunator; vergiftend, schadend. *1618:* Ezeket, Kegyelmes uram, nem magamtól gondoltamtaláltam, az én igaz hitemre-tisztességemre; ehhez többen vadnak, kit mi szükség megírnom és Nagyságodat incitálnom, ha rakva itt való méreg conceptussal [BTN[2] 133].

méregdrága nagyon drága; foarte scump; heidenmäßig/furchtbar teuer. *1773:* Én értem még a búzát hat máriásra vékáját, de a marha nem volt ilyen méregdrága [RettE 296].

mereget kb. terpesztget; a arăta fără jenă; spreizen, ausbreiten. *1818:* tsudálkozom a Groffon hogy miért hadja nyitva a Halo Háza Ajtoját A Tot Tsizmadéa legényeknek Hogy ot meregessék a nagy vén kártábosokot a drága székeken [Kv; GyL. Székely István lev.]. — Vö. a *kártábus* al. jegyzettel.

méreget 1. (lassacskán) megmér; a cîntări (rînd) pe rînd; (langsam) nach und nach abwiegen. *1593:* Anna azzoni, Merai Tamasne vallia az legenis be jeoue az mihelibe az hatulso aiton, be mene, az Azzonis vtanna be mene, es vartam fertalj oraigh beosegel, de nem geozem ki varni ... az Azzonj ki Ieoue es monda, ne sies, Im valami ezwsteot vöt az legini, es azt meregete [Kv; TJk V/1. 331–2].

2. méricskél; a măsura pe îndelete; nach und nach ausschenken. *1800:* a mult Nyáron eget bor után mentem Danyila Fogadoshoz és nem akart adni azt mondván hogy el nem hadja dolgát hogy én nékem eget bort méregessen [Somkerék SzD; JF Kertesz György (26) vall.].

3. (területet) felméreget; a măsura rînd pe rînd (terenurile); (Fläche/Gebiet) nach und nach vermessen. *1769:* Bárótzi Uram ki menvén az erdöket méregetni kezdette ki mentünk pedig akkor mi is, és tiltatott Bárotzi Sandor Uram a méregetésétöl és foglalásától az erdök(ne)k [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/53]. *1775:* Tkts Simén Elek ur, akkor ujjantan fogadat Nagy Pál nevezetű Udvari Birájával itten ezen Láb Földön voltanak méregették és osztották 's akkor két feléis osztatott [Gálfva KK; Ks 66. 45. 170]. *1784:* énnékem égy mérö rudat adván kezemben a' Déákok azzal én meregettem a' hellyeket, az Emberek után [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 48].

4. nézeget, szemlélget; a privi de mai multe ori; wiederholt an/beschauen/betrachten. *1614:* Nagy Szabó Mihállyal addig tartánk ketten tanácsot, s addig méregetök Brassónak az kőfalát, hogy hazajövénk Vásárhelyre[a] egybegyűjtvén Tanácsunkat proponálük hogy azt az elégett klastromot kastély formára kezdenük építeni [BTN[2] 53. — [a]1602-ben].

5. kb. (fenyegetőleg) emelget; a ridica (amenințător) spre ; (drohend) wiederholt heben. *1631:* Tudom aszt is hogy az en házam eleot, egyczer More Laszlora keoppenyegh aloll, ele veven az hegyes teort, ki vona Valasz utj Istva(n) feligh, es az fia Valaszutj Ferencz More Laszlo hata megett, az nyakahoz meregetué(n) az kezeuel, mutattya vala az Attyanak Valaszutj Istva(n)nak mint kellene banni [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. cívis vall.]. *1771:* Szöts Ferentz nagy Lármával ki szalada házából égy Puskával a kapujához és Udvaromon levő kutyámhoz méregetni kezdvén, hogy meg lője [Dés; DLt 321. 25–6].

meregetés merítgetés; scoaterea apei (din fîntînă); (wiederholtes) Schöpfen. *1597:* Zabo Balas wallia ... az kút mellet wala egi chiatorna azonnis chiak az az viz folt ki az vczara aki az kútbol ki omlot az meregetessel [Kv; TJk VI/1. 79].

méregetés 1. rendre megmérés; măsurare; wiederholtes Messen. *1816:* Ezüstmíves Dávid Sámuelnek az ezüstök méregetéséért 10 Rf [Kv; Born. IV. 41].

2. földfelmérés/méregetés; măsurare, măsurat; (Fläche/Feldstück) Vermessung. *1769:* tiltatott Bárotzi Sandor Uram a méregetésétöl és foglalásától az erdök(ne)k [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/53]. *1775:* (A) Földet a' méregetés után minekutánna két részre osztottuk volna Nyilakatis csináltunk [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1788:* Ezen Curia egy nehány hellyeken hoszszára, Szélességére meg méretett ugyan, de Lántzol valo meregetés ... hoszszára két felé hasítatván, a Dél felöl valo része találtatott 36 egynehány harmintzhat ölnyinek [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. *1798:* a ruddal valo méregetést meg nem engedi, hogy az ö Joszágabol tsak egy talpalatnyit is felmérjen [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

méregétető méreg; otravă; Gift. *1657:* De oh boldog Isten! mely nagy kár lött hamar halála[a] Kátai Mihály maga hiteles cancellariusa méregétetővel vesztette volt el, kiért ötet is hívei koncról koncra hányták, darabolták [KemÖn. 26. — [a]Bocskai Istvánnak].

meregethet kb. terpesztgethet; a putea arăta fără jenă; spreizen können. *1803:* aztis mondotta hogy már meregetheti Fodor Viga a' borzas valagát a' dombon, mert már el ment a' Berki Kis Aszszony az uttzábol [Aranyosrákos TA; Borb.].

meregető merítő, meritéshez való; pentru scos lichide; Schöpf-. **Szk:** ~ *fakalán.* *1775:* Meregető nagy fa kalány [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] ✱ ~ *kártya/kártyus.* *1793/1821:* Viz meregető Kártyus [Kv; Pk 5]. *1827:* egy pléh fertállyos egy meregető Kártya fertályos [Koronka MT; Told. 34] ✱ ~ *sajtár.* *1669:* Vagyon égy mustos kád égy Liu, és egy meregeteo saytár [Kv; SzCLev.] | Hat legely ket kartya ket meregeteö sajtar Egy liu [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1692:* meregetö Saitar [Mezőbodon TA; BK Inv. 13]. *1761:* Meregetö Sajtár 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1794:* Két meregetö Sajtár [Backamadaras MT; CsS] ✱ *húslé* ~ *vaskalán.* *1798:* Hus lé meregetö Vas Kalán [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.].

méregtörő Hn. *1625:* Az mereg töröben (k) [Uzon Hsz; EHA]. *1635:* az meregh teörö(n) kůuül (k) [uo.; EHA]. *1688:* méreg tőrő nevő helyb(en) (sz) [uo.; EHA].

meregy l. mirigy

meregyes l. mirigyes

mereggyü merítő háló; meredeu; Fischhamen. *1676:* egy vas villa, meredgju [WassLt Jo. Racz de Szt. Gothart[a] vszb kezével. — [a]SzD]. — L. NrLex. *szák* al.

meregyói a Meregyó (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Meregyó/Mărgău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Meregyó. 1. Meregyóhoz tartozó; din/care aparţine de Meregyó; zu Meregyó gehörig. *1813:* a Meredjoi határon lévö közös fenyves erdö a rendetlen és kíméletlen éles és a körülbé lévő parasztoknak lopogatása által erőssen kezdett pusztittatni [Kv; HG Bánffy lev.].

2. Meregyón lakó; din/care locuieşte la Meregyó; in Meregyó wohnend/wohnhaft. *1573:* Jeowe My eleonkbe Zemilie zerentt Merigyoi Tott Janos Es Twn My eleottewnk zabad Akarattia zerentt Illie(n) vallast [M.fráta K; SLt J. 4]. *1600:* Miriggioj olahtol veottwnk 5200 sindelt fl 7 d. 56 [Kv; Szám. 9/IX. 36].

merejében 1. teljesen; complet; ganz. *1807:* Gyurka alias Oláh Istok, egy törpe kitsin ember, kerek ábrázatu fegyvereit Csukjájában szokta hordozni, és merejében Oláhos köntöst visel [DLt 101/1808 nyomt. kl].

2. merőben, teljességgel; cu înverşunare/fermitate; ganz und gar, durchaus. *1831:* Babos Ignátz mereibe tagadja [Kvh; HSzjP]. *1841:* mindeniket szorossan ki kérdeztem a' Tolvajok hol-létéről kikis merejibe a' rollok nem tudással felelének [Bereck Hsz; i.h.]. *1846:* leveleket kiadni nem akarják, sőt mereibe tagadják hogy nállok valami levél volna is [Illyefva Hsz; i.h.].

mereklye 1. (mereklyenyársra/karóra rakott) szénacsomó; căpiţă; (auf Spieß/Pfahl aufgeladener) kleiner Heuhaufen. *1703:* Szena fü edgj mereklyere való [Bardóc U; Pf]. *1725:* István Déák Vramék a' vizen túl is edy mereklyének való Széna füvet az enyimböl el foglaltanak [Hévíz NK; JHbT]. *XVIII. sz. köz.:* a Patak Marton egy mereklyére valo kaszálo rét [Vadasd MT; Told. 18]. *1751:* az szenánkot merekjébe rakván el vivé [Tarcsafva U; Pf]. *1760:* midőn az Ágoston Éva Nimet Josefné Aszszony csürit befedők, marékját rakok vala [Illyefva Hsz; HSzjP Anna Szakáts relicta vidua providi Georgii quondam Székely (40) vall.]. *1775:* betsüllöttük mind öszveséggel szena és sarjubeli kárát az Ur(na)k tizen négy Merekjékre [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. *1789:* Szena minden Gazdátol obveniálván harom mereklyevel, vagy is egy jo szekér derekával [Abásfva U; UnVJk 39b].

Vö. TESz *mereglye*, MTsz *mereklye*, NrLex. *mereglye* al.

2. vhány mereklyényi (széna); de un anumit număr de căpiţe; von einigen kleinen Heuhaufen (viel). *1685:* mély darab hely nem is teszen nagyobbat fel mereklye szenára valo helynél [Tarcsafva U; Pf]. *1720:* hagob(an) egy kicsin[a] az erdö Fel⟨v⟩ötte égj küs méreklyé széna lénne rajta [Menaság Cs; Hr 12/48. — [a]Szénafü]. *1729:* egy küs ret egy merekje szenara valo [Bő MT; Berz. 1. 14/1]. *1736:* Az Falun fellyül van egy darabotska Lo tzöveklö helly teremhetne rajta egy Mereklye Széna [Noszoly SzD; CU XIII/1. 8]. *1739:* hagoban egy kűs darabocska az erdő fel vette egy kűs méreki (!) Szena Lenne rajta [Hr 12/24]. *1751:* harom merekje szena [Csehétfva U; Pf]. *1754:* egy jo merekje szénára valo kaszáló [Nyíres SzD; EM XLII (1937), 259]. *1764/1766:* vagyon egy kitsin motsaros vagy vizes hellyetske mellyet mikor meg lehetne kaszálni a viz és ingovány miatt Lenne rajta két merekje széna [Karácsonfva MT; Told. 76].

3. mereklyenyárs; prepeleac; Heuhaufenspieß | karó; par ascuţit; Pfahl. *1629:* az falubol Jouenek valamj olahok, czeppel, mereklyeuel es egyeb faual valanak mint egy tizenhaton [Kv; TJk VII/3. 212]. *1779:* verte ütötte a' Biránk Gramma Iuon égy merekével, az kotsis égy baltával az meg nevezett halászakat [Záh TA; Mk V. VII/12 Kotzoban Nyikulaja (28) jb vall.].

mereklyefa mereklyenyárs; prepeleac; Heuhaufenpfahl. *1574:* Beogler peter ... vallia hogy mykor meg hallota volna

hogi az kapa peter Maioraba egi holt Embert talaltak volna, Megien oda meg latny Talalt vgian otthan egi Mereklefatis kinek az hegy ganeios es alab veres volt [Kv; TJk III/3. 378].

mereklyényi 1. vhány mereklye (széna); de un anumit număr de căpiţe; von einigen kleinen Heuhaufen viel. *1740:* Vagyon a négj rend Nyilakban melly is két részre oszol és mindenik négy négy rendre valo jut belőlle, edgy mereklyényi szénát tészen, melly is azért hivatik négj rend nyil Hellynek (k) [Inaktelke K; EHA].

2. vhány mereklyényi szénát termő (föld); de unde se poate recolta un anumit număr de căpiţe; (Heuwiese) von einigen kleinen Heuhaufen (groß). *XVIII. sz. eleje:* edgy vagy ket Merekjeni Szena fű [Tordátfva U; Pf]. *1744:* Bodosba egy merekjenyi Szena termő hely [Siklód U; LLt Fasc. 67]. *1782:* az Ölves Mellett lĕvö orotvány kis kaszálo egy Merekjényi | kisded kaszáloja két Merekjéni [Magyaros MT; Told. 76].

merenget kezével hadonászik; a da din mîini, a gesticula cu mîinile; mit den Händen herumschlagen. *1735:* A Kérdésb(en) fel tött napon és hellyb(en) láttuk szemeinkel hogj az executor Nimettel járo Hollomezei Nemes ember, az Kövárvidéki meg nevezet embert, az Némettel edgjütt meg fogta, és ki huzván az Égeresbűl az Nemes ember az öklivel fenyegette s merengetet hozzá eszt mondván, te vagy az a rosz ember az ki aszt mondad nékunk hogy Huncz futok vadgjunk, de majd meg tanitunk [Csicsógyörgyfva SzD; TKl].

merengető I. *mn* merítő, merítésre szolgáló; pentru scos lichide; Schöpf-. **Szk:** *~ fakártya. 1815:* 1 Merengető Kupás Fa Kártya [Szentbenedek MT; Told. 50] ✱ *~ fatál. 1736:* Merengető fatal [Várhegy MT; CU] ✱ *~ (fenyőfa) sajtár. 1656:* Ibidem vagyon egy eoregh vas rosteli 2 rendbeli aszokfa 3 njeles merengeteö sajtar, 9 darab faragott ayto es ablak melljekere valo keö [UF II, 97]. *1794:* A Venitzében Egy viseltes ágy Két paraszt fogos Egy Szál deszka pad gyanánt Egy hitván kementze Két kitsi avatég általag Három putina Egy merengetö Sajtár [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1816:* Két merengető fenyő fa Sajtár [Friss BN; BálLt 66] ✱ *~(réz/vas) kalán. 1776:* egj nagj merengeto Kalány [Mezősámsond MT; Berz. 17]. *1795:* Egy merengető réz Kalán Dr. 60 [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 3]. *1801:* Egy pár merengetö Vas kolány [Mv; MvLev.]. *1808:* 1 merengeto kalán Rflor 1 [Berz. 7. 69/1].

II. *fn* **1.** merítő edény; vas de scos lichide; Schöpfgefäß. *1788:* Viaszsz fejérítéshez valo nagy jukatos pléh Tekenö és hozzá valo nagy pléh töltséres merengetö [Mv; TSb 47].

2. vízmerítő hely; loc (special amenajat) unde se scoate apă din rîu/pîrîu; Wasserschöpfort/stelle. **Hn.** *1805:* a' Tima falvi Zata felé fordulo határban a Kereszturi merengetőn feljűl a rétben (k) [Szkr; EHA].

merény 1. gonosztett; infracţiune; Übeltat. *1847:* Klinger Wencel rablási és tolvajsági merényekért volt bé fogva [DLt 633 nyomt. kl]. *1854:* Báró Wesselényi Miklós, némelyek állitása szerént gr. Haller Jánosnak gorbói kastélyán tett merényért; de voltakép némi bátor honfi nyilatkozataiért elfogatván M.Vásárhelyre hurczoltatott [ÚjfE 32].

2. *gúny* merénylet; atentat; Anschlag, Attentat. *1848:* miota a' burenbum főnökőm lett, velem is csak amugy patzkázik, 's képzeljen merényt, mind Pákei Uramnak szóllít, még a' tkts czímet is sajnálja tőlem [Kv; Pk 7].

mérés 1. (súllyal való) megmérés; cîntărire; Abwägen. *1589:* Masod Meresben vadnak kapchiok, Eöwek hiweliek [Kv; KvLt Vegyes I/2. 45]. *1633:* az huss az egi meresre azert leön teób, az egi kiczid hussal, hogi az eleót ketczer merte volt fel Georgi Vra(m) | nem tudo(m) azt hogi ha az tiz fo(n)t hust egiczeri meressel meree el, az Meszaros Georgi auagi ketczeri meressel [Mv; MvLt 290. 139a]. *1680:* ezen házb(an) találtat(na)k egy köteses állásson oh es uj szallonák Ezeken az fen meg irt Szallonakon vadnak soldorok nö 51 mellyek az meresb(en) az szallonak(na)k font szamahoz tudodtanak | ugyan ezen hazban talaltunk ô Turokatis fa Puttonokb(an) kik(ne)k is fait az meresbol ki tudvan, merettek fel hoc modo" [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13. — "Köv. a részl.]. *1712 k.:* Boldisár Vajda én tőllemis apasztatt el az méréssel fél nehézek aranyat, és ollyan kővel mért az micsodás leg hamarebb az kezibe akadott [T; Törzs. Balog János (50) cigány vall.]. *1763:* az Aszszony eö Nga se az Mérőket se pedig az annotáló Regiusokott nem adhibealta azon Argenteriak(na)k mérésére [Kóród KK; Ks 22/XXIa]. *1787:* minden Verös Kováts a mennyi vasat a mivén tsinál, azt mind és egészszen tartozzek a rendelendő Vas valto hazhoz az Administratorhoz meg mérés végett bé vinni, és abbol a mérés előtt, ne legyen szabad senkinekis meg tsak egy szegnyitis el rejteni [Torockó; TLev. 9/25]. *1806:* (A bács) Három juhról ád egy kompona túrót és három ejtel ordát mikor valakit a bács kifizetend vihesse a bíróhoz megméretés végett; az holott ha héjja lészen, tartozik a bács utánapótolni, és az felett az hamis mérésért megbüntettetik a falusbíró által 3 magyar forintokig [F.rákos U; RSzF 199].

2. (űrmértékkel való) kimérés; măsurare (cu o măsură de capacitate); Abmessen (mit Hohlmaß) | űrtartalom megállapítása; determinarea capacităţii unui recipient; Feststellung des Rauminhalts. *1583:* Valaky Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehagh a' Bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valaztot Zemeliekkel és ez Valaztot Zemeliek fizetesek az meresert es pechetelesert minden bortul neg' negi penz legien [Kv; PolgK 2]. *1594:* Ratio Vinorum Restal az Joszagban ki meretlen hordo bor No 18 ezeknek chjebeőr zama az meres utan teczik megh [Somlyó Sz; UC 78/7. 7]. *1634:* az czéplésknek penigh vegezetin az hütös birák vagy Polgárok ielen legyenek, az méresekröl igaz rauast tarczanak | Az hordók mérésének ideynis az hütös Birak es az csaplaris ielen legyen [UF I, 332–3]. *1695:* Ecclesiasticus salarista Uraimek(na)k a' dezma csürben buza fizetesek méréskor ki adassék, nem valami utolyas buzábul hanem a' buzanak javabul [Kv; SRE 36]. *1733:* Malombirák Az Malom por(na)k szuszekot szerezzenek Zár, és lakat alatt tarcsák, hogj senkiis mérés előtt hozza ne nyulhasson [Dés; Jk 433b]. *1794:* végeztetett: hogy ennek utánna az Országban közönségesen bé vétetett Vékával légyen a' Dézmán a' mérés [Kv; SRE 317]. *1817:* A mely Krumplit hoztak Kapusrol, előttek mindgyárt megmértem volt 7. azaz hét véka veress, appro Krumpli, a mely sákok pedig az oláhoké, azokban talaltam mérés szerint 19 vékát [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1848:* Le ütő fa a' mérés alkalmával a' vékához tiz 12 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

3. (hosszmértékkel való) le/megmérés; măsurare; Messen (mit Längenmaß). *1627:* Egy feier lovon Hordozzak vala az

kiraly singett. Az kiraly singivel valo meresre nem emlekezik [HSzj *királyi sing* al.]. *1772:* Mivel hógy az utrizalt két Malomnak kőzte lévö distantianak mérésére nem voltunk mi applicaltatva, hanem a' Sövénfalviak, azért ök tudgják hogj hány királji öl legjen [Dombó KK; JHb LXVII/195] | nap kelet felöl valo partya a' meg nevezett viznek, hegjes völgjes, és mellette el nem lehetett volna menni hajo nélkül, és a mérés[a] is az hegjek miatt nem esett volna jol [Sövényfva KK; JHb LXVII/187. — [a]A távolság megmérése].

4. (terület) felmérés, földmérés; măsurare (a unui teren); (Fläche/Gebiet) Vermessung, Feldmessen. *1576:* Az varos Erdeye Adaßek el Es hetfeon kezdyek ely az Mereßet Bochaßon ky az vraimba Byro vram ketteot az Erdeo Merékel [Kv; TanJk V/3. 134a]. *1679/1791:* El kezdvén elöszer az Ökör tilalmas felöl Gyulas felé valo elsö Láb földben a' mérést: juta Mohai részre 9 Ház hely után 54 öl szántó föld [O.lapád AF; Törzs]. *1748:* (Az) erdőnek mérése kezdődött egy 30 ölőss hosszuságu kötéllel [Esztény SzD; Told. 29]. *1760:* el kezdvén a mérést a Maros felöl valo felsö részin, a hol a Marosbol egy kis Szakadekotska ered, a kotsárdi nagy Berek also veginél be jövö utig huszon két kötelnek találtuk [Székelykocsárd TA; LLt 1/11]. *1763:* az ellenkezö rész a' magunk világosítására téjendő mérést ellenzi [Forró AF; JHb XXVIII/47]. *1777:* mérés által azon helyet táblázni, telyes lehetetlen volt [Magura TA; Ks 89]. *1787:* A Harisnya András Bungurja: Mérés szerint véka 2 1/2 [Szászsztjakab SzD; Told. 73]. *1813:* A fennebi méréskor ki felejtödött volt egy a' felsö Hágób(an) 1 1/2 vékás Szántó [Újszékely U; WassLt]. *1815:* Fér ezen Telek Aréájába a' fel adás szerént három véka ösz Buza vetés. Mérés szerént valo mekkorasága Az edgyik vége Széllessege 15 tizenöt öl, hoszszasága 87. nyoltzvanhét [Virágos berek SzD; Ks 77. 19. 428]. *1842:* Belsö To-fenék nevezetü hellyen lévő Erdőnek a' Déli végén kezdvén a mérést 120 ölnyi hoszszuságu hely nagyon pusztás, tsak imitt amott vagynak el metsevészett bokrok [Kakasd Mt; DE 2]. *1860:* nem volt minden földrészlet külön külön ki czövekelve, hanem nagyon ritka tráverszirozás, vagy ritka lánczal mérés [Kv; TSb 1].

Szk: *geometrika ~* hiteles földmérés. *1787:* (A földnek) a mostani Geometrica méres szerent hasza 82. szilesége pedig 47. öl [Bilak BN; JHbK XXIX/17] ✱ *igaz ~* 'ua'. *1693:* Az Bagoly lyukba(n) egj tsegely rét a' maros mellett ... mint hogj az marus szaggottya igaz méréssel mérjék fel [Ne; DobLev. I/37]. *1728:* a' Szölöt elsöbenis meg mértük s találtatott szükön fél holnak lenni igaz mérés szerint [Kv; Pk 7] ✱ *mérnöki ~* 'ua'. *1842:* (A) földnek egész kiterjedése mérnöki mérés után tészen quadrát ölökben 3292 5/6 □ ölöket [Szentbenedek SzD; Ks 92].

5. föld-elosztás/szétmérés; măsurarea terenului în vederea împărţirii; Landaufteilung/vermessung. *1793/1794:* midön Tkts Foszto Samuel Uram(na)k mostan birtokában lévő egy Commune Terrenumot három egyenlő Táblákra ki intéztünk volna, és azoknak ki méréséhez nyulnánk, oda érkezék Tkts Foszto Samuel Ur is, és azon mérésnek és Táblázasnak solemniter contradicalvan el küldé onnan bennünket [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 11b]. *1801:* Geometra ö kegyelmének szorossan imponáltassék, hogy se a mérésben, se a proportiok ki tsinálásában a sokszor emlitett Deliberatumok értelmén tul tellyességgel ne lépjék [M.zsombor K; Somb. II]. *1854:* a' két Barabás atyafiaknak tizennégy nemet öl szélesség méretvén, a' két Barthos atyafiaknak, és Czirjék Antal Urnak két felé mérve kilencz kilencz német öl jusa szélességre, miben mindenik fél tökéletesen megnyugodva és megyegyezve miis a' fenni három kijelelt helyeken belé vert Czövekekkel három ezen mérésünket kijegyeztük és kinek kinek ... keze és birtokába adtuk [Albis Hsz; BLev.].

Szk: *kétfelé ~. 1712/1777:* mind Vajai, Lörintzfalvi s mind Nyáráttöi és Sz. Lászloi mind Ns és Jobbágy földek, rétek, erdök etc. a két rész atyafiak között mérödjenek s limitaltassanak ad aequales partes két felé, melyeknek is két felé mérésére authoraltattak közüllünk[a] [Msz; DobLev. I/79. — [a]Köv. négy név fels.].

6. felmérve való eladás; măsurare în vederea vînzării; Verkauf durch Abmessen. *1570:* Az wy Eztendeore valo Ayandeknak megh zerzesere es az Naponkent valo keolcegre, Rendeltek eo kegek varoswl Az varas Erdeyet ely adny, Melynek ely adasanak Jllien Modya legien hogy Minden Embernek ky akar venny Egy forint arrat aggyanak Théobet neh, Az Mykor az ky Thelyk, ha my Megh Marad benne, Es az vtan ha ky Teobet akar venny vgy aggyanak, Az egy forinthra valo Merese ollyan Modon legien Minth egyebkor volt [Kv; TanJk V/3. 3a].

7. kimérve való árusítás; vînzare cu amănuntul; Verkauf durch Ausmessen. *1571:* Az halaknak Meresenek dolgat eo k. Azon Regy allapatba haggyak Ezzel Theobytik eo k. hogy az ky Meretlen venne azonkeppen Megh Bwntessek Mint az ky Meretlen adnah [Kv; i.h. 33a].

Szk: *fonttal való ~. 1571:* Ez elymwlt gywlesbenis vegeztek volt eo K. Dyzno hwznak Jwh hwznak es egieb fele halnakis fontal valo Meresse feleol, De mynd azaltal semmi megh Tartas Ninchen benne [Kv; TanJk V/3. 51a].

8. vmiből vmely mérésnyi (mennyiség); o anumită cantitate de ceva conform măsurătorilor efectuate; ein bestimmtes Maß (aus/von etw.). *1648:* Kender: Elseö mérés niolcz kalongya, 3 feö contin. libr. 66. Második mérés niolcz kalongia és 5 feö contin. libr. 66 | Fonal szeöszbeöl, len szöszbeöl font fonal, tudniillik. Elseö mérés, apro dirib darab, continet libr. 54. Második mérés fonal, 62 matola continet libr. 54. Harmadik mérés fonal 65 darab continet libr. 54. 4-dik mérés fonal, darab 57 continet libr. 54. [Komána F; UF I, 928–9].

9. vhány/vmely mérésnyi földdarab; teren de o anumită mărime conform măsurătorilor efectuate; Feldstück von etlichem/irgendeinem Maß. *1674:* az falu fele ueggel ala menö uiz mosasigh s ligetes erdöigh jutot azon szena fvben tizen negy rud meres [Gyula K; SLt AK. 4]. *1717:* Az Uton fellyül valo reszből juta Suki Laszloné Aszszonyom(na)k, tizen egy öles kötellel het meres [Kük.; DobLev. I/108]. *1749:* a' leg felsö mérésbe juta huszonhatad fel a' leg alsóba, huszonkettöd fél öl [Hévíz NK; JHbT]. *1793:* Az harmadik Szakasz vagy mérés melly kurta lábnak mondatik [Erdőszengyel MT; EHA]. *1830:* 2d Mérés volt az Árok szélin, itt volt az Nagy Péteré égy öllel tőbre borozdolva, melyből vissza mértünk Mlgs Salla Urnak 1 ölöt ittis el tsováltuk, és gödrőkkel ki is jegyeztetett [Kv; Pk 3].

Hn. *1797:* a Dellőben a Mérés nevezetü helyben (sz) [Náznánfva MT; EHA].

10. (cséplőknek mért) búzajárandóság; cantitate procentuală de grăunţe reţinută la batoză; Weizenbezüge (gemessen für Drescher). *1794:* Éppen midön Levelem Suscribalom vala a Cseplök is meg érkezének én azt valaszalam nékik hogy a kissebbik zab Asztagot mig Natsagodnak híre tészem s válaszam jö Csepeljék el melyből mérést nem adunk hanem Etelekre Lisztet ket vékat mig el vegezik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

mérésbeli 1. földmérési; de măsurarea pămîntului; Feldmaß-. *1800/1827:* ezen osztály Dolga az Insineur Ur által vitetett és vijendö Mérésbeli Munka szerént folyhasson [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51].

2. ~ *darab* kimért földdarab; parcelă delimitată prin măsurări; vermessenes Feldstück. *1810:* az elsö darab a' 3k és 4k darabnál nagyobb Lévén edj Jugerum 1370 □ öllel az potoltatott a nagyobb vagy 2k méresbeli darabbal [Nagylak AF; DobLev. IV/928].

merész (túlzottan) bátor, vakmerő; (foarte) îndrăzneţ; waghalsig. *1782:* látván az Tiszt nyilván való mérész megátolkodását és Udvari Rabságra tette [M.fodorháza K; EsztMk]. *1784:* nem vagyok oly átalkodott mérész, vagy Vakmerő érzéketlen, hogy a' kőz védelemre, magamis ki menésemet, és ki kelésemet tartoztatván de én Velem igaz idejében, tisztán, és korán nem közeltetvén el kellet maradnom [Nagylak AF; DobLev. III/587 Dobolyi Josef lev.]. *1829:* a panaszlo Ur béresse mérész és Gazdája akarattyán küjjel el követet cselekedetiért 12. páltza utéseket szenvégyen hogy ha p(edi)g valamelyik a Felek közzül engedelmeskedni nem akarna engedetlenségiért töstént 12 mf büntetésig zálogoltassék meg [Torda; TLt 260].

merészel 1. (szokás/tilalom ellenére) van bátorsága vmit megtenni; a îndrăzni să facă ceva; (trotz Gebrauch/Verbot) wagen etw. zu tun. *1561:* Senki egy mesteris tọb myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyt alkolmas wdeigy ket legennyel es ket inassal iol meg chinalhat es el vegezhet. Es senky egy mesteris a kinek ket beres legenye uag'on ualamely mestert mihel'ebe heti berre ne merezlyen tarthani | Eg mester se mereßlyen az legennyel tarsul miuelnj [Kv; ÖCArt.]. *1573:* ket Beleg vas legen varos chymerere, Mely Belegel az negi gondviseleo vraim Minden Barmot valamelliet vagi Mezaros vagi henteler ez varos piachan Meg veyendenek, ky Ne Merezliek az Mezeore haytany az gondviseleo vraim hirenelkwl [Kv; TanJk V/3. 84a]. *1578:* ennek vtanna a'ky hat penze(n) akarja borat kezdeny, az vasar birak hireknelkwl ne merezellie mywelny, hanem elótte valo nap hyrre tegiek az vasar byraknak [Kv; i.h. 172b]. *1615:* Kegmetek penigh Tyzt Viseleo Vraim senkit hon hadni ne merezellien, hane(m) minde(n) ember, vagj eoregh, vagj iffiu maga szemellie szerent el jeoieon [Törzs. fej-i rend. Usz-hez]. *1655/1754 k.:* A' meg hólt Mesternek penig a' műszerét ... senki ... a' Czéh hire nélkül meg-ne mérészelye venni [Kv; ACJk 10]. *1676/1681:* ... szükséges hogi az Strazsak(na)k vagi Circalok(na)k minden estve jel adattassek ki hogi azo(n) jel mellet jobban vigiazhassa(na)k az Strazsák, es külömböztethessék megh az ighaz jámbor embert a Latortol; ha kit jel nelkül ot jarni talalnak, aszt megh foghják ... az utan tőllem vagi Capitanyomtol el vészi jutalmat az ollyan a ki edictumomat Contemnalni mériszli [Vh; VhU 661–2]. *1677:* Katonák és egyéb vitézlő rend hatalmasul senkinek földérol Jobbágyokat el-vinni ne mérészellyenek [AC 228]. *1684:* ha Varosunkbeli emberek kereskedesnek okáért fontra Szallonnat, Sajtot, Turot ... vesznek, fontyat se hazoknal se az piaczon ött penznel fellyeb sub poena f 6 // merni ne mereszszellyek [Dés; Jk 21a]. *1719:* a' kik találnak, ón, Ezüst, Arany, vagy rézz materiáju kőveket, ne mérészelyék ... titkon olvasztani [Torockó; TLev. 8/3]. *1736:* Széna boglyálók(na)k négjnél többet senki adni ne mériszellyen* [Dés; Jk. — *Értsd: napszámba]. *1764:* azon szemelyek ... mi nekünk ... imponaltak hogy azon utan felyűl ... fát vágni ne mereszeljünk mivel az ő erdejeknek az ut volna hatara [Lőrincréve AF; JHb XXVIII/64]. *1806:* a' Pásztorok bottal, kővel, hajtofával a marhán kegyetlenkedni ne merészellyenek [F.rákos U; Falujk 13 Sebe János pap-not. kezével].

2. vmely elítélendő dolgot/vétket mer elkövetni; a se încumeta/a îndrăzni să comită un fapt condamnabil; irgendeine verwerfliche Sache/Sünde wagen zu verüben/begehen. *1678–1683:* (A fejedelemnek) veteni semmi kepen ne mereselljetek, mint Is(te)ntől előtekben alitot Uratoknak, vagi io, vagi kemény hozzátok [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1763:* mérészlettél égy Bundát el-lopni mellyetis ... Civis Kampusi János Házánál bé-ittál [Kv; TJk XVII/2. 127]. *1764:* Az Inctusok ... Musnai János Tordai Sovágo eő kglmét meg tamodván, fejszével s egyeb eszközőkkel földre le verni ... taglalni mérészelték [Torda; TJkT V. 221]. *1796:* minden fundamentum nélkül mérészlik a' praetendens Torotzkaiak, a' Szombati Wámhoz valo Törvényes Just magoknak vendicalni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 51]. *1812:* ezenn több rendbeli hatalmas tselekedeteiket ha szintén tagadni mérészelnenekis, kész azokot a Fellperes Ur meg bizonyittani [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1820:* ezen két Személlyek szemtelenül azt mérészelték mondani haza jövetelünk után a' M.Báronénak: Hogy Excellentiád tsak azért botsátot által annyi vagyont a' M. Báronénak, mert gondolta, hogy perrel utol nem érheti [Aranyosrákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály br. Jósika Józsefhez]. *1835:* Pásztor István ... ide hazais rollam hazudozni temondalni mérészelt [Torja Hsz; BetLt 4 Apor József lev.].

3. (vmivel dacolva) merészen vállalkozik vmire; a se angaja cu curaj la ceva; (einer Sache trotzend) etw. waghalsig unternehmen. *1657:* hogy én is haddal utánok volnék, nem merészlettek ók ott maradni tovább | az ellenség ... nem merészle egyik tábor után is fogni [KemÖn. 231, 257]. *1662:* opponálni s magukat ellenségül mutatni semmiképpen nem merészlették vala [SKr 429]. *1754:* ha valahova ebédre hivatott is ... el nem merészlett igirkezni, mig ... felesége ... fel nem fogadta, hogy ottan nem fogja czirmolni és gazlani [Altorja Hsz; HSzjP Catharina Márton (15) vall.]. *1793:* közikbe bé menni nem mérészeltem [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1820:* A Krájnik Urhoz nemis mérészel menni a panaszolo [Kőrösbánya H; Ks 119] | senki oda nem mérészel menni [M.zsombor K; Somb.]. *1826:* nem mérészeltem azt cselekedni [Szentdemeter U; MvLev. usz-i anyag].

4. *udv* bátorkodik; a îndrăzni; sich gestatten. *1802:* A Nagyságod Született Sokakkal tőbszőrtetve velűnk is meg esmértetett kegyelmes Grátiajától batorítatván Mérészeltünk Natságodhoz e' rendben folyamodni ... az Karasztoi* egesz közönseg nevekben és képekben [Ks 120. VIII. 1. — *H]. *1833 k.:* a Közönségnek jobb jobb gondolkodasu tagjait bizonságul hivni mérészlem [Usz; Borb. II].

merészelhet merhet megtenni, vállalkozhatik vmire; a putea îndrăzni să facă ceva; wagen können etw. zu tun. *1662:* a generálisok a sok szép hadakkal Eperjesnél szintén megérhették volna őket, ha instructiójok ellen a velek való néppel fejedelem engedelme nelkül velek elpróbálni merészelhetnék | őfelsége ármádáját mellynek hordozása életére bőcsületére bízatott vala, kockára vetni semmiképpen nem merészelhetné, nagyon állatja vala [SKr 236, 662].

merészelt tenni mert; făcut cu îndrăzneală; gewagt. *1807:* Simény Elek Ur érdemel büntetést, Törvény uttyán kivül keresett szin alatt mérészelt hurtzoltatásunkért [SLt évr. P. Horváth Károly és Miklós lev.].

merészen 1. vakmerően; cu îndrăzneală; waghalsig. *1771:* ennis sokszor láttam, mikor innen hordagatták hol titkon, hol lopva az Hunyadi Dominiumhaz tartazo Jobbágyak, s ... az Erdő Pásztar tudakazta, hogy olly mérészen. ki parantsalattyábol s kinek engedelméből hordgyák a fákat [Nagymuncsel H; JHb 13. XIX. 6]. *1835:* az Also Sinfalvi Határan le follyo akarmelly Szabad viz fojamatott vagy annak hasznát, Sem arendájára sem dézmálásra az Exp(o)n(e)nsek praejudiciumara kiadni ne merészellyék mellyet hogy ha contra inhibitionem mérészen elprobálnának az Exp(one)ns Birtokasok minden Törvényeseket kéntelenek lésznek ... el kővetettni [Asz; Borb. II].

2. bátran, vitézül; curajos, cu curaj; brav, tapfer. *1848:* és mi lett a következés ? Az, hogy a lengyelek ezen sizmpatiában bizva merészen felléptek és a francia nem segélte őket [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

merészkedik merészel; a îndrăzni; wagen. *1571:* Ennek vtanna senky Borat chaplarral Ne arwltassa Sem penigh vendegenek Enny neh aggyon, sem valamy zyn alat gazdalkodny Neh Merezkedyek [Kv; TanJk V/3. 51b]. *1573:* senky egy cheger ky tetele alat ket Bort ky adny Ne Merezkediek egyket az Masik vtan ha ky kyleomben chelekezik Boranak ely vetelewel Bwntettik meg [Kv; i.h. 86a]. *1575:* senky Boron Iwoknak semmy vton Etelt Neh Mereskediek adni [Kv; i.h. 115b].

merészség túlzott bátorság, vakmerőség; îndrăzneală; Waghalsigkeit. *1618:* Nagyságod bölcsen megítilheti, ha vagyon-é annyi merészségem, bátorságom vagy böcsületem ezek az vezérek előtt, hogy olyan nagy causát, mint az Báthori dolga, meg merjük tőlök kérdezni [BTN[2] 137]. *1782:* Tsudálkozással olvassa és hallya a Tábla az Instansoknak a Felsőbb Rendelésekkel vakmerő merészséggel ellenkező, és a Felsőbbektől valo függésnek Törvényeit meg háboritani kivano irásokat [Torockó; TLev. 4/6]. *1812:* azon mérészséget meg engedi cselekedni [Dés; DLt 25]. *1826:* Azt mondá az Iffiaszszony hogy a' Hajdut Mérészségéért dorgálta [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1847:* Varga Katának merészsége s elvetemülése annyira ment, hogy a lakosokra kezet is emelni bátorkodott [VKp 296].

mereszt mereget; a-şi holba ochii; wiederholt anstarren. *1715:* azt találta mondani: hűjj, lám ugy mereszted rám a szemedet hogy majd elijesztesz [Türe K; Told. 28]. *1823–1830:* a' Kalitzkába tétel igy esett: hogy volt a Theatrumra (!) egy nagy Madár Kalitka, a' Férfiu hasra feküve, a' fejét a' kalitkában be dugta, az Halgatok felé fordulva, onnan fejét fel tartva, meresztette Szemeit [FogEK 267].

méret 1. (súlyra) le/megméret; a dispune să fie cîntărit; abwägen/wiegen lassen. *1618:* Az Tóth Mihály uram hozta kénesőt eléggé próbáltuk az mérésbe görögöt is hoztunk mértékkel és azzal is mérettük, próbáltuk [BTN[2] 167]. *1657:* az fejedelemnek valának huszonnégy darvas jegyű legöregjebb kupái, s azok közül parancsolának egyet tárházból néki adnom, magoktól pedig aranyakat alattomban felest adtak. Én szánván megbontani azokat az kupákat, elegy-belegy ezüst kupákat, kannákat, annyi nyomót méretvén, küldöttem [KemÖn. 121].

2. (ürmértékkel) kiméret; a dispune să fie măsurat (cu o măsură de capacitate); (mit Hohlmaß) messen lassen. *1598:* az schirben[a] mérettem búzat Jutot az espotal zamara cb 15 [Kv; Szám. 8/III. 30. — [a]Értsd: csűrben]. *1721:* meretett a Kocsis 4. veka Török buza Vamot [Lezsnek H; Szer.]. *1722:* meretett Törökbuzat kaposzta Palantertis | merettem Török buza vámot ket vekat [uo.; i.h.]. *1734:* en nemis Discretizalhatom semmivelis azt az ki méreti az buzat [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1760:* az Neh Ur merete 10 véka Haritskát, az Malomb(a) küldé meg öröltettni [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1775:* a palinkat meg ivák, és a Czigánj is meretett fel fertajt [Tarcsafva U; Pf]. *1783:* Nanya Makavej éjtzaka réám jövén el vette a Sűvegemet, s égy Hét mulva kaphattam ki tőlle égy fertálly pálinkát meretvén néki [Faragó K; GyL. Boftye Pavel- (30) jb vall.].

3. (hosszára) leméret; a dispune să fie măsurat (lungimea unui lucru); (Länge) abmessen lassen. *1623:* Gerendaytt vgy Zakasza hogy az Istallokall Eggewt Eryék ell az Tornaczynakys gerendazasatt oly hozzak legyenek az fak az Istalloknak zaruazasatt menteol alaczionban lehet vgy meresse zagassa akarmint bezelyenek az Acziok hogy terpe lezen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1780/1804:* valaki az első Occupans Bányája mellett más Bányát kivánván kezdeni, amannak torkától négy négy felöl a Város Birájі által méressen 16 öl földet, ennyi distantiara, vagy meszszségre az első occupans Bányája torkátol ujj Bányat indithasson [Torockó; TLev. 2/4bis 4].

4. (földet) felméret; a dispune să fie măsurat (un teren); (Feldstück) vermessen. *1775:* Absentibus plerumque Dominis Commissariis, magok interessatus Paraszt Embereikkel merették és táblázták a határt [Fejér m.; DobLev. II/465. 1a].

5. (földet) szétméret; a dispune să fie măsurat (un teren) în vederea împărţirii în două; (Feld) auseinandermessen lassen. **Szk:** *kétfelé ~. 1627:* (A) darab szeoleott ... ket fele mereteok igazan azon falusbiroval [Galambod MT; Told. 26]. *1799:* elegedendőnek gondollya a' Fel-peres fél a' Sütmegi Lakosokat két felé hányni, és a' Praedialis Hellyetis két-felé méretni [Magyaróság TA; JHbK LX/6. 29].

6. (megmérve) elosztat; a dispune/face să fie împărţit (după cîntărire); (abwägend) verteilen lassen. *1574:* eskut otwest hyuattank Tudny illyk otues ferenczet, es hyt zerent nyolcz rezre mereteok Az ezust marhat [Fráta K; SLt S. 14]. *1730:* külen kellett méretni [Szentmargita SzD; KGy].

7. (kimérve) árultat; a dispune să fie vîndut (cu amănuntul); (auswägend) verkaufen lassen. *1576:* az halat es Dyzno hwzt kewannyak eo K. hogi fontal Mereßek[a] [Kv; TanJk V/3. 134a. — [a]Értsd: fonttal méret és árul a piacon]. *1747:* Az leg szebb id eszt öreg hizott Lábos marha husnak fontya négj pénzen méretni meg engedtetik [Torda; TJkT III. 122].

méretés 1. megmérés; măsurare, măsurat; Ab/Ausmessung. *1679/1681:* Az Buza(na)k vagi egyeb gabonanak fel mérésen à Szám tarto, vagi ... ă hites kulczar mindenűt mindenkor jelen légyen: azokon kivűl a' méretes ne is bizza masra [Vh; VhU 669–70]. *1715:* 1708ba(n) az Boros hordok méretéssekben Tiszt Uramék engemet adhibíaltak [Fog.; UtI].

2. (föld)felmérés; măsurare (a terenului); (Feld)Vermessung. *1777:* tsak oda Dobban hogy földet mérettessen

eökglme pedig teljesseggel nem vártuk eö kglme a méretesre embereket ele nem kaphatott [Selye MT; BetLt 6].

méretik 1. megméretik; a fi măsurat; abgewägt werden. *1816:* Hulladék Buza méretett 7 véka [Veresegyháza AF; Told. 43]. *1834:* Külömben minden Ember látya, hogy egészen elütött vékával méretik minden féle Gabana [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg Benő Josef számadó kezével]. *1842:* egy feslagban meretett Büdös ko faszujka 5. veka és 12. kupa [Csekelaka AF; KCsl 3].

2. (föld) felméretik; a fi măsurat (terenul); (Feld) vermessen werden. *1793/1794:* azon darab Tőrök buzás földnek Tsombord felől valo Része hoszszuságara 80 ölre meretik szélessége 94 öl [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 17a]. *1805:* Somtelke észkán szánto földe orotván földnek méretet [Szentháromság MT; EHA].

3. (terület) szétméretik; a fi împărţit în două (un teren); (Fläche/Gebiet) ausgemessen werden. **Szk:** *kétfelé ~.* *1693:* edgy haz hely ket fele meretven hasonfele ket rud az három ölös ruddal [Völcs K; SLt AH. 17].

4. (terület) vki részére osztatik/adatik; a fi măsurat (terenul) în vederea atribuirii cuiva; (Gebiet) für jn aufgeteilt/gegeben werden. *1854:* a' két Barabás atyafiaknak tizennégy nemet öl szélesség méretvén, a' két Barthos atyafiaknak ... kilencz kilencz német öl jusa szélességre, miben mindenik fél megnyugodva ... miis kinek kinek illetőségét ... keze és birtokába adtuk [Albis Hsz; BLev.].

5. (kimérve) árultatik; a fi vîndut (cu amănuntul); (abgewägt) verkauft werden. *1698:* E mostani Szűk időhöz kepest rendeltűk hogy a' Szalonnának jovanak fontja meressek //12 [Dés; Jk 267a]. *1729:* mig mas Conclusumunk lészen iranta az öreg Marha Husnak fontya két két penzen méressek Az Barany husnak Czimere harmad fel polturán az leg alabb valo más fel polturán arultassék [Dés; Jk 387b].

6. (mérőeszköz) a hivatalos mérőeszközhöz igazíttatik; a se potrivi (instrumentele de măsurat) după instrumentele de măsurat acceptate oficial; (Meßgerät) nach dem amtlichen Meßgerät gerichtet werden. *1671:* Nyilván valo kárunkat látván a' Vékának és ejtelnek nem egyenlő voltok miatt concludaltuk hogy mindenűt az Országban méressék az ejtel és véka a' Colosvári ejtelhez és vékához [CC 88].

7. *átv* ? ráméretik; a fi impus cuiva ceva; jm etw. auferlegt werden. *1662:* aligha ezúttal már most a svékusok részérül is szegény nemzetünkre az a kölcsön meg nem fordíttatnék, mely Morvában 1645-ben nekiek is üdősbik Rákóczi György boldog emlékezetű fejedelem részérül méretett vala [SKr 371].

méretlen I. *mn* 1. meg nem mért, megméretlen; necîntărit, fără să fie cîntărit; ungemessen. *1645:* Csepregi Mihaly hatalmasul vittette el szeoleoje alol harsongartbol meretlen Mustyat fel teoltetue(n) [Kv; TJk VIII/4. 41]. *1648:* A feoldben haz szwksegere valo repa, s-torma gywker nem sok, meretlen [Porumbák F; UF I, 890].

2. fel nem mért, felméretlen (föld); (teren) nemăsurat; nicht vermessen (Feldstück). *1793/1794:* A Tőrök buza földek rendiben lévő Terrenum nem mérettetett fel, és ingredialtatott egészszen ezen Conscriptioban azért meg kivánnyák, hogy azon méretlen Terrenum is fel mérettessék és mennyen osztály alá [M.bagó AF; DobLev. IV/13b].

II. *hsz* 1. megméretlenül; necîntărit; unabgewogen. *1571:* Az halaknak Meresenek dolgat eo k. Azon Regy allapatba haggyak ... Ezzel Theobytik eo k. hogy az ky Meretlen venne azonkeppen Megh Bwntessek Mint az ky Meretlen adnah [Kv; TanJk V/3. 33a]. *1576:* Az halat Meretlen senky Neh aggya seh vegie [Kv; i.h. 138a]. *1593:* weottem 3 Retket meretlen f — d 14 [Kv; Szám. 5/XXI. 135]. *1683:* Szalittanak Szalonnat meretlen Urunk eö naga szamara Ladab(an) no 11 [UtI]. *1712 k.:* Boldisár Vajda én tőllemis vont el erővel az adon fellyűl egy kevés aranyat méretlen [T; Törzs. Kalanos Algya (45) cigány vall.].

2. méretlenül; fără să fie măsurat; ungemessen. *1570:* Azwtan mykor az Mwstot Be hozta volna Dabo Thamas akarya volt Meretlen adny Zabo gërgnenek, Az penigh ne(m) akarta venny oztan szok versenges vtan megh Mertek es 37 veder leot [Kv; TJk III/2. 2].

3. felméretlenül (maradt föld); (teren rămas) nemăsurat; unvermessen (gebliebenes Feldstück). *1674:* 4. nyil juta méretlen Mikola Sigmond vr(na)k ... az bércz uttyáig [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1786:* Mindgyárt a' Gáton fellyül a' To Marton vagyon egy darabotska Szegelet az Ut és a' Tó között, ez méretlen marad [Mezőbánd MT; TSb 51]. *1793:* egy darab bokros tsegelyke tsak ugy méretlen maradott [O.palatka K; RLt O. 2].

mérető szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *hites ~ polgár* kb. (a gabona)mérést ellenőrző felesküdt gazda; gospodar cu jurămîntul depus însărcinat cu supravegherea cîntăririi cerealelor; (Getreide/Korn) Abmessung/wägung kontrollierender vereidigter Bürger/Landwirt. *1715:* (A majorsággabonát) a hűtös mérető Polgar, kolcsár, és Csűr biro mérte fel [Sárkány F; UtI].

méretődik 1. (föld) felméretik; a fi măsurat (terenul); (Feldstück) vermessen werden. *1779:* azon Rét a közepin Széles bölykös Lévén s fecske fark⟨u⟩ két részben méretődőt királlyi öllel, az also végin keresztűl 1 öll, fellyebb a közepin 32. Hoszsza 51 [Msz; Sár.].

2. (vmely) terület felmérve vkinek/vki részére osztatik; a fi măsurat (o suprafaţă de teren) în vederea atribuirii cuiva; (irgendein Feldstück) vermessend jm zugeteilt werden. *1754:* az Hetedik rész legy felső fele Meretődek Bőge Ferencznek [Alfalu Cs; LLt 24. A]. *1842:* egy 8ad és egy 16tod amelly tészen a meg alittot secsio (!) száma szerént 75: Quodrát öleket s még ha mi találtatik iratodgyék mostan a Vas János Secsiojához hogy annál fogva minden közhellyek amikor oszolnak a Vas Jánoséhoz méretődgyenek [Bözöd U; Borb. II Bözödi Lászlo István székely nemes keze írása].

mérettet 1. (földet) felméret; a dispune să fie măsurat (un teren); (Feldstück) vermessen lassen. *1733:* az Lunkat egeszszen fel keresztűl rugollag Lábbal az utig ... mérők és mérettetők 21 Kötelre [Kiskerék AF; JHb XXVI/42]. *1777:* mihejt eszre vette hogy az Exp(onen)s Ur Causajat assumáltatni akarja a Falu Székin, mingyárt hellyében fel szaladván hogy a földeket méretesse igaze hogy a Causa elött szaladt fel, és lármázta az embereket a föld mérésre [Msz; BetLt 6 vk] | tsak oda Dobban hogy földet mérettessen eökglme pedig teljesseggel nem vártuk [Selye MT; i.h.]. *1781:* mérettetvén hoszszára 123 ölököt tészen hoszsza 400 öleket [Magyaros MT; Told. 76]. *1848:* a' köz hellyeket mérettetik [Usz; Pf].

2. (mérve) árultat; a dispune să fie vîndut (cu amănuntul); (abwägend) verkaufen lassen. *1576:* Az Dyzno es Jwh hwzt eo K. Merettesse fontal [Kv; TanJk V/3. 138a].

mérettetik 1. (föld) felméretik; a fi măsurat (terenul); (Feldstück) vermessen werden. *1728:* Mint hogj ã megh irt Nms Curiából Jármi Juditth Aszszon(na)k eo kglnek része szerint valo Rata Portioja nem excindaltathatott juta eö Kgl(me)nek Nms Curia helyett, edgy darab Puszta harmadfél öles ruddal merettetett, s csak Tizenhárom rudra telvén [M.delló TA; IB VI. 225/14]. *1732:* Az mostan Ugarban avagy Parlagban állo Török Buza és egjéb földek merettettek ad Orgias Nro 1790 | azonn Communís földeket és Lábakat fel mérven, mellyben Torök Buza és egyéb Tavasz vetes vagyon ... mérettetett Ezer száz otven ölre [O.bogát AF; JHb XXVI/59]. *1733:* Az Falunak also végen az Kenderes földek merettettek tizen hét Kotélre [Kiskerék AF; JHb XXVI/44]. *1816:* vagyon egy Megye erdeje, melly királlyi öllel mérettetvén hossza a' 4ik Hompok között 45 7/8 8ik Hompok között 38 1/2 Királyi Öl [Nyárádsztlászló MT; UnVJk 65]. *1817:* vagyon egy kis Széna fü két figurába mérettetvén — az egyiknek hoszsza 31. szél 22 öl [DobLev. V/1008. 4b].

2. (vmely földhöz még) hozzáméretik; a fi adăugat (la parcela respectivă) în urma măsurătorilor efectuate; (zu irgendeinem Feldstück noch) hinzugemessen werden. *1719:* az Kövecses mellet merettetett tiz rud szölö ehez a nyilhoz [Noszoly SzD; IB VI. 225/24]. *1771:* innen mindjárt ismét egy végtiben, á 29. öles darab helyhez még mérettetett 55 1/2 öl hely [Fejér m; DobLev. II/428. 27a]. *1786 u.:* (A föld) 1786ban Vegben vítetett Föld mérés alkalmatosságával akkor élt már nehai erös hittel meg Esketett Szt Imrei Régi Föld mèrö Emberek által kinek kinek Földe vègèhez meretetett [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: *együvé ~. 1777/1780:* (Az) Erdők edj mástol nem distingváltatnak, hanem in Uno Continuo vagynak, azért külön edgyik a másiktul nem szakasztatott, hanem mind a kettö egész accuratioval együvé merettetvén lett Napkeleti Szélessége Ul. Reg. 160 [Somkút SzD; JHbK LII/3. 162–3].

3. elosztatik; a fi măsurat în vederea împărţirii; ver/aufgeteilt werden. *1718:* ez az ret Cserei Mihaly urammal forgo rét, amikor kaszalasnak ideyen megh akaryak kaszalni, meretesek ket fele [Kál MT; Berz. 2. 47. 134]. *1732:* Az Hideg pincze felett valo szölö mérettessék in duas aequales partes [Ne; DobLev. I/149].

4. kiméretik (és árultatik); a fi cîntărit (şi vîndut); ausgewogen (und verkauft) werden. *1729:* Az száraz szalonnanak fontya 3 polturan merettessek s árultassék [Dés; Jk 384a].

Szk: *alább ~* olcsóbb áron árultatik. *1761:* Oltsobb lévén moston helységeinkben az marha, mint vala ennek elötte, hogy Városunkon az marha husnak fontyais alább mérettessék szükséges [Torda; TJkT V. 49].

merev *átv* kimért; rezervat, sobru; (ab)gemessen. *1894:* Jóskát rég láttam ... Ha beszél valakivel, csak zápfogról, s be szép egyenes és merev legény lett [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mérföld, mélyföld távolságjelző mértékegység; milă; Meile. **A.** *1579:* Maradek peter 4 loal vyte az chanady Andrast ... fyzetem zent Myhalyk 3 mertföltdre (!) 4 lora f. 1 d 50 [Kv; Szám. 1/XVIII. 21]. *1597:* Zeoch Janos vitte 2 Loan postan vrünk zolgaiat felfeoldi Tamast Katonaban, Negy merfeold f 1 | Istuan Deak az Loas legeni vit tzedúlat az vy Jozagban 5 Merfeold f — d 62 1/2 [Kv; Szám. 7/XII. 61, 88 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1697:* tiz vagy tizenket Mert földig ebben a' Tartomanyban ne talaltassek [Dés; Jk]. *1708:* Onnét pedig Sármásig ... vgjan csak harmad fél mérföld [Kv; KvLt I/194]. *1738:* egj mért földre egj egj Lótól Den. 12:/:12. Egj Emberre, egj mert földröl Den. 6:/:6 régi közöttünk való praxis szerint [Dés; Jk 507a]. *1796:* legg közelebb Vásáros Helyünk Thorda szokott lenni, mely ide mintégy három mért föld [Mezőméhes TA; WassLt]. *1860–1861:* Tavai. A m. sámsondi, m. kölpényi, m. madarasi és m. bándi — mind egy vonalban levők E tavak hoszsza mintegy két mértföld [Benkő,MszIsm. 8].

B. *1571:* vram eo N.ga leüeleüel kyltem voltt harom olahott az Jtilj (!) mesterhoz, azert, hogy az eo dyznayt az vram eo Naga hawasara haytanak, annak az ketteit megh fogtak es minden fegyüereket el veottek, tyllek az harmadikott egy Mil feoldnel towab iztenek (!) [Barlád BN; BesztLt 3573]. *1582:* Zekeres Gyeorgy wizy az Bathory Jstwan, hegedeosset lantosat Rakpatakaig ket lowan, fizettem eot melyfeoldre f 1/25 [Kv; Szám. 3/V. 47 Lederer Mihály sp kezével] | Chaky Dienes vram huga menyegzeoiere kwldeottenek Byro vramek az waros kepeben aiandekott Boldisartoll az vtthnak kerwleseiertt 16 mell feoldre fizettem neky f. 2 [Kv; i.h. 3/VIII. 61]. *1589:* Boldisart az louas legint, kwltek az vrunk leueleuel Egerbegire, attam neki harom meli feoldre egi lotol d. 38 [Kv; i.h. 4/X. 61]. *1591:* viznek Vas Gyeorgnek Vywarban Kynkeowett 6. lowon harom Mylfeoldre attam f 2. d 25 [Kv; i.h. 5/X. 41]. *1609:* Apaj Balinth vrunk feo Ayton alloia Megyen Pap faluaigh az Pap Mathias loua(n) adta(m) egi mely feoldre ... d 12 1/2 [Kv; i.h. 12b/IV. 412]. *1639:* ket s harom mely feöldreis el megjünk eleöl az szekeresektül, sator hely foglalni [Mv; MvLt 291. 186a]. *1663:* Nekem, Linczigh Jánosnak az én jobbatyám németországi volt, Linz városbeli, az mely Bécsen felül harminc mélyfölddel vagyon [Kv; KvE 173 LJ]. *1739:* (Az út) Károlyvarig tészen jo hat mélly földetis [Hátszeg H; Ks 83].

Szk: *jó ~. 1752:* az is az baj hógj ha jönek Kóstólók vagyis vásárlók, mig nékőm Sz: Demetörröl hirt tésznék két jo méj föld lévén Gagy Sz:Demeterhöz mig le menyek várakózik az vásárós [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] ✱ *magyar ~. 1614:* az Novák-havasának az végébe vagyon egy szép tér kinek ... az hossza is vagyon két magyar mélyföld, az szélessége is annyi [BTN[2] 68]. *1676:* Jaj lelkem Uram, kevés reménségem nekem az francziához. Úgy hallom, hogy beszélik, van még Bécshez 200 magyar mély föld [TML VII, 200 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *német ~. 1823–1830:* 1-ő február. 7 órakor elindulván, Kalesdorfnál Ausztriát elhagytuk s reggel 10 órakor voltunk Morvának Znaim nevü városában, mely Bécshez 18 német mértföld | Kassel Göttingához csak 5 német mértföld [FogE 174, 247].

Vö. a *kis-* és *nagymérföld* cimszóval. L. a *kismélyföld* al. jegyzetet és Bogdán, MMért. 83.

mérföldecske közel egy mérföld; (aproape o) milă; beinahe/fast eine Meile. *1571:* M Vásárhelly Szabad Kiralyi varossa Káltól menyi földnire vagyon, nevezetesen hogy ha nem kevesebbé egy Mej földecskénél [Nsz; Berz. 2. 40/80].

mérföldnyi 1. (vhány) mérföld távolságú/kiterjedésű; de o milă; meilenweit. **A.** *1803:* (A) szekerrel téendő so vitel árra minden kő sőért egy mertföldni helyre egy fel krajtzárral neveltetett [T; TLt 535]. *1831:* mi szükséged volt te néked,

mintha egy mért földnyi tavulságra lakott volna hozzád, egy kis hus sütésért Lora kerekedni ? [Dés; DLt 332. 16].

B. *1657:* az hová kellett mennünk az khám sátorához, onnét viszont az sánchoz, majd egy mélyföldnyi circuitus [KemIr. 318].

Szk: *olasz ~re való. 1662:* a magyar birodalom is — mellynek mind szélére-hosszára terjedtsége Mátyás király idejében, amint a históriák tartják, nyolcszáz olasz mérföldnyire való vala kétfelé szakadott vala [SKr 75] ✱ *öreg ~. 1783:* Három öreg Melj földniről jártak Szent Ivánba perelni [Szentiván Hsz; HSzjP Gabriel Pogádi (30) ns vall.].

2. *~re* vhány mérföld távolságra; la o milă; einige/etliche Meilen entfernt. A. *1653:* A csauzzal azért sietséggel indulánk oda, a hol hagytuk vala őket — mert egy mérföldnyire vala oda csak a mint itéltük — hogy oda menvén a császár szemláttára oszoljon el az élés [ETA I, 131 NSz]. *1787:* Emporiumunk B Hunyad egy orányi földre nehez uttya NAlmás fel mért fölnyire, nehéz uttya [M.bikal K; Somb. I]. *1797:* Kolosvár esik Ajtontol egy mért földnyire [Ajton K; CU IX/2. 80]. *1861:* krasznátol mintegy 1/8 mért földnyire távul fekvö ... Malom [Kv; RLt O. 3].

B. *1586:* Kepelies Janos viszj Bathorj Jstuan egi mas aproliekiat Negj louon egerbegig attam vala f 1/50. vgian onneg meg ket melj feodnire vitek toab vram hagiasabol arrais meg kellet fiszetne(m) atta(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 48]. *1619:* az Nyílus vize azhol bészakad és száll Egiptusba, oly rettenetes nagy szörnyű hegyekről és oly nagy szörnyű szúgással jő alá, hogy egynéhány mélyföldnére is oda közel sem mehetne az Nyílus vizének az szörnyű szúgásától [BTN[2] 411]. *1704:* Ma, midőn kimentenek volna Szilágyiék a kapun Havasalfölde felé, egy mélyföldnyire a várostól rájok ütvén nyolc lovas, őket elfogták [WIN I, 95]. *1772:* Sárpatakán vagyon joszága, magam is jártam ottan, a mely vagyon mint egy 12. mély földnire Hidvégitől [Hidvég Hsz; HSzjP Anna Bernád, P(rovi)di Michaelis Bun cons. (64) jb vall.].

Szk: *kis ~. 1662:* Az bíró másnap, hogy a várashoz nem meszsze, csak egy kis mérföldnyire szállottak volna, kihívattatván, valahányad magával kiment vala [SKr 658].

mérgelődik bosszankodik; a se mînia/necăji; sich ärgern. *1667:* Ez órában érkezének Thököli uram levelével; Kegyelmednek szólók is lévén, felszakasztám, reméllvén, valamit érthetek belőlök, de látom, ismét megrágta az eb az szíjját és hogy mérgelődnek ismét az nagy jámbor úr ellen [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mérges 1. mérgező; otrăvitor; giftig. *1710 k.:* némely füvek, gyökerek mérgesek, halálosak [BÖn. 479]. *1735:* Citatoria Relatoriamból vilagosan Constál, hogy engemet micsoda hallatlan mérges meg étetésre valo materiakkal ugy mint Fejer mázzal, egér kővel eleitől fogva kivánt el veszteni és megőlni aminthogy megis étetett [Dés; Jk]. *1807:* A' Bolond-buza erejére nézve mèrges az embereknek, és sok más állatoknak [DLt 78 nyomt. kl]. *1811:* Szunyog Oroszlányon győzedelmet vehet, A' légy Éléfánton mérges tsipést tehet [ÁrÉ 39]. *1812:* a sok mérges hernyo ha az embernek a' testire esik, mint ha a tüz égetné a helyit ugy fáj s utánna fel hojagzik [M.egregy Sz; JF. V. Baczó László lev.].

Szk: *~ erő. 1814:* bé adatván a K Guberniumba azon bolondito buzárol irott munkája Galler nevű híres és tudos Protomedicusnak melyben azt jegyzi meg, hogy azon, melyet sem rostálással, sem mosás által nem lehet tökelletesen a jo féle gabona kőzzűl ki választani, hanem tsak szemeléssel, oly moddal t.i. ha fél annyi buza, vagy fél annyi tőrőkbuza közze ellegyittetik, és ezen mértékben süttetik ki kenyérnek a' Lisztye, semmi ártalmat az Emberekben nem okozhat, el vévén mérges erejét az irt mértékben velle őszve elegyittetett gabona, és a' meg sütés [Dés; DLt 1014].

2. mérgezett; otrăvit; vergiftet. *1710:* A francia király sok practicával próbálá, ha a császár házát elveszthetné a császár[a] confessáriusát titkon arra vevé, hogy mikor a császárt meggyóntatná, a megszenteltetett ostyát méreggel kenné meg, s úgy étetné meg a császárt ... Mikor ... a páter a mérges ostyát elévenné, hát a méregtől megszederjesedett [CsH 94. — [a]I. Lipót].

3. *~ ital* mérget tartalmazó (gyógyító) ital; băutură care conţine un pic de otravă (dat ca leac); (heilendes) Gift enthaltendes Getränk. *XVIII. sz. v.:* Minek utánna a Marha meg betegedik Elsöbben a Varasbékát meg kell szároztatni és aztjs appron meg törni, es alma eczetbe, kettőnek egy békának a porát be adni mert az mérges ital magához sziván a marhának gyomrában lévö rosz nedvességet, ki takaritya [UszLt X. 80]. *1843:* Török Ilona egy évig kinozván öt a hideg — égy dongai olánné ajánlá, hogy meg gyogyitja harmadnapra, és ördög rakolyát, s kigyó füvet össze fözvén, annak levibül 3 jo pohárral meg itatott, s ezen mérges ital harmad napra meg is gyogyitotta — mert akkor halva volt [Nagykapus K; RAk 11].

4. gyulladásos; inflamator; entzündet | fertőző; infecţios; ansteckend. *1594:* Keobeolkuti Mathe vallia Borbeli Jlliest megh kerdwk eginehanian mit itilne az Jnas feleol az kin az giakas esset, ha felelne feleolle, Borbeli Jllies azt monda. En nem felelek, mert az kes giakas merges, mas az hogi chak egy teovis giakas feleolis nem felelnek [Kv; TJk V/1. 478]. *1623/1624:* Mideon az Vitezléo Olah Peterlakan lako Aitoni Pal Deak halalhoz keőzelgetendeo ideieben Medvessen fekwnnek és minket hozza hiuatot uolna, teöb egyeb zauai utan ielente hogy Noha testeben sulyos es merges nyaualiakat szenuedne, de mindazáltal elmeieben épp es mi eleőthwnk illyen Fassiot es Testamentomot teön [Medvés AF; KCs IV. 103]. *1826:* az efféle mérges nyavalyákba elkárosodott marhák megfizetésére a falu ítélőszéke által nem kénszerítettek a pásztorok [F.rákos U; RSzF 223].

Szk: *~ döghalál. 1674:* Anno 1661 esztendőben augusztusban és szeptemberben az mérges döghalál köztünk gressálván minket is megszomorítván kiszólítá az Úr őfelsége ez árnyékvilágból az mérges mirigy által ez Gáspár nevű fiamat [Kv; KvE 192 LJ] ✱ *~ kelevény. 1696:* az Feleségem az Pleuritisben igen nehezen meg betegedék reménlyük, hogj azon mérges kelevény meg fokadott vólna, mindazáltal igen nehez beteg mostis [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez] ✱ *~ mirigy. 1674:* Die 25 Augusti az Úr őfelsége kiszólítá ugyan az mérges mirigy által ez árnyékvilágból Gabris nevű fiacskámat [Kv; KvE 192 LJ]. *1710:* meg betegedvén Szőke Ferencz Uram látván az Istennek illye(n) rettenetes csapását, a' merges mirigy által hivata engemet a' végre hogy Iste(n) számára el keszitese lelket [Kv; KvRLt VII. 13 Rozgoni János ref. préd. nyil.] ✱ *~ orbánc. 1755:* Kinos Tűzes, merges Orbáncz nyavalyáb(a) essvén, két rendben orvoságért adt(am) purgatiokkal egyben Rf 1 xr 07 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 28b] ✱ *~ tályog. 1820:* készek a pasztorok meg eskűni hogy meg gyogyithatatlan ugy nevezett Farkas vagy mérges tállyogba doglött meg a keresett

alá hozott ökör | Andorko Ferencz mint marha orvos, és Solyom Janos Falus biro Vallomanyokbol vilagos az hogy a meg döglött Marhának mérges tályog nevü veszedelmes, és meg gyogyithatatlan nyavalyája volt [F.rákos U; Falujk 104–5 Barrabás Áron pap-not. kezével].

5. haragos, dühös; mînios, furios; böse, zornig. *1619:* Szkender pasa úgy vagyon, hogy elég sok commendatiókkal is felele, de bizony valóban mérges haraggal is beszélle [BTN[2] 193]. *1659:* kglteket kegh(elme)sse(n) intyük hozzank tartozo hitinek kötelességenek megh felelve(n), abbul senki mirges beszidire, intisire ki ne tantorodgyek [UszLt 22 fej.]. *1708:* Otta(n) otta(n) segilljevel valo esküvessel elegjgette (!) merges szavait, ugj hogj senki le nem csendesitthette [Kv; ACJk]. *1710:* Csáky László mérges pápista lévén, Apor Lázárral, Damokos Tamással együtt még Havasalyföldiben létekben külön kezdének suttogni [CsH 141]. *1764:* tapasztaljuk hogy minden viszszálkodasok(na)k az oka az Aszszony(na)k mérges és indomabilis indulatja [Kv; SRE 11]. *1874:* Czondi Kata panaszolja, hogy férjével Kudor Jánossal, mérges, veszekedő természete miatt együtt ném élhet [M.bikal K; RAk 308].

Szk: ~ *természetü. 1823–1830:* nagy úrnak termett Elek[a], de rossz gazda s bövön költö, Pál rettenetes mérges, katonás természetü, Károly pedig buta, tudatlan [FogE 216. — [a]Gr. Bethlen Elek].

6. haragos/indulatos természetü; irascibil, supărăcios; zornig, hitzig. *1717:* Haller Janos Ur(am) is az Frajokot nem igen dicsiri, kivált Persi igen merges, es maga akarattyan járo [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1761:* Hallattam M.Baro Imre Ur eö Ngánák szajabol Enis mérges ember vagyak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 12]. *1823–1830:* Dósa nagy fekete ember volt Ennek felesége volt a fennebb említett Dósáné mérges, káromkodó asszony volt | Ez[a] Kovásznai professzornak szolgája lévén, sok zsidót tanult volt, de egyebet nem sokat tudott. Mérges és bosszús ember volt [FogE 117, 140. — [a]Zilahi Sámuel].

Án. *1785:* Mérges (magló) [Bányabükk TA; MkG]. *1811:* Mérges (ménló) [ÁrÉ 136].

7. ~ *rontás* kb. dühödt pusztítás; distrugere furibundă; wütende Verwüstung. *1811:* A' Tüz fel-lobbana, Falun végig mene Nem vala oly' erö, mely álljon ellene, Mig nem ki öntötte el-szánt dühösségét, 'S mérges rontásának önként veté végét [ÁrÉ 40].

8. *átv* ártalmas; dăunător, nociv; schädlich. *1670:* Bánfi Dienes uram a Kegyelmed levelit és abban a Kende uram Kegyelmednek irott levelit is megküldte ő kegyelme. A mikről ő kegyelme írt, azok régi materiák voltak, már nem is oly mérgesek, az mint ő kegyelme írja [TML V, 115 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. *1710 k.:* én édes Istenem ! hagyj vihessek én Felséged eleibe olyan hálaadó, könyörgő és engesztelő áldozatot, aminémüt kíván ez a keserves mérges üdö a te házadért, az én édes nemzetségemért, házámért és magam megélemedett rab fejemért [BIm. 1037]. — L. még BÖn. 713.

Sz. *1672:* Ide be, Uram, fújják az mérges követ, kinek megelőzésével ha késünk, félő, megbánjuk [TML VI, 409 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

9. ~ *kígyó átv.* şarpe veninos; giftige Schlange. *1657:* Teleki Mihály mért kellett te néked az én boszuságomra Thuri Mihálytúl lovat venned ? talám ez világban nem kaphattál volna lovat pénzen a Thuri Mihály lován kivül ? mert ha látnátok ti, hogy engemet az dühös eb meg marna s más felől mérges-kígyót mutatna nektek s még is hozzá kapnátok ti [TML I, 65 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1662:* Így szóllítja meg maradékokat Szent Máténá: Mérges kígyóknak fajzati! [SKr 709].

mérgesecske kissé mérges természetü; uşor irascibil; ein bißchen zornig. *1846:* Annyi igaz hogy Ifj: Imre Mihály mérgesetske ember [Kakasd MT; DE 2].

mérgesen 1. haragosan; mînios, furios; böse, zornig. *1793:* az Tüzhellyen ülve Patkos Csizmájával keményen és mérgesen az Abrazattyára toppintott Baratosi Joseffnek [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1796:* mig a' nagy verekedés keményen folyt Sonka Mihaila is közöttek lévén mérgesen, és keményen bisztotta, és nógatta a' Tkttes Csernátoni Vr(am) verekedésben forgolódó Czigányait [Mocs K; Eszt-Mk]. *1813:* Baratosi az Exponenst mint Feö Czéh Mestert teremtettével szidta, ã mint a' Czéh Házából szokása szerint puszdurin, vagyis Mérgesen ment ki | nagy Furiában lévén, mérgesen el ment [Dés; DLt 56. 32]. *1833 k.:* Férjem ittason Ollyan mérgesen megtámadot az uton hogy ha alkalmos Segedelem nem érkezet volna talán történetes esetbe ejtette volna magat is [Usz; Borb. II].

2. kb. dühödten, pusztítóan; devastator; wütend. *1811:* A viz fenyegetett éppen ily' mérgesenn[a], A' Falura vágott árja egyenesenn [ÁrÉ 40. — [a]Értsd: mint az előbbiekben leírt tüzvész]. *1823–1830:* zokogva sírtam, hogy olyan hirtelen és mérgesen kapott a nyavalya [FogE 130].

3. *átv* ártalmat/bajt okozva; furios; Schaden/Übel verursachend. *1672:* Az magyarországi atyafiak subtilisatiojának summája avagy mysteriuma mi volt, ám mérgesen fakada ki Im szegény romlott Erdélt is miben ejtik vala ő kegyelmek [TML VI, 163 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mérgeskedés bosszúság, bosszankodás; supărare; Ärger. *1894:* te abbahagytad a világi dulakodások rajzolását, s megírtad Argirust A te gyerekséged, halászságod, apró mérgeskedéseiddel, jámbor hiúskodásod, gyerekes álmodozásod mind benne van ebben a szamár könyvben [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mérgesség haragosság; mînie; Erbostheit. *1812:* a Groff engesztelni kivánván mérgességeit a Groffnénak le térdeplett és kezét lábát térdét tsokolta [Héderfája KK; IB].

mérgü szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *gonosz* ~ rosszindulatú; răutăcios, răuvoitor; bösartig, boshaft. *1629:* Balogh Anna igen gonoz mergw Azzonj minketis Moslekos Diznoknak hiu [Kv; TJk VII/3. 91] ✱ *hirtelen* ~ hirtelen haragú; iute la mînie, irascibil; jähzornig. *1831:* Székelly Farkasné hirtelen mérgü, kotzodo Aszszany mindenekkel szereti őszvejőni de hamar meg is békellik ő véllek [Torda; TVLt Közig. ir. sztlan].

mérhet kb. (kárt) vkire háríthat; a putea trece pe seama/în socoteala cuiva (recuperarea unei pagube); (Schaden) jm zuschreiben können. *1621:* Attak uolth Tanachul eökeghmek nekem kezemben Negiuen negi Veder Bort Az korczmalasat biztam uolth Kozma Geörgire de Nagi szerenczetlensegh eset raita mert az haza mind el eguen, az hordoban megh szin boris maraduan mind Hordoia Sepreie oda Eget, igi az Bort rea nem merhettem [Kv; Szám. 15b/VII. 13].

mérhetetlen felmérhetetlen, végtelen; nemăsurat, nemărginit, infinit; unermeßlich. *1636:* Az embert penig ő magat alkotta[a] hogy mennél szepb, ekesb, hozza hasonló teremtett állattya légyen az többinél, annál világosban meg ismértessék, az Istennek mind böltsesege, igazsága, és irgalmasságának-is mérhetetlen és veghetetlen határa [ÖGr Aj. 3. — [a]Isten]. *1879:* nem tudom, mely húrjait pengessem előtted az eget ostromló poézisnak, hogy megérthesd belőle mérhetetlen dicsőségemet, az öröm nagy áradatját [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz].

meringyés tarisnya elemózsiás tarisznya; traistă pentru merinde; Proviant/Brotsack. *1761:* Mardsinán Dumitru maga nyereg szerszámait a meringyés tarisnyájáb(a) tévén a sztinánk mellett levő ármingyen fára fel függesztette [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.].

merinó 1. merinó-gyapjú; lînă merinos; Merinowolle. *1829:* 16 Sing merino [CsS]. *1840:* Fáin juh gyapju portékák: u. m. posztó, szövet, kásimir, és merinó, juh gyapju és teveszőr minden némű matériák [DLt 938 nyomt. kl].

2. merinó-posztóból készült; făcut din stofă fabricată din lînă merinos, de merinos; Merino-, aus Merinotuch verfertigt. *1835:* két kurti egy selyem és egy merino [Ilyefva Hsz; HSzjP].

merinó bélés merinó-posztó bélés; căptușeală de merinos; Futter aus Merinotuch. *1838:* Egy fekete uj Magyarka, sepró szin merino bélléssel [RLt O. 1 kv-i nyomt. kl].

merinó bunda merinó-posztó bunda; palton de merinos; Rock aus Merinotuch. *1823:* Kotzkás Merinó ujj Bunda kék Rókával és tarka prém béléssel [LLt Csáky-per 601. L. 1].

merinó keszkenő merinó kendő; basmă/năframă din lînă merinos; Merinotuch. *1847:* Egy veres 's zöld csikos, körül rojtos merino Keszkenő [Csíksztmárton MT; UnVJk 103].

merinó köntös merinó-gyapjú ruha; rochie de merinos; Kleid aus Merinotuch. *1823:* Schamoa szin viseltes Merino köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1]. *1824:* egy kék merino köntős, körűllette fejér petinét csípkével [Fugad AF; HG Mara lev.]. *1825:* égy Zöld merino köntős [RLt].

merinó magyarka merinó-posztó magyaros kabátka; dolman de merinos; ungarisches Jäckchen aus Merinotuch. *XIX. sz. eleje:* Egy zöld Nyári mérino magyarka [EMLt].

merinó slafrog merinó-gyapjú ruha; halat/capotă de merinos; Schlafrock aus Merinostoff. *1830:* Merino slafrog egy [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

merinosz slafrog merinó-gyapjú ruha; halat/capotă de merinos; Schlafrock aus Merinostoff. *1832:* Egy zöld Merinos Slafrag [HG Br. Bruckenthal lev.].

merinosz überrok merinó-posztó kabát; haină/pardesiu de merinos; Überrock aus Merinostoff. *1820:* Egy Veres Merinosz Iberok gomb kötő készülettel [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

merinó topánka merinó-posztó papucs; papuci de merinos; Pantoffel aus Merinotuch. *XIX. sz. eleje:* Két pár mérino topánkák [EMLt].

merít 1. (ki)mer; a scoate (din ...); (aus)schöpfen. *1570:* Madlyn azzon vallya hogy Ment volt az kwttra Meriteny, otth nem akartyawal az Zygiarto gyermeke vyat az kwt kerekewel Megh zertette volt [Kv; TJk III/2. 75]. *1601:* Kowach Ferencz vallya enys ott valamy bort Akarok vala meretny azonban ele Ieowe az darabont ... kezde mondanj az chaplarnak hogy Aggyon bort [Kv; TJk VI/1. 547]. *1632:* ez az Szeőcz Mihalyis ...mind ala mene az patak mellet, szinte(n) oda kerüle az hun az asszony merit vala | eze(n) közbe(n) en el menek dolgo(m)ra es uizet meritek [Mv; MvLt 290. 84a, 103a]. *1732:* Ezen hintó szinnek Nap njugot felöl való vèginél vagjon edgj Szin, meljnek alatta vagjon edgj kereken köből ki rakott fris vizes kut, meljből vizet meritnek [Kóród KK; Ks 12. I]. *1736:* Nagy kádak voltak az szinen kivül teli mind borral, valakinek kellett, szabadon merítette [MetTr 398]. *1754:* bökkenős lévén mindenüt hogj az viz mélj, meritteni akarván belé estem s oda is haltam volna ha az szolgám ki nem huzott volna [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. *1773:* Katso Sara egy kis tsuprot hoza bé, s azzal olajat meritte [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Elizabeta Márton cons. Joannis Varga (66) jb vall.].

2. szerez; a face rost, a procura; verschaffen. *1799:* A Pénz szűke is majd ollyan közes nállam is mind Fiam Uramnál, mert énis csak ugyanazon kut fejekböl meritem a Pénzt, ugy mint Istenünk Segedelméből a Sarlo kapa és kotzor után gyűjtegetünk [Ne; DobLev. IV/810. 1b Szántó Sándor lev.].

3. *bátorságot* ~ bátorságot vesz magának; a-și lua îndrăzneala; Mut schöpfen. *1889:* Karácsonyra mindig megajándékozta Bátyám a Kolozsvárt egy cikkel Ebből a jóságából merítem a bátorságot, hogy az idénre is kérjek [PLev. 149 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

meritábilis érdemleges; meritoriu; meritorisch, sachlich. *1734:* Az egész Communitasban observáltassék es observaltattassek hogy az harangokkal ne abutallya(na)k az helységbéliek hogj minden dib dáb dologra harang felen verest tegje(ne)k. Tüz tolvaj kialtás vagy lárma es ollyan meritabilis veletlen Casusban lévén szabados az ollyan csengetés [SVJk].

meritális I. *mn* 1. lényeges, figyelmet érdemlő; esențial, demn de luat în seamă; wesentlich, beachtenswert. *1670:* Az Csuti levelét az mi illeti, Uram, bizony igen meritalis dolgok azok [TML V, 365–6 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Esziben kezdi azalatt a fejedelem[a] venni, hogy hamisan vádolták volna be a rab urakot, mert noha sokszor kívánta tőlök, hogy már amivel vádolták, bizonyítanák meg ellenek amazok semmi meritális dolgot nem találának [CsH 131. — [a]Apafi Mihály]. *1736:* Mint hogj ezenn Dolog meritalis és Criminalis; azért az I. Instantiájára nem replicáltathatik most [Dés; Jk 212b]. *1798:* Pápainé Aszszonyom ellen való Processust még az elmult Esztendöben meg-inditottam, de a sok ide s tova való törvénytelen kifogások, és Dilatio kérések utánn még most kaphattam Feleletet elsöbben, azis nem meritalis, hanem haszontalan kifogásból áll [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1807:* az Also Törvény Szek noha Itéletében a Meritalis okokatis elég hoszszason fel vette, tsak ugyan a Per derekán semmi Itéletet nem hozott [Mv; DobLev. IV/908. 1b].

2. ésszerű, elfogadható; acceptabil; vernünftig, annehmbar. *1756 k.:* A Permester hivatallyára az Assessorok ha

nem compareálnak egy forintal büntettessenek, ha meritalis ratioját absentalások(na)k nem adhattyák [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

II. *fn* érdemleges/figyelmet érdemlő hír; ştire importantă; meritorische/beachtenswerte Nachricht. *1674:* Kegyelmed szolgáját várakoztatám harmadnapig, mivel Mikes uram nem volt házánál; vártam attól is, ha mi bizonyos hírt hoznának Ha mi meritalist hoznak Kegyelmednek tudtára adom [TML VI, 560 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

meritáló érdembeli; meritoriu; meritorisch, sachlich. *1777:* az Urak is öszve Szedvén defensiojokra Szolgalo Leveleket olly készülettel légyenek hogy a' Celebrálandó osztállyban meritálo Deliberatumot nyerhessenek [Hsz; BLev.].

merítés (ki)merés; scoatere; Ausschöpfen. *1570:* Zygartho Mathias vallya hogy Egykoron Meryt volt az kwthon eo ez vallo, Es hogy ely haggya az Merytest, Megien oda zygarto gyërgh gyermeke Es az kwth kerekehez Nywl [Kv; TJk III/2. 74d].

meríthet (ki)merhet; a putea scoate (din ...); (aus)schöpfen können. *1694:* Anno 1694 die 16 Julii Az Szamos délután egy órakor csak hertelen úgy megáradott, hogy akármelyik hídról meríthettenek volna Szamos-vizet [Kv; KvE 221 BP]. *1753:* minden Embernek aki tiszta vizet akar inya a kut főre kel menni s onnan merithet [Illyefva Hsz; HSzjP].

merítő I. *mn* 1. meregető, merítéshez való; pentru scos lichide; Schöpf-. **Szk:** ~ *kalán* merőkanál. *1848:* Két meritő kalány 3 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ ~ *kártya* vízmerítő faedény. *1789:* Egy Merittö Kártya Rf — xr 3 [Mv; ConscrAp.] ✱ ~ *kupa. 1681:* Vagyo(n) ezen kapu között Viztarto Czeber, meritö nyeles kupajaval Nro 1 [Vh; VhU 509] ✱ ~ *sajtár* vízmerítő faedény. *1650:* Az konyhara attak az kadar Iffiu Mesterek Egj meritö Saitart ... d 8 [Kv; Szám. 26/VI. 376] ✱ ~ *serpenyő. 1793:* Karamel, vagy meritö serpenyö [TL Conscr.] ✱ ~ *veder. 1715:* Egy merito vider [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1819:* Gémes Kut fa abrantsu merittö vedrivel edgyütt [Baca SzD; TSb 6] ✱ ~ *véka. 1676:* Vagion it ... meritö véka harom [UF II, 747].

2. ~ *hely* vízmerítő hely; loc pentru a scoate apă; Wasserschöpfplatz. *1598:* Thasnadi Jacab vallia Mikor az kerben seöwent fönok vala kertek Zilagi Jstwant Jstwan deaknak az Annia es huga hogi engedgie megh hogi meritèo helie legien az kuton de Zilagi Jstwan nem engede megh [Kv; TJk V/1. 115].

II. *fn* 1. merítőedény; vas de scos (apă etc.); Schöpfgefäß. *1705:* Egj kis mosárt, egj meritőt, egj rosz gyertya tartot hammuvévöjével [Kv; Pk 6]. *1725:* Kádár Munkájára Köttött 1 Csap allyát Csinált egj Meritőt den 15 [Kv; Szám. 54/V. 10].

2. merítőháló; crîsnic; Fischhamen. *1592:* 27 die January Az varos Toûaban Bodult volt Megh az hol fogtwk Merytoûel az holatt, az veken [Kv; Szám. 5/XIV. 206 Eppel Péter sp kezével].

3. vízmeregető/merítő hely; loc (special amenajat) unde se scoate apă din rîu/pîrîu; Wasserschöpfplatz/stelle. **Hn.** *1699:* Meritönél (sz, k) [Nyárádandrásfva MT; EHA]. *1717:* A Meritönél (sz) [Nagyfalu Sz; EHA]. *1722:* A' Dancs János meritéjénél (sz) [Csomakőrös Hsz; EHA]. *1744:* A meritönél (berek) [Aranyospolyán TA; EHA]. *XVIII. sz. köz.:* A Meritön (sz) [Karatnavolál Hsz; EHA]. *1763:* a Maros meritőjére a Templomon flyül (!) [Udvarfva MT; EHA]. *1798/1812:* Pap Meritőjinél (sz) [Nyárádsztmárton MT; EHA]. *1799:* A Merittönél (sz) [Jobbágyfva MT; EHA].

merítőháló halászháló; crîsnic; Fischhamen. *1721:* Az Mlgos Ur parancsolatya szerint probaltam halasztatni két Csukanal tőbet nem fogathatam egy kis meritő haloval [Szentpál K; TKl Mihály deák Teleki Pálhoz]. *1731:* Canabis in Gelinis merittö halonak Gellinae 1 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51 Szám.].

merítő kerék kútkerék; roată de puţ, roata fîntînii; Brunnenrad. *1724:* vagyon egy kerekes kut, egy vasas veder, egy meritő kerék tengelyestül [Koronka MT; Told. 29/12].

merítő kút kerekeskút; fîntînă/puţ co roată; Radbrunnen. *1782:* égj Tölgj fa Deszkákbol ki rakott meritö kut [Kiseskülló K; SL].

merítő-rúd kútostor; prăjină de fîntînă; Brunnenstange. *1842:* Találtatik az udvaron égy Gémes Kut a' gém fához az ostor vagy merittö rud 9. szemböl állo lántzal van csatolva égy horog és káva által [O.kercisóra F; TSb 51].

merítő-szoba papírmerítő helyiség a papirmalomban; sală/cameră de velinizare; Büttenraum/stelle. *1842:* A Meritö Szobának ajtaja, a hollander felöl [KmULev.].

meríttetett szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *kárba/romlásba* ~ kárba/romlásba taszíttatott; care a fost dus la ruină; ins Verderben gestürzt. *1662:* az hatalmas török nemzet illy nagy magamegalázását látván szive ismét hozzá lágyíttatván, méltóságába ismét helybe állapodhatnék és a szegény, nagy romlásba, kárba meríttetett haza is nagyobb veszélybe nem verődvén, a tatár rabságában levők is ... szabadulhatni fognának [SKr 395].

meritum 1. jutalom; recompensă, răsplată; Lohn, Preis. *1704:* Mely eziránt való nehéz izenetin nem kevéssé szomorkodván, votumunkért rebelliseknek pronunciáltatván, holott mindenünket elhagytuk az őfelsége hűségéért Mégis, mikor meritumot várnánk, akkor rebelliseknek mondatunk [WIN I, 136]. *1730:* (A) propositiomnak meritumat, az mint hogj bizom az Tisz. Exactoria kégjes assumtiojára, ugj consolaltatásomat is alazatoson várom, a Tisz Exactoriátol jo Uraimtol [Kv; Szám. 56/XIX. 27]. *1764:* Tudnivaló dolog pedig, hogy őfelségének gondolatjában sem lennének az ilyetén nemesi szabadságot sértő s rontó dolgok, hanem mind az olyan meritumot s gratiát kereső emberek ... hajtják reá az igen kegyelmes királyt az effélékre [RettE 179].

2. érdem; merit; Verdienst. *1669:* Kegyelmetek az dolgoknak meritumát tüllem denegálja [TML IV, 406 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1773:* a szegény reformata religiót sok különb-különbféle módon vexálván nagy meritumot szereztenek magoknak[a] egy Pál nevű római pápa alatt [RettE 313. — [a]A jezsuiták].

3. vminek a lényege/veleje; miez, fond, esenţă; das Wesentliche. *1655:* Végeztük azért hogy az megbántódott félnek arbitriumában légyen, ha vármegyén akarja-e keresni, vagy táblán az olyan dolgokat patráló vladikát, az vármegyéről pedig transmittálhatják táblára, ha az causának meri-

tuma úgy kévánja [EOE XI, 196]. *1671:* Nem tartozom az meritumra megh felelni, mint hogy Nemes Ember vagyok [Kv; TJk XI/1. 104] | néha a' sok rendbéli Repulsionak onussa annyira nevekedik, hogy az dolognak meritumát fellyül haladni láttatik [CC 62]. *1677:* Ha kik penig, nem gondolván a' Causának meritumát personalis comparatiora evocalnának másokat az ollyan Causans ellen Prohibitioval, Inhibitioval, avagy Novum Judiciummal convincáltassék az Actoria pars [AC 179]. *1711:* authoritassa lehessen és légyen az Societas(na)k az olly dolgok(na)k décisiojára, és meritoma szerint lèendő Deliberatomnak executioban valo vételere [Dés; DLt 489]. *1737:* ne légjen nékemis késő Excipiálnom, Contendálnom, Meritumotis tangálnom [Dés; Jk 233b]. *1763:* az több Utrumokis nem éppen impertinensek, mivel mind az dolognak meritumat, s annak közzettek esett folyasat declarallyak [Torda; TJkT V. 167]. *1796:* az All Peres Ur a' Dolognak meritumához szollott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 73 tábl.]. *1812:* Ezeknél fogva edgy Betüig refutalva lévén ezen egész meritumot tárgyazo Hellytelen kifogás, meg kevánnya a Fellperes Ur, hogy ez cum animadversione meritumra rejicialtassék [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

meritumú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *nagy ~* nagy horderejű; de mare anvergură; von großer Tragweite/Wirkung. *1800:* minthogy Salat Ur már ůdősötske ember ... jonak tartom, hogy Augusztinovits Uratis a' ki igen jo Iffiu Agens, reqvirálya a Communitas oly formán, hogy égyet értve Salat Urral, ůgyekezzek ezenn nagy meritumu dolgot jo utra kormányozni [Nsz; TLev. 5/17 Köpetzi Nagy Josef lev.].

merkatura kereskedés; comerţ; Handel. *1590:* it a' varosba Mercaturat exercealhasson Brassayakal Segeswariakal az Jdege(n) Wasas ember [Kv; TanJk I/1. 126].

mérkel méreget; a măsura pe îndelete; wiederholt messen. *1632:* Az arujokba(n) ot nem volta(m) mikor megh uette Nagi Marton az Haz helt, de azutan, mentünk vala oda hogj ket fele oszuk, merkeleők is ket fele [Mv; MvLt 290. 68b].

merkuriom higany; mercur; Quecksilber. *1558 k.:* Az Mercuriomoth Igy kel chinalny[a] [Nsz; MKsz 1896. 282–3. — [a]Kův. az eljárás leírása]. *1582:* Anna Aztalos Imrehnę zantalanzor hallotta Igiarto Georg feleól ez mostani feleseget kwrwanak zitta Rengeo Anna, Aztis monta hog' az eleobbi felesegenek Mercuriomot Adot es vg holt meg [Kv; TJk IV/1. 70]. *1631:* Hallotta(m) asztis Thamastol az Czigledj Peter vra(m) szolgajatol, hogy Valaszutj Laszlonal latott uolna Mercuriomat [Abrudbánya; Törzs. Petrus Vayda (33) concivis vall.]. *1639:* ez Mercuriom bizoni egy niha(n)sor attam az ebnek az Uramnak de ugian nem haznal, s török mazlagotis attam az Ebnek de ugian nem haznal [Mv; MvLt 291. 196b].

merkuriomos *szítk* higannyal mérgező; care foloseşte mercurul la otrăvit; mit Quecksilber vergiftend. *1582:* Margit Igiarto ferenczne vallia, hog zaiabol hallottam Rengeo Annanak hog ereossen Zitta Igiarto Georgiöt Bestie kwrwa fianak, es Mercuriomosnak, hog mercuriommal kenette volna be az felesege zaiat, es Abba holt volna Megh [Kv; TJk IV/1. 70].

mérleg szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~be tesz* mérlegel; a cumpăni/cîntări; erwägen/messen. *1843:* a királyi uradalomnak hasznát a lakosok könnyebbítésével igazságos mérlegbe téve célszerű lenne, ha a királyi erdősz tisztség az erdővetést és plántálást azon helyeken gyakorolja, melyek különben is a legelés előtt tilalmasak [VKp 123–4].

mérnök inginer; Ingenieur. *1843:* megszollíttatik 5ik Tanunak Fő Orátor Roth Pál Ur hogy a' régi vágott fák a' Roth Károlly fái lettek volna, és hogy azokat mĕrnök Ungvári György Zsido Pável Mártonnal edgyütt traficalva vették meg fél áran [Dés; DLt 1480]. *1844:* Kerületi Király Biró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnökkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kivántato Ujj Ut vonalt nyittassák ki [Usz; UszLt XI. 85/1. 87]. *1848:* a' köz hellyeket mérettetik, e' mind jo tsak hogy mi előt a' Mérnök ur benn dologhoz fogna, az előt a' fiui léányi Telkeket tisztán szükséges meg állitanunk [Usz; Pf]. *1862:* Tisztességes szállás és koszt magamnak 's ha segéddel leszek mindkettőnknek, figuransainkkal együtt Malom Zsigmond mk. mérnök [Kv; Ks 92].

mérnöki de inginer; Ingenieurs-. *1855:* szükségtelen minden mérnöki elömunkálat [Koppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

Szk: *~ (fel)mérés* földmérés. *1842:* (A) földnek egész kiterjedése mérnöki mérés után tészen quadrát ölökben 3292 5/6 [Szentbenedek SzD; Ks 92]. *1855:* ha mérnöki felmérés nélkül a szabadalmat meg nem nyerhetném kérem annak ki rendeltetését [Koppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

mérnökileg mérnök által; prin inginer; durch einen Ingenieur. *1855:* Tisztelettel kérem a Méltóságos Cs.K. Járás hivatalt méltoztasson kéréseimet a gát ujjra epittese iránti engedélynek addig leendö meg adása iránt felterjeszteni, mig a sor az én malmomra is elkerülne, hogy az mérnökileg hivatalból felméressék [Koppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint foly.].

merő[1] **I.** *mn* meréshez/merítéshez használt; cu care se scoate; Schöpf-. **Szk:** *~ sajtár. 1680:* Serfőzö Haz egy kisded szer ser fözö Üst merö sajtar no. 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35] ✱ *búza ~ (fa)kalán. 1761:* Buza mérö nagy Kalán Nro 1 [Spring AF; JHb XXIII/31. 38]. *1814:* Egy Buza merö fa Kalány [Buza SzD; LLt]. *1841:* Egy Buza merö kalán [Egeres K; Ks 89] ✱ *maláta ~ kalán. 1781:* Maláta mérö kalán [Koronka MT; Told. 10].

II. *fn* merítőedény; vas de scos (apă etc.); Schöpfgefäß. *1738:* A Fa Edények száma Seres Atalog két két Csöbres 4 Merö 4 [Papolc Hsz; ApLt 2 Jeszenszki Pál Apor Péternéhez].

merő[2] **I.** *mn* **1.** merev; ţeapăn; steif. *1643:* annak az Gabor Marton neuü Czigannak megh az Attjat is mint hogj merö uala az eggjk keze, Merö kezw Gabornak hittak [Sárpatak NK; LLt Fasc. 70].

Szk: *~ kezű. 1643:* Tudom azt hogj az az Mereo Kezu Gabor Haller Sigmond Vrammat eo Ngat szolgalta Jobbagisagul [LLt Karaznay Ferencz Feieregihazot Feier var(me)gjeben lako (60) ns vall.].

2. ~ *derekú (lovas)* egyenes tartású (lovas); (călăreț) cu ținută dreaptă; (Reiter) mit gerader Haltung. *1710 k.:* jó könnyű és kemény s merő derekú, meglehetős szép lovas voltam [BÖn. 492].

3. tiszta, csupa; (a fi) plin de ...; voll(er), lauter. *1589:* Egy Granat zoknia Mereó Arany Synoros [Kv; KvLt Vegyes I/2. 66]. *1591:* Czizar Ianos vallia Latam hogi mereo verbe vala Teolczeres Leorincz [Kv; TJk V/1. 176]. *1592:* Barbeli Balint vallia Egi ven Azoni monda eztis, hogi az el mult ejel az felesegetis rutul taglolta volna, es feieis mind mereo seb volna [Kv; i.h. 209]. *1614:* Iffiw Györgj ollj njomorult uolt hogj az teste mereo fekej volt [Jedd MT; BethU 46]. *1644:* Baba Marton harom loval szekerrel megien vala, sebessen ez giermeketis latam hogi fel kapa Nemes ferenczne s hat megh az ganeja is kj iüt vala gjermeknek, az orran szajan bugiogot ki az ver: az hatanis mint a Tenierem ollian vala az patkonak a helie azis mereö ver vala [Mv; MvLt 291. 414]. *1712:* az Török lovatt is beküldött(em) volna eddigh de rettenetesen ki fakadozott ⟨az⟩ Testi mint az rosta olyan az böre merö vér [Ohába F; ApLt 2 Lukáts János Apor Péternéhez].

4. (anyagnév előtt) csupa; (înaintea numelor de materii) curat, pur; (vor Stoffnamen) pur. *1560:* Egy merő Ezwst bychak, mynden zerzamawal [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1576:* Wagion Egy mereo ezeost parta eö lanczostol Aranyozoth kybe wagion Bewssegessen harom gyra [Szamosfva K; JHbK XVIII/3]. *1596:* Egy mereo ezewst partha eovechke n 1 p 6 [Kv; RDL I. 65]. *1612:* Egy Ezüstes Zablya visselt merö ezüst az keresztj [Kv; PLPr 68]. *1628:* Egy mereö ezwst arannias giongyhazzal bellet hwuelw kard Egy merü ezwstos arannias twrkezes bott [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10]. *1658:* attunk eö kglmenek az Uy keresztienek felöl valo Kapu előtt, egy puszta haz helieczket, ki merő kőszikla volt [Alvinc AF; DLev. 3/XXXI. A. 9]. *1736:* (Az) Ablakok kozül az edgyik merő évegből valo [Várhegy MT; CU XIII/1. 96]. *1737:* Egy Aranyas merö ezüst Kehely [Mv; MvRLt].

5. *túlzó* valóságos, tiszta; curat(ă), în toată regula; rein, wahrhaftig. *1614:* Ebben a praktikában nékem egyéb semmi bünöm nem volt, hanem mikor az az Ötves György azzal a portai praktikával hazajött volt, én is tudtam, de láttam, hogy semmi dolgok, és csak merő bolondság [BTN[2] 45]. *1657:* elsőben is az fejedelem béjüveteli után hiteték azt el véle, hogy az Bethlen fejedelem javaiban Catherina idejében én kezemhez sok jutott volna, mely merő hamisság vala [KemÖn. 154–5]. *1668:* Itt[a], Uram, annyi lélek volt, merő ország gyülése tölt volna belőlök [TML IV, 291 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Szilágysomlyón]. *1710 k.:* Annyi pohárt köszöntek egymásra s úgy eltartották magokat s egymást, hogy merő mulatság volt | Angliában pap, professzor is merő csigázásnak tartja, ha deákul kell beszélni [BÖn. 519, 580]. *1771:* A Város Conclusi ellen a Ganejt szemetet az Uczára szokták ki hordani Stikler Antal, a Mlgos Grof Haller Péter Ur ö Nga Botos sidoja, és az Korcsomárossa a hol a Templombol ki szoktak járni merő pökedelem [Dés; DLt 321. 47 Anna Szabo (44) és G. Tokai (44) ns vall.].

6. teljes; complet, adevărat; vollständig/kommen, völlig. *1736:* ezen kö épűlet Gerendáiban, és padlásiban, ollyan nagy romlás, és rökönyedetség van hogy merő ujjulást kivánnak [CU].

7. egész, ép; întreg; ganz | tömör; masiv; voll, massiv, derb. *1574:* Vagion Egy viselt mereö Jngual zederies Seliemmel | Egy mereö Jnguál oloz himmel varroth veres seliemmel [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1576:* Mereo Jnghwal Egy, teodzes Aranyal ezeost fonalal Maas mereo Jnghwal waroth kamoka hymel ezeost fonalal chazarozoth, teoltet esmegh Aranyal Selyemwel | wagion harmadyk Inghwal zederies Selyemwel waroth mereo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 6]. *1596:* Egy mereo partha eö Carneolos eoregh gyeongieokkel eoregh thewrkeseckel megh wagion rakwan mely nyom n. 3. p 39 mely beochyw zerint ér f 240 [Kv; RDL I. 65]. *1611:* egi mereo so tarto fabol czinalt [Kv; i.h. 90]. *1614:* Egy granat felsö Ruha Taffotaúal bellet merö [Kv; PLPr 1612–15. 115] | Jutot Leőrikenek, Egi mereo Derekalj hej veresses rosas, bechültek f — d. 65 [Kv; RDL I. 95]. *1644:* Az arva fiunak Thusa Davidnak marada Egy mereo sisak [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1647:* Onnat az Var előt valo kapura jutvan azon kapun öregh merő retez, egj Lakat rajta | Az Vár le eresztő kapuja uy, ket Vas sarok, negy vas abroncs rajta, egy retez feö, egy merő kis ajto két pánt vassal, sarokkal [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1746:* az edgyik ládában magam kezeimmel raktam bé edgy virágos Gyászvásári[a] merő Nyerget [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150. — [a]Jászvásár (Iași)].

Szk: ~ *nyelű. 1693:* Jankonak egy merö nyelü ezust Kalanocska [Ne; DobLev. I/38. 9]. *1747:* Jutot Vigának egy merö nyelü ezüst kalán [Kv; Pk 6].

II. hsz-szerűen; adverbial; adverbialartig. 1. egészen, teljesen; complet, în întregime; ganz, voll. *1596:* Egy mereö fekete hernacz palast f 12 [Kv; RDL I. 65]. *1608:* Egy Merö kekes abross negy forma [Kv; i.h. 83]. *1637:* az legeny be dobban oda közinkben az hazba(n) merö mezitelen, s ot setala [Mv; MvLt 291. 117b]. *1651:* Egy Niakra valo Czipke Tizta merö fejer giöngiel főzőt [WassLt 72/2 Wass Judit kel.]. *1657:* Végtére concludálta az mulatságot az fejedelem bolondja, Mihály bíró, ki ... jádzi ember, de termetében is merö csúf ábrázatú [KemÖn. 63]. *1674:* Ivanoczki követsége merö garázda [TML VI, 581 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1750:* Egy merö vasbol állo tsatlo lántz négj lantz szemből s egj karikabol álló [Esztény SzD; Told. 25].

Szk: ~ *aranyos* színaranyból való. *1590:* Chaki Gabor chinaltatot uelem[a] egj mereo Aranias zabliath [Kv; TJk V/1. 19. — [a]Greg. Balasfyval]. *1595:* Egj mereo Aranjas labas soh Tarto Az kj ponderal M 1 p 35 [Zsombor K; SL]. *1612:* Egy Trebelyezet Ezüst Cseze, Belöl merö Aranyas [Kv; PLPr 68]. *1679:* Edgy merö Aranyas Kehely [Mv; MRLt] ✱ ~ *ezüstös* színezüstből való. *1637/1639:* Vagyon Egy mereo Ezüsteos hegyesteor Aestimaltuk az uasaual egjütt f. 72 [Kv; RDL I. 111]. *1673:* Egj bogláros merö ezüstes kard | Egy merö ezüstes bot [Marossztkirály AF; IB Bethlen István inv.] ✱ ~ *ezüstös-aranyos. 1595:* Egy Aranjas zablja het boglar rajta keowesek az zájajs (!) mind mereoh ezwsteos Aranjas az kerezthjn ezwst lanch [Zsombor K; SL] ✱ ~ *gyémántos. 1648:* Egy Olasz kőteö formara valo merö giemantos fűgő | Egy merö gyemantos levegős (!) függő [Mk Kapi Krisztina kel.]. *1651:* Egy Rosas kőves boglaros parta, melynek boglaranak negie, merö Gemantos [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] ✱ ~ *rubintos. 1651:* Giwrök zama 9 Geőrő merö Rubintos meliben vagion kőrős-kőrniol Tizenharom Rubint [i.h.].

2. tisztára, tisztán; în întregime; ganz, rein. *1648:* Az also házak éppen mint fundamentumától fogva az felseö palota házakigh mereö keöbeöl éppittettek [UF I, 925]. *1816:* kételenittetett az ellene valo keresetet merö tagadással oltalmozni [Kövend TA; Borb.].

mérő I. *mn* 1. (súly) mérésre szolgáló; care serveşte la cîntărit; (Gewicht)Meß-. *1692:* papiros materia merő kompona nro 1 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1821:* A Meszet mérő Tábla igazittására 20 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 137].

Szk: ~ *fakompona* fa-karosmérleg. *1648:* Egy mereö fa kompana idest font [UF I, 888].

2. űrmérték-mérésre való; care serveşte la măsuratul cerealelor; (Hohlmaß) Meß-. *1688:* A gabonás házban egy merő kéreg veka. Egy kis mércze [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6].

3. (ital) mérésre használt; în care este efectuat măsuratul băuturilor; (Getränk) Meß-. *1801:* Az Italt mérő házban Egy régi kurta fogas [Déva; Ks 108 Vegyes ir.].

II. *fn* 1. mérőedény; vas de măsurat; Meßgefäß. **Szk:** *egy köblös ~. 1838:* A Ser és pálinka főző házhoz ... Inventáltattván, ezekben transponáltatnak Fa abrontsos Veder 8 1 Kóblős mérő vas abrontsos vas foganty(ús) 1 [Km; KmULev. 2] ✱ *nagybányai ~. 1603:* nagybányai mérő [Kisilonda SzD; SzDMon. IV. 111] ✱ *pozsonyi ~. 1849:* egy egész, egy fél, és egy negyed pósoni mérő, cserfából, vasazottak [KLev.].

2. karosmérleg; cîntar (cu braţ); Hebelwaage. *1787:* Egy kis mérő horgas Schlága [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5].

3. vhány mérőedénnyi mennyiség vmiből; de măsură/măsuri; von einigen Meßgefäßen (viel). *1593:* En Perecheni Bernath Jstuan Krazna Varmegeben Perechenben lakozo Zwkseges dolgaimert Vetettem kett sza(n)to feoldejmet zalogba Bathori Elekne Jakczi Anna Azzonnak tizen eőt forintban kezen be vetue Attam penig ugi hogi az mit en bele Vettem tüdni illik az hett meréó buzatt ugian azon feoldnek termesebwl megh adgia w kgme nekem [Perecsen Sz; WLt].

4. *bécsi ~* bécsi földmérő egység; măsură (cadastrală) vieneză; Wiener Vermessungseinheit. *1820:* mind ezen földet az örökség appertinentiájának a két Bétsi Méröt fellyül halado belső öröksegével edgyütt fell irni méltoztassanak [Ne; DobLev. V/1032].

5. földmérő; măsurător de terenuri; Feld/Landmesser. *1570:* Chinak gergelne ersebet azzon[a] En wtet Biro eleybe Ideztem wgy hatta megh hogy ky meressem az zolot, Az varos meroiewel | chyarlokezy Dyenes vallya beh Mentek az zeoleoben es az Mereo ky Merthe, Mely Mereot chynek balint vytth volt ky | Zeoch Markos, Zas Lwkach vallyak ... Iwt oda chynek Balint az Merĕwel Es Mond chinek Balint az Merĕnek hogy fely hold zeolet Meryen ky palochinak [Kv; TJk III/2. 166–7. — [a]Vallja]. *1573:* Orsolia Sos Ianosne vallia egi vasarnap hia ky az Mereot Benedek hogi megh Merte volna, Mond hogy Ez zeole Ninchen harom fertal | Gruz peter vallia, hogi mykoron vicey Antal ely zantotta volna az Hennig Iacab Be Iaro vtat az eo kertebe vgy kerte volt Eot Hennig Iacab hogi zerzene Kis Antaltwl egy be Jaro vtat az eo kertere ... Az eo teorekedesere meg Engette kis Antal es az varos Mereojewel Merettek ky egy eolt es ket lab Niomot [Kv; TJk III/3. 80, 184].

6. *hites ~ polgár* a (gabona) mérést ellenőrző felesküdt gazda; gospodar cu jurămîntul depus însărcinat cu supravegherea cîntăririi cerealelor; (Getreide/Korn) Abmessung/wägung kontrollierender vereidigter Bürger/Landwirt. *1703:* Udvarbiro ur(am) mellet Continuskodo 1 Radnothi Kantor Inasnak ... 2-2 A(sztali) Czipoja ... Egy Continuskodő Hűtős Merő Polgárnák A(sztali) czipoja — 2 [Fog.; UtI].

7. *hamis vékával ~ szitk* csaló, méréshez hamis vékát használó személy; persoană care măsoară cu ocaua mică; Schwindler, zur Abmessung falschen Scheffel benutzende Person. *1617:* Ferenczi Giorgine Erzebet, kobatfalui jurata: Elegge hallottam, hogi ueres zaiu ebnek zitta Antalfi Matiast ez az Antalfi Tamasne, hamisnak, gilkosnak feleseget hamis uekaual meronek [Kobátfva U; Pf Fr. Bencsér de Medeser nb és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalviensis jel. a fej-hez].

merőben 1. mereven; ţeapăn; steif, lahm. *1839:* Szandman Károly a' bal lábát merőbe tartya nyomoréksága mián [DLt 290 nyomt. kl].

Szk: ~ *fagy* merevre/halálra fagy. *1644:* Urunkkal és sok számú hadakkal menvén Kassa megszállására oly hideg üdő lévén penig, hogy az német gyalogokban egynihány merőben fagyván, megholtak [Kv; KvE 174 LJ]. *1662:* sokak, akik a fagyos vizeken hónalyokig és övig való vízben gázolták volna által a patakokat, azok közül a nagy kemény üdőn merőben fagyván megholtak vala [SKr 352].

2. egészen, teljesen; complet, în întregime; ganz, pur. *1666/1687 u.:* Egy ezüst arannyas pohár fejér virágos reczés formára czinálva, ă fenekeis fejér ezüst, ă Kőzepi arannyas. Más kissebb merőbe arannyas lábos pohár [Koronka MT; MMatr. 313]. *1683:* Két kerekded merőb(en) aranyazott so tarto [UtI]. *1700:* Egy Veres bársony Melyre valo keskeny Ezüst Csipkevel merőben Liliomoson Czifrázva [Hr 1/20]. *1703:* Egy arany gombocska kék es fejer zomancal merőben boritot [LLt Fasc. 115]. *1837:* Egy világos pej vén Paripa — ló orra' felső része merőbe fejér hóka [DLt mv-i nyomt. kl]. *1842:* ezen Erdö Mag Fákkal merőben bé vagyon álva [Kakasd MT; DE 2]. *1849:* Kilin Mosesné égy reggel Kelemen Benit es Krizsán Mariat is merőben meztelen találta [Kv; Végr. Vall. 81]. *1857:* az Udvari Telken lévő Zsendej Fedél alatt Gabonás Fedele igen erőssen meg lévén romolva, merőbe ujj zsendelyezetet kiván [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

3. teljességgel, teljes mértékben; cu totul, în întregime; ganz und gar. *1796:* adott egy darab addig merőben haszon vehetetlen odalt, de aval nem kárt hanem hasznot tsinált [Lukafva MT; DLev. 3. XXV. 4]. *1831:* egy darab Erdő az idő Változásaival pusztává és merőbe haszonvehetetlenné lett [Aranyosrákos TA; EHA]. *1834:* az e' Tárgyban az ujjittás előtt 1828ban Junius 28kán hozott Itéletnek merőbe valo megváltoztatásával a' Felperes közönségtől emberi emlékezetet fejül mulo Időtől olta békességesen biratott, de az Allperesek által erővel elfoglalt Helly a' Felperesi résznek viszsza itéltetik [Asz; Borb. I]. *1858:* hovátovább a' nagy elszaporodás miatt, a' Czehális Mesterek jogai meroben letiportatnak és meg semmisittetnek [Kv; ACProt.].

4. határozottan; cu tărie; ausdrücklich, betont. *1796:* nem hogy annak végben vitelitis helyben hagyta volna, hanem merőben ellenkező volt benne [Ilencfva MT; DLev. 4. XL A]. *1809:* szeliden exámináltatik, de merőben tagad mindent [Dés; DLt]. *1831:* Erre Dregán Vonutz mostis merőben azt erőssiti, hogy egész éjszaka ott hált a Guja mellett [Dés; DLt 332. 4]. *1840:* a' bépanaszlott pásztorok merőben ragaszkodtak előbbeni felelettyekhez [Dés; DLt 370].

5. egyvégtében; fără popas; in einem Zuge. *1823–1830:* Ez az útikocsi nem minden postastáción változik, mert amelyre én felültem Frankfurtban, a merőben ment Norimbergáig [FogE 254].

mérőcövek földmérésnél használt cövek; pichet, ţăruş; Meßpfahl/stock. *1807:* Mérő tzövekek Spárgástol [Körtvélyfája MT; LLt].

mérőcseber (egyvedres) fa-mérőedény; ciubăr de măsurat (de o găleată); hölzernes Meßgefäß (einen Eimer groß). *1674:* egj vedres merő cseber [UF II, 594]. *1794:* Mérö vedres cseber [Gyalakuta MT; TSb 17].

mérődik felosztatik, szétmérődik; a fi măsurat în vederea împărţirii; aufgeteilt/aufgemessen werden. *1712/1777:* mind Ns és Jobbágy földek, rétek, erdök etc. a két rész atyafiak között mérödjenek s limitaltassanak ad aequales partes két felé [Msz; DobLev. I/79]. *1833:* A földeknek fel mérésére requiráltuk Tekintetes Ingineur Ungvári György urat a ki is fel mérvén két darabba mérődött | a Buzas Ferentzné földjének formája regulatlan lévén két darabba mérődött [Dés; DLt 904/1831 mell.].

mérőejtel ejteles mérőedény; vas de măsurat de o cupă; (ein) Achtel großes Meßgefäß. *1656:* Ezen haznak felseö gerendazasa, padlasa reghi festios (!) egi bellett cziap szék, mereö ejtel nro 1 [UF II, 159]. *1683:* Szallitanak Merö Ejtelt no 4. Iczet no 4 [UtI]. *1761:* Vasas véka 1 Mérő ejtel 1 [Déva; Ks 76. IX. 20].

mérőfa mérőrúd; prăjină de măsurat; Meßstange/stab. *1570:* Cristina Kadar Jmrehne vallya Megh haragzyk zeoch gĕrgh Rayta, Es fely kapia az Mereo fat hogy Megh wsseh belger peter⟨neth⟩ De az felesege Zeoch gĕrgnek Ne(m) hatta [Kv; TJk III/2. 158].

mérő félvéka félvékás mérőedény; vas de măsurat de o jumătate de baniţă; Meßgefäß von einem halben Scheffel. *1731:* (A malomban) ván két káva és két molnár láb, egy merö fél véka is [Impérfva Cs; JHb Inv. I/25] | Vagyon a Kászon Vizén edgy fellyül Csapo két kövü malom van két káva, és két molnár láb, edgj mérö fél véka is [Jakabfva Cs; BCs]. *1787:* Egy mérő fél véka rosz Dr. 6 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 9].

mérőfont 1. karosmérleg; cîntar (cu braţ); Hebelwaage. *1756:* Merö font fából Tályaival egjütt 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 26]. *1797:* Két pár mérö font, vagy Kompana fából [Koronka MT; Told. 34].

Szk: *paraszt ~. 1794:* Csupa Paraszt Mérö Font, kender Matztzagokkal Fábol Valo Semmi Nyomo mérték nélkül [Tasnád Sz; CU].

2. fontos mérlegsúly; greutate de o livră; Waagegewicht von einem Pfund. *1656:* Jttem negy 4 labokon allo hus vagho szekek, melinek keötelen fügheö szkabas fa mertekje merö serpenjeöje keö goliobis apro 6 menö fontjaival [UF II, 113].

mérőház mázsaház; baraca basculei; Waagehaus. *1584:* Az was pesselbe talaltatot Az Mereó haznak Jeowedelme f. 4/46 [Kv; Szám. 3/XV. 22]. *1588:* Jeot ez esztendeoben kezekheóz Jeowedelem az mereó hazbolys f: 336/20 [Kv; i.h. 4/II. 18]. *1589:* Az Egihaz Fiakteol (!) Weis Tamastol es Jgyarto Simonteol (!) ig wottek Zamot. Maradott wolt nallok Az Mero hazbolis f. 340 [Kv; i.h. 4/VIII. 1–2]. *1596:* No 19. köbelt adot ö k: az Merö haztol [Kv; i.h. 6/XXVII. 2].

merőkalán merítő/szedőkanál; căuş; Schöpflöffel/kelle. *1786:* Szoro Lapát 1 Mérö Kalán 1 [Nagylózna SzD; JHbK XXXI/5. 7]. *1815:* Egy fagylaltas Méh Pixis merö kalannyával edgyütt [LLt Csáky-per 20. L. 14].

mérőkantár kalmármérleg; cîntar de negustor; Krämerwaage. *1758:* Két mérő kantár cum apertinentiis egyik készétetlen Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1836:* Egy rosz merö kantár [Algyógy H; Born. F. VIb].

mérőkompona karosmérleg; cîntar (cu braţ); Hebelwaage. *1816:* Egy mérő Kampanáhaz valo jo két Ládatska [Bányabükk TA; MkG]. *1843:* Mérö Compona 1 két réz Serpenyövel vas rudal, és járommal [KmULev. 2].

mérőkő mérlegsúly; greutate; Waagegewicht. *1600:* Kalothazegy Benedekne Anna azzony vallya En nem thwdom mellyk Adott az haborusagra okot azth thwdom egymassal kezdenek pantolodnj zydak egy mast verekis egymast, az azzonys hagyta Zenthmiklosit az mereo keowel [Kv; TJk VI/1. 504]. *1806:* midön az actor húst vett volna az inctustól, akkor 20 Rforintok putyilárisával együtt elveszett volna az actor állítja, hogy mért távozott el az mészárszéktől az inctus. Kire az inctus felele, hogy mérőkőbe fogyatkozása volt, s azért ment el [Szárhegy Cs; RSzF 262–3].

mérőköböl egyköblös mérőedény; vas de măsurat de o găleată/cîblă; Meßgefäß eine Butte (groß). *1632:* Egy mereo keöbeöl ket vas abranczios [UF I, 176].

mérőkupa egykupás mérőedény; vas de măsurat de o cupă; Art Hohlmaßgefäß. *1573:* valakyk az chiaplarsagot visellik hitessek legienek Es ahoz valo zerzamok legien Mint Mereo kwpajok Eytelek Teolcerek es egieb my ahoz valo [Kv; TanJk V/3. 88b]. *1584:* Minden Caplar (!) tartozzek męreo eöreogh kupat merteket Theolchert, es az korchiomallashoz valot mindent tartany [Kv; PolgK 12].

mérőlánc földmérő lánc; lanţ de măsură; Vermessungskette. *1794:* Mérö Lántz föld mérni valo [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1842:* a' Kakasdi Falusi Közönség mérö lantzával az Expns Tkts Urak és Aszszony Kakasdi[a] Határon lévö minden Erdeiknek hoszszuságát — szélességét mi elöttünk meg mérték [DE 2. — [a]MT]. *1845:* a' Killyeni család adott ... Kispál Károly Urnak 5. az az öt németöl szélességü helyet 's ezt már kiis mérték; miként annak hoszsza mérö lánczal meg mérve útött 121 ~ az az száz huszon egy német ölet, és három lábat [Sszgy; Kp V. 384]. *1849 u.:* Egy méro lántz 10 öles Rf 25 [DobLev. V/1280].

mérőmázsa mázsáló mérleg; basculă; (Doppelzentner) Waage. *1847:* Két mérö mázsa, 8. vasakba foglalt mérö sulyokkal s több értz golobisokkal [F.árpás F; TSb 46].

mérő mázsa-tábla mázsáló mérleg lapja; platforma basculei; Waageplatte. *1600:* Az masa hazba, az mereo masa tabla ket szal keotelet vyolagh chinalta Keoteluereo Ambrus, fizettwnk teolle d 32 [Kv; Szám. 9/IX. 32].

merőn 1. mereven; ţeapăn; steif, lahm. *1759:* Peter Janos A Bal karját merőn hordozza [Lázárfva Cs; BLt 9]. *1823–1830:* egy kést az asztalba játékból belé akarván ütni

a mutatóujját elvágta, s a merőn maradván a szabóságot így nemigen folytathatván, azután kádározást folytatott [FogE 58].

Szk: ~ *járó. 1827:* Fekete Miklós, mint egy 35. Esztendős merőn járó [DLt 616 nyomt. kl].

2. egészen; complet, în întregime; ganz, pur. *1588:* Vagyon egy Chezes pohar, Plammowal (?) Mereon Araniazot M 1 G 3 [Kv; KvLt Inv. I/2. 13]. *1611:* Egj uiselt granath felseö ruha oh verres sajaual merreön belet f 11 d. [Kv; RDL I. 88]. *1628:* Egy keozeb Ladaban, kinek az fedele ueressen merön festet. Egy zekfw zin uiselt seliem eö [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7]. *1628/1635:* Egj labas meren araniazot kys pohar [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1643:* Rhedai Jánosne Aszszonyom Kornis Margith Aszszony csináltatott ezen Erdö Sz. Györgyi Templomhoz egy más fél girás merönn arannyos ezüst Kehelt ã melly készült flor. 35 [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 141–2]. *1652:* Adot eö kegme Palastotis egy fekete-viragos barsoni Mereón Nestel berlet [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1668:* hagyok egy merön boritot hüuelyü aranyas kardot Tordai Janos Battyam ur(amna)k [Komlód K; BLt]. *1692:* Négy ezüst czapa pohár belől merön, kivül ã Szélye aranyas [Bilak BN; JHbK L. 36]. *1710:* Egj regi forma szkofium ezüst, arannyal merön varrott fetske farku loding, Tarsoly [Told. 19].

3. egyvégtében; în continuare, fără rosturi de zidărie; in einem (Stück) fort. *1681:* (A) Torony mind a' kö sziklatol fogva a' bóltos helyeig merön vagyon fel rakva (: hezagsagh nincz benne :) keregdeden [Vh; VhU 556].

mérőpondus mérő/mérlegsúly; greutate; Meß/Waagegewicht. *1822:* Egy Bétsi mérték, melynek ött mérő pondussai vagynak vasbol [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

mérőrúd földmérő rúd; prăjină de măsurat; Feldmeßstange/stock. *1715:* A merö rud(na)k az hoszsza volt kett öregh ölni s kett arasz ket ujni hoszu [Kide K; EMLt Kidei Lev.]. *1737:* azo(n) kaszállo rétet, mely vagyon a Deési Határba, a Tökös Tón belől, mely in quantitate Latitudinis Dées Várossának tizenégyed fél Singes mérö rudgyával tészen nro 43 [Dés; Ks 26. VII. 4]. *1759:* Egy Szombat Napon ... az Utrumban meg hatarozott Hellyhez hozta volt a' Mérö Rudat Providus Hatházi Czilika | Dél tájban Providus Hatházi Czilika akart a mérö ruddal bé jöni hogy ezen földet fel mérje [Árpástó SzD; BK]. *1784:* énnékem égy mérö rudat adván kezemben a' Déákok azzal én meregettem a' hellyeket, az Emberek után [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 48].

merős szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *mezitelenen* teljesen meztelenül; complet gol; ganz nackt. *1799:* az Ujparasztoknak gyermekei minden rendelések mellettis, mind e mái napig merős meszittelenen szerte széjjel ... koborolnak [Kv; EM XLVIII, 488 gub.].

mérő serpenyő 1. mérlegtányér; talerul balanţei; Waagschale. *1614:* 1 Örögh merö Serpenyö [Kv; PLPr 1612–15. 113]. *1627:* Egy nagy Eöreg Mereo serpenieö aestimaltuk tt f 6 [Kv; RDL I. 131]. *1637/1639:* Egj mereo Serpenjeonek az egik fele veres rez f.–d. 25 [Kv; i.h. 111]. *1655:* Tudom aztis hogy az merö Serpenyö és Girás köis Rázmány Istvánè, mert ènis ismèrem [Kv; CartTr II Petr. Szavaj ötvös vall.]. *1656:* negy 4 labokon allo hus vagho szekek, melinek keötelen fügheö szkabas fa mertekje merö serpenjeöje keö goliobis apro 6 merö fontjaival [UF II, 113]. *1674:* egy eöregh mérö serpenyö, egészszen [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1683:* Egy kis merö serpenyö [UtI]. *1789:* Egy hitván veress réz Mérö Serpenyö Rf — xr 20 [Mv; ConscrAp. 41]. *1812:* Egy rosz Mérö Serpenyö xr 15 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 12].

2. *átv* mérce; măsură; Maß. *1710 k:* Találnánk Erdélynek is igaz mérőserpenyőt az országnak terhelése nélkül, csak volna kedvünk az igazsághoz [BÖn. 929].

mérő serpenyőcske mérlegtányérocska; taler mic; Waagschälchen. *1640:* Egi kis méreö serpenieöczkebeöl f. — d. 17 [Kv; RDL I. 123].

mérő slag karosmérleg-fajta; un fel de cîntar; Art Meßgerät. *1780:* Mérö slág 1 [Bethlen SzD; BK]. *1815:* Mérö Vas Schlág gollyobisostól [Majos MT; Told. 35]. *1823:* egy mérö Slág 16 Rf 34 1/2 xr Két Berbéts 5 Rf 39 xr Tégla a' mi fel épittetett 106 Rf 15 xr [Majos MT; Told. 19].

mérősúly mérlegsúly; greutate; Waagegewicht. *1847:* Két mérö mázsa, 8. vasakba foglalt mérö sulyokkal s több értz golyobisokkal [F.árpás F; TSb 46].

merőül merőben, egészen; în întregime, complet; durchaus, ganz. *1662:* Némelly házaknak pedig a falai apró kovacskövek különb szép színekkel megfestetvén, nagy szép forma virágokkal merőül ollyannal rakattattak és borittattak vala meg csudás mesterségekkel, de megmondhatatlan pepecsléssel | Gyalu vára amint régen építtetett volt a négy toronybástyák közt mind környül vártákra és lövőlyukakra s azon belől a házak egy kis szoros piacával, azokat ... éppen a várnak belső kőfalai mellé vetetvén és az házakat körös-környül merőül mind alatt s fenn szép friss boltokra építtetvén, a házak ablakait mind a külső főfalakon hagyatta [SKr 259, 295–6].

mérőveder egy vedres mérőedény; găleată de măsurat; Meßeimer. *1629:* egj mereo uider egj ejtel kupa [Szentdemeter U; LLt]. *1797:* Egy vas pallos mérö veder [M.igen AF; DobLev. IV/777. 21]. *1813:* Mérö Veder vas palloval 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1824:* benn a' Pinczébe Egy mérö veder [Erdőszengyel MT; TSb 43].

mérővéka egy vékás mérőedény; baniţă de măsurat; Meßscheffel. *1594:* Baxan. Vagjon az Malom hazban kass No. 1 Mereö veka vagjon No. 1 [Baksa Sz; UC 78/7. 22] | Az varos veghen uagjon egi Malom ... vagjon benne Egj Mereö veka [Somlyó Sz; UC 113/5. 6]. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház Kamara Egj mereö veka N 1 [A.porumbák F; UC 14/38. 185]. *1656:* Egy vas fogantoju vas abronczu szeles mérö veka [Doboka; Mk Inv. 5]. *1681:* Vas abroncsos meró véka; ket vas abronczaval; fogantos vasaval [Brettye H; VhU 589]. *1694:* talaltunk egy malmot az Lapos Vizén ... mérö veka egy, Vajtokois egy [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1748:* Mérö véka nro 1 Fell véka nro 1 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1758:* Egy 16. kupás mérö Véka [Laszó H; Ks 76. IX. 6] *1761:* Vass abroncsos merö Véka 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 22]. *1824:* a' Pinczébe ... Egy mérö véka [Erdőszengyel MT; TSb 43].

Szk: *félvékás ~. 1841:* Égy kereg fél vékás mérö véka [Egeres K; Ks 89] ✱ *szebeni ~. 1768:* a Gabonásb(an) tanáltattanak ... Szebeni vasas mérö véka 2 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] ✱ *udvari ~. 1741/XVIII. sz.:* Udvari merö Véka tölgy fabol való 1 [Somkerék SzD; Berz. 7. 68/1].

merre *hsz* **I.** *kérdö* **1.** hová?, mely irányba?; unde?, în ce direcţie?; wohin?, in welche Richtung? *1640:* Alde Mete El budosot nem tudgiak merre [UF I, 784]. *1745:* Szarka Jóséff subodoralvan az sáffrány illatot, titkon kezdet lappangoni, s hol légyen, vagy merre ment, aszt sem tudhatni [Nsz; Ks 101 Haller János aláírásával]. *1781:* hová és mere vették utyakat [Berend K; CU]. *1786:* kérdezték Kotsis Stéfántis hogy ha nem látta é hogj melyre ment, de hogj meg nem mondotta ötis Pofan vágták [Hídvég MT; GyL]. *1847:* Abrudbányára érkezvén, szállást kértem, és ott is azt tudakoztam, merre kell Kolozsvárra menni [VKp 153].

2. hol?; unde?; wo? *1668:* Az estve jütt vala hozzám az Rottel embere de ö nem tudja, merre lakik Kegyelmed [TML IV, 294–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Glückelsperg felöl is sokat bizonytalankodnak, hogy merre jöne bé [WIN I, 521].

II. *von* amerre; pe unde; wohin, in welche Richtung. *1714:* Nem Tudom, hogy az Meltoságos R. Gubernium által admoneáltattunk volna mi Romosziak, hogy az vizet, merre most folly viszá vigyük az régi follyamattyára [Romosz H; BK ad nro 434 Georg Apoldi (60) vall.].

mérsékel 1. (földet) méreget/méricskél; a măsura pe îndelete (un teren); (Feld) wiederholt vermessen. *1748:* Mi régen meddig volt ezenn allodiális tilalmas erdönek határa, nem tudván, a Magyar Létaiakkal azok közzüll Bodisár István amiképpen vezérelt, körös környül ki határoztuk véllek együtt mérsékeltük, s inteztük, betsüllöttük [O.léta TA; JHbB 375]. *1798:* Ne bolondoskadgyál Nyikulaj! mert ha eszed van láthatod, hogy ö tsak azért mérsekli ruddal a hellyet, hogy a köztetek valo egyenetlenséget meg irhassam az Uraknak, de nem azert hogy foglaljon [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

2. vmihez arányosít/viszonyít; a raporta la ceva; in Verhältnis bringen, mit einer Sache vergleichen. *1671:* edgy felöl két száz Tallerokot teve(n) az serpenyeób(e), más felól dirib darab ezüsteoket rakta(na)k, s ugy ponderalták mérsékelvén az Tallérokhoz azokis (így!) [Kv; TJk XI/1. 49–50]. *1766:* az eddig közre birattatott Vdvart a' Fundusnak hátulso részihez mérsekelvén kell ketté hasittani eppen a' közepin [Torda; TJkT V. 308]. *1772:* Nem de nem helyes és egjenes okaé ennek az, hogj a' Mikes Malom az eö Excellentiaja Malma után èpülvén ehez mérsékelték annak állását s èpittését [Kük.; JHb LXVII/278 vk]. *1790/1791:* a' Vas Dézmát ha szer felett valonak találja ugy mérsékelje a' Törvényhez, allitsa meg, hogy ki ki csak a' valoságos procreatiobol adgyon, és azon fellyül ne eröltessék [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 409]. *1798:* A' Nagyságod szénáját még Karátson Hetiben jó móddal el-adtam a' kazal 8. öllből állván ölit 20, 20 Rftokon a' négy boglyákat pediglen ahoz mérsékelve 100 Rfton [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1819:* a' Legények bére mennyiségét mindenkor az idök környül állásai, és az élelemre meg kivántato dolgok árrához nem külömben a Legények serénységéhez és tudományához képest mérsékellye és Szabja ki a Czéh [Kv; MészCLev.].

3. megfontol, mérlegel; a cîntări/chibzui; überlegen, erwägen. *1605:* Ez az ... varas ... az kinek Jsten aggia az orzagnak birodal(ma)t azt fely, vrallya, es hywseges engedelmeúel bechiwlly. Nem zwkségh haat azt megh sanyargatny ky Jstenteol adatot feyedelmeknek, engedelmessen zolgal Mind ezeket beolch itelety zerent meg gondoluan ítelwén es mersékelwen, mind nagy mind kichyn rend ez zegeny warosnak békét hágy [Kv; TanJk I/1. 504].

4. kb. csökkent; a modera; (ver)mindern, verringern. *1676/1681:* (A castellanus) à p(rae)sidiariusokat el se idegenitcze, hanem a' félelmet ... engedelemmel is mérsékellye, bőczületeket à szegenj legények(ne)k is az eö mi voltok szerint adgia meg mindennek [Vh; VhU 664].

5. mértéket tart; a ţine măsura; Maß halten. *1831:* hevittö italakat mérsékelve igyák [Dés; DLt 667].

6. *~i magát* fékezi magát; a se stăpîni; sich beherrschen/bezähmen. *1701:* Jenei Balint Ur(am) mint tiszteseges ferj szokta hazos társat tartani, becsülni, akkeppen becsülli, rendeletlenül házos társával ne(m) ell magatis felesegevel valo társolkodásb(an) mérsekli [SzJk 330]. *1780:* (Trettner József) Emberséges ember lévén ha szintén meg illetödöttis midön magát és Czehat motskolta, ugyantsak mérsékelte magát, noha némellykor az orrátis szinte fel verte[a] [Ne; DobLev. III/540. 3b. — [a]Strausz Domokos].

mérsékelt, mérséklett 1. csökkentett; diminuat, moderat; vermindert. *1809:* az Udvarhellyi Lakosok(na)kis Udvarhellyt Szalonnákat és egyébb victuálékat-is felesen fel szedni és Idegenek(ne)k el adni nem szabad hanem Udvarhellyt kelletik az oda valo Szükségre mérséklett nyereséggel distráhálni [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

2. vmihez szabott; reglat/potrivit după ...; angepaßt. *1784:* A királyi Contributionak fel hajtásán az Biro, és az Polgárok ugy igyekezzenek, hogy azt ... az Heljség természetéhez mérsékelt Terminusokon Executio nélkül Perceptoralis Cassára administralhassák [Torockó; TLev. 2/6. 216]. *1805:* Mi hogy az ö határ nélkül való kivánsagaiknál fogva keresetünknek minden 'Sirját meg emészteni kezdett munkásainknak regulatiojára a' Ngod plánumához mérséklett utat ki dolgoznok, egybe gyültünk vala a' Biroság Házhoz [Torockó; TLev. 9/38].

3. visszafogott; reţinut; zurückgehalten. *1798:* Elég kár, hogy a mi leveleink olly ritkánn váltogatják fel egymást. De ennek látom az Erdélyi igen lassu lábonnjáro dolgok fojása az oka; holott, mihellyt valami bé érkezik; akarmelly sebessen nyargalt is az elött; mindjárt illendö méltósággal mérséklett lassu taktussal kezd lépegetni [MNy XLVI, 153 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

4. mértéktartó; cumpătat; maßhaltend. *1823–1830:* A plánum úgy volt elöbb, hogy esztendeig Erlángában legyünk, mely akkor a legmérsékeltebb akadémia volt, mert Jénába az ott való szilajságért nem akartak bocsátani [FogE 145].

mérsékeltetik 1. vmihez arányosíttatik/viszonyíttatik; a fi raportat la ceva; in Verhältnis gebracht/mit einer Sache verglichen werden. *1772:* ö Nga Malmánakis szükségeképpen az rajta alóll nem igen meszsze lévö Királlyfalvi Malomnak állásához kelletett mérséketetni, mert másképpen nem forgana | a Mikes Vrak Malma ennél későbben épülvén, ennek állásához és a Vizhez mérséketetett [Ádámos KK; JHb XX/27. 18, LXVII/2. 298] | a' Mikes Malom az ... eö Excellentiajénál későbben épülven, annak állásához

mérsékeltetett [Sövényfva KK; JHb LXVII/283]. *1784:* eddig elé, mi légyen az egész sessiót illető apertinentiak mértéke vagy mekkorasága s' mikent mérsekeltessek ahoz tartozó Jobbagyi szolgálat a Commissio előtt tudva nintsen [Torockó; TLev. 4/9. 13b].

2. *egyenlő fontban* ~ azonos mértékkel méretik; a fi apreciat la fel; mit gleichem Maß gemessen werden. *1677:* Salvvs condvctvsokrol az Hazának mostani csendességében, és a' szomszéd Országokkal-is békességes állapottyában, és hogy az Hazának igaz tagjai, s' Fejedelmeknek igaz hivei, igasságos dolgokban, és járásokban kelésekben meg ne akadékoztassanak, s' valamely gonosz igyekezetü emberekkel az igaz és becsületes emberek-is egyenlő fontban ne mérsékeltessenek az aláb meg-irt modok alat valo irások, küldözések, és járások, a' becsületes és igaz Haza tagjainak meg-engédtetni végeztetett [AC 85–6].

mert *ksz* **1.** okhat-i mm-ban; în propoziţie cauzală; im Kausalsatz: mivel; fiindcă, pentru că, deoarece; weil. *1542:* Dycherthessek az Isten belole merth mynd azonyom az ew jo gywmolchewel es ew hoza tharthozokwal, jambor zolgaywal egetthembe egessegbe wagon, wadnak [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz]. *1561:* Jeg Ruhat nem attak innet mert peres Caspar az w Jeg Ruhayaba foglala el egy falkayat [Ráton Sz; BálLt 78]. *1570:* Az palokra es hydakre eo K. Byro vram viseltessen gondot, Mert Jgen Megh Bontokoztak [Kv; TanJk V/3. 13a]. *1586:* Beogler Mihalys Nem emlekezik ez dologra; mert Munkara Jarth [Kv; TJk IV/1. 553]. *1767:* En nem bánom, nekem hejába olvassa Ketek, mert én fél Peres(ne)k Törvényt nem tészek [Jedd MT; Told. 45/1]. *1804:* én Jakab Péterrel el fütök, mert münketis eszsze rontnak vala [Pálfva U; Pf Illyes Katha (20) hajadon vall.].

2. magyarázó m-tal rokon okhat-i mm-ban; în propoziţie cauzală care conţine o explicaţie; in erklärendem Kausalsatz: ugyanis, hiszen; deoarece; nämlich. *1507:* Eleozor hagyom az En felesegem⟨nek⟩ az Bozy tot mynd az molomal egyetembe mert mykoron Isten Nekem Byrta vala, Eu hozzot ⟨E⟩n hozzam Barmot pezt [NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. *1557:* Jllyen wallast thewth ew maga Swky, Janos hogy ew neky ees Swky Benedeknek Semmy kewzyk nynczen az Coloswary hazhoz, Merth az ew Annyok, ky elegeythetthe ewkewth belewle [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1568:* Michael literatus, iur(atus) fassus est Johannes brassai ita dixisset hazucz bestyewl benne hogy the uoltal uuolna ollyan ember mint En vagiok, mert te soha ne(m) uoltal ollyan s ne(m) leszis [Kv; TJk III/1. 220]. *1600:* mind bwzamnak mind Egyeb takarmani(m)nak el hordassaban Rezessek woltak mett wk oztottak fel [UszT 15/45]. *1637:* mongya vala neki hogy ne bantsa Zata Györgiöt mert ne(m) ö ütte ötöt Balyka Jstok [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1666:* hordottam az Diosi szölöm böl szölöt, de ez utánnis el hordom, mert enjim [Buda K; Ks 65. 43. 20]. *1786:* az ollyan bor, a másoké 6. garasonis jár, de az enyim bár tsak 5. garasan vagy két petakon menne el, mert a Kortsamáros mind azon Lamental hogy 4. garasnal fellyebb el nem menyen [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Bethlen Sámuelhez].

Az 1. és 2. jel alá sorolt adalékok nem mindig határolhatók el egyértelműen egymástól.

3. felszólító v. tiltó m. után; după o propoziţie imperativă sau imperativă prohibitivă; nach einem Aufforderung od. Verbot enthaltenden Satz: máskülönben; altfel, in caz contrar; andernfalls, sonst. *1568:* Sophia Ioannis Zabo c(o)nsors ... fassa e(st), Ezt hallotta(m) hogy zabo Kelemen harom nap estyg az zolgalo leanyat ige(n) Eroßsen zitta es azt monda neky Meny el bestye hyres kurwa, mert ky verlek a kapúmon [Kv; TJk III/1. 207]. *1589:* Ennekem hagi bikit mert ezennel bizonj kialtast tizek Nagi Zigient vallaz [Dés; DLt 226]. *1590/1593:* mondottak neki az ot valok hogy altal ide ez peres zygettre Ne erezzik barmokat mert be hajttiak rolla az Deesiek [Szásznyires SzD; Ks]. *1631:* Czapi Gasparne mondotta hogj ennek az Kutas Janosnenak hogj hozd haza az ingh alliat mert bizony szegeniet vallod [Mv; MvLt 290. 254b]. *1696:* Naskul eszt mondotta senki be ne jöjen mert eletben ki nem megyen [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 4]. *1741:* mondotta volna Egri János ur(am) fogadgja(na)k szot az eskűttek, mert ha szot nem fogadnak az Tömleczbe küldi őket [M.fráta K; BLt 1 Pap Lázár (46) zs vall.].

4. magától értetődő tagadás hangsúlyozására; pentru a accentua o negaţie hotărîtă; zur Betonung einer selbstverständlichen Verneinung: mert hiszen; pentru că; weil/denn ja. *1597:* Eö Nem athatt hitelbe mert Eö az zeoleos balas penzeuel veotte megy [UszT 12/60 Jakab Mihaly lengyelfaluj vall.]. *1823–1830:* hiába mondottam egynéhányszor, tiszteletes uram, kigyúlt a kémény, mert reám sem ügyelt [FogE 76]. *1850:* hogy Kiknek lehettek Béressei nem tudhatam, mert sötétbe meg nem esmerhettem öket [Dés; DLt 1320].

mért 1. kb. vkinek szánt; destinat cuiva; für jn bestimmt. *1844:* A nagyobb Gyermekek számokra mért pala táblák, kissebbeknek néhány fövényes tábla[a] [UszLt XI. 85/1. 63. — [a]Kellékek a kisdedóvóhoz].

2. vkire kiszabott; acordat cuiva; jm zugemessen. *1886:* Ha a napi munka ezer nyűgétől időm volna tervezgetni, azt az álmot álmodnám, hogy csizmadiaműhelyt nyitok s ott aztán csendes nyugalomban végigalszom a még reám mért időt [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mérték 1. (a mérés alapjául szolgáló) meghatározott nagyság/egység; măsură; Maß. *1623:* Kivánjuk azt is, hogy az országnak végezése szerint, fontnak, vékának, eitelnek igazán való mértéke az főtisztekkel együtt revidiáltassék az városon [Hsz; SzO VI, 74 követut.]. *1727:* Az Hidon való résért, melynek mértéke ez, ha az keze bokáig bé megyen rés, denar 20 bűntettetik [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 36]. *1758:* le menvén innen Sz. Erkedről Jámbor András nevű Tisztartóm Mihácz falvára[a], kinek is instructiot illjent attam eleibe két ablakra valo Vas rosteljokot csináltasson Hunyadon és egy tajgát mingyárt külgyenek utánna és uajegy darab Vas pléhet is a Mérték szerént [Erked K; LLt. — [a]AF]. *1791:* A Belső öröksége mérték szerént valo szélessége 6 belső öröksége hat, hoszszusága pedig 102 belső öröksége Száz két jo öleket út [Ádámos KK; JHb XIX/31]. *1794:* edgyütt valo egyezésből a Falusi Örögökőt ki vittük, es az régi szokott mértéke szerént ki jártottatván a Tiszt jelen létében akkoronn Semmi Difficultást nem talált [Ádámos KK; JHb XIX/4].

Szk: *igaz ~ szerint. 1681:* a mennyi vas meg maradott, az igaz mérték szerint meg másálva lőtt nyolcz mása és három forint árra vas [CsVh 94] ✱ *könnyű ~. 1558 k.:* azth kewannyak Mind kosseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal es bouon walo Nyomassal wsse meg az aranyat, de Mi-

keppen wthety Meg azkor az pondust, Mikor zwkön es kǫnyw Mertekel agiak be Mind ezwst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 296] ✱ *nehéz ~. 1558 k.:* az kǫzǫnseges Igassagnak Megmaradasaerth Illik Mindennek Nehez mertekel elny, Ne ket feleuel, Mertha kǫnnyw lezen, tahath Mind az feiedelem es Mind az kǫsseg Megbantatik [Nsz; i.h.].

2. mérőeszköz; aparat/instrument de măsură/măsurat; Meßgerät. *1580:* Az my nemó Merteket tart Kiraly Biro vra(m) Ertyk eo kegmek hogy valamenyewel nagiobat Mutat hogy se(m) mint Az Bek Ianos Merteke, keryk eo kegmet hogy conferallyak egy mashoz es igazechyak vgy el hogy Az zegenysegnek kara nelkwl legie(n) [Kv; TanJk V/3. 230b]. *1584:* Mynden wasarok Napian az wasarbiraknak zorgalmatos gongiok legien minden fele Mertekre, Eytelre, fontra, singhre, vekara [Kv; KvLt Vegyes III/6] | Mikor wekath wagy egieb merteket pechetel, Tehat akor keth pinzt wehessen[a] [Kv; PolgK 10. — [a]A vásárbíró]. *1585:* Tanaczhy akarattyabol chynaltatta(m) az molnokhoz vy merteket mert az Elebbelyek Eőregek valanak kyssebbet czhynaltattu(n)k [Kv; Szám. 3/XXII. 75]. *1623:* ahoz való mirtik lévin, azzal egy borsot adtanak [Bh; BfN]. *1677:* A' Mértékekben valo nagy confusio tollaltassék, és Erdélynek minden részeiben Ejteleckel, Vékáckal, Köblöckel, Singeckel, Fontockal, Másáckal, és minden egyéb mértékeckel egyenlőképpen éllyenek; és mind ezek a' Colosvári mértékhez alkalmaztassanak [AC 118]. *1736:* Constalvan az Inctusoknak az mértékben lett hibajok az Actor ő Kglme keresetin el maradhatnának, de consideralvan a Tanáts ez előtt fungalt vásárbirák idejében az eget bort arulok mertékek körül lett negligentiat (: az első actus leven :) a poenat mitigallya ad fh 1 [Torda; TJkT I. 108–9]. *1782/1799:* A' Malom Vámot elébb kissebb mértékkel adtak, de mostan Praefectus Ur ujittásából meg magyobbitották [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 384].

Szk: *~be vet. 1602:* Kalmar Janosne Ersebét azzony vall eskeowessel mondotta Pokos Peterne hogy bizony eo nem tudgya mellyk gyermekenek Adot teobbet ha zinten mertekben vetnekis [Kv; TJk VI/1. 596] ✱ *bécsi (horgas) ~. 1758:* Egy 30. fontot tarto bécsi horgos mérték Nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1789:* Egy Bétsi réz el törött sarku Mérték [Mv; ConscrAp. 43] ✱ *budai ~. 1558:* Regenten Illienkepen hallottam az cement Mertekrǫl, hogy Nem wolt⟨h⟩ zabad senkinek wllian Merteketh tartany, de Meeg zabad sem volt Merni. Hanem az igaz Mertekel, tudny Ill⟨ik⟩ az buday Mertekel, Merth az buday Merteknel Nagiob az Bechyis 4 lottal[a] [Nsz; MKsz 1896. 296. — [a]Aranyváltásra von. megj.] ✱ *falu ~e. 1841:* Balás Mihaly egy fél fertályos üveget hozván előnkben, aztot a Falu mértékivel meg mérettetni kéri mű a falu mértékit előnkbe hozattuk, a szerént meg mértük az árendátor mértékit, és egy krajtzár érdelőivel kissebbnek találtuk a fel adott fertályost [Km/Bács K; KmULev. 3] ✱ *félejteles ~. 1643:* egj fel eiteles mertek d. 05 [Kv; RDL I. 131] ✱ *fontoló ~. 1849:* Egy fontolo mérték pléh tángyerokkal, oltska vas rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *hamis ~. 1819:* ha pedig a Mesterek közűl valaki ez ellen hibázna és hamis mértékkel valo élésben találtatna az illyen 12 Rforintal büntettessék meg [Kv; MészCLev.]. *1823:* Zoltán Jóseff azt panaszolván, hogy a' Doboi uttzai kortsomáros kész pénzért se akarna nékíe italt adni, azon ráncorbol, hogy ötett hamis mértékkel élő Személlynek bé jelentette légyen [Déva; Ks 91. C. 12] ✱ *horgas ~. 1655/1754 k.:* Szükség azért hogy az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen [Kv; ACJk] ✱ *igaz ~. 1578:* Az molnarokrais wygyazasa legyen az eőrloket az molnoktol, walamy hamis magok hazna keresesewel el ne idegenichęk, igaz mertekkel ęllyenek, es az molnok haznath igazan be adgiak [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1677:* Azt kivánván a' közönséges igasság-is hogy minden rendek igaz mértéckel éllyenek [AC 69]. *1712 k.:* Boldisár Vajda ... tudom hogy az ado aranyatis nem igaz mértékkel vette bé az Companiatöl [T; Törzs. Kalános Jankó (25) cigány vall.]. *1809:* (A korcsmáros) tartozik a' keze alá adando Italokat igaz mértékkel, tisztán és minden elegyítés nélkült kortsomárolni [Szu; UszLt ComGub. 1715] ✱ *kolozsvári ~. 1677:* (A mérőeszközök) a' Colosvári mértékhez alkalmaztassanak [AC 118. — A teljesebb szöv. l. fennebb] ✱ *mázsáló ~. 1637:* Az szaz negyuen fontos masalo mertekel megh meretuen vagyon Csikj vas cent. nr. 18 [UF I, 402].

3. (mérő)edény; vas de măsurat; Meßgefäß. *1573:* Kinches Georgy Azt vallia hogi peter Megh zitta kwrwazta Eoket es az Merteket Mind borostwl keozikbe haytotta [Kv; TJk III/3. 202]. *1576:* Ereztö vyazt Jot Chinalny vegy 9 loth Cretat es meg anny banyazoldet, 1 Nehezek porist, 1/2 nehezek borköuet, 1/2 nehezek egetet Timsot es ezeket vesd egyben egy Mertekben [Nsz; MKsz 1896. 368].

Szk: *teli ~. 1653:* Básta mond: „Meglássátok azt, hogy jótétemért megtréfálátok; de én is esztendőre adok néktek oly pohárt, igen jó teli mértékkel, hogy meg nem ihatjátok ...!" [ETA I, 59 NSz].

4. vmiből valahány mértéknyi; de măsură/măsuri; ein bestimmtes Maß aus/von etw. *1569:* Engedyen a Jo azzony egy Mertek gyapiat penzemert es hozzon Merteket es ki adom aztann [Kv; TJk III/1. 164a]. *1573:* Zeles gergel azt vallia hogi arwltatia volt az Bort, Ez Peter Eleosser egi Mertek Bort Mind Zelel hinte ely az hazba [Kv; TJk III/3. 202]. *1588:* 21. Aug. Jeött volt be Sombory vram B. vram akarattiabol vittem Ayandokban neky 16. Mertek keowy halat Merteket d. 3 d. 48 [Kv; Szám. 4/I. 36]. *1621:* A Harangozo Leghinnek veottwnk kett mertek Zenet az Nimet kouacztol d. 32 [Kv; i.h. 15b/IV. 12]. *1681:* Ordinarie, minden Lora szoktak acceptalni per diem ket ket mertek abrakot (: minden vékáb(an) vagyo(n) hat hat merték :) [Vh; VhU 68]. *1714:* el küldött ugj 30 Mérték lentis, tsak tanálnék kedvet az Méltoságos Aszszony előtt vele [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1721:* mertek a Malombul 16 mertek török buzat a Pujkak szamara ~ egy vekat [Lezsnek H; Szer.].

5. nagyság; mărime; Größe. *1579:* Az Nagy harangot vegeztek eo kegmek hogy meg chinaltassak ... az Mertek penig zinte è mostany formara legie(n) mind hozza magossaga bösege [Kv; TanJk V/3. 193a]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ez bolt czinálás penigh igi legien az legeny Czeh mestereket es teőbb tudos mestereketis bę hyon az helyre, az hol az boltot akaria mester Remekwl czinalni, egy elseőben az bolt czinalasnak modgiat, merteket, az Mesterek eleőt ki Jegiezze [Kv; KőmCArt. 8–9]. *1710 k.:* Én fogám a pennámat és hártyára két kis cédulára felírám deákul, franciául és németül nevemet, hazámat, atyámat és ezt kis mértékbe öszvehajtogatám, s papirosba tűrvén egyiket a nyakamba, másikat a balkezem bokájához kötém [BÖn. 581]. *1816:* Mértéke ezen Czinteremnek Kereksége 47, Hossza 14, előtte a' belölle kimaradt kűs Piatznak Hoszsza 9. Szélessé-

ge 10. magának a' Czinteremnek széless(ége) 7 öl 3 singes öllel [Vadad MT; UnVJk 187].

6. méret; măsură; Maß. *1571:* Az Mynemew dezkak feleol knek Jrtham wala hog' az war Jppewletyre zewksegesek voltanak, mellyeket az kd Embereys Latotth, az En Emberemys myrtykytth wytthe, hog kd wgian azon myrtekre Chynaltasson hozzasaggal Zelesseggel Az kyket kd Chynaltatotth [Szúv; BesztLt 3520]. *1584:* Keomywes Imreh vallia azt mondom es vallom, hogy Amint Az eleót Az Zeoch Marton fala Allot, Azon kyweól sem belieb sem killieb Nem Mentenek Az falnak fel Epiteseben, Seót ferencz Vra(m) Atta A Merteketis hatarul, mínt es medigh legie(n) az epitesbe a' hatar [Kv; TJk IV/1. 375]. *1626:* Az kádár mesterek igaz mértékre csinálják az ő miveket [EOE VIII, 345 ogy-i árszabályzatban]. *1722:* az kűs Aszszony ő Nga(na)k valo Czepelüs mertekit el vesztették [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1775:* a le irt csizma nyomoknak mértékit vivén Salamon Gáborni és ottan tanálván Gajdo Gábort megvisgálám a csizmáját [Várhegy Hsz; HSzjP St. Rákosi (47) prov. vall.]. *1785:* (A torockoiaktol) dézmába tiz tiz fontos kasza vasakat kivánnak, holott nem tsak kasza vasat készitenek hanem lapas, és sing vasakatis, és így ha tsak a vas szám és nem a mérték vétetnék fel igen kárasan esnék [Torockó; TLev. 4/11. 2b]. *1810:* mi a' nyom mértékét réá tetűk s rittig űtötte [KLev.].

Szk: *~et vesz. 1742:* az Turoczi Uram Török paripájárol én mértekit vettem magasságárol hoszszuságárol [A.árpás F; TKl Váradi Zsigmond lev.]. *1790:* Az ablakokhoz valo Uveg Tàblákrol mértéket vettem, és ma általis adtam a Táblásnak hogy ki vágják [Sztrézakercsesora F; TL. Wesselényi Dániel Teleki Józsefhez] ✱ *lába ~e. 1661:* Virradtig egy embertűl küld által a lábad mértékét, hadd szegődjem csizmára számodra [TML II, 61 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1667:* Jankó és Annis lábok mértékét küldd meg [TML IV, 191 ua. ua-hoz] ✱ *üti a ~et. 1779:* A bé küldöt Tyro azon kivül, hogy a' Chirurgica visitation betegesnek, és nyomoréknak találtatot, az mértéket koránt Sem ütötte azért Simpliciter rejicialtatot | A most assentalt Lovatis nehezen vették bé, miuel a' mertéket nem éppen ütötte [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

7. mérlegsúly; greutate (pentru cîntar); Waagegewicht. *1804:* Arany mérő réz Kompona mértékkel nro. 1 [Tresztia H; Ks 108]. *1816:* Egy nagyobb és egy kissebb komponák, hozzá tartozó két fontot nyomo mértekeivel [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1830:* Egy compona mértékkel [HSzj *kompona* al.].

8. súly; greutate; Gewicht. *1823–1830:* Minthogy pedig külső Németországon a szekerek mind egy mértékre vagynak csinálva, tehát a szekeret megmérvén a rajta lévő terhével együtt, a szekér mértékét kivévén, ami megmarad, az a teher mértéke [FogE 241].

9. mérés; măsurare, măsurătoare; Messung. *1575:* Herceg gaspar, vogner Mihal, Silassy Myhal es Zabo Istwan hitek zerent valliak hogi mynd az fragmentawal egembe Mertek zerent Nem Talaltak teobet 13 zingnel az zoknyaba [Kv; TJk III/3. 408]. *1723:* Ezen földben lévén controversia, hogy az felsö vicinus Fantsali István le vettette volna az maga földét a Szöts Péter foldere ki járván Dersi betsületes emberek lett ambar(um) partiu(m) consensus ugj hogj edgj sonfa páltzával engede Fantsali Jstvan vr(am) az maga földeben fellyeb valo hatart ha az buza ki köt belölle ki menvén az Biro vagj más betsületes emberek azon mérték szerént határozzák ki [Derzs U; KaLt Apor István ir.]. *1771:* végeztetett hogy mind a' Falu mellett, mind másutt az határon, söt a' Falubanis ha mi találtatnék ollyan darab köz hely, mely most mérték alá nem ment volna, azokot se a possessorok, se a' Lakosok, ad privatum usum fel ne fogják [Fejér m.; DobLev. II/128. 29a].

10. érték; valoare; Wert. *1619:* Hogy ezután ne lophassák, nyírhassák el az pénzt, hanem mindenkor egy mértéke légyen az pénznek, az aranyat 120 oszporára kiálták, az igaz egész tallért 80 oszporára, az oroszlános tallért 60 oszporára [BTN[2] 376–7]. *1623:* az ki pediglen fél terhet vött, az mírtéknek fele fizetést adott [Bh; BfN].

11. (a kár) foka; mărime (a pagubei); Grad (des Schadens). *1840:* a Csokaberki Rétek mellett lévö Láb Földében termet Buzába bé hajtatván Hat Jármas Marhái akkor Bartok Ádám Urfi az Reformatum Nemes Collegiumnak azon kárra nézve Kezes Levelet adott bé az Nemes Collégium az két rendbéli Betsü Levelek mellett Törvény uttyán kíványa azon Buzabéli Levelekbe foglalt Buza kárnak menyiséget és mértéket el határozni [Ne; DobLev. V/1231. 1a].

12. arány; proporţie; Verhältnis, Ausmaß. *1784:* eddig elé, mi légyen az egesz sessiót illetö apertinentiak, mértéke vagy mekkorasága s' mikent mérsekeltessek ahoz tartozo Jobbagyi szolgálat a Commissio elött tudva nintsen [Torockó; TLev. 4/9. 13b].

13. *átv* határ, vég; limită, sfîrşit; Grenze, Ende. *1614:* 1609 esztendőben az szegény Erdély országa annyira prédájára juta az Báthori Gábor hadának, hogy annak határa-mértéke nem volt [BTN[2] 57]. *1710 k.:* az eltölt negyvennyolc esztendők alatt nem hiszem eszemet elvesztő részegségem lett volna huszonöt mindenkor nyavalyámra s kedvem ellen volt, ha az én mértékemet meghaladta [BÖn. 518]. *1763:* Nem itillyük szükségesnek lenni, hogy: számállyuk Nagyságtok elött mérték nélkült való Sokféle inséges nyavalyáinkot [UszLt 18].

14. *vmilyen ~ben/~kel* vmilyen mennyiségben/fokon; într-o anumită măsură; in gewissem Maße/Grade. *1660:* az Úristen hazánkra és nemzetünkre bocsátott közönséges csapási mellett énrajtam különvaló mértékkel is megtetézte atyai látogatásait [KemIr. 336]. *1691:* nagy mertekben bűvön adta adogatta Borât ell [Dés; Jk]. *1717:* itt a Pestis nem tsak a hóstatb(an), hanem a Varosonnis igen nagy mértékben el kezdődöt [ApLt 1 Mikes Mihály Apor Péterhez Nsz-ből]. *1723:* Privatus emberek(ne)k mitsoda Kárt szerez ennek a Malomnak gáttya miat az ár viz és ezen Malomnak erectioja elöt volté az a Kár Tétel ár viz idején hasonló mértékben, vagy nagyobban vagy kissebben [Kük.; MbK 150 vk]. *1725:* Apor István nagy mertékb(en) szántat s oeconomizaltat ă Tohati hataron [Tóhát TA; JHb XI/15]. *1751:* Eleitöl fogva Vandorekot Istentelen gonosz törvénjtelen embereknek tudom lenni még az Attyok is gonosz Istentelen nagj Tolvaj és orgazda volt, kinek is gonosz pédaját Fiai annjera s oly bö mértekb(en) követik hogj az ö sok féle Istentelenségeket alig lehet ki beszélleni [Kisináros KK; IB. Franciscus Sz. Királyi (60) ns vall.]. *1762:* ástunk az felsö gátnál árkot hogj a Maros vize áradásaval falunkot ne rontsa a mint, mig azon árkon járt le falunkot se határunkot oly bö mértekkel nem rontotta [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31].

15. *~re* mértékkel; cu măsură; mit Maß. *1811:* Különös Mixturát-is adok számodra ... Végy szerentse magot, mentöl többet lehet Végy öröm olajat 's tsepegtesd ezekre, ne szerfelett sokat, hanem tsak mértékre [ÁrÉ 169].

mértékel 1. felmér; a măsura; vermessen. *1632:* szinte azt merteklik vala oda fel az feöldet s elis czöueklettek vala [Mv; MvLt 290. 69b].

2. kimér/szab; a fixa; bestimmen. *1662:* az Úristen már ollyan hideg összel, októbernek utolján ... úgy mértéklené az időt, hogy mint szintén egy nyár közepében nem nagy sanyarúsággal szenvedhetné a vitézlő nép [SKr 188].

3. tekintetbe vesz; a lua în consideraţie; in Betracht nehmen, berücksichtigen. *1580:* Megh Ertwe(n) eo kegmek Az mezaros vraim keonyeorgesset, az engedelem felól, vegeztek az wdeóheoz kepest mertekelwe(n) az zwkseget, Engettek az tawaly vegezesheoz mely volt 50 nap 25 napot [Kv; TanJk V/3. 206b].

4. mérlegel; a cîntări; erwägen/messen. *1561:* az mesterek az ǫ ceheknek meg witasara wegeztek uuolna neminemw articulosokat Es kerenek mwnket arra hogy mi azokat meg ertenǫiǫk megy hannok wetnǫk merteklenǫk, es az my tiztwnk zerent iol rendelnok az ew ceheknek meg tartasara [Kv; ÖCArt.].

mértékeltetett mérsékelt; cumpătat; gemäßigt. *1636:* Istent kerem, hogy Az alatta levöket minden keresztyén igazgatóban kévántató szükséges ajándékokkal ruházza fel, hogy e' szegény hazát, böltsen, és kegyelmességgel mértékeltetett keménységgel birhassa [ÖGr Aj.].

mértékes 1. kellő nagyságú/méretű; de mărime potrivită; von richtiger Größe/notwendigem Ausmaß. *1804:* Barna pej, mértékes, széles szügyű, ki-állo szemű, capitalis Kantza, két Esztendős [DLt nyomt. kl]. *1840:* világos pej kantza ló, 8 esztendős, magassága mértékes, állása czimeres, teste vastag [DLt 1627 ua.]. *1849 k.:* Két Tavaszon Töltött 4. éves szürke csitkok mértékesek Rf 600 [DobLev. V/1280].

2. méret szerinti; după măsură; nach Maß. *1681:* A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n); vgimint hoszsza két arasz, szelessege mas fel arasz [Vh; VhU 63]. *1831:* a Lutz Vizén készitendő Ujj Hidhoz megkivántattnak[a] Az az a mértékes fáknak Summája darabb szám szerént száz negyvenöt [TordA; TLt Praes. ir. ad nro 340 Köetsi János geometra kezével. — [a]Köv. a fels.].

3. ~ *cirkalom* beosztással ellátott cirkalom; compas de măsurat; mit Einteilung versehener Zirkel. *1692:* Vagyon egy pecsetis, ugy mint Ceh Pecséti, veres rézben meczue ugy mint egy Olasz Asztal láb, ezen fellyül egy Küs Gyalu alatta által butatva, horgas mértekes Czirkalom [Kv; ACJk 13].

4. ~ *kő* mérlegsúly; piatră folosită ca greutate la cîntar; (Stein) Waagegewicht. *1655:* Panaszolkodat nekem Tottházi Jstván, hogy megh trefáltak az Oláhok, három száz forint erő arany helyet dirib darab onot, és mértekes apro köveket attak neki [Kv; CartTr II Stephanus Kabzos vall.].

mértékgyeplő mérőzsinór; sfoară de trasat/zidar; Meßleine. *1652:* Kőmivesnek farra valo mértek gyeplő N. 1 [Görgény MT; Törzs].

mértékkő mérlegsúly; greutate pentru cîntar; Waagegewicht. *1622:* Egj mérték keö 32 gyras egj serpeniöuel egiwt f. 4 [Kv; RDL I. 119]. *1627:* Valamy Elegj mertek keö, kit tudtunk ad f — d. 32 | valamj fele mas mertek kouek tt f — d. 32 [Kv; i.h. 134]. *1629:* Egy negy fontos mertek keö tt f — d. 75 [Kv; i.h. 132]. *1655:* Lupsán lako Pap Demeter másokkal eggyüt bè küldöttek Kolosvárrà termés aranyokat azt ízentèk Ràzmàny Istvànnak, hogy az pènszt Monostorra vigye ki annak utánna Ràzmàny Jstvàn ès Vizi György ki vittèk az pènzt, Serpenyővel es mérték kővel edgyüt [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.].

mértékkötél mérőkötél; funie de măsurat; Meßseil/leine. *1694/1784:* A két patakak között levö kender földek meg külömböztetvén egy mástol ... két egyenlö részekre szakasztatván, és meg mérettetvén Huszanhat öles mérték kötéllel, jutott abbol négy négy kötél vonás edgyik edgyik részre [Forró AF; DobLev. III/586. 42].

mértékletes 1. mérsékelt; potrivit; gemäßigt, mäßig. *1587:* Itiltek varosul hogy mosta(n) pwspeok Vramnak Nem lattiak semmy olj zwksegeth, es dezmabely prouentusanak Boranak buzaianak oltsosagat, hane(m) mindeniknek Mertekletes Arra vagyon [Kv; TanJk I/1. 50]. *1775/1781:* mikor mértékletes termékeny idő volt minden véka buza vetés után lehetett aratni két kalongya buzát [Renget H; JHb LXXI/3. 376]. *1811:* kettő van nállunk a' Csitkoknak Innepe: égyik a' tavaszi nyirések, Másik pedig öszszel a' meg-béjegzések; Öszszel Mikor a 'Levegö leg-mértékletesebb, Vendégek jönek a' Csitkó béjegzésre [ÁrÉ 147].

2. mértéktartó; ponderat, echilibrat; maßhaltend, mäßig. *1561:* az istennek paroncholattya is mwtattya hog' mynden tarsasagba Mertekletes es io rendtartassal valo elet oriztesseg' (!) meg [Kv; ÖCArt.]. *1719:* az illyen dőgős időbenn etelben italban Mertekletesnek kell lenni az Embernek [Ks 54/84 Medicina instructio]. *1726:* En T. T. eszküszöm az egy elö Istenre hogy ezen Egyhaz fiui hivatalban jozan, mértekletes kegyes Szelid és alazatos elettel jo pelda ado lészek [Kv; SRE 154]. *1812:* tapasztaltuk, hogy jozon mértékletes életett fojtattak semmi nemű tékozlásokott pazirlásokott nem tudjuk [Altorja Hsz; HSzjP Bardocz Páll (58) pp és Máton Ignátz (62) gy. kat. vall.].

Szk: ~ *életű. 1710 k.:* Váradi Miklós[a] szép tudományú, mértékletes életű, bornemissza ember volt [BÖn. 489. — [a]Az emlékiró anyai nagyapja]. *1796:* Az Exponens Urnak Tékozlásra valo hajlandoságát soha se tapasztaltam, sőt ellenben takarékos mértékletes életű ember volt [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4].

3. mértéktartó, ésszerű; cumpătat, echilibrat; mäßig, maßvoll. *1799:* a' Fák mértékletes ritkitására Gazda kell [A.rákos U; Pk 7].

mértékletesebben mértéktartóbban; mai echilibrat/ponderat; maßhaltender, mäßiger. *1710:* (Béldi Pál) noha nagy méltóságban és uraságban volna, de sokkal csendesebben s mértékletesebben viseli vala magát Bánffy Dénesnél [CsH 113].

mértékletesen 1. mértéktartóan; cu măsură/cumpătare; mäßig, maßhaltend. *1573:* Zabo Sandor hity vtan azt vallia hogy harmadewy mykor Zeoch peternewel Brassoba Ment volna Zeoch pal perleny ... volt Eo nalla Ebeden vachoran De otth Tyztessegel es Mertekletessen lakozot Nem Rezegezkedet [Kv; TJk III/3. 182]. *1711:* Carolus császár mindenkor igen jó reggel fel szokott kelni igen rövideden s mértékletesen ebédel [CsH 463]. *1728:* Szentegjhaz erdeje vagjon egj darab a nyirben A Praedicator mertekletessen hordhat maga tüzire, csak ne abutallyon [Komolló Hsz; SVJk].

2. takarékosan; economicos, chibzuit; sparsam. *1662:* kiki a maga betakarított élésével a közjóért élne istenesen, szép mértékletesen [SKr 586]. *1728:* erdö vagjon melyböl ha a Praedicator fa iránt fogjatkozik, mertekletese(n) tüzit tarthattja [Réty Hsz; SVJk].

mértékletesség mértéktartás; cumpătare; Maßhalten, Mäßigkeit. *1653:* Sofrát terittete le a Görchi Mehmet bassa tihája a kerevetre és letelepite, és vacsorát hozának s evénk de az ő szokások szerént igen mértékletesség vagyon, nem hogy táborban de még othonjokban is [ETA I, 130 NSz]. *1710 k.:* A Venus énnálam nem bolond, buja és gyakor, hanem mértékletes, de buzgó, tenyésző és mindennapi volt, mely az által az Istentől adatott mértékletesség és erő által mai vénségemben is nem sokat fogyatkozott [BÖn. 494].

mértékletlen 1. mértéktelen; lipsit de măsură, necumpătat; maßlos. *1561:* ides few nepek leg'enek kyk az mellettek ualo iffiakat okossagokkal es io tanachokkal segitsek zeretettel elnenek hogy e felek kozot meg azokbais az kyk erotlen zabaswak uuolnanak legen az io okossagnak ualami lattattya. Az mertekletlen dolog el tauoztassek [Kv; ÖCArt.]. *1710 k.:* mivelhogy a legrendesebb diaeta mellett is ugyancsak meg kell halni mindennek, söt néha mértékletlen emberek sokat, és a mértékletesek keveset szoktak élni, azért az emberek a diaetával vagy semmit sem gondolnak, vagy az ellen is vétenek [BÖn. 510]. *1796:* Sok volna voltaképen meg irni Ambrus Gedeon Uram Cselekedeteit a' mellyek mindazáltal az Eclában ki-Világosodtak elöbröl is, nevezetesen mértékletlen Bor Itala eránt a' Consistorium sok izben meg intette [Krasznarécse Sz; KCs K. 1265]. *1832:* maga ki beszélése alatt mertégletlen (!) tüzességgel verte kargyát a földhez [Balázsfva AF; KCsl 6].

2. féktelen; imens; unbändig. *1772:* azon mértekletlen kár tévő Kalota Vize [BfN Zentelki cs.].

mértékletlenség mértéktelenség; necumpătare, lipsă de măsură; Maßlosigkeit. *1666:* Én is az mértékletlenségnek szinte megadom vala az árát, mert nehezen menekedém az érvágástól [TML III, 588 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Akik én éltemben halának meg, én mind intettem a mértékletlenségröl, de nem fogadták [BÖn. 513].

mértékrúd földmérő rúd; prăjină de măsurat; Meßstock/stange. *1651:* Az Mirtik Rudnak hozza vagion harmad fil Eölj az meljel fel mirtík [Szükerék SzD; JHbK X/16].

mértékserpenyő mérlegtányér; taler de cîntar; Waagschale. *1714:* Mértek Serpenjö 11 [AH 49].

mértékszeres közepes; mijlociu, de talie/mărime mijlocie; mittelmäßig/groß. *1832:* Konrád Mihály mértékszerestermetű [DLt 770 nyomt. kl].

mértéktelen 1. mérték nélküli, túlzott; exagerat, excesiv; maßlos. *1847:* Ugyanekkor kinyilatkoztattam azt is, hogy a királyi főkormányszék rendelete elleni mértéktelen szolgálatra többé egy embert se erőltessen [VKp 174].

2. szertelen, mérséklet nélküli; fără simţul măsurii, excesiv; übermäßig/schwenglich. *1775:* Rhédei József mind a boritalra, mind a ringyókra majdcsak gyermekkorában reákapván, holtig abban mértéktelen volt [RettE 352]. *1850:* verekedésre is ingerkedett, mint mértéktelen itkányos személy [Zabola Hsz; HSzjP].

Vö. a *mértékletlen* cimszóval.

mértéktelenség zabolátlanság; exces, lipsă de cumpătare; Übermäßigkeit/schwenglichkeit. *1662:* Az ország fő rendeivel való mértéktelenségével is csak hamar idő alatt nagy kedvetlenségben és unalomban hozá magát[a] [SKr 88. — [a]Báthori Gábor].

mértéktelenül tartózkodás nélkül; fără măsură/cumpătare; ungemessen, maßlos. *1763:* (A vádlott) fére tévén minden keresztényi kegyességet egész Varasunknak botrankozására katonakkal, s haszontalan személlyekkel gonosz életit s' feslett természetit mértéktelenül követte [Torda; TJkT V. 177].

mértékű 1. vmilyen mennyiségű; de o anumită cantitate; von bestimmter Quantität. *1780:* a' Vas Dézmásnak szabad légyen, a Vasakbol ollyan mértékű jo Vasakat a' mikor mi szükségesebb venni, olly rendel hogy őszre Szent Mihály napig a Dézma fel-keljen [Torockó; TLev. 6b]. *1797/1800:* a' minden Esztendőben miveltetni szokott szánto Földekben ugyan annyi mértékű gabona két izben vettetik addig, mig a' váltoslag miveltetőkben egyszer [Mv; Berz. 5. 43. S. 104].

2. vmilyen nagyságú; de o anumită mărime; von bestimmter Größe. **Szk:** *egyenlő ~. 1793:* Elsöbben mind a Szarvas Marhákat, mind a Lovakat két fele választottuk Annakutánna egyenlö mertekü pappirusbol két Cinkust tsináltunk edgyikre azt irtuk, első, a másikra azt második [Bodola Hsz; BLt] ✱ *kubik ~* köbméternyi. *1825:* 3' 0" kubik mértékű falnak a fundamentumban lett kirakakásáért (!), a kőmíves napi bérét 1 Rf 20 xf vsz a napszámosét pedig 30 xf vsz, e szerént kubik ölét a Pallér bérrel együtt 11 Rf 10 xf számlálván tészen Rf 83 xf 45 [Dés; DLt 3] ✱ *kvadrát ~* négyzetméternyi. *1825:* 2' 0" quadrat mértékű 'Sendely fedélhez ... kivántatik 1 □ ölre 250 Sendely | 2' 0" quadrat mértékű fedélnek 'sendellyel, a soroknak 10–11 Hüvelyknyi meszszeségekkel valo bé fedéséért a létzezést és a 'sendely hordo napszámat es ide értve □ ölit 38 xr 65 Rf 26 xf [Dés; DLt 3].

3. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *igaz ~* hiteles mértékkel mért; cîntărit cu măsură verificată; eichgemessen. *1659:* mi elottünk alkuvanak meg, az specificalt Joszag(na)k el zalagositassa felöl, Ket száz igaz mertekő Aranjakban [Dés; Ks 20. XIII. 9] ✱ *jó ~* 'ua.; idem'. *1662/XVIII. sz. köz.:* Mi Szalárdi János, és Enyedi Samuel Moedicinae Doctor, ez elött Bihar V(á)r(me)gyéb(en) Váradon lakok, ugyan Váradi Cáptolonok adott vala mi elöttünk az Váradi Cáptolomban ezer jó mértékű vertt aranyokot [Nagybánya; Ks 18/LXXXIX. 1, 4]. *1669:* Enjedi Márto(n) Ur(am) ā megnevezett puszta félb(en) állo házabeli részet s ahoz való jussát minden ahoz való leveleivel egjütt adá örök árron megmásolhatatlanul fellyeb megh irt Dési Makai Mihálj Ur(a)m(na)k, negjven öt jó mértékű egész Imperialis Tallerokon [Ne; Borb. I Szathmárj Gaspar táblai iródeák keze írása] ✱ *nem igaz ~* a hiteles mértékkel nem egyező; măsură care nu a fost verificată; nicht mit dem Eichmaß übereinstimmend. *1745:* Minthogy Vásárbiró ur(am)ék vigyázatlanok vóltanak, és a' piaczra ā kezek alóll ollyan vékát mérni ki adtanak, melly à Szebeni vékával nem edgyezik ... Vásárbiró ur(am)ék ... az afféle nem igaz mérté-

kű vékáknak meg mérésére és correctiojokra egy véka kőlest szerezzenek, és be szedvén à vékákat corrigallyák [Torda; TJkT II. 25].

4. vmilyen arányú; de o anumită proporţie; von bestimmter Proportion. *1847:* Hogy a bucsumi collectort a praevaricatióért felveendő büntetéstől eltiltottam, az igaz, és ezt cselekedtem egy alkalommal, midőn a nép a templomból kijött éspedig azért, mivel ezen büntetés sokkal nagyobb mértékű volt, mint amekkorát a népnek panasza következésében a nemes Alsó-Fejér vármegyei tisztség meghatározott [VKp 172].

mértékzsinór *átv* irányt mutató minta; fir conducător/căläuzitor; Richtschnur. *1807:* ezen Protocollumba hogy azok[a], a bennek fennforgo tárgyakra nézt, a' következendő időkbenis Mérték Sinorul szolgálhassanak, beiratatnának [F.rákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével. — [a]A határozatok].

merthogy minthogy, mivel; deoarece; da, nachdem. *1579:* Mert hog annak elóte az dezmyry(e)k ket Napon woltak az Hatar latasaban Jöttek hozam kertek Inna walo penczt atam Nekyek d. 8 | Az Napon Sombory lazlonak kuldek mert hog ö Naga kepe volt az monostor (!) es Coloswary hatar Igazytasban kulthem rakott d. 6 [Kv; Szám. 1/XVIII. 31]. *1600:* mi ketten es az Alperes harmon ... Jastfalui Nagy Jmreh leany vagyunk Mi ez fellel megh newezet hazbol es eöreksigbol, az mi rezeönket kewaniwk megh, merthogy negye(n) wagyunk mi eggiek, kik az felliel megh irt Nagy Jmreh leany wagyunk [UszT 15/93]. *1649:* Ezek az bizonysagok ighe(n) homaliosok, mert hogi megh fizette legien az Inctus az Anak holot azt sem hozzak be [Kv; TJk VIII/4. 395]. *1748:* Vólt és most is vagjon más Lakatos nevű ide valo jobbagj Hadadban, Lakatos Martonnak hiják, de ennek igaz neve vólna Gáll Márton, mert hogj az attya lakatos Mester ember vólt, ezt is azért nevezték Lakatosnak [Bogdánd Sz; TKl].

merül 1. süllyed; a se scufunda; sinken. *1761:* a jég mindenfelől ropogni, hasadozni és süllyedezni kezde, sokan a jég alá merülének [NyIr 199 Bánffi Farkas álma]. *1770:* az Adámosi Malomnak negyedik kőve igen roszszul forgatt és roszszul Lisztelt, igen alatt lévén hamar meg szorult, vizbe merült az also kereke [Királyfva KK; JHb LXVII/100].

2. *adósságba ~* súlyosan eladósodik; a se îngloda în datorii; sich (tief) verschulden. *1780:* némellyek Verös kovátsságra álván, 's a' munkához semmit nem értvén, minden roszsz materiát, kővet, szenet, várás fejében meg vésznek, osztán mindenütt kárt vallanak, adosságba merülnek [Torockó; TLev. 4/3. 4b].

3. keletkezik, adódik; a se oferi; sich ergeben. *1853:* Harinak Belső Jövedelme az Kortsomárlási Jog miből szép Jövedelem Forrás merül [Nagylak AF; DobLev. V/1365 Dobolyi Bálint lev.].

merülés szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *bűnben való ~* bűnbeesés; păcătuire; Sündenfall. *1662:* De ó, Istennek csodálatos végére mehetetlen bölcsessége ! ki midőn amelly nemzetséget a közönséges valamelly nagy bűnben való merülésért meg akar büntetni, annak egy ideig ugyan eszét is el szokta venni [SKr 343].

merülőfélben félig elmerülve; scufundat pe jumătate; halb versunken. *1662:* A nagy urak, főrendek, látván a rajtok való veszedelmet, mihelyt a sáncot meg kezdék venni, ottan folyó hajókra ülvén, az bereg között a Tiszán általszaladának, hidasok is megijjedt néppel megrakodván, és annyira rá tódulván a sokaság, hogy néhány hidasok merülő félben lévén, magok egymást hányják-taszigálják vala a vízbe [SKr 140].

merült *átv* süllyedt; cuprins de ceva; gesunken. *1662:* (Rákóczi Zsigmond) adta vala meg lelkét az ő teremtő Istenének sok keserűségbe merült édesanyjának nagy bánatot, keserűséget és szomorú gyászt hagyván [SKr 312]. *1778:* Jo az igen bádgyatt és álmosságba, hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára Kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tésztát kötni egy tallérni nagyságra [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub. — L. Színi Karola kijegyzése].

merza tatár főtiszt; mîrzac, ofiţer superior la tătari; tatarischer hoher Offizier. *1653:* az ötvesek tornyából egy fő tatárt ellőttek[a]; azt mondották, hogy merzájok volt [ETA I, 114 NSz. — [a]1613-ban]. *1660:* Mind ezekrűl a vezér ő nagysága méltóztassék bátorságosokká tenni hitlevele által, sőt ő nagysága után való minden rendek és tisztviselők, vezérek, passák, békek, agák, tatár mirzák, kurtánok és zerdár erős hitlevelek által [TMÁO III, 487 Várad feladásának feltételei].

mesaneker-almafa almafafajta; o specie de măr; Art Apfelbaum. *1842:* fejjebbetske égygy Mesaneker Alma fánn [Dés; DLt 1302].

mese 1. kitalált/költött elbeszélés; poveste; Märchen. *1653:* A fejérvári farkas-ágyút oda viteté. A ki oda viteté, Szalai Farkas vala neve az embernek. És egy mesét költének rolla: hogy Szebenbe két farkas ment vala bé, maga az nem egyéb farkas volt, hanem Szalai Farkas és a farkas-ágyu [ETA I, 103 NSz]. *1771:* Hogy a' Vályе Sztini, és Trauzner dombja nevezetü helyek, valaha Forrai határhoz valok voltanak volna, a még mesénélis alább valo p(rae)tensio | Nem szükség egyéb Documentum a' Sz. Benedeki határhoz szakadott helyröl elég az, ha magok ágnoscàllyák a' Somlyaiánusok, his verbis: Hogy a' mely Sz. Benedekhez szakasztatott, a' Lugosi Ferentznek nem adatott, hát nem mese, ha akkor nem adatott most fele része adattassék ki [Fejér m.; DobLev. II/428. 10–1]. *1811:* Eddig tsak mesének véltem, 's tsudálkoztam, Ha valaki hitte, én kétségbe hoztam, Hogy Apolló Isten tsak Lantyát pengette, 'S Azzal ama' hires Tróját épitette [ÁrÉ 28]. *1823–1830:* Az itt említett bonyhai pap[a] sok prédikációt tudott, mert az apja is pap volt, s attól kapott. Idővel osztán ő is elegyíthetett közibe anekdotákat, meséket [FogE 153. — [a]Albisi Bod Sámuel].

2. irodalmi mű cselekménye; povestire; Handlung eines Schriftstück(e)s. *1881:* Meglátod, Ödön, milyen gyermekes gonddal — minden szót, minden ideát, a mesének minden ízecskéjét megrágott beszélykét közöl ő[a] tőlem [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Gyulai Pál].

mesebeli mesékben szereplő; din poveşti; märchenhaft. *1879:* Voltam Borszéken, onnan Gyergyóba, Csíkba, Háromszéken, Brassóba, Erdővidéken, Udvarhely megyében jó kicsi szekérrel, s olyan lovakkal, mint annyi mesebeli sárkány [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mesebeszéd alaptalan/koholt állítás; poveste, născocire; Erdichtung, Faselei. *1842:* Ezen bizonyittás magában is bár két Regius irja alá nagyon simplex-önkéntes vallok' mese beszédjek után a' szokott pecsét egy hellyen nem létez — s csak azért se jo Levél [Szászrégen; DE 2].

mesécske rövid mese; povestioară; Märlein. *1805:* a Rector historiát, és mesétskéket mondott nékünk | mig eljött a Vatsora ideje apro mesétskéket mondott a Rector [Dés; KMN 49, 126].

mesemondó mesélő; povestitor; Märchenerzähler. *1836:* Kontz Ignátz ur egyebet nem csinált hanem a' volt kártyázo, mese mondo, és pipázo társait egybe gyűjtvén csak nem mind rollam tudakozodot [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.].

mesés mesébe illő; fabulos; märchenartig. *1880:* Nem tudják megfogni: micsoda emberfeletti protekció folytán közöltetett[a] — micsoda mesés összeggel kellett lekenyereznem Beöthy Zsolt uramat, hogy kinyomtattassa [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Sebestyén Eszti című elbeszélése].

meséz mesél; a povesti; erzählen. *1710 k.:* Csáki László csinálta volt, igazán-é, hamisan-é, azt a hírt, hogy a török Erdélyt a lengyeleknek cedálta Mikor Dunod úgy meséze Fogarasban, az ő és a fejedelem requisitiójára a havasalföldi vajda követeket külde oda kikkel tractálánk [BÖn. 746–7].

messiás megváltó; Mesia; Messias. *1629:* Mindezek után lelkemet ajánlom az én szent Istenemnek ... Kit hiszek és vallok is az életnek megújulására az én szent Messiásomnak eljövetelében [BTN[2] 424]. *1751:* Egességgel régen kivánt Sz: Királyunk Légy áldot örökké édes Messiásunk [Hétfalu Br; EM LI, 126 betl. játék].

Szk: *~sá teszi magát. 1619:* Messiássá akarja magát tenni s meg akarja ez világot ítílni[a] [BTN[2] 223. — [a]Valamennyi keresztény fejedelem].

mester 1. (önálló) kézműves; meşteşugar, meseriaş, meşter; Handwerker, Meister. *1561:* Mynden az ky mesterre akar lenni tyztesseges at'atol anatol ualo leg'en hire newe es tiztessege weztet ne lege(n) Annak felette az Cehbe tartozzek hat fforintot fizetni es az mestereknek kozonseggel eg' tiztességes ebedet adni | Ha vala melly az mesterek kozzwl hozzw ydeyg ualo betegseg mia á vag' ualami modon meg' nyomorodnek es az mesterek annak valami segitseggel akarnanak lenny azt az egez Cehnek kozonseges iouedelmebol myellyek [Kv; ÖCArt.]. *1588:* minden Jdeghen keomiwesek zabadon be Ieóhessenek, Ez varosba Epíthessenek, Seót az illien tudos Mesterekteol ez it valo keomiwesekis tanolhassanak [Kv; TanJk I/1. 60–1]. *1589/XVII. sz. eleje:* Mikoron az Mesterek tisztesseges lakasnak okaert eószsze giüluen, le wlnek, az Heti Beres Legensegh minden szemely valogatas nelkwl tartozzanak, fen szolgalni, forgolodni az Mestereknek [Kv; KómCArt. 11]. *1655/1754 k.:* Minden Kántoron el-olvastassék a' B. Czéh Privilégiuma, és akkor tartozzék minden Mester Létz pénzzel, tudni illik d. 12 [Kv; ACJk 6]. *1672:* Ha az Varos husbol megfogyatkoznék derekas szükségnek idein es a' Szeres mester hust nem vagna, akkor az Hadnagy, annak akar ökrét akar tehenet a' Szüksegre levagathassa [Dés; Jk]. *1701:* mikor penig az Inas az négy Esztendőt töltötte volna, az Ura vagy az Mester ötet az Becsületes Céh előtt fel szabaditsa | Minden Mester az eo maga nevét ă Posztoban bé szőjje [Kv; PosztCArt. 7, 11]. *1782:* valamelj legénjek az hat esztendőt ki nem töltöttek, addig az Ché bé állo pénze bé nem vétettetik és mesterré nem tétetődik mig az hat esztendőt legénjül ki nem tölti Concludaltatott [Kv; ÖCJk]. *1819:* Ha valamely Inas Mesterét el hagyná s azután ujra kivánná Inasi Esztendejét follytatni, az illyen Inas ujra Szegődjön s a Szegődtségért meg határozott taxát ujra tegye le [Kv; MészCLev.].

Szk: A. *bejáró ~. 1665/1754:* Semmiképpen annakokáért Társaságbéli panasz Czéh eleiben ne terjesztődjék, hanem igazitodjék ugyan ott az Atya Mester és a Bé-járó Mesterek által | Ha más Városról ide Legény jő, avagy innét mégyen Művet akarván azért kerestetni, elsőbenis keresse fel az Atya Mestert, jelentse szándékát ... az Atya Mester-is hivattya egyik bé-járó Mestert és a' Dékánt, és minek utánna bé-gyülnek, tégye le a' mű keresésért d. 14 [Kv; ACArt. 15, 17]. *1841:* Midőn a nemes ifjúságnak gyülése akadna lenni, tartozzék hírt adnia a dékány a béjáró mestereknek [Dés; DFaz. 39] ✱ *céhebeli ~. 1578:* eo kegmek haggiak megh az czeh mestereknek hogy vgy vyssellien gondot czehe bely mesteryre hogy ha valaky leleczyk ky a limitatio elle(n) megh esnek Tehag nem azt a zemelt hane(m) egez czehwl bwntettessenek megh azok, Az mely czebol valo vetkezyk [Kv; TanJk V/3. 175b] ✱ *fennszolgáló ~. 1841:* ennek utána fennszolgáló mesterek légyenek, akik a nemes céh minden servitiumait, úgy mint sírásást, virasztást és minden fennszolgálást, künn-benn vizet vinni tartozzanak [Dés; DFaz. 37] ✱ *filiális ~* kb. vidéki mester (városi céhhez tartozó, vidéken dolgozó, felszabadult céhtag). *1845:* Orbán István magát Filialis Mesternek fel vétetni Kéri mint a Czéh előtt esméretes több mestereknél szolgált legént Szász Fenesi Land Meisternek fél Czéhba állási dij fizetése mellet ezennel fel vészi [Kv; ACProt. 12] ✱ *húslátó ~. 1702:* meg mutatván mind Lakos mind idegen Hentes az Marhát Lábán és elevenen a Husláto Mestereknek és ugy vágják meg nekünk hanem benn a Varoson [Dés; Jk] ✱ *idős ~. 1561:* az Wrnak ide ala meg irot eztendeiben eg' megzokot es bizonios napon az my Thanach hazunkban egez Tanachul wlnenk Ez bolcz es tizteletes ferfiak otwos gergely fylstich peter tob vgian azonfele ides mesterekkel ozue [Kv; ÖCArt.]. *1585:* Keotelwereo Ambrus vallia Az egesz Czeh Akarattiabol sem vittek el Az ladat az Alperesek hane(m) igy zola Keotelwereo Tamas hogy Az Ides Mesterek azt Akarnak hogy el hoznak Leorinczteol Az ladat, Myes ezt ertwe(n) Ne(m) tehetenk ez ellen [Kv; TJk IV/1. 439] ✱ *kontár ~. 1807:* Jenei János ugyan legénykedésre kiszabott három esztendőknél sokkal többet töltött, de nagyobb részét falusi kantár mestereknél [Dés; DFaz. 36] ✱ *leülő ~. 1768:* A Le Ülő Mesterek pedig minden hibákat Czéh Mestereikre kivánnak hárittani [Kv; ACJk 35] ✱ *meglátó ~. 1571:* az ket megh lato Mestertis Teorwenre hiak, es ha Terwen zerint Menthetyk Magokat lo, hwl nem teorweniel Bwnhedienek [Kv; TanJk V/3. 51a] ✱ *öreg ~. 1655/1754 k.:* A' szegődés után tartozik az az Iffju a' két Czéh Mestert Notáriussával és akiket az öreg Mesterek közül mellejek hivatnak egy asztalra tiszteséges collatioval és szabad borral meg-vendégelni [Kv; ACJk 13]. *1768:* A Le ülő Mesterek pedig minden hibákat Czéh Mestereikre kivánnak hárittani, s az öreg Mesterek, és Legények között való differentiák(na)kis okát oda rejiciálják [Kv; i.h. 35] ✱ *szegődtető ~. 1628:* Nagy Szabó Istvánhoz szegődték be

inasságra Telegdi Mátyást 3 esztendeig szabó műre. Szegődtető mesterek voltak Szabó Ferencz és Fekete István. Hoztak mi kezünkben mind a bor árába f. 3 d. 35 [Mv; EM XVIII, 401]. *1634:* az mikoro(n) ez Kortouelyfai Martho(n) el hatta vala Töke Istvant Töke Istvan kere engemett arra hogy mennek el Körtöuelyfai Jstvanhoz, es hina(m) haza az eo szolgajat, mondva(n), Nem kgd vala az szegötteto mester [Mv; MvLt 291. 3b] ✱ *szolgáló ~. 1684:* Mikor az öreg mesteremberek el akarnak menni, tartozik az szolgáló mester házához késérni [Dés; DFaz. 11] ✱ *új ~. 1570 k.:* Ezt is engedtük nekik, hogy az új mesternek az nagy ebeden hegedüssinek kellyen lenni ki vidámítsa az lakozóknak szüvöket | végeztük és engedtük önékiek, hogy az új mesternek kell adni az nagy ebéden készpénzt tiz⟨szer?⟩ hatvanhat pénzt [Dés; DFaz. 6, 8].

L. még a *céhmester*, valamint az *ifjú-, kulcsos-* és *látómester* cimszókat.

B. *cserépvető ~. 1822:* Katlan, szerszámok reparatiojokra a' Cserép vető mester Téli Tüzelésével és lakhelye Taxájjával edgyütt 2 Rf [Torda; TVLt Közig. ir. 631] ✱ *flasztterező ~. 1818:* flasterező mesterek [Dés; DLt 174] ✱ *hidas ~. 1784:* válalának magokra Kezességet az Királlj Halmi Határon az ot[a] vizén Járni Szokott Hídas mesteréért Kretsun Szportyik nevezetüért [Királyhalma NK; Ks 67, 46. 24c. — [a]Értsd: Olt] ✱ *hímvarró ~. 1663:* Him varro Mester Muráni Janos [UtI] ✱ *kővágó ~. 1670:* Vágó János kűvágó mester [Sólyomtelke K; EMLt].

L. még az *ács-, asztalos-, borbély-, csizmadia-, építő-, faragó-, fazekas-, gyümölcs-, henteler-, kádár-, kalapkészítő-, kovács-, kőmíves-, malomcsináló-, mészáros-, molnár-, örvös-, szűcs-, vargamester-* stb. cimszókat.

2. kn v. vn + kn után az 1. al. megadott jel-ben; după un prenume sau un nume şi prenume cu sensul dat la punctul 1; nach Vor- od. Familiennamen und Vornamen in der unter 1. angegebenen Bedeutung. *1560:* Thy kegyelmetheknek azt Jrhato(m) hogy Mykor wra(m) ew Naga Janos mesterrel Megh szerzeodek az kew wary Myre szakmanba, En Akkor keowary porkolab voltha(m) [Gyf; BesztLt 10 Bl. Bagotai a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1568:* Antonius Ember fass(us) est, hogy az hazat ket fele mertek, Baiony Georgel chyerelenek, ez otues Tamasnenak ez mostani vra, simon mester; es mas hazat ada az eo rezeyert, Simon mester baioni gorgnek [Kv; TJk III/1. 215]. *1581:* Az Alperety Malomnak zwksegere Pal Mesthernek hogy Az nagy Gatot segellette meg kotny d. 12 [Kv; Szám. 3/I. 3–4]. *1590/1593:* az Abosfalvi Mihály mester már be is rakta volt az malomnak fundamentum Talp fáit [Mihályfva NK; EsztMk]. *1633:* Deesi varasunkban leueö Puszta Templomot Isten enghedelmebeol megh akaruan eppittetni paranchiollyukis az mely ott lako Peter Mester neueö Acs Ember Feiervarat volt dolgozni kwlgie oda Desre [BesztLt 211 a fej. a beszt-i tanácshoz]. *1646:* Acsoknak ualo fizetés Georgy Mester szolgaianak diebus 4 fl. — /64 [Mv; AAll. 6]. *1722:* maga Angjom Asszony verte az földhöz Mihaly mester viz edényett de mi okon nem tudom [Göc SzD; WassLt Vig György (26) jb vall.]. *1808:* letévén Máté József mester és Fekete Farkas mester a magok kövedző márjásaikat a békövedzésre, melyet nemes céhunk elvevén, hagyott ökegyelmeknek két heteket a magok megpróbáltatásokra [Dés; DFaz. 34].

3. (kántor)tanító; dascăl; (Dorf) Lehrer (und Kantor). *1557:* Albert pap Borsarol Ezth walla az ew conscienciayara en walek Swky mesther, ees mykor az yo azzonnyomoth az Vr Isten halalra Bethegeythe, be hywatta az plebanosth hogy megh gyowonnyek mynth annak mogya [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1585:* chinaltatúnk Aztalos Benedekel az Scholaban az Mester hazaban egy Aztalt es egy karos Zekechket [Kv; Szám. 3/XIX. 29]. *1614:* Ez dologba(n) volt jelen Emre pap vra(m) plebanosunk az Mesterrel egiüdt [Szentsimon Cs; BLt 3]. *1677:* Ha kik minden igaz ok és mod nélkül Praedikátort, és Schola Mestert vernének, vagdalnának, vagy csak meg-kergetnének-is, két vagy három jámbor által meg-bizonyosodván, az ollyanok kétszáz forintal büntettessenek Ellenben, ha a' Praedikátorok és Mesterek cselekednék, magok vagy mások által, azok-is hasonlo poenaban incurrállyanak [AC 11]. *1683 k.:* Az Mester jövedelme buzabol Felennyi mint az Pastore [Bagos Sz; SzVJk 51]. *1752:* öröltettünk 1 veka tiszta buzat a konjhara Ennek a maradekjat Mesturamni küldöttek fel [Kvh; HSzjP]. *1781:* sem én sem feleségem soha Mestram eö kegyelmét nem kértük hogy temesse el [Málnás Hsz; i.h. Michael Barabás (26) jb vall.]. *1820 u.:* Az atyánknak Temetési költsége az harangozásért 1 Rf: az papnak 2 Rf: az Mesternek 1 Rf [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

Szk: *akadémikus ~. 1662:* A váradi oskolában egy akadémikus mesternek tartására mindjárt fejedelemségének kezdetiben nagy szép fizetést rendelt vala [SKr 293] ✱ *kis ~. 1736:* Akkor penig nem hitták az mestereket ugy hogy rhétorok mestere, syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középső mester, kis mester; s az nagy mester viseli vala gondjár az seminarista deákoknak [MetTr 427] ✱ *középső ~ → kis ~* ✱ *magyar ~. 1657:* Tanitson pedig[a] mind annyi orákon leg alább mint az magyar mester | Az halott temetéstöl a szerint fizessenek mesternek es grammatikóknak mint a magyar mesternek [UF II, 186–7. — [a]A román tanító] ✱ *megyés ~. 1767:* a Gábor fia Kelemen most Gyergjo Szent Miklosi Megjes Mester bizonyos hogj Kováts nével neveztetik [Hatolyka Hsz; HSzjP St. Bakk (73) pp vall.]. *1774:* (A szekeret) küldötte Számtartó ur(am) viszsza Kaditsfalvára az Apóssához Darvas Kelemen nevezetü Megyés Mesterhez [Szentdemeter U; LLt Vall. 92]. *1793.* Kaszoni Istvánt értem hogy it Nagy Lakon Megyes Mesteris volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall.]. *1813:* vicinussa egy köblös föld ... amellyet Bogyo István volt Ikafalvi Megyés Mester bir [Ikafva Hsz; HSzjP] ✱ *nagy ~ → kis ~* ✱ *oláh ~. 1662:* Tiszteletes Szylvasi Mihált Fogarasi oláh mestert hasznos szolgának itelven azon helyben, elebbeni Meltoságos Fejedelem Aszszony Lorántfi Susánna idejeben az mely fizetése rendeltetet volt, mi is az szerént annuáltunk annak [UF II, 214]. *1745:* Az ezeken alól való Sovány Dombot hagyták az Oláh Daszkálnak vagy Mesternek [Nagyida K; Told. 9]. *1748:* (A sessiót) az oláh Mesternek, alias Dászkelnek designaltak [O.hidegkút U; Told. 79] ✱ *pápista ~. 1743:* a papista mester Farkas Janos mondota [Kál MT; Berz. 17. XII] ✱ *református ~. 1781:* bizonyos ideig magam Vámos Hidam Vámját, és bizonyos időben Makk bérből jövő hasznomot adtam a Reformáta Ekkla hasznára olly véggel hogy ezek állando Fundusul ki tétetvén mind addig ennek Interesse Capitalissá tetettessék az Erdő Sz. Györgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Györgyi Mater, és Havadtői Filialis Ekklában lévő Református Gyermekek szorgalmatos, jo tanitásáért [MMatr. 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.] ✱ *szász ~. 1778:* A Kerteken kívül a Szász Mester Kender földe és Jordán György Irtova(nya) vic(initásában) (sz) [Szászsztjakab SzD; EHA].

4. ítélőmester; protonotar; Urteilsprecher, Richter. *1560:* oltalmul hagya Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek ... Mester Vramat Vesseleny Myklost Kerwen ewtet arra Emlekeznek meg az Keozeottek valo vegezesreol es zeowethsegreol [Fog.; SLt S. 10]. *1564:* az peer folt leweleket kezebe aggya Mester vram(n)ak [JHbK XXXIX/10]. *1568:* Mykor az per, es Jobbagyok Meg Adassa keozteok weghez Megyen Zekel Janos erreol Mester Awagy kaptalan eleott eoreokbe walo wallast tezen [Gyf; BfN 54/6]. *1572:* Mogyoro Mate ... Banfy Pal wram Jobagja ... Ezt walla hogj, Lattam wgmond hogj Eozwe zeordultenek Az kett fel paraztsagh Es Reank hagigalanak, de En nem Latta(m) hogj Senky, az Itelo Mesteorth hagitotta volna Eztys hallam Az Mesteortwl hogj Ezt Mongia wala hogj Byzony Enys Eyettomben, Az puskath az tewewel fordetotta(m) wala vgjmond oda [Bh; KP] | Apaffy Esthwan chiak tegnap Sabbatho post oculj[a] zolytot es Jmmar meegh ez vtan Jratthya az Sententiath, De Monda Ennekem Swlyok wram az Mester hogy chiak az terminus wegeben walthya kj az Sentenciat [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistaky Gr. Daum beszt-i bíróhoz. — [a]Márc. 15]. *1579:* Az 2. Aŭgŭsti külthem 3 vtal az Itilő mester akaratgyabol az mester deakgyat Andras deakot az waros zolgaŭal benedekel az Nemessekett appahydrol Swkrol borsarol ket matchkasrol hog ö Naga parancholattal (!) hyak byzonsagol az hatara [Kv; Szám. 1/XVIII. 30]. *1606:* egizer hatar jarni hoztak uala Edenfi Lazlot, Vduarhelj Zombat falúa ellen, az viz feleól azt monda az mester[a] hogj az viz hatart hasit eggik fel halaszon eggik feleól masik fél mas feleóll [UszT 20/147 Petrus Leorinchj de Zombatfalua pp vall. — [a]Meczkei Lazlo]. *1677:* Mivelhogy az Evocatoriákban, Adjudicatákban és Relatoriákban vagy a' Mesterektől, vagy az Executoroktol gyakran errorok eshetnek tetczet hogy afféle errorok ad instantiam partium az elsö Terminuson in Foro contradictorio, ha szintén a' bé-adot levelet a' Mester el-olvasta volna-is, ha manifestè constál, hogy a' Mesterektöl, vagy az Executoroktol lőt a' vétek corrigaltassék [AC 184].

5. hóhér; călău; Henker. *1672:* Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz czelekedetit, paraznalkodását az testisek importállyák, Teczet a törvénynek, hogy szalma koszoru tetetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék [Kv; TJk XI/1. 197]. *1691:* harom személly Nagy István Anna, Vas Anna, Racz Ilona nevű leanyokk törvenyre valo idezestol ... f. — d. 12 Ki igazittatasoktol, Mester(ne)k fizetünk f. 1 d. 80 | 7 Aprill Loboncz Kathanak leven törvenye törveny penzt atunk ki czapattatasátol, mester(ne)k f. — d. 60 [Kv; Szám. 36/XI. 62]. *1761:* constalván az Inek actionalt tolvajsága, minthogy azelöttis az lopasb(an) szokásos volt 25 pálcza ütésekkel bűntettessèk, azután az Városrol ki kèsèrtetvén az mester által, többé várasunkra be ne jöjjen [Torda; TJkT V. 51–2].

6. *rudas ~* kocsis; vizitiu; Kutscher. *1599:* Myerthogy az Tanoknak vallasabol ky tetczyk hogy az zekernek el deolesere mind az rudas mester Adott okott; Mindazaltal tetczyk az theorweninek hogy egy (így!) eo maga az fogoly legeny mentczye magat heotywel es ereositcze az tanuknak vallasit [Kv; TJk VI/1. 380]. *1619:* Elég rosszul kocsiskodott volt az önagysága rudas mestere [BTN[2] 221].

7. *tábori ~* szállásmester; şef al încartiruirii; Quartiermeister. *1653:* a küldött jancsárok is oda érkezének, s úgy azokkal a császár tábori mestere is eljött [ETA I, 133 NSz].

8. művész; maestru, artist; Künstler. *1880:* Olvasom most Dickensnek a Puszta házát. Szép nagyon, de ládd, nekem a nagy mesterek mellett is szépnek tetszik, amit te írsz [PLev. 80 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

9. messiás; Mesia; Messias. *1886:* Jézus Krisztus ebben a korban, amikor én vagyok, már meghalt Egyebeken kívül abban is különbözök fennebb említett mesterünktöl, hogy tudom, nem támadok fel és — nem bánom [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

10. kb. értelmi szerző; autor moral; geistiger Urheber. *1722:* Sem az Borbély nem tutta sem pedig en nem tudom hogj ki lett legeny (!) azon etetesnek[a] mestere vagy cselekedöje [Hosszúaszó KK; Szentk. Sophia Sándor prov. Georgy Molnar cons. (40) jb vall. — [a]Értsd: étetésnek, azaz mérgezésnek].

11. kb. tanári példakép; maestru demn de urmat; Professoren/Lehrervorbild. *1710 k.:* Az én tanulásbéli sok akadályaim és boldogtalanságaimból a Keresztúri Pál halála után én az én istenfélő ritka jó mesterem methodusáról ezt leírni ... szükségesnek ítíltem [BÖn. 541].

12. vmihez/mesterségéhez jól értő ember; meseriaş bun, meşter priceput; Meister seines Metiers, guter Fachmann. *1561:* chehek lewele azt tarchia, hogy eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester [Kv; ÖCLev.]. *1592:* Azert kegielmes Vrunk azt kivanniwk egez Eotwessegh, ez orzagban hogy Elseóben myndenewth valok elegedendeó Mester remeket chinallianak es mostan az kyk mesterek ne eomagok ytylliek megh, hanem hozak Nagod eleyben es Eotwesekkel Twdos emberekkel ytyltesse Nagod ha elegh Mesterek [Kv; ÖCLev.]. *1657:* Balling osztja vala az táncot, s járja is vala, kobzát is elővette, kinek az akkori időben leghíresebb mestere vala [KemÖn. 150]. *1662:* Mert hogy híd a Viszlán nem volna az kozákok, hogy ők inkább mesterei volnának az ollyan hajókázásoknak, holmi házak boronáibul valami hitvány szálakot fúrván faragván egybe, az mieinket minden hadi nehézségekkel, nagy fizetésbéli bérért azok költöztetik vala [SKr 370]. *XVIII. sz. eleje:* A fekely ha az elein indul megh ă lonak ă Szemin ismerszik megh, elsőbben ennek is kétt orvossága vagyon; elsö ha mesterit találod, mind kétt felin az orrán vetesd megh à csikját [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1736:* mikor jó mesteri voltak[a], mind az legény az leányt, mind az leány az legényt alkalmasint megfárasztotta [MetTr 333. — [a]A leány és a legény a táncnak].

Szk: *kalibacsináló ~. 1710 k.:* Mü a táborra menénk Én akkor már karabinos katona voltam az öcsém is jól nyargalózott üdejéhez képest, és oly kalyibacsináló mester volt, hogy jobbat nem láttam ketten háltunk egy kalyibában [BÖn. 565].

Sz. *1676:* Az Haller János uram levelei hadd legyenek Nagyságodnál. Mester az ördög, sokképen is mesterkedik. Megvilágítom én jobban is Nagyságodnak, de ne tudja senki is, hogy oda küldtem őket [TML VII, 265 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

13. jelzői haszn-ban; în funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vmihez jól értő; foarte priceput în ceva; kundig/mit Sachkenntnis. *1678–1683:* Ez Alhatatlan vilagh sok vezedelmes törei kőzöt az felseges Jstennek, szüksegh szegiczegit kerni, mert sem voltak sem lesznek, olj mester politicusok kik magokot, ugi tudgiak vezerelni, megh esestöl hogi ne felljenek [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1701:* a' malomra egy kása tőrőt, és vanyolot akarunk csináltatni, igen io Mester molnárt hoztunk mostan maga meg csinálja [Mezőbánd MT; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sámuelnéhez].

◇ **Szn.** *1590:* Mester Albert jb [Kajántó K; GyU 16]. *1591:* Mester Balas [Sándorfva U; UszT]. *1614:* Mester Marton lib. Mester Balint lib. [uo.; BethU 114]. *1635:* Mester lörincze (!) [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1801:* Mester Mihály [Koronka MT; Told. 10]. *1827:* Mester Pista [Kv; ACJk V. 74]. *1851:* Mester Károly [Mv; DobLev. V/1314].

◇ **Hn.** *1693:* A' Mester tanorokjára jövö egi hold (sz) [Tarcsafva U] | Fuas tob(an) a' Mester széna füe végib(en) (sz) [Szentmihály U]. *1715:* a Kis Tekenös nevü helyb(en) egy orotványt István mester orotvannyanak hitták [Koronka MT]. *1721:* Mester tova szeriben (sz) [Kozárvár SzD]. *1737:* Mester réti (k) [Marosfelfalu MT]. *1740:* A' Mester Kuttyánál (k) [Gyerövásárhely K]. *1744:* a' Mester Málra menö Gyep mellett (szö) [M.bece AF]. *1763:* A Mester szélben (sz) [Jákótelke K; KHn 39]. *1775:* a Mester utzája [Homoródremete U]. *1796:* a' Kis Mester erdeje [Póka MT]. *1805:* a Mester Berkinél [A.jára TA]. *1813:* Mesterága Torokba (k) [Váralmás K; KHn 314]. *1834:* Az ugy nevezett Mester Kutt verö fénnyének az ajjában (sz) [Mocs K]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

mesterasszony bűbájos/varázsló asszony; vrăjitoare; Hexe, Zauberin. *1745:* Tudgyaé a Tanu hogy Sz: Benedeken lako Asztalos Stéfánné, Vonka Iuana és Kovács Mihályné, Mester Vaszilyka a magok házoknál tartattanak tudva, Mester, vagy babonázo Aszszont, a kivel babonáztattanak volna, és magokis babonáztanak volna, más jámborok teheneknek tejét, vaját el babonáztatván, ugy egyéb gonosz mesterségeket is azzal csináltatván ? [BSz; Ks vk] | hallottam hogy Nyégya Kovács Mihálynéval öszve szollalkozván, azt hánták égy más szemére, hogy te tartasz ollyan Varáslo Mester Aszszont az házodnál | mondotta Nyégya Kovács Mihálynénak, te tartasz a házadnál Mestèr Aszszont, melyre mondott Kovács Mihályné, Te jársz minden estve a csorda eleib(e), és te szeded a füveket a csorda elött s rakod a honod alá | égy alkalmatossággal az Falu egyb(e) gyülvén, a ... Gróff Ur eö Naga Teheneinek tejek(ne)k deffectussok iránt difficultás lévén, hogy valaki meg babonázta volna: azon alkalmatossággal hallottam, hogy Nyégya Kovács Mihálynéval öszve szollalkozván, mondotta Nyégya Kovács Mihálynénak, hogy te tartasz a kamarádb(an) égy Mester Aszszont [Szentbenedek SzD; Ks].

mesterasztal mesteravató céh-összejövetel; ospăţ oferit de un nou meşter în cadrul breslei; Zunftzusammenkunft gelegentlich der Meistereinweihung, Meistertafel. *1573:* Segeswary Gaspar Azt vallia hogi Zent Janos Nap eleot valo vasarnap Mester aztal volt az Zabok hazanal [Kv; TJk III/3. 277]. *1604:* Szabó Ferencz adott mesterasztalkor mi kezünkbe fl. 1 [Mv; EM XVIII, 398]. *1701:* Mivel minden Céhekben szokás az hogy ă Mester embereknek Fiainak vagy Léányinak fél Céh igassága vagyon, az mi Betsületes Céhünkben is ugy legyen, hogy tsak fél fizetést adgyanak nem egészszet mint az idegenek, ha penig valamely Mester ember Fia Mester ember Léányát Feleségül el-venné, semmivel nem tartozik az Betsületes Céhnek egyebbel edgy tisztességes Collationál, az után mint a szokás ă Mester Asztallal avagy tizenket forintal [Kv; PosztCArt. 15]. *1708:* masok ennekelőtte egyszersmind fizették be a Mester asztalokat [Kv; ACJk 71]. *1748:* A' Király is a Privilegiumot nem hat hét ember(ne)k, hane(m) az egész Czéh(ne)k adta, és a' nevezetis: Mester asztal magaval hozza hogj nem privatus embereké hanem az Czéhé, mivel nem öregek asztalá(na)k, hanem közönséges Mester asztal(na)k neveztetik | a' Mester asztal(na)k mellyis allott 12 tal étkekbol cum reliquis necessariis el költése concernalta az öregeket hatot vagj hetet feleségestöl, két Iffiu mester embert, item a' két Láto Mestert, kikis kötelesek voltak az étkek készittetésére, hogj ha mi fogjatkozás deprehendaltatott, hat forintig bűntödtek (!) érette [Torda; TJkT III. 222–3]. *1841:* A mester asztalból, ha idegen, abból 1, ha mesterember gyermeke, abból felét [Dés; DFaz. 16, 38]. — L. még EM XVIII, 402.

Szk: *~t (meg)ad. 1592:* Aztalos Balint vallia, Bizonnial tudom hogi Aztalos Marton kez penzwl atta megh az Aztalos cehbe, az Mester aztalt, negi f(ori)ntot [Kv; TJk V/1. 254]. *1672:* mikor pedig a' Mester asztalt megadgya akkor tartozik egy tisztesseges ebeddel es Vacsoraval borral a' mennyi szintin kivantatik ollyannal penig a' mellyet a' Czeh szeret [Dés; Jk]. *1701:* Ha edgy Esztendöt az Betsületes és Nemes Céhben el töltött volna[a] a' Betsületes Vénségnek Mester Asztalt adgyon [Kv; PosztCArt. 5. — [a]A céhbe újonnan beállott tag] ✱ *fél ~. 1640:* Ha teorténnék, hogy walamely mester szofogadatlonkodván az Czeh ellen tamadna es magát az bűntetésben nem advan, az Birót es Tanacziot futna, tehat annyi bűntetessel tartozzék, ă menyit egy fél mester asztal teszen, ugy mint hat forintal [Kv; KovCLev.] ✱ *fél ~on elmaraszt. 1806:* A Nemes Czéh pedig Árticulus szerént elmarasztja fél Mester Asztalon [Dés; FazCLev.] ✱ *kis ~. 1655/1754 k.:* Hogy ha pedig törtènnék hogy Várasunkra olyan idegen Iffú legény vagy házas-ember jöne, a' ki Várasunkon s Czéhünkön kivül tanult vólna tartozzék a' Czéhnek letenni az öreg Mester asztalért flor. 16 Kis Mester asztalért flor 4 [Kv; ACJk 13]. *1718:* esett buntetesb(en) Iffiu Ceh Mester Bagyoni Janos Ur(am) imponalt volt az B: Ceh eo kegylere az B: Cehnek eo kegylme miatt valo sok üdö töltéseert s nem Comparitiojáért egy kis Mester Asztalt ezen bűntetését Mitigálta az B: Céh tsak ad fl. 1 [Kv; i.h. 108] ✱ *nagy ~. 1702:* Walter János Ur(am) fél Céhes lévén mivel Betsülletes meg holt Mester tarsunk feleségét vötte el azért adott az nagy Mester Asztalért fl 8 [Kv; i.h.]. *1718:* Die 16 8bris bé kövedzvén Bölöni János Mester az Betsul: Cehben az Nagy és Kis Mester Asztalért valo penzet meg atta mellyetis az B: Cehis fel vötte (!) [Kv; i.h. 108] ✱ *öreg ~. 1698:* mostan egy öregh Mester Asztalt imponalt volt a B. Ceh bűntetésb(en) reaja [Kv; i.h. 29].

mesterasztal-adás (mesteravató) céh-összejövetel megadása; oferire de ospăţ cu ocazia acordării certificatului/diplomei de meşter în cadrul breslei; Geben der Meistertafel. *1650:* Vegezték eo kglmek Cehwl, hogy à modo in posterúm mind Mester Asztal adas, es mind pedigh egyeb Tisztesseges Collatiok nem Vasarnapon, hanem Kedden legyenek [Kv; ÖCJk]. *1684:* Mesterasztal adáskor mikor olyan alkalmatossággal az egész céh együtt vagyon, hasonló dolgot kell tartani[a] [Dés; DFaz. 11. — [a]Ti. a céh minden mesterének feleségestöl meg kell jelennie].

mesterasztali pénz mesterasztal-váltság(pénz); sumă de răscumpărare achitată de un nou meşter în loc de organizare a unui ospăţ; Ablösegeld für die Meistertafel. *1760:* Binder Istvan Uram az mester asztali penzt becsülettel meg fizette [Kv; FésCLev.].

mesterasztal-kolláció mesterasztal-váltság(pénz); sumă de răscumparare achitată de un meşter nou în loc de orga-

nizare a unui ospăţ; Ablösegeld für die Meistertafel. *1754:* az Mester Asztal Collatioert ... mind addig restantiaban volt ... Meg fizetödött egészen [Kv; ÖCJk].

mesterasztal-pénz mesterasztal-váltság(pénz); sumă de răscumpărare achitată de un nou meşter în loc de organizare a unui ospăţ; Ablösegeld für die Meistertafel. *1646:* Adot Horuat Szabo Janos Mester aztal pinszt [Kv; SzCLev.].

mester-bér falusi tanítói járandóság; plată/retribuţie în natură pentru dascăl; Lehrmeisterbezüge. *1722:* Proventus Pastoris Garas penz Dnr 15. öte Mester ber Harom öreg köböl Buza vetes, edgyik Mester ber a kinek vetese nincs öt veka Buzat, ketteje Mester bér [Szentpéter MT; GörgJk 183].

mesterel mesterkedik; a manipula/meşteri; machinieren, manipulieren. *1760:* Gogány Várallyára egy maga Biráját küldvén nagy hat Veder bort ollyant hoztanak mint a viz, de mitt mesterlettenek véle nem tudom, tudom Örményesen hogy meg részegedvén ottan gazolkodott verte, rongálta a' szászokat [Gyeke K; Ks 92].

mesterember 1. kézműves mester; meseriaş, meşter; Handwerker. *1583:* Ha ualamely Jnas aprod eztendeiet ki teölti iamborul, Semmikeppen meg ne(m) haza(sod)hatik, es Mesterre nem lezen, Az migh egy Jambor meste(rt) fizetesert ket eztendeig nem szolgal. Az utan megh aduan az Ceh igassagat maganak Mester ember lehet [Kv; MészCLev.]. *1599:* Biro vram amely napra az Vraimat ez dolognak vegezesiert be akarja gyeoteny, akkorra eo kgme minden rendbely mester embereket certificaltasson, hogy sohowa ez varosrol el ne mennyenek [Kv; TanJk I/1. 332]. *1655/1754 k.:* Ha valamely Mester ember közűllünk büntetésben esnék, és a' Czéhnek nem engedne, hanem Kegyelmes Urunkal vagy a' T. Tanáttsal fenyegetné a' czéhet tartozzék a' Czének büntetést adni flor. 2 [Kv; ACJk 9]. *1672:* Ha valamely Mester Ember öreg marhát akar vagni: azt tartozzek elsőben a' Nemes Varosnak Hadnagyatul és Assessoritol arra rendeltetett lato mesterrel meglattatni hogy ha alkalmatose [Dés; Jk]. *1701:* Mivel minden Céhekben szokás az hogy ã Mester embereknek Fiainak vagy Léányinak fél Céh igassága vagyon, az mi Betsületes Céhünkben is ugy legyen, hogy tsak fél fizetést adgyanak | Mikor ã kereskedö embertöl Gyapjat vészünk, minden Mester ember nyilat vessen, hogy az melly Sákra ã nyil esik aval bene contentus légyen | Ha a' Láto Mesterek az Mester embereket el járván és valakinek ã fontya ã Céh fontyát nem adaequalná, s, nem edgyezne velle absq(ue) omni gratia büntetése f: 3 [Kv; PosztCArt. 15, 25, 29]. *1789:* egy egyedül valo malomhoz értö mester ember, olly conditio alatt, hogy ha meg indithattya[a], esztendeig valo haszna övé légyen, a Mlgs Groff arendátor urtol ki nyervén, azt tsak maga költségével és az udvarnak Segitsége nélkül megis inditotta [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall. — [a]A malmot].

Szk: A. *céh(e)beli ~. 1638/1831:* Ha valamelly Mester legény Czéhokbeli Mester Ember gyermekét vagy feleségét veszi csak hat forintot adva a Czéhban bevétessék [HSzj *mesterlegény* al.]. *1684:* Céhmester tételkor senkinek is nem szabad az táblajárást felkövetni, hanem ha fekvö beteg lenne valamely céhbeli mesterember mindazáltal voxát szükség beizenni kit választ céhmesternek [Dés; DFaz. 11]. *1745:* az Betsületes Cehbeli Mester Emberek közzöl Senki is az Asztal mellöl felne kellyen mig az Asztalon Leszen az Czeh Könyvi, mert az ki ez ellen tselekeszik, tehát büntetése Lészen flor 3 [Kv; FésCLev. 31] ✱ *ifjú ~. 1703:* Végeztetett hogy minden héten két két iffiu Mester ember rend szerènt az Hársfára vigyazzon Monostor kapu elót s az Piatzonnis [Kv; ACJk 54] ✱ *konvencionátus ~. 1756:* Asztalos Thodor Udvari Conventionatus Mester ember lévén fundusa taxajat Uraság Condonalta mig szolgálatban lészen [Déva; Ks 101] ✱ *öreg ~. 1684:* Mikor az öreg mesterembereket el akarnak menni, tartozik az szolgáló mester házához késérni [Dés; DFaz. 11] ✱ *újkeresztény ~. 1657:* (Alvincre) telepítette vala Bethlen Gábor az onnan feljül hozott újkeresztény német mesterembereket is, kik eddig fennvadnak [KemÖn. 39].

L. még a *jobbágy-mesterember* cimszót.

B. *ács ~. 1799:* a Német Áts Mester-Embernek hollétiröl tsak annyit tudok: hogy a mig ã Máros-Portusi Hid épült onnand el nem távázott[a] [Désakna; Ks Miss. I Vizy Josef lev. — [a]Javítgatott szó] ✱ *áruló ~* árusító mesterember. *1765:* Minthogy eddig nem vólt ususban az Instansokban s más hasonlo árulo Mester embereken az vám(na)k desumptioja, mostanis nintsen, el vett zálagjakot Vásár biro ö kglmek restituallyák [Torda; TJkT V. 263] ✱ *asztalos ~. 1801:* minek elötte valamely asztalos mester Ember meg nem hal, addig egy a'vagy több érdemes Iffiak annotalva leven, és eléadando elsö vacantiákor bé vétetik (így!) [Kv; ACLev.] ✱ *csebercsináló ~. 1767/1781:* Togyer Stéfántis ismértem, Cseber csináló mester ember vala, hasas, kövér, piross [Kisfenes Ta; JHbK LII/4. 106] ✱ *faedény-csináló ~. 1767/1781:* Togyer Stéphan Vaszilie Fiájával (!) vetemedett volna ide az Havasokra, Togyer Stéfán még Fa edény csináló Mester ember vólt volna [Kisfenes TA; JHbK LII/4. 115] ✱ *faragó ~. 1731:* Rotár Jonáskot ... jol ismértem, ki is mint hogy jo farago Mester ember volt, mindenkor Mikor kévántatot Bárdal szolgált [Katona K; Born. XL. 79 Sütö János (64) jb vall.]. *1756:* Burznyik Itten ã jobbágyok, mind farago Mester emberek lévén valahányszor Uraság Maruson lévö hidas vámja kivánnya, uj hajot csinálni tartoznak [Déva; Ks 94. 24. 3] ✱ *kötélverö ~. 1847:* egynéhány esztendö múlva történt, hogy valamely brassai kötélverö mesterembereknek hitelbe egynehányszáz forintot érö kendert adtam | Ezelött mintegy 9-10 évekkel kenderrel szoktam vala kereskedni némely brassai kötélverö mesterembereknek [VKp 153, 164–5] ✱ *szíjgyártó ~. 1740:* Az fellyebb el mult Országos sokadalmok alkalmatosságával oriálodván a Szigyárto Mester emberek(ne)k controversiájok a Thordai Varga Mester emberekkel a tseres botskor szijnak, vagathatása, arulhatása, ugy a láto pénznek exactioja iránt constált a Magistrátus elött hogy un⟨ice⟩ a Szigyártokot illeti [Torda; TJkT I. 188] ✱ *üveges ~. 1810:* (Állítsunk becsüsnek) köz költségre ki hozott Kőmíves, és Áts Pallérokat, Lakatos, Asztalos, Üveges és Fazakas Czéh beli Mester embereket [Somkerék SzD; Ks 92].

L. még a *csizmadia-, fazekas-, fésüs-, kádár-, kovács-, kőfaragó-, lakatos-, mészáros-, molnár-, szücs-, varga-mesterember* stb. cimszókat.

2. *lóherélö ~* kb. lóheréléshez értö ember; jugănar; (Pferde)Kastrierer. *1737:* Az Lo Herelö Mester embernek adtam mett. 8 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51].

mestergerenda grindă principală (la casele ţărăneşti), meştergrindă; Hauptbalken, Unterzug. *1585:* Biro vram es a

Tanach akarattiabol eo Kegk hattak vala megh hogy a Scolaban egy puzta Kamarat fel epitsúnk ... az kamaraba vonattunk egy Mester gerendat be es megh is padaltatuk az felet [Kv; Szám. 3/XIX. 34–5]. *1636:* ez mi napiba(n) Pap Simo(n) számára vűk egy mester gerendanak ualo fát az peres órókseghre [Mv; MvLt 291. 65a]. *1647:* Eppűletre valo barona vagjon ötven szál faragatlan ... Ittem egi faragot mester Gerenda [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1694:* ennek az Palota Haznak ... Mester Gerendaja, es az Keresztűl allo Gerendai mind hornyoltak [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1724:* Az Asztalosok az gerendakot a palotara valo mester gerendan kivűl kigyalultak [Pálos NK; Ks 95 Hèvizi István deák lev.]. *1736:* nyilik egy ajto az ... Gabonas Házban mely Mester Gerenda Nelkűl valo tizenkét fiok fenyő Gerendákra borongatott, padlása fenyö deszkábul van [Várhegy MT; CU XIII/1. 94]. *1761:* Ezen palota ... Négy szegeletre faragott, hornyolt szélyű tizenkilentz szál kereszt gerendákkal, és hasonló formáju, csak vastagabb egy mester gerendával gerendáztatott, és deszkákkal padoltatott [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 202–3].

mestergerendás mestergerendával épült; construit cu grindă principală/meştergrindă; mit Hauptbalken gebaut. *1676:* Ezen tul vagyan ugyan sup fedel alatt bornábul fel rott kett oszlapakon állo mester gerendás jstálló aytaia fa záros [Fog.; UF II, 740].

mesterház ? tanítói ház; casă pentru dascăl; Lehrerhaus. *1729:* a Nyerse hegyére Mester házat csinallyanak [Kide K; BHn 88].

mesteri 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ jel* mesterjegy; siglă (pe produsele unui meşter); Meisterzeichen. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamely Mester az eő neki szabot hellyere az Cehben nem wlne, seőt az Iffiu az wdeős mester helliet szant szandekkal maganak foglalna, huszon eőt penzel bwntessek. Ezen bwntetes alat legien az is, az ki az eő Mesteri jelét az Cehben fel nem tudná Jegizeni saiát kezével es elmeieből [Kv; KőmCArt. 25] ✱ *~ remek* mesterremek; obiect confecţionat la trecerea probei de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück. *1801:* tsak égy alkalmatos Legényi munkátis el nem készíthet, nem hogy égy mesteri Remeket capax lenne el készitteni [Kv; ACLev.] ✱ *szolgáló ~ tiszt* szolgálómesteri tisztség; atribuţiile meşterului care este de serviciu; dienstmeisterliches Amt. *1780 k.:* esküszöm: Az igaz Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentharomság, égy bizony örök Isten engem úgy segéljen, hogy az én szolgáló mesterei (!) tisztemben híven igazán eljárok [Dés; DFaz. 30–1].

2. (falusi) tanítói; de dascăl; (Dorf)Lehrer-. *1677:* a' kik valoságos igassággal Praedikátori, s' Mesteri hivatalokban ... forgolodnak; azoknak meg-akadéoztatások, háborittatások hogy semmi rendtöl ne légyen, az 1624. esztendőbéli articulus szerint, sub poena flor. 300. ez után-is observaltassék [AC 12]. *1684:* Köpeczi Bálint deák, az iszlai ecclában mesteri hivatalt viselni megengedtetik [Iszló MT; Ker. Magvető 1901. 154]. *1728:* Papi Parochia vagjon az Falu közepiben ... A Mesteri Parochia vagjon ugjan emellett [Angyalos Hsz; SVJk]. *1765:* (A mester) magát igaz Mesteri hivataljához illendő képpen viselje [GörgJk 202.]. *1809:* az ujjanon Nyerendő Mesteri fizetes [Nyárádandrásfva MT; MRLt]. *1830:* ki adta mind a Papi mesteri Fa Bért [Körtvélyfája MT; LLt]. *1867:* Minden Papi, és Mesteri bérek fel hajtassanak addig, mert akkor őket[a] exequaltatja a' T. Esperes a' kűl hatoság által [Gyalu K; RAk 128. — [a]A gondnokokat].

Szk: *~ ház. 1762:* ma ugj el takaritottak onnan a' Mesteri Háztol mindent ... hogy egy Ládátskánál, egy Derekajnál, kétt párnánál, egy Festekésnél egyebb nintsen az Háznál [Oltszem Hsz; Mk RN IX/109]. *1788:* a' meg hiteltetett Megye Tagjai[a] Hitek utan vallanak egy nyil erdőt melly a' Commune Terrenumok osztallyának alkalmatosságával a' Papi és Mesteri Házak után jutott [Harasztkerék MT; MMatr. 19. — [a]Köv. nyolc név] ✱ *~ jószág. 1822/1823:* A' Mesteri Joszágon lévő Pajtábo ... valo Fa vágotatt [Mezőbergenye MT; MRLt] ✱ *~ özvegy. 1864:* A' Daniel féle kegyes alapítványon, melynek papi, mesteri, és elnyomorodott világi özvegyek lehetnek részessei, három hely ürült meg [Gyalu K; RAk 86].

3. *~ toll* művészi toll; pană de artist; künstlerische Feder. *1884:* A Domokos fiam[a] ellenében hírlap útján felhozott vádak, rágalmak, nemtelen hazudozások képzelhetni, mennyi keserűséget, s gyötrelmet okoztak nékem. Míg most végre Ön — az egyetlen — nemes szívében megsokallta a hallatlan bántalmakat, s mesteri tollát megragadta, hogy védelmére keljen [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz. — [a]Szász Domokos].

mesterinas tanonc; ucenic de meseriaş; Meisterjunge, Lehrling. *1861:* A Rom: Catholicus mesterinasoknak vasárnapi iskolába beiratása ... f: Sept ho 22-n ... fogván történni, meghagyatik Asztalos czéh Elöljáróságának hogy az azon czéh kebelében létező iskola képes, és köteles rom. catholicus mesterinasokat személyesen és pontosan állitsa elő [Kv; ACLev.].

mesterkedés 1. ravaszkodás; maşinaţie, uneltire; Machination. *1662:* Ezek ekképpen a szegény hazánk s nemzetünk veszedelmére elkészíttetvén, a respublica minden szorgalmatoskodásával, mesterkedésével azt vivén végbe, hogy az dániai királyt svékus ellen felindítván, országára ellenségül hozhassa, és azáltal kedve ellen is a svékust Lengyelországbul a fejedelem mellöl kivonhassa [SKr 358]. *1823–1830:* Utoljárafelé biztatni kezdett[a] a házasságra ... Vitt mindenfelé, de egy leányos házhoz is minden mesterkedése mellett is be nem csalhatott [FogE 297. — [a]Gr. Bethlen Elek]. *1834:* Mind ezekből én azt huzom ki — hogy mivel a Tiszt a' Nagyságod elöttis talám tudva lévő sötét probáltatásomra tett alatsonságai utánnis velem mesterkedéseit sem el rettentés, sem egyéb alatson uton nem viheti — egy tzélja szerénti Regius ki eszközléséért, a' feleségevel valo titkos öszve jövetelünk[a], alatson huntzfut gyanuja által akar alám vermet ásni [Bögöz U; IB. — [a]Célzás a tiszt ama gyanúsítására, hogy feleségének a pappal viszonya van].

Szk: *praktikás ~. 1664:* meg nem tudom írni Kegyelmednek, minemű szomorúsággal nézem dolgainkat, látván s tapasztalván, hogy az Antichristusnak practikás mesterkedése ezennel hatalmat vévén az szegény haza igazgatóin: opprimáltatunk általok [TML III, 169–70 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

2. iparkodás; străduinţă; Bemühung/eiferung. *1662:* Ennek utána teljes életünkben az igaz jónak s kegyességnek bevételében álljon minden mesterkedésünk, s abba törjük fejünket, tudván, hogy nem a magunk, hanem az Isten dicsőségének keresésére hívattattunk [SKr 717–8].

mesterkedik 1. ravaszkodik; a unelti, a umbla cu maşinaţii; machinieren, schlau/listig handeln. *1618:* enni aka-

ránk menni, de én nem ehetém, mert eltöltem vala méreggel, hogy látám, hogy mind azon mesterkedik, hogy az ő maga vétkébe minket ejthessen [BTN[2] 92]. *1698:* látom én miben mesterkedik Kgltek [Kál MT; Berz. 12. 92/62]. *1710:* mondja Apor István: „Aki tőlem ezt a pohár bort elvenné s meginná, a poharát is neki adnám." Teleki mondja: „Hejában mesterkedel, koma, mert rá nem véssz" [CsH 198]. *1723:* Veselényi ur(am) eleget mesterkedek micsoda uton csalhassa ki az Joszagot kezemböl [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez]. *1767:* midőn mentünk volna az utszán által oddigis Kis Vaszilia mind abbon mesterkedik vala hogy a Magyar Legényekbe belé garáznalkodhossanak [Betlensztmiklós KK; BK. Ráduj Gyurka (40) zingarus vall.]. *1776:* Egy Gyulaianus Hadnagy Reformatus Csizi István nevezetű sürölkődött, forgolódott, mesterkedett, Groff Lázár János Urffi ö Nga kőrül [Kóród KK; GyL. Gabriel Martonffi (31) rk káplán vall.]. *1816:* Mind abban mesterkedik az ötsém Szekely Mihály mükeppen rontson meg tovabb [Várfva TA; JHb 48].

2. iparkodik; a se strădui; sich bemühen/befleißigen. *1661:* Az csizmát, édes Uram, én soha meg nem patkoltathattam, csak hazugsággal tarta az rossz lakatos; én, látja Isten, eleget mesterkedtem benne, hogy megpatkoltathassam, de nincsen sarkantyúja s nem is csinál [TML II, 107 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1794:* Eleget mesterkedtem benne, hogy Ngöd parantsolattya szerént de otiori Juris cursu valo Munkátskát bé küldhessem, de sohol sem lelem [Hosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1850:* Most abba mesterkedem, hogy egy napi kalákásokkal mind be fedessem a' fedni valokat [Bálványosváralja SzD; Born. F. IIf].

mesterlegény kézműveslegény; calfă de meseriaş; Handwerksbursche/geselle. *1561:* Valamely mester legent az mwyre tarsul fogadna fel es annak felet harmadat wag' neg'ed rezet adna, Az warasnak es az cehnek zokasa [Kv; ÖCArt.]. *1699:* A' felszabadult Mester legenyek contribuallyanak a' N.ország Instructioja szerint [Dés; Jk 286b]. *1701:* Ha valamellyik Mester ember az Betsületes Céhben edgyik ă másiknak ă Mester Legényét, vagy Inast, vagy ă fono Aszszonyt el csábitaná vagy el csalná ă Mühelyéböl, elsöben büntettessék meg egy forintig, masodszor ket forintig [Kv; PosztCArt. 13]. *1769:* ha mely nötelen Mester legények az hazas Legenyeket szenvedni nem akarnák hanem vexalnak erdemek szerent fognak büntetödni [UszLt XIII. 97]. *1801:* minden mester Legény akar mester ember fia legyen az, akar pedig idegen tartozzék négy esztendeig legénykedni [Dés; DLt].

Szk: *posztócsináló ~. 1701:* Ha idegen Posztócsináló Mester Legén jöne, az ki itt városunkban maradni annál inkáb az Betsületes Céhben állani akarna, tartozik ă Remekért edgy egész Esztendöt edgy Betswletes Mester embernél dolgozni [Kv; PosztCArt. 21]. *XVIII. sz. eleje:* valamelyik Poszto csináló Mester legéngy (!) legény korába az Remeket nem csinálna vagy nem csinálni akarna, hanem akor mikor már meg házasult, bűntesség (!) meg Négy forintig [Kv; i.h.] ✱ *társaságbeli ~. 1665/1754:* Ha valamely Legény vra s Asszonya akarattya elle(n) a' házat s házatáját dohányál büszhöszti, nem illendö Társaságbéli Mester legényhez, ezért büntetése két heti bér [Kv; ACArt. 15] ✱ *utazó ~* vándorlegény. *1825:* Utozo Mester legényeknek és más szegény Embereknek 10 font Vásznat 11 xr. Taxa fizetés mellett fontyárol bé-hozni meg-engedtetett [INyR 8754].

mesterlegénykedik mesterlegényi idejét tölti; a lucra în calitate de calfă; Handwerksgesellenzeit zubringen/machen. *1774:* Cizmadia Jakab Istvan en nalam mester legenykedett negy kantorokig az az egesz esztendeig [Kvh; HSzjP Michael Benkő (39) czizmadia vall.].

mesterlegénység 1. iparossegédség; calitatea de calfă de meseriaş; Handwerksgesellenstand. *1823–1830:* Az apámról való atyafiakat ma is mind Szabó néven nevezik én a Fogarasi nevet láttam az apámnak szabaduló levelén legelőbb, melyet kapott a szabócéhtől, mikor az inasságból mesterlegénységre felszabadult [FogE 60].

2. kb. tanulóidő; timpul învăţăturii; Zeit des Studierens. *1710 k.:* a világ inasesztendejéböl, a scholából, mesterlegénységre kimehetsz, de bizony öregmesterségre nem, halálodig kell azt tanulnod, mint én hatvanhat esztendeig [BÖn. 483].

mestermű mesterremek; obiect confecţionat la trecerea probei de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück. *1561:* Hog' az ρ cehekbe ket few Ceh mester leg'en eggik zaz es az masik mag'ar legen. ezeket meg eskessek. Ezek mynden holnappban mynden mester miet meg' lassak es igazan meg' proballyak [Kv; ÖCArt.].

mesterné 1. kn után; după un prenume; nach dem Vornamen: a nevezett kézműves felesége; soţia meşterului menţionat; Frau des genannten Meisters. *1568:* Casparus Culay, Elizabet St(ep)hani zaz R(eli)cta ... fassi sunt Ezt halottuk my az Jstvantul ez Merhart (!) Istuan fyatul, hogy am az Nenem simon Mesterne el akarya az hazat adny [Kv; TJk III/1. 215]. *1570:* Vrsula Boldyzar Mesterne hythy zerent vallya, hogy egykor Zent Marton Napba Zabo Janosne vytte az eo leanyat orsykot eo hozza es kérte volt hogy Nala tartana Myglen Rwhat chinaltatna neky [Kv; TJk III/2. 28].

2. (falusi) tanítóné; soţie/nevastă de dascăl/învăţător; Frau des (Dorf)Lehrers. *1635:* Pap Janos Varas hwtős Drabantia vgy vallia az Mesterne szauat; mint az első vallo [Mv; MvLt 291. 61a]. *1697:* Tisz. Makfalvi Ur(am) felesegenek leven Controversiaja Mihaly Deak Felesegével Nemegyei Mesternevel mind a ket felnek ruminála az Sz. Parcialis dolgat es vetkes(ne)k talalva(n) Mihaly Deaknet az Sz. Parcialis mostani vetket remittalta [SzJk 304]. *1733:* Nékem Ötsém az Unitárius Mesterné tölle hallottam hogy az ura vette le a' kisebbik harangról a' kötelet [Hévíz NK; JHbT]. *1746:* egy néhány bizonyok az öregek közzül azt importálják hogy néhai Kispál Györgyné Aszszonyom az itt lévö Vzoni Papnéval 's Mesternével communicalt [Uzon Hsz; Kp I. 160b]. *1751:* Ismét más alkolmatossággal mikor Vándor Iuon és Péter a' Mester Házára menvén a' Mesternét megh verték azon lármára oda szaladtam az holott is engemet ujjobban le taglának megh verének [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1845:* Özvegy mesternö Tamás Susánna és Mester Kovács Ferencz [Nagykapus K; RAk 49].

mesterné asszony tanító felesége; nevastă de dascăl/învăţător; Frau des Lehrers. *1765:* mondá Somlyai Uram a Feleségemnek ekképpen láttya Kgylmed Mesterné Aszszonyom ezek a Testkiserö Legenyek* [Gerend TA; KS. Sam. Teleki de Maxa (47) ref. tanító vall. — *Tréfásan a volt tiszttartót elkísérő legényekre].

mesterremek 1. mestervizsgára készített mintadarab; obiect confecţionat la trecerea probei de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück (verfertigt für die Meisterprüfung). *1561:* chehek lewele azt tarchia, hogy eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester [Kv; ÖCLev.]. *1570:* Eotthues Myhal Demeter deak fya hity zerent vallya hogy Mykor Ew keomyes ferench Jnassa volt, Azkor chinallia volt pechy Matthias Az Mester Remeket vgian otthan az Keomyes ferencz Mywhelieben [Kv; TJk III/2. 121]. *1589/XVII. sz. eleje:* addig se Inast se Legent ne tarthasson, az Ceh szabadsagaual semmib(en) ne elhessen, az migh az ki szabot Mester Remeket eppen el nem vegezi [Kv; KőmCArt. 9–10]. *1590:* oth kezde mondanj ez Colman Marton hogy az volna az legenj melj egj nap két mesterremeket chinalhatna [Kv; TJk V/1. 42]. *1655/1754 k.:* Ezek után tartozzék, akár házas ember akár Ifjú legény mester Remeket tsinálni, ugy mint: egy tisztességes és rejtekes fias Asztalt, és egy tisztességes Oos Táblát háromfele játékra, még ugyan egy harmad-fel singes ládát lábostól [Kv; ACJk 16]. *1701:* Az Mester Remek légyen edgy kétszer ványalt vég Poszto, minden hiba nélkül [Kv; PosztCArt. 9]. *1752:* mester reměgjét (!) az B: che hibasnak tanala [Kv; FésCLev.].

Szk: *~ben készít. 1640:* Az ki bé akaria magat ez Czehben szerzeni, tartozik egy ásot, egy kapát, egy kaszat, és egy keotő feiszet elseoben mester remekben kesziteni és be mutatni [Kv; KovCLev.] ✱ *~ csinálása. 1570:* Eotthues Jacab es Eotthues gaspar Zatthmaryak hithek zerent vallyak hogy ewk zattmart Mesterek voltak es cehek volt, melyben otthis Mester Remek chinalasanelkwl senky Beh nem alhatot [Kv; TJk III/2. 135]. *1655/1754 k.:* Amely Ifju Legény penig esztendeig való szolgálattyát ki-töltene-is, de mester Remek tsinálásának elötte meg mátkásodnék, tartozzék büntetésben adni flor. 3 [Kv; ACJk 15] ✱ *~et bemutat. 1652:* Gebel Kadar Georgy mutatta be Mester Remeket [Kv; ÖCJk] ✱ *~et követ* mesterremek kijelölését kéri/kérelmezi. *1635/1650:* Ha valamely Idegen Eottues Legeny Mesterremeket akar keovetni, Az Nemzetsigh levelet megh szerezze, es vgy foghion az Mesterremek czinalasahoz, hogy a Mesterremekkel edgiút be vihesse [Kv; ÖCJk] ✱ *~et követtet* mesterremek kijelölését kéri vki által. *1676:* Tolvay István keovettette á mester remeket Boncidai Gherghely es Brassai Daniel Ur(am)ek által [Kv; i.h.]. *1678:* Az Beczwlletes Cehnek frequens congregatiojab(an) Huszár Mihály keovettette az Mesterremeket, Beczwlletes Brassai Daniel és Monostori János Ur(am)ek által [Kv; i.h.] ✱ *~ül csinál* mesterremekül elkészít. *1589:* az legény az Czeh mestereket es teőb tudos mestereketis bę hyon az helyre, az hol az boltot akaria mester Remekwl czinalni [Kv; KőmCArt. 8–9] ✱ *~ül megkövet. 1589/XVII. sz. eleje:* Az masunnat Jeőtt Legeny, az ki faragast ne(m) tudna, hanem cziak rakast; Seőt minden Rako Legenyek cziak az bolt czinalast tartoznak, az felsö mod szerent Mester Remekwl megh kőuetni [Kv; i.h. 11].

2. mestermű; capodoperă; Meisterwerk. *1710 k.:* adják kezedbe ezt a praefatiót, adjanak elég üdőt reá, ha igazán deákra fordítod, és ha anyádnak is, úgy amint kell, magyarul jól megmagyarázod azon tudós emberek előtt, bizvást mesterremeknek tarthatják [BÖn. 483].

mesterremekes mesterremeket bemutatott; care a prezentat un obiect confecţionat special pentru a trece proba de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück vorgelegt. *1635/1650:* Ha az Mesterremekes Legeny akar Idegen, akar It valo legien, megh matkasodik, s be akar az Cehben allani, Elseoben irassa be magat az Varos kónyveben [Kv; ÖCJk].

mesterremeki mesterremekre vonatkozó; referitor la obiectul confecţionat special pentru a trece proba de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück betreffend. *1702:* Vásárhelly András Mester Remeki collatiojanak az Maradekja meg adása alkalmatosságával kőlt el Borra gyertyára fl 3 d 47 [Kv; ACJk 8].

mesterremek-kupa mesterremekül készített kupa; cupă făcută şi prezentată ca o realizare specială pentru a trece proba de meşter (pe vremea breslelor); Humpen/Kanne als Meisterstück. *1585:* hoztunk Buday Tamas vramtol Egy mester remek kupat kyt byro vram az feyedelemnek adot y Esztendőbe fyzette(m) erte f. 69 d. 93 [Kv; Szám. 3/XXII. 57]. *1588:* Byro Vramtol veottwnk egy Mester Remek Kwpat Gubernator Vram zamara f. 74 [Kv; i.h. 4/I. 46]. *1609:* Az Vy eztendeo Ayandekat Adtuk meg Vrunknak Egi mester Remek kupat f 77 d 56 [Kv; i.h. 12b/IV. 296]. *1613:* Czanadj Anttal Uram adot be egy Mester Remek kúpat f. 77 d 91 [Kv; PLPr 1612–15. 127]. *1627:* Egj mester Remek kupa, az fedele meg teoredezet Araniazatla(n) [Kv; RDL I. 134]. *1635:* Egy fejer mesterremek kuppa Lyúkas nyom Girat 4 p. 42 giraiat tudvan a f. 16 f. 78 [Kv; i.h. 107].

mesterség 1. (a céh keretén belül folytatott) kézműves mesterség; meserie (practicată în cadrul breslei); (Zunft)-Handwerk. *1580:* Megh ertettek eo kegmek Az valaztot vrainknak es az tanachnak wegezesset Az Mezarossok es hentelerek felól Byro vramat tanachyawal keryk hogy haggya es paranchiollya megh hogy ez zerent ellye(n) mind A ket fel Az eo Mestersegeknek gyakorlassaba [Kv; TanJk V/3. 223b]. *1665/1754:* Ha pedig chéhünkbéli B. Mester embert vagy maga szemellyében, betsülletiben, vagy Mesterségében valamelyik Legény diffamálná, büntettessék mélto érdeme szerént [Kv; ACArt. 15]. *1677:* A' Váradi Kovácsok ugy industriálkodgyanak, hogy a' Vár és Város az ö munkájok miat meg ne fogyatkozzék, mesterség szerint valo szolgálattyokban [AC 248]. *1779:* a' pénzt az Ötves megprobalván maga Mestersége szerént, ónas réznek találta [Kv; SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz]. *1801:* minek előtte valamely asztalos mester Ember meg nem hal, addig égy a'vagy több érdemes, Iffiak annotalva levén, és eléadando elsö vacantiákor bé vétetik, a' mellyis az czéhnek segíttségire szolgál, és az Ifiu adig is jobban qualificalodik a' Mesterségében [Kv; ACLev.]. *1840:* Fijamat feltiltani a mesterség Tanulásatol Határozzák honnan van hát az a Szabadtsága ns Czéhomnak hogy Fiamat a mesterség Tanulásától fel tilthassa [Dés; DLt 972].

Szk: A. *~ével szolgál/teszi szolgálatát. 1640:* Stan Dogar kadarsagaval ell es a Varhozis szolgal mestersegevel [UF I, 761]. *1716:* A Faragoimat hogj a Falu kalákáb(a) külgje, meg ne engedgje, rajtam kivül senkinek a kik penig mester emberek találtatnak a jószágb(an) mesterségekkel szolgállya(na)k a kalaká(n) kivül [Erked K; LLt]. *1774:* Vannak Mester Emberek ezek hol Mesterségekkel, hol pedig Postasággal tészik szólgálattyokot [Szentdemeter U; LLt Vall.] ✱ *~re ad vkit. 1839:* Nagy András a' fiát* Ferentzet, fel nevelvén mesterségre adja [Érkávás Sz; Borb. II Nemes Buttyán János (60) vall. — *Ti. az öccséét] ✱ *~re áll. 1755:*

jelenté magát be(csü)l(e)tes iffiu Vig György, hogy ezen mestersége kedve volna állani [Kv; FésCJk 61] ✱ *~ tanulására beszegődik. 1701:* Valamelly Mester emberhez egy Inas négy Esztendöre Mesterség tanulássára bé szegödik, és az Inas az eo Négy Esztendejét ki tölti, és felszabadul azon Mester ember ne légyen szabad harom Esztendő el telése elött Műhelyében be fogadni, sub poena; f: 12 [Kv; PosztCArt. 31] ✱ *~ tanulására felszegődtet. 1784:* Nag istvan vram fel szegöttete Az mesterseg tanulasara inasnak 3 Esztendeiig görg ignatzot [Kv; KCJk 82a] ✱ *keze a ~től feltiltatik. 1814:* Timár, Ujvári Samuelnének már utolbszori nyilván valo Talp lopásaiért a' végeztetett, hogy a' Czéhbol örökre ki vettessék, és keze a' Mesterségtöl fel tiltassék [Dés; DLt 56. 20].

B. *kádári ~. 1747:* obligala ő kglme magat meg irt Szabo al(ia)s Tratosj János Uram hogj a mi Pinczébe levő teli hordok kőrűl kadari mesterseg fog kevántattni azokat tartozzék veghez vinni [Alvinc AF; Incz. X. 24] ✱ *kalános ~. 1835:* Dutsi vagy Som Josef kalányos mesterséget folytat [DLt nyomt. kl] ✱ *mészárosi ~. 1774:* A Querulansok magok is meg valyák hogy Mészárosi Mesterségek(ne)k régen renuncialtak magok és azt sok időktöl fogva nem is folytattyák [Kv; MészCLev.] ✱ *molnári ~. 1687:* Koszta Hircsocsa molnar liven, mint molnar azon molnari mestersegevel elt, es járt egyik malombul masikb(an) [Dragus F; Szád. Petru Muntyán (60) jb vall.] ✱ *nyeregcsinálás ~e. 1723:* hozzám jöve Nemasági ur(am) és eröltete a Taploczai utra hogy kulgyek enis az uram Gerebenesre lévén fogám a fiamott a nyereg Csinálás mesterségröl el hivám menynyen el eöis [Oroszfalu MT; VGy] ✱ *pattantyúsi ~. 1681:* Mint hogi pattantyusi mesterseghez valo eszközok itt ninczenek azert ki mennyi fontos lövő szerszamhoz valo golyobis legyen külön külön, meg nem tudathatott [Vh; VhU 447] ✱ *tímári ~. 1673/1681:* Grof Iktari Bethlen Peter Ur(am) Batya(m) Timar Mihalynak adot levele producaltatvan elömben, azon levelben specificalt conditio szerin az Timari Mesterséggel valo szolgalatban Timar Mihalynak Veje Cserkesz Andras confirmaltatik [VhU 461 Thökölyi Imre vál.] ✱ *üstgyártó ~. 1736:* Üst Gyárto Mesterseggel Csinált ónos réz palatzk 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100] ✱ *verőskovácsi ~. 1785:* Amplectalván az ez elöttt költ szentséges Királyi Rendeléseket, vagy Normát az Erdők(ne)k jo gondviselés alatt léjendő tartasárol s tartatásárol, el képzelvén minémű hasznot árasztthasson reánkis ha ezen szentséges Rendelés ereje mellett az Erdőnek meg bővülésével Bányászságunk, 's Verős kovátsi Mesterségünk folytatása még nagyobb incrementumat vehet, ahoz magunkat kész kedvel conformaltuk [Torockó; TLev. 11/4].

2. (céhen belüli) mesteri tisztség; demnitatea/rangul de meşter (în cadrul breslei); (Zunft)Meisterwürde/amt. **Szk:** *bejáró ~. 1665:* egész Cehűl eo kglmek helyben hattak az el mult 1664 Die 22 mensis January választások szerént valo tiszteket Az Legények Atyaságának tisztiben Im Leorincz Ur(am). Bé-jaro mesterséghnek tisztiben. Aitai János Ur(am) Bras Márton Ur(am) [Kv; SzCLev.] ✱ *szolgáló ~. 1672:* A' Czehben Szolgalo Mester tartozzek a' Szolgalo mesterseget viselni | a' Szolgalo Mesterseg(ne)k el kőszöneseb(en) penig tartozzek az elkőszönő ket tál etekkel egy pecsenyevel, egy veder borral, azon kivűl a' maga joakarattya a' mire viszi [Dés; Jk].

3. (a céhbe való belépéskor fizetett) díj/illeték; taxă (plătită la intrarea în breaslă); Gebühr (gezahlt beim Eintritt in die Zunft). *1561:* senkí semminemw miet tizenneg' lottosnal alab ualo ezwstből ne merezellyen mielní. Mert ualaky az probalasban vg talaltatik hogy kwlomben mielne. Az elso wetkeiert ket lot ezwstel bwntettessek megy Neg'edzer hog'ha ... alab ualo ezewstbol myelne mestersegenek el weztesewel bwntettessek kwlomben penigy be ne wetessek hanem vionnan valo megy fizeteseuel az mestersegnek | Ha valamely mester mas warosrol ide ione az cehbe be akarna allany az is tartozzek az mester Remeket meg chinalny Az mesterseget penig' az feliwl meg' irt fizetessel es mynden moggaual fel waltany [Kv; ÖCArt.].

4. (a céhbeálló díjjal azonos összegű) céhbeli büntetéspénz; amendă plătită breslei (egală cu taxa de intrare în breaslă); Zunftstrafegeld (gleich dem Betrag der Eintrittsgebühr in die Zunft). *1649:* Vegeztűk egész Czéhul, Hogy mikor Fejedelem Ur(un)k ó Nsga Varosunkb(an) iövend, az szűkseghez képest valamellyik iffiu mesternek az Dekany parantsoland s nem tselekedné, tehát egész mesterséggel büntetődgyek [Kv; MészCLev.].

Vö. a *félmesterség* 2. jel-vel.

5. vmilyen foglalkozás/kenyérkereseti mód; ocupaţie, profesiune; irgendeine Tätigkeit/Broterwerbsweise/möglichkeit. *1628:* Mivel hogy pedig mindenféle mesterség és tudomány Istentől vagyon, főképpen pedig az borbélyság felette nagy dologban jár és gyakorta sok tudatlan borbély mesterek miá sokaknak halálok is történik: mi az ő kévánságokat javallottuk, approbaltuk, méltonak és illendőnek itiltük [Mv; SzO VI, 82]. *1710:* a lélekidvességre szükséges tudományt mind egyéb, politiában felette hasznos mestersége-ket, mint a jurisprudentiát, medicinát, architectúrát s egyebeket tanítani nem akarnak[a] [CsH 387. — [a]A jezsuiták]. *1761:* Iffiantan Muntjan Kretsun Bányászkodásával, szántassal, vetéssel élt tudom, ezen Mestersége-ken ette a kenyerét [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.]. *1781:* hadd nyughassam, midőn haza megyek Mesterségem fojtatásábol [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1797:* Ezenn Két ujj parasztnak semmi ollyas külőnős tanult Mestersége nem lévén, tehát hol tenyérrél, hol utozással szolgálnak [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 344]. *1801:* tudja é a' Tanu ki follytatta a' maga mesterségit Innep napokra kelő étzakákon ... ? [Barót Hsz; HSzjP vk]. *1823–1830:* sok Marhák el vesztek; mert az oda be ment Emberek bátorságban lévén, a' lopásbol egész Mesterséget tsináltak [FogEK 129]. *1839:* mitsoda élelem modot, mesterséget vagy kereskedést gyakoroltál? [Dés; DLt 1077 vk].

Szk: *égettbor főző ~. 1752:* János és Mihály innen Nagy Gyekéből Szőkének ell János Fellejtárságból, Mihálly pedig ... az udvarból Eget bor főző Mesterségből [Gyeke K; Ks 5. IX. 9 Joannes Senior Biro (65) jb vall.] ✱ *kocsisi ~. 1831:* Bánamis en már most, hogy Rabságambol mihelyst ki szabadultam tanult kotsisi Mesterségemet nem folytattam [Dés; DLt 332. 23] ✱ *külső ~* gazdálkodás. *1763:* Nagy Sámuel Angyalosi mester nem tanít, hanem inkább külső mesterséget folytat [Szemerja Hsz; HSzjP] ✱ *orvosi ~. 1823–1830:* Sándorfi József tehát Marosvásárhelyre jövén megismerkedtem vele, igen jó barátok lettünk volt, és azután ... Bécsből, hová orvosi mesterség tanulása végett ment volt, sok leveleit vettem [FogE 126–7] | Lászlo Bétsbe Orvosi Mesterséget tanul [FogEK 575] ✱ *orvoslás ~e. 1823–1830:* Tartózkodott akkor ottan egy Gyarmathi Sámuel nevű medicinae doctor, akinek minden foglalatossága az volt, hogy az urakhoz járjon időtölteni, mert az orvoslás mesterségét ő sem szerette, s más sem kívánta ötet használ-

ni | minden beteg mellett egy orvoslás mesterségét tanuló deák, aki az orvossággal való éltetést s a beteg változásait ügyeli [FogE 141, 260] ✱ *orvosló ~* állatgyógyító tudás. *1688:* Dragumir Bogdán eö Ngok poroncsolattjábol tartozik Udvarhoz menni, es ott mestersegivel szolgalni. Az Nagjob fiátis eö Nga megh engedvén hogy velle eggyüt lakjék ... es szokot orvoslo mestersegre megh tanicsa [F.ucsa F; ÁLt Urb. 30] ✱ *seborvosi ~. 1801:* a' Seb Orvasi mesterség [DLt kv-i nyomt.] ✱ *vízépítési ~. 1842:* a' töltés nem egyébb, mint a' víz építési mesterség- és tudomány gyalázatára — s halado korunk czégereztetésere mindenfeliböl öszve hánt, 's a víz praedajára kitett Tömeg [Kv; KmULev. 2 László János mérnök jel.].

6. iskolamesterség, tanítói tisztség; funcţie de dascăl/învăţător; Lehrmeisterschaft/amt. *1585:* Az Jskola Mesternek ky most Lector tölt vala ky az fel Eztendö az mestersegbe(n) Zent Andras napyan addyg meg fyzette(m) Mellyet taualy be atta(m) zamba(n) az Regestro(m)ba [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1632:* 3 Novembris. Vött búcsút az scholától — az mesterséget hogy letette — Csanádi Pál uram, ki is kolozsvári fiú volt [Kv; KvE 163 SB]. *1646:* Stephanus Szabolaj (!) Veresegihazi Schola Mester Fűzesi mestersegre admittaltatot keze be adasaual magatt kötelezte jövendőbeli Ministeriumra | Daniël Bőrvey Somliorul Deczey Mestersegre conducaltatik keze be adasaual magat igerte [SzJk 64]. *1702–1764:* E'kor tuttak ki Ajtoni mestert hoztak heljebe Csukar Györgjet toroczkay mesterseghre [Torockó; MNy IV, 234]. *1715:* Tudom hogj Páll István fia János innen ment a Kolosvári Unitaria Scholáb(a) onnét vitték Mesterségre [Városfva U; WH. Anna Páll providi Ioannis Sipos relicta vidua (43) vall.]. *1786:* a Tractusokban szorgalmatos vigyázás kivántatik, hogy tudatlan, erkölcstelen, keringéshez szokott, rest ember a mesterségre fel ne vétessék [Csetri, Kőrösi Csoma 43]. — L. még UF II, 188.

Szk: *~en lakik* tanítóként szolgál. *1640:* Michaël Szekj Rector Scholae Bettleninae[a] Cegeben mestersegen lakua(n) sallariomat fel vötte, es kapu feltől vötte Buczújat | Michaël Szekj Rector Scholae Bettleninae Teőreők főlden Bekesen Mestersegen lakua(n) eztendejet felben hatta, egi embert agion ütven [SzJk 52. — [a]Bethlen, SzD] ✱ *~telke* a tanítói tisztséggel járó/tanítói telek. *1745:* az Mesterség telekjén vagyon Csűr, föld odor edgyik felől másfelől pajta alatta [Újszékely U; UnVJk 117].

7. művészet; artă; Kunst. *1619:* jól elővegye Kegyelmed[a] az hét mesterséget, mert ezeknek csak kettő vagyon: szép szó és kard [BTN[2] 225. — [a]Péchi Simon]. *1662:* Az iskola[a] már azelőtt jó idővel classisokra rendeltetett vala, az deáki szép tudományi minden mesterségek ... nagy hűséggel, szorgalmatossággal taníttatnak vala | az három esztendő, de főképpen a két utolsó elforgása alatt közönséges tanításra való öreg házak építettek vala, mellyekben a deáki szép tudományokat a mindenik mesterség szerint külön-külön nagy szép alkalmatossággal taníthatják vala [SKr 422–3. — [a]A váradi]. *1710 k.:* Becsültetnek a tudósok, és akármely, e világi életet segítő vagy gyönyörködtető mesterségekben nagyra mentek azért az ő tudósságokért [BÖn. 415].

Szk: *muzsikai ~. 1636:* az musicai mesterseget az természet adta légyen ajándékon az embereknek [ÖGr Aj. 7].

8. készség, hozzáértés; dibăcie, iscusinţă; Fertigkeit, Bereitschaft. *1662:* (A kárpitra) Julius császár históriái voltak csudálatos szép mesterséggel szőtetve | (A tornyon)[a] emberi formában ördögképek valának kicsinálva igen nagy mesterséggel [SKr 96, 263. — [a]Lichtenstein hercegének kastélyában]. *1679:* Fabúl szep mesterseggel csinalt Tornyocska [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 151]. *1681:* Portai botoczka, mellyek(ne)k egi egi végeben szép mesterséggel kez formara csinalt fejér csont vagyo(n) Nro 2 | Aranyos ház Erkelyes ablaka kivűl szép mesterseggel faragott s czifraso(n) rakott kővekbol állo Nro 3 [Vh; VhU 539, 552–3]. *1736:* Fa héjjal tzifrázott Viragozott, szép mesterséggel, fiokoson Csinált Asztal legszebb a' többinél 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104]. *1789:* A külső Ajto fenyőfa Deszkabol valo Vas Sarkokon forgo, a' Zárja meg romlott, melly(ne)k belső felén Patika Czimerhez valo Képek vagy(na)k szep mesterséggel le rajzolva, mellyek aestimaltattak ad Rft 30 [Mv; ConscrAp. 90].

Szk: *esztergályos ~gel metszett. 1736:* Esztergáros mesterséggel metzett asztal 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104] ✱ *hadi ~* katonai hozzáértés. *1662:* Maga pedig Gaudi szép hadi mesterségével a kevés lovas városnépét is Isten után úgy megoltalmazta vala, hogy annyi ellenkezésben is igen kevés híjokkal maradnának [SKr 452].

9. tudás; pricepere; Sachkenntnis. *1823–1830:* eleget hoztam ki az akkor igen híres doktor öreg Pataki Sámuelt Eleget iparkodott minden mesterségével a grófot[a] életben tartani, de hiábavaló volt [FogE 156. — [a]Bethlen Pált].

10. mesterkedés, álnokoskodás; viclenie, şiretenie; Machination, Hinterlist. *1630:* Varga Balas mondotta, hogj alnaksagos mesterseggel czelekedet Varga Mihaly hogj ki czalta az hazabol az fejszejett [Mv; MvLt 290. 208b]. *1659:* Jstenire, Lelkire mondotta[a] hogy iol lattya mind(en) mesterseghűnket [Borb. I konstantinápolyi követjel. — [a]A török vezér]. *1716:* Gállya Péter és Pap Mihály erőszakoson avatta bé magát abba a' Peátra száka nevű Bánjában, illyen mesterséggel hogj Kurucz Hadnagj lévén Pap Mihály egy Matajsza nevű Német katonája volt és Matajszával ketten mivelvén akkor az üdöb(en) a Bányát, ugj Csuszott belé Pap Mihály [Nagyalmás H; BK ad nro 184]. *1749:* ezen ló azon étszaka el veszett; mellyis edgj átallyáb(an) az Inctus mestersége ál(ta)l eshetett meg és nem más keppen [Torda; TJkT III. 263]. *1776:* A' Győrű Viszsza adás pedig miben mult el, nem tudom, de ugy itilem, hogy ez mind a' Csizi Mestersége volt [Egrestő KK; GyL. Jos. Székelly (28) parochus cath. vall.]. *1780 k.:* Ákosfalvi Szilágyi Sándor a' Lonak el Lopására mitsoda Mesterséggel jött Mező Bándra, ott kinél miképpen mulatott? [Msz; MbK X. 59 vk]. *1792:* Kollát vagy Bőr János másod izen valo Attyafiával Bányai Jósef uram hajadon Léányával 'Susánnával álnok mesterséggel őszve kelvén álnokságok világosságra jőven elválasztattak a Sz. Partialison [Gyalu K; RAk 13]. — L. még RettE 187.

Szk: *~ét követi* mesterkedését végbeviszi. *1679:* Az német szokott mesterségét követvén, üdő vontatással élvén, következék az Vesseléni Pál uram nebelygési [TML VIII, 536 Teleki Mihály Galambos Ferenchez] ✱ *~ét megveti* 'ua'. *1710:* a francia király, ki halálos ellensége az austriai háznak, minden kigondolható mesterségit megveti, hogy Carolust amoveálhassa a császárság mellől [CsH 460] ✱ *koholt ~. 1677:* Én úgy tudom, ha Forval uram az előtti koholt mesterségeit még vissza nem fordítja, holnap Veselényi Pál uram is megindul a lengyel hadak eleiben [TML VII, 499 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✱ *színes ~. 1670:* Nagyságodat színes mesterségekkel, szép szókkal akarnák holmikre venni [TML V, 114 ua. a fej-hez]. *1717:* midőn tette magat hogy eö Gyermek ágyat fekszik micsoda szines mestersegekkel akarta azt tetettni hogy eö neki teje vagyon [Kv; Told. 2]

✱ *titkos ~. 1662:* Az fejedelem[a] azon várnak is titkos mesterséggel való vítatása s meg is vétetése dolgát Rácz János, Teleki Mihály és Stépán Ferenc szolgáira és híveire bízta vala [SKr 502. — [a]II. Rákóczi György].

11. bűbájosság, boszorkányos mesterkedés; vrăjitorie; Hexerei, Zauberei. *1670:* az captiva felől hallatik, és mondatik rettenetes I(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz cselekedeti Ittem Beczülletes emberek(ne)k ez veghazban szolgalojokat hitta, az eő tudomanyá(na)k mestersegenek tanulására [Kv; TanJk II/1. 769]. *1748:* Hát azt tudjaé a Tanu hogy Argyélán Josziv, egyszer vagy másszor kérkedet volna fel vélle, hogy a Német Molnár György tanitotta volna nyul hájjal, és szőlőkb(en) termő fűvel ollyan mesterségre: hogy ha akarná tudna ártani Molnár János(na)k [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

Szk: *babonás ~. 1736:* Miért kellett énnékem az Inctát in Jus attrahalnom Citatoria Relatoriamból világoson Constal, hogy az el-múlt Esztendőben némellyeket meg-fenyegetetvén, babonás Mesterségével meg-kurusolt és vesztett [Dés; Jk 205b] ✱ *boszorkányi/boszorkánysági ~. 1675:* (Az alperes azt mondta) én vesztett(em) volna meg Boszorkányi mesterségemmel [Kv; TJk XII/1. 1]. *1739:* Molnos Küs Annátol hallottam, hogy Gyergyai Boldizsárné azt mondotta volt nèkie, hogy az füstös szalmán őtet, tudniillik Gyergyai Boldizsárnét, Faluvégi Berei Sára által húzta volna, azzal tanítani akarván az boszorkányi mesterségre [Bözöd U; Ethn. XXIV, 85 Kecskés Zsigmond relictája Sára (40) vall.]. *1745:* Asztalos Stefánnét, és Kovács Mihalynét nem tudom hogy aféle varáslásokb(a), boszorkányi mesterségekbe elegyitették volna magokat [Szentbenedek SzD; Ks]. *1752:* Furu Györnének Veres Ersébet Aszonjnak. Semmi nemű boszorkányságát, nem tudom sem nem hallottam, sem pedig hogj boszorkánysági mesterségivel, valakinek kárt tet volna [Diósad Sz; Ks] ✱ *bűvös-bájos ~. 1736:* az is Comprobáltatik, hogy minemű bűvös bájos mesterséget tartott maga Házánal [Dés; Jk]. *1745:* nemis túdom az Utrumban meg nevezett Aszszonynak Semmi boszorkányságát, bűvős bájos mesterségét [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII Pop Petka (21) Pokolár Iuvon jb felesége vall.] | Illyen actiom vagyon az J. ellen, hogy ő el hitetvén az emberekkel, hogy ő à régi eltett kintsét az ő bűvős bájos mesterségivel à földnek mélljsegiből ki hozza feles fizetést vévén sokakat koldulásra juttatott [Torda; TJkT II. 66]. *1765:* váldoltatik az I(nct)a hogy ő bűjes, bajos boszorkanysagi mestersegekben gyakorolván magát, maga gonosz mestersegével sokaknak ártatt nemellyekre meg neheztelvén azok meg betegedtek [uo.; i.h. V. 290] ✱ *ördögi ~. 1756:* Matyas Juonra egész falustol nagy gyanuságunk vólt, hogy ördögi Mesterséggel, boszorkánysággal elő gonosz ember let volna [Vályebrád H; Ks 62. 22]. *1777:* azonn Irina igazán meg valva nagy Ringyo lévén azon Ferje Gligor szégyeletiben el hagyta volt azon idő alatt ... viselősödött volt meg ... ki is viselőssegét meg ismervén ... ördögi Mesterséggel ... hozatta haza ezen hűtös Férjét Gligort [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28].

12. gonosz/törvényellenes cselekedet; faptă rea/josnică; Übeltat. *1752:* Soha sem volt ... igaz két kézi munkájával elő szántó vető ember; Hanem mindetig Tolvajságával élő ember volt, a Télen vgjan oly bőv mértékben nem gyakorolhatta azon régi szokot mesterséget, mivel sokat betegeskedett a Télen [Bikáca Sz; BfR Elek Miklos (56) jb vall.]. *1777:* Mely két egy mastol tavol levő epületek(ne)k oly tsendes időb(en) esett Egy szersmind valo meg egesek, Valamely gonosz ember(ne)k elöre keszitett mestersege Nelkül telyes lehetetlen lett volna [Majos MT; Told. 26/21].

13. kb. csodálni való/hihetetlen dolog; mare minune/lucru; bewunderungswerte/unglaubliche Sache. *1705:* tudtára legyen Vay Lászlónénak ... hogy valamit fog az ura cselekedni azokkal[a], hasonlót követ el rajta a generális itt[b] Vay Lászlóné asszonyom erősen megijedvén, (minthogy itt nem is mesterség megijedni), mindjárt írt az urának levelet, hogy az Istenért afféle dolognak hagyjon békét [WIN I, 441. — [a]A labancpárti emberekkel. [b]Nsz-ben]. *1791:* mesterség most utazni, a' kost nem léte miá [Sztrézakercsesora F; TL. Wessenyi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

14. vmi sikeres működésének nyitja/titka; secretul unui lucru; Geheimnis/Schlüssel der erfolgreichen Funktion einer Sache. *1560:* Jgen Jol kel reaya[a] vigyaznod az twzmelleth, Mert eben vagyon az cementelesnek fő Mestersege [Nsz; MKsz 1896. 350. — [a]Az aranyra, hogy meg ne olvadjon a cementporban]. *1794:* A Szatska vágo az igaz hogy készen vagyon tsak a vasozását tudnám jol végbe vitettni mert edgyik mestersége a Szájának vasozasab(an) és Kaszájának jo moddal valo accuratiojában all [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1823–1830:* A bánya szájában vagyon egy rengeteg nagy vízkerék, melyet a bányába folyó víz hajt

De ezen maschináknak leírásokhoz nem egynéhány minutákig való nézés kívántatnék, különben is úgy be vagynak csinálva, hogy az ember nem láthatja minden mesterségét, mert titokban tartják [FogE 207–8].

15. szerkezet, szerkentyű; mecanism, dispozitiv; Vorrichtung. *1705:* a piacra vontanak két vízi mesterséget, akik kerekeken állanak és feles víz fér beléjek, és felmegyen sebesen a víz felőlük, mint a karom, hogy ha égés lesz, azzal oltsák meg. Szép mesterség igen [WIN I, 532–3].

16. munkálat; lucrare; Arbeit. *1681:* à le eresztő kis hidaczka mellet ket felöl deszkas volna Ugyan, de eszak felöl valo oldalarol a' deszka ighen le hullott; szükseges mestersegh volna, ha ezen hidaczka mellet ket felöl talp-fara, oly forman épétenenek, hogi egiszer s mind sindely alays vetetödnek [Vh; VhU 557].

17. mutatvány, látványosság; producţie artistică; Produktion, Sehenswürdigkeit. *1657:* Nagy solennitassal lőn ez lakodalom sok különb-különbféle muzsikák, farsangosok, köteleken jádzók s táncosok és különb-különbféle mesterségeket mutató emberek, melyek csudálkozásra valók voltak [KemÖn. 264–5]. *1710:* Másnap a lakadalom után, estve a generál[a] a vendégeket kihívatta bolgárszegi kapu eleiben tractátióra, ott tűzes szerszámból szép mesterséget csináltanak [CsH 441. — [a]Faberi császári tábornok]. *1806:* fél a 7re komédiáb(a) mentűnk egy Pohl Antal nevű Cséh kezetlen ember a Lábaival figurákat mesterségeket mutattott [Dés; KMN 178].

18. *~gel csináltatik* mesterségesen állíttatik elő; a fi fabricat pe cale artificială/sintetică; künstlich hergestellt/erzeugt werden. *1710 k.:* Azt állítják ma a tudósok hogy az Isten a balzsamtermő fát is kivesztette Zsidóországból A patikákban árult balsamumok csak mind mesterséggel csináltattak [BÖn. 409].

mesterségbeli szakmabeli; (care ţine) de meserie; zum Handwerk/Gewerbe gehörig. *1843:* Mészáros János utasittatik a Czehtol Kirendelt Mester társunk műhelyében mesterségbeli gyakorlása ki mutatására, ezt meg tévén jelentse magát a Czéh elött[a] [Kv; ACProt. 11. — [a]Értsd: remek esztendőre].

mesterséges 1. emberi tevékenységgel alkotott; artificial; künstlich, Kunst-. *1636:* az ének szóval való Istent ditsöitésis két nemű; Avagy mesterséges eszközökkel, avagy penig tsak természet szerént valóval lévö | Az Instrumentalis Musicanak, az az vigasságra inditó mesterseges szerszámoknak elso eredeteket, és találtatasokot szorgalmatoson nyomózzák és visgallyak a' mindennek végére menni akaro agyaskodó emberek [ÖGr Aj. 7]. *1662:* A svéciai király főembere, Rebenstock még a más úttal fejedelem ottléte alatt fundált vala egy mesterséges sáncot, a belső váras külső kapujánál az ott való száraz ároknak külső szélin [SKr 222–3].

Szk: ~ *szólás.* *1636:* az Isten kétképpen szokott az emberektöl ditsöittetni; Avagy tsak az ö közönseges szavok járása szerént; Avagy penig neminemü kiváltképpen való mesterseges szóllásnak neme szerént[a] [ÖGr Aj. 7. — [a]Értsd: hangszerek használatával].

2. mesteri, remekbe készített; desăvîrşit, de maestru; meisterhaft. *1659:* Szebenbül hozatuan ki Egy Bőrös Ladat, csinaltatott eo Kglme arra Egy mesterseges Zart, melyteol fizettem az Uy kereszteny Lakatosnak fl. — // 70 [Borberek AF; WassLt Perc. 52]. *1662:* Az kapu bástyái oldalában egy szép tornyot pléhes szép mesterséges héjjazattal, orsósan függő lábakon építtetett vala[a] [SKr 297–8. — [a]A váradi várban I. Rákóczi György]. *1695–1720:* Itt[a] láttam mesterségesebb szélmalmot is, mint eddig Germániában [KvE 228 VBGy. — [a]Hamburgban]. *1756:* nagy vas Láda melly Dominalis vagy Provisoralis Cassának neveztetik különös nagy kemény mesterséges Zárral muniálva [Déva; Ks 92 I. 32]. *1849:* Szetska vágo égy kés mesterséges [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

3. művészi; artistic; kunstvoll/mäßig, Kunst-. *1662:* (Építtetett Bethlen Gábor) fejedelmi házakat nagy friss és pompás épülettel belül különb-különb szép képírásos aranyos és mészmetszésbéli mesterséges menyezetekkel [SKr 96]. *1679:* Ezen negi Ladakban vannak mostan el mult lakadalmi Solennitasra csinált Pastetomok; Külömb Külomb fele állatok s aghak formajara, veres, zöld, fejer viaszbol czifrázott mesterseges munkak [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1714:* A Fejedelmi Apafi Hazn(a)k Genealogiai mesterseges es szep írassal figurakkal le irva [AH 36]. *1811:* Egy Uj O Tángyér T.S. Inscriptioval, és egy régi fejér onbol mesterséges virágokkal öntött Keresztelő Pohár [SzConscr.]. *1842:* Egy mesterséges szép ezüst Canna meg aranyozva. Készittette M. Gy. Monostori Mlgs Kabos Ferentz Ur Feleségével Mlgs Katona Eva Vr asszonyál 1782 e. [M.nádas K; RAk 53].

4. szakszerű; special, corespunzător unui anumit scop; sach/fachgemäß. *1829:* Ez elött két Esztendövel az Uszo Oskola 2130 Rf. V. C.-val el keszittetet ugyan annyira hogy a' közönséges tanulásra elég alkalmatas volt, de hogy nagyabb Szökésekre, fenn állo, és más mesterségesebb uszásra és lehessen használni, Mlgs Rezsán Lajos Ur fáradhatatlan munkálodása által szerzet egybe e tzélra némely Joltévöktöl 1460 Rf-kat [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

5. különleges; deosebit, aparte; besonder, Sonder-. *1636:* Ez uiragos kert vagyon negy reszbe(n) szakaztua ez elseö resz vagyon hat tablara ekesitue, Az elseö tablatt ighe(n) szep uiragok mesterseges Czifras ultetessel ekesitik [Siménfva U; JHb Inv.]. *1789:* Péter Czár hajadon fövel vala, és Soha Sem látott vólt ilyen Szőrből készült mesterséges nagy épületet [András, An. I, 114].

6. mesterkedő; perfid, viclean, făţarnic; machinierend, manipulierend | álnok, körmönfont; rafinat, subtil; (heim)tückisch, hinterlistig. *1596:* Hersenczi Jstwantol kwld Biro vram, tanachaual egietembe Gillien vramek[a] vtan egi leuelet az Jspanoknak mesterseges alnaksagok feleol, fizettem f — d 87 1/2 [Kv; Szám. 6/XXIX. 22 Bachi Tamás sp kezével. — [a]Gillien Imre előtte való nap Fejérvárra ment a fejedelemasszonyhoz]. *1623:* Szokasok szerent az szuksegnek Idejin ne budossanak az szolgalat eleott[a] magokot ne uonyogassak vyolagh szallagoskeppen, auagy egyeb mesterseges szynek alatt el ne kossek [Csíkszereda; Törzs. — [a]Az újra szabaddá tett székelyek]. *1776:* egy Csizi nevezetű Nemes Gyulaianum Regimentből valo Reformat(us) Hadnagy eleitől fogva sok hizelkedéssel s mesterséges beszédgyeivel M. G. Lázár János Urffi ö Ngát, hogy ä Mgs Annikó Kis Aszszonyunk ö Ngáról le mondana, unszolta [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.] | csudálom hogy milyen hazugságokat tudnak fe (!) találni azok az Haller Kis Aszszonyok, bizzany nem illik Dámától hogy oly mesterséges házugságokat gondoljan [GyL gr. Lázár János lev.]. *1790:* valami azonn Levélbe vagyon, tsalárd irigy indulatból származott, maga hasznára intézett alatson hazugság Ez valoságos mesterséges szerencse vadász [Kóród KK; Ks Lengyel János lev.]. *1845:* Háládatlanabb becsületes Hitelezöjét minden némü csavargásakkal, törvényellenes mesterséges fogásokkal annyira hurczolni, vexálni, kijáczodni és megkárositani tőrekvő adost, milyen adosom M. Pásztohi Ferencz ur, képzelni se lehet [BetLt 1 Hodor Károly kezével].

Szk: ~ *titulus.* *1672:* Az egész székelységet Béldi Kegyelmed ellen megcsinálván, azok rút gazolást töttek s az postulatunok elött egy generale postulatumot töttek írásra Kegyelmed ellen s úgy küldték fel mesterséges titulus alatt [TML VI, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. koholt; născocit; erfunden, fiktiv. *1667:* Nem fondorkodom, de az jó bátyám az mesterséges vádoknak hagyna békét | Azt is mondá[a]: De ugyan nem jó, fejedelemmé tenni embernek magát s némely falukat oltalmazni akarja fejedelem ellen is. De bizony rendesen megfeleltem: Megbocsásson a jó Balog Máté uram, de afféle mesterséges vádoknak hagyna békét [TML IV, 237, 242 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Balog Máté].

mesterségesen 1. emberi munka eredményeként; (în mod) artificial; künstlich, als Ergebnis menschlicher Arbeit. *1657:* Onnan elébb menvén gyalog szállánk, és az sáncban, melyet az vár alá vettek vala mesterségesen, az sánc pedig némely helyeken béburítva vala [KemÖn. 279].

2. mesterien, művészien; (în mod) artistic; meisterhaft, kunstvoll. *1681:* Vajda Hunyad vára Ez termeszet szerint valo Keö sziklán ighen szép formára eppettetett sok helyen az erkelyes ablakok faragott függő Keö labako(n) állanak ighen szép mesterségesse(n) [Vh; VhU 502, 507]. *1714:* Egj Almariomotska elephant tsontal mind(en) felöl boritott, Tablakkal, kivül belöl külömbféle apró festett fiokokkal mesterségesen ékesitett fl. Hung. 45 [AH 19]. *1732:* találtunk edgj veres virágos fátjol keszkenőt, más zöld Selljemmel varrott keszkenőt, ez mindenik mesterségesen aranj fonallal elegj varratt | az nagj kö asztalnak Széljein tonka habos festékkel csigázva, és fejéresen czirázva (!), vékony fa virágokkal mesterségesen csinált rámák vannak [Kóród KK; Ks 12. I]. *1813:* a' To felett vagyon egy mestersegesen készült Csiga forma állásu veresen festett Tornyú nyári filegoria [Koronka MT; Told. 18]. *1849:* Vagyon ezen Szobába égy mesterségesen alkatott Szarvasotska —

ég lába ki törve — ugy szintén az edgyik szarva is hibás [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1858:* az ablakon mesterségesen készült vas rostélyzat van [Mv; TSb 39].

3. alaposan; temeinic; gründlich. *1823–1830:* Többire rozsból vagyon a közönséges kenyér, s minthogy mesterségesen tanulták a kenyér készítését, igen jóízűek a kenyerek [FogE 192].

4. ügyesen; cu iscusinţă/dibăcie; geschickt. *1771:* bizonyossan ha mesterségessen el nem fogatott vólna, eddig roszsz Szándékát véghez vitte volna [Bukuresd H; Ks 114. 61. 125].

5. ravaszul; cu viclenie/vicleşug/şiretenie; schlau. *1710:* Mikor már Teleki Mihály Béldi Pál ellen is megcsinálta vala némely uraknak elméjit, mesterségesen rávevé azokot, hogy a fejedelem előtt deferálnák [CsH 125].

mesterségű 1. vmivel foglalkozó; care se ocupă cu ...; sich mit etw. beschäftigend, etw. treibend. *1783:* Investigaltam az Aranyász és kalános és más mesterségü Fiscal Czigányokot [HSzj *arany-ásó* al.].

2. *igen nagy ~* igen fondorlatos; foarte viclean/şiret; sehr (arg/hinter)listig, ränkesüchtig. *1676:* Ma érkeznek egy igen nagy mesterségü, ravasz, istentelen jezsuvitával Bányára ... Az sok féle dolgokban fog mesterkedni [TML VII, 250 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

mestertárs céhtárs; coleg de profesiune într-o breaslă; Zunftgenosse, Innungsbruder. *1595:* Iffiú Zigyartto Balint töb Mester tarsajúal mene feierwara Wrünk ö fge müere hiúatalos leuen [Kv; Szám. 6/XVIIa. 62 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1655/1754 k.:* Ha valamely Mester, más Mester Társának műhelyéből Legénnyit avagy Inassát valami szín alatt el-hitegetné, tartozzék büntetéssel flor 4 | Ha ki ez ellen tselekszik, attól a' jámbortól ha idegen és nem Mester társunk, T. Biro Vram és Tanáts erejével egy pénz nélkül elvétessék" [Kv; ACJk 7, 11. — "A deszkája]. *1702:* Walter János Ur(am) ... fél Céhes lévén mivel Betsűlletes meg holt Mester tarsunk feleségét vőtte el azért adott az nagy Mester Asztalért fl 8 [Kv; i.h. 29]. *1843:* Mészáros János mesterségét illő uton nem gyakarolta maga Kezire Kontárkadott ... utasittatik a Czehtol Kirendelt Mester társunk műhelyében mesterségbéli gyakorlása ki mutatasára [Kv; ACProt. 11]. *1844:* Végére kivánván ezen Czéh járni, hogy azon Pálinkás korsok ki által készítetek, oly hibáson ... azokat Szabo Sándor mester társunk magáénak ösmerte [ZFaz. *pálinkáskorsó* al.].

mestertartás ?mester alkalmazása; angajarea unui meşter/meseriaş; Meisteranstellung/haltung. *1582:* eo kegmek tablara Iarwa(n) Malombirakat valaztottak keryk Biro vramat tanachyawal hogy hywassa be eoket, es a my Iob vagy Mester tartas vagy a mint ekedigh volt, es constituallyanak az kössegnek Iawara à mynt Jobban lehet [Kv; TanJk V/3. 249b].

mész 1. var; Kalk. *1571:* Az Boltoknak Epitesse feleol ygh zoltak eo k. varosswl hogy az varosnak elegh keowe Es Messe vagion, kybeol zabadon meg epithetyk Az kyk varos Messebeol keowebel ely hordottak ... Eo k. biro vra(m) helyere zereztesse velek [Kv; TanJk V/3. 49a]. *1585:* Vettunk harom Zeker mezzet egiket p(ro)f 1/60 tezzen az arra f 4 d 80 [Kv; Szám. 3/XIV. 30]. *1587:* veottem ket szeker meszet f 4/10 ket leginniel asattatam vermet es oltottakis —/20 [Kv; i.h. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Ceh Mesterek penigh iol rea vigiazzanak, hogi se az Mesterek, se az szolga rend az męszben tekozlast ne tegienek [Kv; KömCArt. 19]. *1595:* Az cinterembe valo meszre hozattattünk ket zeker feowent p(ro) f —/20 [Kv; Szám. 6/XIII. 40]. *1623:* mikor az Bastiatt rakny fogiak ... mezeys arra valo kezen megh hordua oltva legyen [BGU 122]. *1629:* Latta(m) ot az hol az Mesz volt hogy lopodtak ot de hova uittek legien en azt nem tudo(m) [Mv; MvLt 290. 143b]. *1756:* Meszet amenyi kivántatik lehet égettetni [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 29]. *1793:* Már a Meszet Vártelekről ... el hozatván bé is oltattam [Hadad Sz; JF 36 LevK 243 Vintze István lev.].

Vö. a *fejérmész* cimszóval.

Szk: *~ hordani. 1647:* Mesz hordani valo Lada nro 8 [Marosillye H; VLt 55/5415] ✱ *~ oltani. 1585:* 18 Septembr(is) Hoztanak mesz oltany tiz hordo viszet attunk egiktol d 9 tezen f 0 d. 90 [Kv; Szám. 3/XIV. 30] ✱ *~ vásárolni. 1812:* Mész vásáralni ment [Mezőmadaras MT; MRLt] ✱ *meszet oltattat. 1595:* Hogi az meszet oltattatuk segitet 2 Ember vizet hordani attunk f —/17 [Kv; Szám. 6/XIII. 38] ✱ *mésszel bever* (sebet) mésszel beken. *1644:* az szegen azon Tomporan mint az eőklem ollian vermet latek s monda hogy ki rothadat s ki eset az hus onnat es be vala verve meszel [Mv; MvLt 291. 421a] ✱ *eleven ~. 1789:* 2. Ferslogba egy vekányi eleven Mész [Mv; ConscrAp. 8] ✱ *fejériteni való ~. 1585:* Feyeriteny valo meszre attünk f 0 d 40 [Kv; Szám. 3/XIV. 34] ✱ *oltatlan ~. 1558 k.:* Borax Rp. 2 p(arte)s tartarth, ky feier es 1 p(ar)s soth kozonsegest, ky preparalth es solualdmeg ezth az oltatlan meznek vizeben es haromzor co(n)giellald meg [Nsz; MKsz 1896. 284]. *1569 k.:* Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagytany, vegy az rothat fannak az hammat es oltatlan Mezet es tölch vizet kwziben [Nsz; i.h. 357]. *1644:* en felfedem az leplet rola az szegeny aszonrol ... az Tomporan mint az eőkleőm ollian vermet latek, s be vala oltatlan meszel vettue [Mv; MvLt 291. 421a] ✱ *oltott ~. 1647:* Oltot Méész Egy veremmel [Megykerék AF; BK 48/16]. *1656:* Az malom hazrol ki menven az udvarhaz kapuja előtt vagjon egy veremben 3 hordo oltott mész [UF II, 169]. *1681:* Vagyon ezen pinczében oltot mész Cum Vas. nro. 4 [Vh; VhU 506]. *1761:* egy gödörben valami kevés oltott mész [Spring AF; JHb XXIII/31. 44].

2. var; Kalk | malter, habarcs; mortar; Mörtel, Mauerkitt. *1582:* Vagattam egy keomyessel az keofalba lywkakatt az howa az kozoro fakat helyheztettek es mezzel azokat be rakta attam d. 50 [Kv; Szám. 3/V. 27 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* Az zobat hogy vakoltak es teheltek attunk ket embernek a kik meszet kewertenek f 0 d 16 [Kv; i.h. 3/XIV. 31]. *1590:* Ket fogolynak a ky meszet kewert hat nap egy napra d. 8 tezen d. 48 [Kv; i.h. 4/XIV. 10–4]. *1595:* Kalmar György harmad Napig Egyedül hordot főúent Meznek valoth, hozot 15 zekerrel [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* Hogi az Bokos Caspar bolttiat meg kelle boltoztatnünk hozatattunk 5 zeker feowent ... voltanak kik mezet kewertek es hordattanak [Kv; i.h. 7/II. 27]. *1692:* padlasa" igen rosz vagyon. A'kő falát most restarállyák ã Gabonás ház felől a kőmivesek meszszel rakvan öszve a' kóveket [Mezőbodon TA; BK 6. — "A pincének]. *1699:* Vagyon ezen Kastely joféli kőből, imit amot teglaval elegy meszszel fel rakva harom oldala penig oloszfokoson négy jo bastyájaval együt [Szentdemeter U;

LLt]. *1761:* az alsó Udvarház felé Egetetlen téglából épitett, és mészszel bé vakolt Istáló [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 198].

Szk: *~ből rózsákra/virágokra (ki)metszett* stukatúrás (mennyezet). *1637:* (A szoba) menyezeti meszbeöl rosakra meczett | menyezeti kwleömb kwleömb viragokra meszbeöl kj meczet [Fog.; UF I, 408] ✱ *fövenyes ~. 1797:* az falai füvenyes mészel köböl vagyon ki rakva [Kőrispatak U; Pf].

3. (meszeléshez használt) mészoldat; lapte de var; Kalktünche. *1763:* az Oldal Házban kemenczéje hasonlo képpen sűket paraszt kályhából valo és mészszel meg fejéritve vagyon [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 14–5]. *1770 k.:* készítendő ház meg fejjerítésére valo mészért 37 1/2 k [Kvh; HSzjP]. *1791:* mészszel egészlen ki fejerittetett Frantzia fedelű Udvarház [CU Naláczi conscr.]. *1823–1830:* Faházak lévén a classisok, a szolgák tapasztották, meszelték a kollégium meszéből [FogE 124]. *1881:* a mészbe vettem ultra marint [Etéd U; NkF].

◇ **Hn.** *1639:* mesz völgie torokban [Bikal K; EHA]. *1642:* az mesz volgyben (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1658:* Mész völgyeben (sz) [uo.; i.h. 77]. *1711:* mészben az njr végbén (sz). Mész lokában [Menaság Cs; EHA]. *1785:* A Mész völgyiben az Eszakban [M.gyerőmonostor K; KHn 81]. *1813:* a' Meszen fellyül a' Nagy oldalban (sz) [M.valkó K; i.h. 106].

mészárkodik mészárosmesterséget űz; a practica/exercita profesiunea/meseria de măcelar; das Fleischerhandwerk treiben. *1782:* én fizetém meg négy M. forintokot, mivel annak elötte együt mészárkottunk [Esztelnek Hsz; HSzjP Joannes Pásztor (50) prov. vall.].

mészárlás 1. mészárosság, a mészárosmesterség gyakorlása; practicarea meseriei de măcelar, măcelărit; Metzgerei, Schlächterei. *1559:* Walamely Mezaros az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Ezthendeygh ne legyen zabad Mezarlany [Kv; TanJk V/1. 57]. *1583:* Eozuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson, hanem az Mesterek keőzzul, eggyk tarsul legien uele az meszarlasban [Kv; MészCLev.]. *1588:* Az Stamp Janos es Eordegh Andras theosersegeyert. Akartak Varosul eoket az meszarlasbol feltiltany, De bizonios okokbol ez leowendeo gywlesre halaztottak [Kv; TanJk I/1. 84]. *1592:* Az Meszarosok harom lewele hartian, a' Meszarlasnak moggiarol valo Articulusok benne [Kv; DiósyInd. 24]. *1658:* Allott be az Meszarlasnak megh tanulasajert az Fejeruary mihaly vra(m) fia Fejervary Peter [Kv; MészCLev.]. *1692:* Anno 1692 Die 2 May az B. Czéh édgyüt lévén végeztetet az vágás felöl, hogy az ki nem vágh vagy marhát vagy nem igyekezik az ä mester ember mikor három szerit el mulatná ebben az esztendőben egyéb mészárlástolis el fogodik az keze migh az mostani szűksegh tart [Kv; i.h.]. *1700:* Allot Bé Inasul három esztendőre Akosfalvi Kovácz Ferkő Mészárlás(na)k megh tanulására [Kv; i.h.].

2. állatvágás, lemészárolás/taglás; măcelărire, măcelărit; Schlachten. *1595:* ezeket az kiweol weot es tartot bormotis (így!) tartozzanak Az mezarosok az Mezarlasra be hozni [Kv; TanJk I/1. 259].

3. tömeges öldöklés, vérengzés; măcel, masacru; Gemetzel, Blutbad. *1670:* az Rottal uram egyik leveléből azt colligálom, hogy az mely egy nehány emberséges ember az mészárlás elöl elszaladott, azokat akarnák jó reménség alatt kézben keríteni [TML V, 382 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1676:* Hogy ha, Uram, Kegyelmedtül sub bona forma és udvartúl is modo eodem oly assecuratióm lesz, kiben nyughassam, elvárom; holott nem, el kell vonódnom az mészárlás előtt [TML VII, 214 Csáki László ua-hoz].

mészárlásfolytatás a mészárosság állandó gyakorlása; practicarea meseriei de măcelar; Ausübung des Metzgerhandwerks. *1818:* az Uradalmi Mészárlás folytatás fell Segillésére Tutsik Gergely Devai Kereskedőnek és Arendator Mészárosnak két Esztendőkre költsön adatott hat ezer Rf [Déva; Ks 103. 272b].

mészárló mészáros mesterséget folytató; care practică meseria de măcelar; Metzgerei/Metzgerhandwerk treibend. **Szk:** *~ mészáros. 1581:* Az fellywl megh Newezet zemelyek Mestesegeknek el weztesse(n) el marattanak è zemelyek az mezarlo mezarosokkal semmy vton ne tarsolkodhassek [Kv; TanJk V/3. 242b].

mészárló kamara mészárszék; măcelărie; Fleisch(er)/Metzgerladen. *1595:* Az Mestersegnek veztesse az, hogy valakit ez veghezes ellen valo chielekedeo Mezarost megh kaphatnak az lato Mesterek, Az soha Ne(m) mezarolhasson, mezarlo kamaraia el vetessek [Kv; TanJk I/1. 260].

mészárol 1. mészároskodik; a practica meseria de măcelar, a se ocupa cu măcelăritul; Metzgerhandwerk treiben. *1559:* Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani [Kv; TanJk V/1. 57]. *1583:* Valamellykunk Niaradczaka meszarlot, tartozzek teledczakays meszarlani mert ha erteke leuen rea, nem meszarlana buntessek egy forintal [Kv; MészCLev.]. *1588:* Az Meszaros Janos keonyergeset megh ertettek hogy ... tawaly theoserkedwe(n) az waros veghezesse ellen, Most Immar Mezarlanj Akarna [Kv; TanJk I/1. 72]. *1595:* vegeztenek mostan vyolagh, hogi valameli Mezaros az eo tanult miue mellet akar megh maradni, es mezarlani akar, tahat ez mai napon valazzon benne, ha az mezarlas melle akar allani [Kv; i.h. 257]. *1819:* Továbbá ha valamellyik a Mesterek közűl a közönséges Szolgálatnak terhét hordozni nem kivánna ... nékie sem(m)i szin, és praetextus alatt Mészárlani Szabad ne légyen [Kv; MészCLev.].

2. (embert) leöldös; a măcelări/masacra oameni; (Mensch)-niedermetzeln. *1634:* Kerekes Balasnetol hallam hogy monda ... Bar az Ur Isten ne atta volna hogy haza hivatta(m) volna az fiamatt, mert fel akartak meszarlani; kire mond(a) Pragai Thamas my nem akartuk jo azzonyo(m) miszarlani [Mv; MvLt 291. 2a]. *1710 k.:* Mikor Enyedet felégeték, mészárlák, 16. martii, az én papom, Bonyhai György abban az órában prédikála a Teleki Mihály keresztelése alkalmatosságával ex Esaiae 8:3 [BÖn. 958].

mészárolhat mészároskodhatik; a putea practica meseria de măcelar; Metzgerhandwerk treiben können. *1559:* Walamely Mezaros ... az Thewsersegeth walaztangya Maganak ... harom ezthendewnek ky thelesenek elewtthew (!) ees, Alattha semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. *1583:* Eózuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson [Kv; MészCLev.]. *1595:* Az Mestersegnek veztesse ez hogy valakit ez veghezes

ellen valo chielekedeo Mezarost megh kaphatnak az lato Mesterek, Az soha Ne(m) mezarolhasson, mezarlo kamaraia el vetessek [Kv; TanJk I/1. 260]. *1597:* Aki az teossersegh melleol el allany nem akarna, tehat az ollyan mesterseget el vezesse soha tellies eleteben ne mezarolhasson [Kv; i.h. 300]. *1642:* Bekel Janos fel fuvalkodvan az egesz Czehot illetlen dologgal, es illetlen szokkal illetven, Esztendeig es harom napig ne mészarolhasson [Kv; MészCLev.].

mészároltat (embert) leöldöstet; a dispune/ordona să fie măcelărit/masacrat; (Mensch) niedermetzeln lassen. *1710:* Nemcsak a férfiak, hanem sok becsületes fő s nemesi özvegyasszonyok is menének be akkor Thökölyvel, mert elhirdettette vala, mely kegyetlenül mészároltatná a német, valakiket otthon találna, azért ijedtenek vala meg [CsH 232].

mészároltatás (állatok) levágatása; tăierea pentru consum (a animalelor); (Tier) Schlachten. *1782/1799:* Minek utánna pedig az Urak ő Nagyságok kezdették a' Mészároltatást, annakutánna a' husnak fontyát egy poltrán mérik [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 366].

mészáros 1. măcelar; Fleischer, Metzger. *1559:* Eleuzewr Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost kyk yth Coloswarth lakik (így!), a Thanacz hazba Be hywassa [Kv; TanJk V/1. 57]. *1570:* K. paranchyolyo(n) Az meszarosoknak hogy Agyanak zep hüst [Sajó BN; BesztLt 50 Lucas Theowy Caspar Zwch beszt-i bíróhoz]. *1572:* Az Meszaros vraim es hentelerek keozet valo Igentelenseget ely Igazitany hattak eo k. Byro vramra es az Thanach bely vraimra [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1579:* Bakos Istwan, az eozwegy mizaros [Tiburc K; BLt]. *1627:* Egj meszarosnak valo Bard f. — d. 60 [Kv; RDL I. 134]. *1679:* Ha mellyik Meszaros, emberseges ember cselegyet bőcztelenseggel illeti azt az Ceh Mester erdeme szerent bűntesse megh [Dés; Jk]. *1702:* Deési Méhszárosok uj Czéh Levele [Dés; Jk 366a]. *1730:* (Csere Mártonnak) nem léven egyebb Facultassa az honnan az Mensárason tött veresert Contentumat tőtt volna, hanem adá(na)k négy darabb szántó Földeket és egy kasálo Nylat [Mezőbánd MT; MbK 170]. *1782:* a mésáras bě hozta a legális interest hat foréntat betsülettel [Kv; Pk 2]. *1786:* Nem tudam mi modan jüttenek az idegen Mészárosak bé az Szombati Vásarra [Torockó; TLev. 4/13. 21]. *1822:* Mező Bőly falúnak a' Munketurarol valo szám adása A Munceturabol Meszarasakat Rf. 8 [TLt Közig. ir. sztlan]. *1831:* a Meszarosak Gujassa voltam [Dés; DLt 332].

Szn. *1440:* Menzaros [Csánki V, 317]. *1453:* Stephanus Mezaros [TT 1882. 530]. *1479:* Benedictus Mezaros, iuratus civis civitatis Cibiniensis [BfO II. 203]. *1509:* Thomas Mezarus judex [Dés; DLt 88]. *1558:* Myszaros peter [BesztLt 30]. *1567:* Myszaros berecz [Disznajó MT; BesztLt 54]. *1570:* Mezaros Matiasne [Kv; TJk III/2. 49]. *1579:* Mizaros Andras [Tiburc K; BLt]. *1589:* Mizaros Mihalne [Dés; DLt 226]. *1590:* Miszaros Peter jb [Bács K; GyU 21]. *1597:* Kereszturi Menzaros Janos [UszT 12/126]. *1604:* Zent ersebeti menzaros Janos [i.h. 20/316]. *1614:* Mezaros Thamas zs [Szentkirály Cs; BethU 438]. *1638:* miszaros Janosne [Kv; RDL I. 114]. *1641:* Meszaros Ferencz [Kv; MészCLev.] | Gialuban lako Vitezleő Meszaras Istuanne [JHb XXXVIII/40 fej.]. *1658:* Miszaros Peter [Zilah; EM XLIII, 301]. *1668:* miszaros Simon [Szúv; Born. XXXIX. 5]. *1678:* Meszaras andrasne [Mv; MRLt]. *1724:* Mészáros Gliga [Középlak K; JHb VI/3]. *1731:* Joannes Mészáross [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1829:* Mészáros Juon [Nagylak AF; DobLev. V/1150].

Hn. *1718:* az Meszāros Szurdokb(an) [Harcó MT; MMatr. 359]. *1799:* a Mészárosok réttyére. Mészárosok Legelő hellye [Mv; MvHn]. *1811:* a' Mészárosak Pascuuma mellett lévő darab Kaszáló [Mv; EHA].

Szk: *belső* ~ a városon működő mészáros. *1589:* Egienleo voxal vegheztenek hog' Az belseo Meszarosok es az kilseo Mezarosok egy Arant valo zabadsaggal Ellyenek az vaghatas dolgabol [Kv; TanJk I/1. 107] ✱ *céhes* ~. *1710:* A húsnak három pénzen valo adása nem denegáltattik, mind azon által továbra informályon Kglt(e)k ... ha elegedendő húst vágnak a Czéhos Mészárosok, mi okon és mi formában kellet az ő Privilegiumoknak praejudiciumára Szabadságot adni a Henteseknek [Nsz; KvLt I/199d]. *1734:* Nemes Városunk Czehes Mészárossi és Henteseink kőzött lévén sok disceptatio, az Hentesek(ne)k Szeredán és Szombaton 12 :/: 12 oraig arulando husokbol meg maradott résznek eladni se piaczon, se házoknál nem szabados volta miatt; de előttünk Istenesen meg egyezven magok kőzottis; Ugy az Tktes Nemes Tanácsis Concludalta; s approbaltais, Hogy Hentes Atyánkfiai akármi fèle meg enni valo hust Szeredán, és Szombaton estveig szabadoson arulhatnak [Dés; Jk 445b] ✱ *külső* ~ más helységből (árulni) jövő mészáros. *1589:* a belseo es kilseo meszarosoknak eöreokkeoswl megh engettek varosul, Zent marton Nap vtan pwnkeostigh az hus Adast egy frntra [Kv; TanJk I/1. 107]. *1786:* köz hirbol hallottam, hogy nemely külső lako Mészárosak szombat nopan bé jüttek a Thoroczkai piaczra arulni [Torockó; TLev. 4/13. 8].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: mészárlással foglalkozó; care se ocupă cu măcelăritul; Fleischer/Metzgerhandwerk treibend. *1651:* Aszt tudo(m) mondani hogy Kata Jstua(n) es Ugian Feóz kuto(n) lako Farkas neúeó miszaros olah emberel feydelem jobbagiaual ketten 6 forintot veottek fel kolak penzt [Bongárt BN; EMLt].

3. *szitk* kb. öldöklő, gyilkos; măcelar, ucigaş sîngeros; Mörder. *1592:* Jakab mongia vala Balintnak Te Balint Mezaros vagj te, ne(m) ember, de en ember vagiok [Kv; TJk V/1. 265].

mészáros-árenda mészárszék-bérlet; arendă pentru măcelărie; Pacht für den Fleischer/Metzgerladen. *1652:* Meszaros Thamas Meszaros Arendat ad az szektwl [Szászfenes K; GyU 120].

mészáros céh breasla măcelarilor; Fleischer/Metzgerzunft. *1594:* ez Napon Biro vram io reggelre be hywassa az 8. zamweweo Vraimat ... hogy ... veghezhessenek eoreokeoseon Az Meszaros, Timar, Wargha es Zigyarto Ceh bekesegereolis [Kv; TanJk I/1. 230]. *1662:* Asz Meszaros Cehb(en) vagiok ados cu(m) f. 11 [Kv; RDL I. 147 Temeswary Meszaros Geörginek relictaia]. *1681:* Az Mészaros Czéh penig, hadakozas(na)k ideje(n) tartozik ā Dnus Terrestris vára szűkségere ... szolgalatra adni egi jo meszarost [Vh; VhU 52]. *1702:* Minden Esztendöben az Mészáros Czéh egyben gyülven egy bizonyos napon, egyenlő akarattal, magok közül valaszszanak, Czéh Mestert, és Dékányt [Dés; Jk 366b]. *1762:* az Mészáros Céhnak lenne kárára, midőn az fekete bört is fejér gjanánt kelletnék adni mely lehetetlen [Torda; TJkT V. 127–8]. *1831:* A Mészáros Czéhval, a mint Conventiom meg mutattya, ugy edgyeztem volt meg, hogy a

mely iga vono Marhákat a Mészárosak ejtzakara a Gujába ki hajtatnak, az essék meg estvéli harangazás előtt [Dés; DLt 332. 2]. *1851:* nem tudhatam miféle pénz vala a' nemes mészáros czéham Ládájába [Dés; DLt 606].

mészáros céhmester starostele breslei măcelarilor; Zunftmeister des Metzgerhandwerks. *1592:* az Mezaros Ceh mesterek az barani husnak el adasat vgi limitalliak, es rendelliek el, hogi zenuedheteo legien [Kv; TanJk I/1. 182]. *1614:* Vagio(n) ket feieös tehen boriustol melliet bechultek az meszaros chemesterek ad f. 20 [Kv; RDL I. 95].

mészárosi mesterség meserie de măcelar; Metzgerhandwerk. *1762:* Magyar Igenben lako Epescopalis Seller nagy és el kerülhetetlen szűksegétől ösztönöztetvén és Meszarosi mesterségét is akarván gyakaralni folyamadat Danczki Josef Urtol percipialni 50 M⟨a⟩gyar farintakat [M.igen AF; DobLev. II/337].

mészárosinas mészárostanonc; ucenic de măcelar; Fleischerknecht. *1782:* Veress Samuel Uram Néhai Örög Tóth Márton Uram(na)k Mészáros inassa volt [Torda; KW]. *1831:* a Mészáros Legények, vagy Inasak, minden hirem nélkült a Marhákat a Gujaba késő estve be tsapván, ott nem haltak [Dés; DLt 332. 2].

mészárosi rend corporaţia măcelarilor; Fleischer/Metzgerstand. *1589:* varosul vegheztek azt hogy minden Wdeoben es minden Wdeok Waltozasiba(n) az Mezarossy Rendnek az az a' belseo es kilseo meszarosoknak eöreokeoswl megh engettek varosul, Zentmarton Nap vtan pwnkeostigh az hus Adast egy frntra [Kv; TanJk I/1. 107].

mészároskodás mészárlás; practicarea meseriei de măcelar, măcelărit; Metzgerei, Schlächterei. *1712:* jövének mü elönkbe ă Toroczkai Mészarosok képében Pál János Ur(am) mint elöl szólló Bot István és Vernes Antal, s, jelentek mü elöttünk, hogy károsnak itilik azon Nemes Ország limitatioja szerént à hus vágást és mészároskodást [Torockó; TLev. 13/1]. *1782:* azt hallottam, miért rekesztették ki a Toroczkai Mészárosok a Szt Györgyi és Bedelői Mészárosokat a Szombati Vásár napon valo mészároskodásbol [uo.; Thor. XX/4].

mészároskodik mészáros tevékenységet folytat; a practica meseria de măcelar; Metzgerhandwerk treiben. *1702:* Monspurgh eo Nga Compagniajaban lako Czibin Jacab nevű Nemeth Meszaros it Deesy Quartellyában meszaroskodvan Praetendallya hogy adot volt ... Csere Istvannenak 30 font Fadgyat [Dés; Jk 325]. *1709:* (A jb-ok) most ne(m) meszaroskodnak hane(m) pasztorkodnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1723:* Marosán Grigor járt az Timofi házához mivel edgyütt mészaroskodtanak [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. *1773:* Majer Jakob Toplitzan Mészároskodat [Déva; Ks 113]. *1809:* meg mosdom mert ma mészároskodtam [Dés; DLt].

mészároslegény calfă de măcelar; Fleischergeselle. *1582:* Andreas Kwthy fassus est Mikor a' Mezaros legeny haza vywe a' Dabo Erse Leanyat Akkor vala [Kv; TJk IV/1. 12–3]. *1592:* Az Mezaros Lege(n)nek akj az diznokat le Verte attam f 1 [Kv; Szám. 5/XII. 8]. *1797:* Nemes Thorda Várossárol ide származott, s mostan itten mulatozo Mészáros Legény Almási Joseff [Kv; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1840:* Rohán György mészáros legény T. Torna Vármegyei Makránz helységbeli születésü [DLt 859 nyomt. kl]. *1843:* Toka Sándor mészáros Legény azan kére: — hogy adják égy kis hideg vizet — hogy öntözze meg Pekariknak bé tört fejét [Dés; DLt 586. 3].

mészárosmester meşter măcelar; Fleischermeister. *1559:* Thowaba eszetys mongywk hogy ne(m) keresheth merth Feyr Janos ydeybe az hasz igen pwszta wolth wgy annyra hogy az meszaros mesterek teobeth költeottenek reya neg szasz forintnal [Kv; KvLt II/16]. *1583:* Mikoron ualamely Jdegen Meszaros mester akarna keozinkben Jeöni tartozzek az Cehben adni 12 forintott [Kv; MészCLev.]. *1589:* Mw Somlyay Bathory Sigmond Erdelynek vaydaya Aggyuk emlekezetwl mindeneknek kiknek illik, hogy Az tizteletes Palcz Pal, Zebeny Wytez Menyhart Coloswary, Mezaros Balint Megyessy Mezaros Gergely feierwáry, Mezaros András Enyedy Mezaros Istwa(n) Thorday, Mezaros Lorincz wasarhely Mezaros Mestórök lewe(n) Az eo magok es az tób Mezarossok kik az megh mondot keritet es mezó varossokba(n) lakozok Mw elonkbe Jeowe(n) Alazatoson Jelentek, hogy az tízteletez (!) zochy Mesteróknek kywaltkeppe(n) valo engedelmeok es priuilegium leweleok volna az Regy kiralyoktul adatwa(n), erról hogy az Barany beort Innet az orzagbol kj ne wynnek [Kv; i.h.]. *1599:* Amely mezaros mesterek bardokat le teottek volt, es az mezarlasnak beket hattanak volt es mostan vyonnagh magoktol fel veottek, hogy affele mezarosoknak eo kgme biro vram singilatim eotwen forintara zalagat hozassa varos zamara, es myweket fel tiltassa [Kv; TanJk I/1. 347]. *1843:* Bátosi György Deési mészáros mester [Dés; DLt 586. 13].

Szk: *céhes ~. 1735:* Hogj az Hentesek a Vásári napokon nem Csak 12 :/: oráig, hanem estvéig árulnak, oka mert Czehes Mészáros mester Atyánk fiai magoknak adatott Constitutiojokat, majd minden Nemes Város hasznát illető pr(o)metumikat (!) violalták [Dés; Jk 452a].

mészáros mesterember meşter măcelar; Fleischermeister. *1730:* Csere Márton egy Meggyes Varassában lako Ménszaros mester embert Szintén halalra vert taglatt volt [Mezőbánd MT; MbK]. *1746:* Dévai két edgy Testvér meszaros mester emberek; ugy mint: Almasi János és Josziv Atyank Fiai [Déva; Ks 78. 20/1]. *1763:* Mind ezen Portékák mi előttünk fel hányattatván ismét azon Ládába rakattak és Szadler András Mészáros Mester embernél ő Kglménél mint maga szállásán hagyattak [Nsz; Szer.].

mészárosmesterség meserie de măcelar; Metzgerhandwerk. *1559:* Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost a Thanacz hazba Be hywassa Ees wgyan waloba Reya kerdgye ha Mezaros mesthersegewel akar elny az waroson ah wagy Thewzerseggeth akar yuzny [Kv; TanJk V/3. 57]. *1672:* A' Meszaros Mesterseg(ne)k tanulására álló Inas a' mely Mester Emberhez akar állani 2. hetig próba hetet lakhatik Uránál [Dés; Jk]. *1846:* Ifj. Székelly Márton kérelem Levele — mellyben mint mészáros mesterséget kitanult, azonban Hentes Nagy Jánosnak is áruló Tökéjét és koleszáját 50. válto ftokon meg vásárolta azt kéri, hogy ă Hentesek soraiba vétettessen bé [Torda; TVLt 577].

Szk: *~en inaskodik. 1782:* Veress Samuel ö kglme Néhai Őrög Tóth Márton Uramnál inaskodott Mészáros Mesterségen [Torda; KW] ✱ *~et folytató. 1846:* Virág Lászlo ...

Meszaros mesterséget follytato Legént meg visgálván az Déési fogházban az jobb kezén egy kemeny vaküttés találtatik [Dés; DLt 530b].

mészárosmű mészárosmesterség; meserie de măcelar; Metzgerhandwerk. *1641:* Allott bé Inasul az mi io akaro Vrunkhoz Csapo Martonhoz Nagy Csüri Istvan 3. Esztendeig az meszaros mũnek meg tanolasaert adott be állós penzt fl. 3 Collatio penzt meg adta fl. 8 [Kv; MészCLev.].

mészárosné mészáros felesége; soție de măcelar, măcelăreasă; Frau des Fleischers/Metzgers. *1568:* Elizabet R(elic)ta Tome dobo iur(ata) fassa e(st), hogy Vayda Jacabne azt monta neky hogy az ǫ tukyanak el vagdalta az Zarnyat, es ollyan vagdalt zarnyat talalt az mezarosne vduarán [Kv; TJk III/1. 185]. *1572:* Jaray bernatne ... azt monta hogy Koloswarat az hyd uchaban egy menzarosnenal kęt fekw lada vagyon az kyssebbykben tyzen egy zaz forynt vagyon [A.jára TA; Thor. IV/3 Lupsay Janos felseo Jaray ns vall.]. *1583:* Ézuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson [Kv; MészCLev.]. *1786:* én magamis láttam az Thordai Mészárosnékat az Thoroczkai piaczan árulni [Torockó; TLev. 4/13. 63]. *1814:* En a' Déési Reformata Partículaba tanulván tanulásom alkalmatosságával egy Borbely Istvánné nevezetű özvegy mészárosnénál voltam szálláson [Dés; Ks 79.29.795].

mészárosság mészárosmesterség; meserie de măcelar; Metzgerhandwerk. *1757:* Tudam bizonyossan, hogy Keszeg Pál ... azután hogy mészárosságra adta volt magát mindeniből ki fordúlt tékozló ember volt [Gálfva KK; Ks 66.45.17c]. *1773:* Egyszer nem is nyúztak a mészárosok, egészen lemondván a mészárosságról [RettE 296]. *1783:* Minthogy királybíró uram is azt írja, hogy Tamást nem lehet kirekeszteni a mészárosságból ... megítéltetett, hogy ezután is Szent György-napig fele az időnek Veres Józsefé, a más fele penig Mészáros Tamásé legyen [Árkos Hsz; RSzF 291].

Ha. *1821:* Mészarassága [Aranyosrákos TA; Borb.].

mészáros-tőke butuc de măcelar; Hackbank/klotz. *1793:* Szent királyon hallottam hogy a' mészáros tőkén megvágták vólna a Grofnét [Udvarfva MT; Told.].

mészárság mészárosság; măcelărit, meseria de măcelar; Metzgerei, Schlächterei. *1783:* pro 1-mo: Tetszett a sessiónak, hogy Mészáros Tamás jurályon, hogy valóságos társnak fogadta volt maga mellé Daragits István a mészárosságban. pro 2-do: Ha szintén társa volt is, midőn egyszer maga mellől elidézte volt, és jó darab ideig sem nem nyúzott, sem nem protestált, hogy le nem mond a mészárságról, hanem az egyezéshez tartja magát; azért megítéltetett, hogy ezen hibájáért büntetődjék ad flor. Hung. 1 [Árkos Hsz; RSzF 291]. *1788:* kereskedést avagy Mészárságot magokra válalnak [HSzjP].

mészárszék 1. măcelărie; Metzgerei. *1572:* Keryk eo k. Byro vramat az Tanachbely vraimates visellienek gondot erreol, hogi semmy egieb Barom Neh Iarion az chorda kywl, hane(m) chak az my Mezarzekre valo [Kv; TanJk V/3. 61b]. *1584:* Hogy penig az Lato mesterekis Zorgalmatosbak legienek az eo tiztekbe Az wasarbirak vigiazanak az Mezarzekreis, hogy io es Etelre elegedendeó hwst arullianak [Kv; PolgK 7]. *1590:* Thudom mikor en biro valek ... hogy Jeowe hozza(m) vduarhely Maior Jmre es mo(n)da ennekem, biro vra(m) Pribek Gergelt latam hogy az Mezar szekben paraznalkodik vala Solymosi Janosnewal [UszT Zabo Balas de Vduarhely Jobba(gio) Principis vall.]. *1648:* Az diszno ol vegiben az Udvarhaz kapuja felol vagyon egy boronafabol rot tapaszos menszar szek fedely hejazat alat paraszt belet ajtaja [Porumbák F; UF I, 893]. *1671:* Az ő és Uj Tordai s' Désiek, hogy Mészár széket és korcsomát tarthassanak, másnak kivüllek ... Mészár székeket és korcsomákat tartani szabad ne légyen [CC 48]. *1748:* A' Mészár szék(ne)k annualis Taxája ... ttiz forint [Torda; TJkT III. 225]. *1791:* valaki az falusi lakosok közül mészároskodván, az falu mészárszékiben viszi az eladnivaló pecsenyéit ... tartozik ... egy garast fizetni az falu cassájába [Árkos Hsz; RSzF 291]. *1817:* a patakan találtato nagy hidnak Nap nyugati végénél találtatik a Miszár Szék melly szalma fedél alatt ... régi állapatban vagyon [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8].

Sz. *1670:* Úgy látom, azok már úgy vannak, mint az mészárszékre elrendeltetett barmok, és éppen desperáltanak [TML V, 152 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1678:* tőbbire mint az mészárszékre rendelt marhának, úgy van dolgom [TML VIII, 91 Teleki Mihály ismeretlenhez].

2. esztelen öldöklés; măcel, masacru; sinnlose Metzelei/Mörderei. *1669:* hogy olyan semmirekellő nyilvánságos és hirtelen világra jövő eszközzel többször az mészárszék útjára induljon, magunk sem kívánhatjuk [TML IV, 484 Székely László Teleki Mihályhoz].

Szk: *~re megy. 1673:* adassék mellém elegendő lovas, gyalog országi had, mert egyébaránt ott is a dolognak semmi haszna nem lenne, én is csak mészárszékre mennék [TML VI, 548 Teleki Mihály a fej-hez].

Sz. *1710:* a német most megijedett, s azért ígír annyit, de mihelt letennék a fegyvert, mint a juhokot, úgy vitetné a mészárszékre [CsH 165].

mészárszékbeli mészárszékből való/származó; din/dintr-o măcelărie; aus der Metzgerei (stammend). *1754:* Mészár szégbeli Beneficium [Dés; DRLt].

mészárszék-tartás mészárszék-fenntartás; deținerea unei măcelării; Metzgereibetreiben. *1701:* Hogj penig fáracsága és szólgálattia a' Meszárosnak heiab(a) ne légjen, minden hólnapra rendelyen Kk tiz tiz forint fizetést néki, igj remellyük hogy a' Mészárszék tartás facilitalodik s az Hazanakis keveseb kára lészen [UszLt IX. 77. 31 gub.]. *1796:* a' Torotzkaiak ... a' Szombati Vásárnak, Mészárszék tartásának, eleitől fogva usussában voltanak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 69 tábl.].

mészceseber mésztartó cseber; ciubăr pentru var; Kalkeimer/zuber. *1590:* rako es mesz chiebreket vettünk 9 Kadar Gergelytol p(ro) f. — d. 57 [Kv; Szám. 4/XIV. 9]. *1595:* Ket mez chebret vettunk ... f —/76 [Kv; i.h. 6/XIII. 39]. *1597:* Miert hogi az mez chebrek mind el romladoztak es eozve omlotak volt, hogy ismegh azokat fel allatatta(m) keotettem, Attam Kadar Janosnak f —/24 [Kv; i.h. 7/XIII. 4]. *1600:* hogy az Mesz chebreket Kadar Jstwan megh keoteotte, fizetwnk d 8 [Kv; i.h. 9/IX. 32].

mészcsinálás mészkészítés; arderea pietrei de var; Kalkmachen. *1820:* meszet is hordunk fizetésért, a szomszéd hellységből Tűréből ahol usuáltatik a Mész tsinálás [Bogártelke K; KmULev. 2].

mészcsináló mészoldatot készítő; care face lapte de var; Kalkmilch verfertigend(er). *1812:* a Mésztsinálo Asszanynak [Mezőmadaras MT; MRLt].

mészégetés arderea pietrei de var; Kalkbrennen. *1662:* Haller Gábor teletszaka mind mészégetéssel, kőhányatással, hordatással úgy hozzákészül vala, hogy majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak[a] megépítteti vala [SKr 319. — [a]Jenő várának]. *1676:* Az rossz Toldi be ment Bolyában Oda kellene küldeni hozzá, iratni urunkkal, hogy engedné meg az mész égetést az jószágában [TML VII, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1746:* aszt penig nem tudgyuk tiltatott ē el vagy nem, az mèsz egetéstöl és usuatiorol [Hévíz NK; Ks 67. 46. 21] | mész egetésre szabadságot engedett ennek tö vicinussában az Aszszony Bethlen Kata eö Ngais [Longodár NK; i.h.]. *1783:* Mész kö mint hogj a Rápolti Erdőn a patak mellett bővségesen va(gy)on, fa hasonloképpen ugyan ott, bövségiben van, azért a Mész égetés is ezen Joszágban égj Nevezetes beneficium [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28].

mészégető I. *mn* mészégetésre szolgáló; care este folosit pentru arderea pietrei de var; Kalkbrenn-. **Szk:** ~ *bükkös. 1747:* Van egy Mész egetö Bikes ... Controversia oriálodott iránta [Hidegkút NK; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *hely. 1748:* Királyhalmi, és Hidegkuti határon makkos, és egyéb haszon vévő erdők mesz égető hely találtatik [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1810:* Mész égető hely a' Csorgonál [Türe K; EHA].

II. *fn* 1. mészégetésre szolgáló hely; loc pentru arderea pietrei de var; Kalkbrennstelle. **Hn.** *1746:* Az Mész égetöben [Ördöngösfüzes SzD; EHA]. *1812:* A mēsz ēgető Rettyén [ÖrmMúz.]. *1830:* a mész égető tetején. Mész égető oldalában [Hidvég Hsz; EHA]. *1860 k.:* mészégető [Előpatak Hsz; EHA].

2. mészégetéssel foglalkozó személy; persoană/muncitor care arde piatra de var, vărar; Kalkbrenner. *1581:* Biro vram vysseltesse(n) gondot hogy valamy mesz egeteot zerezze(n), Az penigh Meraba megh egethety mind faya keowe onnet leze(n) megh [Kv; TanJk V/3. 235a]. *1597:* Az louas legent Jstvan deakot hogy uarfaluara kwltwk az mesz egeteokert, attunk neky f — d 37 [Kv; Szám. 7/V. 1]. *1633:* az uetes dolgabol nem tudok semit mert en mesz egeteö uoltam es giakortab az erdeoben laktam [A.venice F; Szád. Radul Juonie (70) vall.]. *1768:* Lévén controversiájok együtt a mészégetőknek a tisztelt Ujvári hadnagy úr parancsolatjából [Árkos Hsz; RSzF 123–4].

mészégető katlan mészégető verem; varniță; Kalkbrenngrube. *1818:* Gurenyi Mitaka Zejket, és István Duntsát (?) meg kerdeztem, hogy mondanák meg, hogy azon mész égető katlant mely mellett allanak ki asatta [H; JF 36 Prot. 36].

mészégető kemence cuptor de ars piatra de var; Kalkofen. *1795:* az ölfákat administrajjak a Roskányi Mész égető kementzéhez [Dobra (H) körny.; Ks 23/XXII].

meszel a vărui; kalken, tünchen. *1591:* Veöttem Mezet hazatt Mezelnj f — d 26 [Kv; Szám. 5/IV. 17]. *1609:* egy meszelő echetet vetem az kis Vr haza mezelni Kolosuart pro d. 40 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1679:* Templom kórül serenkegyenek eö Klmek, vakollyak, meszellyek az mesz repetaltassek [Dés; Jk 39a]. *1742:* tapasztva vakalva és meszelve [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1849:* Torony fehéren meszelve, a' frontyán diszletes épitmény [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

meszelés 1. văruire, văruit; Tünchen. *1595:* Vöt 1. Mezelö Eczetet az mezelesre p(er) d 14 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Mezelesert, agiagh niomasert attam d 12 [Kv; i.h. 9/IX. 48]. *1609:* Kw miues Pal zolgaianak az kis Vr haza mezelessetol es az kemeny chinalasatol Attam neky f. 1 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1768:* Magam Lakó szállásomon tett Meszelésért és Vakolásért ā kőmivesnek fizettem Dr 96 [K; DobLev. II/390. 20a]. *1788:* az házon Sok reparatio kivántatott ugy mint: tapasztás; meszelés, fűttö tsinálás [Déva; Ks 75. VIIIb. 111]. *1850 k.:* Ezen meszelésben erössen sokat fáradozott Egyházfi Ifjabb Téglás György [Szucság K; RKAk 99]. *1852:* a' meszeléssel vége felé járunk [Kv; Pk 7]. *1871:* Templom és torony levakoltatása és meszelése, szoval jobb karba állitása, hogy ezen évröl el ne maradjon határoztatott [Burjánosóbuda K; RAk 114].

2. kb. meszelt fal; văruială; getünchte Mauer. *1656:* ezen haznak a' felseö falan egy darab tehelyezese, meszelese le omlott [UF II, 172]. *1681:* az epületek vakolasa s meszeleseis ighen le kezdet hullani [Vh; VhU 508].

meszeletlen nevăruit; ungetüncht. *1731:* mindháromnak baranából fel rott tapaszos meszeletlen falai [Bh; BfN]. *1810:* Az Udvarház meszeletlen Sövényből áll [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 350–1]. *1871:* a torony Vakolatlan és meszeletlen állott 1871 évig [Burjánosóbuda K; RAk 116].

meszelő 1. meszelő ecset; bidinea; Mauerpinsel. *1848:* 1 meszelő 1 f [Dés; DLt].

2. meszelést végző személy; persoana care văruieşte; Tüncher. *1753:* Adtunk Házak fejéritésiért a Meszelőnek 1 fo. 2 den. [HSzjP]. *1818/1819:* A' Templomat Meszelőknek fizettem [Nyárádandrásfva MT; MRLt].

meszelődik meszelést végez; a vărui; tünchen. *1850:* Hogy mindnyájon jol vagyunk, abbol következtetheti, hogy éppen meszelődünk [Kv; Pk 7].

meszelő ecset bidinea; Mauerpinsel. *1568:* Vrsula Rta Joannis Bornemiza ... fassa est, hogy gergel hya volt ǫtǫle ez vallo szolgaloyat, hogy mondana meg hogy Andras Katho lopta el az Mezelǫ echyeteth [Kv; TJk III/1. 233]. *1586:* Somborjnak veottwnk egi Meszeleo Echietet —/11 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. *1595:* Boba Kathotol kert 1. Mezzelö Eczetet [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242]. *1597:* Egi mezeleo Echetot vettünk p(er) f — d 24 [Kv; i.h. 7/III. 32]. *1609:* egy meszelő echetet vetem pro d. 40 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1685 e.:* Meszelö ecset Nrö 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9]. *1761:* Meszelő Ecsett 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 23]. *1850 k.:* A' Templom ki meszelődött belöl 1842 e ... 2 meszelő ecsetet is vett az Ekkla az alku szerént [Szucság K; RKAk 99]. — L. még UF I, 889.

meszelt kimeszelt; văruit, spoit; ausgetüncht. *1652:* Ezen Pincze boltos, vakolt, meszelt | Egy Sütö kemencze, fölyül kályhával rakott, fejéren meszelt [Görgény MT; Törzs]. *1676:* Vagyan itt bornakbol fel rott küvül belöl meszelt vakkalt praefecturia ház [Fog.; UF I, 737]. *1732:* a ... hazak

oldala, kivül, belől szépen meszelt [Nagyida K; Told. 11/70]. *1740:* Ezen házban vagyon paraszt kő tüzhe(ly)re rakott hasonlo paraszt, lapos kő kemencze, melly tapaszos és meszelt [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61–2]. *1743:* tél tul meszelt sok cselédnek valo ház [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI].

meszeltet bemeszeltet; a dispune să fie văruit; (über)tünchen lassen. *1752:* a' kő fal közül már Szakadoznak le a' kövek, s' azokot sem meszelteti [Sáros KK; Ks 83 Fr. Árkosi lev.].

meszely l. messzely

meszen mi leszen; ce va fi; was wird sein. *1602:* monda nekem az Biro, Most fekete Istua(n) teórúent kerete teöllem Jere lassuk mezen velle [UszT 16/21 J. Magiari de Farkaslaka vall.].

A *mi leszen* összevonásából keletkezett sajátos szóalak. Vö. a *meggyen* és a *metszen* cimszóval.

meszes I. *mn* **1.** mész tárolására való; pentru păstrat var; zum Kalkaufbewahren dienend. **Szk:** ~ *cseber. 1625:* Veottem Egi meszes feöhordo chebret, Rott Kadar Mihalitol f. — d 14 [Kv; Szám. 16/XXX. 19]. *1629:* Meszes rosz cseber négy [Szu; SzO VI, 101 Székelytámadt vár lelt.]. *1681:* Vagyon ezen boltban: Meszes kis Cseber Nro 1 [Vh; VhU 526]. *1799:* Egy őszve omlott Meszes Cseber [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ ~ *csebrecske. 1681:* Vagyo(n) itt: meszes czebreczke Nro 1 [Vh; VhU 526]. *1813:* Meszes Csebrecske [Veresegyháza AF; Told. 18] ✱ ~ *hordó. 1674:* Egj viz hordo, eoregh hordo. Egy mas meszes hordo [A.porumbák F; UF II, 599] ✱ ~ *tonna. 1753:* Meszes tölgy fa tonna N 2 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *verem* mészgödör. *1756:* Vagjon az Udvaron két meszes verem [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 29].

2. meszelt; văruit, spoit; getüncht. *1656:* Ezen hazban vagjon egi parazt kalihabol rakott kemencze allia teglabol rakott meszes [UF II, 160]. *1674:* Ez házak fabol sasok kőzze rotattak, tapaszosok, meszések [i.h. 604]. *1679:* Ezen Tornáczban levő deszkarekesz ... sövenyes kémenye, kivül belől tapaszos meszes nro. 1 | Hinto Szin Baronabul rott oldalai, kivül belöl tapaszos kivül meszes | Bástya Az Udvar Kerétésenek Tó felől valo szegeletiben, del felől szegeletessen éppettetett sövényes oldala, Kivül belöl tapaszos, kivül meszes [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6, 84]. *1692:* Vannak itt Tölgy ágasokra, es Sasokra Boronakbol rakott tapaszos meszes egy fedél alatt két Házak [Mezőbodon MT; BK 5]. *1754:* Az Vdvarház ... egymasb(a) eresztetett Tölgyfa Talpokon allo Sövenyből font oldalu, Tapaszos meszes [Ádámos KK; JHb XIX/10].

3. mésszel fehérített; albit/înălbit cu var; mit Kalk geweißt. *1640:* 10. sing meszes feieritet szeles teoreok uaszon f. 2. [Kv; RDL I. 117b]. *1688:* Egy végh Meszes Vaszontol f — // 04 1/2 [BfR Vect.].

4. mésszel kevert; amestecat cu var; mit Kalk gemischt. *1829:* A Malom egészen uj Kö Falakbol Kőrős Kőrül ujbol épitve vagyon, Téglából s Köböl s meszes porondal rakva megvakolva [Km; KmULev. 2].

5. mésztartalmú; város, calcaros; kalkhaltig. *1801:* azt hallattam, hogy Rannára mengyen a feredőre Suk nints olyon meszes mind Ranna [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához].

6. ~ *bor* meszet tartalmazó talajon termett bor; vin obţinut din struguri produse pe sol calcaros; auf kalkhaltigem Boden gewonnener Wein. *1671:* mü még elünk noha bizony gyakran rosszul lakunk az meszes bor és szegény kenyér miatt [TML V, 659 Nemes János Teleki Mihályhoz].

II. *fn* **1.** mész-árus; vărar; Kalkhändler. *1840 k.:* a' fásak is de leg inkább a' meszesek soha nem fizetnek bé jövetelekkor vámot [Kv; KLev.].

? **Szn.** *1453:* Georgius Mezes [Kv; TT 1882. 530]. *1614:* Mezes Leorincz [Szentgyörgy Cs; BethU 425].

A fenti szn-ek esetleg *mézes*-nek is olvashatók.

2. mészköves hely; loc unde se găseşte piatra de var; kalksteinhaltiger Ort/Stelle. **Hn.** *1591:* az Mezes berczje [F.boldogfva U; EHA]. *1594:* Meszes Allia [Szság; UC 113/5. 68]. *1600:* Az mezesen Innet [Kv; TJk VI/1. 427]. *1646:* az meszes arka melet valo kasza helit [Kide K; BHn 86]. *1662:* a Meszesre. a Meszesen. a Meszesen által [SKr 391, 445, 549]. *1675:* A Meszes alát [RLt O. 5]. *1708:* az Meszesen által [SzZs 497]. *1756:* A mézes patakra menő (sz) [Árapataka Hsz; EHA]. *1770:* Meszes [Somlyó Sz; Borb. II Szathmári János lev.]. *1775:* A Messzes arokra (sz). A Meszes Árkon tul (sz) [Kide K; BHn 94, 96]. *1778:* Mezes Tanorokjaba (sz) [Kőrispatak U; EHA]. *1839:* Nagy Meszes erdő [Egrespatak Sz; EHA]. *1864:* meszessorok [Tekerőpatak Cs; EHA].

meszesalji a Meszes hegy tövéből való; de la poalele Meseşului; vom Fuß des Meszes-Berges stammend. *1782:* voltanak még Kővár-Vidékiek és Meszes ajjiakis felesen de én azokat nem esmérem [A.zsuk K; SLt XLII. 5. 55].

? **meszetlenes** meszeletlen; nevăruit, nespoit; ungetüncht. *1656:* Ezen hazak boronabol fel rova, tapaszoszok meszetlenesek üszögeben vadnak [UF II, 159].

mészgödör mészverem; varniţă; Kalkgrube. *1818:* Nagy Ferentz Uram panaszolván Mlgs Kendeffi Elek Ur eö Nga Fégyeri Sztantsu Sztants, és Nuksorai Danyila Cserna Nevü Colonussaira, azert, hogy a' Várnyitzánál öszvegyüjtött Mész köveit ès vagot kész fáit ugyan az Groff Ur Colonnussai által asatott mész gödörbe a Mlgs Kendeffi Elek Ur szamára ki egettèk [H; JF 36]. *1871:* kik gondnoki hir nélkül vittek a mész gödörböl Sz. György napjáig beszámoljanak [Burjánosóbuda K; RAk 114].

Hn. *XVIII. sz. köz.:* A mész gödörnël (k) [Gyulakuta MT; EHA].

mészhányó mészlapátoló; cu care se aruncă varul; Kalk schaufelnd/schippend. *1656:* mesz hanio fa lapat nro. 20 [UF II, 105].

mészhordás mészszállítás; căratul varului; Kalkbeförderung. *1589:* Harom Embernek Mesz kewerestol es hordastol attunk f. — d. 36 [Kv; Szám. 4/IX. 12]. *1681:* Mesz hordashoz valo deszkas saroglya Nro 1 [Vh; VhU 512].

mészhordó I. *mn* **1.** mészhordásra szolgáló; pentru cărat varul; Kalkbeförderungs-. **Szk:** ~ *cseber. 1656:* Ezen hazban vagjon ... mész hordo cseber nro. 8 [UF II, 111] ✱ ~ *saroglya. 1652:* Vagyon egy mész hordo Saroglya benne [Görgény MT; Törzs]. *1681:* Ezen Istállo padlasan ... vagjo(n) ...

Mész hordo deszkas saroglya Nro 1 [Vh; VhU 505] ✱ ~ *taliga. 1637:* egy kws szineczyke, melyben vadnak valami rosz mesz hordo talygak nro. 7 [UF I, 418]. *1647:* Mesz hordo Taliga 1. de nincz kereke [Marosillye H; VLt 55/5415].

2. meszet hordó/szállító; care transportă varul; Kalk befördernd. *1600:* az mesz hordo zekeresnek fizettwnk d 14 feoweni hozatas d 12 [Kv; Szám. 9/IX. 32].

II. *fn* meszet hordó munkás; muncitor care transportă/ cară varul; Kalkbefördernde(r). *1594:* Hat kö hordonak, mez keweröknek Es mez hordoknak attam f — d 72 | Apro mywesnek esmet kö Es mez hordoknak fyzettem 12 zemelnek f 1 d 44 [Kv; Szám. 6/V. 45–6]. *1621:* Mez keóuerók keo hordok mez hordók 4: Eoregh Leghinjek ... d. 48 [Kv; i.h. 15b/IV. 19].

mészhullás mészcsorgás/csöpögés; scurgerea varului; Kalkrinnen/tropfen. *1761:* (Ferentz Lörintz) Meszet lopott azon lopásra reá esküttek és a' mész hullást a' Házáig kísirték [Szászsztiván KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.].

mészkatlan mészverem; varniță; Kalkgrube. **Hn.** *1791/ 1796 k.:* Mészkatlan (e) [Aldoboly Hsz; EHA]. *1835:* A mészkatlanon fejül (sz). A' Mészkatlannál (sz) [Bodola Hsz; EHA]. *1862:* Mészkatlanál (sz) [Kőrispatak U; EHA].

mészkemence mészégető kemence; cuptor de ars piatra de var; Kalkofen. *1648:* meszkemenczehez valo keövago kapa nro. 2 [Porumbák F; UF I, 887]. *1652:* Keöbanyabol valo jeövedelem semmi sincz mostan, sem méz, sem meezkemencze [Szászfenes K; GyU 122]. *1792:* A folti erdőn éppen most ég hét mész kementze a Ludesdi Ház építésére [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1824:* A Mèsz kementzéhez rudakban öll fákat vecturáztak[a] [Déva; Ks 106. — [a]Köv. a fels.]. *1841:* Kásova[a] Marhássai fát hordtak a mészkementzéhez [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

Hn. *1677:* az mez kemenczenel [Gyulakuta MT; EHA]. *1711:* a Misz Kemenczéb(en) (sz) [Kide K; BHn 87]. *1737:* Mész Kemenczeben (sz) [Gyalu K; EHA]. *1768:* a Mész Kemenczébe [Gyalu K; EHA]. *1771:* Mész kemenczénél (sz) [Mákófva K; KHn 233]. *1773:* Mészkementzébe (sz) [Gyalu K; EHA]. *1813:* a' Mész Kementzén fellyül (sz) [M.valkó K; KHn 106]. *1874 k./1906:* Mészkemencze oldal [Deményháza MT; EHA].

mészkészlet mésztartalék; stocul de var; Kalkvorrat. *1871:* A harangláb gyenge; ehelyett egy díszes torony építése buzgó óhajtása a híveknek s valósíthatására van is már némi kő- és mész-készlete [Marosdécse TA; ETF 107. 32].

mészkeverés amestecarea varului; Kalkumrühren. *1589:* Harom Embernek Mesz kewerestol es hordastol attunk f. — d. 36 [Kv; Szám. 4/IX. 12]. *1621:* Az mez keuereshez az o Zerbe kellet vennúnk Egy kapat d 16 [Kv; i.h. 15b/IV. 19]. *1681:* Mész kevereshez valo Láda deszkaja Nro 10 [Vh; VhU 512].

mészkeverő I. *mn* mészkeveréshez használt; folosit la/pentru amestecatul varului; zum Kalkumrühren gebraucht, Kalkumrühr-. **Szk:** ~ *csáklya. 1656:* Mész keverő csáklia nro. 11 | 2 mész keuerő csiaklia [UF II, 105, 111] ✱ ~ *fa. 1598:* Egi mez kewereo fat ... chinaltak ... d 6 [Kv; Szám. 7/XVI. 42] ✱ ~ *kapa. 1826:* mészkeverő kapa [Kőrösfő K; RAk 137] ✱ ~ *láda. 1625:* Furez dezkat veottem az foliosohoz, pogon hajtasokhoz es mezkeuereo ladakhoz 91 f d 10 [Kv; Szám. 16/XXXV. 207]. *1656:* Ezen curianak az edgik reszen két izben allo mesz keuerő lada [UF II, 152].

II. *fn* 1. szerszám a mész keveréséhez; amestecător de var; Werkzeug zum Kalkumrühren. *1679:* Mész keverő nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 13].

2. meszet keverő munkás; muncitor care amestecă varul; Kalkumrührer. *1594:* Hat kö hordonak, mez keweröknek Es mez hordoknak attam f — d. 72 [Kv; Szám. 6/V. 45]. *1597:* Ket mesz keuereot fogattunk attunk nekik egy napra d 13 [Kv; i.h. 7/V. 6]. *1601:* Erasmus vram syr chinalasa kort attam mesz keuereonek es apro mivesnek d 18 [Kv; i.h. 9/XV. 7 Jeremias Nekel sp kezével]. *1621:* Mez keóuerók keo hordok mez hordók 4 [Kv; i.h. 15b/IV. 19]. *1643:* Balogh Andras Mesz keuereö [Mv; MvLt 291. 397a].

mészkő piatră de var; Kalkstein. *1679/1681:* Hunyad vára, es ahoz tartozo Fiscalis Udvarhazak megh várjak az épétés beli reparatiokat, megh kevantatik hogi minden epétésre valo requisitumokrol, à minemü à fa, meszkő, tegla s egyeb minden szükseges materiakrol provideallyon [Vh; VhU 668]. *1775:* Szabad lészen két katlanra valo Mész köveket minden esztendőben rakattatni, és ... ki égetni [Kv; AggmLt C. 46]. *1783:* Mész kö mint hogj az Rápolti Erdőn a patak mellett bővségesen va(gy)on, fa hasonloképpen ugyan ott, bövségiben van, azért a Mész égetés is ezen Jószágban égj Nevezetes beneficium [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28]. *1864:* Származány hegy tartalmaz magában porczellán, fehér fattyu márvány és mészkövet mellyek jelenleg is az eppitteseknél jó sikerrel használtatnak [Szárhegy Cs; GyHn 53].

Hn. *1597:* Mezkeö alat (sz) [Sárd AF; EHA]. *1720:* Mész Kőnél (sz) [Tusnád Cs; EHA]. *1771:* a mez kö hejön (sz) [uo.; EHA]. *1772:* az also határban mezkő tartományon (sz) [uo.; EHA].

mészkői a Mészkő (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mészkő/Cheia; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mészkő. I. *mn* 1. Mészkőhöz tartozó; care ține de/din Mészkő; zu Mészkő gehörig. *1826:* a mészkövi Erdő [Szind TA; Mészkői lev.].

2. Mészkőről származó; care este originar din Mészkő; aus Mészkő stammend. *1596:* Verenek ki egi mezkeowi embert, az ki az zegeni Zentegihaz vczay kowachot megh lopta volt [Kv; Szám. 6/XXIX. 65 Bachi Tamás sp kezével]. *1844:* Mészkői Krisán Nyikulanak fejében fejér sirmés miszli [DLt 1243 nyomt. kl].

II. *fn* Mészkőről való ember, Mészkő lakosa; locuitor din Mészkő; Einwohner von Mészkő. *1827:* a mèszkőiek fejszèsen és kötellel fel készülve nem tsak a levágatt ölekből sott a vágatlan erdőbőlis a Fának javát ki szalolván erőszakasan horgyák [Mészkő TA; Mészkői lev.]. *1835:* a Felső Sinfalviak ... a gondviselések alá kötett üdőig által vett Also Sinfalva Határábol bizanyos részeket a Mészkőiek által el foglaltatni engedtenek [Asz; Borb. II].

Ha. *1826:* a mészköviek. a' mészkövieket [Szind TA; Mészkői lev.].

mészköves mészkövet tartalmazó; calcaros; Kalkstein enthaltend. *1717:* mind a két kert mész köves hellyen lévén épitve a fák gyümöltsöket éretlen korokban, és többire

sengéjekben szoktak el hullatni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/4–5].

mészkút ?meszes vizű kút; fîntînă cu apă calcaroasă; kalkhaltiger Brunnen. **Hn.** *1753:* A Mészkutan (sz) [Bálványosváralja SzD; JHb IV/12]. *1771:* Mészkut arokanal [Kőrispatak U; EHA]. *1781:* A Mészkutnál [Inaktelke K; KHn 202–3]. *1815:* A Mész kut felett (sz) [Zsobok K; KHn 323].

mészláda meszes láda; ladă pentru var; Kalkkiste. *1800:* Szál dószka állásnak, árkosoknak, Mesz Ládáknak 24 [Mv; Told. 18]. *1827:* meg hattam volt hogy bé oltsák az Meszet mert mikor ott voltam akor bè oltattatam volna De nem volt szeg a mivel mész ladát tsaljanak [Görgény MT; Born. XXXIX. 514 Déák György lev.].

mészmetszésbeli stukatúrás; cu stucatură; mit Stukkatur. *1662:* Ezek alatt naponkint erősödvén[a], és tárháza is épülvén, az fejedelmi házakat és udvart itt is, székes helyén[b] nagy friss és pompás épülettel, kívül olaszfokoson, belül különb-különb szép képírásos aranyos és mészmetszésbéli mesterséges mennyezetekkel és azokat sok ezer tallér-érő velencei drága kárpitokkal megékesítvén, mellyekben holmi római és Julius császár históriái voltak csudálatos szép mesterséggel szőtetve [SKr 96. — [a]Bethlen Gábor a fejedelemségben és anyagiakban. [b]Gyf-on].

mészmetszéses stukatúrás; cu stucatură; mit Stukkatur. *1656:* (A) haznak also resze gyalult deszkaval padimentomozotth. Az felseő rész ... mesz metczeses menyezetti az Csatorna Bastia felöl valo szegeletin, az csepeges miatt megh bontakozot [UF II, 133].

mészmetszésesen stukatúrásan; cu stucatură; mit Stukkatur. *1656:* Ezen palotanak felseö resz menjezeti, partazatos forman, küleömb küleömb fele, csiffrakal es rosakkal, mész metczesesen vagyon czinalva, az közepin Betlen Gabor czimere vagyon rajta [UF II, 134].

mészoltás stingerea varului; Kalklöschen. *1585:* ket Ember wolt a mesz oltas mellet, attunk mas fel nap f 0 d. 27 [Kv; Szám. 3/XIV. 30]. *1595:* Az mesz oltasra hozatattúnk 8 altalag vizet f —/32 [Kv; i.h. 6/XIII. 37]. *1598:* Az mesz oltasra hozot Nagy Jstwan 17 Altalag vizet f —/85 [Kv; i.h. 7/XVI. 31]. *1621:* attu(n)k Eöt Zeker mez oltasra 19 hordo vizet ... d. 12 [Kv; i.h. 15b/IV. 31].

mészoltó láda ladă pentru stingerea varului; Kalklöschkiste. *1756:* Fenyü Deszkábol tsinált, mész ótó láda [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 29].

mészöntés ?meszes vakolat; mortar de var; Kalkmörtel. *1662:* A Veres-bástya arányában pedig amelly toronybástyát építtetett vala, azt is középben hasonló erős gerendázással, azonfelül nagy temérdek tapasszal is, mészöntéssel rekesztetvén által, ezen felülvaló contignátióját, rekesztését, egy singnyi temérdekségű téglafallal boltoztatta [SKr 298].

mészpest mészégető kemence; cuptor de ars piatra de var; Kalkofen. **Hn.** *1672:* az mespest alat (k) [Sztána K; KHn 307]. *1758:* A més Pesten (sz). A més Pest alat (k) [uo.; EHA]. *1813:* A' Mész Pest alatt (k) [uo.; KHn 307]. *1868:* Mész pest oldala (sz) [uo.; KHn 308].

mészpor praf de var; Kalkpulver. *1848:* Otatlan mézsz por őt véka 1 rft 52 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mészrakás mészrakodás; încărcatul varului; Kalklagerung. *1597:* Mattes Hinczteol veottwnk io tal moso chebret az mesz rakashoz f 1 [Kv; Szám. 7/V. 5].

mészrakó cseber ciubăr folosit la/pentru încărcatul varului; Kalkzuber/eimer. *1594:* Tekenött mez rako czyebret wótte(m) f — d 46 [Kv; Szám. 6/V. 46].

mészrét ?mészköves talajú rét; luncă cu sol calcaros; Kalkwiese. **Hn.** *1864:* Mész rét [Zsobok K; KHn 324].

messze I. *hsz* **1.** vmitől nagy távolságban; departe/la mare distanţă de ceva; weit/entfernt von etw. *1584:* Christina Cheob Iosanę[a], Nem verte Tamast Az Zengeo B(ene)dek hanem vghian mezze Allot Az tulso zeren Az harmadik haz kapwyanal [Kv; TJk IV/1. 377. — [a]Vallja]. *1598:* ott valamj irtast latek bezzegh mezze irtata az falutul [Kisilosva SzD; BálLt 81]. *1644:* hogi oli meze uatok czak isten tügia minemw nehesegemre vagion [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. *1683 u.:* A temető kertűl jo meszsze vagyon egy darabocska kaszalni valo [Fele MT; MMatr. 405]. *1740:* minthogy az juhaikat meszsze tartják fenn az Havason és imitt amott a 'Tordai, Csáni és más határokon, felettébb bajos volna elé hajtaniok mind(en) esztendön [Runk TA; Ks 89. 59]. *1742:* Vagjon ezen Nemes Curiahoz nem meszsze egj Tanorok [Koronka MT; EHA]. *1761:* miböl eredet ezen beszéd, messze lévén nem halhattam [Branyicska H; JHb XXXV/45. 9]. *1772:* A Kűkűlló Martyai igen nagyok olly könnyen ki nem terjedhetvén; égyben szorul; és meszszébb fel dugul [Dicsősztmárton; JHb XX/27. 23].

Szk: *nem igen ~. 1772:* eő Nsga Malmának is szűkségesképpen a' rajta alol nem igen meszsze lévö Királjfalvi Malomnak állásához kelletett mérsékeltetni, mert másképpen nem forgana [Ádámos KK; JHb LXVII/294].

Sz: *~ mint Makó Jeruzsálemtől. 1710 k.:* attól én felette igen messze vagyok, a magyar példabeszéd szerént, mint Makó Jeruzsálemtől [BÖn. 512] ✱ *~ sánta ebnek Buda. 1838:* meszsze sánta ebnek Buda [Csákigorbó SzD; JHb br. Jósika Jánosné fiához, Jósika Samuhoz].

2. nagy távolságra, messzire; la mare distanţă, departe; auf weite Entfernung. *1587:* Miert hogi eoreg keowek voltanak Meszeis kellet hordanj elso nap volt nap zamoson hat atta(m) —/72 [Kv; Szám. 3/XXX. 28 Seres István sp kezével]. *1608:* az mostani wdeőheőz es allapathoz kepest, vgian nem zinten volna batorsagos Embernek hazatol mezze ideghen Orzaghban menny [Kv; RDL I. 85]. *1690:* már az ő Felsege fegyverét I(ste)n kivalkeppe(n) boldogitotta győzedelmét es birodalmát egj nehany orszagok(na)k bé hodoltatasaval meszsze Tőrők Orszagba(n) ki terjesztette [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut-a]. *1721:* kérdi az egjházfi, te rosz aszony hogj jűhettél gyalog oly mesze [Kv; TJk XV/3. 11]. *1745:* az Gyekei embert is látám meg egy katona főb(e) vagja az vére mesze ficskándozot az fejéböl [Mocs K; Ks 5. X. 6 Moldúván Vaszily (36) jb vall.]. *1764:* az Falun alól nem meszszé esik [Csűdőtelke KK; Told. 8]. *1827:* a' Demeterné kotsissa, engemet mejbe fogva, az ajtotol messze el loditott [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Ketzán Jákob (30) vall.].

Szk: *nagy ~. 1714:* egy nagy Tartomannak fö képpen szük viz idejen vagy az Nyárádra, vagy az havas alá nagy meszsze nagy farattsagal romlasal és dolog haladekkal kelletik malomban járni [Berz. 13. II/33].

Sz. *1811:* tanuld-meg Horátz pennájától: Hogy alma nem esik meszsze a' fájától [ÁrÉ 136].

3. messziről; de departe, de la distanţă; von weitem/fern. *1805:* delután egy nehány városi gyermekkel a palotán katonásdit játzodtunk nagy lármával a Rector 4 orakor lejött és még meszsze meg hallotta a lármát, meg haragudott a gyermekeket el hajtotta minket p(e)d(ig) meg pirongatott [Dés; KMN 148].

4. *~ jár vmitől* különbözik; a diferi, a se deosebi; sich unterscheiden. *1657:* Együtt is menénk Gerendig beszélgetvén azért véle, hát az mit végezett Fejérváratt, messze jár attól [KemÖn. 158]. *1671:* Messze járnak egymástúl az dolgok [TML V, 648 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. sokára; mult timp, timp îndelungat; lange, nach langer Zeit. *1570:* Erthyk eo k. hogy Zuky Istwan kenallya Magath az hatar dombnak megh vytassara, Mely hatardombot Body Gaspar Iteleo Mester hanyatot volt fely, Azert Eo k. varoswl keryk Byro vramat es az Thanachiot Ne halassak azt Mezze, hanem hywassak rea az Zwkyakat [Kv; TanJk V/3. 9b]. *1573:* Igh Zolt Zeoch Pal Zeoch peternenek Nem varhatom mygh az Byrak Be gywlnek az kerdeore Mert az Meszsze leszen [Kv; TJk III/3. 182]. *1596:* Vonodot penig illien mezze az fizetes azert, mert egi zekeres nierget vontak volt el, eö penigh az niergenekis kerte az arrat [Kv; Szám. 6/XXIX. 52 Bachi Tamás sp kezével]. *1710:* Nem is halasztták messze, mert a császár ugyanezen esztendőben Posonban extraordinariára citáltatá a magyarországi református és evangélicus praedikátorokat [CsH 95]. *1785:* ö Nsgoknak mind ketten halálok történvén, mellyet is Isten ö Flge meszsze távoztasson, a' Fogado kertyével együtt simpliciter redeáljon az Eklesiának [Kv; SRE 240]. *1815:* Prima Aprilis esmét Neved napja lészen; 's akkorá is kell hogy néked Ipricályok; de az még mesze lévén addig sokot eszem 's iszom [Kóród KK; Ks 101].

6. igen nagy mértékben; în foarte mare măsură; in sehr großem Maße. *1710 k.:* Mondom, csak nem csuda, hogy az emberek azt állitották, és hogy az örökkévalóságról is úgy elmélkedtek; de hogy a dolog valósággal messze másképpen vagyon, mü keresztyének innen tudjuk, s hisszük, hogy az örökkévalóság az Istenben megvolt még teremtés előtt [BÖn. 449].

II. *mn* távoli; îndepărtat; fernliegend, entlegen. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes es zantalan sok zolgaltatas vadazzasok madarazasok halasasok es azoknak mezze feolden az vadaknak Moldowa hatararol hatokon valo hwzassok vonasok ky hozasok [SzO II, 329–30]. *1593:* Nagi Benedek, Vincze deak valliak mikor Bwdeos patakra[a] mentwnk volna, megh foga(n)k ket olahot mikor kerdeznwk miert ne(m) akarnak zolgalni Adam Deakot, nekwnk ezt mondak, hogi eok igen sainalliak az zolgalatot Coloswarra anny mezze feoldre [Kv; TJk V/1. 396. — [a]SzD]. *1622:* Hala meg amaz igaz, jámbor prédikátor, az magyaroké, Gyárfás uram, kinek nagy messze földön mása nem volt az ő szavára [Kv; KvE 154 SB]. *1735:* azon gonosz szándékkal továbbrais ment meszsze földre, ujjabb mereg után, hogj vigképpen el vesztessen [Dés; Jk]. *1758:* meszsze lakós vagyok attól a' hellytöl a' hol mongyák hogy a' veszekedés esett [Betlensztmiklós KK; BK. Joannes Csenteri (38) jb vall.]. *1842:* A' határ szélnél elkezdett kövecselésre nézve az a' megjegyzésem, hogy alapnak igen apro kövecset hordanak az a' javallatom, hogy arasznyi vastagságban a' leg durvább kovacsot kell hordani bár meszszebb helyről is [Mv; MvLev. 2].

Hn. *1762:* az Meszsze szőlőn felyül (sz) [Küküllővár KK; EHA].

messzebbecske kissé messzebbre; cu puţin mai departe; ein bißchen weiter. *1782:* (A föld) meszebecske vagyon [Kászonújfalu Cs; MvLev. Vegyes anyag 8].

messzecske 1. meglehetős távolságban; la mare distanţă; in ziemlicher Entfernung. *1747:* a kaljániak Marhákat legeltettek ottan, de meszszetske lévén töllők egyet sem ismértem közüllök [Báré K; Székely lev. Supl. 28–39 Marosán Gligor (38) zs vall.]. *1761:* Szolgalattya ezen két Jobbágyoknak, mint hogy Veszszödtöl meszszetske vadnak, az hogy mikor oda mennek dologra egj jo darabig oda tartattnak s az után itthonis jo darabig dolgozhattnak magok számokra [A.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 457]. *1792:* meszszetske lévén hozzája az fárol le szökött [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1796:* Meszszetske voltak töllünk [Kv; AggmLt B. 15]. *1800/1802:* az Exponens Ur Lak hellyétől meszetske vagyon [Mv; DLev. 6 Transs. 533]. *1817:* lévén joval alább a vad Gyümöltsfák között meszszetske észre nem vehettem [Bos MT; Berz. 9. 73].

2. *~ról* meglehetősen távolról; din depărtare, de la distanţă; von ziemlicher Entfernung. *1759:* láttam meszszetskéről, hogy az emberek ezen hellyre gyülnek, és kiáltoznak [Hosszútelke AF; Kath.].

3. meglehetősen sokára; destul de tîrziu; ziemlich spät. *1710 k.:* az én második fiamnak nagy keresztelőt akarék csinálni, híván komáknak a többi felett Telekit Rhédeit, Tophaeus püspököt, de az olyan nagyrendű emberek sok dolgok miatt nehezen érkezhetvén, messzecske rendelé Teleki a keresztelés napját [BÖn. 716].

4. *átv* meglehetősen messzire; puţin cam departe; ziemlich weit. *1823–1830:* Messzecske távoztam nemzetségem leírásától, de akarom, hogy a régi dolgokból is vegyetek valami kevés esméretet [FogE 69].

messzelátó I. *mn* 1. *~ eszköz* távcső; lunetă; Fernrohr. *1662:* (A pattantyúsok) sok károkat tennének, s olly messziről is (hihető perspectíva, messzelátó eszköz által vizsgáltatván meg) csak a bástyákon levő vigyázó és cirkáló erkélt is ellőnék [SKr 598].

2. *~ szem* előrelátási képesség; previziune; weitblickende/vorsorgliche Fähigkeit. *1764:* Adjon hálát külömbenis ha kinek az Ur Isten mesze láto szemeket és olly tudománt adott, hogy masokatis tanátsolhat s vezérelhet [Középlak K; BfR].

3. kb. (hely) ahonnan messzire el lehet látni; (loc) de unde se poate vedea departe; Ausblicksplatz/stelle. *1736:* melly Telek fekszik, szep eminens prospectusu, magos, rolla minden felé messze lálo[a] egyenes, nem Gödrös, Vápa hepás hellyen [Várhegy MT; CU XIII/1. 87. — [a]Helyesen: láto].

Hn. *1677:* Az Meszsze látó Domb alatt (sz) [Bádok K; BHn 23].

II. *fn* távollátó ember; hipermetrop; Weitsichtige(r). *1816:* a' rövid, és meszsze látok, kantsalak [Kv; DLt 103].

messzely 1. régi ürmérték; măsură veche, pătrar de cupă; Seidel. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ...

Meszszeli uagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 26]. *1634:* Jgen megh lássa aztis Uduarbirank, hogy az joszághban sohul az szaput, merczet, vekat, két böczüt, vagy két köblöt ne tarczon, az szerint meszszelt, itczet, eytelt, czebret, köblöt, két felet ne tarczon [UF I, 333]. *1681:* Bor méreshez valo Uy ejtel 2 ö ejtely 1 Uy meszeli 2 [Vh; VhU 530].

A helyenként változó nagyságú ürmérték az ÉrtSz szerint 3 dl-nyi lehetett, CzF szerint fél icce.

2. vmiből vhány messzelynyi; de ... pătrar de cupă de ...; von einigen Seideln. *1594:* harom Mezeli Myzet d 18 [Kv; Szám. 6/I. 7]. *1597:* attam ... Egy Mezzel vaiat ismeg f — d 6 [Kv; i.h. 7/XII. 138 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* Egi Mezzely Mez d 3 [Kv; i.h. 12b/IV. 426]. *1621:* Ezen Czausznak az velle valokkal egjut atta(m) Egi mezzelj Vajat | Haro(m) sal borju hust Sufahoz f —/24 fel ejtel es egi mezzelj eczetet f —/12 [Kv; i.h. 15b/IX. 67, 15b/X. 38]. *1710 k.:* Anno 1674. májusban Fejérvárott országgyűlése alatt estve igen meghevülvén, egy pohárba bor közé jeges vizet tölték jegestől, egy citromot is beléfacsarék s megivám, lehetett egy meszely [BÖn. 527]. *1797:* harom meszej bor Dr 12 [Szság; IB III. 22]. *1819:* 15ik Juny ki ment egy meszej pálinkája [Kémer Sz; Incz].

3. '.' **Szn.** *1599:* Witzei Mathe szolgaia kuczissa Meszel Ianos [Kv; TJk VI/1. 385].

messzelyes egy messzely ürtartalmú; cu o capacitate de 0,3 l; Rauminhalt ein Seidel. *1615/1628:* Egy sima meszelyes kannaczika [Kv; RDL I. 96c]. *1629:* Egy meszszelies kanna [Kv; i.h. 143]. *1634:* ket kis kanna egy egy meszelyes [Kv; i.h. 105]. *1637:* Egj vj meszelyes kanna [Kv; i.h. 24]. *1658:* Eőregh kanna uagion nr. 2 Meszszelies uagio(n) nr 1 [Kv; JF]. *1819:* egy 4. szegű Lapos meszellyes Flasko [Kv; Pk 3].

messze-messze nagyon távoli időben; foarte de mult, într-un timp foarte îndepărtat; in sehr ferner Zeit. *1823:* meszsze-meszsze légyen az — mikor utollyára meritve ki a' 'Sigmond napnak öröm poharát, a' következendö Sigmond napot, tsak a' hoszszu ejtzakák eltelése után lehessen várni [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor lev. szüleihez].

messzeség 1. távolság; distanţă, depărtare; Entfernung. *1585:* Magiar Andras vallia Takach Keleme(n) ... az eo hazoktol vala tizenhatod haz mezzesegre [Kv; TJk IV/1. 474]. *1780/1804:* valaki az elsö Occupans Bányája mellett más Bányát kivánván kezdeni, amannak torkától négy négy felöl ... a Város Biráji által méressen 16 öl földet, ennyi distantiara, vagy meszszéségre az elsö occupans Bányája torkától ujj Bányat indithasson [Torockó; TLev. 2/3 bis 4]. *1842:* ö is tsak olyan Ur mint a' Hadnagy, 's ha tettzik latni ötet, mennyen hozzá, egy forma meszszeségre laknak egy máshoz [Dés; DLt 1452].

Szk: *derekas ~. 1677:* (A külföldre utazók) hoszszas időre, és derekas meszszeségre, Fejedelmek Salvus Conductussával mennyenek [AC 87].

2. távoli fekvés; îndepărtare, distanţă mare; entfernte Lage. *1747:* Az Város határa(na)k s füvelö hellye(ne)k meszszesége miatt a' Ne(me)s Tanátstol meg tiltatott a' Szindi völgjnek lapossa az Interveniensek számára [Torda; TJkT III. 118]. *1763:* ez az mi főispánunk ... azon instált, hogy ne Széken, hanem Nagysajón legyen[a]. A generális megengedte, de nehezen és csak kevés ideig, melyre nézve az kimondhatatlan rossz út és messzeség miá az ördög sem megyen feléje [RettE 154. — [a]A bíróság székhelye].

messze való I. *mn* 1. távolesö, távoli; îndepărtat, care se află la mare distanţă; entfernt, fernliegend. *1633:* ez levelben meg irt eoreokseget feoldeket eoreok czierebren adok egymasnak fiurol fiura meg hihatatlanul eszt praetendalvan Lovasz Janos hogy az eo eoreoksege eo teolle tavolban leven, nem elegseges meszsze valo birodalmara eszt közeleb hasznosbnak itilven, ugy ada az Urnak[a] [Szenterzsébet U; KCs IV/121. — [a]Pechy Simonnak]. *1710 k.:* sok napokat, heteket kívánó, házamtól messze való, és másokat terhelö vadászatokat sem magam, sem szolgáim által az erdélyi urak szokása szerént nem követtem [BÖn. 502].

2. távol lakó; care locuieşte la mare distanţă (de ceva); fern wohnend. *1602:* Reggel latam hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember En monda(m) mingiarast hogy Nem mezze valo or chelekette ezt [Kv; TJk VI/1. 616].

II. *fn* távol lakó személy; persoană care locuieşte la mare distanţă (de ceva); Fernwohnende(r). *1751:* az Generalis Girás Szék itten curralt az közel hellysegbeli nemesség utcunq(ue) concurrált vala, de meszeb valók nem tettek tojongást [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

messzi 1. messze, távol; departe/la mare distanţă (de ceva); weitab, entfernt. *1710:* Számát bizony nem tudom, mennyiszer mentünk az anyámmal Fogarasban, Fejérvárra, Radnótra, Görgényben, gyülésekröl gyülésre még szállást is nehezen találtunk a városok végin messzi [CsH 151].

2. messziről, nagy távolságból; de la mare distanţă; von weitem, aus der Ferne. *1822:* Levelét a' kosár körtvéjel vettem, ugyan nagyon megszurta az orát Mathé Uramnak hogy meg irtam hogy a Baraczkott hogy küldötte, én mostis azt Irom hogy elegen küldenek még meszib mind Peretsen mert Levél közé rakják s olyan mind ha akor raknak, de maga bé hányta [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

messzire 1. nagy távolságra; la mare distanţă, departe; auf große Entfernung. *1657:* Az feljebb írt móddal míg szolgám elékeresésében mulatoznám, azalatt az követ urak messzére haladtak [KemÖn. 55]. *1745:* az A. ... vas villával messzére üldözte [Torda; TJkT II. 63]. *1770:* mind Kerülök ki jövén az erdőre, láttuk meszére, hogy ... egy szekér rakodik [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI]. *1789:* a messzüre való erdőlésre éppen alkalmatlanokká löttek a lakosok [Árkos Hsz; RSzF 114]. *1805:* a Nyári pásztoraltatáskor énis nem meszszére Juh pásztor Lévén, egykor haza felé jövén ketten az pálinkára mentünk [Libánfva MT; Born. G. XVI. 1 Gliga Szimion éfiu Legény (15) vall.]. *1812:* némelly gonosz tévők utazo kereskedők neve alat az irt Gazdák adállyához[a] tsak nem meszire meg szállottak [Bereck Hsz; HSzjP. — [a]Értsd: hodályához]. *1831:* mivel a' Gyertyanos meszszire van el kanyaradva, a' Ferentzi Károly ur lovai hol lehettek, nem ügyeltem [Dés; DLt 332. 8].

Szk: *felette ~. 1657:* az hadi regulák ellen felette messzére szintén Galgóchoz az hadnak derekától elküldvén Faragó András mezei kapitánt ... hada csak akkor conscribáltatott gyülevész vala [KemÖn. 200] ✻ *nem igen ~. 1770:* Barabás Mojsesné asszonyom felelete vétessék egybe az inctus relatoriájába írt feleletivel nem feleli ebben, hogy én mintegy 30 lépésnyire lettem volna magához a pásztorhoz, hanem

azt feleli, hogy nemigen messzire esik egymástól azon hely, azhol a pásztor és én voltunk [M.hermány U; RSzF 211].

2. távoli időre; la un timp cît mai îndepărtat; auf ferne/entfernte Zeit(en). *1651:* azon vas Jozagot hagiak Eleteigh Marko vaidane Azzo(nio)mnak birni vgi hogi holta uta(n) (: kit Jsten mezzere halazzon :) minden perpatuar nelkwl, es minden fizetes nelkwl, megh neuezet aruakra vizza maradgion [WassLt].

Szk: ~ *látó átv* előrelátó. *1787:* igaz hogy a katana fogással meg hibázván a dolgot, mert az al Tisztek nem a Fel Tiszt Vrak meszszire láto intézések szerént folytatván a dolgokat, sok akadályt szerzettenek az oeconomia foljásában [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

messziről nagy távolságról; de la mare distanță; von weitem, aus großer Entfernung. *1572:* En Meeg harmadyk Estendeoben vetettem vala ott valamy teglakat, kjnek Job Reezet el hordattam, Meeg vagyon ott Benne Illyen Mezzerul Nem Akor kewldhetek Erette Mykor En Akarnam, hanem Mykor Jsten Engedj [Zsombor K; BesztLt 3602]. *1687:* ily meszszérül mig oda vihetnék, semmire kellök lennének Ennyok (!) nélkül" [Balázsfva AF; UtI. — "A malacok]. *1710 k.:* meszszöröl hozzájok farad⟨ni⟩ [CsV]. *1739:* ha meszszéről vissza bócsáttatnánkis de az vissza jövő ut rontya és veszedelmezteti el jobbanis osztán marhájókat [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1847:* Eközt odaérkezett a tekintetes erdőgondnok úr is, kit Varga Katalin messziről meglátván, az erdőbe bészaladott [VKp 262].

messzől messziről; de departe, de la mare distanță; von weitem/fern. *1579:* ha az barommal zinte az orara be ne(m) lutna hogy vagy mezzol Ieone vagy futamas myat el nem erkeznek az olyanon Mentsege legie(n) az mezarosnak [Kv; TanJk V/3. 191b]. *1587:* negi nap miert hogi meszwl kellet hordanj tartotam ot, Negi legint nap Zamosokat f 1/92 [Kv; Szám. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. *1610:* megh tudnok azért azt mondani hol keolt, tudgiuk hogj nem mezeol valo [Dés; DLt 321]. *1618:* nem az urának szolgála Kamuti uram az instructió szerént, hanem annak idejit elmulatván, messzől keresett mégis magának reménységet [BTN[2] 105]. *1662:* Az végekben penigh elégh Agiujok levén az Törökök(ne)k, nem remellyük ollyan meszül vitessenek [BLt 9 a fej. Béldi Pálhoz]. *1701:* Minden Poszto csinalo az ki ă Betsületes és Nemes Czéhben akar állani elsöben az hütöt az Nemes Tanács elött le tégye és az Nemes Város Könyvében magát bé irassa ha penig idegen vagy meszszül jöt volna, az maga Nemzetsége es tanuló Levelét tartozzék hozni, és bé mutatni [Kv; PosztCArt. 4].

messzünnen nagy távolságból, messziről; de la mare distanță; aus großer Entfernung, von weitem. *1588:* Az erdeo Adas feleól wegheztenek eo kgmek, hogy tekintik az zegeny Niomorult keosseget, akik Mezzeonnen sok keoltseggel fat magoknak Nehezen terempthetnek [Kv; TanJk I/1. 88]. *1723:* meszünnen disponalni bajos es karos is [Nsz; Ks 18/XCIII gub.]. *1746:* Pakurár Togjer meszszünnön kiáltotta, ne hajsd ökreidet ökreink közzi [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1766:* azon sokadalam idején az I. Zahan" volt, azon napokban sohuvá onnan ki nem járt ... az lovatis el nem hozhatta, kivált oly meszünnen Zaránd Vár megyéböl [Torda; TJkT V. 302. — "Mezőzáh TA]. *1772:* meszszünnen jött esmèretlen ... Ember [Kozárvár SzD; DLt]. *1790:* Toldalagan" lako Kosztán Nyikuláj ... itt kürül bé nem meszünnön szemeivel nézte, hogy ö Kegyelmét meg kergették [LLt 10/2. — "MT]. *1835:* Krumplit hozott meszszünen [Zsibó Sz; WLt]. *1843:* messzünön hallunk nagy lármát [Bágyon TA; KLev.]. — L. még EM LI, 124; FogE 196; SKr 94; TML VII, 494; WIN I, 405.

messzünnet messziről; de departe, de la mare distanță; von weitem/fern. *1570:* Lazlo Antal vallia Jeo oda az Zylwassy Jmreh Jobagia Kerdyk hogy hwl veotte az Lowat es honnat hozta, Es Jllen Zowal Zolt, Az en vram hozatta ez Lowat en velem Letha feleol Mezzwnet [Kv; TJk III/2. 115]. *1781:* meszszünnet látván [K; KLev.]. *1807:* meszszünet valaki látta [K; i.h.]. *1822:* mi akik közelebb valok voltunk tsak meszszünnet néztük, hogy másokkal igazittya a Dolgot a Commissarius Ur [DE 2].

mészszürke világosszürke; gri deschis, sur; hellgrau. *1849:* Mész szürke ló Csillaggal [Kvh; CsS].

mésztartó tekenő albie pentru var; Kalkeimer/trog. *1756:* Mész tartó Tekenyü vekony vas pantotskákkal öszve foglalva 4 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35.19].

mészváyú jgheab pentru var; Kalkmulde/trog. *1849:* egy mész válluis nallam van [Héjasfva NK; CsZ. Teskula Demeter (33) vall.].

mészverem mészgödör; groapă pentru var; Kalkgrube. *1575:* eo K. biro vra(m) hirdetesse meg hogi Minden Ember harmad Eztennapig mind kywl beleol haza Eleol keorakasat ely zerezze Męz vermet vagi Be Teolce az vagi Be padolya [Kv; TanJk V/3. 122b]. *1582:* ha ky walamy pinczet vag valamy fundame(n)tomot Assat minden ember feoldęt ki hordassa az Méz vermeket(is) mindeneót theolchek be [Kv; i.h. 252b]. *1621:* Eö kgmek Tanachiul paranchiolua(n) hogi 3 szeker meszet vegiek veöttem ket szekerrel, melliet oltattam keozep kapuba(n) leueó mesz veremben teze(n) f 5 d 10 [Kv; Szám. 15b/XI. 288]. *1648:* Ugjan ezen kertben vagjon egj mesz verem, melyben vagjon valami keves meszis [Porumbák F; UF I, 892]. *1761:* (Ferentz Lörintz) lopását tudam, hógy az el múlt 1760dik esztendöben, a' Pap udvara elött valö Ecclésia Mész Veremböl Meszet lopott [Szászsztiván KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.]. *1844:* apr. 4n a fen irt Bartok almábol két ág oltovány(na)k egyikéb(e) megint bartok almát, és a mész vermen felyül levő vad oltovány egyik ágábais [M. köblös SzD; RLt].

? **met** (ki)vág/szab; a tăia/decupa; (aus)schneiden. *1731:* Az Mészárosok ... sem Vargának, sem másnak akar kinek a bürnek jovát el ne adgják, hogj az bürnek roszszábul messenek bocskort, hanem a jovábolis messenek [Dés; Jk].

Megjegyzendő, hogy a fenti igealak a *metsz* ige felszólító módú alakja is lehet.

méta 1. határjel; semn de hotar; Flur/Grenzzeichen/marke. *1714:* annak rendi Szerént ki járván azon Határokat Kgltek a mely métákot mutagatott, azok mind ujjak, és tsak minapiak [KvLt I/21 a gub. Nsz-böl]. *1727:* Másadik Erdö Metája alol a széllyin egy fiatal uaczkorfa [Vajdasztián MT; JHb IX/12]. *1746:* az három halom mezeje patakán tul, métát halmott vagy jegyet nem tudunk

[Hévíz NK; Ks 67. 46. 21]. *1751:* Azon Divisio alkalmatosságával erigált Metakat kitsoda kivel es mikor hányotta ki ...? [Koronka MT; Told. 21 vk]. *1762:* az Kőre Tetőn lévő Szánto Földnek végiben ennek előtte az két helységbéli Lakosok meg édgyezett akarattyokbol Cancellisták által métául tetetett [Szentlászló TA; EHA]. *1764:* vagjon egj fiatal Alma fa mely metanak mondothatik [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 6]. *1806:* a Néhai Sogor Ur a Kaszállo részinek szélin lévő körtvélly fákot (: mellyeket meg is jegyeztetett :) tartotta metáknak [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899]. *1824:* ki mentünk a hol Lá fátzá Iersi nevű helyen egy darab Szabadon lévő Cziher lévén égy Csuptol fogva, a hova Metául égy nagy kő ásatott a Foldbe [Nagyesküllő K; RLt O. 3 Kőkősi Orbok Elek szb kezével]. — L. még RSzF 143.

Szk: *~ emeltetik. 1801:* azon térben 24 k föld homp vagy is Meta emeltetett [Szováta MT; Sár.] ✱ *~ erigáltatik* határjel tétetik. *1766:* az én Praedecessorom és a Tiszteletes A. ő kegyelme Praedecessora, Consequenter műis tacite conttradicáltunk és mutuo meg edgyeztünk abban, hogy köztünk Meta ne erigaltassék [Torda; TJkT V. 304]. *1831:* Az oldalon a' Fenyves közöt ki nyitott határ folyamatban, esmég föld halom meta erigaltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb] ✱ *~t erigál* határjelt tesz. *1580:* az Nagy Kereky patronúsok elozor metakat akarnak vala Erigalni, Nagy Kerek[a] es azon Eormenszekess[b] Newo falw kozt [Pókafva AF; JHb XXVI/8. — [a-b]AF]. *1592:* Olah es Magiar Swk feleól valo hatarunkat paranczolattal megh iartak Swki Benedek hirewel es az Jtileo mester vy hatarokkal Metakat erigalt [Kv; DiósyInd. 44]. *1766:* Metát erigálni nem lehet, okát ennek bőségesen és értelmesen eléis adni kivántom [Torda; TJkT V. 329] ✱ *~t hány. 1755:* Kezdették az métákat hánni az Csonka allyában lévo Rétnek innetső szélyin | az utolso métát hánták a' Légeni Csere közöt, az melly méták mostis ki teczenek [Nagygyeke K; Ks K. 80] ✱ *~t tesz. 1864:* Kalota pataka, megygyes mál, Farnos Dénes malma, Dorozló pataka és Rona mező határ részekre métát tesznek [M.valkó K; KHn 114] ✱ *régi ~* eredeti (hiteles) határjel. *1768:* Az kissebb Kiris nevezetü Erdöben az Melgos Groff Urak bizonyos Embereiket ki küldvén jártassák ki az régi méták kerestessenek ki [Cege SzD; WassLt].

2. határ(vonal); linie de hotar; Grenzlinie. *1715:* eő Nga azon Contraversiab(an) forgo Rakato nevű hovas metájának revisiojára oculálására, rectifica(ti)ojara és reambulatiojára biztos Com(m)issariusokat ker ki, és denominaltat [K; EMLt]. *1741:* becsülletes Atyánkfiait admoneáltatni kell hogy intra 3tium vegyék bé rendes métájára kerttyeket [Dés; Jk 554a]. *1747:* ott meg térvén a' Méta az Erdő szélén egyenesen le a' nagy Árkon által egy nagy magas Dombig [Nagyida K; Told. 27]. *1751:* ki mégyen a' Meta egészen azon verőfényes óldal felett lévő élig [Koronka MT; i.h. 31/4]. *1769/1802:* mutattanak az nagy Erdőn keresztül, a Szakatura Burgyi felé ki Petris felé hogy menne a metais ottan [Torda; TJkT III. 36]. *1770/1771:* Ezen már meg irt öregekkel a' Nagy Feket nevü széna füvet jártuk ki[a] egyenesen a Borbereki és Magyarosi rész rétek végénél vivén el a' métát vagy Borozdát [Fejér m.; DobLev. II/428. 17c. — [a]Elekesen AF]. *1800:* az az arok kezdi ezen a' Helyen a' két Határok között való métat, és megyen le egyenesen a' Szamosba [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Ramotsa Antal (36) ns vall. Vérvölgyi Bányai János keze írása].

Szk: *~t csinál. 1769:* métat csinálván a Kűs Maros felől valo küsdég Alma Fátol fogva keresztül a To Farkáig a Gyepű felől [Egerszeg MT; LLt 63/6]. *1823:* egyenesen a' szöllö gyepünek felsö szegelettyével egy lineába metát csinálának 's mindenütt ki gödrözék [Udvarfva MT; Told. 42] ✱ *~t intézget. 1814:* midön a' Cancellista Urak által azon Dálnoki féle Teleknek el foglalása esett, akkoron én is több Conmétaneusokkal jelen lévén két emlitett Telkek között lévö métát intézgettük volna [Dés; Ks 79. 29. 797] ✱ *~t kijár. 1785:* Gyermek koramban sok izben járták ki határak metáját [Pusztaegres TA; BLt 9] ✱ *~t (törvényesen) kijártat. 1835:* Légyen azért hírével az Tkts Urnak hogy 8tzad nap el következvén azon Curialisnak[a] Métáit Törvényesen igyekezik ki Jártatni [DobLev. V/1212. — [a]Nagylakon (AF)]. *1847:* a N Laki Határon bír az Exponens Ur T. Ur szomszedtságáb(an) egy darab Berkes helyett, mely Berkes helynek a Maros felölli végit a T. Ur Zavarba hozta, azon ki nevezett helynek metáját a Tisztább és tsendesebb Birtokolhatás tekintetéből ki akarja az Expo(nen)s Ur jártatni [Fejér m.; i.h. V/1269] ✱ *(földet) maga (rendes) ~jában megtart. 1837:* (Az árendátor) A Jószágot maga métáiban meg tartani kötölös [Nagylak AF; DobLev. V/1219]. *1854:* Tellyes Egerszegi Jószágomhoz Tartozo szántokat magak rendes métájokban meg Tartani köteles [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével] ✱ *igaz (jó) ~. 1745:* igaz Métáját mindenütt körös környül valami határ árok terminállya [Lőrincfva MT; Told. 25/2]. *1776:* Palló Gábor elsöbbenis a' Controversiáb(an) forgo hellyre álitvan, annak igaz metaja ki keresése, ki Határozása ki mutatása 's ki gödrözése véget erős Hittel megeskettük [Koronka MT; Told. 19/61]. *1835:* minden fele helyeket ... a magok igaz jo Metajokba ... meg tartani igen szoroson köteleztetik az Arendator Ötsem [Sófva BN; Somb. II] ✱ *régi (igazi/ős) ~. 1753:* eő Nga földére azon ekék belé rugtattanak, és borozdáját regi ös métáját bontogatták és szántották [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. *1794:* azon erdőknek régi Métáját ki kerestetni és reambuláltatni el nem mulattyák [Ádámos KK; JHb XIX/43]. *1807:* Ugy tudom, hogy a Pányikiak, Oláh-Nádasiak és Bedetsiek harapoztanak bé a' régi Meták szerint a' Jegenyei Határban [Körösfő K; KmULev. 3 Steph. Antal (75) jb vall.]. *1829:* Buza, és Török buza Szánto földeik régi igazi metajokat nézetnök, kerestetnök meg, és jegyeztetnök is ki [Nyárádkarácsonyfva MT; ToldNy].

3. telekhatár; linie de hotar între proprietăţi intravilane; Grundstücksgrenze. *1814:* A' Dálnoki Jusson lévő Teleknek a' Dobai Eva Zilahi Mihályné féle Telek mellett a' régi Ház mellett azon Háznak tsepegése volt a' Métája [Dés; Ks 79. 29. 775–6 Lad. Czegöldi városi jegyző vall.].

métafa határfa; copac de hotar; Grenzbaum. *1795:* Kegyelmed ullyabb hatalmaskodást tett; mert ugyan azon erdöben a Méta fákat az Exponensek feletté valo kárára mind le vágatta [Ne/Ispánlaka AF; DobLev. IV/754. 1b].

metafizika metafizică; Metaphysik. *1710 k.:* úgy tudom Keckermann logikáját, Timplerus metaphysicáját, Zacharius Ursinus cathechesisét, és maga Aristoteles excerptáit redigálta in quaestiones et responsiones, amint feljebb említém [BÖn. 539]. *1823–1830:* Csernátoni V. Sámueltől délelőtt nyolc órától fogva kilencig hallgattam logikát, metafizikát, filozófiai morált, fizikát[a] [FogE 140. — [a]A mv-i kollégiumban].

metafizikum metafizika; metafizică; Metaphysik. *1797:* Kánt Philosophiájáról kiván tudni a' M. Úr. Én tellyes éle-

tembe rosz Metaphysicus voltam, az ő egész Tudománnya pedig mind Metaphysicum [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

metafizikus metafizikához értő; metafizician; Metaphysiker. *1797:* Kánt egész Tudománnya mind Metaphysicum [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

métakert határkerítés; gard de hotar; Flur/Grenzzaun. *1847/1851:* az udvartól kezdve az uttzároli bejárásig uj sövény kert, az uttza felöl gazkert úgy a' méta kert is gaz [A.szovát K; Pk 3].

métális I. *mn* **1.** határ(ki)jelölő; de hotar; Flur-, Grenz-. **Szk:** *~ domb* határhalom. *1831:* a' más határ jeltől előre mérve, itten is édgy határ homp erigáltotatt Hasonlolog ötven ölet egyenesbe előre mérve hányattatott édgy metalis domb [Toplica MT; Born. XVb] ✱ *~ dombocska. 1725:* Ezen két útról tér az Exp(onens) ö Ngök erdeje széle a jobra terö útra el szakad a' meg írt Tökés Mihály nevü Felében lakó szabad ember részire, és ahol viszont viszszá szakad az útb(a), ott egj ki teczö Métalis dombotska erigáltatott [Ménes MT; BK] ✱ *~ duktus* határvonal. *1769/1802:* Eszerint exponált metalis ductusakot, mind exhibeált Inquisitoriákkal, mind pedig sistalt Fatensek Fassiojakkal dilucidalják, comprobaljakis az IIk [BSz; JHb LXVII/3. 53]. *1831:* abba az egyenes Metalis ductusba ötven ölet előre mérve határ homp készittetett [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb] ✱ *~ gödör. 1725:* nap Kelet felöl való szelein ezen erdönek Metalis gödrei, és meg keresztezett s jedzett fái vadnak [Ménes MT; BK] ✱ *~ halom. 1831:* ötven ölet előre mèrve hányottatott édgy metalis halom [Toplica MT; Born. XVb] ✱ *~ határozás. 1796:* a Natságod Biztassai és emberei azokat a Metalis Határozásokat hir tétel nélkült meg változtatták, és az ő Natsága maga tulajdonábol involaltanak [Kük.; JHb XX/27] ✱ *~ hely* határjel. *1725:* Ezen két útról tér az Exp(onens) ö Ngök erdeje széle a jobra terö útra, és azon fel tartván egj darabig, ugjan tsak el tér az utról jobra egj metalis hely iránt [Ménes MT; BK]. *1782:* Mivel regi ide valo lakos embér vagyok tudom nyilvan és bizonyosan, hogy ... az Füzesi és Dragi[a] hátarokat külömbéztetik mèg illyen valoságos és metalis hellyek és Jegyek [Füzes SzD; EHA. — [a]K] ✱ *~ jegy → ~ hely* ✱ *~ kő. 1770:* az Nagy és Kis Rápolti öreg emberek az Specificalt hellyen határ, és metalis kőveket álitottak fel [Nagyrápolt H; JHb XXXI/179]. *1784:* ha ... a Tit. Fő Biro Váradi Moses Ur Regiusai, a Falusiakkal ide le ezen hellyre jöttenek volna könnyen ki nyomozhatták volna a Metalis köveket [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 10] ✱ *~ szél* határjelölő erdőszél. *1725:* Onnat már esmét a' meg irt útra térvén a' Metalis széle ezen erdönek fel mégjen egész(en) a' Tetöig [Ménes MT; BK] ✱ *~ terminus* határvonal. *1640:* az kj iart hatarrol nem gondolvan Boer Simon az metalis terminuson belül occupalt ... circiter 45 köbolre valo szanto feoldet [UF I, 737] ✱ *~ út. 1748:* a Domb oldala alat szakod bé azon Metalis ut, az Ország uttyab(an) [H; JHb XXXII/29].

2. határbeli, határ(vonal)ra vonatkozó; referitor/privitor la linie de hotar; bezüglich der Flur/Grenzlinie. **Szk:** *~ differencia* határviszály. *1796:* ha hol ne talán illyetén metalis differentiák adtak volna elö magakot azokis a jövendöbeli következhetö, kedvetlen Consequentiaknak el távoztathatásokra, nézve Sopialtathassanak [Kük.; JHb XX/34]. *1803:* Hivatalosan jelentetik hogy az élö erdöbéli Métalis differentiának el igazittására, és az erdönek fel osztására az executio Törvényesen harmad nap Burjános O. Budán[a] az erdönél tentáltattni fog [JHb LXVII/4. 23. — [a]K] ✱ *~ kontroverzia* 'ua.' *1775/1802:* azon Commissarius Atyankfiai eo kigyelmek allando, és meg maradando Halmakat, és Jegyeket érigaltatván azon regtöl fogva vigèálo Metalis Contraversiat a két Falu között finaliter terminálják [BSz; JHb LXVII/3. 151]. *1801:* az irt Metalis Controversiának az emlitett Compositionalis egyenes sinor Mértékek szerént valo meg nézése, el igazittása, és tökéletessen valo meg Határozása végett Comissariusokat kévánván ki kérni, Certificáltattyák Nagyságodat az irt Napon és Terminuson a tisztelt Generalis Szék elött Meg jelenni [K; JHb LXVII/4. 4] ✱ *~ levél* határjáró levél. *1741:* Azon két Határok(na)k meg külömbesztetéséröl valo Métalis, vagy egyéb akarmi Originalis Leveleket latotte vagy hallotte a' Tanu ...? [K; Ks 73 vk]. *1761:* Az Eklának Somodi[a] nevü erdejeröl valo metalis Levéle [MMatr. 469. — [a]MT]. *1782/1799:* (A) Metalis Levélnek Copiajábol láttam Hogy Torotzko Civitásnak, azaz Városnak neveztetett [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 340]. *1844:* a' két határt az elöttem felolvasott Métalis levél — de tudomásom szerintis — kit azért hogy emlékbe tartsam gyermek koromba meg csapattak — a' Szamosfolyo víze tészi a határt [Km; KmULev. I Opra Vaszilika (41) col. vall.] ✱ *~ parancsolat. 1572:* Meghertettem en az kegd lewelet az Lekenczey hatar foglalas feleol wegeztwnk beleole hogy foglalasra kel Hynnya farkas wramoth, Azwtan Metalis paranchjolatothys es Metalistes kel wele Jarnunk [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistakj Gr. Daum beszt-i bíróhoz] ✱ *~ per* határper. *1833:* Tekintetes Dobollyi Klára Öz(vegy) Bartok Ádámnénak mint Felperesnek Tiszteletes Kovásznai Klára özvegy Szász Ferentzne Asszony ellen Barázda Jártatás aránti Metalis Pere Repulsio mellett [Ne; DobLev. V/1195] ✱ *~ reambuláció* **a.** határjárás. *1722:* Felsö Veniczén micsoda Metalis reambulatio lött légy(en) sok volna le irni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1797:* a Groff Ur akkor Országos Metalis Reambulatioban távul volt [Mv; Told. 42/1]. — **b.** határjáró levél. *1785:* Producállyuk de A(nno) 1464-ben költ Metalis Reambulatiot, mellyben Civitasnak titulaltatik his verbis: Mons Varkö supra Civitatem Thorotzko [Torockó; TLev. 6/1. 17a].

II. *fn* **1.** határ(vonal); (linie de) hotar; Grenzlinie. *1725:* egy régi ki dült odvas fának a' törsöke, és ki teczö vastag töve mutattya jobb(n) meg ezen nap Kelet felöl valo Vicinitassát, es Metalissat az erdönek [Ménes MT; BK]. *1736/1783:* (Az) Udvarházhely és Parászt házhely után járo szánto Földeknek, és kaszálloknak, a' Szék betsületes Assessori által ki járt, és erigált Metállissábol, mind quantitássa, 's mind qualitassa conotál [Kissáros KK; DobLev. III/374]. *1778:* csíktaplocai Geczö István primipilus néhai feleségétöl, Lajos Judit asszonytól való árváinak ... naturális tutorok lévén, azoknak jószágoknak métálissa aránt lévén controversiája Csíkszereda városi Bartos János privilegiátus ökegyelmével mü elöttünk így egyezének [Taploca Cs; RSzF 143].

Szk: *~t jár* határjárást hajt végre. *1572:* Meghertettem en az kegd lewelet az Lekenczey hatar foglalas feleol wegeztwnk beleole hogy foglalasra kel Hynnya farkas wramoth es Metalistes kel wele Jarnunk es az feyedelemteol Mestert kel rea kyerny [Gyf; BesztLt 3737 Lukas Pistakj Gr. Daum beszt-i bíróhoz].

2. határjáró levél (határjárásról szóló okirat); act despre hotărnicie; Flur/Grenzbegehungsschreiben. *1764:* A' Metalistis Pater Dudás ő Atyasága hozta vala ki Kolosvárrol [Udvarfva MT; Told. 44/26]. *1769/1802:* aki régi metalisakot olvasatt vagy olvasni hallott mindenkor a Méta Arkon, folyaman, hegyen, hegy éllin szokott terminháltatni és az két hatar vagy halmak vagy árkok által distingváltatni [Torda; TJkT III. 38]. *1807:* beszélték volt azon Atyaim és őregek hogy az Captalanba Levél vólna, tehát mi Falusiakul meg indulván, és a Kolos Monostori Conservatoriumot fel hányatván reá is találtunk a Metalisra, és más Levelekre, de ekkoron ki nem irattuk, hanem tsak ki jegyeztettük [Körösfő K; KmULev. 3]. *1819:* akkor kèsz lészen Metalist bizonyoson producalni, még pedig mind Fekete Laknak, mind más szomszéd Faluknakis tsonkulásokra [Császári SzD; WassLt].

metalizált fémmel bevont; metalizat; metallisiert. *1850:* egy porcelán metalisált dohány tartó 2 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

metallum 1. fém; metal; Metall. *1677:* Arany, Ezüst, Réz, Kénkő Bányákat akárki nyithasson és colalhasson illyen modok alat mindazáltal hogy igazán valo tizedét a' Bányákbol provenialo Metallumoknak a' Fiscus Tárházában bészolgáltattyák [AC 47]. *1705:* Ma declarálák az úr előtt, a császár micsoda nyavalyában holt Kit is noha sokféle metallumokból csinált tincturákkal orvosoltanak ugyan de az nyavalyát el nem oszlattathatták [WIN I, 452]. *1710:* gróf Steinville híres chymicus, szüntelen csak a metalumok körül forgolódik [CsH 445].

2. érctartalmú kőzet; rocă metaliferă; erzhaltiges Gestein. *1756:* Mántovai Uramat N:Bányára Felsö Bányára a Métalumokkal fel küldvén adtam uti kölcséget xr. 34 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 55a]. *1780.* Ollyan Bányák lévén, mellyekböl roszsz Metallum hordattatik mind a' Mlgs Familiának, mind a Hellységnek kára és kissebsege tapasztaltatik [Torockó; TLev. 2a].

Szk: *tisztítatlan ~. 1787:* minden Verös Czimborasagnak, ugy nem külömben mind(en) Verös Kováts Gazdának, különös belyegző jegye légyen, mellyet tartozzék ki ki a Czimborak közzül minden darab vasára rea ütni, a végre hogy meg ismertessék mely verőben keszült légyen, hogy igy midön valaki tisztitatlan metallumbol, vagy tsalardsagra czelozo szandekbol rosz vasat keszitene, és a vévő az által meg tsalattatnek, ki tudattassék [uo.; i.h. 9/25].

metallum-keresés kőzet-keresés/kutatás; prospectarea zăcămintelor metalifere; Gesteinsuchen/forschen. *1780/1804:* mint hogy a' Vaskö, és egyébb Metallum keresésbe terjedö proba, sine discrimine minden helyeken meg engedtetik, a futó Bányákba lèvö haszon ki keresése is szabad lészen [Torockó; TLev. 6–7].

metallumú ércet tartalmazó; care conţine metale, metalifer; erzhaltig. *1677:* Egyébféle közönségesebb metallumu Bányáknak colalásábol a' Fiscusnak semmivel nem tartozik[a] [AC 47. — [a]A bányatulajdonos]. *1810:* látván hogy az Vaskö igen meg Szükült némelyek Két Magyar forintra egy Lo tereh vaskönek az árrát fel vitték, az melyböl az következett hogy minden Bányákon, az leg roszszabb métallumu Bányákonis az vaskönek, egy egy Lo tereh könek az árra két Magyar forintra fel ment [Torockó; TLev. 9/44].

metallurgia bányászat; minerit; Bergbau. *1785:* közönséges kárasadása ezen Hellységnek Hogy ide az Metallurgiáház privilegiált Erdök egy rèszit az Remeteiek el foglalták [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 13a]. *1828:* a' Város körül levö nyári Mezei Munka idején kivül, egjnehány szöts és Csizmadia othon ülö Mester Embereket ki vévén az egész közönség a' Metalurgia follytatásába Esztendőt által a' Tarisnyábol él [uo.; i.h. 13/3].

metallurgiai szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ mesterség* bányászat; minerit; Betreiben des Bergbaus. *1796:* Szomoru szivel és egész meg illetödessel kénteleníttetünk mostan Nagyságod[a] elött az a szörnyü kárt jelenteni mellyet némelly Praevariacatorok Városunk határán mind eddig elé tettek s mostanis tésznek, mivel a melly erdöket a mi regi Eleink elöre nézö elmejekkel magokrol 's rollunk Posteritasokrol valo gondoskodasokbol Metallurgiai Mestersegeknek akadaly és meg szünesnelkül valo folytatására, és házi tüzeknek ki potlására öriztek és neveltek, azokat nemelly emberek ugy el pusztitottak hogy már sok helyen az erdös helyböl kopaszság és mezöség formaltatott [Torockó; TLev. 10/6. — [a]A földesúr, gr. Thorotzkai Pál] ✱ *~ státus* bányászrend, bányászok rendje; tagma minerilor; Stand der Bergarbeiter. *1780 k.:* Az 1771-ben költ Királlyi Rescriptumban, a' Boldog emlekezetü Koronás Királlyne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis Torotzkai Verös Kovátsi Mesterséget follytatokrol, Vas-hámorak és Kohok mellett lévö mivesekröl, Bányaszakrol kiket ezen Metallurgiai statusban a' régi Szt Királlyok Antecessorinkat Styriabol Regia conventiora bé hozván s itt illocalvan allitottak ... Kegyesen emlékezni Méltoztatott [uo.; i.h. 14/2].

metallurgus bányász; miner; Bergmann. *1782/1799:* Miért nevezik a' Torotzkai Lakosok Magokat Bányászoknak vagy Metallurgusok(na)k ...? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 324]. *1785:* Fel tanáltatván pedig a' Torotzko Hegyeiben termett, Vas, Ezüst és fekete On Minerák ... 1359. Esztendö táján, az Metallurgiának fel állattására Styriabol Metallurgusak hozottattak ide Thorotzkora [Torockó; i.h. 6/1 Transm. 16–7].

Szk: *artikuláris ~. 1782:* Még Circa Annum 1637 On, és ezüstt Bányákra akadván, tentalták, hogy magokatt Articularis Metallurgusokká tehessék [Thor. XX/4] ✱ *privilegiátus ~.* kiváltságos bányász. *1785:* Eleink az Impopulatiokor emanalt Privilegium ereje mellett, mind azoknak[a] Dominiumába voltanak, és azokat mint Privilegiatus Metallurgusak Beneficiumbol birták [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 20a. — [a]Belső és külső ingatlanoknak].

metamorfózis 1. változás; metamorfoză, schimbare; Metamorphose. *1676:* Meg vallom, Uram, ezt a metamorphosist csudálva hallom. Kegyelmednek biztató levelét látom ... Soha se uramnak, se hazámnak árulója nem voltam [TML VII, 214 Csáki László Teleki Mihályhoz]. *1811:* Példabeszéd: hogy a' Tisztség az erköltset Meg változtattya, 's meg széditi a' Bóltset Vigyázz Tisztelendö Atya, ez esetbe, Meg-ne szédülj, ne hogy essél kisértetbe; Ha már szenvedned kell e' Métamorfosist [ÁrÉ 115]. *1854:* A tények nyilt mozgalmai erösebb tollak által följegyezvék; de sehol sem látom a családi élet izgalmait 's metamorphosisait [ÚjfE 4].

2. átszervezés; reorganizare; Umorganisierung. *1784:* Apahida Torda vármegyéhez van adva a mostani metamorphosis szerént [RettE 427].

métás határjellel ellátott; prevăzut cu semn de hotar; mit Flur/Grenzzeichen versehen. *1807:* ezenn erdonek talaltatott az Északi oldala, minthogy hajloson jár, a' szegeletin lévö Métás Vad alma fátol a' Gyulai rész erdö Szegeletin allo keresztes Vad alma faig 81. ölnek [Harasztkerék MT; MMatr. 475].

méta-szilvafa határjelként szolgáló szilvafa; prun ca semn de hotar; Pflaumenbaum als Grenz/Flurzeichen. *1873:* A kántori kertbe keletröl a méta szilvafák levágása a gyülésnek feljelentetvén, vizsgálat rendeltetett [Burjánosóbuda K; RAk 18].

metátor határjáró biztos; persoană însărcinată cu supravegherea hotarelor; Flur/Grenzbegehungskommissar, Markrichter. *1767:* ki vivén azon helynek színére Nagylakon, Commoralo hat korosabb és öregebb személlyeket[a] az nevezett Törökbuza földnek also véginek határát nyomák ki mely Metatorok(na)k ki nyomásokat mindenütt egy ekének barazdajával meg jegyzeztünk (!) [Nagylak AF; DobLev. II/374. — [a]Köv. a nevek fels.].

métáz határt kijelöl; a marca/fixa hotarele (unui teren); Flurgrenze abstecken. *1782:* bellyebb métáztak mint Sem illet volna [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 11 Juráth Ignáth jb vall.].

métázás 1. határmegjelölés; marcarea/fixarea hotarelor; Grenzabsteckung. *1727/1751:* Ezen Metázásban jelen voltanak Szentegyházas Oláh Falubol[a] [CartTr II. XXX. 6a határmegállapító ítéletlev. — [a]U. Köv. a fels.]. *1746:* az három halom patakán hánjatatott halmok Csinálása avagy határ métázassa után ... az I(ste)n nagy bö termést ada ezen Bükben [Lupsa F; Ks 67. 46. 21]. *1767:* el akarván kerülni a Mlgs Aszszonyságok közöt támadhatando versengést, a földnek metazásátul meg szünénk és réá nem menénk [Vajdasztián MT; JHb IX/45]. *1782:* akkoron az mi Nemes Suki Lakosaink közül egy Sem volt jelen azon mètàzàson [Nemeszsuk K; SLt XLII. 5. 62 Tatár Togyer (70) zs vall.]. *1831:* ezen 8500 öl hoszszuságu Métának kivágotása alkalmatosságával, olyan mélységekbe, és kö szirtes Hegyekbe útköznénk belé, a melyek miatt a' Métázással meg akadnánk [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

2. körülhatárolás; delimitare; Umgrenzung. *1748:* A Mlgs Commissarius Urak ... mivel nem Saulitza Praedium Métázására, hanem a Nemes Kolos vármegyei Velkéri és Thorda Vármegyei Mezö Sállyi Hataroknak el igazitásokra exmittaltattanak hogy a megnevezett két Faluk Határi között determinállyanak, és Métát erigállyanak nints ellenünkre [Ks 7. XV. 31]. *1766:* vagy edgyik vagy pedig a' másik részre a' Fundusnak quantitássábol többet vagy kevesebbet absorbèálhatnának, és igy értvén a Métázást szükseges képpen kell az illyen Inaequalitást rectificáltatni [Torda; TJkT V. 308].

3. határjel; semn de hotar; Flur/Grenzzeichen. *1758:* ezen mostani metazason tul egy ölnivell határozok ki [Msz; Hr 1/34]. *1782:* Groff Székely Adám Vr Praefectussa az Also Suki Lakosokkal, a' Nemes Suki és Also Suki Határok közé ki menvén bizonyos föld halmotskákat Vagyis métàzásokat tsinalt az emlitett két Faluk határaik közöt [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 15 Molduván alias Morosán Alexa (30) zs vall.].

4. határvonal; linie de hotar; Flur/Grenzlinie. *1782:* a' mint ... az ezen Esztendöben mult Tavaszon Valami Föld hányásokat vagyis halmakat tsináltatott à Nemes Suki Határban; azon métàzáson belöl találtunk s betsültünk Négy Szekér Széna bèli kárt [SLt XLII. 5. 5 Jurán Ignáth jb vall.].

métáztat határt kijelöltet; a pune (pe cineva) să delimiteze hotarele unei proprietăţi; abmarken lassen. *1782:* rend szerint Valo Birák nem Voltanak jelen azon métázáson, hanem tsak a' fen emlitett Praefectussa Groff Székely Adám Vr eö Ngának maga hatalmábol métáztatott az Also Suki Lakosok által [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 10 Juráth Ignáth jb vall.].

métáztatás határkijelöltetés; fixarea hotarelor; Abmarkung. *1782:* Groff Székely Adám Vr Praefectussa az Also Suki Lakosokkal, a' Nemes Suki és Also Suki Határok közé ki menvén bizonyos föld halmotskákat Vagyis métàzásokat tsinalt a' Nemes Suki Lakosok nem voltanak jelen azon Métáztatáson | a' reambulatio s métáztatásnál fogva, az Also Suki Határhoz, olly hellyek a' Nemes Suki Határbol applicáltattak, mellyek eddig a' Nemes Suki Lakosok birtokok alatt voltanak [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 15, XLIII. 5. 10].

métáztatik körülhatároltatik; a fi delimitat/demarcat; umgrenzt werden. *1773:* a Kapuig mértük, addig métásztatatt a Kirána Vonuj Sessioja [Mezöerked K; LLt]. *1784:* azt hogy én ... akármi modon jelentettem volna, hogy ot volna a praetendált Curialis helly, avagy az határa alább, vagy bennebb a' Groff curiaja felé rugna, mint métáztatott, nem mondhatom Kegyelmetek(ne)k [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 63].

metél 1. felszeletel; a tăia în felii; in Schnitten schneiden. *1590:* Schiúlt Pechyenyet Metelúe p(ro) d. 3 [Kv; Szám. 4/XX. 42 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1710 k.:* mind a két szememmel olyan nyavalyába esém, hogy fel sem nyithattam nem is ehettem különben, hanem kenyeret, húst elémbe metélték, s mint a vak, tapogatva ettem [BÖn. 524].

2. levág/szel; a tăia; abschneiden. *1662:* nagy hirtelen környülvevék s elboríták öket míg a fegyvert elhányatták vélek. Mert meg vala parancsolva, csak arra kényszerítenék és aztán, kinek orrát, fülét metélvén, elbocsátanák békével | (Egyesek) a véghelyeket csak mint sódorokat a szalonnán, annyira hajtanák gyakorta, mikor osztán a szalonna megkezdetik, a sódor róla lemetszödik, a szalonnáját is mindaddig rá járván, metélik, szeldelik, valamíg egy darabjában tart [SKr 146, 628]. *1736:* az tyúktojáshoz is annyi kenyeret metéllett, hogy megérte vele [MetTr 378].

3. (késsel) hasogat, vagdos; a spinteca/tăia; schnitzeln. *1710:* Legutól mennek vala a török hadak és mintegy százig való barátforma szerzetes törökök, kik éles késekkel metélvén a magok húsokot, átkozzák vala a kereszténységet [CsH 200]. *1779:* Az Exponens Aszszony Fijatskái sirtak rittak a Tornátzon mintha metiltik volna [A.csernáton Hsz; HSzjP Gajdó Lászlóné Paputs Anna (47) jb vall.].

4. farag; a ciopli; behauen. *1679:* Belső kis Udvar. Ez az Leány Aszszonyok külső haza szegeletitöl fogva fenjö deszkázattal (: mellyeknek felső végek olasz fokoso(n) vannak metelve :) boritott karfas gerendaval vagyon által rekesztve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57].

5. metsz; a tăia; anschneiden. *1648:* eö azokot az szeöleö ueszszeökeöt, mellyet szeoloieben talalta(na)k het veremb(en) nem mas szeöleöjebeöl metelte, es meteltette, hane(m) saiat az magaebol [Kv; TJk VIII/4. 311].

6. felhasít; a spinteca; aufschlitzen. *1674:* En ollya(n) ember ne(m) vagiok, senkinek szűrit ne(m) metelte(m), penzet keszkenöt sem loptam el senkitöl [Kv; TJk XI/1. 320].

7. kiszab; a croi/decupa; zu/ausschneiden. *1702:* Vegeztük hogy senkiis ez utan az Deesy Czehes Meszarosok és köztünk Lako Hentesek közzül Bocskort metélni ne mereszellyen [Dés; Jk 320a].

metelék 1. levágott darabka; bucăţică tăiată; abgeschnittenes Stückchen. *1629:* (A boszorkány) az hajamban kert, kert kermem[a] metelekjeben es feketejebennis [Kv; TJk VII/3. 118. — [a]Értsd: körmöm].

2. jelzői használatban; cu funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: törmelék; sfărîmătură; Bruch. *1561:* Senky eg' mesteris hamis aranyat: Es sarga rezet meg' ne merezlyen aranyozni Ha penig walamely mester sarga rezet auag' hamis miet Metelek aran forintot venne hamis kouet foglalna Be, az cehnek eg' gira ezwston maraddion [Kv; ÖCArt.].

metélés 1. faragás; cioplitură (în lemn), ornament sculptat; Schnitzarbeit. *1679:* Metelessel, folium Ezustel arannyal festekkel czifrazot eggyes szék nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. *1681:* Ezen Vr házabol az Also folyosora nyilo szép czifrason festet, rakott, partazatos; az Úr háza felöl czifras metélessel festekesen boritott [Vh; VhU 552].

2. vagdalás; decupări (făcute pe o ţesătură pentru a putea fi brodată); (Stickerei) Ausschneiden. *1734:* Bécsi házi vászon viola Szin Selyemmel ezüst fonallal elegy varratt ugyan fejer Selyemmel az metelese [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina lelt.]. *1749/1770 k.:* Mlgos Grófné Aszszo(nyo)m Kemény Kristina Aszszony ... igen drága abroszszal, ugymint egy metéléssel varrott, fejér selyemmel virágokra töltött táblás nagy abroszszal meg-ékesitette az Ur(na)k Asztalát A(nn)o 1735 [Vajdakamarás K; SzConscr.].

metéléses vagdalásos (hímzés); (despre broderie) cu decupări; ausgeschnittene (Stickerei). *1611:* Egj galler giolch kendeö kez keneö Aranias, meteleses [Kv; RDL I. 88]. *1687 k.:* Templom eszközei[a] ... Ezeket mind el vitték a Labanczok Az Után szerzették ezeket ... Egy fejéres metéléses kendőt [Szövérd MT; MMatr. 123. — [a]Köv. a fels.].

Szk: *~ hím. 1666/1687 k.:* Vagyon egy két szél gyolts kötéses abrosz kinek a' négy szélén metéleses him vagyon fejéresse(n) [Moson MT; i.h. 262].

metélhet kivághat, felhasíthat; a putea spinteca; aufschlitzen können. *1591:* Zigiarto Georgine Martha azzoni vallia, Ezt tudom Kis Mihali feleol, hogi mind ez varosban s mind sokadolmokban hogi mas vtan leseskedet, hogi erzint metelhessen [Kv; TJk V/1.137].

metélő I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ deszka* vágó deszka, *táj* lapító; scîndură de tocat, fund; Hackbrett. *1677:* két lapitó, egy metelő deszka [Kv; RDL I. 155b]. *1685 e.:* Metelö deszka Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8]. *1688:* ket metelö deszka [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. *1693:* Fa Edenyek Divisioja Mihoknak ... Egy metelö deszka[a] [Ne; DobLev. I/38. 11. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1706:* vit el ... egy vagdalo medenczet, ket metelö doszkát [Kőrispatak U; Pf]. *1756:* Metelő doszka [Szentdemeter U; LLt]. *1783:* Metőllő Deszka [Náznánfva MT; Berz. 13. VII/24]. *1813:* Nagy metölö Deszka 1 Kis metölö Deszka 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1831:* Egy metöllö Deszka [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *~ fűrész* favágó fűrész; beşchie, joagăr, ferăstrău; Säge. *1688:* Egy öreg Töke metélő füreszis volt [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 5]. *1778:* Egj nagj Zsendelly metélő fűrész [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 18] ✱ *~ tábla* vágódeszka, *táj* lapító; scîndură de tocat, fund; Hackbrett. *1696:* Vago vagy metelö Tabla nó 1 [Bethlen SzD; BK] ✱ *húzva ~ kasza* nádvágó kasza; tîrpan; Schilfsense. *1662:* a fejedelem a Belinyes vidéki, vaskóhi gondviselőnek formákat küldött vala minémű köpüs, húzva metélő kaszákat csináltatna százat azokkal nagy öreg hajóban az lápokat az víz fenekén nagy méllyen felmetéltetné [SKr 287] ✱ *szecska ~ kasza* szecskavágó kasza; coasă de tocat paie; Häckselsense. *1648:* Vagyon Szeczka metéleö kasza nro. 3 [Komána F; UF I, 928].

II. *fn* vágódeszka; scîndură de tocat, fund, cîrpător; Hackbrett. Szk: *lapító ~. 1730:* Harom Lapitto metellö [Kőrispatak U; Pf] ✱ *rámás ~. 1849:* Egy rámás metőllő [Mv; MvLev.].

metélt 1. vhogyan faragott; cioplit/sculptat într-un anumit fel; irgendwie geschnitzt/behauen. *1679:* Az Kertnek dél felöl valo rámás oldala, az Tó mellett alá olasz fokra metelt végü fenyeö deszkaval buritott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 99]. *1681:* Ur Háza ... Deszka rekesz ezen házban; mely Talp fára van czinalva zölden festet, partazatos, oldal deszkainak felsö véghe olaszfokos formara metelt [Vh; VhU 542].

2. (rövidre) levágott; tăiat (scurt); (kurz)geschnitten. *1634:* Tetszin metelt Kis Suba Nestel Bellet Arany peremes [Kv; JHbK XVII/15].

metéltet 1. (deszkát) felvágat; a pune (pe cineva) să taie (scînduri); (Brett) aufschneiden lassen. *1653:* ez reghi poltzhosis dezkakat meteltettem [Kv; ACJk 69b].

2. levágat; a dispune să fie tăiat/retezat; abschneiden lassen. *1662:* Kerecsényi László portára küldetvén, Szelim császár előtt addig vádoltaték a török rabokon való kegyetlenséggel, kinek orrát ajakastul, kinek fülét mint s hogy metéltette volna, hogy a panaszlóknak kezekbe adatván, azok egy hordóba rekeszték, melly hordó oldalába sűrűséges vas szeget veretvén, egy nagy meredek hegy tetejéről mind hordóstól alá úgy taszíttatott vala [SKr 618].

3. metszet; a pune pe cineva să taie; ausschneiden lassen. *1648:* eö azokot az szeöleö ueszszeökeöt, mellyet szeoloieben talalta(na)k het veremb(en) nem mas szeöleöjebeöl metelte es meteltette, hane(m) saiat az magaebol [Kv; TJk VIII/4. 314].

mély 1. mételykór, májmétely; gălbeazā; Leberegelseuche. *1672:* nemis az metely mia holtak az ő kigielme iuhaj hanem az Pakular gond viseletsegi (!) mia [Mezősámsond MT; Berz. 14. XXI/1]. *1731:* Meg a töb marhaknak nincsen semmi hija, de filek rajta hogy a metely mia többis meg döglik [Varsolc Sz; Ks 83]. *1768:* Minthogy ez Esztendőb(en) a Mételyb(en) igen el vesztenek a' kezem alatt lévő Joszágbéli Juhok, Dézmában ingrediált tsak 2 Meddő Juh 7 Fejős Juh [K; DobLev. II/390. 12b]. *1774:* öt Juhok ... a Mételyben ell hullottanak [Szentdemeter U; LLt Vall. 30]. *1775/1781:* Innen Rengetröl bé megyen Dézma Juh, el veszvén a mételyben a Juhaink, most alig megyen bé kettő

[Renget H; JHb LXXI/3. 375]. *1778:* Az Juhok az Métejben el hullottak [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1787:* ha a metel miatt elkárosodnék[a], akármikor kontentálja Nyaskuj János Mihálj Istvánt [Jenőfva Cs; RSzF 282. — [a]A juh]. *1820:* azokbol is[a] a' Métej miánn ki pusztultunk [Márkod MT; KelM. — [a]A juhokból]. *1845:* Ő Szegény el aggatt a mult télig még volt egy Fejös Tehene, de az is mételybe el döglött [Görgény MT; Born. F. VIIf].

2. kb. kártevő; dăunător; Schädling. *1749:* az az Mólnárhaz óljan metólje annak az Kertnek kertött miatta nem tarthatunk [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1772:* ezen Malomnak egész mételje a' reá fel tojult viz [Sövényfva KK; JHb LXVII/281].

3. vminek megrontója; corupător; Verderber. *1672:* Naláczi uram(at) igen nagy mételynek tartván, hogy ott ül, soha nem tudtak mit tenni [TML VI, 362 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1749:* ha ő nem lett volna az Mocsi udvarban meg többb malicia ment volna végben de ő nagj métely volt ki miatt neki se Prefectus előtt se Tisztarto előtt nem volt fel penz ara becsületeis [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. *1786:* alázatoson reménkedűnk a' Felséges Királlyi Guberniumnak, kegyes szivére venni méltoztassék mind azt, hogy a' Királlyi Felség Salutaris kegyelmes rendelései ellen minémű abususok grassálnak mind pedig főképpen azt, hogy mitsoda akadállyai, és mételyei legyenek azok a' Vas Mivelesnek [Torockó; TLev. 9/24]. *1807:* az erőszakaskadástol, melly a' Társasági életnek leg nagyobb mételye, szűnnyék meg [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

4. vmilyen mérges növényben gazdag hely; loc năpădit de plante otrăvitoare; Ort/Stelle reich an irgendeiner Giftpflanze. **Hn.** *1760:* A Métejben (sz) [M.herepe AF; EHA]. *1775:* A Métellybe (sz) [uo.; EHA]. *1782/1798:* A' metél (!) Nevezetű helyben (sz). A Metéllyben (sz) [uo.; EHA].

mételyes 1. mételykóros; atins/bolnav de gălbeză; krank an Leberegelseuche. *1596:* valami hittwan megh hant metelies es deogeos Juhot, millwarat, kechket hoztak vala tizen eoteot az Jspanok ... ne(m) ehettwk, mert betegsegteol feltünk [Kv; Szám. 6/XXIX. 168 Bachi Tamas sp kezével]. *1722:* rettenetes roszszak azok az kgd Sertéssi ā Pásztorok azt mongják hogy mételjesek volná(na)k [Fog.; KJ]. *1741:* az Tavaly bárányok meg gusásulván Döglenek, a Tavaly bornyukis metelyesek [Pálos NK; Ks 99 Fogarasi János lev.]. *1763:* számtalan Sak it nem tsak az Mètejes hanem a Falubanis ollyan gajvásak az Marhák hagy én tőbbet ollyant nem láttam [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1789:* Egy Météjes Juh meg dőglőt [Déva; Ks 95].

2. betegséget árasztó; care răspîndește boli; Krankheit verbreitend. *1808:* az Oriási növésű Rósnak neves Szarvas Rós, Ros anya (Secale Cornutum ...) Az illyen Rosnak szagja mételyes, az orrat szúrja midön porrá töretik [DLt 868 nyomt. kl].

3. vmilyen mérges növényben gazdag; (loc) năpădit de plante otrăvitoare; reich an irgendeiner Giftpflanze. **Hn.** *XVIII. sz. eleje:* Az Mételjes n(evű) réth [Zentelke K; KHn 138]. *1727:* In mételyes óldal (k) [Zovány Sz; EHA]. *1737:* a métellyes, az Agyagáson (sz) [Damos K; KHn 44] | A Metejesben (k) [Zentelke K; KHn 139]. *1759:* A' Metelyes óldal [Zovány Sz; EHA].

meteorum hullócsillag; meteor; Meteor, Sternschnuppe. *1636:* Fen az levegő hig égben termő tüzes és vizes állatok, meteoromok-is, az benne repeső madarakkal egygyüt azont tselekeszik mint a vizzel spongya módjára meg rakodott, és meg terhelődött felyhők [ÖGr Aj. 6].

metódus módszer; metodă; Methode. *1662:* Valának fejedelemnek[a] inauguralásakor három fia: György, Zsigmond és Ferenc; a két elsőket már a deák tudományra taníttatja vala ... és hogy illendő szép metódussal, jó renddel taníttatnának nagy szép progressusok, épületek vala ott is [SKr 145. — [a]I. Rákóczi Györgynek]. *1710 k.:* az én istenfélő ritka jó mesterem[a] methodusáról ezt leírni ... szükségesnek ítiltem [BÖn. 541. — [a]Keresztúri Pál]. *1734:* Az Könyorögtetésb(en) kivanyuk aszt a methodust practizalni melyet practizaltanak, Nehai Jdvezült Református Fejedelmek idejekb(en) az akkori Idvezült Lelki tanitok [Dés; Jk 555b]. — L. még FogE 139.

metressz szerető (nő v. férfi); amant(ă); Mätresse. *1765:* Vagyon a francia királynak egy matresse, melyet ágyasnak lehet mondani, ki is egy nem igen eminens familiából, ugymint Pampadur nevű familiából való embernek a felesége [RettE 189]. *1818:* nemis betsületes Fejér népp az a' ki az eö Férjén kivül nem tart egy egy Metreszt [M.fráta K; KLev.].

metropolisz főváros; capitală; Hauptstadt. *1618:* azhol Perzsiának metropolisa vagyon, hol minden perzsa fejedelmeknek temetőhelyek vagyon szinte addig ment el az vezér | Onnat sietséggel persequálta az tatár s ő maga is utána az vezér az lakóhelyéig, melyet ők Erdebilnek hínak, ki most metropolisok [BTN[2] 150, 153]. *1630:* Krakkó, alsó Lengyelországnak metropolisa | Bresla, imperiumi város, Silesiának metropolisa melynél sokak az Imperiumban szebb várost nem tartanak [HGN 4]. *1695:* Vettem levelet Tigurumból, Helvetiának metropolisából tiszteletes Újvári János kedves barátom uramtól [Kv; KvE 236 VBGy].

metropolit, metropolita görögkeleti főpap; metropolit; Metropolit. *1614:* az lengyel tolmács Azt is mondja, hogy Zuchyván (!) volt az metropolitnál, azt mondá az metropolit, hogy meg holt mind az ló, mind az szolga [Veress,Doc. IX. 19–20 Popa Dan Dóczy Endre kapitányhoz]. *1625:* Ezen levelem mutato olah Pap lovakon mehessen az Vaydahoz es az ot valo Metropolithoz, hogi dolgaban kesedelem nelkwl jarhasson el [Gyf; Hurm. XV/II, 946 Dosoftei erdélyi püspök Besztercéhez]. *1648:* Az kijoviai metropolitához küldvén bizonyos ajándékkal Kropatva Hyeronim nevű lengyel úrtól intercipiáltatott, és megfosztatván, élete is alig maradott meg [EOE X, 499 II. Rákóczi György ut. Sebessy Miklós követ számára]. *1657:* Iván vajda azért onnan elméne ... Mojszin vajdához és onnat az másik bátyjához Péter vajdához, ki egyházi ember vala és kijoviai metropolita | ez dologban mediatornak intimálá az kijovai metropolität [KemÖn. 139, 190]. *1848:* kivánunk a karloviczi metropolitától egészen független és különvált, általunk választott egyházi kormányt [RevRTr II, 21 A románoknak 1848. június 25-én kelt emlékirata a magyar ogy-hez. Függelék].

metsz 1. (ki)szab; a croi/decupa; aus/verschneiden. *1757:* az Eö Excellaja Hintos Lovai mellett lévő Czel György nevű kotsisnak egy pár télré való nagy Bornyu bőr Csizmát tsinálattam, s arra bérléstis abbol mecczvén, ment fel kicsin Bornyu bőrocske [Kiskend KK; Ks 71/52].

2. gyolcsot felszab; a tăia (pentru ...); (Leinwund, Stoff) zuschneiden. *1567:* Anna Koach vxor Caspar(is) ispan de Maythyn fassa est Embersege az hogy az gyolchot az en ladambol ky wewtted elmetelted es Vrad ingere foldottath (!) Cui respondisset Helena Hazucz benne orzag ffoltha kuruaul mert en sem mecczette(m) sem wewttem, hane(m) a mith az en vram ingere foldotta(m) te attad [Kv; TJk III/1. 69].

3. szétvagdal; a tăia în bucăţi; zerschneiden. *1629:* az parteöis nala volt az parteöuet eö meczete harom darabe [Mv; MvLt 290. 36a].

4. elvág/fűrészel; a tăia cu ferăstrăul, a tăia la gater; aufschneiden/sägen. *1648:* Fwreszre valo fenyö töke N. 6. Hetediket most meczik [F.porumbák F; UF I, 904].

Szk: *deszka ~eni való fűrész* deszkavágó fűrész. *1669:* Deszka meczczeni valo fogatlan furesz No. 2 [Fog.; UtI] ✱ *tönk ~eni való fűrész* tőkevágó fűrész. *1688:* Edgy tönk metszeni valo fürész [HSzj *tönkmetszö-fürész* al.].

5. vág; a tăia; schneiden. *1635:* az mellete ualo buzabol az Aratai keue kotelet Meczettenek [Mv; MvLt 291. 47a].

Szk: *kétfelé ~.* *1718:* az emlitet major ház éjféltajb(an) éget el éppen az kőzepi táján gyult meg az két vége fen állot s az kőzepi eget mint ha késsel meczczették volna két felé [Branyicska H; JHb Kaszoni Ferencz (19) ns vall.].

6. átvág/metsz; a tăia complet; durchschneiden. *1681 e.:* az sölö kőzőt sok horuat nimet talaltatot uolna, kit nem azok az magyarok uagtak uolna miuel keselis fogtak uolna torkokat meczeni [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz].

7. megcsonkít, levág; a tăia/reteza; abschneiden. *1653:* Sokakat felakasztának Egykor az öldöklést megúnák, elhagyák, hanem az orrokat, füleket kezdék metszeni [ETA I, 47 NSz].

8. kiherél; a castra/jugăni; verschneiden. *1739:* az Mely gyermek lovak Meczenj valosztotonok azokot hogy meg Meczetetem ma ötöd napja [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. *1761:* Monyos bornyu az mellyet most kel Meczeni [Keresztúrszék; LLt].

9. (feneket) bevág/illeszt; a pune/face (fund); (Faßboden) einschneiden/setzen. *1669:* Adtam Kádár Gergely uramnak d. 35 Megfizettem ökigyelmének mind az öreg hordó kötésétől, az kiben két feneket metszett, mind az új légeltől [Kv; KvE 209 LJ].

10. (szőlőhajtást) visszavág; a tăia (viţa de vie); Rebling zurückschneiden. *1839:* Bölkény[a] Gyalagassai a Görgényi szőllőt metzik fedik [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — [a]MT]. *1840:* Petele[a] Gyalagassai a Görgényi szöllöt mettzették és fedtek [i.h. — [a]MT].

Szk: *szőlő ~eni.* *1782 k.:* Urszuj Szölö mettzeni 2 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b].

11. belevés; a grava; eingravieren. *1687:* Egy ezüst kalant Horvat Adam, es Tisza Barbara nevek vagyon reá meczve [Déva; Szer.]. *1705:* a Cancellarián a pecséteket corrigálták és a Leopoldus helyett Josephust metszettenek [WIN I, 449]. *1787:* Két pár Ezüst nyelü hornyolva, és a' vége meg hajtva készült kés kalannyaival edgyüt, mellyeknek a' Rovazattya alatt a' vasa mellett, és a' kalanyok(na)k a' Nyakán S. és K. betűk vagynak metzve [M.fodorháza K; RLt Somai Sándor ellopott portékái]. *1823–1830:* Körmendi Gábor prokurátorságot folytatott Volt egy tarkásan lakírozott hosszú pálcája, tetejébe kecskeszarv, azon alol az ezüst karikára e volt metszve: Eb kéri, eb adja [FogE 89].

12. kivés; a grava/cizela; ausgraben, ziselieren. *1629:* iutot Wicej Janosnak attunk Egy pecziet niomo Arani giwrwt, melyben az Attia Cimere vagio(n) meczue | Egy kerekfeyw peczietes giwrw Ezwstbe vagio(n) meczue [Kv; RDL I. 132, 143]. *1677:* Pénz veretésben valo modalitások, interdictumok Hamis pénzel tudva élök Notam incurrunt Ötvösök kik afféle formákat metczenének [AC 265]. *1692:* Vagyon egy pecsetis Ceh Pecséti, veres rézben meczue [Kv; ACJk 13]. *1717:* Vagyon az Becs: Ceh petsétijs veres rézre mettzve [Kv; i.h. 98]. *1823–1830:* Ezen oszlopon az íráson alul korona van metszve [FogE 180].

13. csiszol; a şlefui; schleifen. *1645:* mondottam asszonyomnak eő kegielmenek, hogj ha Verfeljesen uolna meczue az koue[a] es ha enim volna olja tartana(m) mint ha ket szaz aranjam uolna az sebbe [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120. — [a]A gyűrűnek].

14. *torkon ~* (anyagilag) tönkretesz; a ruina/distruge; (materiell) zugrunde richten. *1807:* N. Székellj Boldisaris maga acquisitumat szabad lévén ugy hadni valamint tettzett (: minthogy nem akarta Léányait torkon mettzeni, es tsak a Fiak(na)k kedvezni :) azon Jokot mind Léányainak, mind pedig Fiainak egyenlőképpen hagyta [Aranyosrákos TA; Borb. II].

metszeget nyeseget; a tăia rînd pe rînd; (wiederholt/langsam) stutzen. *1817:* a Kertész ... a mely Levendulák az öszel mettzetlen marattak azokotis essös időnek idején metzegeti [Héderfája KK; IB: Ütő Bálint tt lev.].

metszen mitévő legyen; ce să facă?; was soll er/sie tun? *1582:* Catherina consors Wolphgangy Henning fassa est, Mondotta az Azzony Im esmegh it vagion az Angalit de Nem tudom mecczek velle mert igen beteges volna ... eoreomest meg zegeodnem velle ha beteges Nem volna [Kv; TJk IV/1.4]. *1629:* az harminczados mondotta hogy teoruént lattat mennyen fel, de Zolta azt mondotta hogy meczen eo az toruennyel, ha oda vagyon az eo marhaia [Kv; TJk VII/3. 77]. *1662:* Hát meccünk, mit cselekeszünk már tovább? [SKr 697].

A címszó az egysz 3. szem-ű *mit teszen* kifejezés összevonásából keletkezett sajátos szóalak; a *metszek* a megfelelő első szem-ű forma, *metszünk* tbsz 1. szem-ű. — Vö. a *meggyen* címszóval és CzF megfelelő szócikkeivel.

metszendő faragandó; care urmează să fie cioplit/săpat cu dalta (în ...); einzumeißelnd. *1665:* Az kápolna csinálását véghez vittem, tovább ne alkalmatlankodjanak az kövekre metszendő versekben [TML III, 477 Teleki Mihály Lónyai Annához].

metszés 1. felvágás/fűrészelés; tăiere cu ferăstrăul, tăiere a buştenilor la gater; Aufsägen. *1846:* A fűrészelő gépely egy ollyan négy gerendákbol alakitott szekeren működik, amely 8 héngereket magában foglalo ágyon jár, és a metzésre alkalmaztatott Tőnkőkőt hordozza [Bács K; KmULev. 2].

2. kivágás/herélés; castrare, jugănire; Verschneiden, Kastrieren. *1809:* A Toth Kováts Litzmány Ignátz Lo orvos meg nézvén a ki mettzésitis[a] (: melyrol a Praetendens Szász azt allittya :) hogy kéttzer esett, és az utolso Mettzés nem régi volna; nem ugy találta, hanem tsak egyszer Mettzetet ki, és nem mostanság [UszLt ComGub. 1701. — [a]A lónak].

3. szőlőnyesés/visszavágás; tăierea viţei de vie, tăiere de reducţie; Schneiden. *1597:* Az felseo Zeoleore ... Metzesre

Veneke zedesre es fedesre ment ... f. 6. d 99 [Kv; Szám. 7/III. 41]. *1600:* Az Lombi zeoleore valo keoltsegh Mecces fedes f 8//28 [Kv; i.h. 9/IX. 55]. *1629:* Emlitette Zabo Mihalj aztis hogy meczeskor ki tiltotta volna az Zeolőből pechyttel az It [Kv; TanJk II/1. 46]. *1683 k.:* Vagyon az Parochiahoz egy Szőllő. Mellynek ki nyitasaval metczesevel, Karozasaval es Karokat bele hordasaval es egyszeri kapallasaval az Samsoniak Tartoznak[a] [Sámson Sz; SzVJk 166. — [a]A papnak]. *1746:* Die 24 Apr. Váltván ki az Nemes Gabornál valo szőlőt kezdettem dolgoztatásához Die 25ta Végeztem Metszését hajtását 16 dolgossal [M.köblős SzD; RLt Rettegi István Diar-Oec. 43]. *1789:* A Szőllő Homlittására, s Meczésire Cub 4 Metr. 3 [Déva; Ks 95].

4. faragás; ornament sculptat; Schnitzen. *1694:* iffju Bálpataki János Ur(am) Borbereki háza Udvarára njilik az uttzárol, két felé njiló, párkánjos fenyő deszkás kapu Ennek kapu bálván fái tóljfából (!) valók, kötésesek, és kivűl felőll, mettzésekel is cziffrazatossak [Borberek AF; BfR]. *1765:* A' kapu ... igen szép formáju figurákkal, virágokkal ki vagyon mettzve és azon mettzés veres sárga testszin fejér és fekete szinekkel megfestve [HSzj *galambbúgos-kapu* al.] | Vagyon egy Galambugos sendellyel fedett jo vastag cserefa lábakon állo kapu, ezen kapunak zábéi, szemöldöke az Udvar felőll Napnyugotrol formás mettzésekkel vadnak megcifrázva [i.h. *kapuzábé* al.]. *1808:* Mü találtunk azon kőnek Topplitza felől valo részén egy a T betűnek felső huzásához hasonlo forma mettzést [Toplica MT/Mv; Born. XVd].

Szk: *virágos ~.* *1747:* Kapuja van[a] 3 oszlopból virágos metszéssel jó formára csinálva galambbúgos kétfelé nyiló [M.bükkös AF; ETF 108. 7. — [a]Özv. Kemény Boldizsárné udvarházának].

5. kivésés; gravare; Gravierung, Zisellierung. *1655:* Az mely vasat akartam Eperjest metzetni Mező Bandon lako Bandi János atta nèkem ez végre hogy megh metzessem adot kèt aranyat az edgyiket az metzesèrt, az másikat peldának atta vala [Kv; CartTr II Gabr. Ujhelyi vall.]. *1658:* édes Teleki uram, kérem szeretettel, metzessen Kegyelmed egy gyűrűben való veres kőre pecsétet énnekem megfizetem mind az kövének, mind az metszésnek az árát [TML I, 300 Kapi György Teleki Mihályhoz].

6. kb. véset; gravură; Gravur, Stich. *1763:* Ezen harangot öntötték volt 1409 esztendőben. Inscriptiója ez volt: O rex gloriae veni cum pace; mint egy tallér olyan metszésben volt [RettE 151]. *1823–1830:* Lipsiában ... találok egy rézre metszett pecsétnyomót, melyre a reménység istenasszonya volt metszve Ezt megszerettem, mert igen fáin metszés is volt a pecsétnyomót egynéhány garason megvettem, s a rajta lévő metszést címeremnek választottam, úgyis címer nélküli nemzetségből lévén származásom [FogE 204].

7. metszet; gravură, stampă; Stich. *1838:* Egy kissebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a' belső bőrre nyomott kép alá irtt nevével a' Károsítottnak belőlről a' Teremtés és Leda a' Stöber meczései, 45 ezüst forint bánknotába, 's egyéb apróság jegyzések [RLt O. 1 kv-i nyomt. kl Mike Sándor ellopott ingóságairól].

8. művészi metszés; gravură artistică; Kunststich. *1823–1830:* Bikfalvi[a] ... ma a metszésben professzor a Pesti Universitásban [FogE 172. — [a]Bikfalvi Falka Sámuel].

Szk: *~ tanulni.* *1823–1830:* Ezt[a] a generális gróf Bethlen Pál felvitte volt Bécsbe metszés tanulni [i.h. 171. — [a]Bikfalvi Falka Sámuelt].

metszéses faragásos; sculptat, cioplit, cu cioplituri; geschnitzt. *1736:* A csűres kertből délfelé jó faragott tölgyfa, kívül a csűr felől metszésses melyékes és küszöbes ajtó szolgál az veteményes kertre [Szászcsanád AF; ETF 108. 8].

metszésű vmilyenre metszett/faragott; cizelat într-un anumit fel; mit irgendeinem Schnitt. Szk: *csillagos ~* csillagmintával metszett. *1802:* Két sima tsillagos Mettzesü fél fertájos poharak [Ne; DobLev. IV/858. 3a] ✱ *faragott ~.* *1731:* Vagyon a Kászon Vizén edgy fellyül Csapo két kövü malom Kő padgya faragott meczésü tserefákbol valo nyoltz faragott lábakon allo [Kászonjakabfva Cs; BCs] ✱ *gyöngyös ~* gyöngymintásan faragott. *1793:* egy gyöngyös mettzésű kanapé antik labakon [TL] ✱ *szimpla ~* egyszerűen metszett. *1816:* Simpla Mettzésü füles poharak 20 xr [Born. IV. 41].

metszet 1. (deszkának) felvágat/fűrészeltet; a dispune să fie tăiat la gater; Brett aufschneiden/sägen lassen. *1681:* Ide való az fűrész malom arra is legyen gondja, mennél töb tőkéket hozasson és deszkákat is meczczessen [Szúv; CsVh 106].

2. (venyigét) lenyeset; a dispune să fie tăiat (viţa de vie); (Weinrebe) schneiden lassen. *1600:* 4 Nowembr(is) Az szeóleóott kezdettem Mecczetni es pantot feytetni, ket mecczeonek d 24 [Kv; Szám. 9/XII. 88 Ígyártó Simon isp.m. kezével].

3. véset; a dispune să fie gravat/cizelat; gravieren/zisellieren lassen. *1655:* Tudom hogy Ujhelyi Gábor Eperjesen pèldázo vasat akart metzetni [Kv; CartTr II Georgius Hajdu ötvös vall.] | Az mely vasat akartam Eperjest metzetni Mezö Bandon lako Bandi János atta nekem [Kv; i.h. Gabr. Ujhelyi vall.]. *1662:* Még egy kisdedszerű pecsétnyomót metszessen Kegyelmed számomra [TML II, 311 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1774:* Jósika István azt metszette egy ezüst serlegére: „Extullisti me, Domine, in altum, ut lapsu graviori ruar" [RettE 335].

metszetett faragott; cioplit, sculptat; behauen. *1761:* vagyon nyolc cserefa ágosokra tétetett, tserefa talpokban eresztett, cserefa sasok közzé elegyesleg mettzetett es rakatott Cserefa, es fenyőfa deszka oldalu, fenyőfaval gerendázott, szarufázott, és leczezett Gabonás [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

metszetlen 1. nyesetlen, visszavágatlan; (care a rămas) netăiat(ă); nicht geschnitten. *1670:* Vagion Egy fel hold szőlőis Also Hoiab(an) ... ez most meczetlen, fedetlen maradot [Kv; RDL I. 152]. *1675:* az Cic hegien vagion egj szőlő az mely meczetlen es födetle(n), maradot [Dés; Borb. II]. *1767:* a' Szent-Mártoni Szőlő egészen, a' Korodinak is égj része az kallyibán fellyül mettzetlen maradván, a Tél is hamar el rekesztvén, fedetlen maradott | az egèsz Szent Mártoni szőlő Hegy ... mettzetlen, fedetlen künn maradván, ugj telelt [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1817:* a mely Levendulák az öszel mettzetlen marattak, azokotis essős időnek idején metzegeti [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

2. (ki)heréletlen; necastrat, nejugănit; unverschnitten. *1656:* egi szürke meczetlen lovat ada oda ... kilenczed fel forintban [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 7]. *1681:* Noczsa Tivadar(na)k maradta(na)k lovai egy öregh kancza pej Csődőr csikajával 5 égy pej meczetlen Gyermek lo

negyed fü [Milvány K; RLt 1]. *1688:* Menes Száma ... Öt esztendös meczetlen Gyermek ló Szürke nr. 5 [Radnót KK; UtI]. *1720.* Fekete ket esztendös meczetlen Ló nrö 1 [Szurduk SzD; JHbK XXVI.12]. *1755:* Eszt(endös) mettzetlen barna Borju 1 [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.]. *1761:* Almás szürke hat esztendös Mettzetlen Paripa Nro 1 [Szászvesszöd NK; JHb XXIII/31. 23]. *1793:* Egy Vas deres tsitko esztendös metzetlen [Bodola Hsz; BLt]. *1797:* Két esztendös mettzetlen Bival [Körtvélyfája MT; LLt]. *1823:* Egy barna kisded esztendös metzetlen mokány bornyu [DLt nyomt. kl].

3. körülmetéletlen; necircumcis, fără circumcizi(un)e; unbeschnitten. *1662:* egy olasz rab ifjú legény keresztyénségének elhitetésére, hogy ö metszetlen volna, testén való jelenségét is erösen mutogatja vala [SKr 593–4].

4. csiszolatlan; neşlefuit; ungeschliffen. *1627:* Más fwggös, meliben uagio(n) Egy termes Rubint az keozepiben, allatta Egy meczetlen Sáfely [Kv; RDL I. 132]. *1645:* Aranj Gyürükot is lattam asszoniomnal ... az tobbj között egj Meczetlen kek Safeljos köüü uala [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120].

5. fogazatlan; nedinţat; nicht ausgezackt. *1637:* Kett metset fwresz vas s egy meczetlen, s egy jo temerdek szal vas [Fog.; UF I, 402].

metszett 1. (ki)vágott; (care este) tăiat; (aus)geschnitten. *1656:* mindenik ablak 6 szegre metczett altal lato on köze foglalt [UF I, 121]. *1679:* Onban foglalt, hat szegre meczett, negi fele nyilo Kristaly üveges öregh ablaka nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18].

2. (fel)vágott/fürészelt; tăiat cu ferăstrăul; (auf)geschnitten/gesägt. *1680:* talaltunk Felsö Porumbakon meczet fürész bel deszkakot no 155 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25]. *1681:* vagyon az udvarház keritése mellett sindelynek való harmincz medczet fenyö teöke [CsVh 89].

Szk: *fürészen/fürészmalmon/fűrésszel ~. 1636:* az Istalo mellett vagyon fa labakon allo füreszen meczet Gabonas haz [Siménfva U; JHb Inv.]. *1642:* Szely deszka ugian azon fwresz malmon meczet mind eöszuesseggel nro. 15 [UF I, 821]. *1723:* Bardolt és Fureszel mettzett fak [Kv; ACJk 125]. *1755:* Füreszen meczet Lécz 3 három öles maradatt volt tavalj 110 [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.].

3. (ki)herélt; castrat, jugănit; verschnitten. *1677:* Eöregh Kancza Lo Eötöd fu Metczet sötét szürke n. 4 [Szúv; UtI]. *1689:* Sarga szin fako tatár ló meczczet [UtI]. *1713:* vett egy Moldovai Barna Szörü mettczett lovatt cum florenib(us) negjven [Bodola Hsz; BLt 1 Isztán (!) András (64) jb vall.]. *1755:* Két eszt(endös) fekete keselly kurta farku mettzett ökör Borju 1 [Batiz H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.]. *1756:* 2. Esztendös mettzett Sertés 3 Más fél Esztendös kán, és mettzett 4 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 30] | Egy Sárga Szeg mettzett szép Gyermek lovat tserében adott akkor Csanadon quartélyozott Lejdnánt-(na)k itt Gernyeszegen [Gernyeszeg MT; TSb 21]. *1774:* két fakó mettzett ötöd füvü Paripákot ell adott [Vécke U; LLt Vall. 203]. *1778:* Három esztendös Seregej Szürke mettzett Gyermeklo [Szászerked K; LLt Fasc. 110]. *1808:* oda küldettem a mettzet tsitkomat [Maroscsapó KK; LLt].

4. faragott, faragásos; cioplit, cu cioplituri, cu ornamente sculptate; geschnitzt. *1756:* Fél viseltes ágj két személyre valo, fejnél és Lábánál Deszkábol metczett Czifrák tartyák [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22]. *1761:* (A) haznak Nap kelet felöll valo falán metzett tserefa szemöldök és ajto lábak között fenyö fürész deszkábol párkányozott Ajto [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 43]. *1772:* (A) Curianak vagyon Cserefa mettzett uj jó erös Felekből álló kapuja [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *XIX. sz. eleje:* Egy Diofa gyükér mettzett Puskapor tarto [BK Inv.]. *1825:* egy nagj Tagas és Széles Palota ... aloll elviselt deszka Padimentuma régi Czifra mettzet vagj ki faragott virágos kö lábakonn allo nagj kállyha kementzeje [SzentkZs Conscr. 152]. *1851:* Az egyik törökbúzás kas oldala metszett lécz [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

Szk: *csipkésen ~. 1675:* A' kapu: négy ujjabb, tiz viseltesebb felyül csipkéssen mettzett Fenyö deszkákbol, cserefa Hevederekre ött rend Létz szegekkel öszve szegezve cserefa sorkokon járo kapu zábéllyi jo kemény vastag cserefábol valok [HSzj *galambbúgos-kapu* al.] ✱ *esztergában/esztergából ~. 1652:* Egy hitvan fejér Pohár szék, rekesze Esztargaban meczet orsos, parkanyos [Görgény MT; Törzs]. *1679:* Esztergárban meczet gusaly talpa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72]. *1692:* Esztergaban meczett labokra csinalt posztó szek. no. 1 [Mezöbodon TA; BK Inv. 10]. *1745:* Esztergábol mettzett fa lábak nro 20 [Marosszkirály AF; Told. 18]. *1817:* Négy esztergába metzett lakirozott Pipaszár Csotorával Cserép pipával [Mv; DLev. 3. XXVIIIA] ✱ *esztergáros mesterséggel ~. 1736:* Esztergáros mesterséggel metzett asztal 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104] ✱ *virágosan ~. 1731:* Gr. Bánffi Dénes udvarházához, kétfelé nyiló az út felöl virágosan metszett kapun bementünk [Szászcsanád AF; ETF 108. 7]. *1738:* Az Udvar kapu kapu fél fái kivül az uttza felöl virágossan mettzettek [Szászvesszöd NK; Born. XX. 12].

5. vésett; gravat; graviert. *1629:* Egj eoregh meczet Safely gyürü [Gysz; LLt Fasc. 155] | Egy pecziet nyomo Arani giwrw, Aczelba meczet bele foglalua [Kv; RDL I. 132]. *1713:* Husz veres meczet gomb rosason aranyba foglalva rubint a tetejen [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1723:* Vagyon B: Céh Petsetys veres Rézre mettzett, ahoz valo egy kis Terpentinás viszal [Kv; ACJk 127]. *1737:* Az Oltár felet Padvai Sz: Antal képe vagjon ramában foglalva, a' ráma körül lévö festet és mettzet cziradaival edgjütt [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 9]. *1836:* Egy emalirozott Arany ora lántz egy metzet Kárniol petsétnyomoval [Apahida K; RLt O. 4]. *1858:* Egy nagy karperetz csigába mettzet Matyás képével tokba F. 28 [Kv; Újf. néhai Újfalvi Sándorné Lészai Juliána hagy.].

Szk: *szegeletre ~. 1736:* Veres, és Arannyos Feneků szegeletre mettzett virágos borotválkozni valo tálotska 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 157] ✱ *szív módra ~. 1629:* Egj szv modra meczet rubintos gjvrv [Gysz; LLt Fasc. 155] ✱ *virágosan ~. 1637/1639:* Egj Gamahkos viragoson meczet, fekete Zomanczu gjürü, nyom beouen, Aran(yat) 3 f. 6 [Kv; RDL I. 111]. *1805:* Egy virágosonn mettzett aczél Spanyol Spadé, négy mordály csövel [Mv; TGsz 52].

6. csiszolt; cizelat, şlefuit; geschliffen. *1651:* Edgy gómbólegh fejü Gyürü öregh metczet Gyemant benne [WassLt Wass Judit kel.]. *1657:* Vaigion niakra valo fekete kalaris 15. szem fekete meczet keö keözte [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1673:* Egy meczet Kristály Gállya forma Pohár [Fog.; UtI]. *1683:* Egy Skatulyab(an) edgy meczet Törott Cristály üvegh [UtI]. *1699:* Mettzett Christaly Üveg pohár Nrö 2 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1713:* Nagy Öreg Veres Becsi Ládában 5. Lengyel Országi onos iratos Bokájok, egy hojagos mecczet üveg pohár Srofos [WassLt id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1761:* Három

Simma, Kisded, karafin 3 Megint Meczett kristály karafin 2 [Kéménd H; JHb XXXV/39. 28]. *1763:* Két arannyas metzet pohár [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1765:* Aszu szőllő Borokra valo metzet kristály pohar [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1820:* arannyal futtatott mettzet Tükör [Szászvessződ NK; Told. 19]. *1849:* négy talpas metzett aszu szőllő Bornak valo poharak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: ~ *virágos. 1851:* Aranyos mettzett virágos cseh Pohár harom darab [Dés; Dlt].

7. vagdalásos (hímes); (despre broderie) cu decupări; (Stickerei) ausgeschnitten. *1803:* ajándékozott Magos Mária Kis Aszszony egy tsalján patyolat virágos és mettzett szélü keszkenöt [Sajókeresztúr SzD; SzConscr. 53].

8. préselt mintás; cu modele imprimate; mit gepreßten Mustern. *1705:* Edgy Viola szinü metszett barsony szoknya negy rend ezüst tsipke [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. *1733:* Egj zöld meczett bársony szoknya [Hr]. .*1766:* Zöd meczett ször Bársonnjal bóritott bagaziaval bé vont ujj szek nro 10 [Déva; Ks 76. IX. 12]. *1768:* Mettzet bársonybol valo paplan [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1788:* Veres mettzett ször bársony kanapé Flor. 20 [Mv; TSb 47]. *1813:* Egy tántzolo fejer Krep Köntös, veres mettzett bársonnyal ki rakva [Szászvessződ NK; Told. 47]. *1824:* a kék metzet selyemmel bé vont kanapélyt hagyom kedves Eötsémnek B. Apor Lázárnak [Torockósztgyörgy TA; BLt II. 12].

Szk: ~ *virágú. 1668:* Egy fekete meczet viragu barsony kis suba, egy rend Szeles, es egy rend keskeny regi premmel premezet [Mk Kapi György inv. 2].

9. ?áttört; ajurat; durchbrochen. *1788:* Fekete fátyol mettzett Szászos fökötö kettö viseltes [Mv; TSb 47].

10. vágott/csonka ujjú; cu mînecile tăiate; mit geschnittenem/stumpfem Ärmel. *1633:* Szöld mecczet kis Suba fejer atlacz kis Suba Niari [Ks Vesselini Kata kel.]. *1692:* Egy tetszin mettzet bársony mente [Bilak BN; JHbK I. 36]. *1717:* Hamu szín meczet bárson mente, török nest béléssel [DanielAd. 96].

11. (le)vágott/hasított tetejű; cu vîrful tăiat; mit (ab)geschnittenem/gespaltenem Kopf(teil). *1627:* Harom meczet swuegh [Kv; RDL I. 132].

12. lyukatosan készített (porcelán); (obiect de porţelan) făcut cu găuri; durchlöchertes (Porzellan). *1823–1830:* itt a porcelán gyűjteményeket néztük meg vagynak Petiernek veres és fekete porcelánjai, bal felől metszettek, jobb felől pedig glazírozva [FogE 182].

13. *mészből (rózsákra/virágosan)* ~ mészből (virágosan) formált, stukatúrás; cu stucatură (cu ornamente florale); mit aus Kalk verfertigter (geblümter) Stukkatur. *1637:* (A palota) menyezeti meszbeöl kepesen uiragoson meczett | (A palotának) harom wuegh ablakya, menyezeti meszbeöl meczett | menyezeti meszbeöl rosakra meczett [Fog.; UF I, 407–8].

14. kb. karcolt mintás; cu modele/desene trasate; mit Kratzmuster. *1823–1830:* Ötödik ház[a] itt vagynak strucctojásokból síma és metszett edények [FogE 185. — [a]A drezdai múzeumban].

15. fogazott; dinţat; verzahnt. *1637:* Kett metset fwresz vas s egy meczetlen, s egy jo temerdek szal vas [Fog.; UF I, 402].

metszettet 1. faragtat; a pune (pe cineva) să sculpteze; schnitzen lassen. *1823–1830:* Ez a Körmendi a kapujára ezt metszettette: Nosce te ipsum et cape tibi nasum [FogE 89].

2. véset; a pune (pe cineva) să graveze ...; gravieren lassen. *1586:* Az Varas pechietit viobban mecchettette(m) Thanachj akarattiabol [Kv; Szám. 3/XXIV. 2].

metszettethet felvágattathat/fűrészeltethet; a putea dispune să fie tăiat la gater; aufschneiden/sägen lassen können. *1674:* Ezen patakon az falun[a] fellyül vagyon ő Ngoknak egy jo fűresz malmok, kit ha tőkeből meg nem fogjatkoznak az tisztek feles deszkakat meczettethetnek eő Ngok szamara [UF II, 628. — [a]A.porumbák F].

metszező kés faragókés; cuţit de cioplit/sculptat în lemn; Schnitzmesser. *1692:* Gyalu nro 7 Meczező kes nro 1 Raspoly nro 2 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

metsző I. *mn* **1.** vágó; de tăiat; Schnitz-, Schneide-. Szk: ~ *fűrész(vas)* deszkavágó fűrész. *1673:* vagyon egy fűrész malom az vas szerszámok ezek: egy meczö fűrész vas, alul ezen egy vas sikoltyu [Cssz; CsVh 43]. *1680:* Fűresz Malom Fűresz hajto horgas vasa meczö Fűreszivel edgyüt jok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 38] ✱ *kerék* ~ *kaloda* lakatosszerszám. *1741:* Egy kerek mettzö kaloda [Kv; TL 90 lak.] ✱ *tőke* ~ *nagyfűrész. 1765:* Tőkě metzö Nagy Furesz 1 [Kóród KK; Ks 19/I. 6hoz].

2. szőlőnyesö; de tăiat viţa de vie; Schneid-. Szk: *(szőlő)*~ *kacor* szőlőnyesö kés. *1658:* Hatt mecczeö kaczor d 25 [Kv; KJ]. *1787:* nyoltz avatag szöllö metzö kotzar Dr. 16 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8] ✱ ~ *napszám. 1596:* Negi hold zeoleonek Homlito napzam 60. Lewelezeo napza(m) 50 Meczeo napza(m) 35 [Kv; Szám. 7/II. 44].

3. üvegcsiszoló; de/pentru şlefuire (a obiectelor de sticlă); Glasschleif-. Szk: ~ *malom* üveghuta. *1847:* Metzö Kaegel lako háza 'sisza fedél alatt — ez áll egy elö egy lakó és egy mettzö szobákbol 's egy kamarákból — a' belsö szobához tartozik a' Mettzö Malomis, melynek van egy külsö, és két a' ház alatt egy orsón forgó kereke [F.árpási üveghuta F; TSb 46] ✱ ~ *szoba* csiszoló műhely. *1847:* Metzö Kaegel lako háza 'sisza fedél alatt — ez áll egy elö egy lakó és egy mettzö szobákbol 's egy kamarákból [uo.; i.h.].

4. fájdalmas, szívbemarkoló; sfîşietor, dureros; schmerzlich. *1879:* Sírni szégyenlem, mert férfi vagyok; de metszö bánat emészti lelkemet. Én csak sínlek itt [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

II. *fn* **1.** szőlőnyesö munkás; muncitor care retează/taie viţa de vie; (Reb) Schneider. *1579:* vegeztek hogy senky az Mywesnek fedonek meczenek teobbet 12 pinznel senky ne Aggyon [Kv; TanJk V/3. 200b]. *1595:* Az zeoleok dolgarol 17 octobris Meczeok 6 tezen f — d 72 [Kv; Szám. 6/XV. 44–7]. *1596:* 24 Die octobris voltanak elseoben meczeok 2 d 24 [Kv; i.h. 7/II. 43]. *1599:* 19 Die octobris tiz meczeonek fizetenek d 20 [Kv; i.h. 8/XVI. 44–7]. *1600:* ket mecczeonek d 24 [Kv; i.h. 9/XII. 88 Ígyártó Simon isp.m. kezével]. *1699:* A' mostani szük időhez kepest a' Napszamosok diurnuma limitaltatott e' szerint Mettzönek //16 [Dés; Jk 280b.]. — Vö. a *férfi-metszö* címszóval.

2. üvegcsiszoló mester; şlefuitor de sticlă; Glasschleifer. *1847:* Metzö Kaegel lako háza 'sisza fedél alatt — ez áll egy elö egy lakó és egy mettzö szobákbol 's egy kamarákból [F.árpási üveghuta F; TSb 46].

metsző bárány levágni való bárány; miel de tăiat; schlachtreifes Lamm. *1729:* hoztanak egi Berbécsétt és égi metszö báránt [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 32b].

metsződik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *torka ~* (anyagilag) tönkremegy; a se ruina; (materiell) zugrunde gehen. *1699:* maga sem élhet Felesegestöl a semmiböl s kegelnek nem fizethet le semmit az adosságb(an) s giermekeinekis torkok meczödik[a] [Bögöz U; BálLt 1. — [a]Ha ti. elveszik a birtokot].

metszőkés vágó/faragó kés; cuţitoaie; Schneidemesser. *1656:* vagyon asztalos miszerszám tarto lada, kiben vagyon Eoregh gyalu nro. 8. Kopiazo gyalu nro. 3 Meczö kés nr. 2 [UF II, 114]. *1711:* Csizmadianak valo öreg Bicskia ... —//68 4 Vargának valo mettzö kés ... 1/44 [ApLt 5 Apor Péter inv.].

metsző vas ?hidegvágó; daltă pentru tăiat la rece; Kaltmeißel | metszővéső; daltă de gravor; Schneidestahl. *1693:* Elsőben mikor alkuttak hogy fél mivéltésse Ferencz Jstván az Gelerd Jstván meczü vasat mint alkuttak aban semit ném tudok [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs. Janos Andras (30) ns vall.].

metszvényes vésetekkel díszített; cu ornamente gravate; mit Gravierung verziert. *1846:* Egy metzvényes Tálcza [Dés; Berz. 20].

mevetkezik l. nevetkezik

mevetség l. nevetség

méz miere; Honig. *1569–1570 k.:* Mind az egész tartományba lovat, berbécset és mézet, az vrok híre nélkül nem szabad el adni [MGtSz I, 164 A fogarasi uradalom rendtart.]. *1582:* wachyorara Egy chyuka 1b. 8 d. 32. az lewéhez alma hagyma méz d. 4. [Kv; Szám. 3/V. 12 Lederer Mihály sp kezével]. *1594:* harom Mezeli Myzet d 18 | Miz es Rettegett (!) f — d 7 Mizet es Molossa szelöt f — d 8 [Kv; i.h. 6/I. 7, 6/VIII. 59] | Restal az varban mez pintel No. 1/2 [Somlyó Sz; UC 78/7.12]. *1625:* Egj Diszno gjomor keörtvelliel es mezzel d 12 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 232]. *1652:* Van egy hordo méz is régen Inventált [Görgény MT; Törzs]. *1677:* Maga majorságából provenialt mézét, viaszszát, minden Nemes ember az Országbol-is a' hová akarja, minden harminczad nélkül mind maga ki-vihesse és küldhesse mind pediglen ha idegen akarmely embernek el-adgya-is ... békével el-bocsáttassék [AC 229–30]. *1679/1681:* à mihek szamat is eó kglme[a] szaporitani el ne mulassa; ne kellessék draga pinzen a vár szükségere valo mizhez és viaszhoz jutni [Vh; VhU 675. — [a]Az ub]. *1680:* Vago barommal tartoznak az Porumbáki Iszágbol minde(n) Falubul egyel egyel. Mézzel similiter minden Falubul egy Viderrel [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49]. *1730:* harmintz het, kosar Mihet vertem fel, mellynek, löt, kilentz veder Mize [Varsolc Sz; Ks 99 Datz Péter ub lev.]. *1745:* Szurdokon ... mézet is vétetvén abbol mésert főzetet [Újfalu K; JHbK XLVI/44. Joan. Simon de Désfalva kezével]. *1765:* négy kosár deprehendált meheket elpörsöltetvén azoknak mézeket el vitte eő kegyelme | négy kosár celált méheketis el vett, mellyeket meg pörsöltetvén, a mézit el vitette [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 15, 21].

Szk: *~ gyűjteni. 1593:* Orsolia Azzon, farkas Jstwanne vallia mikor Hozzu Janossal volt mez giwiteni Georgi en hittam az Azzont oda hogi batrobban halljunk eggyiwt de en semmi gonozt nem lattam hozzaiok | Berzeta Mihalne, Sophia azzoni vallia, Mentem vala Keotelenbe valami mez giwiteni [Kv; TJk V/1. 354, 382] ✱ *prebendára való ~. 1686:* administrált ebesfalvi számtartó ... Praebendára való mézet, nr. 4 [Ebesfva; AUt 562] ✱ *sonkolyos ~. 1629:* ket hordo sonkolyos mezetis tudom hogy hozanak [Kv; TJk VII/3. 108] | Egj desa felig sonkolios mezzel [Szentdemeter U; LLt]. *1676:* Sonkolyos méz Ur. nro //4 [Radnót KK; UtI] ✱ *szűrt ~. 1687:* Szürt mez Vagyon Circiter Ur. 2// 1 1/2 [Küküllővár KK; UtI] ✱ *tejjel (és) ~zzel folyó. 1705:* Az kegyelmes úr Isten az pusztában negyven esztendeig bujdosó Izrael népét az ő sok vétkekért ... sok csapásokkal megvert és annak utána pedig az ígíretnek tejjel és mézzel folyó földére általvitte és megnyugotta [WIN I, 658]. *1811:* Gondoljuk továbbá a' Pátriárkákat Miképpen őrizték a' kis Báránykákat Vólt nagy Gazdagságok, és eröss hatalmok, Téjjel mézzel folyó Völgyek, 'siros halmok [ÁrÉ 77] ✱ *(vki/vmi) a ~nél is édesebb. 1661:* Édes, még a méznél is édesebb Feleségem, kérlek, magad egészségére vigyázz [TML II, 175 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1679:* úgy látom, sokak hanyat-homlok az német gratiájára készülnek, fejekben vervén annak a méznél is édesebb voltát [TML VIII, 416 ua. Thököly Imréhez].

Sz: *a ~ alatt méregre talál. 1663:* Az török biztatásának úgy higyj, hogy bizony a méz alatt méregre találsz [TML II, 456 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] ✱ *a ~ is maga szokta magát nyalatni. 1677:* Mikor lehetett az, hogy Kegyelmed udvarnál való lételit nem is tudta volna az mi kegyelmes urunk ? de ha szintén úgy lett volna is, ember urán, fejedelmén haraggal, maga elvonásával, erővel nem szokott venni. Az méz is maga szokta magát nyalatni [TML VII, 336 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz] ✱ *~zel több legyet fogtak, mint ecettel. 1843:* a kérelem legyen kérelem, nem erőszak, mert mézzel több legyet fogtak, mint ecettel [VKp 119] ✱ *ahol ~et keres, méregre talál. 1662:* De ahol mézet keresnek, ott nagy boldogtalanságokkal keserő méregre találtak volna. Ki[a] nemhogy a respublicát gyámolítani de rajta kegyetlenséget gyakorlani s megmutatni kezdette volna [SKr 359–60. — [a]II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata rendjén] ✱ *idegen ~et még sohasem árult. 1790:* Egy Uri Dama, a' ki idegen mézet soha sem árult —, maszkorába akart egykor öltözni [Andrád,An. II, 86] ✱ *a pók ~ről is mérget szív. 1672:* Kegyelmed ne legyen olyan, mint az pók, mely a mézről is mérget szíj magának [TML VI, 189–90 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *úgy szereti a szép lányt, mint a medve a ~et. 1657:* Vitéz Teleki Mihály, ki úgy szereti a szép lyánt, mint az medve az mézet, mely még az hó golyóbist is meg nyalja érte[a] [TML I, 85. — [a]A címlapon egykorú írással].

mezei 1. mezőn termő/termesztett (növényféleség); de cîmp; auf dem Feld gewachsen. **Szk:** *~ bab. 1736:* Mezei bab nr 1 [Mikefva KK; CU XIII/1.173]. *1745:* Mezei bab Met. 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ *~ borsó. 1685:* Mezei Borso cub 2//— ... Mezei Borso vetes sax. cub. 2// [Marosillye H; UtI]. *1697:* Jnnen ... mennek garadicson fel az házok hejjara ... Jtt vagjon Mezei Borso Cub 7// [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9]. *1770:* Mezei Borso Cub 1 [Királyhalma NK; Ks 23 f. XXIIb] ✱ *~ fuszulyka. 1851:* a' szujszékbol vegyenek fuszulykát mérve — azt válagassák meg nagy lapast külön, apro egy lábut külön nagy gömbelyeget Mezei fuszujkanak es elegyest tőltsik öszve [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *~ gabona. 1640:* Dezma allapattia mind mezei gabona, ju, diszno es meh dolgaban

egyenlo mindenben mint oda fel megh vagion jrva [UF I, 718]. *1688:* Minden féle mezei gabonajokbol tizedet szoktak adni [A.porumbák F; ÁLt Urb. 7] ✱ *~ inszeminatura. 1768:* minden féle mezei inszeminaturákbol ezen Joszágban a tizedik részt az uraságnak szokták adni [O.kocsárd KK; Ks 74/55] ✱ *~ szénabuglya/buglya széna. 1639/1687 k.:* ă Kápolna pataka mellett egy darab földetske, mint egy mezei buglya széna termő [Csóka MT; MMatr. 86]. *1687 k.:* Proventus Pastoris Edgy mezei buglya széna minden embertől [Moson MT; i.h. 262]. *1793:* az Exp(one)nsnekis jutat edgy Szegeletetske, a' mellyen egy mezei Széna bugja meg terem [Kakasd MT; DLev. 2 XIIIB. 16]. *1826:* minden Ember ez után követkězendo Falu notariusának Tartozik egy egy Mezei bugja szénát adni [F.rákos U; Falujk 150–1 Köntzei Beniámin szb kezével] ✱ *~takarmány. 1709:* Buzája(n) kivül meg eddig semmit sem csepeltethettünk bajlodva(n) a' mezei Takarmanyal [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ✱ *~termés. 1813:* a Földős Uraságok tőbb esztendőbéli eddig meg tartott mezei terméseket ezen mostoha esztendőben mind vagy elosztogatták vagy kész pénzért el adták [Déva; Ks 117 Vegyes ir.] ✱ *~ vetemény. 1632:* Mezei vetemeniekbeől, Juhokbol, Diznaiokbol, es Mehekbol Dezmat adnak az szerent, mint ez Fogarasi Tartomaniba(n) lako jobbagiok [Ohába F; UC 14/38.18]. *1681:* Azo(n) Erdő hatiak semmi nemű Mezei vetemenjekbol dezmaval nem tartoznak [Vh; VhU 65]. *1722:* Proventus Pastoris Minden mezei vetemenyböl, Borbol, Mehböl, Baranybol Quarta [Körtvélyfája MT; GörgJk 121] ✱ *~ vetés. 1640:* Prouentus. Dezmat mindenfele mezey vetesekböl tartoznak adni: mehekbol penigh, sem disznayokbul nem adnak [UF I, 687]. *1716:* Az mint magok az Lakosak referallyák mezei vetésböl s Leguminakbol Dezmát nem szoktanak adni [Grid H; BfN 92/4]. *1761:* Minden Mezei vetésekböl Szölökböl a' rendes Dézmát ki adgják, az Juhokbol penig és Méhekböl az Arendatornak tartoznak Dézmálni [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 518].

2. külső, külsőséghez tartozó, falun/városon kívüli; de la cîmp, din hotarul unei aşezări; außerhalb des Dorfes/der Stadt liegend. *1597:* ne legien kesö az mezey földeknek es erdöknek to heljnek uicinusat meg neueznem ... ez engem ilyen uere il(l)et mert az en atyam azt mind halalaig birta, mint öuet [UszT 12/73]. *1606:* Protestalok hogy ne legiön keseo az meszei feoldeimnek es szena reteimnek wicinussit es mely tartomaniban wadnak az Korond hataraban wduarhely szekben megh mondano(m) ha az teoruentül keuantatik megh mondano(m) [i.h. 20/7]. *1607:* vet volt negywen forinton egy Lofeo hazat hozza tartozando mind kwlseo es belseo, mezey es falun valo iawaiwal es eoreoksegiuel egyetemben [Berz. 8. 72/27]. *1647/1667:* Mely ház hellyet minden ahoz valo külső mezei, erdei, és minden haszon vévő és vejendő hellyeivel és részeivel ada Kendi János vram(na)k [Kelementelke MT; Ks NN. 25]. *1742:* A mezön lelt Aporiana proportio nem correspondeál a Falub(an) a Possessor Uraktól observáltato mostani proportioval, mivel a mezei proportio szerent a Faluban is tizen nyolczadosnak kellene lenni ezen M: resznek [Aranykút K; Ks 4.VII.1]. *1864:* Dorina, egy silányon termő mezei határrész [Alfalu Cs; GyHn 61–2].

Szk: *~ appertinencia. 1759:* ezen külsö Mezei Appertinentiakat, hogy mellyik másik szánto föld, vagy széna rétek, és Füvek kulönösön, mellyik Ház után valok volnának és járnának nem tudom [Girbó AF; JHb Kosztándin Fratzilla (46) jb vall.] ✱ *~ hely. 1801:* Jö bé emlékezetbe azon Mezei helly, a Monosteria oldalában | az irt Ház után valo régi Mezei hellyek nintsen ezen Rész azon kivüll is sok versben sokáig pusztájában hevertt miveletlen [Nagynyulas K; DLev. 5] ✱ *~ jószág. 1714:* Az Bartalis házokon kül az mezei joszághoz valo egy gjepü [Lengyelfva U; Orb.]. *1847:* Törvénykezése után idehaza eladván kevés mezei jószágait és az abból kapott pénzt magához vévén Bécsbe a császár őfelségéhez indult [VKp 157] ✱ *~ örökség. 1570:* Az mely vraim voltak thawaly Eztendeobe Az Santas Latashoz Mezey Eoreksegeknek Beochwiehez Eo K: varoswl helien hagiak, de Azt akariak hogi Biro vra(m) meg hiteztesse eoket az tyztre [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1657:* az mezei eoreoksegh, szánto feöld, es egy szoual minden az vduarhoz tartozo jok két felé oszollyanak [Szentegyed SzD; WassLt] ✱ *~ szántóföld. 1623:* Ennek a megh neuezett Nagi Ambrusnak uolt it az torboslay határon östöl marat eöröksege, mezei szanto folde es szena reti [Torboszló MT; MvÁLt Bereczki lev. 3. — Pál Sándor kijegyzése].

3. mezőn/lakott területen kívül épített; care se află/găseşte la cîmp; außerhalb des bewohnten Gebiets gebaut. *1815:* külsö mezei lak hajlékok el posztíttatott [Orsova MT; Born. G. XV/13 Molduván Vaszilie (78) vall.]. *1823–1830:* háltunk meg egy mezei fogadóban | Csaszlau városon keresztül mentünk a neusslossi mezei fogadóba, s ott ebédeltünk | (Debrecenböl elindulva) estvére elérkeztünk a gazda szállásához. Így nevezik azt a helyet, ahol a pusztán a debreceni gazdáknak földjeik vagynak. Vagyon ott egy mezei ház is [FogE 174–5, 265].

4. földmüveléssel kapcsolatos; agricol; mit dem Ackerbau verbunden. *1703:* e nyari dolog idején, az szegenység magais erkezhessék mezei culturajara [UszLt IX. 77. 63 gub.]. *1796:* A' mezei takaradásra és egyéb munkárai (!) munkásokat könyü kapni [Méhes TA; WassLt].

Szk: *~ dolog. 1570:* Anna chige Palne azt vallya hallotta Az Hoz peterne bezellete eo Neky En velem Jol Theot az henzel Janos Mert eo banth velem Betegsegembe Az Mezey dolognakis Mind eo viselte gongiat [Kv; TJk III/2. 207]. *1737:* (A malom) Gátja el-szakadvánn mig a szorgosabb mezei dolog ideje elkövetkezzék, addig restauráltathatnék [Dés; Jk 481–2]. *1818:* jöjjöm bé Nsgd a mezei dolgok mulnak nékem is töb idöm lesz [Kv; GyL. Székely István lev.] ✱ *~ gazdaság. 1823–1830:* (A vetés) a nagy szárazság miatt ki nem kelvén, én is többet mezei gazdaságot nem próbáltam [FogE 102]. *1826:* Az Exponensnek néhai Férje az belsö házi, és külsö Mezei Gazdaságnak jo moddal valo folytatására mi okokbol nem volt alkalmatos? [Ne; DobLev. V/1109. 2 vk] ✱ *~ (nyári) munka. 1826:* Az Özvegy az keze alatt valo Joszágot eleitől fogva hogy dolgoztatta? úsorássai voltanak é? ... Mezei munkára dolgozokat hogy, és mivel szerzett ? [Ne; DobLev. V/1109. 3 vk]. *1828:* a' Város körül levö nyári Mezei Munka idején kivül, egjnehány szöts és Csizmadia othon ülö Mester Embereket ki vévén az egész közönség a' Metalurgia follytatásába Esztendőt által a' Tarisnyábol él [Torockó; TLev. 13/3] ✱ *~ ökonomia. 1706:* Ezen Joszagn(a)k jövedelme volna az mezei oeconomiaból is ha az korcsomat folytathatn(a)k [Hsz; Törzs Rákóczi inv.]. *1755:* Conferálá Vajda István Ura(m) a Kölpényi Ref. Ekklesianak a Sarloval minden nemü mezei Oeconomiájának Dezmajat [Mezökölpény MT; MMatr. 389] ✱ *~ takarodás. 1788:* Eddig tellyességgel a Ludesdi épület dolgáb(an) nem mozdulhattam egy nyomotis a mezei takarodás mellöl [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

5. földműveléssel/állattartással foglalkozó, a mezőn dolgozó; agricol, care se ocupă cu agricultură; mit Ackerbau/Tierzucht sich beschäftigend, auf dem Feld arbeitend. *1713:* Mezei sellére [Dés; DLt 493]. *1849:* a Pagotsai[a] rész szerént vólt ki váltságos oláh Nemesek, — rész szerént a Falusi — rész szerént a Pagotsai határonn lakó mezei újj polgároknak 's lakosoknak nagyobb része [TSb Horváth Imre pagocsai jegyző kezével. — [a]MT].

Szk: *~ gazda. 1881:* Czakó Jóskával találkoztam ... Átvette az apjától a birtokot, s lesz csendes mezei gazda [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~ pásztor. 1830:* a Hatalmaskodo Bándutz Joseff és Csokasi István, Hatalmaskodo társaikkal tartozzanak a Protectus Mezei és Erdőpasztor Orga Onujnak fájdalmát és szenvedését annyiba a mennyibe tempore exequutionis az Exequutor Tiszt Urak által fog legitimáltattni meg fizetni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 2a] ✱ *~ pásztorság. 1780:* Ez is a Kalandos törvénye, hogy a mely kalandosbéli ember ki menne mezei pásztorságra, tartozik fizetni 8 poltrát [Kv; EM XI, 225 Az öregebb hídelvi Kalandos-társulat cikkei].

6. várfalon kívüli, szabad térségbeli; care se află în afara cetății; außerhalb der Burgmauer/in der Freifläche liegend | harcmezei; de pe cîmpul de luptă; das Schlacht/Gefechtsfeld betreffend. *1618:* Az vezér csak könnyűszerrel vagyon mezei harchoz [BTN[2] 126]. *1657:* kiket[a] az fejedelem is, kimenvén személye szerént is, nagy szép mezei pompával excipiála az budai vezérrel együtt [KemÖn. 73. — [a]Bethlen Gábor Mansfeld generálist és Ernestus weimari herceget]. *1710:* (Thököly) Hosszúmezőre szállítá be a táborát, és mivel a had a sok erős hideg s kenyeretlenség miatt elsonyorodott vala a mezei táborozásban, ott Hosszúmezőn nekiesék az egész tábor az italnak [CsH 235]. *1710 k.:* Mezei állapotra is, hogy rossz nem volt[a], bizonyság az, hogy Rákóczi György fejedelem Lengyelországban, Krakkóban főcommendánsnak tette háromezer emberrel [BÖn. 487–8. — [a]Bethlen János].

Szk: *~ harcot ad. 1657:* Az mi tanácsunk pedig az vala: hogyha az fejedelem[a] után nyomakodik az ellenség, mi Patakból, Kassából, Tokajból ... rajta kapdossunk; az fejedelem is pedig mezei harcot néki ne adna [KemÖn. 215. — [a]I. Rákóczi György az 1644. évi hadjárat rendjén].

7. (fej-i) fizetett (katona/katonaság); cete de incursiune; (fürstlicher) bezahlter Soldat, Söldner, bezahltes/besoldetes Militär. *1677:* Ha valamely czégéres vétkekben comperialtatot, és legitime convincaltatot ember, Udvari, Mezei, Várakbéli, Hadak és Praesidiumok közzé, Akna helyekre, Bányákra ... a' Fejedelmeknek adnák magokat affeléknek Tisztviselői tartozzanak arestalni, és érdemek szerint megbüntetni [AC 129].

Szk: *~ (fizetett) had. 1653:* Ezekre Nyerges Janos ismet ezeket monda ... Az Var(me)gie soha hadat nem vert, nemis vér, akkoris czak az keués Mezei had ne let volna, gialazatot vallot volna az Var(me)gie [Ne; KemLev. 1394]. *1662:* Kornis Zsigmondot azért Rákóczi Zsigmonddal, feles lovas és gyalog székely fizetett mezei hadakkal és kék gyaloggal, egynéhány faltörő álgyúkkal és annyi néppel küldé alája, hogy ha Lengyelországbul segítsége érkeznék is a várnak[a], ne könnyen kinszerittetnének félbeszakasztani a vár obsideálását [SKr 239. — [a]Jeszenő várának]. *1679:* Nemzetes Czegei Vas Janos Ur(am) jelentven hogy ket szolgaja ... eő kimetol el szökven, Mezei hadunkban allottak volna [WassLt fej.]. *1710:* Barcsai Mihály, a mezei hadak keze alatt lévén, egyszersmind udvari főkapitány ... éjszaka is minden audiencia nélkül akkor ment be a fejedelemhez, amikor akart [CsH 176] ✱ *~ (fizetett) katona. 1629:* az az Bodrok keozj Szabo Janos Nagy Marton hadnagysaga alat valo Mezei fizetet katona [Kv; TJk VII/3. 172]. *1631:* mezei Katonainknak haggiuk es paronczolljukis, hogy mikor Desi varosunkba Eoket be szalitani akarjuk ... Senki semmi uton es modo(n) azon kiuwl valo heliekre, Birosag viselt Polgari rendekre, es Eoregh beteges ven Emberekre szalani ez leuelwnk latuan ne mereszelljen es Eoket ne haborgassa [DLt 365 fej.]. *1649:* Colos Vari Mezej katonak jovenek rea es hatalmasul el foglal(á)k az mezej katonak mezeő szilvast[a] Samos Uy Varhoz [Mezőölyves MT; JHbK XII. 27. — [a]K]. *1653:* Márcziusban virághétben nagy hirtelen innen Vásárhelyről indították a mezei katonákat Molduva felé [ETA I, 155 NSz] ✱ *~ (fő)generális. 1657:* Bornemisza Pál ... mezei generális vala öregb Rákóczi György fejedelem idejében [KemÖn. 17]. *1710:* Már a lotharingus herceg commendója alá a francia ellen a regimentek többire mind felmentek vala az Impériumban, Magyarországban maradott ármádának a török ellen bádensis herceg Lajos rendeltetvén mezei főgenerálisnak [CsH 222] ✱ *~ hadakbeli gyalogság. 1678:* Az mely mezei hadakbeli gyalogság itt e tájon a Szilágyságban quartélyoztak, az előttök járóiban bejöttek hozzám, azokat az Lengyelországbúl jövő hadak eleiben küldötték [TML VIII, 39 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ *~ hadnagy. 1646:* Vdüari Catonak erkezenek Hadnagiok Nagy Imre, Mezey Hadnagi egy nehanyad magaüal [Mv; AAll. 6]. *1657:* Egy Farkas Gábor nevű mezei hadnagy csudálkozásra méltó vakmerőséggel egy éjjel öt vagy hat katonával az Morva vizén általúsztatván az sáncra, ott néhány fejet vöttek, sebhettek, s annyé tűzes nép közül egynek elveszése nélkül visszajüttek [KemÖn. 47] ✱ *~ kapitány. 1650 k.:* Vitezleő Sandor Matias Vram Vrunk(n)ak eő Naga(na)k egik meszei kapitania [SLt FG. 51]. *1657:* Vala egy Kovács Péter híres mezei kapitány és igen szép s jó hada, kiket szegény Bethlen Gábor sok idő alatt és sok helyekről gyűjtögetett vala egyben [KemÖn. 114]. ✱ *~ kapitányság. 1676:* Jaxó kállaiak, végbeliek kapitány(a) levén, mezei kapitányságra nem szakadhat [TML VII, 166 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *~ katonaság. 1792 k.:* meg külömböztetvén a Székely Katonásogott (!) a Mezei katonasagtol, a melly többire Joszágtalan emberekből áll, és ollyan állapotba vagyon, a ki a maga költségen nem élhet annál fogva minden Fegyverit, mind köntösit mind elelmit békesség és hazakodás (!) idejin, egy aránt a Fejedelmektől és országtol veszi | ezen ország feles számu mezei katonaságot tart, akit a küljő (!) Tartományokrais ki vitettethetnek [UszLt X. 80] ✱ *~ kurír. 1705:* érkezének Várad felől valami németek és rácok és egy mezei kurir, melyek is levelet hozván, ők azt mondották, hogy békességet hoztanak [WIN I, 643] ✱ *~ lovas had. 1678:* Az végbeliek is Tökölyi urammal immár Pócsáig eljöttek feles számmal; azoknak is az dolgot értésekre adtam, kikhez, sőt már az mezei lovas hadnak is nagyobb részéhez s az Apagyi uram gyalogihoz ... csalhatatlanul bizom [TML VIII, 161 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ *~ sereg. 1665:* az mezei két sereg soha bizony nem akará[a], és félvén az urunk nehézségétől, ha eloszlanak, hertelen másokat nem állíthatni helyettek ... kellett arra lépnünk Ebeni urammal, hogy ha az urunk pénzéből ki nem telik, az magam pénzemből kell is, megadnom azon két seregnek fél hópénzét [TML II, 473 Béldi Pál Teleki Mihályhoz. — [a]Ti. a kevesebb hópénzt felvenni] ✱ *~ strázsa. 1705:* Azután pedig gondolván a németek, hogy mezei

strázsájok vagyon a táboroknak, magok azért elöl menének [WIN I, 618] ✱ *~tiszt* fizetett katonai tisztség. *1657:* Béjüvén complanálák az dolgot, az mint lehete, egymásnak assecuratiókat adván, de az tracta alatt búcsúzik is vala udvari és mezei tisztitől, lévén udvari főkapitány és mezei generális [KemÖn. 157] ✱ *~ vicekapitány. 1657:* az Rákóczi követjei Serédi István és Vetési István lévén, az embereket futván, s adományokkal, ígíretekkel pártjokra vonván adák Macskási Ferencnek az rákosi jószágot, ő lévén udvari és mezei vicekapitán s generális [KemÖn. 133] ✱ *~ vitéz. 1679:* Ezt pedig Uram nem magunktul írjuk, hanem idejövén az végbeli gyalog mezei vitézek Neminyben gyűlést kivántak volna, onnan küldjenek Kgdhez, de bizonyos okokra az gyűlést nem javalhatnók [TML VIII, 458 Ispán Ferenc, Kende Gábor Teleki Mihályhoz] ✱ *~ zászló* fizetett zászlóalj. *1676:* az Jaxó dolgában ilyen dolog is vagyon, hogy három mezei zászlója vagyon, kik is engem bizony régen untatnak, hogy adjam őket mezei kapitány alá, mert maga viseletlenségét Jaxónak megunták [TML VII, 166 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *~ zászlóalja. 1675:* negyed napra kelvén my onnat[a] el jövénk, de a' Mezei két zászlo allya katonákat, ott hadtuk [Vajasd AF; JHbK XX/2. — [a]Mezőszilvásról (K)].

8. *~ sáfrányszín* élénksárga; şofrăniu, de culoare galbenă; safran/hellgelb. *1714:* Mezzei Safrán Szin Posztobul Pisztolyok Tokjara való fedél aranj fonallal ki varrot fl. Hung. 5 [AH 5].

◇ **Szn.** *1501:* Mezey [Kv; Csánki V, 318]. *1602:* Mezei Tamás lófő [Göröcsfva Cs; SzO V, 225]. *1604:* Ioannes Mezej de Zatalaka lib. [UszT 16/27]. *1614:* Mezey Ferencz pp [Madéfva Cs; BethU 460] | Mezey Thamas pp [Taploca Cs; i.h. 171]. *1649:* Sophio Mezei [Kv; TJk VIII/4. 311]. *1660:* Mezey Janos [Kv; TJk IX/1. 241]. *1691:* Elizabeta Mezei [Dés; Jk]. *1713:* Mezei István [Dés; DLt 493]. *1718:* Mezei Samuel [Kv; PolgK 133]. *1719:* Mezei Ferencz [Kövend TA; JHb XVI/43]. *1772:* Mezei Kis Anna [Kv; RKAk 68].

◇ **Hn.** *1864:* Mezeiek sorka [Ditró Cs; EHA].

mezejű vmilyen külsőségű; cu un anumit fel de cîmp/hotar; von irgendeinem Feld. *1662:* Az öreg fejedelemasszonynak a Mezőség szívén, Görgény útjában levő Örményes nevű jó oláh falu hogy az jó tágas mezejű és jó határú, barom- és mindenféle majorságtartani való falu volna, minden királyi jussal conferáltatott [SKr 199].

mézel mézzel édesít; a îndulci cu miere; mit Honig versüßen. *1774:* Csutak Uram két Esztendők alat hogy itten Tiszteskedet, az Uraság Borabol két hordoval meg ivut a maga Dimensumán kivűl Pálinkát is mézelve felesen de mennyi lehetett arrol el felejtkesztem [Mocs K; KS Conscr. 92–3].

mézelő mézes; (făcut) cu miere; mit Honig (zubereitet). *1625:* Mezeleo Eczetet kertunk 3 [Kv; Szám. 16/XXXV. 207].

mézelő méh albină lucrătoare/meliferă; Honigbiene. *1811:* Ez helyen, a' Fák-is szintugy illatoznak Mint mikor a' nectárt bővséggel itattya Meg-ditsőűltekkel Teremtmények attya, Mikor a' mézelő Méhek, hallom, dongnak [ÁrÉ 10].

mézes 1. mézzel édesített; îndulcit cu miere; mit Honig versüßt. *1688:* Egy Veder Mézes Visztöl f —//02 [BfN Vect.]. *1719:* Etzetes Fokhagymas Meses (!) Etelek hasznossabbak az Pestis idejen ugymind Dios asa (!), Sufas, kaszás Lev, Czitromos Etelek [Ks 54. 84 Medicina instructio]. *1736:* A noszolyó-asszony akkor[a] annyi bélest süttetett, az mennyi asztal volt de egyet külön süttetett, mintegy az vőfély számára; azt penig így készítette: úgy sütötték mint az jóféle bélest, szintén olyan tésztából, de belől, az hová riskását, őz máját vagy mézes szilvát etc. szoktanak tenni abban az bélesben egy-egy tenérnyi vagdalt ruhákot raktanak, és keresztül kosul sűrűn rézvesszőköt raktanak, felyűl tésztával béborították és többivel együtt ugy sütötték, s ugy vitték az asztalhoz [MetTr 390–1. — [a]A lakodalom második napján].

Szk: *~ bor. 1591:* Baniabwki Janosne Anna azzoni vallia, Lattam ezt hogi Nagi Antalne Nagi Demeter kwrwl forgodot es keduet kereste, inkab hogi nem mint az hwteos vranak. Eget bort, mezes bort hordot neki [Kv; TJk V/1. 140]. *1600:* Puelacher Jstwan vram zolgaj (!) Janos vallya Egyeb latorsagat nem thwdgya Az Bochkay Vram koborlo taboraban latta zemewel mezes bort iznak vala [Kv; TJk VI/1.401]. *1765:* Fü szerszámot etelben, s mézesbor s palinka készítésire pénzen vettünk [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 246] ✱ *~ égettbor. 1759:* egj Ilona nevű Öreg Aszszonyt fogadván meg Kis Albertné hogy Féreg kővel csinálljon mézes Egett bort [Altorja Hsz; HSzjP Catharina Incze consors Petri Tőcséres (49) pp vall.].

2. méz tartására szolgáló; pentru păstrarea mierii; zum Honigaufbewahren dienend. Szk: *~ csobolyó. 1746:* Egy Mézes Csubollyó kib(en) is vagyon kevés méz [Marossztkirály AF; Told. 19] ✱ *~ deberke. 1699:* Mézes deberke Nro 1 [O.cseszte AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1733:* Mézes deberke 1 [Marossztkirály AF; Told. 2] ✱ *~ dézsa. 1788:* Egy öszve omlott Mézes Désa [Mv; TSb 47] ✱ *~ kanta. 1816:* Egy nagy Mézes Kanta [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✱ *~ putina. 1744:* Mézes putina 4 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1745:* Mézes putina nro 3 [uo.; i.h.].

3. *~ körte* édes körtefajta; pară dulce ca mierea; Honigbirne. *1595:* 24. Junij Kerttemböl az eretlen mezes körttüet le verettem es eretlen ugy hordattam saakokba(n) d 16 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. *bab* vmilyen gyógyító főzet; un fel de decoct; irgendein Heilsud. *1588:* Kendi Sandor rea kwldeoth felesegemet meg fogatta, ell vitette vaydahazara az fiam erte ment az anyaert eo magan valtotta ky Ki olyan nagy fogsagban ehezesben tartotha hogj czyak ehel nem holth meg, vgy Annira hogy zawat sem vehettek az nagy Ehseg mia hanem egy io Azzony Jstenert czelekette ezt velle hogy mezes Kender mag fossath[a] czinalt az zayat azzal kente meg zaiaba ereztwen benne vgy zolalt meg nehezen az wtan vgy adhatoth kenyeret enny [Zsákfva Sz; WLt Lucas Barlas jb vall. — [a]Bizonytalan olvasat. Egy egykorú másolatban *fussatt*-nak olvasható alak van].

5. *~ reménység* édes/bíztató reménység; speranţă încurajatoare; süße/ermutigende Hoffnung. *1806:* az ő alkudozásának egyéb czéllya nem volt, hanem hogy ezen mézes reménység alatt, Nagyságodnak kurászit adjon a' tőbb vásárlásra [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.].

6. kb. csábító; ispititor, ademenitor; (ver)lockend. *1710 k.:* Látá Éva, hogy a gyümölcs szép volna a meglátásra, jóízű a megételre. De az ördög ezt egyiket sem mondotta, hanem csak azt, hogy bölcsességet hoz. Ím e két indító

ok testi, és a harmadik lelki Ez az első bűn, minden bűnnek anyja Ehhez az anyjokhoz ütött minden bűn, melyet én minden bűnön meg tudok mutatni, hogy néki olyan természeti, minéműsége vagyon, és titkos mézes mérge, hogy azon mind a test, mind a lélek talál valami csemegére valót [BÖn. 470–1].

◇ **Szn.** *1453:* Georgius Mezes [TT 530]. *1626:* Mezes Mihalj [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1648:* mézes Jánosné [Gyf; Incz. V. 64a]. *1763:* Petrus Mézes [Kv; Dica XIV. 78].

mézesmadzag kb. kecsegtető ígéret; nadă, promisiune tentantă; süße Vorspiegelung. **Szk:** ~ *nyújtás* kb. (félrevezető) kecsegtetés. *1672:* Én, Uram, úgy hiszem, ez mézes maczag nyújtás az mi részünkre császártúl, míg elválik dolga az lengyellel, azután meg hozzánk kezd. Mindazáltal akkor is megtarthat Isten ő felsége, mint most [TML VI, 49 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Sz: *~ot von a száján* csalfa reménységgel hiteget. *1675:* Mi lehessen oka Kegyelmeteknek újabb-újabb forma conceptusinak, dolgainak igazgatásinak, dexterizálásának, én, mások is fel nem találhatjuk egyéb okát, hanem hogy azt hitették el magokkal, mézes mattzagot vonván a szájakon, könnyen elhitethetnek bennünket [TML VII, 11 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz].

mézespogácsa turtă dulce/cu miere; Honigplätzchen/pogatsche. *1570:* Varady Janos Zabo Janos Jnassa hithy zerent vallya Zabo Janosne eo tělek kwldeozet lewelet az toromba Trombitasnak vallya aztis hogy sok egy mas approlekot kwldeozet neky Mezes pogachat es azth Jzente hogi Eois fwsson ha neky fwttny kelletyk [Kv; TJk III/2. 30]. *1584:* Az Nagy Themplum Aitaya elot az Mezesz pogachyat holot arolyak Az fondamentomat meg Chinaltattam atta(m) az Keomyes Lorincznek f — d. 35 [Kv; Szám. 3/XV. 8]. *1596:* Gialubol izene Vrunk eö felsege, hogy vagy negy borsos es mezes pogachat swttessen [Kv; i.h. 6/XXIX. 101 Bachi Tamás sp kezével]. *1639:* ez az erdeöbīro fia mezes pogaczat akar vala veni de nem vala penze [Mv; MvLt 291. 205b]. *1743:* vettem mézes pogácsát Den. 5 [Szászerked K; LLt]. *1746:* Egy darab mézes pogácsa [Vargyas U; DanielAd. 257]. *1751:* Az Dilector urnak magának ajándékban vittenek Bíro uraimék ött veder és két kupa bort és kilentz mézes pogátsakot [Kvh; HSzjP]. *1835:* küldök Mariskonak négy mezes pogatsat [Torja Hsz; BetLt 4 Apor József lev.].

Szk: *brassai ~. 1618:* tudja Nagyságod, itt mely kedves az erdélyi jó sajt, és az brassai szép öreg mézes pogácsa [BTN[2] 122] ✱ *lengyelországi ~. 1679:* Lengyel orszagi, rakott tabla mézes pogacsa, eggyik kettő torott nro 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 107].

mézespogácsa-csinálás mézespogácsa-sütés; făcutul turtei cu miere; Honigplätzchenmachen/backen. *1623 k.:* Simonfi Gasparne Ersok Azzoni fassa est kezde oda jeoni egy katona Varga Miklosne mindgiarast el hogia az Mezes pogaczia czinalast es keozwllwk ki mene az pituarba az katonaual elegie ropogtatak az agiat, de en szegenletembe(n) ki sem mertem neszni [Mv; MvLt 290. 29a].

mézespogácsasütő mézespogácsa-készítő mester; persoană care fabrică turta dulce; Honigplätzchenbäcker. *1589:* Feyer Thamas es Jgiarto Simon egihazfiak zamadassok ... Az mezes pogachasüteok f. 2 [Kv; Szám. 4/IX. 8].

mézge mézga; mîzgă, sevă; Baumharz. *1757:* mind a fák leveleinek zöldsége mint pedig a mezgéjének ujsága tegnapi napon lett le vágásátt bizonyittya [Koronka MT; Told. 8].

mézgyűjtés mézjárandóság begyűjtése; stringere/colectare de miere; Einsammeln der Honigbezüge. *1629:* tudode azt montad vala hogy Bornemisza Laszlo penzt ad nekedis az mez gyűtesre s nem attal semmi penzt bele | tudom hogy fele nyeresegben tarsalkodtak volt az mez gyűtesre eoszue, de ugy hogy egy arant adgyanak penzt beleje [Kv; TJk VII/3. 106, 108].

mézgyűjtő mézbegyűjtő; colector de miere; Honigsammler/bereiter. *1653:* Ebben az esztendőben az én fiamat — urunk mézgyűjtője volt — én nem tudom miben impingált volt, Fejérváratt a több mézgyűjtőkkel együtt arestáltatta volt a fejedelem; de a fogságból háromszáz harmincz forintért bocsáttá ki [ETA I, 148–9 NSz]. *1677:* a' szeginységet ne sanczoltassák a' méz gyűjtők, vagy egyéb arra rendeltetet emberek | A' szeginységet Magnak rendelt méheinek felverésére ha kénszeritenék a' méz gyűjtők [AC 230, 263–4].

mezítelen, meztelen I. *mn* **1.** ruhátlan, csupasz; gol, nud, complet dezbrăcat; nackt. *1589:* hazanal Eorben Melegh bort Ittak az tewznel Es az Azzony fel foga Zoknyaya es Inge allyat mi nivzewk vala hogi az Mezitelen testiwel vgi Ewle az Matias deak eolybe [Alőr SzD/Dés; DLt 226]. *1639:* mondam Ismet hat lelketlen kurua latade hogi felfogta az inghalliat hat lattade az mezitelen testet az aszonnak, arra is azt monda hogi eö azt nem latta [Mv; MvLt 291. 177a]. *1714:* Kissebb kőrőkes, s szárnjas óra melljn(e)k a' tetején egj mezitelen iffiu áll Koronával jób kezéb(en) [AH 44]. *1727:* maga szájávalis kerkedezett mezitelen testét mutogatván hogj az Lejtnannak nappal szolgáloja Etczaka hálo társa [Dés; Jk]. *1803:* Fodor Sigmondnénak Komjattzegi Miháljne a maga mezitelen seggit meg mutatván azt mondotta meg ütegetvén tenyerével tsak annyit félek mint a Segemtől igy boszantatta [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: ~ *lábon állva. 1752:* négy Alsó Cobánkai régi öreg Embereket fenn a határ Szelyében, a hol én elé beszéllettem mezitelen lábon álva meg eskettnek, az után azokon a Metákon ... határozták meg [A.csobánka SzD; JHbK LVI/32. 7 Georgius Bálint de Csáka ns vall.].

2. rongyos/hiányos ruházatú; fără haine, zdrenţăros; zerfetzt, fetzengekleidet. *1596:* Egi zegeny arwa gyermeknek mezitelen voltaert vettünk egi gattiat d 10 [Kv; Szám. 7/II. 18]. *1598:* Attünk Jsten newbe harom igen mezitelen deak gyermeknek sarura f —/75 | Latwan az sok zegeni mezitelen rúhatlan Embereknek nyomorúlt eleteket, vettünk azok zamara ... meg egi weg zwrt fl. 8 [Kv; i.h. 7/XVI. 50, 8/XVI. 24]. *1704:* itt már csak könnyen lehet 500 rab. Ezek pedig mindinkább mezítelenek és egyingben vannak [WIN I, 289].

3. szőrtelen, szakálltalan; pleşuv, fără barbă; haar/bartlos. *1823:* az ajaka alatt mezittelen [DLt 257 nyomt. kl].

4. (meg)nyúzott; jupuit; geschunden/balgt. *1773:* Bécsben egy tyúkot tíz poltrán adnak s vesznek ... Egy mezítelen bárány három máriáson[a] [RettE 296. — [a]Értsd: megy el].

5. csupasz, hüvelyéből kihúzott; scoasă din teacă; blank, aus der Scheide gezogen. *1570:* Karaznay Janos vallya az haz eleot kywn al volt Jsthwan vayda, Es azonba kezdy zydny az Azzont Jllien zokal ... Besthye lelek kwrwa ezen

eleh Neh Jeoy ... lattha Nala Zwbaya alat az Mezytelen zablyat [Kv; TJk III/2.58]. *1590:* az masik Alperes ... mezitelen szabliawal wolt az mi atiankffian, es lowai fekit el waghdalta [UszT]. *1598:* Lakatos Thamasne Catalin azzony wallia Sarkeozy Janos az mezitelen kest fel húzta wala, zabo Balint kapa megh az kezet mind kesesteol [Kv; TJk V/1. 159]. *1630:* Szalaj Gieörgj egj mezitelen pallossal s egj pulhakkal ereössen megien vala oda az eötueös Ferencz hazahoz, szitta rutul eökett [Mv; MvLt 290. 204a]. *1638:* Az magam hazamra is egjszer mezitelen Hegjes törrel jöt uala, en ki wzem a kapun [Dés; DLt 402]. *1682:* azon az utrumba(n) fel teött napon Láttam az szememmel hogy mezitelen pallossal forgodot ... Diosi Ianos vra(m) meg czöveklet paripai körül Becski Istvan ur(am) [M.köblös SzD; RLt 1 Dirilla (!) Leörinch (30) jb vall.]. *1763:* Insinualván Instantiajáb(an) Fejér István eökegjelme, miképpen kévánta adorialni Eczakának idején Házában az In mezetelen fegjvert, roszra czélozo szándékkal kezében hordazván hogj minél hamarébb életét fogjattya fenyegetvén ... hogj érdeme szerént büntettessék szükséges [Torda; TJkT V. 147]. *1787:* a Rétyi Nyirbe vatsora tájba Csia Samuel Uramot Csia Lászlo Uram két rendben támadta meg, mezitelen kardal [Cófva Hsz; HSzjP Fr. Séra (26) prov. vall.].

Szk: *~ fegyver (háromszori) kivonásával/mutatásával obviál/repellál* kivont fegyverrel tiltakozik a foglalás/végrehajtás ellen. *1712:* Nmzs Kovásznai Bogdány Miklos Uram ... hitt volt ki executiora, ugymint ... edgy házhely(ne)k el foglalasara ... midön meg irt vice Ispán Uram Procedalni akarván az házhely foglalására be akart volna menni, éle (!) alla edgy Portsirás Vaszily nevü Paraszt ember eö kglmek Magyar köblösi[a] jobbagyok, jelen leven Pataki Samuel Uramis és ugyan eö kglme parantsolattyábul az meg irt jobbágy mezitelen fegyver ki mutátasoval Repellála es Ispán Uramat attul az executiotol el tilta, azon meg irt Aszszonyok kepekben es nevek alatt [RLt. — [a]SzD]. *1713:* kenszerite bennünket hogy ki mennénk ... es ... az eö kglme reszin valo embereitis kik is az Czegei Hodos Tonn halasztanak azokat executioban Vennök az tilalmas Czegei Hodos ton levö halaszotért My azért tartazo kötelességünk Szerint el mentünk ... be akarvan menni ... Iffiu Gergelly Janos nevü Biraja ... elönkben alla mezitelen Fegyver(ne)k haromszori kivonasaval az executiotol obviála bennünket az Vra kepiben [Noszoly SzD; WassLt] ✱ *félig kivont ~ fegyverrel háromszor arceál és repellál* 'ua.' *1654:* Mi azért el menénk ... Doboka Vármegjeb(en) Göczre ... Megh áluán az Moczár Istua(n) háza elöt hogy az mi Kglmes Urunk Eo Naga Diuisionale Mandatumanak Continenciaja szerént az osztatáshoz kezdenénk ... Czegéb(en) lako Szöke Ferencz Vás Janos Ura(m) Jobbágya elömb(e) jöuén minket azon portiokb(a) bé Menni Nem engedé, hanem féligh ki vont Mezitelen fegyverrel háromszor egymás uta(n) Vas Laszlo, és Vas János Uramék képeben arceála, és repellála az bé Meneteltől, hogy az Osztatatast megh nem engednek [Dob.; WassLt].

6. huzat nélküli; fără învelitoare (de pînză); ohne Überzug/Zieche. *1572:* Zeker Margit azt vallia ... Jstwan vayda fya panazolkodyk volt Eoneky Im Mint Jarek aztalos Ilonawal Engem ky hywa az elseo hazbol es az keozepseoben az Nagy agyra fekete Nemykor ely Jwta Zeoch gërgh kezde az Ablakon kyaltany Ragadom az paplant hatamra vgy fwtek oda[a] oth egy Mezitelen derekalra fekwem [Kv; TJk III/3. 7–8. — [a]A másik szobába]. *1628:* Feyer ruha Jutot Eppel Orsolia Aszszonnak Vgy mint ... Mezitelen derekaliok, mezitelen fwualiok, vankosok [Kv; RDL I. 137]. *1636:* Egi Fewaly es egi vankos, mezetele(n) f. 1 [Kv; i.h. 109]. *1647:* Egy Nyoszolya, vagyon raita ... ket mezittelen derekaly [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1651:* Cziok Boldisarne Kerestelj Magdo ... meg eskut hitj uta(n) igi val, latta(m) haro(m) eoreg derekaljat, kettej hajas egik mezitelen [Torda; Borb.]. *1662:* Vagjon Darakaly egy, Vankosis egj mezitelenek [Jobbágyfva MT; Berz. 1. 22/6]. *1679:* Tok nelkül valo mezitelen fövaly | Diktas haju derekaly nro 4. mezételen vankos nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 34, 48]. *1736:* Haj nélkül valo mezittelen Párna nro 4 [Mikefva KK; Conscr. XIII/1. 159].

7. bevonatlan, kárpitozatlan; netapisat, neîmbrăcat în stofă; ohne Überzug. *1794:* Egy rosz mezittelen Kanapé [Koronka MT; Told. 12/104].

8. *~ gyertya* ellenző nélküli égő gyertya; lumînare aprinsă fără abajur; ohne Schirm brennende Kerze. *1822:* egy kezéb(en) lévő mezitelen gyertyával velem szembe jött [K; KLev. Szarvadi Farkas ns vall.].

9. kopasz, fátlan (hegy); (despre munţi) pleşuv, fără arbori; kahl (Berg). **Hn.** *1435/XVIII. sz. v.:* montem Mezitelen hegy alio nomine Plés vocatum [Pusztasztkirály TA; EHA]. *1591:* mezitelen hegj megett (sz) [Szkr; EHA]. *1718/XVIII. sz.:* A mezitelen hegynél (sz) [Szamosszéplak Sz; EHA].

10. leplezetlen; vizibil; unverhohlen/verborgen. *1710 k.:* Azon szent Isten, ki elött mindenek mezítelenek és nyilvánvalók ... légyen bizonyságom nékem ezekről[a] [BÖn. 403. — [a]Köv. a részl.].

Szk: *~ igazság. 1835:* én a mit az igazság a mezitelen igazság dictal és törvényesen eshetik meg teszek mindent [Kv; Pf Körmötzi János lev.].

II. *hsz* **1.** meztelenül, ruhátlanul; în piele goală, fără îmbrăcăminte; nackt, ungekleidet. *1573:* Martha Zigiarto Iacabne, azt vallia hogi az Santa azzonyt kerdette mynt leot volna dolgok kerestwrywal, Azt Monta hogi Mint leot, az Neste Kwrwafy haromzor Ieot Rea(m) Mezitelen [Kv; TJk III/3. 64]. *1588:* Monda Pascha vayda ... az vtzara ky vonanak rangatanak ... vgy hordoztak az vczan mezitelen, az Czyodara minth falus helyen sokan azzon nepek leanyok oda fwttak [Zsákfva Sz; WLt]. *1602:* Nemez gyarto Jstwan ... vallia ... Zolitam az seller azzonth ket vttal valo zomra fel eole mezytelen az Agyban ... es ... az kezet eozze chapa es monda hatalmas Jsten mindeneonk oda vagion [Kv; TJk VI/1. 618]. *1637:* eczer az az Balogh Giörgjnit valo katonanak az zolgaja iü vala fel mezitelen az ucza(n), de ot ben az hazba(n) nem tudom mit miueltek, oda mene be Balogh Giörgjni [Mv; MvLt 291. 117a]. *1655:* aszt mondotta: nem azert akarom viszsza vinni, hogy többe felesegem legyen, hanem ha kezemhez kerethetem ... mezetelen az szeker utan kötöm s ugy viszem viszsza [SzJk 75]. *1752:* Furu Györnének Veres Ersébet Aszonnak, nyilvánvaló boszorkánjságat nem tudom hanem Oltján Tivadar nevü Diosadi Csordástul, hallottam mondani, hogj egj alkalmatosságal, Furu Gjörné Veres Ersebet Aszonj az Diosadi Csorda elöt a mezön mezitelen szedte az harmatot [Diósad Sz; Ks]. *1849:* égy versen koran reggel ... Kelemen Bénit, és a' menyetskét meztelen találtam [Kv; Végr. Vall. 61–2]. — L. még FogE 192; RettE 163.

Szk: *anyaszült ~. 1573:* Pesty Katus Cassay Janos deakne vallia ... Erzebet Kappa Myhal zolgaloia ... Mond hogy ... az esse kwrwa fia Kerestury peter haromsor Ieot vala

Rea(m) egy Eyel Anyazwlt Mezitelen [Kv; TJk III/3. 50]. *1631:* Hallotta(m) hogy mondotta Beörueine Szekely Miklosnak az Nagy Marton szalloianak Szekely Miklos edes lelkem akar mikor jeöj te ide eyell, de ha Ania szült mezitelen leszekis fel kelek es be bocziatalak hozam [Mv; MvLt 290. 47a] ✱ *csupa ~. 1584:* Kerekes Istwan es felesege Ersebet valliak, Egy haznal lakunk vala ez Sos Ianosnewal, Egkor az leania a' zemet birone effelíkorth hozza(m) Ieowe, ky hywa es hat az Annia a' fogoly Azony chupa Mezitelen fekzik, es semmy lelket Nem erzewnk benne [Kv; TJk IV/1. 246]. *1592:* Ilona Peterdy Balasne vallia, Bakay ferenczet pedig zinte az en Ablakom Alat wthe le Kuty Marton, halwa(n) elseobe szaigasokat, chupa Mezitelen swtetbe Nezek vala kj Ablakomon [Kv; TJk V/1. 253] ✱ *merő/merőben ~. 1637:* az legeny czak be dobban oda közinkben az hazba(n) mereó mezitelen, s ot setala feliel, s megh el mene [Mv; MvLt 291. 117b]. *1849:* Kilin Mosesné ... égy reggel nem csak hogy égy ágy fekvést talált a' szobában hanem magát Kelemen Benit és Krizsán Mariát is merőben meztelen találta [Kv; Végr. Vall. 81].

2. meztelenre; în pielea goală, gol de tot; nackt. *1570:* Margit Kadar Balintne, Chyelley (!) Zan peterne Soos Mathene Margith azzon, hytek zerent valyak hogy Mykor hallotak volna hogy fazakas Jmre az feleseget megh verte volna, Mentenek volt oda lathny Es mykor kerdettek volna Teole mynt vagon, Mezytelen leh vetthkezet eleotek es wgy Mwtatta Magat Mint verte az wra [Kv; TJk III/2. 110]. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia Lattam nagi giakorta hogi Kis Imreh retteneteskeppe(n) kemelletlenül verte giermekit hatra keoteotte az kezeket chiupa mezitele(n) vetkeztette eöket ... chipke bokort keoteot eozwe azzal werte mind farattigh [Kv; TJk VI/1. 39]. *1630:* be uit engemett ez az Ura(m) az pinczeben s mezitelen uetkeztetett s adigh el kinzot hogj ugjan megh halta(m) [Mv; MvLt 290.221a]. *1698:* Boros Judit Férjetöl Kópeczi Mihálytol divortiumot kiván Mert rend kivöl rongállya ... elsöbe(n) mezitelen vetkeztetvén ót nyirfa pálczát rajta(m) el szaggatott [SzJk 309].

3. vagyontalanul; fără zestre/avere; besitzlos. *1631:* monda az Aszony maradot az szeginj Aniamtul 24 arania(m), de azt se Palnak se Peternek bizonj nem adom, mert engem az Ania(m) mezitelen hazasitot ki [Mv; MvLt 290. 259a]. *1732:* lehetetlen, hogy mi is mezítelen maradgyunk. bölcs itiletire hagyom az M: Ur(na)k [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.].

4. kb. minden felszerelés nélkül, csupaszon; fără echipament (de campanie); ohne jede Ausrüstung, kahl. *1667:* Hogy sem ily mezitelen vegyem el Ujvárt s minden securitas nélkül is, inkább akarom, ő nagysága kezemnél fogva vitessen ki Gyalubúl, mert úgy nem magam pazarlom s bolond módra vesztem el igaz jussomot, hanem az fejedelem erővel veszi el [TML V, 229 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Szúv-ról].

mezítelenen meztelenül, csupaszon; în pielea goală, complet dezbrăcat; nackt, blank. *1605:* Zabo Peter wagasy vt Actor, Keresi Josa Istwant es Balasy Palt Hoggyayakot ... Eynek chyendessegeben Jeot reank mezitelenen, ne(m) tuttuk mjchyoda fele allat legyen zablyat rantank es maga wte bele az zablyat [UszT 19/89].

Szk: *merős ~. 1799:* az Ujparasztoknak gyermekei minden rendelések mellettis, mind e mái napig merös meszittelenen a Városon szerte széjjel minden fenyiték nélkül koborolnak [Kv; EM XLVIII, 488 gub.].

mezítelenség 1. ruhátlanság, rongyosság; goliciune; Ungekleidetsein, Zerissenheit. *1659 k.:* job volna megh halni, vagi soha ez Uilagra sem szulettetni, mint sem Tatar rabsagaba(n) jutni kereszteni embernek ... mindenkor raitünk vagion, az Czigazas, kalafazas, azonkiul az ehezes, rettenetes fázas mezitelensegh [BesztLt 6 Torma Miklós lev. Bahcsiszerájból]. *1661:* Gondoljátok meg, kérlek, mennyi ezer keresztyének légyenek még az tatár keserves igája alatt, kik mezítelenség, éhség, szomjúság miatt elepedvén sóhajtanak [KemIr. 340]. *1818:* Dioson lakó Gentsi András ... az Öregség' és el hagyatott állapotjának természetes uti társai éhség' mezitelenség' gyengeségei alatt, mint az el fogyott méts bél el aludott [Burjánosóbuda K; RAk 90].

2. (kard) csupaszsága; (despre sabie) faptul de a fi scoasă din teacă; (Schwert) Blankheit. *1630:* hallamis hogj Nagj Gergely Mezitelenseget emleget vala, s kardot de nem erthettem mi dologh [Mv; MvLt 290. 196b].

mezítelenül *ige átv* kb. lelepleződik; a fi dezvelit; enthüllt/larvt werden. *1764:* Én oly reménységgel vagyok, hogy az Istennek országa közelít s kezdődik mezitelenülni a babiloniai meretrix [RettE 167].

mezítelenül *hsz* ruhátlanul, csupaszon; fără să fie acoperit (cu îmbrăcăminte), aproape gol; nackt, ungekleidet. *1710:* Házoknál levő minden jovak, egyetmások praedára hányatván, feleségek, gyermekek a parochiális házakból gyalázatosan, csaknem mezítelenül kicsapatának, és mindenüvé pápispa papok collocáltatának [CsH 97]. *1736:* Nem árulták akkor az leányokot nem bocsátották úgy zsibvásárra az csecseket szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok, hogy csaknem egészlen, többire félig nyakok csecsek mezítelenül úgy áll, mint éppen az férfiakot kénálnák csecsekkel [MetTr 342].

mezítláb 1. lábbeli nélkül; desculţ; barfuß. *1585:* Zeoch Georgy, Pitter Krausz, Bennek Frólich valliak, Eorizeók valank Zent Marton Nap tayban, latok hogy haiadon feowel mezit lab eg' ingbe gatiaba az ereos hidegbe fût vala Biro vramhoz Grusz Peter [Kv; TJk IV/1. 480]. *1597:* Zabo Mihali ... wallia. Lattam az Kis Imreh giermekit hogi valtigh búdostak ala s fel mezitlab az apioktol ige(n) feltek [Kv; TJk VI/1.38]. *1617:* Azt monta Donat Borka hogy Egy olane Jarth volna oth az Saruba de az olane azt mondotta hogy eo mezitlab volt akkor mykor oth Jarth [Telek Hsz; Orbai széki törv. jk 1614–27]. *1671:* Egy kád apritot kaposztat soztunk, Selyki Pétert bellé állatván mezitláb, majd csak nem két oraig tapodtattuk [PatN 79a]. *1702:* Medgyesi Márton ... nem hogy rúházta volna feleségét, de ... mezitláb hajado(n) fövel kellett többire járni mégh télnek idejennis [SzJk 338]. *1739:* egj embert mezitláb ki hozának, a vín a Bírohoz, a Bíro vin azokhoz a kiket meg is fogának [Peselnek Hsz; HSzjP Joan. Opra (56) jb vall.]. *1784:* én mezitláb livén ugyantsak közikben Mentem és kivántam öket egymástol meg szabadittani [Bögöz U; IB. Agilis Szejes Péter (57) vall.].

2. *~bal* mezítláb; desculţ, cu picioarele goale; barfuß. *1662:* Pápai János Váradig való hurcoltatásának hallatott híre minden ruhájától, csak lábabélitől is megfosztatván, gyalog, mezitlábbal hurcoltatott, korbácsoltatott [SKr 439]. *1784:* beteges lévén fel sem öltözött hanem tsak egy gagyába lebecskedet, és mezitlábal, nem is volt arra valo hogy futkározzon [Malomfva U; Pf Fr. Lakatos (56) vall.].

mezítlábas mezítláb járó; care umblă desculţ; barfüßig. Sz. *1678–1683:* ez vilagh sok fele vesedelmes tőrei kőzőt ugi kel iarni, mint az mezitlabos ember az tőviszek kőzőt [Ks Kornis Gáspár kezével].

mézkéregető *alk* mézet kolduló; persoană care cere miere de pomană; Honigbettler. *1662:* Isten tudná megmondani, mennyi szüntelen jövő-menő bor-, kenyér-, sajt-, méz-, vajkéregetőknek kedvek töltése mennyi summa költségbe került vala [SKr 571].

méz-metsző (a lépesmézet a keretből kivágva) a mézjárandóságot begyűjtő személy; persoana care strînge mierea prin retezarea fagurilor; Waben/Scheibenhonigeinsammler. *1625:* Mathias Halasz es Conradus Fünk vrunk eő felge mez meczieője, felesegesteől gjermekesteol Fejerwarrol Jeőwe(n), es varadra Akarwa(n) mennj Attam Etelt es Italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 122].

mező 1. cîmp; Feld, Wiese. *1563:* En Zeki pal Adom emlekeztre Mindennek hogy thotte(m) illyen vegezesth Swki Isthuannal hogy ha el zoknek Kerestel balintt hat Swki Istuan szabado(n) megy foghassa mind Warason Mezon es falun [Kv; SLt G. 1]. *1573:* En Bekes Gaspar Kornyathy Fogaras Feoldenek Zabad Wra, es Eoreokes Ispannya ... megh Tekynthwen: Teke(n)tetes Emberseggel walo Zolgalattyath. az wytezleo pattantyws Balasnak Bogardynak ky my nekewnk Hadnagywnk, Az Nemes hazath: ky Regen, Bwday Janos deake wolth Annak wthanna Anthal Deake Chombordon: Eoneky attwk mynden Zabadsagawal es hozza Tartozo eoreoksegewel Zantho feoldewel Zena Rethewel zeoleoyewel: Erdeyewel mezeyewel [Fog.; BesztLt I/54]. *1575:* Tablara Iarwan eo K. varosswl ez varosnak hatarinak Erdeynek Mezeinek gongia viselesere, valaztottak az zaz Rendreol Vrbéger Gergelt, Az Magiar Rendreol Balint deakot [Kv; TanJk V/3. 117b]. *1588:* ezeketh az kezeseketh Petky Istuan wram mind falun, mezőn, waroson, Zabad Sokadalomban, Malomban megj foghassa [Vécke U; BálLt 81]. *1677:* Ha valamely Falu vagy Városbéliek, mezőn és erdőn lappango latroknak gazdálkodnának, vagy azoknak kergetésére fel nem támadnának a' Falu őt száz forintal büntettessék [AC 128]. *1778:* Ezen Erdőnek vége fetske farkulag be nyulik a' mezőre [Nagyercse MT; Told. 79]. *1852:* A' városnak szánto, és kaszállo hellyeit, Erdéit, mezőit, senki privatus által elfoglaltatni, vagy a' városi Tisztek által ingyen biratni, bitangoltatni meg nem engedi [Dés; DLt 180].

Szk: *erdőn ~n. 1584:* Ambrus Deak vallia, giakorta feniegetet megh ez Lakatosne es hogy meg vesze az zeme(m) ottan hamar Rea gianakottam ... ily tanachot Ada hogy Janos Birohoz Mennek Makoba[a], Mert eőtetis ez Lakatosnet mind erdeókeón Mezeókeón valtig hordozta, es oly fwweket tudna hogy meg giogithatna engemet [Kv; TJk IV/1. 265. — [a]K]. *1607:* melj iozagok uadnak Czik zekben Kozmason es Zent martonon es Kazonban egjebutis akar hol legjenek mindeneket eo kegmenek az mint az Nagod Sententiaia megh mutatta es eleonkbe atta kezeben itattuk (!) es attuk mind erdőn mezőn falun es akar hun [BLt 3]. *1724:* Az igavonó marhák hellyin sem erdőn sem mezőn esztenát senki ne csinállyon [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33.] — Vö. az *erdő-mező* címszóval.

2. a falu/város határa/külső területe; hotar; Flur. *1586:* Towabba latwan hogy mind hidak es palok az mezeon, smind vtak puztulo feelben vadnak, valaztottanak ket vraimat tablara Iarwan kik minde(n) hitwa(n) vtakat, hidakat palokat epichenek [Kv; TanJk I/1. 30]. *1588:* Hoza my nekűnk az witezleo Kemenj Lazlo, az N: paronchiolattiat, hogy my ell mennenk neminemw wallasoknak be wetelere My azert ell menenk Gyereo Monostorra, Es az Mezeore ky menwen hozanak my eleonkben Jlly wallokath [Gyerőmonostor K; KP]. *1596:* Thudo(m) aztis hogy ket helyen hantak megh a falu mézejen a' Palfi Peter kertit az Chehertfaluiak [UszT 11/65 St. Ambrus de Tarchafalúa vall.]. *1617:* Kelemen Janos Jsmegh czizer lukacznenak Katalin azoninak ada az eo reziert az vczcia vegen küül az falu eleot, az mezeon egi fel all lo Feo rez Feőldet [Szentgyörgy Cs; IB]. *1744:* a Falúból mezőre ki járó kőzőnséges utczátska [Szászsztjakab SzD; Told. 11]. *1767:* Puszta Ház helyek a' Faluban Vadnak egy egész, és fél; a' többi kűn vadnak a mezőn [Vajdasztiván MT; JHb IX/50]. *1821:* mind ezen épittések benn a' Faluban a Curia körül, künt a' Mezőn a' szánto földekben, és a' Szöllő hegyekben mind jo állapotban mentenek által az nehai Groff Teleki Károly eö Excellentiaja fiára Groff Teleki Pálra [Celna AF; Ks 79. 20].

Szk: *~t fel/megjár* határt kijár. *1684:* azon ház helyek után valo földeketis meg nem tudgjuk mondani, mig az mezőt fel ne(m) járnok s ugj keresnők ki [M.borosbocsárd AF; Incz. V. 52b]. *1764:* Procurator Medve uramat is odahívták volt. Ugyan el is hányá Keczeli Sándor úr, mikor Apahidán a metalissal a mezőt megjárván hazafelé mentünk volna [RettE 171].

3. szántóföld; teren arabil; Ackerfeld | a határ megművelt része; ogor, ţarină; der bebaute Teil der Flur/des Hotters. *1587:* Ez Wegezes penigh foglallia chak az Mywes rendeket Cebelieket be, Es ezen kyweol, az Mezeon zanto műnkalkodo zegheny rendeket keossegetis, kik Ne(m) eos fiuk [Kv; KvLt Vegyes III/66]. *1604:* En zantany megiek wala ki az mezőre hogi ki Jutok wala az bercz felę Elöl talalam az Jnast hogi Jö Egi nagi tariznia palantal [UszT 20/320 Gal Janos Zent Ersebeti zabad zekel vall.]. *1656:* ada Czerebe eorökwl az Czik szeki Kozmasi hatarba(n) az meszőb(en) harom köböl fereje földet [Szentimre Cs; BCs]. *1683 k.:* Tseh maga tart Praedikatort és Mestert. Jövedelme illyen modon vagyon: Az Urak az buzabol dézmát adnak, de nem mindenik mezőről, hanem az mellyet Somosnak es Wadkert oldalnak hivnak [Szilágycseh; SzVJk 123]. *1717:* 600 kalongja buzát hordattam bé magnak, a többit a mezőn rakatom egjb(e) [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1749:* Kalongja járni menénk az mezőre [Tarcsafva U; Pf]. *1774:* én qua Regius a midőn a kalangyakat a mezőn Szamba vettem, arrol valo attestatiomat a Tiszteknek bé adtam [Mocs K; KS Conscr. 194 Mich. Antal (55) tt vall.]. *1797:* A' Buzábol a' Dézmát a' Mezőn adják ki [Vízszilvás SzD; WassLt Conscr. 147].

4. legelő; păşune; Weide. *1550:* az Cyllanak az vegheben az beles vyz melleth öryztek barmokat de nem tvgg'ak howa valo az az mezö [Mereggyó K; MNy XXIV, 290]. *1595:* Az ideghen helien veot es zenan it eoreoksegekben tartot teoser barom zabadsaga feleol, Vegheztek eó kgmek varosul hogy holot az zenat a' Mezaros draga penzen takaria hordattia be, mastolis penze(n) vezy, Nem Ajandekon fęr hozza mint Nyarba a' Mezeon a' fwheoz, Azert bator tarchia ez hataron eoreoksegebe [Kv; TanJk I/1. 259]. *1600:* Karaczon hauanak 27dik Napia(n) mikor az barmokat az Mezeóreól be kelletek fognúnk Jazol czinalasert fizettem az

dolgosnak es vezzeoert d 73 [Kv; Szám. 9/XIII. 14 Damokos Máté isp. m. kezével]. *1606:* hallottam az orozhegjektwl hogj az farczadj zallasnak neueztek egj darab mezöth az Njres Zeljebe [UszT 20/172 Berze balas Zent Kiralj (45) pp vall.]. *XVIII. sz. eleje:* A Menes tartáshoz tágos Mezü kel mindenek felet leg ártalmassabb nekik az éjjeli retegés [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1715:* látván ott lévö Jobbágjinak nagj kárát, és borja legeltetésínek szoros mezejeket [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1790:* A Ménes egész nap a mezőn legelődik [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1827:* Senki is lo marháját a három esztendősökön felyül bélyegezetlen ne tartsa, külömben akár mezőről akár pajtából gonosz ember által károsodgyék el meg fizetni nem tartoznak a Pasztorok [F.rákos U; Falujk 123 Barabás Áron pap-not. kezével].

Szk: *~ből felfog. 1763:* vagyon még két Sessio, de egyik sem régi Nyilas sessio, mert mezőből fogták fel [Udvarfva MT; Told. 44/8] ✱ *~ből felfogatik. 1763:* vagyon még egy Sessio ez is Mezőből fogatott fel [uo.; EHA]. *1764/1786:* az világos nevezetű szöllö hegy az benne levö Török buza földekkel edjütt tudjuk, hogy közönség szabad osztatlan hellyből vagyis Mezöböl fogatott fel [Sárd AF; EHA] ✱ *~t csináltat. 1623:* Tudom aztis hogy az Eztan berczin Mogiorosy s Tobrozlai Johott feytek s eok czinaltattak azt az mezeott, egy darabiat enis iol tudom mikor czinalak [JHb Val. Orb(an) de Kibed[a] vall. — [a]MT] ✱ *~vé válik. 1799:* ez[a] haszan vehetetlen mivel Mezőé vált [Aranyosrákos TA; Pk 7. — [a]Egy szántóföld] ✱ *havasi ~. 1792:* minden Havasi Mezöknek határozott különös fas erdei vadnak | Mind ezen fel adatt Havasi mezök a körüllettek lévö tagos erdökkel öszve ertetnek a marha legelesre nézve [Szováta MT; EHA] ✱ *közönséges ~* köztulajdonú legelő. *1732:* lévén az emlitett Kömali hegy alatt az Uras földeken kivülis olj közönséges mezeje s határa az Város(na)k [Kv; Pk 3] ✱ *szabad ~. 1595:* (Mészárosnak) Az theoserseget azert chiak igy engedj az varos megh, hogy Amely barmot ez varoson kyweol vezen, es ez varos zabad Mezeyen sem tarthia hizlallia, Ez illien ideghe(n) helie(n) veot es tartot hizlalt barmot, theosernek el Adhassa [Kv; TanJk I/1. 259] ✱ *tilalmas ~. 1699:* ha az Czerjék uramék marhájok a falu tilalmas mezein járna vagy az erdőn, vagy ott erdőltetnének, Kálnokfalva addig meg ne büntethesse, míg elő nem izentetik [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388].

5. kaszáló; fîneață; Heuwiese. *1581:* wagion az Sohoz tartozo hawas allat egy nagy kazalo mezzeö ... mely mezzeónek Zowatha mezzeye newe kin soha falw nem volt melljet soha meg sem gondoltwnk wolna meg zallani az Egez videknek nagy Bantassokra [Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1677:* Vagyon Kalangyába(n) reghi széna nö 1 1/2 Szena az mezön kazalban Eöl nro 18 [A.komána F; UtI]. *1682:* Az mezon szyna harmincz eött Bughlia [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3]. *1687:* Vagjon jelen széna, az mezőb(en) és csűres kertben egész, és felben levő kazalokb(an) öll. 40 [A.porumbák F; UtI]. *1751:* Vándorék némellyek-(ne)k kész öszve rakott Szénájokat is lopásképpen a' mezőről haza vitték [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1757:* a' hol vagyunk egy kis mezzö vólt, abban Csináltunk edgy kis szénát [Gyszm; DE 3]. *1763:* mikor Nagj essök voltanak ez a Patak ki ütett, söt az el mult Nyáron, mind a' Falun, mind a' Mezön szerte széllyel folyt, Szent Péter Böjtiben mikor már a' Fü kaszálni való volt [Szecsel Szb; JHb]. *1850:* Erdökben, mezökben, gabanákban a' legeltetés szorossan ... tilalmoztatik [Km; KmULev. 2].

6. irtás; curătură; Rodung | (erdei) tisztás; luminiș, poiană; Lichtung, Waldwiese. *1572:* Aztys tudom hògy draguzlon Inneth altalulys Egy mezoth Jrtattoth Erdewbol [Gyerőmonostor K; KP. Varga Gyorgy jb vall.]. *1770:* Sipos nevü helyen vagyon egy szely föld mellynek egy része erdős ennek ã mezeibe à Csutakossaval edgyutt belé mene Cub. 3 [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1797:* Szokolba van egy Tablatska veszö vagyis ollyas mezö Cseplesz erdö Amellyet negyedik otodik esztendöben el szoktan(a)k volt adni [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1814:* az köz Erdölésre nézve ki néztünk egy darabb Erdöt, mely vagyon a Zöldi Völgye árka és a Bonis Irotványrol le jövö Árok, alol a' Mező, feljül a Bértznek éle között [Dés; EHA]. *1844:* egy Szászfenesi ember a' Sodorít szeliben mintegy felszekernyi szenát csinálgatott irtogatás által azon kis helyet egy nagy mezőve tsinálta [Km; KmULev. 1].

Szk: *tiszta ~. 1801:* Lá Sztrímturj nevü hellyen Providus Kornye Togyernek régi tiszta mezeje lévén s annak jussa utánn a körüllette lévő Erdőt írtogatván Nemes Burzo Szímion erőszakoson réá mégyen, holott Providus Kornye Togyer, a régi Colonicalis Tiszta mezőnek jussa utánn kezdette a Tiszta Mező mellett az Erdőt tisztítani [F.szőcs SzD; TKl Páska Styéfán (42) col. vall.].

7. csatatér, harcmező; cîmp de luptă; Schlachtfeld | katonai tábor; tabără de campanie; Feldlager. *1618:* megértette az perzsa is, hogy az fővezér nem akar várat szállani, hanem ellenségét mezőben akarja megkeresni [BTN[2] 125]. *1619:* lengyel királynak s az országnak az akaratja, hogy ne mezőben, hanem igyenesen az hatalmas császár Portáján és az fővezérrel legyen ennek az dolognak eligazítása [i.h. 262]. *1653:* A brassai csata is bémenyen s hírt tészen, hogy rajtok vagyunk. Én úgy hiszem, hogy készültek a mint lehetett, de mi velünk nem volt semmi lövő-szerszám. Váltig nyargalánk a mezőn, de semmit nem adának rajtunk [ETA I, 109 NSz]. *1657:* Az herceg Munkácson tanálá az fejedelmet Kinek excipiálására az fejedelem is kiment Mezőben sátort vonyatván ott lőnek szemben egymással [KemÖn. 290]. *1700:* az eő Flge ez Hazában lévő Militiaja Melgs Gralis Rabutin Urammal eő Kglmével valo meg egjezésünkből Qvártélyából mezőre fog ki szállani Regimentenként [UszLt IX. 77. 9 gub.]. *1710:* A fővezér, ha az egész táborával kiszáll vala a város alól, és mezőben harcot ad vala, Isten tudja, melyiké lett volna a győzedelem, mert a számtalan pogánységhoz képest igen kevés vala a keresztény had | A császár, mikor a harc vala, Bécsen felül Grécben vala, megértvén a trimuphust, Bécsben lejöve, a lengyel királlyal a mezőben szemben lőn, s nagy szép orátióval megköszöné a lengyel király fáratságát [CsH 172–3. — 1683-ra von. feljegyzés].

8. kb. vidék; mediu rural; Gegend. *1710 k.:* kórbetegnek és olyan terhes személynek az ilyen háborúban senki sem vetheti vétkül, ha a mezőről városba mégyen [BÖn. 706].

9. óra számlapja; cadran (de ceasornic); Zifferblatt. *1816:* Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül valo 'Sebbeli Ora a' mutato táblájának mezeje kék, a' melyre egy Bronzirozott ezüst Borostyán koszoru, egy ezüst Koronával volt téve [DLt 456 nyomt. kl].

10. kb. cselekvés/tevékenység színtere; locul de desfășurare al unor activități; Schauplatz einer Handlung/Tätigkeit. *1636:* Még az Adamnak el eseșet-is az Istennek ditsösege, irgalmassága, es az emberi nemzethez ki mutatando nagy kegyelmessége, kevanta, es hogy nevenek ditseretire és az hálá-adóságra-is az embereknek tágassabb mezöt terjesz-

szen eleikbe [ÖGr Aj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. *1710 k.:* Én vitéz ember nem voltam, de a bátorság és félelem nemcsak a táborban találja mezejét [BÖn. 494]. *1829:* Ezek volnának, csekély képzeleteim; azonban gondolathoz — gondolat fér — ennek mezeje határtalan [Kv; KvSzLt].

11. érdekeltségi terület; cîmp de activitate; Interessenfeld. *1896:* A füzet (fájdalom) amúgy is kis körben terjed, 300 példányban jelenvén meg, tán nem vágunk nagy rendet a Kisf. Társ. mezőjébe [PLev. 184 Petelei István Gyulai Pálhoz].

◇ **Szn.** *1596:* mezeo Janosne [Kv; Szám. 6/XXIX. 147 Bachi Tamás sp kezével]. *1603:* Mezeo Palne [UszT 17/31]. *1614:* Mezeo Boldisar jb [Selye MT; BethU 59]. *1614/1615:* Mezeo Janos [Györgyfva K; Ks M. 20]. *1628:* Mezeő Mihalj [SzJk 25]. *1648:* Mezeo Bandi [Kv; TJk VIII/4. 298]. *1823:* Mezö András [Dés; DLt].

◇ **Hn.** *1349:* in campo Bezed mezew uocato [Zsombor U; SzO I, 55]. *1366:* ad locum Paulmeze vocatum [Ub II, 255]. *1390:* campum Ylandmeze Illandmezew [Kővár (Szt) tart.; DocV 389]. *1448:* transiret[a] ad quandam silvam Benedekmezeye [Hídvég Hsz; Barabás,SzO 73. — [a]Meta]. *1514:* ad unum pratum Sahman Mezeye appellatum [Tóhát BN; TelO II, 328]. *1517:* quoddam pratum nostrum Regium ad fideles nostros Ciues Brassouienses pertinens, Bwzamezew nuncupatum [SzO III, 194 II. Lajos rend.]. *1519:* Racione cuiusdam Campi Bozza Mezew vocati [Bikfva Hsz; SzO III, 203]. *1540:* Waar Mezenel [Kv; LevT I, 8–9]. *1550:* Cylla mezö [Zentelke/Damos K; MNy XXIV, 290]. *1579:* az zep mezón [Uzon Hsz; Kp I]. *1588:* Popmezee [Bács K; GyU 7] | Apathmesseie [Km; GyU 5]. *1592:* Az Kapolna mezeye [Fancsal U]. *1595:* nyres mezejen [Oroszhegy U]. *1596:* Zentegihaz mezeje [Tarcsafva U]. *1598:* roka mezö [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1600:* az Kereztes mezeyen [Torda] | Les mezeo [Füle U; UszT 15/15] | Farkas mezo [Lövéte U; i.h. 15/12]. *1604:* Zep mezeo [Etéd U]. *1606:* Jrigy mezeó Allia [Vágás U]. *1607:* az nagj mezeoben (sz). az kis mezeobe (sz) [Szentgyörgy Cs]. *1608:* Keöues mezeo [Szentimre Cs]. *1622:* Haio Mezeó partian [Árpástó SzD; SzJk 8] | Szena Meszeő [Felőr SzD; i.h. 14]. *1623:* Szarmany mezeie [Bodola Hsz] | az Likas keo mezeoben [Uzon Hsz]. *1624:* Keö mezeo [Bálintfva MT]. *1635:* Szenas mezeoben [Tusnád Cs]. *1637:* Az Ugarlo mezeóben (sz) [A.porumbák F; UC 14/42. 165]. *1652:* Szep mezeón (sz) [Sszgy] | az Kws mezeobe (sz) [A.csernáton Hsz]. *1666:* Ugarlo mezöb(en) [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1676:* Kender Mezö [Gyalu K]. *1677:* Fües mezö (k) [Vargyas U]. *1679:* Az Kása mezöb(en) [Vajdasztián MT]. *1684:* Az kerek mezöben (sz) [Ompolykisfalud AF]. *1690/1745:* az három halom mezeje oldalán [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21]. *1732:* az Tolvajos mezö [Türe K]. *1737:* Az Eperjes mezö vegiben (k) [Sárpatak MT]. *1745:* a Kapolna mezöben [Gelence Hsz]. *1747:* a Nyir Mezön [Hévíz MT]. *1754:* Borju-mezo [Nagyernye MT]. *1756:* Csere mezön [Verebes Cs]. *1759:* Szénás Mezö [Lázárfva Cs]. *1761/1808:* az Eh mezön (sz) [Szind TA]. *1772:* Az Hideg kut mezein (k) [Tusnád Cs]. *1828:* Léány Mezö [Erdösztgyörgy MT]. *1830:* a' kék mezön [Hídvég Hsz]. *1850–1860:* Lepény mezö (sz, k) [M.lapád AF]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

mezőbeli 1. mezei, mezőn levő; care se găseşte/se află la cîmp; auf dem Feld befindlich. *1575:* Illyesy Andras es Illyesi Lörinch ada Syko Györgnek azt az lako helt mezeobely feoldetül fywetül kj walwa melliet Jako Balas helynek hyttak [HSzj *lakóhely* al.]. *1591:* Akkor mindenek valamik voltanak mind haz es Eoreoksegh, mezeobelj Jrtas, Eoreok Es nyl feoldek valamik ahoz valok voltak En kezembe(n) szall(an)ok [UszT]. *1688:* Mivel ezen alkalmatossággal eö Ngok poroncsolattjábol kelletet az Inqvisitiot peragalnunk kik birják az eö Ngok puszta fundussit, es az mezeöbeli szánto földeketis [Szkorei F; ÁLt Urb. 26]. *1735/1760:* Találtattak még ezen falunak mind belsö Gremiumában, mind külsö territoriumában, külömb külömb féle képpen Occupált és falu köz földéböl, quo quo modo apprehendált, Sessiok, és mezö béli commoditásokis [Elekes AF; DobLev I/164. 8]. *1748:* Az ö kglme által exhibealt Documentumok tellyesek Illyésfalvi Pap Vónkának sokszinü gonoszságival nevezetesen ki adják négj ökrök(ne)k ... Attya fia mezöbéli pajtájában lévö lappangtatását [BSz; Ks 27/XVIIa]. *1750/1797:* ha Telekeket tud a' Tanu, azok után mezzöbéli Appertinentiákat ugy mint: szánto földeket, kaszálló réteket, mindenik fordulón hányat tud a' Tanu ...? [Borb. II].

2. mezőn történő/megeső; care se produce la cîmp; auf dem Feld geschehend, erfolgend. *1670/1740:* Ha pedig valamely Mezöbeli kárt valaki kertes Emberre vethet Törvény szerént az káros Ember a kertes Embernek is meg köthesse Marháját erette Gabonáját is el vehesse èrette [Homoródsztpál U; WH].

3. mezőn élő; care trăieşte la cîmp; auf dem Feld lebend. *1699:* az A ellen Stuczot Vagy fegyvert nem vettem kezemhez ne(m) hordoztam; hane(m) mint házán kivül mezöbeli Ember szokott fegyvert maga kezenel hordozni enis ugy hordoztam [Dés; Jk 294b].

mezőcske 1. kis mező; cîmpuşor; Feldchen. *1714:* az melly darab mezöcsket fuz fakal tegnap ültetet be arolis tiltatom eö Kegelmet [Abafája MT; Born. V. 36].

2. legelőcske; păşune mică; Weidchen. *1616:* egy darab szabad mezeóczke vagion, alat valo lapalios hellyen szinten az Maros Parthon [Náznánfva MT; Berz. 13. II. 2].

3. kaszálócska; fîneaţă mică; Heuwieschen. *1599:* ott a' taiba az hül valami kis mezeoczkek uadnak czak ne(m) rege(n) kezdek kazaiokkal birni [UszT 14/13 Petrus Istua(n) de Jlke (40) ppix vall.]. *1781:* ä Köszörü pataka fele vagyon egy mezöcske [Gyszm; DE 3].

4. irtásocska; curătură mică; kleine Rodung | kis (erdei) tisztás; poiană mică; kleine (Wald) Lichtung. *1572:* tuggya azth hogy az gardan, nagy erdew volth Kemeny Peter Kabos Jacabal egy korban oda menek Egy kys darab mezochykeys voth oth azth Kemeny peter haggya kabos Jacabnak [Gyerömonostor K; KP]. *1639/1727:* fellyeb menvén[a] egy kis mezeockyben Eotödik föld halmot erigaltattunk [Ks. — [a]Zágor és Kisszölös között (KK).] *1757:* (Ezen a) hellyen akkor csak egy bugja Szénára való mezzötske vólt, à többi derék bükkös Erdöböl állott [Gyszm; DE 3]. *1771:* a' Mezötskében meg olyan fü nem volt, hogy a marha ügyiben ehetett volna [Vadad MT; VK]. *1777:* Popa Juon ... egyedül maga költségén kezdett irtogatni ... eleintén hivta Testvéreit, de nem jötte(ne)k hanem most láttyák ezen mezötskét ökis örömest részesülni kívánnának [Dupapiátra H; GyK].

5. kis sima felület; mică suprafaţă netedă; kleine glatte Oberfläche. *1803:* égy Nagyobbatska sima On Tángyér, mely(ne)k feneke közepére kivülröl égymás mellett lévö két küs Mezötskében az öntönek Czímerei égyik bütüs, à más sima [Harangláb KK; UnVJk 167].

mezőföldi síkvidéki, mezőségi; cîmpean, cîmpenesc; von dem Flachland/Gefilde. *1759:* Tehén- és sertéspásztorok mezőföldi faluk szokása szerint ketten* [Papolc Hsz; RSzF 187. — *Ti. induljanak].

mezőgazdaság agricultură; Landwirtschaft. *1852:* ha a' mezö gazdaság a' közigazgatás által még anyira sem támogattatik hogy pénzünk után munkás kezeket kapjunk, nem csak egyéni de országos kár és elszegényedés következik belölle [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.].

mezőhavas havasi legelő; păşune alpină/de munte; Alm, Senne. *1623:* Tauazall pwnkeóst Vtan valo Vasarnapigh zep Tauazy saytokot Niomyanak itt alatt es az Vtan az Jo syros mezeö hauasokra haytassa Juhaynkot [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1717:* Tudom nyilvá(n) es bizonyoson hogy az Kerdöb(en) levö Csomorna nevü mezö Havast mind ez ideig az czelnaiak birtak [Celna AF; EHA].

mezőkapu határkapu; poarta ţarinii; Flur/Hottertor. *1780:* 1779-be huszár Lörintz István paripáját a maga mezőkapuján kilopták [Árkos Hsz; RSzF 146]. *1833 k.:* ki mentem a mezö kapun és a Falut távol kerülve, kételenittettem Az magunk Házunkhoz Kisertetni magamot Sipos Mihállyal [Usz; Borb. II].

mezőkerülő mezőőr; pîndar, paznic de cîmp; Flur/Feldhüter. *1693:* a' mi pedig az mezö kerülö Micskei Peter vram szemellyet illetti [Dés; Jk].

mezőkerülő pásztor mezőőr; pîndar, paznic de cîmp; Flur/Feldhüter. *1609:* az biro mellet ket futo biro vagjon, es negj erdö es mezö kerwló paztorok vannak [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1738:* A Mezö kerülö Pásztornak Benkö Gábornak minden becsülletes atyánkfiai, az ö Pásztorsági részit, hordáskor sine dilatione ulteriori ki adják [Dés; Jk 500b].

mezőkút mezei kút; fîntînă de pe cîmp; Feldbrunnen. **Hn.** *1782/1833:* A' Mezö Kutnál (sz) [Hidvég Hsz; EHA]. *1792/1833:* A' Mezö kut oldalaba (sz) [uo.; EHA].

mezőpásztor mezőőr; pîndar, paznic de cîmp; Flur/Feldhüter. *1570:* Makaj Benedek vallya Hallotta hogi Caspar az Mezeo pasztoris Monta Lazlonak wsd ha Jambor az anyad [Kv; TJk III/2. 74b]. *1573:* Vagion panazolkodas az Mezeo pastorok feleol hogi semy vigazasok Ninchen sem Bwzara zena fwre [Kv; TanJk V/3. 83b]. *1625:* Az masodik kantorra fizettem ez szerint Az ket Szemet Bironak f 2 Az harom Mezeő pasztornak f 1 d 65 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 256]. *1681:* Dsoka Muntyan Sellerül szolg: most mezö Pásztor [Hátszeg H; VhU 139–40]. *1741:* Sz: Mihály napján túl, tilalmasb(an), határunk, nem tartathatik. Sz: Mihály napig pedig ... Hadnagj atyánkfia ö kglme, Mezö; vagy Gabona pásztorok(na)k eskettesse bé, a' ket mostani Erdö pásztort [Dés; Jk 549b]. *1768:* a Mezö pásztorok midön Ludgyait bè hajtották eö Nga ezeket ki váltotta, a hajtopénzt mindenkor meg fizette [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

mezőpásztorság mezőőrség, mezőőri tisztség; funcţia de pîndar; Amt des Flur/Feldhüters. *1593:* Rab Jacab ados Mert eleozeor wtet fogatak wala meg az mezeo paztorsagra [Kv; Szám. 5/XXI. 75]. *1677:* A' Dézmások magoknak külön mezö pásztorságot ne tulajdonitsanak, a' falus Birák hivatallya lévén inkáb az, mindazonáltal az arra rendeltetett emberek, kötelesek legyenek afféléböl a' Dézmással edgyet érteni [AC 217].

mezős füves; ierbos, acoperit cu iarbă; grasig. *1765:* ã Kereszthegy Havassának Görgény felöll való mezős része eleitöl fogva olyan tilalomba vólt, hogy még a Gyergyó székieknekis ã kik azon utaztanak, nem volt külömben szabad ottan Lovaikat étetni, hanem ha az ösveny közepiben ã Pányvás kötélnek Tzövekjét fel ütötték [Hodák MT; Born. G. VII. 36] | az én Pakulárságomban ã magúnk Juhait, ã Kereszthegy nevezetü Havasnak Görgény felöll való mezős öldalában öriztem vólna [Libánfva MT; i.h. Moldován Gligor (35) zs vall.]. *1777:* azon La Kolíb nevezetü helljet ki bírja, és a Tanu emlékezetétül fogva ki birta, mítsoda helly, erdős Mezős Szánto vagj Irtoványos helly? [Körtvélyes SzD; TL vk].

mezőség 1. síkság, sík vidék; cîmpie; Ebene, Flachland. *1668:* Gligat is el hita Gaurus Az mèzösigré lakni [A.hagymás SzD; Ks 9 XXXIII. 4]. *1671:* (Lázár István) edgy nagy Szeker villat hozata ki a mezösegre s ell osztvan a vitezek között ugy dolgoztatot [Szárhegy Cs; LLt 125]. *1689:* oly nagy árvizek löttek szerteszéllyel az országban hogy kevés tónak az gátja állotta meg az ki el nem szakadt; mezöségen még az malmokat is nagyobb részint elvitte [VassGy 79]. *1696:* innét Gyergyobol oda ki a mezöségre buidosodot vala a pestis elött ... fiaval vaidos peterrel együt [LLt 10. A]. *1710 k.:* az erdélyi sok hegyet, völgyet, kösziklát, erdöt, mezöséget etc. nincsen e világon olyan geometer, aki igazán leírná [BÖn. 927]. *1765:* Lung Janos tsak a Mezöségre ment volna kaszálni, de olly véggel hogy viszszá jöjjen [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1768:* Az Utrizált Veres részen vagy öt Házotskák mint mezöségen Jobbatskák de a többi ollyak hogy tsak egy vagy két esztendö mulvais másokat kel hellyekben tsináltattni [Kissármás K; RLt O. 4]. *1820:* Az uradalomnak igen kevés erdeje vagyon, helységünknek pedig éppen semmi sincs, mint mezöségen, hanem szalmával, és gurdélyal szoktunk tüzelni [Báld K; BLt 6].

Az adalékok egy részében a cimszó *Mezőség* földrajzi névként is felfogható.

2. sík térség; şes, cîmpie; Flachland. *1662:* Melly hírt Gyulai Ferenc nagy kedvetlen füllel hallván, mit kellene cselekedniek, azon törödni, tanácskozni nem szünnek vala, már most azt is szemek elött forgatván, ha harcot állanak azon a nagy mezöségen, s meg tanálja a török verni öket, magokkal együtt egész hadat elvesztik [SKr 538].

3. irtás; curătură; Rodung. *1796:* a melly erdöket a mi régi Eleink öriztek és neveltek, azokat nemelly emberek a közönsegnek praejudiciumara véghez vitt s mostis folytato sok szanto föld és Rétek fel fogasaival és irtasaival ugy el pusztitottak hogy már sok helyen az erdös helyböl kopaszság és mezöség formaltatott [Torockó; TLev. 10/6].

mezőséges sík; neted; eben. *1807:* azt tudom, hogy sok költségébe került azon Malmoknak fenn tartások ollyan mezöséges hellyen [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) vall.].

mezőségi 1. a Mezöségen szokásos módon épített/készített; făcut/clădit specific regiunii numit Mezöség; auf im

siebenbürgischen Flachland (Mezőség) gewöhnliche Art/ Weise gebaut/verfertigt. **Szk:** ~ *csűr. 1757:* alkalmas Mezősségi Csűr, melyben hat ember Könnyen Csépelhet [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1761:* Ezen Csűrős kertnek a' közepéb(en) tapaszos oldalu Mezőségi Csür vagyon Épitve [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 504]. *1830:* Egy Nád Fedelü Mezőségi Csür Kapuk nélkült, haszonvehető allapotban [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748] ✱ ~ *kerítés/kert. 1788:* földel fel rakatt Mezőségi Kert [Kutyfva AF; MúzRadák]. *1807:* Körül van keritve az egész Curia úgy nevezett mezőségi keritéssel [Lompérd K; BfN Conscr.]. *1814:* Az Udvar, Gyümölcsös, Csűrős Kert, és Veteményes Kertek körül találtatott tövisből és gazbol egy néhány résekkel valo kert, ki vévén az veteményes Kertnek nap nyugotti részét a' holis mezőségi sövényből épült Kert vagyon [Forró AF; KCsl 5] ✱ ~ *pajtácska. 1783:* Hátulso Ház Valami alacson Mezőségi Pajtátska is vagyon mellette [Mocs K; JHbK XXXI/1. 23] ✱ ~ *parasztház. 1758/1808:* sövény Oldalu mezőségi paraszt házok [Nagyercse MT; Told. 50].

2. a Mezőségre jellemző; caracteristic regiunii numit Mezőség; für das siebenbürgische Flachland (Mezőség) charakteristisch. **Szk:** ~ *állapot. 1736:* Tűzi fábol állo erdejek, magok szükségekre, a Mezőségi állapothoz képest elégséges van [Szászcsávás KK; CU] ✱ ~ *formájú. 1761:* vagyon egy majorkodtató Csüros helly ... mellynekis középette táján szalma fedél alat ágasokon áll egy jo épségű mezőségi formáju Csür [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 396] ✱ ~ *formálag* mezőségi módon. *1778:* A Gyümölcsös kertnek keritései mezőségi formálag, Szalmámal (!) s gazzal és Tövisselis mindenütt bé a' Marosig meg rakva jó magos kert [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18] ✱ ~ *mód és szokás szerint. 1801:* Kert az ide valo mezőségi mod és szokás szerint szalma izék és Gazbol rakott Kertel vagyon körül véve [Nagynyulas K; DE 5] ✱ ~ *módon/módra. 1736:* Ezen épület nem drága, hanem tsak Mezőségi modon paraszton épittetett [Székelyföldvár TA; CU]. *1761:* Ágasokra mezőségi módra, szalma fedél alá épittetett Csür [Szászvessződ NK; JHb LXVIII/1. 214]. *1781:* egy mezőségi modra épült Szalmával fedet, deszka oldalu Tsür [M.andrásfva U; Pf].

3. a Mezőségen lakó, onnan való; cîmpean, care locuieşte la Mezőség; im siebenbürgischen Flachland (Mezőség) wohnend, von dort stammend. *1614:* Balogh Gyorgj Mezeosseghi zs [Atosfva MT; BethU 73] | Erós Peter Mezősseghi zs [Cserefva MT; i.h. 60]. *1823–1830:* a sajtot és juhtúrót mái napig is nem ehetem ... Pedig deákkoromban egy mezőségi nemeslegénnyel lakván egy kamrában, annak a fogasán sajtja volt, melyből mások jóízűen ettek [FogE 204].

mezőség-szabású mezőszerű; asemenea unei cîmpii; wiesenartig. *1614:* Itt a Novák-havasának az végébe vagyon egy szép tér, mezőség szabású föld [BTN[2] 68].

mezőszeg a síkság széle; marginea cîmpiei/şesului; Rand der Ebene. *1661:* akor jot ki eőtven uagj hatua(n) Louas katona, melj az mezőszegre fogott, hova mentek nem tudom [KJ].

mezőszél a falu határának széle; marginea hotarului unui sat; Rand der Dorfflur. *1754:* az mezőszélj meg gödröztetet egj kis vad alma fa mellet, feljeb öszve tekerve, gánja fa ... johor fával [Mezőmadaras MT; Berz. 18]. *1809:* Hát miért tartotál fegyvert tudván hogyném szabad tartani? Mező Szélyben lakunk azért tartottam [UszLt ComGub. 1668–9]. *1846:* a' Falutol is szerzett mintegy 4, vagy 5. ől szelességű földet borral az előbbinek tő szomszédjában a mező szélben [Vaja MT; DE 4].

Hn. *1773:* a Mező Szélyben a Templomon fellyel [Csomafva Cs; EHA]. *1793:* All Tizesbéli Mezö Széllyen [Bikfva Hsz; EHA]. *1830:* a Megygyes pataka árka bé a mező széllig [Hídvég Hsz; EHA].

mezőváros (földesúri hatalom alatt álló) a várossá fejlődés útjára lépett nagyobb település; tîrg; Marktflecken, (unter feudalherrschaftlicher Macht stehende) in der Phase des Stadtwerdens sich befindliche größere Siedlung. *1589:* Mw Somlyay Bathory Sigmond Erdelynek vaydaya Aggyuk emlekezetwl hogy Az tizteletes Palcz Pal, Zebeny Wytez Menyhart Coloswary, Mezaros Balint Megyessy Mezaros Gergely feierwáry, Mezaros Andras Enyedy Mezaros Istwa(n) Thorday, Mezaros Lorincz wasarhely Mezaros Mestórók lewe(n) Az eo magok es az tób Mezarossok kik az megh mondot keritet es mezó varossokba(n) lakozok, Alazatosson Jelentek, hogy az tízteletez (!) Zochy Mesteróknek az megh mondot kerytet es mezó varossokba(n) seot zekekbe(n) es egyebwt az my orzagunkba(n) zerte zerent lakosoknak engedelmeok es priuilegium leweleok volna az Regy kiralyoktul adatwa(n), erról hogy az Barany beort Innet az orzagbol kj ne wynnek [Kv; MészCLev.]. *1592:* az reegi kiraliok feiedelmek ydeieben soha az Etwessy Rend keózeót Mezeo varasban, Chiehes Eotwes nem lakot, hanem chiak valamy kontarok vezeóttek [Kv; ÖCLev.]. *1598:* minde(n) Neuezetes helyeke(n) keritett varasban mezeo varasba(n), falun, mezeon, molnokba(n) megh foghassak[a] [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8. — [a]A szökött jb-ot]. *1614:* Teczet orzagul hogi Publicum Aerariumot Instituálliunk, meljben minden vr, es Nemes Ember eő Maga, nem az Jobbagi, minden ado fizeteo kapuiatol ket ket forintot adion. Az melj keritet es Mezeo varosok Rauason ninczenek, azok Capitatim huz huz penzt adgianak [Ks 87 ogy-i végzés]. *1671:* Mivel Dés mező város lévén nem bátorságos ott valo lakások Végeztetett hogy jó erős palánkal környül vétessék | Az Bánfi Hunyadiak noha jobbágság alatt vadnak, de mivél hogy Regalissal hivattatnak Oppidum lévén az Diaetara, sok tereh viselések-is vagyon, méltonak itéltetett, hogy mint az több mezővárosok, ugy ők-is az nyomnak fel-vételével és követésével ne tartozzanak [CC 81–2]. *1677:* Mező Városokon-is fundusokat a' Fejedelmek ne eximalhassanak, seot, se ot valo embereket, avagy azoknak maradékjokat, a' végre hogy ot lakhassanak Nemessi praerogativa alatt ez után-is szabados ne légyen [AC 140]. *1699:* midón volnank Szék nevü mező varosban [SLt AM. 13]. *1741:* Zilah Mező várossának Tanácsa és lakosi közönségesse(n) [Zilah; SzVJk 32]. *1757:* Somlyó[a] Mező Várossában Commendóban lévő In. Gyulaianumbeli Tit Jáncsi nevü Hadnagy [Kv; Mk IX Vall. 188. — [a]Sz]. *1802:* Esmérié a Tanu Déva mező Várossában lako De Luccio János eo kegyelmét? [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1820:* Aláb Supscribált Regiusok adgyuk tuttára mindeneknek, mostaniaknak és jövendobélieknek hogy midón volnánk Nemes Torda Vármegye allkerületében Nemes Egerbegy[a] Mező Várossaba az egyikűnk Nemes lako Házánáll, meg keresének bennünket Vitezlő Tolvaj István, és Ferentz Kaplár őkegyelmek ilyen okon[b] [Tolvaly

lev. — *TA. bKöv. a részl.]. — L. még AC 19, 25, 28; BTN[2] 67, 414; CC 8; KemÖn. 234; MetTr 437, 442; SzO VII, 378.

Szk: *kerített ~. 1677:* A' Mely gonosztévőket a' Tisztek, vagy mások-is meg-fogván, ha a Tiszteknek arra alkalmatos helyek nincsen, a' Fiscalis Várakban, és Keritet Mező Városokban-is, az hol arra illendő fog-házak és tömlöczők szoktanak lenni, tartozzanak bé-venni [AC 129].

mezővárosbeli mezővárosi; care locuieşte într-un tîrg; in einem Marktflecken wohnhaft. *1657:* Mindazáltal az maga kárával maga tötte fogyotkozásáért énreám kezde neheztelni, praetendálván, miért hátamon reája vittem az ellenséget azt is praetendálván, hogy megírta légyen nékem; mely levelek nem is penetrálhattak hozzám, hanem azután való esztendőben egy Báth nevű mezővárosbéli szegény ember által kilenc holnap múlva [KemÖn. 243–4].

mezővárosocska kis mezőváros; tîrguşor; Marktfleckchen. *1642:* Oda fel Ersek Uy Var mellet Egy Udvard nevő mezö varosoczka vagio(n) [Fog.; Told.]. *1657:* Elfogván azért iránzásképpen egy úton, vůn egy mezővárasocskára, holott bémenvén, az utcában láték egy kovácsmůhelt és abban mívelő kovácsot [KemÖn. 55].

mézser mézsör; hidromel, mied; Met, Honigwasser. *1594:* az mez sernekis arra egi arant legien, niolcz pinznel eitele fellieb ne adatassek [Kv; TanJk I/1. 235]. *1642:* Mez ser vagion edgy altalaghban ur. nro 13 [UF I, 820].

méztartó méztároló; pentru păstrarea mierii; zum Honigaufbewahren dienend. **Szk:** *~ deberke. 1724:* Egy méz tartó deberke [Koronka MT; Told. 29/12] ✱ *~ dézsácska. 1748:* Vaj, és méz tarto Desátska [uo.; i.h. 11/95].

meztelen l. mezítelen

mézvétel mézvásárlás; cumpărare de miere; Honigkauf. *1629:* mikor Nyireo Ferencz az mezet ki vitte az orszaghbol, akkor Keopeczi Daniel Fogarasban ment mez vetelre noha nem hozhatot [Kv; TJk VII/3. 108]. *1633:* En Andras Kouacznak es Frusanak semmi arujokba(n) es mez vetelekben semmit ne(m) tudok [Mv; MvLt 290. 136b]. *1698:* Nemzetes Bethlen Gergelyne Asz: eö kglme adatott volt én kezembe méz vételre száz magyari forintokat [Fog.; Szád. Száva Peter kezével].

mezvina kb. határnyíl/tábla; fîşie îngustă de pămînt între două proprietăţi; Flur/Marktafel. *1821:* Szuszeni Juon Tomának Dántsu Vrentsillán égy határ mezvina felett valo keresete fel vétetik ... Itélet. Minthogy Dántsu Vrentsilla Szomszédjaival meg bizonyitja azt hogy azan mezvinának fele az ö öröksége után valonak lenni tudatik 's ... tsak bizonyos Taxa fizetés mellett birta Juon Toma a' Mezvinának fele része Dántsu Vrentsillának vissza adatott [H; JF 36 Prot. 24].

mézvirág vize a mézvirág (szümcsó, Bunias orientalis) virágából készített főzet; decoct din flori de brăbin; Aufguß/Sud aus Honigblumen. *1679:* Gyenge Gyökér vize, kecske savóval vett nro 6 Méz virag vize, kecske savoval vett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

mezsgye határjelölő barázda; răzor, miezuină; Grenzrain/furche, Gewende. *1568:* Andreas Hagio fassus e(st), Tudom azt hogy, az Mesgen Jartok, de mindeltig zoltak erette, es haborogtak felóle [Kv; TJk III/1. 192]. *1574:* Amner Ambrus Azt vallia hogi latta hogi zabadon Iartanak alasfel az zeoleo alliaban valo Mesgien [Kv; TJk III/3. 361b]. *1585:* Anna hegedws Andrasne vallia mikor oda Iutek, veres peterne Az zeoleo Mesgyeie(n) All vala [Kv; TJk IV/1. 511]. *1633:* monda Fazakas Simonne Czjzmazia Istuannak ne hord ith ala az meszgiemen szeoleodet keczke szakalu kurua fia ageb [Mv; MvLt 290. 109]. *1725:* a' melly hellyen Sárdi Jstván, Tisztartoságáb(an) edy borozdát vonatott, azon viz folyamatnak Hideg kut felöl a patakon innét alól fellyül a' mesgién vólt edy kis kapuja [Hévíz NK; JHbT]. *1727:* Az Tablaknak és Mesgyéknek széllyein vadnak Alma fak, Szilva fák, Megyfák [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13]. *1803:* az el hasitott Szöllönek egyik tzövektöl a másikig az az végig mesgyéit vagy barázdáját ki rajzoltak volna [Kv; Pk 3].

Hn. *1643:* az Mesden az olt elui hatarban (k) [Ilyefva Hsz; EHA]. *1711:* a Mesde lapossan (sz) [uo.; EHA]. *1741:* Azon Mezőben a' mesde kőzött (sz) [Futásfva Hsz; EHA]. *1757:* a mesde alat (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 79]. *1784:* mesde oldalán (sz) [Ilyefva Hsz; EHA].

Szk: *~t eligazít* határbarázdát rögzít. *1667:* hiva minket Nagy Mihaly Békás pataki szeolojéb(en), Monostori Istuán Urammal nem alkhatván megh valami homlito vermek és mesdgye véget, El menvén ... az mesdgyét el igazitottuk volna [Kv; RDL I. 148e St. Fekete alias Szeots jur. centum vir Colosvariensis (67) vall.] ✱ *egy ~n van (vkivel)* határos vkivel. *1570:* Dabo Thamas ezt vallya, hogy eo neky egy Mezgen vagon zeoleye vele [Kv; TJk III/2. 112]. *1593:* Hermani Georgy vallia: Egi mesgien vagion zeoleie Mihalnak en velem [Kv; TJk V/1. 393]. *1632:* edes giermeke(m) ige(n) kerlek hog' az szólót masnak ne had na(m) eg' mesgien uagion veled hane(m) ha rea szvkeóleónk az ruhadatis ad el es megis megh tarcs az szólót [Mv; MvLt 290. 106b] ✱ *szabad ~. 1568:* Stephanus Afra fassus e(st), hogy ǫ soha oth zabad mesget ne(m) tud | Magdalena Rta benedicti balog ... fassa e(st), Ezt Tudom hogy my azt az zǫlǫt birtuk 7 eztendeig, senkynek oth zabad mesgyeye ne(m) volt, hane(m) chyak az harom zǫlǫre volt Zabad mesgye [Kv; TJk III/1. 192]. *1665:* vagyon Bredfőben fél hold szőlőm Zoller Márton szomszédságában, másfelöl az szabad mezsgye [Kv; KvE 198 LJ].

mezsgyehát határbarázda teteje; partea de sus a răzorului; Rücken/Oberteil der Grenzfurche. *1781:* Controversias heljnek edgy darabotska részit az belsö széllin az mesde háton szántotta [Bibarcfva U; Hr 1/22].

mezsgyeoldal határbarázda oldala; partea laterală a răzorului; Seite der Grenzfurche. *1650:* az holl most az ut vagio(n) nagy mesde oldal vala de kj szantotta le nem tudom [UszT 8/64. 29].

mezsgyés '?' *1810:* egy darab mesdes Cziheres helly [Bibarcfva U; EHA].

Talán a *megyefű* névvel is nevezett gyomnövénnyel benőtt jel-re gondolhatunk.

Hn. *1757:* a' Mesgésb(en) (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 78].